АРХИВ

ЗА

ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН

Правног факултета Универзитета Београдског

УРЕДНИЦИ:

Dr. Коста Кумануди и Dr. Драгољуб Аранђеловић

в. професори Универзитета

КЊИГА ДЕВЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧ: АДМИНИСТРАЦИЈА АРХИВА

34, Кнез Михаилова улица 34.

ANALI PFB | anali.rs

1910.

ANALI PFB | anali.rs

САДРЖАЈ КЊИГЕ IX (СВЕСКЕ 1—6)

АРХИВА ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Страна

Историја права

О постанку Београдског Трговачког Суда, од Алексе С. Јовановића 11, 144
Законик Матије Ненадовића, од Др. Влад. Николића 172
Законодавство у XVIII и XIX веку у Црној Гори, од Јов. М. Јовановића 349
Организација црногорских редовних грађанских судова, од Др. Секуле Дрљевића 386

Грађанско право и поступак

Судска помоћ и сиротињско право, од Ђор. Павловића 1, 84
Једно питање из приватног права, од Ђорђа Поповића-Пфафа . . . 104
Проблем правних личности у српском приватно-правном законодавству, од Др. Лазара Марковића 113, 200
О рачунским парницама по аустр. грађ. суд. поступку, од Милана А. Стевановића 38

Трговачко и менично право

Менична способност по српском законодавству, од Нинка Перића . 27
Пред реформу нашег акционарског права, од Др. К. Јовановића 52, 91

Кривично право и поступак

О реформи нашег кривичног законодавства, од Бор. А. Милојковића 23, 412
Појам узрока у кривичном праву, од Др. Томе Живановића . . . 176
Теорија воље и теорија свести (представе); о умишљају и dolus eventualis, од Др. Томе Живановића 187
Један непредвиђен случај у Казненом Законику и Закону о Шумама, од Михаила Силви 196
Олакшавне и отежавне околности у кривичним делима, од Мих. П. Јовановића 241

Народна Економија и Финансија

Уговор Ramponi-Volpati с трговинско-политичког и правног гледишта, од Др. М. Тодоровића 56, 96
Земљораднички кредит у Србији, од Др. Б. Ст. Марковића . . 138, 294
Надлежност Берзанског Суда, од Радмила Милићевића 210
Економске идеје XIX века, од Јована Крикнера 431

ANALI PFB | anali.rs

Страна

Међународно право

Друга хашка конференција мира, од Др. М. Ст. Новаковића 14, 122, 161, 271

Државно право

Државно-правни положај Далмације према Хрватској и Аустрији, од Др. Л. Бакотића 251, 365

Административно право

О штрајку државних службеника, од Јосифа Касановића 130, 219, 284, 418
Кратак поглед на пројект закона о среским или градским судовима, од Стевана Стаменковића 277
Знаменити сукоб између једне адвокатске коморе и Врховног Суда, од Др. Л. Бакотића 321

Парламентарна хроника

Редовни сазив за 1907, од Слободана Јовановића 443

Административна хроника

Административна хроника, од Чед. А. Костића 145

Судска хроника

Родитељ је обвезан издржавати своје неудате кћери све до удаје, а не само до пунолетства, од Мих. Л. Стојадиновића . . . 67
Када молилац сâм пријави фирму за протоколисање нема места примени казне из чл. 37. зак. о такс., од Ђорђа Поповића-Пфафа 68
У случају стицаја кривичних дела по закону о штампи казна не може бити строжа, но што је одређена за најтеже дело, па ма се казна за појединa дело спустила и испод минимума — изузетно од прописа чл. 52. закона о штампи, од Мих. Л. Стојадиновића 147
Може ли се пострекивање доказивати основима подозрења, од Ср. Ђ. Трипковића 150
Да ли се жалба првостеп. суду на пресуду или решење општинског суда у вароши или варошици има поднети и у празнични дан, ако је овај дан последњи дан рока за жалбу, или се жалба може поднети првог дана по празнику, од К. . . . 152
Доцније издато пуномоћије (§ 88. грађ. суд. пост.) веже властодавца само у поведеној парници, а не и у другим правним пословима, које је пуномоћник пре добивеног пуномоћија у име свог властодавца учинио, од Мих. Л. Стојадиновића . . . 225
Да ли административне кривице, предвиђене специјалним законима, и по тим кривицама изречене казне застаревају онако како је прописано у § 396. Казн. Законика, по протеку три месеца, ако специјалним законом није предвиђена нарочита застаре-

ANALI Pravni fakulteta

Страна

лост за њих или ако застарелост за њих није тим законом нарочито искључена? 232
Наређења §§ 475. 476. грађ. суд. пост. с обзиром на § 473. грађ. суд. пост. за ствари подложне кварy имају се применити и код јавних продаја, које врше сами новчани заводи приликом продаје својих залога, сем случаја, кад се исте продају на берзи или преко заклетих сензала 235
Како треба разумети §§ 701 грађ. зак. и 356 в казненог законика? 303
У случају противстајања власти извршена тешка телесна повреда чини два самостална кривична дела (§§ 95. и 177. казн. зак.), а не само једно дело из § 95. казн. законика, од Мих. Л. Стојадиновића 305
Куповање хартије за штампање новина од стране уредништва није трговачки посао, од Мих. Л. Стојадиновића 308
Код уговорâ који су везани за лични однос уговорача, права и обавезе које уз њих проистичу не прелазе на наследнике уговорача без обзира на то, што се за вршење уговорних обавеза не тражи никаква нарочита способност, од Ср. Ђ. Трипковића 310
Да ли су дежурне судије првостепених судова, за време судског одмора, надлежне и по томе дужне да посматрају решења и пресуде општинских судова и полицијских власти, изречене по полицијској уредби за иступне кривице, а који су предмети §§-ма 15. и 16. полицијске уредбе пренесени у надлежност првостепених судова? 450
Прече право откупа непокретног имања (§ 673 грађанског законика) застарева за 30 дана од дана учињеног преноса код првостепеног суда, од Мих. Л. Стојадиновића 452
Антидатирање црквених протокола може се сведоцима доказивати (без обзира на § 234. крив. поступка) и оно се, ако није учињено у користољубивој намери или на штету других лица, (§§ 111 и 143 казн. зак.) казни по § 142 казн. законика, од Мих. Л. Стојадиновића 456
Кад се обвињени за злочинство ослободи казне из недостатка доказа (§ 243. крив. пост.), услед чега до извршне пресуде остаје у притвору судском (§§ 256 и 285 крив. пост.), па се у том времену утврди његова кривична одговорност и на казну осуди, онда му се казна рачуна од дана прве пресуде а не од ове друге осуде, од Мих. Л. Стојадиновића 459

Оцене и прикази

Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva. (Fundamenta juris publici regni Croatiae). Najstarije doba. Pacta conventa. Napisao Dr. Nikola pl. Tomašić. Zagreb 1910. вел. 8°. VI + 175., од Др. Јов. Радонића 71
Dr. Max Gmür, Die Anwendung des Rechts nach Art. 1 des schweizerischen Zivilgesetzbusheš. Bern, 1908. Verlag von Stämpfli & Cie. S. VIII + 152., од Мил. М. Стојадиновића 75, 155

ANALI PFB | anali.rs

Страна

Nys E. Pages de l'Histoire du Droit en Angleterre. Le Droit Romain, le Droit des Gens et le Collège des Docteurs en Droit Civil. Bruxelles (M. Weissenbruch) 1910. в. 8⁰ 155., од Др. Мил. Р. Веснића . 153

Die Anfechtung der Ehe wegen Jrrtums über persönliche Eigenschaften des anderen Ehegatten (Право брачне парнице због заблуде у личним особинама друге брачне стране), од Рад. Н. Казимировића 313

Белешке

Утицај немачког грађанског законика на француске правнике, од Ј. Крикнера 77

Приложници за споменик Валтазару Богишићу 80, 159, 320

Изгледи за судску службу у Пруској, од Ј. Крикнера 157

Светско менично право, од Ј. Крикнера 158

Главна годишња скупштина правничког друштва у Загребу, од Ј. Крикнера 158

Катедра за полицијске науке, од Ј. Крикнера 159

Стогодишњица Аустриског Грађанског Законика, од Ј. Касановића 235

Интернационално Криминалистичко Друштво, од Ј. Касановића . . 235

Доктрина о „Уставотворној Власти“, од Ј. Касановића 236

Основи Пруског и Немачког Административног Права, од Ј. Касановића 236

Двадесет и пет годишњица „Словенскога Правника“, од Ј. Крикнера 236

Темати Правничког Друштва, од Ј. Крикнера 238

Правничко Друштво на Универзитету, од Ј. Крикнера 238

Св. Савски темати на Правничком Факултету београдског Универзитета, од Ј. Крикнера 238

Dr. Altmann S. P. Finanzwissenschaft, од Ј. Крикнера 239

Lehrbuch des Handelsrechts, од Ј. Крикнера 239

Пројекат казненог законика, од М. 239

Јустинијанове Институције, од Ј. Крикнера 317

Кинематографско право, од Ј. Крикнера 317

Praktische Uebungen im bürgerlichen Recht, од Ј. Крикнера . . . 317

Postrecht, од Ј. Крикнера 317

Новчана помоћ са стране за време генералног штрајка у години 1909, од Ј. Крикнера 318

Повољан утицај једне индустријске гране на другу, од Ј. Крикнера 318

Др. Виктор Матаја, Реклама. Лајпциг 1910. 8⁰ 490 стр., од Ј. Крикнера 318

Стогодишњица ерлангешког Универзитета (Баварска), од Ј. Касановића 462

Институт за правну библиографију, од Ј. Касановића 463

Др. Конрад Козак. Уџбеник Грађанског Права I 1909, од Ј. Касановића 463

Др. Адолф Меркел. Енциклопедија Права 1910, од Ј. Касановића . 464

Уставно Право Француске Републике од А. Лебона, од Ј. Касановића 464

Нове књиге 160, 320

Штампарске погрешке 464

ANALI PFB | anali.rs

САРАДНИЦИ

на IX књизи Архива за правне и друштвене науке

Бакотић, Др. Луjо 251, 321, 365.
Весниh, Др. Мил. Р. 153.
Дрљевић, Др. Секула 386.
Живановић, Др. Тома 176, 187.
Јовановић, Алекса С. 11, 144.
Јовановић, Јов. М. 349.
Јовановић, Др. К. 52, 91.
Јовановић, Мих. П. 241.
Јовановић, Слободан 443.
Казимировић, Рад. Н. 313.
Касановић, Јосиф 130, 219, 235, 236, 284, 418, 462, 463, 464.
Костић, Чед. А. 145.
Крикнер, Јован 77, 157, 158, 159, 236, 238, 239, 317, 318.
Марковић, Др. Б. Ст. 138, 294.
Марковић, Др. Лазар 113, 200.
Милићевић, Радмило 210.
Милојковић, Бор. А. 23, 412.
Николић, Др. Влад. 172.
Новаковић, Др. М. Ст. 14, 122, 161, 271.
Павловић, Ђорђе 1, 84.
Перић, Нинко 27.
Поповић-Пфаф, Ђорђе 68, 104.
Радонић, Др. Јован 71.
Силви, Михаило 196.
Стаменковић, Стеван 277.
Стевановић, Милан А. 38.
Стојадиновић, Милан М. 75, 155.
Стојадиновић, Мих. Л. 67, 147, 225, 305, 308, 452, 456, 459.
Тодоровић, Др. М. 56, 96.
Трипковић, Ср. Ђ. 150, 310.

ANALI PFB | anali.rs

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига IX. 25. фебруара 1910. Број 1.

СУДСКА ПОМОЋ И СИРОТИЊСКО ПРАВО

После свих узалудних покушаја са нашим противником, да своју дужност према нама изврши, да се наша повређена права признаду, заштите, и до извршења изведу, ми се напослетку решимо, да се обратимо нашем правосуђу, да учинимо апел на наше судове, једном речи да потражимо судску помоћ, — да подигнемо парницу. Али то чинимо обично с устезањем и bona fide, уверени будући, да је право на нашој страни. Има људи, који подижу парницу из разних побуда, освете, пакости па и лакомислености, — а дешава се по некад, да судија праву побуду не може олако да свати. Но, то су изузетци. Мудри и разборити људи избегавају увек парнице. За њих је парница увек озбиљна ствар. И кад то чине, чине по крајњој нужди и преко воље.

Да је то тако, и да је парница врло тешка и мучна ствар, ми ћемо изнети неке наше назоре о разним погодбама и фазама, кроз које једна парница пролази, од којих ће се јасно видети, да је горња наша тврдња потпуно оправдана.

На прво место, потребно је, да смо добро посвећени у грађанско право, т. ј. грађански законик (ако је предмет спора грађанске природе). Грађанско право бави се с нама од нашег зачетка и с нашим рођењем уводи нас у живот и у фамилију, прописује наређења, како ћемо да ступимо у брак и да оснујемо фамилију, — баве се нашом смрћу, нашом последњом вољом, и расправља последице, које се имају да регулишу после наше смрти. За живота нашег, прописује права и дужности, које нам фамилијарни односи налажу или дају. А односи приватне природе, обвезе и права, која отуда потичу, оне су безбројне, а по кад-кад

ANALI PFB | anali.rs

такве природе да се предвидети не могу. — Грађанско право представља оно, што се зове материјално право.

Кад смо спорно питање проучили по материјалном праву, и нашли одлуку, како треба да се реши, спорно питање има затим да ступи у нову фазу: да се спроведе кроз судски поступак, за који Боатар[1] лепо каже: треба одредити према природи сваког спора, који је суд надлежан; формулисати надлежно тужбу; извести, како се подноси одбрана или одговор, изложити правила, по којима се имају дискутовати и ценити докази; како се изричу, преиначавају или извршују пресуде; пажљиво пратити у свима појединостима ову борбу у суду, одредити тактику за нападај и одбрану, тактику, коју нам налаже закон, разум, па и сама потреба; ваља да се пажљиво проникнемо духом и побудом свију ових многобројних наређења, која само спољно могу изгледати као произвољна, треба да смо спремни да решимо, умешним избором аналогије, извесна споредна питања, која су се случајно законодавцу измакла и т. д. — ето то је задаћа правника, који једну страну заступа. — Једном речи судски поступак претставља формално право, у које парничка страна ваља да је темељито посвећена.

После материјалног и формалног права, долази на ред проучавање јуриспруденције, а то је скуп судских одлука, које се односе на исто питање и при аналогијским приликама. Прегледање и цењење ранијих судских одлука, може нам служити као упут или компас за дело, којим се бавимо, јер позивање на раније одлуке, чини увек на судије, извесан морални утисак.

Не треба губити из вида, ни моралну страну при једном спору, ни дејства, која се неминовно у разним правцима појављују. Људско је правосуђе за парничаре извор бриге, неспокојства, и разних жртава и моралних и материјалних. Бриге и неспокојство родитеља прелазе и на децу у кући, и треба можда једна деценија да прође, те да се горчина извесних парничних успомена изгладе. У томе мучном и брижном стању, узимљу учешће и родбина и пријатељи, и то понекад активно и демонстративно. Јер, велика драж у животу, то су наши драги пријатељи; у њиховим добрим

[1] Boitard I p. 9.

и кобним приликама наше је учешће дирљиво и племенито. Такве нас је Бог створио! И ту је место, да се наведу речи старог римског философа: homo sum et ct.

По некад бива, да се при једном спору грађанске или кривичне природе, усталаса и јавно мнење у земљи, а нарочито у месту, где се судница налази. На дан рочишта или претреса, искупљена публика у судиици и пред судницом демонстрира, — и не крије своје симпатије или антипатије, за једну или другу страну, за адвокате једне или друге стране, па чак ни судије нису поштеђене од извесних манифестација. Председник има често муке, да одржава потребни ред; присутна гомила не треба да ремети ток правосуђа, које је толико нужно за наш правни живот. У тако тешким приликама, дужност је сваког судије, да се изолише и оглушава од спољних утицаја, — јер ће се тек тако савесно и озбиљно одазвати своме узвишеном позиву!

Најзад, треба водити рачуна и о времену, које је потребно, да се одпочета парница сврши, и да све фазе, које смо досад побројали, једном престану, те да се тако вратимо у наше нормално стање, у стање мирнога живота. За тужиоца, време је теко ређи од споредне вредности. Улазећи у спор, иницијатива је његова, и он се у напред определио и спремио на све последице, које ће се од тога спора породити. Али то се не може рећи за туженога. Спор није зависио од његове воље. Он је принуђен да у спор уђе, и да се брани. Време, у том случају, има за њега далеко већу вредност, него за тужиоца.

Одредити време, које је потребно, те да се парница сврши, скоро је немогућно. То не може учинити ни парничар, ни адвокат, ни судија. Са простога разлога, што то не лежи у њиховој руци, јер су сви зависни једно од другога, и што је за свих њих меродаван судски поступак! Кад је реч о трајању парнице, могло би се учинити ово погодно упоређење. Парница је као и свака болест. Зна се кад болест уђе у кућу, али кад ће изаћи, не зна се.

На послетку, да учинимо још и ове напомене. Ми, лично, можемо бити људи врло образовани, па чак и добри правници, па, ипак ћемо добро учинити, ако поверимо, каквом адвокату, да нас у нашем спору застуна. Са ова два разлога. Прво, што се у томе спору налазимо у *сопственом*

ANALI PFB Lanalirs

делу и што смо склони, да наше правничко гледиште и правне аргументе ценимо оптимистички, са нашим наочарима. Сличности ради, да наведемо ово упоређење: болестан лекар, не треба сам да се лечи, њега треба да обилазе и да лече његове колеге. — Друго, ми, не адвокати, немамо те *рутине*, коју имају адвокати. Ми се лако можемо навести, да неке појединости законске, личне па и стварне, изгубимо из вида, што може бити штетно по наше интересе, и са којих се наш противник може користити. Свега тога неће бити, кад у кратко кажемо, да адвокат није у свом делу, и да има рутине, једном речи у свима својим делањима, он је слободнији и хладнокрвнији.

Све фазе, које смо досада изложили, заслужују да се на њима задржимо, и да их озбиљно проценимо, па и онда, кад смо се после озбиљног размишљања решили, да са нашим противником ступимо у борбу, не можемо нам се на ино, а да не узданемо, и да у нама трајно не остане један квасац неспокојства, који нас испуњава, и не дâ нам да мирно предвидимо резултат, који ће се по нас као користан или штетан у даљини појавити! И онда нам се намеће питање: откуда толике тешкоће, и откуда тако поколебани морал? На ово питање, чини нам се да се доста природно даје одговорити: то је с тога, што од почетка до краја спора има непрестано да се примењује познато правило старих римских правника: audiatur et altera pars, — да се саслуша и друга страна! А та друга страна, то је наш парничар, противник, а по кадшто и огорчени непријатељ! Ништа се без њега код суда не може свршити. Треба увек да се чује и његова реч, његова одбрана, по кадшто и напад, и то нелојални напад, нелојална одбрана, у виду отезања парнице, којој нелојалности ни сам судија не може да доскочи, јер су му покадшто поступком везане руке. Која ће средства противник да употреби, да нас заведе, превари или изигра, — хоћемо ли ми или наш адвокат бити на висини позива, да што случајно не превидимо или не пропустимо учинити, чиме ће се наш противник магновено умети да користи, и да наше претензије из основа не потресе — све је то у питању! То је тако, и додајмо одма, да друкчије и не може да буде. Audiatur et altera pars, то је принцип, због кога се правосуђе не дâ за-

ANALI PFB | anali.rs

мислити! Противник је свакога тренутка пред нама, борба је трајна, и судница нам покадшто постаје досадна!

И та борба, која нас често заморава, деморалише и исцрпљује, морално и материјално, може да се сврши на два начина. Да у тој борби истрајемо до краја, докле наш спор не постане res judicata. Јер на послетку, цео нам је живот борба, и на крај краја онај тријумфује, који покаже највише истрајности!

Или, да од наших потпуних претензија одступимо, и да се поравнамо. Али чим изустимо реч поравнање, то значи попуштање, и кад се са нашим противником сусретнемо на извесној средини, поравњање је ту, — и велика добит, та је, што се морална и социјална равнотежа васпоставља! Има једна изрека, практичне мудрости, која се код свију народа налази, и која вели: боље је и рђаво поравњање, него добра пресуда! Адвокати, не треба никад из вида да губе једну страну њихове узвишене мисије, а та је, да се увек потруде да парничаре поравнају и измире!

Довде смо у опште говорили о правосуђу, о судовима, и о потреби, када смо принуђени volens nolens, да се обратимо судовима, и да тражимо судску помоћ, ради заштите наших повређених права.

А сада ћемо да говоримо о једној специјалној судској помоћи, који се односи на сиротињу и која има и свој особени назив. У међународном јавном праву, она је позната под именом: le bénéfice d' assistance judiciaire — благодејање судске помоћи, Немци је лепо зову: das Armenrecht, а ми ћемо је назвати „сиротињско право“. Већ према овоме називу, установа „сиротињског права“ има за задаћу, да сироте парничаре помогне, да до својих права дођу. Другим речима, да правосуђе за сироте људе буде бесплатно. Јер, у модерним приликама нарочито, вођење парнице, много кошта.

Нема сумње, да установа сиротињског права почива на једној племенитој замисли, која се појављује још од онда, када су људи у сређеним односима, у друштву почели да живе, и да своје спорове пред судовима редовно расправљају. У Атини, од најстаријих времена, означавали су сваке године по десет адвоката, који су имали дужност, да сиротињу бране пред грађанским и кривичним судовима. У

ANALI PFB | anali.rs

Риму је то доцније почело. Патрони су имали интереса, да своје клијенте пред судовима заштићавају. Доцније се ту и политика умешала. Адвокати су се својевољно нудили, да сиротињу бране пред судовима. То је био пут, да за себе конституишу политичку партију, и да створе у своју корист, одсудни уплив над плебејцима. Доцније су, и то под Диоклецијаном, заведени и судски трошкови и судске таксе — sportulae. — Претор је сиротном парничару одређивао и адвоката: Si non habebis. advocatum ego dabo. У средњем веку, у феудално доба, као и доцније, и спахије и црква старали су се за сиротињу, пред судовима. У XV веку, у Сардинији, Краљ заводи нову установу, *адвоката за сиротињу*, који је имао дужност, да свом клијенту издејствује благодејање судске помоћи, а затим, да га заступа и брани пред судом. — У Француској, Хенрих IV наредио је (1610), да се одреде прокуратори и адвокати за сиротињу, — о трошку државном.

Излишно је да наводимо све земље, које су у идућим вековима, разним установама, притицали у помоћ сиротињи, ради заступања њених права пред судовима.

При крају XVIII века, а за време револуције, велики принцип „бесплатног правосуђа“ за сиротињу, Французи су унели у сам устав од 1794, што се идућега века поновило и у Уставу од 1848 године, — а та је новина имала за циљ да послужи оним грађанима, који због недовољности њихових средстава, нису могли своја права да изнесу пред судове. Идући закон од 1851 имао је задаћу, да васпостави једнакост међу грађанима, и да судницу отвори, како богатоме тако и сиромаху. И тако се најзад благодејање судске помоћи за сиромаха појављује, не као милост, но као право. За нови закон од 10 јуна 1901, о судској помоћи, може се казати, да је најпотпунији и најлибералнији, са врло великим делокругом, који остала законодавства немају.

Велики принцип грађанске једнакости пред судовима, имао је значајну последицу и што се тиче саме кодификације. Сва наређења о благодејању судске помоћи, или о сиротињском праву, ушла су у сами текст грађ. судског поступка. За пример навешћемо Баденски судски поступак од 1864, у ком је сиротињско право изложено у §§ 161—168, — у немачком поступку од 20 маја 1898 у §§ 114—127, — у аустријском од 1895 у §§ 63—73. — У новом франц. за-

ANALI PFB | anali.rs

кону од 10 јула 1901, сва се наређења односе на судску помоћ.

Судска помоћ, која се по овом модерном праву, даје сиромашним људима, има за се једно претходно и велико правило. Молиочево стање и умесност његове молбе за вођење парнице, има да оцени сам суд, у Немачкој; — а у Француској нарочити одбор, — у Русији, сресни судија. Одиста, при вршењу овог сиротињског права, држава има да подноси и материјалне жртве, а адвокати се оптерећују једним послом, за који немају никакав хонорар. Оправдано је врло. да суд, односно одбор озбиљно процени, има ли места да се дозволи благодејање судске помоћи, другим речима, је ли предмет такве природе, да има *изгледа*, да ће се парница добити. Умесно је врло, да се и судови и адвокати поштеде од излишних парница. — У оваквим приликама, судска или одборска је одлука извршна, — противу ње нема места жалби.

По себи се разуме, да молилац који тражи помоћ, има да приложи и уверење месне власти о својој сиромаштини. И у том погледу има једна новина у модерном законодавству. Не тражи се више *апсолутна* него *релативна* сиромаштина, за коју постоји и нови правнички израз: *недовољност средстава* (за вођење парнице). Један отмен правник (Aylies), даје за овај случај леп пример: Један радник, вели он, који зарађује толико, да своје, и своје фамилије потребе подмирује, не може се сматрати као сиромашан. Али нови трошкови, који би му се наметули вођењем парнице, свакојако би пореметили његов скромни буџет. Може ли се за таквог радника казати, да је сиромашан? Очевидно не. А може ли му се одрећи благодејање судске помоћи? Тако исто не!

Одобрено благодејање сиротном парничару повлачи непосредно за собом ове последице: Он не плаћа таксе, за време докле парница траје, а она се сматра да траје, докле решење или пресуда не постане извршна. Додајмо одма, да ово неплаћање таксе, правници не сматрају као ослобођај или одпуштање таксе, него се сироти парничар *привремено изузима* од плаћања такса. С тога, што се таквом парничару благодејање може опозвати у два случаја; ако је своје стање преварно, неверно претставио, — или, ако му се доцније ма-

ANALI PFB Lonali.rs

теријално стање поправило. У оба случаја има да одговара за неплаћене таксе.

Затим му се од стране суда одређује адвокат, који ће га бесплатно заступати.

Ослобођавајући га од такса, и одређујући му адвоката, закон ставља сиротног парничара на равну ногу са његовим противником, који је имућан, и који је у стању да плаћа и таксе и адвокате.

Да додамо само још ово: одобрено благодејање има да користи само сиротном парничару, а не његовом противнику: по томе, ако противник изгуби парницу, он има да плаћа све оно, од чега је сиротни парничар привремено изузет био.

И сад долази најважнија ствар: за време парнице имају да се саслушају сведоци, вештаци, да прегледају и оцене стање ствари, да се увиђај учини на лицу места. Ко ће те трошкове да сноси? Држава! Један отмени правник (Vivien) лепо је казао: „Ми смо дужни, да сиротану пружимо судску помоћ, јер је правосуђе дуг, који држава има да сноси!“ Држава дугује сиротињи бесплатно правосуђе. Вршећи ту дужност, држава даје задовољења оној уставној наредби, која хоће, да сви држављани буду пред законом једнаки“.

Ово је у опште, што постоји и што се могло рећи о благодејању судске помоћи, у законодавствима културних народа. Налазимо за потребно, да додамо још и то, како је нови франц. закон (1901) о судској помоћи, проширио многа дотада постојећа наређења, и тако постао најлибералнији закон, по овоме предмету. Тако: овај се закон може применити, у свако доба: т. ј. пре, за време и по свршеној парници, не само на приватна, него и на морална лица: а то су: јавне установе или од опште користи, а и приватна удружења, имајући за предмет јавну или општу помоћ, и имајући међутим карактер моралне или грађанске личности. Под условом, наравно да докажу *недовољност* својих сретава. — Закон се може да примени на све јурисдикције, у свима споровима и пред свима судовима: грађанским и кривичним (поротом) (првостепеним, апелацијоним, касационим, трговачким, општинским, државним саветом и т. д. даље, где нема спора, пред неоспорним и старалачким судијом, и на послетку има се односити и на обезбеђујућа средства. Најзад, по извршном решењу или пресуди, закон се има односити на извршење њено.

ANALI PFB | anali.rs

Изнели смо у најкраћим потезима установу, познату под именом: благодејање судске помоћи, или сиротињско право, како данас постоји у свима културним земљама.

Сад је на реду, да се упитамо, постоји ли та установа у нашем законодавству, како и на који начин, је ли задовољавајућа и одговара ли правним основима данашње науке и потребе?

На прво место имамо закон о адвокатима од 1865, на ком је потписан као министар правде пок. Рајко Лешјанин.[1] У § 26. каже се, да је правозаступник дужан, да по одредби суда, заступа кривца у кривичним предметима, да брани масу, и да се по наређењу суда *мора* примити, да *бесплатно* заступа парницу код суда, свакога лица, које би принело влашћу потврђено сведочанство *убожества*.

Затим, и много доцније по првобитном закону о таксама од 1884, па и у свима доцнијим законима о таксама, сиромаси не плаћају таксе, кад поднесу уверење надлежне власти, о својој сиротињи.

Ова два наређења, елементарне природе, и издана на великом растојању времена, једно од другог, истина се односе на предмет, о коме говоримо, али су далеко од тога, да довољно одговаре установи: благодејања судске помоћи. Она су несрећена и недовољно формулисана. На прво место природно је било, да се улога суда ближе определи: онај, који подноси молбу за благодејање треба ли ближе да означи и определи предмет спора — и најзад, хоће ли суд да има права, молбу да одбија. Биће молби и неупутних, неоправданих, лакомислених и чак противзаконих, на пример, кад је предмет молбе једна тражбина, која је застарила! И онда излази јасно, на што оптерећивати и судове и адвокате излишним парницама.[2]

На послетку, свако ће увидети, да према горенаведеном, постоји једна велика празнина. Сиротан не плаћа таксе

[1] Пок. Рајко Лешјанин био је највреднији министар правде у Србији. Под његовим потписом изашла су два законика: један о поступку судском у грађанским, а други о поступку судском у кривичним делима; закон о чиновницима; закон о устројству судова; измене и допуне у грађ законику; закон о адвокатима и т. д.

[2] Споменућемо само, да је у Француској, у току 1891, било 65.709 молилаца, који су тражили благодејање судске помоћи.

ANALI PFU anali.rs

и има бесплатно адвоката, који га заступа. То су као две повластице, дате сиротанима, да своје послове код судова и осталих власти свршавају. Али ко ће да сноси трошкове за време парнице, који се односе на сведоке, вештаке, извиђаје на лицу места, о томе се ништа не говори, и у томе је та празнина, која је врло значајна за успешно вођење парнице. Најзад, осим судова, нису означене јурисдикције, на које ће се поменуте повластице односити. Питање је, мора ли адвокат, бесплатно да заступа једну страну пред Држ. Саветом. Гл. Контролом и Управом Фондова? Једном речи, у нашем законодавству, сиротињско право или благодејање судске помоћи, није тачно изведено, онако, као што постоји у другим законодавствима.

Сада да пређемо на наше обвезе, по међународном јавном праву. Оне су јасне и категоричке.

На прво место долази конвенција између Србије и Италије, о консулству и настањивању, од 1 марта 1880.[1] У чл. 14 исте конвенције, уговорена је узајамна обвеза, да ће Срби у Италији и обратно Италијани у Србији уживати благодејање судске помоћи.[2]

На друго место долази: Закон о пријатељству, трговини и пловидби између Србије и Француске од 8 јула 1883.[3] — У чл. 6 истог уговора, изреком смо се обвезали на благодејање судске помоћи.

Најзад, на треће место долази трговински уговор, између Србије и Белгије од 20 априла 1885.[4] — У чл. 6 такође смо се обвезали, да дамо судску помоћ белгијским поданицима.

У сва четири последња наша Устава поставља се уставно правило: „сви су Срби пред законом једнаки". Је ли то засада изведено како треба, и да ли су сви Срби пред *судовима*

---

[1] Зб. 35 с. 231.

[2] Чини ми се, по ондашњим приликама, да ни они, који су је потписали, ни они, који су је изгласали (с наше стране) нису разумевали, шта значи благодејање судске помоћи!

[3] Зб. 39 с. 151.

[4] Зб. 41 с. 155.

АРХИВ | anali.rs

једнаки? То може бити, тек онда, кад законодавац сиротном Србину додели „сиротињско право“, другим речима, кад му обезбеди „бесплатно правосуђе“ од почетка, па до краја парнице, и у свима њеним фазама.

Даље, свечаним уговорима, ми смо се обвезали, да талијанским, француским и белгијским сиротним поданицима обезбедимо благодејање судске помоћи. Од првог уговора, па до сада, ништа није учињено, да се тим нашим обвезама потпуно одазовемо.

У другој алинеји чл. 21 устава стоји ово наређење: „Основно је школовање *обавезно*. Оно је *бесплатно* у јавним основним школама“. Овде ћемо се ограничити, да поставимо само питање: је ли ово уставно наређење, како и у колико извршено?

Ђор. Павловић

— СВРШИЋЕ СЕ —

О ПОСТАНКУ БЕОГРАДСКОГ ТРГОВАЧКОГ СУДА[1]

Са политичким снажењем наше државе, развијала се напоредо трговина и домаћа производња, услед чега су често ницали између трговаца сукоби, које је требало расправити судским путем, и односи које је ваљало уредити нарочитим законом. Није било довољно, што је додатком од 10. децембра 1841. године В№ 1653. предвиђен био, у устројству Суда Вароши Београда, и један судија трговачког реда, као помоћни орган у саставу суда, за расправу трговачких односа. Стану сами трговци узимати непосредно политичко учешће у пословима за ојачање трговине. У 1850. години београдски трговци усвоје и потпишу, у Суду Београдске Општине предлог *о устројству Трговачког Суда у Београду*, и буде послан

[1] У вези са податцима *о постанку Првостепеног Суда вароши Београда*, у засебној брошури и подлиску *Вечерњих Новости* од 1904. године; као материјал моје нештампане књиге *„Прилози за историју српског законодавства од 1804. до 1860. године“* (*Архив*, година четврта, књига осма, свеска четврта).

Државном Савету на оцену, писмом Попечитељства Унутрашњих Дела, од 22. децембра 1851. године. Осем осталога тражено је у предлогу *да се установи и ред правозаступника и нотара*. У исто време и Попечитељство Финансија састави комисију за израду *Трговачког Законика*, под председништвом Јована Гавриловића, начелника одељења промишљености у истом министарству. Она изради пројекат на основи Трговачког законика за турску царевину, који је опет удешаван по законику (мислим француском) што је послужио за углед трговачким законицима за краљевину Грчку и кнежевине Влашку и Молдавију (извешће Попечитељства Финансија од 19. септембра 1851. године П№ 2715).

Државни Савет одбије поменути предлог трговаца, решењем од 14. јула 1853. године № 188 нашавши да обухвата предмете оног ступња трговинског развитка, до кога наши трговци још нису достигли у свом образовању. Место тога предложи у цељи унапређења трговине, да се у усвојени пројекат *закона о судском поступку, у грађанским делима*, унесе глава *о кратком судском поступку*, и за израду тога буде одређена комисија. И на поновљену Књажеву жељу, да ипак узме у оцену молбу београдских трговаца, Државни Савет остане на ранијој одлуци. По његовом је мњењу правитељство дужно да се огради од нередовног скока у издавању закона. Била би погрешка, вели Савет, да се дозволи појава Трговачког Законика, пре уређења Баштинских Књига, Криминалног Законика, и његова Поступка. У развитку Законодавства треба ићи природним путем, а не предухитрено и насилно. Тако се радило и у другим земљама, где су *трговачки законици* увођени после оних првих, пошто се народ већ оспособио дужом употребом ранијих закона. „Поменути законик за турску царевину биће, вели Савет, сада а можда и за дуже време само закон на папиру.“

Најзад, по молби београдских трговаца од 12. марта 1856. године, (акат књажевске канцеларије од 21. истог месеца В№ 403), у главној седници Савета од 4. априла исте године № 440. буде одређена комисија за оцену поменутог предлога; и то мешовита, пошто је предлог садржавао предмете из делокруга разних попечитељстава. За председника буде одређен председник Савета, а за чланове комисије буду наименовани: Димитрије Црнобарац помоћник Попечитељства

ANALELE Istorice

Правосуђа, поменути Гавриловић из Попечитељства Финансија, Атанасије Николић начелник економног одељења Попечитељства Унутрашњих Дела, и Коста Цукић начелник Попечитељства Иностраних Дела. Комисија у свему усвоји предлог београдских трговаца, и Државни Савет, по усменом споразуму са Попечитељем Финансија, донесе одлуку *да се неодложно присшупи саставу Трговачког Законика са обзиром на раније спремљени пројекат* (акат попечитељства финансија од 19. септембра 1851. године № 2715, Књажевске канцеларије од 11. октобра 1853. Д№ 755 и Државног Савета од 23. маја. 1856. године № 726). У одређену комисију уђу и чланови Савета Јован Вељковић и Јеремија Станојевић. Попечитељ Финансија узме на себе да се споразуме са друговима о избору осталих чланова комисије, због разноврсних питања у предлогу трговаца. Рад је ове комисије слабо напредовао, и зато старешине трговачко-болтацијског еснафа молбом од 20. октобра 1859. године, у име београдских трговаца, поново покрену код Државног Савета питање *о устројству Трговачког Суда* и издању *Трговачког Законика.*

Под 25. фебруара 1858. године, Попечитељ Финансија пошаље Државном Савету на оцену пројекат, израђен у *Трговачком Одбору*, о томе да он као *избрани суд* извиђа и пресуђује спорове трговаца, и Савет га упути комисији за израду Трговачког Законика и Грађанског Судског Поступка.

Попечитељ је настојавао да се бар овај сепаратни закон одобри, са уверењем „да ће проћи још много времена до појаве Трговачког Законика," али ипак није ништа на њему рађено.

Писмом од 14. децембра 1859. године А№ 8691 Попечитељство Правосуђа пошаље Савету комисијски пројекат Трговачког Законика, и по прегледу одређене комисије Савет га усвоји (акат од 21. децембра 1859. године № 2355). Законом од 12. децембра 1859. године буде објављено *Устројство Трговачког Суда,* а под 26. јануара идуће године изађе и сам *Трговачки Законик.* По Саветској одлуци буде наређено, да се парнице које Варошки Београдски Суд није пресудио, а по устројству припадају Трговачком Суду, предаду истом Суду на даљи рад; и тако прећу у област овог новог Суда сви спорови трговачке природе, у које иду и они страних поданика, послови који имају везе са трговином и многе

ANALI PFB | arhiv.rs

друге сличне ствари, којима је дотле био претрпан Варошки Суд. Трговачки Суд уђе у посао 12. јануара 1860. године; а највишим решењем од 22. истог месеца В№ 207 уведена су у живот и „Правила, ради тачнијег опредељења одношења и послова Београдско-Трговачког Суда и Суда Округа Београдског."

Ради предметне исцрпности заслужује помена на овом месту и највише решење од 11. августа 1858. године В№ 967 — С№ 996 о устројству *Трговачке Школе у Београду;* а нарочито предлог Народне Скупштине, од 17 септембра 1859. године *№* 54 о укинућу трговачких и ћумручких трактата, између Порте и Европских држава „пошто се не слажу са унутрашњом државном самосталношћу, и сметају нашој трговини."

Алекса С. Јовановић

ДРУГА ХАШКА КОНФЕРЕНЦИЈА МИРА

— НАСТАВАК —

Шта управо садржи амерички пројекат? Он пре свега поставља правило да једна држава не може употребити силу ради наплате извесних дугова које друга држава дугује њеним поданицима; али одмах затим додаје да се то правило неће применити, да ће се дакле моћи сила употребити, у случају кад држава — дужник одбије понуђени јој изборни суд или онемогући састав суда или не хтедне извршити пресуду изборнога суда. По мишљењу америчке делегације, инсолвентне државе довољно су заштићене самом гарантијом да потраживања њихових поверилаца морају прво бити проверена и испитана на изборном суду. Али пошто избегавање или изигравање изборнога суда од стране инсолвентне државе претпоставља њихову неисправност па и кривицу, државама чији су поданици повериоци остављају се у томе случају потпуно одрешене руке: финансијске интервенције остају дакле и од сада могуће кад год се распра између инсолвентне државе и њених поверилаца кривицом саме те државе не могне расправити изборним судом.

ANALI PFB | anali.rs

Амерички или Портеров предлог (како су га назвали по имену америчкога делегата који га је поднео) прошао је кроз уобичајене инстанције: прво је претресан у првој подкомисији (седнице од 16, 18, 23 и 27 јула[1]), затим се њиме бавио нарочити одбор (седница од 3 септембра[2]), онда је изнет пред прву комисију (9 октобра[3]), и на послетку је усвојен у деветој пленарној седници конференције са 39 гласова (16 октобра).

Против самога принципа нико није био, замерке су чињене рђавој и нејасној стилизацији предлога и самоме начину на који се принцип мисли применити. У дебати су нарочито учешће узимале америчке државе пошто се питање дотицало поглавито њих; Аргентински државник Драго држао је два врло лепа говора у којима се трудио да своју доктрину истакне и амерички предлог прошири и идентификује с њом. Дискусија која је вођена око америчког предлога за нас у осталом нема важности и ми се на њој нећемо дуго задржавати, у толико мање што она није изменила амерички предлог. Измене које су поједини делегати захтевали нису усвојене, њихове замерке нису примљене. То треба жалити зато што је било замерака врло умесних и оправданих.

Ми ћемо овде навести највећи недостатак предлога: то је неодређеност израза који је употребљен да се обележе врсте дугова на које ће се уговор применити. Та неодређеност је остала и у дефинитивном уговору. У уговору је узет израз „dettes contractuelles;“ да ли су то само дугови којима је извор у обичном приватно-правном уговору или су то у опште сви дугови који не потичу из деликта? Могло би се тврдити да су Американци циљали на контракте у ужем смислу по томе што је у тексту њиховог предлога поднетог 2 јула стајало изриком: „обични дугови којима је извор у контрактима“,[4] што је сам Портер у говору нарочито истицао индивидуална потраживања, и што је у одговору на једно питање српског делегата Др. Миловановића изјавио да су у случају јавнога државног дуга повериоци заштићени општим прин-

[1] Deuxième Conférence Jnternationale de la Paix. Actes et Documents. La Haye 1909, tome II pp. 228—253, 272, 276, 290—308.

[2] Op cit. Tome II p. 548—553.

[3] Op. cit. Tome II p. 139—144.

[4] Op. cit. Tome I p. 553.

ANU BG | anali.rs

ципима међународнога права.[1] Али се исто тако може бранити и мишљење да се под „dettes contractuelles“ разумеју не само обичне приватно-правне обавезе државе већ сви дугови којима није извор у деликту. У прилог томе другом мишљењу може се навести да сами изрази употребљени у дебати „dettes contractuelles“ и „dettes publiques“ немају довољно прецизно и дефинитивно јуридичко значење да би се између њих повукла тачна демаркација; да се амерички делегати ни у једноме тренутку нису прецизно изразили, да су помињали и државне обвезнице и ако су истицали индивидуална потраживања и да је државни јавни дуг био повод догађајима који су изазвали Портеров предлог.[2] Може се дакле и и једно и друго мишљење бранити аргументима подједнаке јачине и неизвесност је велика: не може се позитивно тврдити на које ће се управо дугове примењивати уговор. А има ли већег недостатка за један уговор него кад се не зна поље његове примене?

Уговор о ограничењу насилне наплате дугова једне државе који је изгласан у пленуму конференције 16 октобра као резултат дебате вођене око Портеровог предлога јесте уговор sui generis. Он ствара једну врло оригиналну установу. У почетку овога чланка смо рекли да се њиме поставља један случај обавезног изборног суђења; то наше тврђење морамо сада ближе одредити. У уговору збиља постоји обавеза изборног суђења, али је та обавеза једнострана, унилатерална и тиме се разликује од обичних конвенција о изборном суђењу закључених међу државама у последње време које све стварају узајамне обавезе. Обавеза да се захтева изборни суд постоји само за ону државу чији су поданици поверноци. Та држава, пре него што буде интервенисала силом да наплати потраживања

[1] Седница одбора А од 3 септембра: Српски делегат жели да зна да ли су предлогом обухваћени само дугови државе према појединцима, или и дугови државе према држави и обавезе којима је извор у држ. зајмовима. Др. Миловановић мисли да није потребно помињати у самом уговору употребу силе. Генерал Портер одговара да разликовање које чини Др. Миловановић између разних врста дугова овде има мали значај. Општи принципи довољно ће заштитити повериоце чијим потраживањима је извор у држ. зајму. Употреба силе мора се у уговору споменути, али ваља нагласити да ће се то крајње средство употребити само ако се одбије извршење изборне пресуде. Op. cit. Tome II. p. 549 и 550.

[2] Conf. Monlin, op. cit. p. 311 s.

својих поданика од друге државе, мораће понудити овој држави изборни суд. Али ако је та понуда обавезна за њу, она није ни у колико обавезна за инсолвентну државу. Инсолвентна држава којој се суђење предлаже, може одбити суд ако јој изгледа да се то коси са њеним интересима. Само у томе случају она се излаже ризику да се против ње употребе и насилна средства.

Такву једнострану обавезу нећемо наћи ни у каквом уговору о обавезном суђењу; као преседан за њу може се навести једино пројекат уговора међу америчким државама израђен на првој панамеричкој конференцији 1890 године У томе пројекту вели се да ће изборно суђење бити међу државама потписницама обавезно за извесне категорије спорова, али да се изузимају од тога правила сва питања која по мишљењу једне од парничних страна доводе у питање њену независност; у томе случају изборно суђење неће бити обавезно за ту страну, док ће обавеза и даље постојати за њеног противника чији битни интереси нису у толикој опасности. Шта се хтело тиме? Хтела се заштита малих држава; та заштита нормално треба да буде у изборном суду. Али се може десити да сам изборни суд постане опасан по независност једне државе кад има да претреса питање које се тиче њених битних интереса. У томе случају пројекат од 1890 године истиче најбоље решење, остављајући самој заинтересованој држави да реши шта је за њу боље, изборни суд или ризик оружаног конфликта; опција између рата и суда коју имају мале државе у извесном случају према обавези суда за велике државе њихове противнике, то је по мишљењу твораца пројекта од 1890 најбоља гаранција за мале државе Иста та мисао инспирисала је и одредбу у Портеровом предлогу, одредбу оригиналну али потпуно сходну циљу самога уговора.

Уговор донет на хашкој конференцији постао је услед догађаја на америчкоме континенту; и ако су његови изрази општи, он може наћи примене готово искључиво у односима између европских држава с једне и америчких држава с друге стране, он је од интереса дакле само за америчке државе. Зато се и нећемо више њиме бавити нити испитивати основаност разних замерака које су му чињене са више или мање основа. Мулен вели да се треба радовати што је „конвенција Портер“ закључена, конвенција која у својим главним потезима признаје мирољубиву и великодушну Драгову док-

трину и ако је не примењује потпуно; Лемонон налази да конвенција чини највећу част америчкој делегацији, као први корак на путу обавезног изборног суђења,[1] а у једноме енглеском чланку с разлогом се вели да је од свих уговора донетих на Хашкој конференцији Портерова конвенција једина којој је циљ да спречи а не само да регулише рат, да је она главно дело конференције на пољу сузбијања ратова. Кад је тако, само се мора жалити што и та једина победа пацифичке доктрине има специјалан карактер и што се односи специјално на прилике у једноме континенту.

V

У трећој и четвртој глави ове расправе бавили смо се предлозима о обавезном изборном суђењу и ограничењу насилне наплате државнога дуга, предлозима које је изазвао поновни претрес чл. 15—19 конвенције о мирним решењима међунар. спорова. Да бисмо завршили преглед рада прве подкомисије у првој комисији остаје нам још да видимо какве је измене подкомисија учинила у осталим члановима (чл. 20—61) конвенције од 1899, или другим речима, шта је подкомисија урадила у питању Хашкога суда и изборног судског поступка. О томе ћемо у овој глави говорити, пошто најпре у кратко изнесемо садржину чл. 20—61 какви су били у старој конвенцији.

Четврта глава конвенције од 1899 (чл. 16—61), посвећена изборном суђењу, делила се, као што смо већ споменули раније, на три одељка. Од та три одељка први се бавио општим принципима изборног суђења (чл. 15—19; чл. 16 је дао повода многобројним предлозима о обавезном суђењу које смо до сад проучавали); други одељак је стварао неку врсту међународног суда који би у свако доба био приступачан; трећи одељак је прописивао поступак којим се могао служити ма који изборни суд кад год парничари не би нарочита правила прописали.

Међународни суд створен чл. 20—29 конвенције од 1899 сасвим је оригинална установа и не личи ни на који други суд. По чл. 23, свака држава именује до четири лица као чланове суда за време од шест година. На тај начин се до-

[1] Lémonon, La Seconde Conférence de la Paix p. 120.

бија једно многобројно тело које саставља стални или перманентни изборни суд, али које у ствари никад не функционише као целина нити се икад састаје, већ из кога се у сваком специјалном случају могу три или пет или колико се хоће чланова изабрати као судије за тај случај. Поред тога судског тела, чланом 22 установљава се један међународни биро у Хагу који ће отправљати административне послове суда, служити суду као секретаријат и архива, и прикупљати све податке о изборном суђењу, преписе уговора, документе који се односе на састав суда или на извршење пресуде. На послетку се (по чл. 28) образује и један административни савет; савет је састављен од посланика које су државе потписнице акредитовале при холандском двору. Тај савет има за задатак да под председништвом холандског министра спољних послова организује међународни биро, да врши управу и надзор над њим, да поставља и смењује чиновнике бироа и да решава административна питања која се односе на суд.

Пошто је на тај начин створена нека врста сталног међународног изборног суда, у трећем одељку конвенције (чл. 30—61) одређује се поступак којим ће се тај суд служити кад год парничари не уговоре противно.

По члану 31 државе за сваки спор закључују нарочити уговор или компромис у коме јасно обележавају спорни предмет и одређују делокруг власти судија. У бирању судија државе имају апсолутну слободу. Кад је поглавар једне државе узет за судију, он сам себи одређује правила поступка (чл. 33). Самим тим што закључују компромис, државе се обвезују на савесно извршење пресуде. Ако је суд састављен од неколико лица, он бира себи председника и секретара. Упражњена судијска места попуњавају се на исти начин на који је извршено наименовање судија (чл. 35). Државе могу имати своје нарочите агенте који ће бити као неки посредници између суда и њих, и своје браниоце, адвокате, који ће пред судом заступати њихове интересе (чл. 37). Парничари одређују у коме ће месту суд заседавати, а суд одлучује на коме ће се језику претрес водити (чл. 36 и 38). У самоме судском раду, пре суђења, чланови 39—50 разликују две фазе које од прилике одговарају припреми за извиђање и извиђању у грађ. суд. поступку. У првој фази све се врши на писмено; свака страна преко својих агената саопштава

ANALI PFB Lanali.rs

суду и противној страни своје гледиште на спор, све акте или документе који садрже какво доказно средство; суд ће својим решењима одредити начин на који ће се то саопштење, вршити. Сваки акт једне стране мора бити саопштен другој (чл. 40).

Друга фаза је усмена, у њој агенти и браниоци парничара објашњавају и допуњују раније поднете писмене доказе; суд може узети у обзир и какав нов документат на који му се обрати пажња. Судије постављају питања и траже објашњења.

Пошто председник суда закључи претрес, настаје суђење које је тајно. Пресуда се доноси већином гласова а потписују је све судије. Пресуде морају бити образложене. Оне су коначне, без апелате, осим ако би сами парничари још у уговору о суђењу предвидели могућност поновног суђења и то само за случај да се појави ново доказно средство, раније непознато.

Конвенција на послетку у чл. 56—61 расправља питања о подношењу трошкова, потписивању и ратификовању.

То је у најкраћим потезима садржина чл. 20—61 конвенције од 1899. Њихова ревизија на другој Хашкој конференцији изазвала је многе предлоге који се могу у две групе поделити: предлози о детаљним изменама у вези са појединим правилима поступка, и предлози много важнији којима је циљ да саму установу међународног суда измене и усаврше. Прва подкомисија је из своје средине одредила два одбора да се баве тим разноврсним предлозима, одбор B за питања о изменама у самој организацији суда и одбор C за чисто техничка питања поступка.

Одбору C је требало једанаест седница да прегледа и допуни чл. 20—61.[1] Како је по својој формацији одбор C био само један пододбор одбора A, то је цео његов рад поново узет на оцену и преглед у одбору A[2] да затим буде дефинитивно одобрен у седници целокупне прве комисије од 7 октобра.[3] Питања којима се одбор C бавио била су чисто

[1] Deuxiéme Conférence Jnternationale de la Paix. Actes et Documents. Tome II p. 711—771. Пре но што су чл. 20—61 упућени одбору C, претресало се о њима у целој првој подкомисији, у седници од 13 августа (Op. Cit. Tome. II p. 352—368).

[2] Седница од 1. октобра. (Op. Cit. Tome II p. 572—589.

[3] Op. Cit., T. II, p. 121—135.

ARHIV Pravnih nauka

техничког, специјалног карактера. Може се рећи да је у одбору С достигао свој врхунац спорт који су делегати целе конференције упражњавали придајући највећи значај најситнијим стварима и развијајући дуге дебате о питањима без важности. Да потврдимо тачност овог нашег тврђења довољно је да наведемо као један од многих примера дискусију која је у седници од 23 августа вођена о томе да ли да се одреди уговором језик на коме ће бити суђење или да се самоме суду остави да одлучи којим ће се језиком говорити на претресу. Ватрено заступање једнога или другог гледишта изгледа смешно кад се има на уму да је мање више све једно које ће се усвојити, пошто су одредбе конвенције факултативне; државе у сваком поједином спору могу посебним уговором изменити за тај случај она правила конвенције која им не изгледају подесна. И као што су могле, по старој конвенцији, одредити језик у самом уговору који претходи суђењу и ако је по чл. 38 суд имао да језик одређује, исто тако би могле оставити суду да језик одреди кад им не би изгледало умесно да саме то питање решавају.

Далеко би нас одвело кад бисмо овде потанко изнели цео рад одбора С и дискусије о појединим члановима које су се често водиле око стилизације или редакције тих чланова, око тога да ли ће се ова или она реч у текст узети. Довољно ће бити да овде истакнемо главне измене или допуне које су учињене у чл. 20—61 и да у кратко објаснимо њихов постанак.

Од свију нових одредаба у другом одељку (стари чл. 20—29 а нови 41—50) највише на себе привлачи пажњу допуна која је иницијативом перуванске делегације унета у чл. 48 (стари чл. 27). Стари члан 27 је стављао у дужност државама потписницама да сваку државу која би имала какав озбиљнији спор опомену да јој Хашки суд стоји на расположењу. Делегација јужно-америчке државе Перу предложила је у седници од 13 августа[1] да се та одредба допуни на тај начин што би и свака од држава у конфликту могла кад год би хтела изјавити своју жељу да се спор судом расправи. Она би то изјавила међународном бироу у Хагу који би био дужан да изјаву одмах саопшти другој страни. Хтело

[1] Op. Cit., Tome II , p. 357.

се дакле пружити средство и самим завађеним странама да без икаквог понижења изјаве своју готовост за изборно суђење. Енглески, руски, северо-амерички и француски делегати су одмах потпомогли перувански предлог[1] али је он примљен тек после подуже дискусије. Дискутовало се у осталом не о самоме принципу већ о начину на који ће се принцип применити, и не толико о перуванском предлогу колико о допунама које је делегација државе Чили хтела у тај предлог да унесе. Делегација државе Чили је предлагала да се пре свега изрично спомене како та одредба неће имати повратног дејства. како ће се примењивати само на оне спорне догађаје који буду искрсли после потписа конвенције; то није усвојено и из протокола не видимо јасно зашто није усвојено, да ли зато што се ретроактивност не сматра као штетна кад је прибегавање суду факултативно (као што је перув. делегат Кандамо тврдио), или зато што је ретроактивност сама по себи искључена па је није ни потребно изрично уговором забрањивати. Делегати државе Чили захтевали су затим да улога међународног бироа буде само посредничка, без икаквог политичког карактера и да се међународном бироу стави у дужност да свима државама потписницама саопшти изјаву коју би од једне државе добио, како би им дао могућности да врше улогу коју им је стари члан 27 већ одредио. Није усвојен ни предлог да биро мора добивену изјаву саопштавати свима државама, делегати су се међутим сложили да улога бироа буде чисто посредничка, аутоматична, без икаквог мешања у сам спор.

Мартенс, Хавард, Мерej били су против посредништва бироа; аустријски делегат је чак видео опасности за једну државу у томе што ће јој друга држава преко бироа понудити суђење и изгледало му је практичније да ту посредничку улогу врши која трећа држава а не Хашки биро,[2] али је та опозиција пала пред тврђењем да ће биро бити аутоматски преносач поруке и ништа више. Перуванский предлог је усвојен са 34 против 7 (3 се уздржало)[3] и ушао у уговор као нов члан 48. У њему се о ретроактивном дејству одредбе

[1] I подкомисија, седница 13 августа Op. Cit. Tome II p. 357—358.
[2] Седница I комисије од 7 октобра. Op. Cit., Tome II, p. 125.
[3] Седница I комис. од 7 окт. Op. Cit., Tome I p. 126.

ANALI PFB | anali.rs

и о дужности бироа да свима државама саопшти добивену изјаву од једне државе ништа не говори: само се вели да једна држава може преко бироа саопштити другој држави своју готовост да спор буде изнет на суд.

Др. Милета Ст. Новаковић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

О РЕФОРМИ НАШЕГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТА

С НАРОЧИТИМ ПОГЛЕДОМ НА СИСТЕМ НАШЕГ КРИВИЧНОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА[1]

У свима модерним законодавствима опажа се извесан, доста интензиван покрет у погледу реформе крив. законодавства. Потреба, која изазива ту реформу осећа се и код нас; исти узроци, који су ту реформу изазвали на западу опажени су и код нас, а на име: растење криминалитета и извесна промена у односима животним, а у неколико и празнине и недостатци у постојећем законодавству. Недостатци и мане наших кривичних закона потичу, поред наведенога још специјално код нас и отуд што је наш закон доста несамостално израђен и на једној за нашу још примитивну средину потпуно страној основи. Али док је се на западу у исто време законодавство поступним реформама стварно прилагодавало новим потребама, код нас је се у начелу задовољило само с тим, да се констатује, да је наше кривично законодавство несавремено и да је једна коренитија реформа неопходна. Ово тврдимо не предвиђајући факт, да је и наше крив. законодавство од свога постанка до данас доста изме-

---

[1] *Литература:* A Köhler: Reformfragen des Strafrechtes 1903; H. Seuffert: Ein neues Strafgesetzbuch 1902; Protokolle der Kommission für die Reform des Strafprozesses; P. F. Aschrot: Reform des Strafprozesses, kritische Besprechungen etc. и од истога Reform des Strafprozesses, Generalreferat etc. обе 1907; A. Hellweg: Strafprozesordnung 1908; W. Lehman: Zur Reform des Reichstrafgesetzbuches 1907; E. Wulffen: Staatsanwaltschaft u. Kriminalpolizei 1906; A. Feisenberger: Reform der Untersuchungshaft: 1906; Уџбеници од: Liszt-a, Ullmann-a, Byrkmayer-a.

ANALI PFB | anali.rs

њивано. Допуне ове, у начелу ишле су више на то, да попуне празнине у закону, а мање (управо никако) да карактер, дух закона измене, усавршe, поправе.

Али, пошто се овако значајна реформа — суптилно питање, које засеца дубоко у област јавног права и тражи времена и студије, — не решава за дан, то није без интереса дискусија, о томе, који пут треба изабрати, који модус треба усвојити при извођењу тог задатка. Питање је, шта је потребније: реформа формалног или материјалног законодавства? Од тога, шта треба да се казни на приватну тужбу, а шта *ex officio,* од поступања при извиђању кривичних дела, зависи какво, и у колико мери напредно законодавство има једна земља. Узмимо земљу, где је извиђање крив. дела тајно, где истрага и квалификација дела, као и подизање тужбе у начелу зависе од управне власти, узмимо још и ту неповољну околност, да једна така власт, са тако огромном надлежношћу има још и право да врши и једну судску функцију по превасходству — да казни, — ту онда имамо широко поље злоупотреба. Ово је случај, на жалост, код нас! Управне власти које носе карактер политичких власти, увек лако могу над иследником да врше извесну пресију („извесан утицај" блаже да се изразим). Ко ће да јамчи, да ту није искључена могућност подизања неправедних тужби; или обрнуто, да се не пропушта подизање оправданих тужби? За власти једне политичке партије су, на овај начин, љубимци полиције и политички људи у неку руку јавно правно повлашћени, да им вршење зала за дуго, често и за увек некажњено пролази! Да је ово питање у исто време и криминално-политичко, мислим да не треба нарочито доказивати. Један пример за горње наводе: X. је *опасно* покрађен од свога бившег слуге, који новога газду још није нашао, или код истога још није уписан. Слуга некако нађе начина да утиче на полицију. Полициска власт позива покрађенога и ауторитетом својим наговори га, да кривцу од своје стране дело опрости, уз накнаду штете (на пример), нашто покрађени пристаје. До сад је све лепо свршено, само стоји на путу квалификација дела па да ствар легне! Но и ту има излаза! Ко, на пример, спречава полицију, да дело оквалификује као иступну крађу слугу спрам господара, по којој је она надлежна да суди, и да, по одустанку последњег, прекине даљи

ANALI PFB Pravni.rs

рад, по том делу и акта баци у архиву! Или обрнуто, из истих разлога, *невини* и *неправедно* оптужени: притвором, трошковима око одбране и честим позивима, који су такође скопчани са трошковима, могу бити просто бескрајно шиканирани. Ко ће да контролише рад полиције и исправља могуће грешке у оваким случајима? Познато је да суд то не може увек чинити, па с тога остаје, да то треба да чини виша надлежна полициска власт. Али баш ту и јесте чвор, јер је нижа полициска власт често само просто оруђе своје више полициске власти, радећи у даном случају по обавезним упуствима ове. И најнапреднији материјални закон, као што се види, при назадном и несавршеном кривичном поступку промашује или недостиже свој прави циљ. О нарочитом каквом дејству специјалне превенције не може бити речи у овим случајевима, кад кривца постигне мања казна од заслужене, или га никако и не постигне казна; а о генералној превенцији, накнади или ублажењу зла причињеног крив. делом то у сваком случају. Циљ казне дакле није постигнут![1]

Овим смо нагласили неопходност реформе нашег формалног крив. права — потребу која не изискује одлагања и треба да дође на прво место. И сам развитак формалног крив. права већине земаља у Европи био је већи него развитак материјалног права. Француски кр. пост. је на пример од 1897 г. законом од 5. децембра исте године, усвојио јавност: у целој истрази, од самога почетка истраге, окривљени има право служити се браниоцем, општење оптуженога са браниоцем није потчињено никаквим ограничењима кад се оптужени налази у притвору; даље оптужени и његов бранилац имају права да присуствују испиту сведока у истрази. У Енглеској су у току од 19 в. реформисана сва правна срества. У Немачкој већ двадесет и неколико година истина постоји интензиван реформни покрет, али је реформа ипак отежана, јер су се правници и комисија за пројект годинама разми-

[1] Зато ја срдачно поздрављам идеју о среским судовима код нас. Ови би судови са својим стручним особљем и судском независношћу својих органа потпуно могли да одговоре жељеном циљу — да судску функцију наших конфузних општинских и пол. власти на се предузму. У погледу истраге ово би био несумњив успех, и без обзира на то, како практички да се изведе установа тих нових судова!

ANALI PFB Tanaitis

моилазили у мишљењима. Ту је се на прилику на дугачко и на широко водила препирка и око тога, да ли акта претходне истраге треба и даље шиљати суду, или не; да ли и државно оптужништво потчинити дисциплинарној власти председника суда, или оставити по старом и т. д.

О свему овоме може се наравно и друкчије резоновати. Кривични поступак наиме, има да служи остварењу кривичног права. Нове идеје с тога, треба да дођу прво до свога остварења а за тим и до признања свога и то прво у материјалном, па тек онда у формалном праву.[1] Но ово, на први поглед, логично мишљење почива на погрешној аргументацији. Фактички формални закон гарантује извршење материјалног, али и најбољи материјални закон без одговарајућег формалног, који материјалном треба да служи као нужна одговарајућа потпора, промашује своје дејство. Нови материјални закон може променити само квалификацију дела; може даље, изменити околности које увећавају или умањавају кривичну одговорност; може другим речима непосредно или посредно утицати само на одмеравање казне и т. д., али тек кр. суд. поступак има у сваком конкретном случају да изврши свој непосредни и претежни утицај на утврђивање кривичне одговорности, — а то је главно!

И ако ово питање личи доста на оно: шта је пре постало, раст или жир, кокошка или јаје; и ако ствар изгледа најприродније решена одговором: истовремена реформа материјалног и формалног кривичног права јесте најумеснија, ипак поред горњег чисто кривично-правног разлога, да је тек добар крив. пост. најбоља гарантија за реализовање, начела материјалног крив. закона, за неодлагање реформе крив. поступка говори још један политички и један државно-правни разлог. Политички, практички разлог био би онај напред наведени, да од тога какав кр. пост. има једна земља зависи у многоме како ће се у тој земљи правда вршити и о правди мислити, другим речима зависи један врло важан јавно-правни интерес, јер шикане, којима је неправедно оптужени изложен, чине често интензиван напад на његову правну сферу. Од права и дужности странака, од олакшица и обавезних огра-

ANALI PFB | anali.rs

[1] Fr. Liszt: Kultur der Gegenwart стр. 235, део II књ. 8. издања од 1906 год.

ничења у кр. поступку зависи у колико мери у којој држави грађани уживају слободе. Привилегије, олакшице и обавезе у наведеним случајима изједначују се дакле са политичким правима. — Практични пак разлог био би у посебном васпитном дејству, које може на масу да врши формално крив. право. Рђав зак. о кр. с. пост. у стању је да произведе ужасан моралан утицај у маси, у стању је да створи о праву и правди појмове да је злочин (овде: злочин у најширем смислу) према постојећем праву нешто сасвим релативно, да интереси оптуженога и тужиоца зависе искључиво од утицања, одбране, енергије која се уложи у ствар. Нарочито је претерани формализам у поступку у стању да улије уверење, да и у крив. праву одлучује формална истина. Кривични с. пост. дакле непосредније но и сам материјални закон утиче на ширење и образовање правне свести у народу. Утиче, даље, просто да се изразим и на то у колико ће мери народ гледати у власти свог пријатеља и заштитника.

Борислав А. Милојковић,
суд. писар.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

МЕНИЧНА СПОСОБНОСТ
ПО СРПСКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

— СВРШЕТАК —

II. Друга група лица је она, о којој смо рекли, да, када се на меници, појављују као менични обвезници, онда њихове обвезе *„не важе ништа“*, сем извесних изузетних случајева (§ 79. трг. зак.). У тој групи закон трговачки помиње само *малолетнике*, који су се хтели обвезати без дозволе оца или тутора, међутим ми смо имали прилике навести да има лица, која се „уподобљавају“ малолетницима и која су та лица (§ 920 гр. зак.); према томе пропис из § 79. трг. зак. односи се и на њих. Пропис овај односи се свакако на малолетнике, који су навршили седам година, пошто се они испод

седам година не могу обвезати ни са дозволом оца или старатеља (§ 533. гр. зак.).

Али због тога и она лица, која се малолетницима уподобљавају неће увек потпасти под овај § 79. трг. зак., т. ј. нека од њих у погледу правног дејства њихових меничних обвеза, равњаће се тим малолетницима испод седам година, а нека опет онима преко седам година. У прву би групу дошла лица: душевно оболела, са тешким телесним недостацима (као нпр. слепи и глуви); затим презадужениці и др. Она се никако, па ни са каквом дозволом не могу менично обвезати. У другу би групу дошли: судом проглашене распикуће, жене удате, лица, што и после пунолетства остају под очинском влашћу и глуво-неми, који се могу средством знакова разумети. За њих вужи све оно, што будемо рекли за малолетнике преко седам година.

Малолетник се не може менично обвезати без „прописног“ одобрења. Меница, коју би он издао (одн. свака његова менична обавеза) *не важи ништа* (§ 79. трг. зак.). Али, ако се код њега *затекло* оно, што је на име те обвезе примио, или је то у његову *корист* утрошено, онда ће се то моћи од њега тражити по основи неправедног богаћења. Сваки је дужан вратити оно, чиме се као туђим неправедно користио (condictio causa data). Само се то све има тражити у грађанској парници (§ 79. трг. зак.).

Шта ће бити са меничном обвезом малолетника, ако није добио потребно одобрење, али ако је *лукавством* и *преваром* сауговорача уверио о својој пунолетности; као и онда, кад га његов посао издаје за пунолетног? С једне стране имамо пропис трговачког закона: менице издане од малолетника без прописног одобрења „не важе ништа;“ с друге стране: „малолество не помаже ономе, који је лукавством или преваром другога уверио о пунолетности својој“.... или га „посао његов за пунолетног издаје“ — § 917. грађ. зак.

Пре свега овај пропис грађанског закона није јасан. Како то „малолество не помаже ономе“ итд.? Да ли је у том случају малолетник закључио пуноважан уговор и према томе зато је његова обвеза пуноважна, или уговор није опет пуноважан, али се може тражити накнада штете? И ако по законским речима изгледа, да је оно прво, ипак мислимо: да и тада важи правило, да се малолетник не може без одо-

брења оца или старатеља пуноважно обвезати („они, који од оца тутутора или стараоца зависе, не могу ништа обећати, али ако што на корист своју приме, оно стоји“ — § 533. грађ. зак.), већ је мислио да се у случају лукавства и преваре може од малолетника тражити само накнала штете због неважности тог посла, а малолетник је *крив* за ту неважност. Мислимо тако и због чл. 78. зак. о старатељству, по коме: ако би малолетник „издавајући се за пунолетног навео кога да с њиме што уговори, то овај, ако би због неважности таквог посла претрпео какву штету, може из имања оштетитеља тражити накнаду.“ Рекосмо да малолетник треба зато да буде *крив*, истина не мора то бити скопчано с кривичном одговорношћу, али да је учињена штета „његовом кривицом“ (§ 801 грађ. зак.); зато се § 917 грађ. зак. не може односити и на малолетнике испод седам година, пошто ови и не могу употребити лукавство ни превару. И у томе је § 917. непотпун. За лукавство или превару потребан је *разум*, међутим воља деце испод седам година је у праву игнорисана.

И ако, дакле, закон трговачки изгледа категоричан, да менице издане од малолетника без потребног одобрења *не важе ништа* (као што обвеза његова ни грађанска не важи без тог одобрења) ипак мислимо да би се могла тражити накнада од малолетника, ако је према свом сауговорачу употребио лукавство или превару и овога уверио о пунолетности својој.

Зашто би се могла тражити накнада, ако је у питању једна грађанска обвеза, а не, ако је у питању менична, кад је у осталом брига законодавчева увек била, да више осигура исплату меничне, но грађанске обвезе? Нико не треба да се на туђу штету богати, али исто тако ни да се користи заблудом сауговорача, кад је он код овога баш изазвао ту заблуду. Ако дете испод седам година правно нема те могућности да код другога изазове ту заблуду, зашто признати онима, који то могу учинити, да тиме другога оштете? Сем тога имамо и § 902. грађ. зак. који вели: „Ко се превари у незнању будући ствари, или закона, па плати оно, што није био дужан платити, онда има право натраг искати и то да му се врати.“ Али поред свега тога, што се може тражити накнада штете, ипак не важи менична обвеза као таква, већ се то има тражити у грађанској парници.

ANALIPER | anali.rs

Неважност своје обвезе може малолетник, као и лица, што се њему равњају, истицати према сваком притежатељу менице, а не само према свом сауговорачу, нити се он приликом обвезивања може одрећи ових својих привилегија, да у време наплате тражи поништај своје обвезе, пошто је ово пропис јавно-правног карактера. Законски је текст још погрешан и у томе што вели, да менице ових лица не важе ништа „сем ако је“ итд. као да би важиле, ако је отуд што добивено у корист њихову припало. Међутим оне не важе, па ма то и било, само се онда може тражити накнада у грађанској парници.

5. По коме се закону цени менична способност.

На овоме месту за нас је важно питање: по ком ће се закону ценити пред нашим судом менична способност, ако српски држављани закључују меничне уговоре у земљи или на страни и ако страни поданици закључују те уговоре у Србији. По себи се разуме: да, ако страни поданици закључују меничне уговоре на страни, онда с тим српско законодавство, у чијим се границама ми овде и крећемо, нема никакве везе.

Српски држављани при склапању меничних уговора морају бити способни по нашем закону, па ма их склапали и на страни, само ако се буде способност ценила пред нашим судом. Ако се буде та способност ценила пред страним судом, онда ће свакако решавати закон те земље. Јер ако дотична држава није оставила, да се менична способност цени по *националном* закону странца (а наши су поданици у том случају за њу странци), онда ће се њихова способност ценити по *територијалном* закону те земље.

У том смислу говори и наш закон за странце: „Способност странаца менично обвезати се, суди се по законима оне земље, којој странац припада. Но ипак неспособан по својим законима странац, ако је по српским законима способан и у Србији меничне послове предузме, менично је обвезан.“ — § 168. трг. зак. Код нас је дакле изведена комбинација националног и територијалног принципа. Оступање од националног закона у томе, што је странац менично обвезан, и ако је по својим законима неспособан, само ако је

по нашим законима способан, учињено је ради заштите наших грађана, који не морају знати стране законе, када са странцима склапају меничне уговоре.

Аустријанац дакле, од 23 године могао би се код нас менично обавезати, јер је по нашем закону пунолетан и ако по свом националном није: а један немачки сељак који се ратарским послом занима, могао би се такође код нас менично обвезати, и ако он по нашем закону није способан, јер је по свом националном закону способан. Овом нашом комбинацијом вређа се и начело правне једнакости грађана у међународном саобраћају као и начело о примени националног закона на правну способност и способност за правне послове по међународном приватном праву. Јер једно лице, док је грађанин једне и исте државе, може имати само једну и исту способност, која треба да је с њим, ма где се он налазио и ма колико се бавио у туђој земљи. Па ипак ни у другим земљама из извесних правно-политичких разлога у интересу трговине и меничног промета ова начела нису до краја изведена у погледу меничне способности. Мартенс вели, да се ове одредбе оправдавају практичним обзирима и посматрањима.

Одредба нашег трговачког закона у наведеном § 168. односи се само на пасивну меничну способност странаца. Међутим о активној нема ни речи; зато за способност стицати права по меници има да важи § 6. грађ. зак. по коме „и сам иностранац у пословима са српским житељима или са странцем у Србији, наћи ће правицу по овим законима; осим ако он није посао у туђој земљи закључио или нарочито за туђе законе везао, или се он законим следствима у туђој земљи надати има.“ Према томе само деца до седам година и лица ума лишена немају ту способност (§ 533. грађ. зак.).

6. Заступање у закључењу меничних уговора.

Кад је реч о меничној способности у опште, мора се и овоме питању поклонити пажња: ко и како може закључити менични уговор *у име и за рачун другог*. „Она (меница) се може вући на наредбу и за рачун кога другог, но ово се мора испод потписа издатеља означити са речима „по наредби тога и тога“ или као пуномоћник Н“ или другим сход-

ANALI PFB | anali.rs

ним изразима. Не назначили се ово, то се сматра да пуномоћник издаје меницу за свој рачун“ — § 82. трг. зак. Као што се види неких општих прописа о томе заступништву нема, те према томе целокупан однос, који се ствара овим заступништвом мора се регулисати по грађанском закону — само с обзиром и на овај § 82. трг. зак.

Према томе заступник мора бити прво *способан* у опште за вршење грађанско-правних послова. Не тражи се да он има меничну способност, пошто он не узима меничну обвезу на себе, већ меницу вуче „за рачун другога.“ Разуме се да онда тај други, за чији се рачун она вуче (или у опште закључује менични уговор) мора бити менично способно лице. Али изузетно може једно лице чак немати ни обичну грађанско-правну способност вршења правних послова, па опет да може бити нечији пуномоћник и за другога свршити један правни посао, који не би могао за себе свршити. „Баш и у оном случају, ако пуномоћник за себе оне послове свршити неби способан био опет са пуномоћијем властодавца и трећега вежу“ — § 621. грађ. зак. Зато опет не треба мислити да би и лице душевно оболело или дете испод седам година, које такође не би било способно *за себе* свршити правне послове, да би, дакле, и оно могло бити нечији пуномоћник, и да са пуномоћијем властодавца његов правни посао „и трећега веже.“ Пуномоћство је уговор, а таква лица не могу уговоре закључивати. Пуномоћник, ако може бити лице за извесан правни посао, који за себе не би могао свршити, ипак мора имати правну вољу, а како њу има само лице старије од седам година, то само ово и може бити такав пуномоћник, по оном општем правилу, да ти малолетници могу закључивати уговоре, који не би имали за последицу њихово осиромашење. Према томе чим је уговор о пуномоћству пуноважан, пуноважан је и посао, који малолетник за властодавца закључи, без обзира на то што је неспособан да тај посао у своје име закључи.

Сем способности тражи се да јо пуномоћник *овлашћен*, да може радити у име и за рачун онога, кога заступа, па да посао, што га он сврши веже и властодавца и трећега — он мора делати „по смислу свога пуномоћија“ (§ 620 грађ. зак.). Овлашћење то или се добија:

а) на основу нарочитога уговора;

ANALI PFB | analis

b) или на основу закона (отац за своју децу, бранилац за стецишну масу итд.).

c) или на основу судске наредбе. (Судом одређен сгаралац). Шта више код меничних послова може заступник и на други начин да се легитимира. Довољно је притежање менице, довољан је факт, да неко има меницу у рукама, па да притежатељ може вршити све оне послове, којима се не тражи наплата (нпр. да поднесе меницу на пријем, да тражи обезбеђење или у случају непријема, да изиште протест). Пуномоћник може заступати било повериоца, било дужника — али све ово, што смо рекли за пуномоћство, односи се више на заступање било повериоца, кад буде своје право остваривао, било дужника, кад се од њега тражи наплата. Међутим нас се специјално овде тиче питање: ко може и како заступати једно лице, које хоће менично да се обвеже *и то у том моменту обвезивања?*

Ко може у том моменту бити заступник видели смо, кад смо говорили о способности пуномоћника, али како ће извршити поверени му посао и кад ће се сматрати да је опуномоћен? Закон није довољно пре свега јасан, кад вели да се меница „може вући на наредбу и за рачун кога другог“ — јер не само да се меница може за другог „вући“ (т.ј. издати је за рачун другог) већ се може и свако менично изјашњење извршити за рачун другога (нпр. дати авал и др.). Пуномоћник може за рачун другога примити меничну обвезу или 1. простим потписом онога, кога заступа не стављајући свој потпис, или 2. уз име његово ставити, како закон каже „по наредби тога и тога“ или „као пуномоћник Н“ или неки други сходан израз и онда и себе потписати. По тексту закона, изгледа да прво треба да буде потписан издатељ (заступник), па испод тога име онога, кога заступа и тек онда они додаци, што осведочавају заступнички положај. У пракси је пак уобичајено баш обратно, да се то ставља изнад потписа издатеља. Ово није погрешка; законске речи не треба буквално тумачити. Разуме се да у оба ова случаја заступник мора имати овлашћење онога, за чији рачун склапа уговор по меници. Притежатељ може тражити да се и то овлашћење приложи уз меницу.

ANALI PFB | anali.rs

Рекли смо да властодавац мора имати меничну способност, а не пуномоћник, али кад, у ком моменту он мора њу

имати? Да ли онда, кад заступнику даје пуномоћство или кад га заступник по меници обвезује? Меничну способност мора имати лице у моменту обвезивања (в. бр. 2) — властодавац се обвезује онда, кад пуномоћник у име њега склапа уговор. Ко би као менично способно лице издао некоме пуномоћство, да за његов рачун изда меницу, па пре но што овај то учини, правно онеспособи, неће моћи преко пуномоћника бити менични обвезник. Могао би опет неко, и ако нема меничну способност (војник) издати другоме пуномоћство да за његов рачун изда меницу, па овај то учини онда, кад је властодавац постао менично способно лице (изашао из војске) он ће бити менични обвезник. Разуме се, да властодавац, ако у моменту издавања пуномоћства не мора имати меничну способност, он мора бити способан у опште за вршење правних послова (да изда пуномоћство)

Поменули смо и законске заступнике, па ипак би било спорно, да ли би они могли менично обвезивати оне, које заступају, просто по том основу што су закони заступници. „Отац је дужан децу своју у сваком случају заступати“ — § 126. грађ. зак.; исто тако законски је заступник бранилац стецишне масе. Ми мислимо да ови законски заступници не могу просто по том основу менично обвезивати штићенике. Јер пре свега ти малолетници као и лица под стециштем немају меничне способности, а рекли смо да заступник не обвезује себе, већ властодавца и да овај мора бити менично способан. После тога право и дужност очева да своје дете заступа не може ићи дотле да отац у име детета и детињу имовину отуђи „осим особита случаја, ако би се потрошак тога за оснивање среће детиње изискивао, које се онда са допуштењем *суда* издати може“ — § 122. грађ. зак. Поменути § 126. грађ. зак. свакако је мислио на заступање деце у парницама, када је рекао да је отац дужан увек своје дете заступати. Ипак мислимо да законски заступници *правних* лица, у колико ту власт имају, могу их менично обвезивати пошто у осталом правно је лице менично способно.

Може пуномоћник у закључењу меничног уговора свог властодавца тако заступати, да се не појављује овај (властодавац) као менични обвезник, већ сам пуномоћник. У том случају пуномоћник према свом властодавцу игра улогу комисионара. У трговини се обично такве менице и

ANALI PFB | anali.rs

издају. Комисионар у опште извршује послове *у своје име* и сви доцнији притежаоци менице као и ремитент сматрају њега за меничног обвезника. Они не знају за комитента (властодавца) и комисионар не мора име овога стављати поред свога. Када је реч о меничној способности, онда је мора имати тај комисионар, а не комитент. То су менице зване *комисионе трате*. Потребно је само да трасат — лице коме се упућује налог да плати меницу — зна за комитента. Комисионар му то ставља до знања или засебним писменом у интересу чувања трговачких тајни или се из истог разлога име налогодавца (комитента) означи у меници само почетним писменима. Отуд у меничним формуларима и стоје речи „и ставите исту у рачун," иза којих речи се мету почетна слова имена и презимена комитента, а може се ставити и цело име његово и презиме, ако то не смета трговачким тајним пословима. Али и тад и ако се овога име стави у меници, он нема никакве меничне обвезе, јер комисионар издаје меницу у своје име (и ако за туђ рачун) и он је само менични обвезник. Име комитентово, као што рекосмо ставља се само да би трасат знао, зашто плаћа меницу, ако он у опште не дугује ништа комисионару — јер он има само обвезу неку према комитенту.

Оваква меница управо претпоставља, да је комитент издао налог и трасанту, да за његов рачун изда меницу и трасату, да је прими. У ствари дакле налог трасату потиче од комитента и ако је правно комисионар налогодавац трасатов. Комитент није истина менично обвезано лице, али је зато у грађанско-правној обвези према трасату, ако овај меницу плати без покрића, или према трасанту (комисионару) ако је овај због неисплате притежатељу менице регрес платио. Покриће је, дакле, био дужан дати комитент, јер закон вели: „Издатељ менице или онај, за кога се рачун она издаје, мора се бринути да благовремено пошље повучену меницом суму; но издатељ менице за рачун кога другога лично је обвезан само према преноситељима и притежатељу менице" — § 85. трг. зак. Зато акцептант одговара за меничну суму и самом комисионару, и ако није добио покриће, које му је дуговао комитент. Али ипак, ако је трасат ма из ког узрока остао необавештен и комисиону трату акцептирао или платио за рачун самог издаваоца (комисионара) не знајући за стварни

ANU PFB | ianali.rs

налог комитента, или ако би пак одбио пријем, па пошто је изискан протест примио меницу за част самога трасанта, онда би акцептант могао и од овога тражити покриће. Када је закон прописао, да је покриће дужан дати онај „за кога се рачун она издаје“ морао је претпостављати да је трасат у моменту акцептирања знао за то лице — иначе сам је комисионар као трасант менични обвезник, па према томе дугује покриће акцептанту. Он није могао са овим закључити уговор за рачун другога не казујући име тог другог лица; он је дакле тад издавалац менице правно и у своје име и за *свој* рачун. Исти такав је и наведени случај, ако трасат одбије понуду, да за рачун комитента прими меницу, па је по изисканом протесту акцептира за част комисионара.

Између издаваоца менице и комитента постоји однос мандата, као и између комитента и трасата (сем ако трасат, као што рекосмо није извештен за чији рачун прима меницу, те према томе стоји у односима само са издаваоцем).

У обичном меничном саобраћају на меничним формуларима чини се једна велика погрешка. Иза речи „и ставите исту у рачун“.... ставља се име трасата. И шта читамо на том формулару? Трасату се даје налог да плати меничну суму и да стави себи у рачун!! Адресу трасатову треба ставити на друго место, пошто су наведене речи у формулару спремљене за комитента, када се издаје једна *комисиона трата*. Иза тих речи треба да дође име тога комитента или почетна слова његовог имена и презимена, да би трасат знао за чији рачун акцептира меницу, пошто према трасанту (комисионару) није стајао у каквом дуговинском односу — нити је од њега примио покриће (ако га је примио) нити, да се од њега нада, ако га није примио. Па не само што је бесмислица да једно лице меницу плати и стави себи у рачун (место да стави на рачун комитента, ако га има), већ може изгледати да је тај трасат комитент, пошто се у меници наређује, да се на његов рачун стави плаћена сума. А у том случају меница би била непотпуна, пошто нема трасата (§ 80. т. 7. трг. зак.).

Ради јасније слике овог бесмисленог попуњавања, при чему су многи који са меницом имају посла тврдо убеђени, да се то менична сума ставља на рачун трасата, изнећемо један такав формулар.

ANALUPER Lanali.rs

У Београду 25. маја 1909. год.... од дин. *2000 у злату. За три месеца* од данас платите за ову *прву* меницу по наредби *Петра Павловића* суму од ..... *динара две хиљаде у злату* вредност примљена *у готову* и ставите исту у рачун *без* извештаја *на г. Милана Марковића трг.*

из Београда. Владимир Петровић

Хоће се, да М. Марковић буде трасат, међутим његово име стављено је тамо, где треба да се напише име (или бар почетна слова) онога, за чији се рачун меница издаје. Строго узевши оваквом меницом менична се сума ставља у рачун М. Марковића — али онда где је трасат? Име трасатово није дакле смело доћи иза речи „у рачун без извештаја“ јер изгледа као да се издаје налог Милану („платите“) да плати меничну суму и да себи стави у рачун!! Судови пак примају овакве менице.

На крају задовољавајући се, ако смо успели, да и најмање бацимо светлости на нека спорна питања, која се тичу меничне способности по нашем законодавству или бар да их истакнемо, како би се о њима више размишљало, поменућемо још, да у опште способност менична, о којој смо говорили није исто што и способност располагања правима, која из менице истичу. И лица, која немају меничну способност, могу меницу другоме продати, поклонити или отуђити је с обзиром на § 533. грађ. зак. Али тад оно не ступа у ред меничних обвезника, нити се од њега може тражити менична сума — по основи меничне обвезе. А ако би се отуд и створила каква обвеза, она би се сасвим засебно имала испунити, само јој као основ постојања (causa) служи продата меница. Овакву способност г. Ђ. Несторовић зове „способност за располагање“. (Мен. Право стр. 48).

Нинко Перић.

ANALI PFB | anali.rs

О РАЧУНСКИМ ПАРНИЦАМА

ПО АУСТРИЈСКОМ ГРАЂАНСКОМ СУДСКОМ ПОСТУПКУ

У данашњем аустријском „закону од 1. августа 1895 г. о судском поступку у грађанским споровима“, који је ступио у живот 1. јануара 1898 г., не постоје специјалне одредбе, које би се односиле искључиво на рачунске парнице, као што је то био случај у ранијем закону о грађанском судском поступку, који је важио до 1. јануара 1898 г. Пређашњи аустријски закон о грађанском поступку садржавао је у себи одредбе, које су пружале како обавештење, на који начин да се отпочне један рачунски спор, т. ј. како ће се подићи тужба којом би се захтевало издавање судског налога извесној личности, да положи рачун или на положени рачун примедбе стави, тако и кратак опис процедуре односно утврђивања рачунских места у покренутом спору. Ове су одредбе у новом поступку избачене и на њихово место долази једна једина одредба, у којој се спомињу рачунски спорови. То је одредба § 245, која за случајеве, где је потребно претходно претресање и сређивање процесног материјала ради лакшег и бржег извијања на рочишту за пресуђење ствари, уводи једну нову установу, страну нашем грађанском судском поступку, такозвани „припремни поступак“ (das vorbereitende Verfahren).

По овој одредби такав поступак имаће се увести и код рачунских парница, но не увек и за сваку рачунску парницу, већ једино у случају знатног броја тражења или противтражења, ако је нужно, да се она претходно пречисте и среде.

С тога, кад је реч о рачунским парницама, потребно је потање се упознати са овом установом, у колико се наравно она може односити специјално на један рачунски спор.

Одмах ваља напоменути да овај „припремни поступак“ није, као што би му име казало, нека нарочита врста поступка. У ствари је то модификација судског поступка у опште, која наступа искључиво у таксативно набројаним случајевима у споменутом § 245.

И зато, што је овај припремни поступак само модификација општег судског поступка, а поглавито због тога, што се у недостатку специјалних одредаба један рачунски спор

ANALI PEP Lanali.rs

има управљати по општим прописима, који важе и за сва друга тужбена тражења, потребно је, пре него што би се прешло на излагања о самом „припремном поступку“, упознати се бар у најкраћим потезима с општим начелима, која владају у аустриском грађанско-судском поступку. Ово у толико пре што понека од њих у многоме одступају не само од општих начела нашег грађанског поступка већ и поступака других европских држава.

На тај начин ће се моћи добити што потпунија слика о томе, како се по аустријском грађ. судском поступку један рачунски спор покреће, извиђа и суди.

*

Основни је принцип аустријског грађанског судског поступка: целисходност, практичност и корисност. С тога је лако у њему приметити тежњу за што могуће простијим, бржим и јевтинијим поступањем у стадијуму извиђања и суђења.

Од општих начела, која га оригиналним чине и која га највећма одвајају од нашег грађанског поступка, јесте на првом месту:

а) *Начело изналажења материјалне истине по званичној дужности.* На супрот пређашњем аустријском грађ. поступку и нашем поступку: да суд у извиђању и разлозима за своју одлуку не сме ићи даље од доказаног и фактичког материјала, који су парничари у спору употребили, по данашњем аустријском судском поступку суд је позван, да по званичној дужности у једном грађанском спору изнађе право стање ствари и материјалну истину утврди, предузимајући у извиђању све мере, које буде као нужне за своје убеђење нашао (§ 178 и 182). Закон у овоме погледу полази с тога гледишта, да је жеља и нада парничара, који је подигао тужбу, да судија предузме све што је потребно, да би законску заштиту његовоме праву прибавио. Само јасно, писменом исправом или званичним протоколом доказано или на рочишту учињено признање парничара и сагласна воља обеју страна, да од постојећих доказа, исправа или именованих сведока не желе чинити употребу, јесу границе за судијина истраживања фактичке, материјалне истине (§ 183). Иначе суд по званичној дужности може позивати и испитивати сведоке, ма

ANALI PER | anali.rs

да је страна, која се на њих позвала, одустала од њихова испита, само ако ће се њиховим исказима важније чињенице за убеђење суда објаснити. Чак је суд позван, да узме у обзир и чињенице, које стране нису биле употребиле, а за које је сазнао само из исказа једног сведока, па ма овај и по званичној дужности био позван и испитан. Даље, суд је овлашћен, да по званичној дужности наређује увиђаје, вештачке прегледе и оцене. Најзад, може и саме парничаре позивати, да му лично предстану на рочиште и онда кад имају заступнике, да их преслушава као сведоке у њиховој сопственој ствари и једну страну на исказ закуне. Странке не могу располагати са спором. Њима је остављено на вољу само: хоће ли га повести или не. Чим је спор поверен, даљи његов ток зависи од суда, у колико се парничари не поравњају или се спор одустанком од тужбе не оконча. Парничари нису власни дакле заједничким споразумом одлагати рочишта или продужавати рокове. Што се течаја спора тиче, једино што још могу јесте, да прекину извиђање спора, т. ј. да се застане с радом на покренутом спору најмање за три месеца. То бива кад обе стране изостану од рочишта, или страна која је дошла затражи, да се акта оставе, или обе стране дошавши на рочиште на то се сагласе. У том случају акта иду у архиву, где ће остати најмање три месеца. Као последица овога начела бележи се изузетак од општег принципа Ne eat judex ultra petita partium то, што по аустријском поступку не чини више услов ништавости пресуде, ако је којој страни досуђено и нешто више од онога што је у тужби и на рочишту сама тражила.

б) У тесној вези с првим начелом управо као природна последица његова стоји *начело слободне оцене доказа*. У колико закон није судију изузетно обвезао, да неко тврђење под одређеним претпоставкама као истинито или неистинито огласи, он има по свом слободном уверењу, заснованом на резултатима целокупног извиђања, да одлучује, да ли ће се известан фактички навод парничара за истинит сматрати или не (272). На исти начин има суд посебице одлучивати, какав ће утицај имати на пресуђене ствари то, ако која од парничних страна не хтедне да одговара на судска питања или закрати своје сведочење и изјашњење на случај да буде као сведок питана о парничном предмету. Подлежи такође сло-

ANALI PFB | anali.rs

бодној оцени суда и допуњавање и ограничавање признања парничара на рочишту, као и да ли ће се нејасно признате чињенице сматрати као признате и хоће ли се изјашњења парничара са „не знам“ или „не сећам се“ узети као признање или порицање. По томе је по аустријском грађ. поступку допуштено порицање судског признања. Суд одлучује по своме нахођењу и о томе, у колико има да отпадне потреба ислеђења доказа услед вансудског признања парничара.

в). *Концентрационо начело*, тј. начело спречавања развлачења спора од стране парничара. Како је ово начело примењено у аустријском поступку, оно га јако одликује од нашег поступка. Оличено је на првом месту у праву и дужности судије, да се о формалном и материјалном руковођењу извиђањем спора брине. Он отвара извиђање, даје реч парничарима, а може је закратити ономе, који се његовим наредбама не би покоравао; брине се о томе, да се спорној ствари нађе потпуно разјашњење; групише процесни материјал може наређивати засебно извиђање или остављање или свезивање спорних тачака. Ако пред судом тече више правних спорова, који се воде међу истим лицима или у којима исто лице стоји као парнични противник противу више тужилацаили тужених, те се парнице могу одлуком суда спојити у једну заједничку расправу, ако се само на тај начин уједноставњава или ускорава решење тих парница или ће бити мањи трошкови око парнице (§ 187). Даље примена овога начина оличава се у томе, што се нови захтеви и докази, чак и за време извиђања у првој инстанцији, могу на предлог противне стране или по званичној дужности одбацити, ако они нису раније наведени у очевидној намери да се спор протегне, а чији би пријем пресуђење спора за дуго одгодио (§ 181). У вишој инстанцији се искључује поднашање нових захтева и нових изјашњења, као и нових доказа, за тражења расправљена у првој инстанцији. Околности, објашњења и докази, који према актима нису у првој инстанцији употребљени, могу се употребити доцније само за доказ или обарање навода из незадовољства или жалбе. Затим гарантија за ово начело јесте и то, што може бити осуђена на плаћање парничких трошкова са свим или од чести она парнична страна, која је била узрок развлачењу спора, па ма она исти и добила.

ANALI PFB | anali.rs

г) *Начело непосредности* тако је заступљено у аустријском поступку, што се безусловно захтева, да се извиђање спора обавља у пуној седници и пред оним судијама, који ће пресуду изрећи. У случају промене ма и једног судије целокупно се извиђање мора поново и из почетка обавити. У изузетним случајевима, које је закон тачно предвидео, одступа се од овог начела, јер се извиђање спора или само доказа може поверити и једном судији, ако се исто без знатних тешкоћа и трошкова не би могло извршити у пуној седници.

д). *Начела усмености и писмености* су у аустријском поступку комбинована на основу начела целисходности. Судови који суде у првој инстанцији, суде по правилу на основу усмених разлагања парничара и таквом једном суду није закрађено, да узме у обзир извесну околност која у актима дотле није писмено утврђена, а до чијег је сазнања дошао из усмених изјава странака. С тога се у реферату пресуде имају утврдити и оне наведене чињенице, које дотле у актима нису фиксиране, а које су биле меродавне за уверење суда при изрицању пресуде. У апелационим судовима суди се такође на основу усмених разлагања парничара на рочишту, које се за то одређује. Ну ово усмено разлагање парничних страна бива само односно оних навода у апелати, који нападају error in procedendo и error in iudicando првога суда, а односно свега осталога у првој инстанцији обрађеног процесног материјала, апелациони суд је везан за акта.

ђ). Што се тиче *начела јавности и тајности*, оно је готово истоветно заступљено у аустријском поступку као и у нашем.

Ваља напоменути на послетку, да пред првостепеним колегијалним и вишим судовима парничари морају увек бити заступљени од јавних правозаступника. Пред такозваним котарским — првостепеним судовима у којима суди по један судија парничари не морају а могу имати адвокате за заступнике. У случају кад једна страна пред котарским судом није заступљена од адвоката, судија је дужан ту страну да поучи и даде јој упуства како ће своје право бранити.

Неће бити без интереса, ако се такође укратко изложи и организација грађанских судова у Аустрији.

ANALI PFB | anali.rs

За расправу приватно правних спорова у Аустрији има исто тако редовних и нередовних судова. Овде ће бити речи о организацији редовних судова с кратким погледом на њихову надлежност.

Редовни су судови: а) Касациони суд у Бечу, тзв. „Највиши Суд“ (der Oberstegerlchtshof), у трећој и последњој инстанци; б)) апелациони судови тзв. „виши обласни (земаљски) судови (die Oberlandesgerichte) у другој инстанци за одлуке првостепених колегијалних судова; в) првостепени колегијални судови, који се разликују на тзв. „обласне“ или „земаљске“ (die Landesgerichte), окружне (die Kreisgerichte), трговачке (die Handelsgerichte) и рударске судове (die Berggerichte) у првој инстанци за важније спорове, а у исто су време и друга инстанца за одлуке среских судова; и г) срески судови (die Bezirksgerichte) или како се у Далмацији зову „котарски судови,“ у првом степену такође,“ но за мање важне спорове, а сем ових и особени котарски судови за трговачке и поморске ствари.

Котарски судови јесу таква установа, у којој суди у првом степену само један самостални судија. Ови судови надлежни су за спорове о имовно правним тражењима до 1000 круна и без обзира на вредност у споровима о очинству незаконитог детета и обвезама, које по закону има незаконити отац према детету и матери; у споровима због међа и граница, државине, кирије, закупа, личне зараде, због мана на стоци; даље у споровима између гостионичара, лађара и возиоца с једне стране и њихових гостију путника и послодаваца с друге стране; и за деобу наслеђа. У местима где нема особених котарских трговачких и поморских судова, правосуђе које спада у надлежност ових, врше обични котарски судови.

У једном котарском суду може бити више судија, од којих сваки има своју секцију.

Обласни судови, у седиштима обласних старешина и окружни судови у свима осталим варошима, надлежни су у првом степену за све приватно-правне спорове, који не спадају у надлежност котарских судова; а искључиво у њихову надлежност спадају брачни спорови у опште, спорови о обостраним породично правним односима између супруга, родитеља и деце; њихова се надлежност простире даље на

ANALI PES Lanali.rs

фидејкомисе, легате, стечаје у опште, на деобу наслеђа ако се иста односе на феудална добра и најзад ови су судови надлежни за спорове, у којима се судија појављује као једна парнична страна без обзира на вредност спора. У другом пак степену расматрају одлуке которских судова.

Апелациони судови или тзв. виши обласни судови, којих има 9 на броју, и то: у Бечу, Прагу, Грацу, Брину, Инсбруку, Лембергу, Кракови, Трсту и Задру, јесу, као што је речено, друга инстанција за одлуке првостепених колегијалних судова, тј. обласних и окружних судова, изречене у првом степену.

Као редовни судови фунгирају још трговачки и поморски котарски судови у Бечу, Прагу и Трсту за трговачке и поморске спорове до 1000 круна, а затим трговачки и поморски судови опет у Бечу, Прагу и Трсту и трговачки сенати тј. оделења у обласним и окружним судовима осталих вароши, као првостепени колегијални судови с двојицом чланова правника и једним стручњаком као трећим чланом за трговачке и поморске спорове преко 1000 круна и без обзира на вредност за меничне спорове; за спорове који се односе на заштиту и употребу жигова, мустара и модела и индустријских повластица, као и за трговачке стечаје. Ови су у исто време и друга инстанција за одлуке котарских судова у искључиво трговачким и поморским споровима.

Сем ових као редовни, а такође особени судови постоје и рударски судови, који су редовно одељења земаљских и окружних судова, за рударске спорове, с двојицом чланова правника и једним неправником — стручњаком. Обично је за неколико судских подручја надлежан по један овакав суд.

*

Као што је већ наведено, и спорови, који се тичу полагања или пријема рачуна и тачности положеног рачуна, кад за њихову расправу сада не постоје више нарочите одредбе, управљаће се по општим одредбама и начелима грађ. судског поступка, као и сваки други спор. Што се тужбе тиче, те се одредбе у главном састоје у томе: Да тужба треба да садржава неко одређено тражење, за тим да укратко и посебице наведе све оне чињенице, на којима се тражење тужиочево како у погледу главне ствари тако и у погледу споредних захтева заснива, и да такође појединце и тачно

ANALIPEB.Lanali.rs

означи доказна средства, којима се тужилац у опште мисли да послужи, да би доказао своја фактичка тврђења. Ако надлежност дотичног суда зависи од вредности спорног предмета. Тужба може садржавати више тражења против једног истог лица, и ако она нису међу собом у фактичкој или правној свези, само ако је за сва та тражења надлежан дотичан суд, те је допуштена иста врста поступка. Тужбом се може тражити, да се утврди, постоји ли или не постоји неки правни одношај или неко право, да се призна истинитост исправе или утврди њена неистинитост, ако тужилац има правни интерес за то, да се што пре судском одлуком утврди тај правни одношај или то право или истинитост исправе.

Тужбе се у опште по аустријском поступку деле у три категорије. Прву категорију чине кондемнаторне тужбе. Тражење у тужби управљено је на то, да тужени пресудом буде нагоњен, да нешто уради, трпи или напусти (Leistungsklagen). Друга категорија може се сматрати за подврсту прве, јер се овде тужбом захтева заснивање једног новог правног односа, чији нови облик тужени има да сноси. Такве су тужбе за развод брака, одлучење супруга од стола и постеље, гажење једног права у јавне књиге заведеног итд. (Rechtsbewirkungsklagen). Трећу пак категорију чине прејудицијалне тужбе. Њима се жели да утврди само постојање или непостојање неког права или правног односа, као једно претходно питање, које ће доцније бити меродавно за каква друга тражења (Feststellungsklagen). Ове последње допуштене су само тада, ако тужилац правни интерес има, да се дотично право или правни однос судском пресудом што скорије утврди, што се увек мора претходно доказивати.

Према томе, што се тиче тужаба у рачунским парницама, као год на пример у случају кад се правима пуномоћника или властодавца у смислу §§ 1009, 1014 и др. аустр. грађ. закона има у опште важност да прибави, тако и тада кад се рачун по свршеном послу о примањима и издавањима учињеним за властодавца има судски да расправи — могу се поднети, сем било позитивних или негативних прејудицијалних тужаба, и кондемнаторне тужбе из прве категорије, које ће морати садржавати наравно тачно одређени петитум. По пређашњем аустријском поступку само поднашање рачуна сматрало се као тужба, и тужени је у одговору имао рачун

да одобри или примедбе стави нањ у колико га не би одобравао. Сада међу тим ни у каквом случају сам рачун не може се појављивати као спорни објекат, већ супстрат тужбе могу чинити само спорне дужности или права властодавца или пуномоћника, уз начин на који су ове дужности вршене, особито у погледу примања и издавања. Дакле петитум тужбе не може се ограничити само на констатовање факата, т. ј. да се тужбом захтева пресуда о томе, да ли је се нешто догодило или није. Па по томе не би била примљена ни тужба, која би у погледу положеног рачуна садржавала петитум: да суд пресуди само, да тужени те и те издатке по рачуну није учинио или да је ове или оне суме, које је у рачуну прећутао, примио.

Рачун ће се судски предавати само у случају ако је пуномоћник свој мандат од суда добио, у свима другим случајевима рачун ће се увек предавати дотичном властодавцу. И у случају кад прималац рачуна неће да се изјасни о томе, да ли пуномоћнику признаје положени рачун као тачан, а овоме је до тога стало, да сазна мишљење властодавчево, нарочито ако пуномоћник има што да потражује од овога, рецимо што сва примања нису покрила сва издавања, пуномоћник, особито у простијим случајевима, подигнуће обичну кондемнаторну тужбу за плаћање припадајуће му суме за више учињене издатке, па би се у том спору за плаћање извидео и сам рачун. Но пословођа или пуномоћник може и негативну прејудицијалну тужбу да подигне, т. ј. тражити да се изрече пресуда, да властодавцу не припада никакво потраживање према његовом пословођи или пуномоћнику из свршеног посла.

Не усхтедне ли властодавац да сачека такву тужбу од стране бившег му пословође, може он сам подићи тужбу, којом чини примедбе на положени рачун са захтевом, да се пресуди, да рачунополагачу не припада никаква накнада за издатке које је он у своме рачуну посебице назначио и да с тога не може бити никаквог пребијања између места издавања у рачуну и једне једнаке суме примања; даље да је тужени дужан поред означених примања и још неке друге потанко изложене дохотке да призна као чист приход; евентуално да тужени још буде дужан да ове или оне суме због

ANALIPEB.lanali.rs

небрежљивости у вршењу посла накнади властодавцу као чист приход.

С тога што се §§-ма 11 и 227[1] аустр. гр. суд. пост. кумулација тужаба у опште, па следствено и за рачунске спорове, под претпоставком погодности свих тужаба за исти поступак, апсолутне надлежности, чак и идентичности у фактичком основу, не наређује императивно већ факултативно, а у интересу упрошћења и скраћења поступка и бржег и јевтинијег парничења — неће бити забрањено властодавцу или пуномоћнику, да у погледу положеног рачуна подижу онолико тужаба колико овај рачун садржи вансудски оспорених места. И услед тога може се код рачунских спорова десити дробљење и претурање процесног материјала кад је то којој страни у интересу, особито ако су поводом једног истог рачуна подигнуте тужбе код два разна суда првостеног колегијалног и котарског суда, што се лако може десити с обзиром на вредност спора.

Но у таквом случају обично противна страна прибегава једној кумулативној против тужби, што јој није забрањено.

Најзад, ваља напоменути, да тужбу за колегијалне судове мора писати адвокат, т. ј. мора бити снабдевена његовим потписом и овлашћењем за вођење спора.

Ако тужба, пошто је предата суду, не буде одбачена одмах због очигледне неуредности, председник ставља наредбу, да се прими и туженом достави, а у исто време одређује и рочиште, које се зове „прво рочиште“, с роком највише 14 дана. Ово се рочиште обавља пред председником или једним судијом кога он одреди, јавно и без обвезног адвокатског заступања. Циљ му је да се утврди, да ли је нужно и има ли места вођењу спора, т. ј. да се извиди, да

[1] § 11 аустријском гр. пост. гласи: Осим случајева који су посебице назначени у другим законима, више лица могу заједнички тужити или бити тужена: 1. ако су у погледу спорног предмета у правној заједници или су из истог фактичког и правног основа овлашћена или обвезна; 2. ако се правни спор тиче једнаких захтева или обвеза, што се оснивају на фактичком и правном основу, који је у битности једнак, те је један исти суд надлежан за сваког на посе“.

§ 227: „Више тужилачких захтева противу истог туженог могу се, и ако нису у фактичкој или правној вези, износити истом тужбом, ако је за све захтеве дотични суд надлежан, а у исто време за све важи иста врста поступка“.

Arhiv Pravnih Nauka

ли се парничари на понуду суда неће можда одмах поравнати или ће тужени одмах признати безусловно све наводе тужиочеве, или ће се тужилац услед претходног вансудског намирења одрећи свих тражења у тужби. За тим да се истакну ексцепције о ненадлежности суда, недозвољености правног пута, застарелости; о томе, што је спорни предмет једном већ пресуђен или што стоји у вези с већ поведеним спором о истом предмету. Ако се ма шта од свега овога деси, спор се одмах од стране дотичног судије пресудом окончава.

На овом се рочишту може захтевати: измена тужбе као и осигурање парничних трошкова од противне стране, истицати да је противна страна неспособна за вођење спора или лице, које заступа као пуномоћник, да нема тога права — о чему се такође одмах решава.

Судија коме се повери да одржи „прво рочиште“, има — ако по резултатима тога рочишта буде потребно наредити расправу — одмах на рочишту туженоме да наложи, да поднесе свој одговор, у року, који ће му тада одредити, а који не сме бити дужи од четири недеље.

Одговор мора бити писмен и снабдевен такође потписом адвоката и овлашћењем за заступање. Треба да се поднесе у остављеном року, јер се у противном на предлог тужиоца одмах одређује рочиште, на коме тужени не може одговарати по главној ствари већ једино има остати на приговорима с „првог рочишта“. У одговору тужени мора навести све оно што му за одбрану може послужити, јер то доцније по правилу неће моћи учинити.

Кад је тужба у случају једног рачунског спора примљена и одговор на исту на време поднет, па се има расправљати о знатном броју спорних тражења или противтражења суд може по § 245[1] тач. 1. на предлог парничара или по

[1] § 254. Извиђање под руковођењем једног одређеног судије за припрему усмене расправе на рочишту за главну ствар може се наредити:

1. У споровима који се тичу тачности рачуна, деобе имања или сличних правних одношаја, а у којима се има расправљати о знатном броју спорних тражења или против тражења или примедаба;

2. Ако су правна факта, употребљена у тужби или одговору, или у опште у претходним писменим представкама, таквог обима или такве врсте, да је потребно ради убрзања и упрошћења извиђања на рочишту да се претресу и уреде;

3. Ако су се парничне стране за утврђивање спорних али веома

званичној дужности наредити претходно припремно извиђање спора под руковођењем једног одређеног судије, т. ј. увести тако звани „припремни поступак“.

*

Припремни поступак. Циљ је овоме поступку да претходно пречисти и среди процесни материјал, кад је усмено извиђање истога на рочишту због каквоће и обилности његове неизводљиво или јако отежано и с губитком времена и увећањем парничних трошкова скопчано. Закон је таксативно побројао случајеве у којима се он може наређивати. То су: а) у споровима, у којима се имају посредно извидети и пресудити обилни рачуни или известан низ повезаних једно с другим фактичких појединости, као на пример у споровима грађевинарским, ликерантским, у споровима који могу искрснути између закупаца, плодоуживалаца и сопственика, савласника и самаследника, између пуномоћника, пословођа и њихових властодаваца итд. — ако се само у њима појављује знатан број спорних тражења или противтражења или примедаба; б) у споровима где је употребљен за доказ тужбених тражења или одбране тако компликован и разноврстан фактички материјал, да је ради лакшег и бржег извиђања на рочишту нужно претходно да се он претресе и среди; и в) у споровима, где су употребљене такве врсте доказа, који се на рочишту или никако не би могли извидети или би њихово извиђање на рочишту било јако отежано и несразмерно се отегло.

Овде ће бити речи о припремном поступку само у колико се он односи на случај а).

Извиђање у овоме поступку бива писмено, а врши га један одређени судија, који по свршетку посла подноси суду писмени извештај о резултатима извиђања, на основу којега суд на рочишту, пошто се заврши пледирање парничара,

---

важних околности позвали на доказе, који од стране суда не би могли бити извиђени на рочишту за време усмене расправе, или чије би извиђање на рочишту било очигледно јако отежано или се несразмерно отегло, нарочито ако су се стране позвале на сведоке, који не станују ни у месту суда нити у његовој близини, или ако би се показало, да ће се истина лакше моћи да изнађе ако се именовани сведоци испитају на лицу места.

пресуду изриче. Корист од припремног поступка састоји се дакле у томе, што се он обавља пред једним судијом, те су остале судије слободне за други посао, за тим, једном је судији лакше саобраћати са парничарима но целом суду и најзад њима се заиста олакшава и знатно убрзава усмена расправа на рочишту. Али с друге стране, њиме се јако сужава веома важно у аустријском поступку начело непосредности, а с овим у вези, у већој или мањој мери, слобода оцене доказа. Због ове мане у теорији се препоручује што ограниченија употреба његова. А томе иде на руку и сам закон, јер увођење његово у побројаним случајевима не наређује императивно, већ оставља суду да цени, хоће ли га увести или не. Суду пак стоји на расположењу, да се ради олакшања извиђања на рочишту и бржег окончања спора користи правом, да расправу о појединим компликованим наводима рашчлани и да о сваком таквом делу посебице одлучује, а у погледу оних тачака спора, које су већ пречишћене и довољно извиђене пресуду изрече, настављајући даље извиђање у погледу осталих неизвиђених тачака. И тек кад се ово право суда за рашлањавање расправе и решавање појединих спорних тачака делимичним пресудама, као и остале наредбе односно течаја спора, покажу као недовољне, да се збрка спорног материјала брзо и лако извиди и пречисти — наредиће суд у побројаним случајевима припремни поступак.

Увођење припремног поступка тужени може захтевати само у одговору на тужбу, а тужилац само у тужби или писменим актом у току недеље дана пошто му је достављен одговор на тужбу. Суд о овом захтеву одлучује на рочишту пре него што ће почети усмена расправа о главној ствари. Ако суд нађе, да има места припремном поступку може га наредити по званичној дужности и ако га нико од парничара није захтевао. Противу одлуке којом се надеђује припремни поступак или одбија захтев да се он уведе, нема места жалби. У одлуци којом се наређује припремни поступак мора бити тачно изложено и побројано, шта ће бити предмет извиђања. Одређени судија се при овоме извиђању мора да креће у границама судске одлуке, он их не сме нити прекорачити нити у нечему неиспунити. С тога он не може примати нова тражења или противтражења парничара нити да одобрава

ANALI PFB | anali.rs

измену или допуну тужбе. Овај судија одређује рочиште за извиђање и сам одлучује о одлагању истог, ако одлагању има места. Приликом руковођења извиђањем одређени судија има принципијелно исти положај према парничарима као и председавајући судија у колегијуму.

Кад је по којој од парница споменутих у § 245 бр. 1. наређен припремни поступак, то ће се на одређеном рочишту по реду, који утврђује руководећи судија, одвојено усмено расправљати о појединим, од странака истакнутим тражењима и противтражењима, средствима за напад и одбрану, примедбама и изјашњењама. На основу те расправе записником се има утврдити: 1, која су тражења и противтражења подигнута и која су средства за напад и одбрану истакнута; 2, која су од тих тражења, противтражења, средства за напад и одбрану спорна, а која неспорна; 3, у погледу спорних да се опише потпуно стање ствари, како се оно појављује из навода парничних страна, побрајајући доказна средства наведена од парничара, истакнуте приговоре противу доказа и учињене изјаве о доказним средствима (§ 250).

Руководећи судија има да се постара, да парничари поднесу и све исправе, на које су се позвали, а сам их има прибавити ако се исте код какве власти налазе.

Ако једна страна не дође на рочиште, страна која је дошла изнеће све своје наводе што их има учинити у погледу спорних питањв, па ће се рочиште одложити по званичној дужности и изосталој страни судија ће уз позив за ново рочиште доставити препис протокола са овога рочишта. Ако ова страна понова изостане од рочишта а изостанак не оправда, одмах се тиме сматра, да су дотични наводи на прошлом рочишту стране што је била дошла истинити, и неће се моћи доцније никаквим другим доказима оборити, нити се узима у обзир писмена представка упућена судији у место доласка на рочиште.

По свршеном послу руководећи судија сва акта спора са белешкама и својим рефератом предаје председнику суда, а овај ако нађе, да се припремни поступак нема ни у чему допуњавати, одређује рочиште за пресуђење спора.

Припремни се поступак може наређивати само код првостепених колегијалних судова. Код которских судова у случају једног рачунског спора, у место припремног поступка,

ANALI PFB | anali.rs

судија налаже парничарима, да измењају писмене представке односно самога рачуна пре рочишта или их претходно протоколарно саслушава о свему што је потребно, да би се упростила и олакшала целина расправа на рочишту по главној ствари, када се она и пресуђује.[1]

Милан А. Стевановић.

ПРЕД РЕФОРМУ НАШЕГ АКЦИОНАРСКОГ ПРАВА

I.

Акционарска Друштва узела су у нас у последње време велики полет. Колико нагло расте њихов број и њихов значај најбоље се види из тога, што је крајем 1905 било свега 104 друштава на акције и 9 друштава на уделе са укупним капиталом од 28 мил. динара, док се међутим крајем прошле године број акционарских друштава попео на преко 200, а њихов капитал на скоро 40 милиона динара. Али не само да се је повећао број акционарских друштава и сума њиховог капитала, него се је и обим њихова рада почео све више да проширује. Док су се до пре неколико година акционарска друштва скоро искључиво бавила кредитним пословима, и то давањем трговачког и потрошачког кредита, дотле су се последњих година она све више обраћала и другим пословима: грађевинарским, индустријским и трговачким. Данас се акционарска друштва по карактеру своме разликују на:

новчаних завода	165
новчаних завода на уделе . . .	22
трговачко-индустријских друштава	23
осигуравајућих друштава	1

Као што се, види, један велики број друштава носи отворено карактер индустријских и трговачких друштава. Али и многи међу новчаним заводима све се више интересују ди-

[1] При изради овога чланка послужио сам се делима: Dr Raban Fr, v. Canstein: Das neue österreichische Civilprocessrecht (1905) Dr M. Schuster v. Bonnott: Östereichisches Cirilprocessrecht (1907) и Dr. E. Demelius: Der neue Civilprocess (1902), као и самим аустријским законом о судском поступку од 1. августа 1895 г.

ANALECTA Iuridica

ректно привредним пословима; довољно је указати на трговачке покушаје Извозне Банке и Београдске Задруге, на предузимачке и индустријске послове Прометне, Трговачке и Грађанске Банке и т. д.

Како повећавање броја, тако и ова трансформација акционарских друштава од највеће су важности по наш привредни развитак, те им треба поклонити највећу пажњу.

Оснивање и функционисање акционарских друштава регулисано је у нас специјалним законом о акционарским друштвима, који је донесен још 1896 и од тада остао са малим изменама у важности до данас. По овоме закону који је у главноме копија аустријскога акционарског права, у нас постоји за акционарска друштва *систем концесија*, т. ј. оснивање акционарских друштава није слободно, него је везано за одобрење Министра Народне Привреде. За оснивање акционарског друштва тражи се осим тога један *минимум чланова* као и један *део уплаћеног капитала*. Тек када се ти и остали мање важни услови испуне акционарско друштво може правно да постоји. Њему су као таквом наложене извесне дужности, од којих су најважније: да саставља *годишњи биланс* и подноси га на одобрење збору акционара; да ствара *резервни фонд;* да најзад респектује *права малих акционара*, тиме што ће и њима дати јакога учешћа у решавању на збору. Најзад су акционарска друштва подвргнута *надзору државном*, који врши Министар Народне Привреде.

То су основе нашега акционарског права, и ове основе треба да разгледамо мало изближе, те да видимо: у коме правцу треба да се креће предстојећа реформа тога права. Ја немам претензија да ова питања исцрпно третирам и решим, већ само да поводом њих искажем неколико мисли које ће моћи можда корисно послужити.

II.

Питање о томе да ли треба оставити пуну слободу оснивања акционарских друштава или их треба ограничити дозволом административне власти („концесијом“) једно је старо питање у акционарском праву. Као што је познато систем концесија прешао је из францускога права у целокупно континентално законодавство и одржавао се све до 70-тих година прошлога века. Овај пак систем поникао је у Францу-

ANALIPER | anali.rs

ској из отворене опозиције, па чак и мржње према акционарским друштвима. Француски либерализам 18 века није никако марио акционарска друштва, зато што није схватао њихов привредни и социјално-политички значај, а међутим гледао је у њима наследнике монополистичких компанија меркантилнога доба. Последица овога схватања била је, да је законом о удружењима од 1793 оснивање акционарских друштава сасвим забрањено. Али како је привредни развитак био јачи од ових политичких тенденција, већ после три године допуштено је оснивање акционарских друштава.

Систем концесија трајао је у западној и средњој Европи све до 70-тих година, али није показао никаквих задовољавајућих резултата, те је најзад тамо и укинут. Данас је у свима културним државама допуштено оснивање акционарских друштава чим се испуне законски услови. Изузетак чини Аустрија, где се систем концесија и до данас одржао. Он је тамо задржан вероватно из традиције и национално-политичких разлога.

Систем концесија имао би да послужи као јака брана противу наглог оснивања акционарских друштава и као гаранција да ће ова друштва оснивати само солидни елементи. У практици међутим ни једно од ових очекивања није се испунило. Држава није у стању, са својом крутом бирократском управом, да потпуно процени потребе због којих се акционарска друштва јављају, нити да процени људе који таква друштва оснивају. Због тога је овај систем постепено и напуштен, и данас, може се рећи припада историји.

Па чак и у нас, ако се пажљиво проучи примена овог система видеће се, да он није служио ничему. Они против којих је тај систем требао да послужи нашли су увек начина да дођу до циља, а само ограничење обртало се често противу онога који је требао да буде заштићен. Ено нам једног еклатантног доказа у творевинама познатих оснивача банака — Муселиновића, Јокића, Скакавца. С друге стране тај систем није спречио да у Паланци буде 7, у Младеновцу и Аранђеловцу по 5 банака, а у Сарајевима, нпр., који су већи од Младеновца, спречио је да не буде ни једна. Зашто? За то што се овај принцип примењује према расположењима дотичних меродавних фактора. Истина је закон о акц. друштвима (чл. 9) предвидео једну гаранцију противу произвољ-

ARHIV.rs

ног примењивања овог система у томе, што ће се молбе за оснивање акц. друштава подносити на мишљење Привредном Савету, али је то била врло слаба брана: ако се прочитају записници Привредног Савета видеће се да је и сâм он врло неједнако мислио у разним приликама.

III

Поред питања о ограничењу права оснивања важни су несумњиво прописи *о броју чланова* величини *капитала* и величини *резервног фонда*. За оснивање акционарског друштва наш закон тражи најмање 10 пуноправних лица. Овај број свакако није велики и приближује се бројевима у другим законодавствима. Али је интересантно напоменути да се у класичној земљи удруживања капитала — у Енглеској — не тражи за извесне врсте удруживања више од 7 чланова. Тамо се акционарско друштво сматра као једна виша, јавна форма обичног удруживања — ортаклука, те је и оснивање његово веома олакшано. И доиста, зашто да се не дâ могућности и мањем броју људи да могу основати јаван ортаклук са ограниченом одговорношћу, који је ипак бољи него ли обичан ортаклук? —

И код нас се већ осећа извесна тенденција у заснивању мањих удружења. Та је тенденција добила јавна израза у захтеву Земљорадничких Задруга, да се задруге могу оснивати и са 5 чланова. Задруге, истина, нису акционарска друштва и раде под другим приликама, али у овоме питању појављују једну потребу, која је по моме мишљењу општа.

Величина капитала је био један Sündenbock наше баначне политике. Осећајући општу жељу да се ограничи оснивање акционарских баначних друштава, а увиђајући да систем концесија не води циљу, Привредни је Савет још 17 апр. 1906 донео једно начелно решење, по коме је требало тражити од оснивача да испуне извесне услове који нису предвиђени у закону о акц. друштвима, а којим се поглавито везивало оснивање друштава за величину капитала. Тако је за Београд тражено најмање 500.000, за окружне вароши 250.000, а за остала места 100.000 динара.

И ако ово ограничење нема никаква ослонца у закону о акц. друштвима, оно је ипак, благодарећи систему концесија, примењивано, и на тај је начин у великој мери спре-

ANALI PFB | anali.rs

чено оснивање нових новчаних завода. Можда је ово ограничење и спречило местимице оснивање каквог несолидног или сувишног новчаног завода, оно ипак није могло да буде ефикасна брана противу надирања несолидних елемената, а многе је солидне спречила у раду. Несолидни елементи нису се доиста плашили да предвиђају не стотине хиљада већ милионе капитала, и да дуго времена варају публику, користећи се правом на *почесне уплате* (чл. 11 зак. о акц. др.), *фиктивним куповањем* и раздуживањем акција, као и *смањивањем капитала* (чл. 79), а до рока потпуне уплате по захтеву Привредног Савета често нису ни долазили.

Ова тежња Привредног Савета да ограничи оснивање новчаних завода одазвала се рђаво и на оснивање осталих акционарских друштава. Томе се ваљда има приписати, што наши трговци, индустријалци и занатлије и не покушавају да оснивају акционарска друштва са малим капиталима. Треба међутим имати на уму да у другим државама, које су економски куд и камо развијеније од Србије, и где су потребни релативно већи капитали, поничу акц. друштва са капиталима од по 10 и 20000 динара и врше корисно задатке којима су намењени.

Питање о *резервном фонду* рагулисано је чл. 80 зак. о акц. друштвима, али су овде постављене само опште одредбе, без ближег определења о *величини* рез. фонда. Тако исто оставља овај члан слободно поље *располагању* резервним фондом, а многи су се мањи заводи том празнином законском користили — заложивши га.

Др. К. Јовановић.

— СВРШИЋЕ СЕ —

УГОВОР
RAMPONI - VOLPATI
С ТРГОВИНСКО-ПОЛИТИЧКОГ И ПРАВНОГ ГЛЕДИШТА

ANALI PFB | anali.rs

Историја уговора.

7 маја 1909 год. одржана је, у сали Класне Лутрије, конференција извозника стоке. Поред извозника, који су, ко-

лико ми је познато, били сви присутни, на конференцији је узело учешћа и неколико стручњака из трговинске политике.

Сазивајући ову конференцију Мин. Нар. Привреде имало је намеру, да од људи, који су у првом реду ангажовани у извозу стоке, и који су према томе имали прилику да се на лицу места упознаду са свима приликама на новим трговима и на путевима који нас до њих воде чује: шта они мисле о тим новим трговима; да ли су њима замењени досадашњи; које су сметње које нам на путу стоје; и на који се начин исте дају отклонити. Сазнавши ово Мин. Нар. Привреде могло би предузети потребне мере за унапређење ове трговинске гране.

Једногласно мишљење извозника гласило је: потребе за стоком на новим тржиштима и цене које се за исту дају такве су, да потпуно одговарају нашим захтевима и замењују у пуној мери досадашњи а.-угарски трг, — само је потребно отклонити оне сметње које спречавају долазак на трг, а од којих су главне:

1. неуредан транспорт од Солуна до места опредељења. Извозник на име није сигуран: да ли ће увек наћи лађу у Солуну, или ће можда бити принуђен да чека неколико дана на исту;

2. скуп подвоз од Солуна до места опредељења, а уз то и неодређена подвозна цена. — Према понуди и тражњи подвозна цена јако је варирала: 9—28 дин. по грлу за Александрију 28—40 за Италију;

3. дуг и за здравствено стање стоке врло неподесан утовар, истовар и транспорт. — Пут до Александрије трајао је по правилу 5 дана, јер су лађе редовно пристајале и у Пиреју; до Италије трајало је путовање често пута и по 15 дана. Утовар се вршио појасима, а врло често и везивањем за рогове. Лађе нису биле удешене за стоку, нити су се употребљавале само за стоку већ и за осталу робу. Стока је обично добивала најгори део лађе, где је простор био врло мали за утоварен број стоке. Врло често било је смртних случајева услед загушивања и зараза; а често пута стока је остајала по недељу дана без воде;

4. штале у Солуну нису биле употребљиве за одмор стоке, те је стока, нарочито она која је у Солуну морала чекати по неколико дана, у истима буквално пропадала.

ARHIV RFB Lanci.rs

Мишљење извозника о начину, како да се овоме злу одмогне, било је: да држава подигне штале у Солуну и на извесан начин — куповином, закупом или уговором о превозу — осигура извозницима уредан, угодан и у колико је могуће јевтинији подвоз.

Одмах после конференције образована је у Мин. Нар. Привреде једна комисија, која је имала за задатак, да испита детаљно све прилике на новим трговима и на путу до истих и да, узимајући у обзир жеље извозника које су се чуле на конференцији од 7 маја, предложи потребне мере. У комисији су били заступљени поред особља из Мин. Нар. Привреде и неколико стручњака из трговинске политике и неколико трговаца. Но са наступањем ферија број чланова комисије био је знатно редуциран, тако да су на састанцима исте поред 3 чиновника Мин. Нар. Привреде, присуствовали по правилу само г. г. Др. М. Поповић и М. Драшковић.

Питање о шталама у Солуну решено је и лако и брзо, пошто је био свега један једини начин да се штале подигну на име: да се умоли кејско друштво да подигне штале на свој рачун а ми да му позајмимо за то потребну суму и онда узмемо штале за неколико година под закуп.

Далеко теже било је питање о лађама. У првоме реду овде се имало решити: да ли ће се лађе купити, или закупити, или ће у место тога доћи уговор о превозу. Па кад се ово питање буде решило, онда је требало чинити избор између учињених понуда. Решавање питања имало је дакле да буде једна трговачка калкулација. Али је ово, на први поглед врло компликовано питање, у брзо било знатно упрошћено. У калкулацију куповине и закупа лађа није се ни улазило. Већина чланова у комисији изјаснила се против режије, чији су се трошкови унапред дали тешко одредити, и у место тога комисија је изабрала онај трећи начин, т. ј. закључење уговора о превозу.

Чим се једанпут донела одлука у овом погледу, препоручено је нашем генералном конзулату у Солуну, да позове стране арматере да учине понуде. На позив конзулата добило је Мин. Нар. Привреде четири понуде за превоз стоке за Италију, од којих је комисија предложила г. Министру по-

нуду фирме Ramponi-Volpati као најповољнију. Министар Нар. Привреде усвојио је предлог комисије, али, увиђајући: да су обавезе које Мин. Нар. Привреде прима, прилично велике; да се условима у уговору намећу трговини извесна ограничења; да најзад предложена понуда садржи услове који задиру у међународно право и политику, — он је, пре но што би закључио уговор са Volpati-јем, предложио и од Мин. Савета добио одобрење да један такав уговор закључи. Мин. Савет дао је ово одобрење, и на освову њега уговор је закључен 23 септ. 1909.

Одмах по закључењу уговор је био нападнут од стране талијанских извозника. Ови су уложили свој протест код овдашњег талијанског посланика, овај је учинио доставу својој влади и нашем Мин. Иностр. Дела, и уговор је, после трајања од нешто јаче од два месеца био раскинут.

Потребно је напоменути да су се захтеви талијанских трговаца односно талијанске владе јављали у извесној постепености: прво је захтевано да се рефакција даје свима, а кад се са овим успело, онда је захтевано да се уговор раскине. Ми смо чинили исто тако постепене оступнице, док 5 дец. пр. год. нисмо напустили и последњу позицију и раскинули уговор.

Поред талијанских трговаца уложила је и Извозна Банка протест против уговора, налазећи да он крњи њена законом огарантована права.

Пре но што се пређе на критику овога уговора и на критику против њега уложених протеста, потребно је да се упознамо са садржином уговора који је закључен и са садржином осталих понуда којима је ова Volpati-јева предпостављена.

Обавезе превозника:

1. Превозник је дужан да нам стави на расположење два брода. Брод полази из Солуна једанпут недељно. За случај да наш извоз буде већи но што може стати на брод, превозник је дужан да за тај вишак закупљује друге бродове, само се то мора унапред јавити.

ANALI PFB | anali.rs

2. Бродови служе само за превоз стоке. Пут траје највише 6 дана. Угодност транспорта у сваком погледу обезбеђена. Подвозна цена максимална 24 за Катанију, а 25 за остала пристаништа. Правац транспорта одређује сопственик стоке, али се једна и иста лађа не може у једном и истом путовању упутити и у Адријатик и у Средоземно Море.

Као еквивалан овим обавезама од стране арматера, стајала је обавеза Мин. Нар. Пр. да само она стока, која се превози овим бродовима, има права на рефакције на нашим железницама.

Све четири понуде имале су као заједничко ову обавезу. Комисија је увиђала да се овим ствара једна мала неједнакост појединих транспорта, али је у исто време увиђала и то, да је овај захтев понуђача оправдан: кад се један арматер обавезује да сваке недеље има лађу у Солуну спремну за утовар и транспорт стоке, он гледа да за ту лађу на неки начин обезбеди и товар; држава односно Мин. Нар. Привреде није се могло обвезати да увек има довољан број стоке за утовар у Солуну, и онда је жеља арматера могла, до душе непотпуно, бити задовољена на тај начин, што ће се фаворизирати транспорт који се изврши овим бродовима, и тиме се бар у неколико даје вероватноћа, да ће се већина извозника овим бродовима служити. Комисија је увиђала оправданост ове жеље арматера, и пошто је за арматере ово фаворизирање био један услов sine qua non, комисија је дошла до закључака: да је корист коју даје редован подвоз већа од оне штете која ће се јавити као последица оне неједнакости.

Пошто су, као што је казано, све четири понуде садржавале ову обавезу од стране министарства, то је комисија имала да бира: или да предложи једну од ове четири обавезе, или да у опште не предлаже закључење уговора. Комисија се одлучила за оно прво, и сада се имао извршити избор између те четири понуде.

Код једне од тих понуда био је предвиђен подвозни став 30 дин.; код других двеју 25 односно 28 и субвенција 50 односно 75.000 динара. Најобичнија рачунска калкулација казује нам, да је од комисије предложена Ramponi-јева понуда била најповољнија.

ANALI.RSB | anali.rs

Трговинско-политичка страна уговора.

Кад је реч о трговинско-политичкој страни једне предузете мере, онда се морају свестрано испитати како све користи које трговина од те предузете мере има, тако и све штете које се јаве евентуално као њена последица. Упоређењем једних с другим, т. ј. једним стављањем на вагу и једних и других даје се извести један општи закључак: да ли је предузета мера била оправдана или не. У следећем изложиће се дакле и користи и штете које су се појавиле као последица Ramponi-јевог уговора.

Користи од уговора.

Из самог текста уговора види се, да се уговором имале отклонити оне сметње које су стајале на путу нашем извозу, а које су најлепше биле илустроване на мајској конференцији. Три су момента, на које се уговором нарочито циљало:

а) да се васпостави редовна недељна вожња;

b) да се осигура угодна и сразмерно кратка вожња;

c) да се обезбеди један фиксиран подвозни став, у колико је могуће јевтинији.

Са испуњењем ова три постулата, што значи са отклањањем горе означених сметњи, могло се очекивати: да ће трговци извозници, који су се до сада устручавали да се упусте у трговину са Италијом, бити више вољни да припомогну те да се дотле пасиван начин трговине замени активним.[1]

---

[1] Потребно је напоменути да је, за све време неуговорног стања са А-Угарском, наш извоз стоке за Италију био у рукама талијанских трговаца. Наши трговци учинили су 2—3 пробна транспорта, па како су ови рђаво испали за руком, то се даље није ни покушавало. Једини изузетак у овоме чинио је г. В. Шумахер, који је имао своје купце у Ђенови и Милану, и с времена на време чинио мање и веће транспорте.

Било је више узрока овој пасивној трговини са Италијом.

1. У првом реду од утицаја је било непознавање талијанског трга. Комисија која је 1906 године била испослата да се упозна са новим трговима била је опозвата пре но што је и стигла у Италију. Пробни транспорти који су учињени приметили су, да се у Италији, више но ма где, гледа на разне квалитете, али баш та несигурност у ценама појединих квалитета меса била је узрок, што се наши трговци нису упуштали у овај, по њихову мишљењу јако ризичан трговачки посао.

2. Исто тако од великог утицаја била је и она несигурност, која је владала у погледу на лађе и подвозне цене у Солуну. Мало се имало

На овај начин, дакле, смело се очекивати: да ће се појачати извоз стоке са једновременим скакањем цена на нашој унутрашњој пијаци. Из следећег видеће се, да ли је и у колико ово очекивање испуњено.

1. *Количина извоза.* Из приложене табеле, састављене из података добивених од талијанског министарства финансија, статистичког одељења, види се: да највећи увоз по месецима пада на месец новембар (према нашем 15 октобар до 15 новембра), а одмах за њим, са незнатном разликом долазе октобар и децембар, т. ј. 15 септембар до 15 октобра и 15 новембар до 15 децембра. Ако упоредимо цифре овога извоза са ранијим цифрама, видеће се да је повећавање извоза у овим месецима несразмерно веће, и кад се зна да других узрока овом повећавању извоза нема, онда га морамо свести на постојање самога уговора. Само повећавање ишло је од прилике овако.

Наш извоз крупне стоке у Италију.

	волови	краве	бикови	јунад	телад	свега
Јануар	715	21	145	40	24	945
Фебруар	583	119	251	55	169	1177
Март	777	90	155	280	303	1605
Април	826	75	61	124	376	1462
Мај	26	58	18	—	511	613
Јуни	10	12	29	71	147	363
Јули	1	11	8	—	83	103
Август	78	108	125	22	357	690
Септембар	476	219	143	44	469	1351
Октобар	1666	428	155	135	680	3064
Новембар	1736	542	125	163	565	3131
Децембар	1575	631	110	75	627	3018
	8563	2314	1325	1009	4311	17522

Почетком октобра извозници за Италију знали су да ће Министарство Народне Привреде закључити уговор о превозу са једним од четири понуђача (питање је могло бити

сигурности, да ће се увек наћи лађе у Солуну; а било је апсолутно непознато, колико ће се на име подвоза платити.

3. Најзад је потребно споменути и сразмерно велики обртни капитал који се за трговину с Италијом мора имати, и који је дупло, а често и трипло већи од онога који се тражи за трговину са Александријом.

Arhiv Srba i Srbali.rs

још само о томе, која ће се понуда усвојити). Знајући пак ово за извознике је било јасно и то, да ће она једнакост, која је дотле важила за све транспорте за Италију у погледу железничких тарифа, бити поремећена у корист оних транспорта, који се буду служили бродовима оне фирме с којом се закључи уговор. Услед овога код извозника се појављује тежња да искористе последње моменте под режимом једнакости, и ми видимо јачу куповину на тргу и јачи извоз на 15 дана пре закључења уговора.

Са закључењем уговора јак извоз, као што смо видели остао је, мада сада из других узрока. Транспортер Rampani-Volpati закључујући уговор с министарством о превозу стоке, закључио је једновремено и са г. В. Шумахером уговор о лиферацији стоке. Не упуштајући се у детаље тога уговора доста је да напоменем да је г. Шумахер ступио у облигу лиферације према Rampani-Volpati, те је самим тим био принуђен да извози стоку за Италију. У сличном положају налазили су се и остали извозници, који су имали закључене уговоре било са арматерима било са купцима у Италији. Све је ово утицало на појачање извоза.

Крајем децембра истицао је рок већини од оних уговора, које су талијански извозници закључили са арматерима и купцима; у исто време пада и уговор закључен између Мин. Нар. Привреде и Rampani-Volpati, те се из оба ова узрока сме закључивати да ће количина извоза пасти. Званичних података о томе из талијанске статистике нисам добио, на нашу се статистику не могу ослонити, те ћу категорично тврђење овога умањивања одложити до пријема података.

Из свега овога сме се извести закључак: уговор је повољно утицао на количину извезене стоке; са прекидом истога има се очекивати да количина извоза опадне.

Цена стоци на нашем тргу.

Кад је реч о ценама стоке на нашим трговима, онда је неопходно потребно овај појам у пристојне границе утерати.

Највећим делом код нас се стока продаје „на ногу,“ т. ј. продавац тражи одсеком једну цену за свој пар волова, купац нуди од своје стране једну цену, — али ни један ни други стоку не мере. Код овог начина трговине и продаје кретање цена тешко је, готово немогуће пратити, јер једне fix цене у опште и нема. Овде се дешава та абнормална

ANALI PFB | arali.rs

појава, да се један и исти квалитет једнога и истога момента неједнако плаћа, јер је за цену меродавна не права већ инаганарна тежина стоке, т. ј. она како је купац „од ока“ цени не мереħи је. Цена се дакле креħе према његовој оцени „од ока“. Само у изузетним случајевима може се говорити о кретању цена, али не у детаљу и прецизно, већ само en général. То су случајеви јаког скакања или јаког падања цена, у размерама које су и за произвођача уочљиве.

Нешто модернији начин продаје среħе нас у кланицама. И овде продавац утврħује своју цену „од ока,“ али купац пре но што понуди цену са своје стране, измери волове на ваги, и та му мера служи као основа цени коју ħе понудити.

Ретки су, посве изузетни случајеви продаје „на меру.“ Ова се утврħује или са одбитком „фире“ или и без овога одбитка, према томе да ли је стока на 12 часова пре мереħа храħена или не.

Кретање цена даје се код нас, дакле, посматрати само у ова два друга случаја, за које смо рекли да су много реħи, док се за онај први случај даје, изузетно, утврдити само толико: да су цене пале или скочиле, али не и у којој мери.

Исти узроци који су утицали на појачање извоза имали су за последицу скакање цена, управљајући се при томе према понуди и тражњи. Нагло скакање цена примеħује се у почетку октобра. Скакање је било у тој мери, да није остало неопажено ни код оних продаја „на ногу:“ произвоħач стоке приметио је да му мâл има сада већу пијачну вредност; али није умео, а није га се ни тицало, да одреди у коме проценту. Према продајама оне друге две врсте знамо, да се цена попела у почетку октобра нагло од 48 на 60 дин. жива мера. После овога настало је постепено скакање до 65 дин., и на овој мери остало је до краја децембра, када се цена почела постепено спуштати, тако да данас стоји на 50 дин.

Разлика у кретању количине извоза и цене среħе нас дакле у месецу октобру новембру и децембру; док је количина извоза за све месеце готово иста, цена не остаје иста него се постепено креħе на више. Ова на први поглед нехармонична појава даје се доста лако објаснити. Услед јаче тражње цена је скочила; али пошто су и Шумахер и остали талијански трговци својим раније датим обавезама били при-

нуђени да извесан контигенат стоке извозе, и пошто је, услед јаког извоза онај шток наше стоке који се тражи за Италију био већ мало проређен, то је дошла смањена понуда, услед чега се цена попела.

Овде је потребно учинити једну малу екскурзију.

Талијани који су прошле године извозили правили су несразмерно велике добити. На нашој пијаци имали су једну врсту картела, и благодарећи томе плаћали су стоку 42—46 дин. жива мера, док су на талијанској пијаци имали сигурну продају и то по добрим ценама. Услед Ramponi-јевог уговора цена је на нашој пијаци, као што смо видели, скочила, и тиме је добит посредника талијанских знатно смањена. Скакање цена имало је за крајњи узрок појаву новог купца на пијаци, но Талијани, који су знали или бар могли знати за тај узрок, сматрали су, или су бар преставили да тако сматрају: да кривица за то лежи у искључивој рефакцији оних који се служе Ramponi-јевим бродовима, стога су у самом почетку своје нападе на ово усредсредили. Под притиском талијанске владе искључива рефакција распрострта је и на остале, али је напад поновљен, јер је оно дејство, које је њима у првом реду непријатно било, т. ј. висока цена остало. Сад је уговор раскинут; цене су спале, али, благодарећи оној облиги коју има Шумахер према Volpati-ју, не на стару меру. Према томе може се и поред беспримерног попуштања с наше стране, одлазак неколицине Талијана очекивати.

И овде се, дакле, с мирном савешћу сме тврдити: да је уговор имао за последицу скакање; а његов раскид падање цена. Добит коју је произвођач стоке од овог скакања цена имао, може се рачунати на 300.000 динара.

Посредници трговине. У овом погледу уговор није произвео жељено дејство, бар не у оној мери у којој се то желело а и очекивало, можда и справом, да је уговор дуже трајао. Па ипак се ни ово дејство не сме ћутке прећи. У извозу за месеце октомбар и новембар участвовао је наш трговац са 2300 волова, дакле са $^1/_4$ целог извоза, док је раније његово учешће било само спорадично. Сем тога почео је и извоз свиња, истина у малом броју, али искључиво од

ANALI PFB | anali.rs

стране наших трговаца. Не сме се пак заборавити, да се ово дејство уговора није могло тако брзо појавити као прва два; за њега је потребно извесно подуже време, и ја смем да признам, да би и до краја уговорног рока напредак у овом погледу био ипак скроман, јер један од узрока, — (на име јак капитал потребан за трговину са Италијом) — наше пасивне трговине са Италијом није био овим уговором уопште ни тангиран, — па ипак се мора зажалити што смо се, одрекли и овог скромног напретка у овом погледу. Водећи пасивну трговину наш трговац нема могућности ни да се упозна са приликама на талијанској пијаци, а без овога је тај преображај од пасивне ка активној трговини готово немогућ.

Штете од уговора.

Два су аргумента која су mit Vorliebe изведена на бојно поље против Ramponi-јевог уговора: неједнакост третмана у транспортним ценама на железницама за поједине транспорте с једне и ограничене слободне трговине с друге стране.

Може ми се пребацити што не спомињем и остале аргументе које је наша дневна штампа навела, као: монопол трговине који се по уговору даје Шумахеру; малтретирање трговаца с његове стране, неиспуњење уговорних одредаба од стране Volpati-ja etc. etc. Мислим да умесно поступам, кад преко ових артумената ћутке прелазим. Мој рад има за задатак да дâ критику једне трговинско-политичке мере коју је предузело наше Мин. Нар. Привреде, и према томе апсолутно ми је излишно да говорим о једном нападу на ту меру, који у самом уговору нема ослонца. Тако на пр. тврдило се: да је уговором дат монопол г. В. Шумахеру; док су напротив према уговору сви извозници изједначени, у колико су наравно вољни да испуне оне услове који се од њих траже. О аргументима који су базирани на неиспуњењу уговора неће се такође овде говорити, јер ти наводи нити су довољно доказани, нити, строго узев, и то долази у критику уговора.

Др. М. Тодоровић.

— СВРШИЋЕ СЕ —

ANALI PFB | anali.rs

СУДСКА ХРОНИКА

Родитељ је обвезан издржавати своје неудате кћери све до удаје, а не само до пунолетства.

— Одлука опште седнице Касац. Суда —

Одговор на питање о томе: да ли је родитељ обвезан издржавати неудате кћери до удаје или само до пунолетства — није ни мало тешко дати. Закон (§ 117 грађ. зак.) је тако јасан и прецизан у корист девојака, да је готово непотребно свако коментарисање. Па ипак је услед неправилног схватања закон. прописа ово питање постало спорно.

Једна одлука опште седнице Касац. Суда у прошлој години изјаснила се, да родитељи нису дужни издржавати своје неудате кћери до удаје, већ само до пунолетства. Ову је одлуку саопштио и укратко критички пропратио г. Б. М. Тошић у „Архиву," књ. VIII. стр. 402. Поводом овог саопштења и одлуке судске, наши признати правници г. г. Ст. Максимовић (у „Штампи") и др. Драг. Аранђеловић („у Архиву") тако су зналачки и исцрпно ово питање третирали, да би сувишно било о томе овде опет говорити. Обојица су се, као и раније г. Тошић, изјаснили против гледишта Касац. Суда.

У том међувремену дошао је пред суд истоветан случај. Реч је дакле опет била о томе, је ли дужан родитељ да издржава своју кћер само до пунолетства или до удаје? Првостепени суд, стављајући се на гледиште супротно одлуци опште седнице Касац. Суда нашао је, да родитељ има обвезу издржавати своју кћер све до удаје. Апелациони Суд је одобрио ову пресуду. Оделење Касац. Суда међутим поништи пресуду Апелац. Суда, на шта овај дâ своје противразлоге. Тада је следовала одлука опште седнице Касационог Суда од 5. фебруара 1910. год. Бр. 1061., која је усвојила противразлоге Апелационог Суда и тиме утврдила, да је родитељ обвезан издржавати своје кћери све до удаје њихове, а не само до пунолетства.

ANALI PFB | anali.rs

Несумњиво је, да ова друга одлука опште седнице Касационог Суда одговара како закону, у првом реду, тако и моралу и правичности. Надати се, да ће у том правцу суд-

ска пракса остати стална, у толико пре, што се досад ни један од наших правника није изјаснио за прву одлуку Касационог Суда и што је, како се дознаје, последња одлука донета једногласно.

Мих. Л. Стојадиновић.

Када молилац сâм пријави фирму за протоколисање нема места примени казне из чл. 37. зак. о такс.

(Одлука Министра Финансија).

Раденко Ж., механџија из Ч. Баре, жалио се је Министру Финансија противу пресуде в. град. прв. суда од 12. маја 1909 г. бр. 8841., којом је осуђен да плати 150 дин. на име казнене таксе за непротоколисање фирме и 5 дин. таксе за извиђај и осуду, — па тражио да се пресуда поништи.

Министар Финансија, као надлежан, расмотрио је предмет, па је, по саслушању Пореске Управе, нашао, да пресуда није на закону основана: „јер ислеђење није покренуто ни иницијативом власти, ни на доставу, већ је жалилац сâм пријавио фирму за протоколисање, у ком случају нема места примени казне из чл. 37. зак. о такс.“, и са овог разлога поништио судску пресуду.

Ово је само једна од великог броја одлука, којима су, у последње време, поништене судске пресуде по сличним случајевима, те нам то даје повода да напишемо неколико речи о њеној правној вредности. Да је она усамљена, држали би је за случајну омашку, грешку, али овако, мора да је сматрамо као резултат једног начелног мишљења Господина Министра, које је од особите важности, јер у овој прилици преставља и последњу инстанцију. Истина, противу одлука Министра Финансија има места жалби Државном Савету, који по овим предметима преставља касациону власт, али како овде нема тужиоца, ни достављача, ни ма ког другог који би био заинтересован и имао право на жалбу, сем осуђеног (а овај тек неће да се жали), то и одлуку Господина Министра можемо увек сматрати за извршну. Ова је, дакле, одлука према оваким приликама меродавна за прво-

ANALI PFB | anali.rs

степене судове у сличним случајевима, и ужива ауктoритет касационе одлуке. Тај ауктoритет, који ствара једну нову праксу у овим предметима, противну досадањој, даје нам и самим тим довољно повода и разлога, да се позабавимо овом одлуком и, бар у најкраћим потезима, изложимо њену законитост.

И првостепени суд и Министар Финансија базирају своје одлуке на чл. 37. зак. о такс., и, према овоме, цела се ствар своди на то: да се овај законски пропис правилно свати и протумачи. Ево како он гласи:

„Свештеници, лекари, списатељи, новинари, штампари, новчани заводи, друштва, удружења и т. д., која у кругу својих занимања наплаћују таксу за државу, у пословима, који су овим законом таксирани, казниће се наплатом петогубе таксе, коју пропусте наплатити, као и у оном случају, ако наплаћену таксу прилепе, пониште или не пониште, противно правилима Министра Финансија.

„Власници, пуномоћници и у опште преставници трговачких, шпекулативних, агентурских, комисионарских, посредничких, индустријских, занатлијских и других радња, које не буду платиле таксу за објаву и протоколисање, а плаћају годишње 20 или више од 20 дин. непосредног пореза без прireза, потпадају такође под ову казну, ако у року од 3 месеца, пошто овај закон ступи у живот, то не учине.

„Нове радње, које се појаве после истека овог рока, учиниће то такође у року од три месеца, од дана када се оне предузму“...

Овај је рок допуном истога члана од 11 јула 1897 г. продужен до 1. септембра 1897 г.

Шта видимо из овог законског прописа? — Видимо, да онај који своју фирму не протоколише у означеном року плаћа „петогубу таксу“ зато што фирму није благовремено протоколисао. Шта преставља ова осуда на плаћање петогубе таксе; да ли је она накнада држави за досад неплаћену таксу за протоколисање, да ли је она казна, или што друго? — Одговор на ово питање није тежак, и од њега зависи решење питања које смо истакли. Јер ако ово плаћање петогубе таксе преставља *накнаду* држави, онда је њен карактер чисто приватне правне природе, и док је оштећени не тражи,

ANALIPES | analips

не може се нико на њу ни осудити; а ако је оно *казна* за непротоколисање, ствар стоји сасвим друкчије и т. д.

У поменутом чл. 37. зак. о такс. стоји изрично: „казниће се наплатом петогубе таксе“... „потпадају такође под ову казну“. Ови изрази: „казниће се“, „казна“ јасно говоре да ова осуда на плаћање петогубе таксе има на себи обележје казне; *она је казна.* И сâм чл. 37. долази у „део V“ зак. о такс., који говори „о казнама“. Према овоме, дакле, сваки који своју ϕирму не протоколише у остављеном року учинио је *кривицу.* Држава извиђа и суди кривице по званичној дужности, јер се њима вређа општи интерес. Изузетак од тога правила чине само извесне кривице, и то оне којима се вређа више интерес појединаца, но општи. То су изузеци и код њих је законодавац нарочито нагласио, да ће се извиђати и судити само на тужбу приватног тужиоца, онога чији је интерес повређен.[1] § 4. кр. с. п. гласи: „Истраживање свију казнимих дела бива по званичној дужности, где законом није друкчије наређено“.

И кривице из зак. о такс. извиђају се по званичној дужности. Нигде се у зак. о такс. не предвиђа да ће се ова дела ислеђивати и казнити само на тужбу или доставу какве власти или појединца. Чак по чл. 42 зак. о такс. државни органи *„за извиђај надлежни“*, предаваће се дисциплинарном суду на осуду, „ако извиђаје и осуде не врше брижљиво и хитно,“ а по истом зак. пропису и суд је један од државних органа „за извиђај надлежни“, јер се у њему, у самом почетку вели: „Извиђај предузимају и осуде изричу: 1. Првостепени судови за дела из чл. 32., другог става чл. 33, из другог става чл. 35., из другог става чл. 37 и чл. 47...“ итд. Сем овога, и по § 6. кр. с. п.: дела која се пред самим судом догоде или појаве суд ће сам извиђати (осим ако би ислеђење „зависило од тужбе приватног лица“); *за таква дела а у ова спадају и кривице из чл. 37 зак. о такс., није потребна тужба полицијске или ма које друге власти.* — Најзад, и сам суд је власт, која се има старати о извршењу зак. о таксама, те према томе, и њему припада та иницијa-

[1] Ту долазе: лака повреда тела, јавне увреде, клевете, извесне преваре и т. д.

ANALI PFB | anali.rs

тива, која се помиње у разлозима поменутог решења Господина Министра.

То је колико се тиче „иницијативе власти," сад да видимо у колико „достава" утиче на ислеђење и суђење ових кривица. — Шта је то достава? — Да ли је она исто што и тужба приват. тужиоца? — Не. Она је само упозоравање власти, да постоји какво кривично дело. Она је дакле излишна тамо, где је већ и сама власт нашла да постоји кривица и пронађен кривац. Да достављача не мора бити ни код кривица по зак. о такс. види се из чл. 39. ист. зак. („Половина од наплаћене новчане казне припада потказивачу, *ако је овога било*"). Достава је само *средство* за извиђање и проналажење кривца, а никако и *услов* за истрагу, као тужба приват. тужиоца.

Из свега овог види се, да су погрешни разлози Министра Финансија и да поменуто решење не одговара закону. Оно може бити целисходно, корисно и по државу и по појединца, али то не сме бити разлог, да се и не суди по закону.

Ђорђе Поповић-Пфаф.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva (Fundamenta juris publici regni Croatiae). Najstarije doba. Pacta conventa. Napisao Dr. **Nikola pl. Tomašić.** Zagreb 1910. вел. 8⁰. VI + 175.

Књигу Д-ра Николе Томашића бившега професора, па онда хрватскога министра а садашњега бана изазвали су доста заоштрени односи између Хрвата и Мађара у последње време. У књизи расправља Томашић о државо-правном односу Хрватске према Угарској, дакле о теми која је још пре мађарске револуције занимала мађарске политичаре и историке. Када је наиме мађарска интелигенција пред револуцију, запојена романтичким идејама, све снаге напрегнула да створи јединствену мађарску државу, дошла је у сукоб са народностима а нарочито Хрватском, чији је државо-правни однос према круни Угарској очито противан тежњама Мађара. Мислило се тада да ће се дотадашњи државо-правни однос Хрватске према Угарској уздржати тако, ако се докаже да Хрватска прошлост не даје ни мало разлога за егзистенцију Хрватске као посебне државо-правне индивидуалности. Тако је постао у своје време чувени спис мађарскога историка публицисте Стевана Хорвата: Über Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königreiches Un-

garn wirklicher Theil (Leipzig 1844). У том спису полемичке природе доказује Хорват са пуно ватре да Хрвати поч. XII века нису никакав уговор склопили са угарским краљем Коломаном, него да су Хрватску Мађари на сабљи добили, а Славонија да је још од Арпада била мађарска покрајина.

Када је октобарском дипломом 1860 објављена била уставна ера у Угарској, истакло се приликом преговора Хрвата са Мађарима опет на површину питање о државо-правном положају Хрватске према Угарској. Мађарске публицисте и историци, нарочито Владислав Салај и Михаило Хорват, труде се да докажу како је угарски краљ Коломан поч. XII века завладао Хрватском не на основу уговора, који је фалзификат, него на основу наследнога права. Њиховоме мишљењу изашао је на сусрет хрватски публициста Кватерник, тврдећи да је Хрватска са Коломаном 1102 склопила персоналну унију. И ако је нагодбом између Угарске и Хрватске од 1868 Хрватској донекле признато њено властито државно право, ипак се о овом питању и даље расправљало код Хрвата и Мађара. Код Хрвата подсетићемо само на неке студије великога хрватскога историка и политичара Фрање Рачкога, а код Мађара на студије држ. архивара Јулија Паулера, најбољега познаваоца Арпадовског периода мађарске историје. У решавање овога занимљивога али са недостатка и непоузданости извора доста тешкога питања, унесено је много воље и оштроумности, али и много субјективности и тесногрудости, особито од стране Мађара, којима су политичке аспирације свагда сметале да мирно и хладно процењују мађарско-хрватске односе крајем XI и поч. XII века. Када се после кратковечне бечке резолуције односи између Хрвата и Мађара с пролећа 1907 опет затегнуше, изађоше Мађари поново са старим тврдњама Хорватовим, што је опет изазвало проф. Ф. Шишића да у књижици „Kralj Koloman i Hrvati god. 1102 (Zagreb 1907), одбије мађарска тврђења. Као и раније тако се и сада и једна и друга странка ставила на нетачно стајалиште, као да ће прошлост а не фактички саразмер снага заинтересованих фактора решити будући однос између Хрвата и Мађара. Позивање на историјска права само је знак слабости. Код Хрвата је оно донекле и разумљиво, јер се налазе у одбранбеном положају према Мађарима, док мађарско упорно доказивање о наследном праву Коломана говори за то, да се у борби са Хрватима ипак не осећају толико снажни каквима се хоће да прикажу.

Горе означена књига д-ра Николе Томашића такође је потекла из сличних побуда као и оне раније његових претходника. И ако писац у предговору истиче да се сада, када је хрватско државно право „riješeno za realni život nagodbom“, може много мирније расправљати о овом питању, ипак се на много места његове књиге види, како је вазда имао на уму гледиште својих противника, те се труди да га обеснажи. Но признати се мора писцу да је у великој већини случајева умео сачувати потребну објективност, што само диже вредност ове студије.

Томашић је у првом реду хтео прикупити, средити, анализовати и публиковати материјал, који нам илуструје хрватско угарске односе крајем XI и поч. XII века, а који ће уједно пружити основу за државно право хрватскога краљевства. Тако је ту између осталога приопћено неколико

Коломанових хрватских и угарских листина, а штампана је са потребним тумачем и такозвани Томин меморијал од г. 1102, где се говори о уговору између краља Коломана и дванаест хрватских племена, који меморијал пак мађарски историци одбацују као фалзификат. Ну главна тежина књиге јесте у првом делу, где се веома детаљно анализује позната привилегија Коломанова Трогиру из г. 1108. За тежиште своје студије узео је Томашић ову привилегију стога, што држи да се у њој очувале поједине одредбе из оне дипломе, која се тицала читавога хрватско-далматинскога краљевства, дакле која је на поч. XII века регулисала државо-правни однос хрватске краљевине према круни угарској. Како нам се не само није сачувала ова тобожа Коломанова диплома државо-правнога карактера, него чак ни ова Трогирска није сачувала у оригиналу него у старом препису, треба заиста много труда и добре воље да се докаже да је збиља од стране краља Коломана издана била диплома, којом би се регулисали државо-правни односи између Угарске и Хрватске. Из једне листине угарскога краља Стевана II (1114—1131) као и листине Стевана III (1164—1173) може се закључити поуздано да је краљ Коломан приликом придобића Хрватске и Далмације сем Трогира издао и другима приморским градовима привилегије, са обвезом, да ће чувати и штитити њихове слободе. То је потпуно одговарало ранијем положају далматинских градских комуна, од којих је свака за се била самоуправно тело, признајући само формално врховну власт византијских царева (Упор. студију Јов. Радонића: О политическихъ отношеніяхъ Далматинскихъ городовъ къ Византіи въ X вѣкѣ у извѣстія русск. археологическаго института въ Константинополѣ VI. вып. 2—3). Када дакле стоји факат да је краљ Коломан појединим далматинским градовима дао сваком посебне привилегије, то већ та околност као да би говорила против тога, да је сем тих посебних привилегија издана била једна опћа, која би садржала pacta conventa како Томашић хоће. Да је краљ Коломан морао издати таку једну привилегију која би обухватала права целокупне хрватско-далматинске краљевине закључује Томашић из појединих тачака у препису Трогирске дипломе, које се, по њему, не могу тицати појединог града него читаве краљевине. Но ја из тих тачака Трогирске дипломе у препису не бих крај најбоље воље могао ово извести, него бих једино на основу посебнога крунисања угарских краљева за хрватскога краља извео, да су Коломан и наследници му нову тековину сматрали нешто засебно од остале Угарске. Према томе све ми се чини да пошт. писац, крај свега труда да остане објективан, није могао да остави на страну противно становиште Мађара, те је, имајући га непрестано на уму, настојао да реконструјише и оно, што се не може учинити са успехом и потпуном тачношћу. Тако се он, реконструишући pacta conventa највише по Трогирској дипломи, није могао сваки пут сачувати да не падне у грешку, па да идеје о модерној државној организацији не пренесе у тако рано доба, да јединство Хрватске и Далмације, за чиме Хрвати данас толико теже, и сувише јако не нагласи за тако рано доба. Међутим чини ми се доста убедљиво доказивање Томашића да се краљ Коломан, пошто је потврдио и загарантовао привилегије далматинским приморским градовима, крунисао за краља Хрватске и Далмације. Оно истина да се то не мора закључивати из Коломанових речи Трогирцима од г. 1108: „Cum

autem ad vos coronandus ... advenero", јер се одатле може само изводити да је крунисање могло бити обећано али да није морало бити извршено. Још би се мање смело то закључити на основу Коломанових речи у листини манастиру св. Марије у Задру из г. 1102: „postquam coronatus fui Belgradi supra mare in urbe regia", које стоје у очитој противности са казивањем Трогирске листине, где се о крунисању говори као чину, који ће се тек извршити, како је то добро опазио мађарски историк Паулер. Хрватски историци Клајић, Кршњави и Шишић покушали су, особито Шишић, да противно Паулеру докажу автентичност ове Коломанове листине, сачуване не у оригиналу него тек у регистру манастира св. Марије и то у друштву још неких фалсификованих диплома, што би говорило против њене автентичности, али нису успели да објасне противречност о крунисању у ове две Коломанове дипломе. Ни Томашић не тумачи довољно ову неконсеквенцију, због чега се не бисмо могли једино ослањати на ту листину као на доказ да је Коломан 1102 фактично крунисан за хрватско-далматинскога краља. Да је чин крунисања Коломана за краља Хрватске и Далмације, о коме се у Трогирској листини говори, збиља био обављен, и да су Коломанови наследници до извеснога доба следовали његову примеру, доказују много сигурније landes у евангелистару цркве св. Симеона у Задру, на које је први упозорио проф. Вјек. Клајић. Осим тога чин посебног крунисања потврђују списи Сплитскога сабора из г. 1185, а особито једна задарска листина од г. 1194 (Henrico filio eius *bis* coronato Dalmaciam et Croatiam feliciter gubernante), на што су пре Томашића упозорили Клајић и Шишић, само их је Томашић као правник још боље и тачније интерпретирао.

Поред питања о крунисању Коломана за краља Хрватске и Далмације важно је питање, да ли је Коломан претходно начинио уговор са Хрватима, како хрватски историци хоће, или је Хрватску добио на сабљи, како мисле мађарски историци. Одмах ћемо истакнути да таквога уговора у оригиналу нема, али се спомен о уговору између Коломана и 12 хрватских племена из г. 1102 сачувао у т. з. меморијалу који се налази у Трогирском рукопису Томе, архиђакона сплитског, о историји Сплитске цркве. Како се причање меморијала ни мало не слаже са казивањем архиђакона Томе о односима Коломана према Хрватима, одбацују мађарски историци овај меморијал као подметнут, док га хрватски (у новије време Кршњави и Шишић) потпуно усвајају. Томашић такође верује у автентичност меморијала, тврдећи, да је састављен на основу листина, које је Коломан издао 1102 појединим хрватским племенима. Као доказ за то наводи Томашић велику сличност садржине меморијала са једном листином краља Коломана у корист Marmogne de genere Subithorum из г. 1102. Ну додајем одмах да нам се ова листина Коломанова за Мрмоњу није сачувала у оригиналу, него за њу знамо тек из Крчелића, који наводи њену садржину по једном старом рукопису. Као што се види ова листина Коломанова за Мрмоњу непоуздана је и она се не може наводити као извор за меморијал. Томашић покушава да измири казивање Томе архиђакона са меморијалом, узимајући да меморијал не само не стоји у опреци са казивањем Томиним, него га управо допуњује, тако да се може још увек претпоставити да је меморијал написао архиђакон Тома. Али Томашић заборавља да

објасни како то да се у меморијалу за краља Коломана каже да је „filius Vladislavi regis Hungariae“, кад се зна да је Коломан био синовац Владислава а син Гере I?

Радом и студијом хрватских историка Рачкога, Клајића, Кршњавија и сада Томашића несумњиво је утврђено да се о Хрватској поч. XII века не може говорити као о земљи, на сабљи добивеној, него да је Хрватска од XII века па на даље одржала извесну државо-правну индивидуалност. Остаје истина још неколико спорних питања, која чекају дефинитивно решење. Трудом Томашића решен је сада већи део ових питања, благодарећи његову необичном познавању извора и стручне литературе, особито мађарске, што је недостајало дојакошњим хрватским радницима на овом занимљивом и доста компликованом питању.

Р.

Dr. Max Gmür, Die Anwendung des Rechts nach Art. 1 des schweizerischen Zivilgesetzbuches. Bern, 1908. Verlag von Stämpfli & Cie. S. VIII + 152.

Као 26. свеска збирке „Abhandlungen zum schweizerischen Recht,“ којој је циљ да објављује научна испитивања у области правне историје и модерног права Швајцарске, изашла је изврсна монографија самог уредника те збирке, професора бернског Универзитета, д-ра *Макса Гмира* под насловом: *„Примена права по чл. 1. швајцарског грађанског законика.“*

Ово питање о примени права несумњиво је једно од најосновнијих и најважнијих проблема правне науке. Који законски пропис да се примени? Буквални текст или дух закона? Изналажење законодавчеве воље или слободно проналажење и утврђивање потребне норме? Све су то питања, која се нарочито у пракси — јер је њена задаћа да примењује право — сваког момента појављују.

Чл. 1. новог швајцарског грађанског законика — стојећи на висини савремене науке — даје прецизан одговор на сва та питања. Ту се каже

„Закон се примењује на сва правна питања, за која он према речима или тумачењу садржи какву одредбу.

„У недостатку законског прописа судија ће решавати према обичајном праву и, у недостатку овога, према оном правилу, које би он као законодавац поставио.

„Он се при томе држи решења утврђених науком и јуриспруденцијом.“

Овај чл. 1. швајц. грађ. зак. предмет је монографије проф. Гмира.

Пошто је прво изложио укратко *историју и значај* овога члана, писац прелази на *принципе код примене права.*

Примена права састоји се у спровођењу владавине правних правила над човечијим односима у животу. Рад судије у примењивању права пак састоји се у томе, да се за један спорни случај нађе подесан правни пропис и да се онда, пошто се дотичан случај подведе под одговарајући правни пропис, утврде правне последице, које отуда изилазе. Тај рад судије није само једна практична делатност, она је нешто више: она је вештина, уметност.

Али како ће судија наћи баш најпогодније правно правило, које највише одговара дотичном конкретном случају? Да би такво правило нашао, најбоље је да, пошто је утврдио чињеницу, потражи одлуку према своме правном осећању. На овај начин сачувају се млади правници од логичких апсурдности, а искусне судије обично тада одмах погоде оно што је правилно. Наравно да је у сваком таквом случају потребно нађену одлуку подвести под једну строго правничку контролу. Потребно је испитати: да ли је дотично правило пропис права које је у снази, затим, шта је тачан смисао овог правног правила и најзад, да ли спорни однос потпада под ово правило.

У већини правних питања примењују се одредбе закона. Њихова примена претпоставља тачно познавање њиховог садржаја. Делатност која тежи томе, да утврди смисао речи употребљених у закону, јесте *тумачење*. Помоћу тумачења сазнаје се садржај законског текста и другим речима поново се исказује. Али функција тумачења не настаје тек онда, кад је текст нејасан или двосмислен. Све речи и сва правила у закону потребују тумачења и она се примењују по њиховом смислу, а не по буквалном значењу мртвих слова. И када се у чл. 1. одељ. 1. швајцарског грађанског законика каже: „према речима или тумачењу, то онда значи, да се закон не примењује само онда, кад он директно садржи један специјалан пропис за извесан конкретни случај, већ и тада, кад се тек из закона мора потребан пропис да изведе, било да он излази из духа једног јединог прописа, било да се помоћу неких места у закону изнађу принципи, који у закону нису expressis verbis изражени. Чл. 1. прописује не само тумачење уопште, већ и ову вишу интерпелацију, која допуњује законски текст.

Појам „тумачење“ није у закону изближе описан и с тога је и за њега самог потребно тумачење.

До скора је владало мишљење, да је код тумачења реч о томе, да се пронађе воља законодавчева. Према овоме треба да буде меродаван онај смисао, који се у времену постанка закона његовим речима придавао. Модерни покрет, коме је пришао и швајцарски Касациони Суд, срећно је пребродио ово застарело гледиште. По неки старији закон постаје потпуно безуман, кад се тумачи у смислу оног времена, кад је он постао, па ипак верују многи правници, да бацају најјачи адут, када могу да наведу неки, њиховој странци повољан говор, који је држао господин Н. при скупштинској дебати о закону, премда је можда господин Н. баш својим говором доказао, да он смисао тога члана није или није потпуно схватио. А на жалост има још доста судова, који никако не примећују, какав testimonium paupertatis они пружају, када се са важном мином позивају на „законодавчеву намеру.“

Против тумачења према вољи законодавчевој говори један низ врло јаких разлога. Пре свега самим швајцарским грађанским закоником такво је тумачење индиректно забрањено. У одељ. 2. чл. 1. прописано је судији да, у случају законске празнине, одлучује према ономе правилу, „које би он као законодавац поставио.“ Дакле мисли се на законодавца у моменту доношења одлуке, а не на оног, који је закон створио. Тумачење закона по схватању времена, у коме је он постао, води врло непрактичним и

рђавим резултатима, чим је закон достигао известан ступањ старости и чим се делимично промене правни односи. Та застарела максима могла је можда да има свога смисла у оном времену, када су се поједини закони морали да откупљују и извојују од владаоца. Са модерним државним уређењем она се више не слаже. Је ли закон код нас само зато обавезан, што је он пре педесет година био примљен од Скупштине, или важи он зато, што још увек иза њега стоји општа воља? Када је народ са једним законом незадовољан, онда он има пута и начина, да изазове његову ревизију; не чини ли он ово, то онда значи, да се слаже уопште са законским одредбама; при томе народ наравно неће ценити закон очима прећашњег законодавца, већ према његовом тексту и његовој примени у садашњости. Закон не треба схватити просто као изјаву воље негдашњег законодавца, он је шта више једна перманентна изјава воље целога народа; стога са овога становишта треба изналазити његов смисао, а не са оног из времена његовог постанка. Закон има свој сопствени живот, одвојен од законодавца; он је способан за једно извесно даље развијање у сагласности са социјалним и културним развитком.

До сличног резултата долазимо ако пођемо и од циља закона. Закон је одређен животу да служи и животом да влада. Као највиши циљеви закона могу се означити правни поредак и правна сигурност. Правна сигурност захтева у првој линији, да закон показује солидан склоп, довољно чврстих црта, које спречавају сувише колебљиво тумачење. Ову конзервативну потребу задовољава формална страна закона, његова систематика. У овом правцу су линије, које је законодавац повукао, готово непроменљиве. Али овај циљ правне сигурности не треба сувише уско схватити, јер би се онда дошло до тога, да се само они интереси штите, који су се у времену постанка закона имали у виду. А први циљ закона да правни поредак појача, захтева, да се што већи број интереса, које је вредно заштити, такође и оне који су се тек појавили, стави под окриље закона. Ако закон треба да служи животу, онда он мора са њим у корак да иде и без ревизије. То ће се пак догодити само тако, ако се смисао закона не изналази по употребљеним речима и потребама из времена његовог постанка, већ по онима из садашњости и блиске будућности.

Милан М. Стојадиновић.

— СВРШИЋЕ СЕ —

БЕЛЕШКЕ

Утицај немачког грађанског законика на француске правнике. У познатом немачком правном часопису „Deutsche Juristen-Zeitung“ у броју од 1. јануара 1910. год., изашао је чланак г. Живојина М. Перића, редовног професора Универзитета: „Утицај немачког грађанског законика на фран-

цуске правнике.“ Чланак је врло занимљив, и ми га у изводу саопштавамо читаоцима Архива.

Г. Перић наглашава у почетку, да је немачки грађански законик од свих законодавстава на која је утицао, највише утицао на француско приватно-правно законодавство. По том објашњава како је то само продужење још раније започетог утицаја немачког права на француски дух. Погрешно би било приписати искључиво немачком грађанском законику симпатију, коју француски правници показују према историјској и еволуционистичкој школи. Историјској методи, која је поникла у Немачкој, прибегли су Французи одмах, чим их је изневерио њихов Code Napoléon, који се показао и сувише недовољним за регулисање неких новијих приватноправних односа. Логичко тумачење изгледало им је застарело и недовољно научно, и почели су попут Немаца да уносе у своје радове више филозофије и систематике.

По себи се разуме да је ово угледање на Немце било још очигледније по појави немачког грађ. законика, који су француски правници толико проучавали, да им служи на част. При изради немачког грађ. зак. поступило се потпуно научно. У општем делу су општим цртама изложене све приватно-правне установе, а у специјалном се прешло на излагање разних приватно-правних односа. Отуда се може рећи да је општи део филозофија, а специјални излагање немачког приватног права. Немачки грађ. зак. је подстакао Французе и на проучавање установа, које су им дотле биле непознате, какве су на пр. заштита савесног држаоца (detentio), злоупотреба права, стварни уговор, једнострана обвеза, итд. И ако дође до извођења нове кодификације у Француској, на њој ће се несумњиво оличити овај утицај.

По том г. Перић предвиђа да ће све ово повољно утицати на приватно-правне односе између Француза и Немаца, што ће још више утврдити солидарност ова два цивилизована народа. Већ сада се може оценити дејство немачког грађ. зак. на француско-немачке односе, који су по општем мишљењу такви, да је у њима светски мир нашао снажну потпору. Проучавањем немачког грађ. зак. који је, као синтеза преко стогодишњег развоја, дело у коме се снажно и чисто огледа немачки гениј, могу Французи да га познаду. Немачки грађ. зак. је несумњиво велика морална и интелектуална снага, и ништа није природније но да је Французи осете и приме. Ово у толико пре, што им немачки законик није силом натурен као Наполеонов Code Немцима. Ову симпатију француских научника према идејама пратила је природно симпатија према људима и тако се развила и учврстила духовна заједница међу професорима, правницима, публицистима с обе стране Рајне, и била је осведочена заједничком прославом Наполеоновог Code од 1804.

За овим г. Перић прелази на основне идеје којима се немачки грађ. зак. разликује од француског. За немачки грађ. зак. се казало као и за француски да је и сувише *грађански*, т. ј. да највише има пред очима заштиту интереса власничких класа, не водећи довољно рачуна о напредним идејама о друштвеној солидарности. Немачки грађ. зак. се у основи не разликује од француског просто стога, што је немачко друштво од 1896 у својој суштини исто као и француско од 1804. Својина и слобода, два

ANALELE FEB | anale.ro

главна обележја Code Napoléon-а, задржале су исту важност и у немачком грађ. зак. Доктрина laisser faire још је и сада основица привредним односима; принцип индивидуализма још се није показао тако савршено неплодним, да би се заменио другим. Па ипак је немачки грађ. зак. пошао корак у напред. Тако § 226 ограничава власт имаоца права, прописујући ову норму: „Вршење каквога права није допуштено, ако се њиме иде само на то, да се другоме нанесе штета.“ Пре немачког грађ. зак. ово право било је неограничено, и носилац његов вршећи га, могао је да има пред очима само циљ, да нанесе другоме штету. Данас то више не може, немачки грађ. зак. наређује му да води рачуна и о туђим интересима — идеја, која је несумњиво противна индивидуалистичкој.

Још се немачком грађ. зак. замерало, што није оставио више места слободној судијској интерпретацији, како је учинио Code Napoléon. Као пример таквог законика, који не спречава судију да закон доведе у склад са духом времена и да га прилагоди развитку друштвеног живота, нарочито се наводи швајцарски грађ. зак. од 1907. Г. Перић у кратко објашњава ову разлику између немачког, швајцарског и француског законодавства.

Тако редиговати један законик, да се судија може слободно кретати између текста, те да може да се при примени законских начела управља према изменама народног правног живота, значи прописати да регулисање приватно-правних односа не припада искључиво компетенцији законодаваца т. ј. људи, који поступају по прописима разума, већ да је то регулисање на првом месту резултат споре еволуције у народној маси. А то је баш оно, што немачки дух, строго конзервативан не ће и не разуме. Немачки дух не може да појми *да се државна управа може налазити у рукама народне масе, стога што ова, поводећи се за осећајем а не за разумом, никад није у стању да управља државом тако као умом истакнути појединци, чије високо образовање, праћено оном објективношћу и мирноћом, које су нераздвојне од самосталног умног рада, штити њих од наглог и неразмишљеног делања које је неизбежно код појединца кад ради као део масе.*[1] Следствено и немачки грађ. зак. има да се сматра као реакција на француски Code Civil, који је проповедао идеју револуције: *Све помоћу народа.* Немачки пак грађ. зак. значи: *Све помоћу просвећеног и свесног разума.*

„Будућност ће нам показати, — завршава г. Перић свој чланак, да ли ће немачки дух, онакав, каквог смо га скицирали, задобити духове и овладати њима, тако бар како им је владао француски Code. Можда је историја човечанства само наизменично господарење ових двају супротних принципа, који се узајамно боре: принципа несвесног (материјално) и принципа свесног (духовно).“

Ј. Крикнер.

ANALI PFB | anali.rs

[1] Курзив је референтов.

Приложници за споменик Валтазару Богишићу. Уредништву нашега часописа послати су ови прилози, које је уредништво послало одбору у Цавтат:

Г. Г. М. Милићевић председник прв. суда у Смедереву 5 дин., Св. Живчевић судија прв. суда у Смедереву 10 дин., Б. Чолић судија прв. суда у Смедереву 2 дин., М. Живковић судија прв. суда у Смедереву 2 дин., Б. Трајановић судија прв. суда у Смедереву 2 дин., Ст. Јовановић судија прв. суда у Смедереву 4 дин., Мил. Антић судија прв. суда у Смедереву 2 дин., Бор. Пеливановић судија прв. суда у Смедереву 5 дин., Пет. Вучковић секретар прв. суда у Смедереву 1 дин., Мил. Милановић секретар прв. суда у Смедереву 1 дин., Јов. Филиповић писар прв. суда у Смедереву 1 дин., Свет. Митриновић писар прв. суда у Смедереву 1 дин., Ал. Петровић писар прв. суда у Смедереву 1 дин., Кр. Кузмановић писар прв. суда у Смедереву 1 дин., Ал. Милановић писар прв. суда у Смедереву 1 дин., Мил. Сретеновић писар прв. суда у Смедереву 1 дин., М. Бадемлић писар прв. суда у Смедереву 1 дин., М. Перић писар прв. суда у Смедереву 1 дин., Ат. Штрбић адвокат у Смедереву 10 дин., Мил. Константиновић адвокат у Смедереву 10 дин., Мил. Петровић адвокат у Смедереву 10 дин., Ђур. Ђорђевић адвокат у Смедереву 2 дин., Л. Лукић адвокат у Смедереву 2 дин., П. Максимовић адвокат у Смедереву 4 дин., Рад. Ристић адвокат у Смедереву 3 дин., Ст. Павловић адвокат у Смедереву 10 дин., Сава Стојановић адвокат у Смедереву 1 дин., Т. Дрманић адвокат у Смедереву 1 дин., В. К. Поповић судија прв. суда у пензији 2 дин., Чед. А. Костић начел. округа смедеревског 3 дин., Рад. Новаковић секретар начелства 2 дин., Особље књажевачког прв. суда 18·20 дин., Особље врањског прв. суда 26·50 дин., Димитрије Богдановић председ. ваљев прв. суда 2 дин., Драгомир Николић судија ваљев. прв. суда 1 дин., Михаило Томић судија ваљев. прв. суда 1 дин., Драгољуб Јеремић судија ваљев. прв. суда 1 дин., Михаило Марковић судија ваљев. прв. суда 1 дин., Михаило Јевтић адвокат у Ваљеву 5 дин., Милан Драговић адвокат у Ваљеву 1 дин., Драгољуб Протић писар ваљев. прв. суда 0·50 дин., Јеремија Јеремић писар ваљев. прв. суда 0·50 дин., Љубомир Вујић писар ваљев. прв. суда 1 дин., Милош Недић писар ваљев. прв. суда 0·50 дин.

Свој господи приложницима уредништво изјављују своју захвалност.

УРЕДНИЦИ:

Dr. Коста Кумануди и Dr. Драгољуб Аранђеловић

Ресавска ул. 35 Његушева ул. 65

ВЛАСНИК:

Милић Радовановић,

професор на Универзитету

ANALI PFB | anali.rs

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА

Чика-Љубина ул. бр. 8

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига IX. 25. марта 1910. Број 2.

СУДСКА ПОМОЋ И СИРОТИЊСКО ПРАВО

— СВРШЕТАК —

Ми смо на крају с овом нашом малом расправом. Изнели смо једну особену правну институцију, познату под именом „благодејање судске помоћи“ или „сиротињско право“, и констатовали, да није изведено како треба. На жалост, то није једини случај.

У нашем законодавству има необичних и оригиналних појава, које су далеко теже и озбиљније. С тога налазимо, да је умесно и потребно, да их у виду „поговора“ прикажемо јавности, и да о њима дамо наш суд и оцену, налазећи, да ће то од користи бити, и по наше правништво, законодавство, а и саме законодавце.

Поговор. Имамо да констатујемо једну занимљиву појаву у нашој правној књижевности. Под насловом „Грађански Законик“ протумачен одлукама оделења и Опште Седнице Касационог Суда, г. Гојко Никетић издао је и врло корисну и врло потребну књигу за свакога правника. Његово дело, као и оно, његовог претходника г. Стеве Максимовића, има за циљ, да послужи као архив за јуриспруденцију свију наших великих правних установа. Од колике је то користи по наш јавни правни живот, излишно је да говоримо. Појава дѣла г. Никетићевог, у вези је такође, са једном другом, којој придајемо нарочиту вредност. На име, два професора нашег универзитета, г.г. Перић и Др. Аранђеловић узели су на се похвалну задаћу, да г. Никетићево дело спроведу, врло значајним предговорима.

Г. Перић (чије се перо ретко кад одмара!) написао је предговор, који се може назвати и права расправа, па чак

ANALI PFB | anali.rs

и монографија о извесним тачкама, из нашег јавног права. Кад је реч о делу г. Никетића, које има за предмет јуриспруденцију нашег највишег суда, г. Перић је природно наведен, да говори о допуни закона о устројству Касационог Суда (§ 16),[1] коју је извео, тадањи Министар правде покојни А. Нинчић. Очевидно, намера му је била похвална: Хтео је, да се јуриспруденцији Касац. Суда даде и више стабилности и више јавности. Али је ова реформа покојног Нинчића врло нескладно изведена. По тој његовој реформи, касациона власт у извесним моментима појављује се и као *законодавна* власт и као суверена, па доследно томе, нова реформа изведена је противно принципу *поделе* власти, јер општа седница Касац. Суда, има власт, да доноси не само начелне него и *обавезне* одлуке. Међу тим, утврђене су битне разлике, које постоје између законодавне и судске власти. Прва је општа и односи се на будућност, а друга јединачна (конкретна) и односи се на прошлост.[2] Додајмо само још и то, да је реформа изведена противно изречном, наређењу чл. 110 тада постојећег Устава од 1869 године. Откуда се природно поража питање за једног правника, да ли се једно законско наређење, донесено, противно једном уставном наређењу мора примењивати? О овоме се може водити врло интересна дискусија, — али налазим, да јој овде није место. Ово, што ће овде ниже следовати, треба да се сматра као материјал, врло инструктиван, за решење горњег питања.

Не можемо прећи на следећи законодавни рад пок. Нинчића, а да о књизи г. Никетића не напишемо неколико редака. Г. Др. Аранђеловић, говорећи у опште о збирци г. Никетића, указао је врло одмерено и умесно, на опасности, за младе правнике, које би се могле појавити, из једностраног схватања и усвајања разлога у нашој јуриспруденцији.

Затим сам издавач Никетић у „неколико речи о овом издању", а у једном одељку каже дословно ово: „Овакве

---

[1] Зб. 50, с. 483.

[2] Стари Монтескије каже на једном месту ово: Неће бити слободе, ако судска власт није одвојена од власти законодавне и извршне. Ако би судска власт била спојена са законодавном, власт над животом и слободом грађана, била би пројизвољна; јер би судија био законодавац. А ако би судска власт била спојена са извршном, судија би могао имати моћ једног угњетача (I, p. 130).

збирке утичу на судију, да сем старих разлога, под претпоставком, да је јудикатура по једном питању стална и тачна, изналази и *нове*, јер старе разлоге види из ње све; а с друге стране, ако је јудикатура по једном питању нестална и нетачна, лакше му је нападати разлоге противног, односно нетачног мишљења, јер их у напред зна". — Ми стари правници, могли би се потпуно придружити и једном и другом цитату. Додаћемо само још ово: у току времена, а имајући у виду и то, да се у правништву појављује и нова генерација, са новим замишљајима, гледиштима у правним идејама, појављају се обрт или еволуција. У прилог овоме, додаћемо, како је г. Перић, у свом предговору лепо изнео идеје о Code Napoléon-у које су владале, у почетку прошлог века, и преокрет у идејама о њему, услед публиковања новог немачког законика, при крају прошлог века.

Сад ћемо изнети један други предмет, при коме је пок. Нинчић такође имао активну улогу. На име, са краљевим указом од 8 окт. 1896,[1] он је поднео Нар. Скупштини законски предлог о изменама и допунама у законику о грађанском судском поступку. Измене и допуне су многобројне, а тичу се неуредне јавне продаје. Ми их нећемо овде излагати, из простог разлога, што, и ако су од стране скупштине изгласане, Краљ Александар, тај закон није хтео потписати. Из узрока, што је једно наређење у том пројекту било противуставно. Реч је о чиновнику — извршиоцу, чијом се погрешком ништи јавна продаја, — те се с тога оштећеноме даје право, да дотичног чиновника тужи суду. То противуставно наређење у Нинчићевом пројекту гласило је овако: *„За ову тужбу није потребно одобрење из § 66 закона о чиновницима грађ. реда.* — Међу тим, у то је време постојао стари Устав од 1869 године, који је у своме чл. 110 категорички наређивао, да се чиновник не може тужити суду без одобрења надлежне власти.[2] Краљ Александар није хтео потписати изгласане из-

[1] Стеногр. Белешке за 1896: страна 38.

[2] Нас је, неколико правника, Краљ Александар звао једно веће у двор, да нас пита о уставности или законитости поменутог наређења, и наравно, ми смо сви гласали за Устав, а против поменутог изгласаног наређења.

ANALI PFBLaw.rs

мене у допуне, и оне нису могле постати закон. Природно је, што се оне не налазе у Зборнику, али се могу наћи у Стеногр. белешкама за 1896 (страна 38 и идуће).

Наравно, превидео је пок. Нинчић поменуто уставно наређење, из Устава од 1869, а превидели су осим њега и сви правници, који су у то доба били у Скупштини. Очигледно, то се не може оправдати, али се природно даје објаснити. Стари повраћени Устав од 1869, био је толико извикан и дискредитован, — да о њему нико није водио рачуна.

Најзад, замислимо, и то само за један тренутак, да се то превиђење у двору није опазило, и да је Краљ тај изгласани закон потписао, судија би се налазио у једном врло деликатном положају, да ли да гласа за једно наређење, које је очигледно у супротности са уставним наређењем, — или да гласа за Устав?

Сад прелазимо на трећи законски предлог, при коме је такође фунгирао пок. Нинчић, — али и ту је био лоше среће. Он је дао израдити нови закон о стечају. И поднео га је сасвим уредно Народној Скупштини, са краљевским указом од 15 октобра 1896, на коме је указу стојао потпис Кр. Александра. Пројекат је прошао редовно, кроз све фазе скупштинског пословника, и најзад у седници од 27 новембра Скупштина га је потпуно усвојила. Тај тако правилно изгласани закон, Краљ Александар није потписао. Он је остао мртво слово. Њега наравно нема у Зборнику, али га има у Стеногр. белешкама за годину 1896.[1] Закон је остао непотписан, вађда зато, што је ускоро затим (19 децембра) пао Новаковићев кабинет, у коме је пок. Нинчић фунгирао као Министар правде.

Ова поставка не стоји. Ово последњих дана, сазнао сам, из поуздана извора, праву побуду, са које изгласани закон о стечају није потписан. То је чл. 5 (страна 641 стеногр. бележака), који је дословно гласио овако:

„Кад се уговорима, закљученим са страним државама, друкче не наређује, повериоци, који су страни поданици, имају у погледу стечаја, над имовином њиховог дужника у Србији иста права, као и српски држављани.

ANALIPEB | nali.rs

[1] Страна 720.

Али, ако се у којој страној држави према српским држављанима, не буде тако поступало, *Министар ће правде моћи претписом сузити или одузети у Србији* горепоменута права, поданицима те државе. У таком случају, *сужење или одузимање права* тих страних поданика важи и за њихове правне наследнике (пријемнике права), макар они били и српски грађани, ако је само на њих тражбина прешла, тек, пошто је стечај отворен".

И у овоме се наређењу пок. Нинчић огрешио, о велики принцип нашег уставнога права. Јер, Министар правде, не може претписима да врши законодавну власт!

У првом закону, који говори о допуни устројства Касационог Суда, пок. Нинчић се огрешио о велики принцип: поделе власти, — јер је Касац. Суду, у извесним приликама, дао и законодавну власт; у другом једном пројекту он је донео једно наређење, које је у очитој супротности са постојећим уставом. Трећи и најзнатнији његов пројект: закон о стечају, и ако је редовно изгласан, остао је непотписан, и такође неизвршен. — Осим горња три закона, он је извео још измене и допуне у закону о пороти;[1] — о устројству тргов. суда;[2] — у закону о истражним властима;[3] — у закону о адвокатима.[4] — Израдио је програм, за полагање адвокатских испита, — и на послетку распис о пријавама за протоколисање фирама.[5]

Према свему наведеном, право је да кажемо, да је пок. Нинчић био врло активан Министар правде. —

Сада долазимо на најважнију тачку у овом напису, која се може сматрати као уникум у нашем законодавству. То су измене и допуне у закону о грађ. суд. поступку, и оне су од 14 јула 1898. Тих измена и допуна има много; ми ћемо се ограничити само на две, т. ј. на §§ 502 и 503.[6] Реч је о неуредној јавној продаји. И ради веће јасноће и прегледно-

[1] Зб. 50, с. 484.
[2] Зб. 50, с. 500.
[3] Зб. 51, с. 364.
[4] Зб. 51, с. 374.
[5] Зб. 51, с. 30.
[6] Зб. 53, с. 186.

ANALI PFB | anali.rs

сти, ми ћемо исписати од речи до речи, стари текст §§ 502 и 503, како су првобитно гласили, т. ј. у поступку од 1865 године.

§ 502 (стари).

Који је неуредном јавном продајом оштећен, може оног, који је узрок те неуредности, за петнајест дана тужити надлежном суду.

Лицима, која су на продаји била, или позвана (§ 478) рачуна се рок од дана свршене продаје, *осталима, од дана кад су за продају дознали.*

Суд ће одоцњену тужбу *по званичној дужности* одбацити.

§ 503 (стари).

Тужба за уништење продаје поред прописаног (§ 94) треба да има доказа:

1. да је и у чему је јавна продаја неуредна;

2. кад је продаја била, или кад је тужитељ о продаји дознао; ако не би имао доказа о дану дознавања за продају, дужан је вероватно навести, да му није могуће било те доказе набавити, а притом изјаснити се, да је готов *заклетвом* потврдити, кога је дана за продају дознао, коју ће пре сваког даљег извиђања и положити, ако захте онај, против кога је тужба. —

Да резумишемо: по горњем § 502 (старом) има две врсте жалилаца: 1. они који су били присутни или су били позвани, њима се рачуна рок од дана, свршене продаје; 2. остали, (т. ј. они који су заинтересовани) њима се рачуна рок, од дана, кад су за продају дознала, — што евентуално могу и заклетвом потврдити.

— Према горњим изменама и допунама, гласи овако:

§ 502 (нови).

Који је неуредном јавном продајом оштећен, може оног, који је узрок те неуредности, за петнајест дана тужити надлежном суду, рачунећи од дана продаје.

Суд ће одоцњену тужбу по званичној дужности одбацити.

ANALI PFB | anali.rs

§ 503 (нови).

Тужба за уништавање продаје поред прописаног (§ 94), треба да има доказа:

1. да је, и у чему је јавна продаја неуредна;

2. кад је продаја била (све се остало изоставља, па и *заклетва).*

Да кажемо коју реч о првобитном тексту §§ 502 и 503 гр. пост. од 1865 г.

Налазимо, да су редактори реченог поступка, а нарочито поменутих §§, били правници, врло смотрени. У опште су узели, да туђе имање не треба да се пописује и продаје, уочили су вероватно, велику празнину у нашем законодавству, а та је, одсуство баштанских књига, и на послетку, замислили су, да може бити заинтересованих лица, трећа лица, која, нити су звата на продају, нити им је продаја саопштена, нити су ма што о истој продаји знала. И за тај случај оставила су, један *излаз:* нека се оштећени том продајом и доцније пријаве, нека доказују, да за продају нису знали, па нека то, према потреби, и заклетвом потврде.

Велика карактеристика овога *излаза*, у томе је, што се оштећенима даје прилика, да питање о своме повређеном праву, другим речима, о својини продатог имања изнесу пред суд, па да он донесе одлуку, о тој повреди или својини. И та одлука, као и о сваком спорном питању, може бити по жалиоца повољна или неповољна.

Новим изменама и допунама, изоставља се сасвим, она друга категорија жалилаца, који су заинтересовани, и који су доцније за продају дознали. Што излази, да сви оштећени, без разлике имају један дан: дан продаје, и један рок: 15 дана. Тешко ономе, ко се одоцни, јер је закон категорички: Суд ће одоцњену тужбу по званичној дужности одбацити.

За ово укидање друге категорије жалилаца и полагање заклетве, известилац законодавног одбора у Народ. Скупштини[1] даје ове разлоге: „ово је изостављено с тога, што је досада било више случајева, да је пресуда изречена и постала извршна, а после неког времена *дужник* се жали, не наводећи, да му она није позната, а обећавајући, да ће за то заклетву положити. — Да се тако што и у напред не би дешавало, изостављен је тај последњи одељак овог §. јер се хтело, да се што скорије пречисти са продајом.“ — Приметићемо само овде, да је известилац ову ствар врло *једнострано*

[1] Стеногр. белешке за 1898 страна 773.

схватио. Нигде, ни у старим ни у новим текстовима, законодавац не спомиње *дужника*, него спомиње у опште, „тужиоца“ и „лица“, која су оштећена, и то могу бити и *трећа* лица, чије имање цело или почасно, може бити узето у попис за рачун дужников и на послетку да се и прода.

На ове измене и допуне, које сматрам, за потпуно фаталне, имамо да изнесемо један фактички случај, који се десио пред Касацином у добу, кад сам ја био председник. Једној жени Н. Н., умноболној, која је имала свога стараоца, продано је имање за дугујућу порезу њеног мужа. Ова продаја стараоцу није саопштена. Кад се је стараоц доцније жалио, тражећи поништај продаје био је одбијен[1] (— јер се жалио, после 15 дана, по извршеној продаји).

Из свега наведенога излази ово: Устав у свом чл. 16 гарантује нам својину; материјално право, а то је грађ. законик у свом § 211 гарантује нам својину; материјално наређење у § 471 грађ. пост. забрањује да се туђе ствари узимљу у попис, и на послетку, на наше некретно имање ми смо се могли убаштинити и извадити чак и тапију, — и све то, према наведеним изменама и допунама не вреди, ако се од дана продаје па за 15 дана, нисмо жалили. Нова наређења формалног права, ниште и устав и материјално право и све. И на послетку, и после свега овога правнику се намеће питање, шта је у оваквим приликама меродавно: Устав, материјално право, тапија, или формално право које укида два постојећа формална наређења, и тиме ништи све?

Та два формална наређења, што су укинута, она су створена по нужди, да огарантују не само дужника, но и трећа лица од могућих повреда, — и њихову својину. Кад се зна, да у нашем законодавству постоји једна велика празнина, а та је одсуство баштинских књига, онда су горња два наређења, која су укинута, представљала једну *палиативу* у корист, нарочито трећих лица. Најбоље је да имамо баштинске књиге, па би те палиативе сасвим излишне биле.

Да изнесемо још једну необичну појаву у нашем законодавству. На основу законодавног овлашћења од 7 октобра

ANALI PFB | anali.rs

[1] Решење чачанског I ст. суда од 22 Маја 1903. Бр. 621, — оснажено је реш. Касац. Суда од 17 Нов. 1903. Бр. 6795.

1872[1] (чл. 7 закона о постављању судија за неспорна дела), Министар правде овлашћен је био да пропише правила, о неспорним (ванпарничким) делима. Другим речима, он је овлашћен био да пропише поступак или правила формалне природе, за извршење тога закона. Што ће рећи, да није овлашћен био, да у та правила унесе ма какво наређење материјалног права. Међу тим, у чл. 123 истих правила, он је унео једно наређење материјалног права, за које није имао законског овлашћења! И онда наступа питање, је ли такво наређење обавезно, за судију, или у опште за правника?

Строго узевши, ми можемо ићи и даље, па ставити питање: је ли могла Народна Скупштина своју законодавну власт да пренесе на Министра правде, па да он прописује правила, којима ће регулисати правне и пословне односе у неспорним делима? Министар је правде администратор у судској струци и његов је делокруг ограничен, само на оно, што спада у његову администрацију.

Да учинимо још и ову замерку, и та ће бити последња. Наш грађански законик од 1844 године, редигован је старим језиком и правописом. Међу тим, ми видимо — и то траје деценијама већ — како наше Министарство правде прештампава грађански законик новим језиком и правописом. Констатоваћемо одма, да нико нема законског овлашћења, да то чини, — па ни Министарство правде. Закон је закон, и нико неовлашћен, у једном закону, не сме променити ни једну реч и ни једно слово!

Да закључимо. За све ово, што смо у овом поговору изнели, држимо, да нам нико с разлогом може што замерити. Шта више, сматрамо, да нам је дужност, нама старим правницима, који имамо дугу прошлост и дуго искуство, да изнесемо све оно, што би могло да користи нашем законодавству, а ишло би у прилог и нашем правосуђу и нашем правништву. С овог гледишта полазећи, ми узимамо слободу, да учинимо још неке напомене и приметбе.

Уопште говорећи, за нас правнике није довољно, да свршимо правни факултет и положимо прописне испите. У

ANALI PFB.rapali.rs

[1] 35. XXV, стр. 15.

нашем даљем раду и животу, ваља вазда да имамо пред очима велике правничке догме и принципе, које смо сваки дан у школи са катедре слушали. Доследно томе, треба да нам је стална задаћа и циљ, да у нашем законодавству влада хармонија, доследност и тачно извршење свију основних уставних наређења. Постављена начела о подели власти, једнакости пред законом, обавезној настави, гарантовању својине, као и све остало, што улази у обим нашег јавног живота, ваља да се доследно изводи. Устав је кардинални закон, коме имају да се подешавају сви остали закони земаљски. Ако то изгубимо из вида, па се наведемо и огрешимо, о то главно правило, онда наступају заплети и забуне, којима се последице не могу догледати. У прилог томе, ми смо у овом поговору навели неке примере, из којих се види, да се покадшто привиђају начела из нашег јавног и уставног права; примена се лоше изводи, и у место хармоније наилазимо на контрасте, или необичне појаве, које се морају констатовати. Тако видимо једног Министра правде, који, очевидно у доброј намери, желећи, да даде више стабилности нашој јуриспруденцији, превиђа уставни велики принцип, о подели власти, и нашем највишем, Касационом Суду, додељује атрибуције законодавне власти. Касациони Суд, у извесним приликама постаје законодавна власт! Док с друге стране, и као контраст томе, сви наши Министри правде, без разлике, остављају, да тај исти Касациони Суд, непрестано и in infinitum заседава у једној старој опалој згради, која нема обичне хигијенске погодбе: нема довољно ни светлости ни ваздуха! Кад се томе још дода, да се стара архива Касационог Суда налази на тавану, средња архива у ходнику, и по неким буџацима, а најновија, модерна, ручна архива у једној собици, у којој се због раздрешених фасцикула три човека не могу окренути, онда нам такво стање даје потпуну слику, тоталне равнодушности, свију наших Министара правде, наспрам највишег нашег суда, у коме се оличава достојанство правосуђа у нашој земљи!

То је тако код нас; по другим земљама, те се ствари друкчије сваћају. За пример, да наведемо Белгију. У прошлом веку, приближавала се година 1883, као педесетогодишњица белгијске народне независности. И за тих 50 година, Белгија је у сваком правцу гигантски напредовала. Реч је била о томе,

ANALI PFB | anali.rs

како да се прослави педесетогодишњица и народне независности и народног напретка. Белгијски државници и политичари реше, да се подигне једна монументална и величанствена палата: „палата правде“ која ће у престоници представљати и земаљско правосуђе, и служити, као успомена на педесетогодишњицу народне независности! И то је и извршено![1] — По свему изгледа, да ови белгијски државници и политичари имају о држави извесне идеале. Њима није довољно, да свећеници њиховог правосуђа буду људи од велике спреме, и да се одликују великим моралним и грађанским врлинама, него још, да се правосуђу подигне храм, који ће спољним обликом надмашавати, све, што досада на свету постоји!

Све наведено стављамо нашим правницима на размишљање, које ће нас одредити на пут, којим треба и ми да идемо, и на дужност, коју треба да вршимо. И у тој нади, ми завршујемо ову малу расправу, старом латинском изреком: sursum corda!

Ђор. Павловић

ПРЕД РЕФОРМУ НАШЕГ АКЦИОНАРСКОГ ПРАВА

IV.

Питање о *контроли акционарских друштава* једно је од централних питања државне политике према акционарским друштвима. У земљама у којима се је још одржао систем концесија оно преставља једну неопходну допуну томе систему; у земљама у којима су превентивне мере противу акц. друштава укинуте државна контрола преставља једину гаранцију противу злоупотреба акционарског права. Наш закон о акц. друштвима задржао је за државу право контроле у пуној мери, а не мање дао је то право и акционарима. Чл. 75 овог закона овлашћен је Министар Народне Привреде да може у свако доба наредити испитивање биланса и у опште стања једног акц. друштва. Многобројним пак одредбама о састављању и објављивању биланса, о збору акционара, о надзорном одбору, о праву друштва према чла-

[1] Палата је коштала око 60 милиона динара.

ANALI PFB analis

новима управног и надзорног одбора хтео је закон да акционаре заштити противу могућих злоупотреба од стране управног и надзорног одбора.

Па ипак, кад се одредбе овог закона добро разгледају видеће се да су оне врло непотпуне и не дају довољно гаранције противу могућих злоупотреба. Држава има право надзора, али тај надзор не врши у довољној мери јер нема довољно чиновника. Осим тога и овај надзор што га данас врши, помоћу комисија од многобројних чланова који очекују своју награду од самих оних које треба да контролишу, не води циљу и утиче деморалишући на комесаре, те би га требало што пре укинути. Сами пак акционари и сувише су немоћни да врше потребан надзор. Истина, они делигирају своје сталне контролоре у лицу надзорног одбора; али је ова институција нашега закона о акц. друштвима потпуно промашила свој циљ, јер у надзорном одбору обично седе или људи неспремни, или пријатељи управног одбора, или чак и његови ортаци. Због тога су и поникле идеје о што јачим превентивним мерама противу оснивања акционарских друштава, јер се је сматрало да ће се на тај начин њихов рђав утицај смањити.

Као што смо видели, ове превентивне мере не воде јачем консолидовању акционарских друштава већ само њиховој мањој бројности. Да би се подигла њихова солидност једино је средство: да се заведе што јача контрола како државна тако и акционара.

О контроли акционарских друштава било је речи у дневној штампи, па и у овом часопису. Као најефикасније средство препоручиван је што јачи државни надзор. *Недељковић* напротив налази да би државни надзор био недовољан и поред т. з. унутрашње контроле у самоме књиговодству препоручује систем контроле као што је у Енглеској — помоћу заклетих рачуноиспитача. — По моме мишљењу, међутим, ни једно од ова два решења не би било довољно, и треба предузети читав низ мера па да се надзор над акц. друштвима доиста боље изведе. Ми, разуме се, не треба нити можемо да изналазимо нешто ново, али можемо да извучемо лекције из онога што је на страни примењено, и да узмемо оно што се показало као практично а што нашим приликама одговара.

ANALI PFB Lanali.rs

Занемарити право државе на контролу и усвојити принцип контролисања помоћу заклетих рачуноиспитача само за то што се он у Енглеској показао било би врло непаметно. Истина, власт врши у нас каткад злоупотребе, али треба имати на уму да ми нисмо у Енглеској нити би наши контролори били енглески accounts. С друге стране било би врло незгодно укинути установу надзорних одбора, — установу која је у Немачкој показала добре резултате, и која је и код нас у понеким заводима осигурала себи добро име. Главна слабост наших надзорних одбора лежи у томе што у њима нема спремних људи. Те спремне људе, дакле, треба им додати. А да они не би били подложни утицају управних одбора и да би били што свеснији своје одговорности, они не треба да буду чланови надзорних одбора већ државни чиновници. Другим речима, установу надзорних одбора не би требало укинути, јер они могу, само кад хоће, боље него ико да контролишу стваран рад управних одбора. Али би требало појачати државну контролу установом *државних комесара*. Ови би комесари имали генерално пуномоћије да с времена на време и изненада прегледају рад и стање акц. друштава, а осим тога била би једна од главних њихових функција *контролисање биланса* пре него што се он изнесе пред збор акционара. Ни један се збор акционара не би требао дозволити, докле комесар не овери рачуне и биланс, а на збору би се морао извештај комесара прочитати заједно с извештајем управног и надзорног одбора. Разуме се, ова би установа комесара нешто коштала, али би користи од ње биле несумњиве, а трошкове би, најзад, требала да поднесу сама акционарска друштва.

Уз ову би установу дошле још и друге неке гаранције. Велики број неправилних радња у акционарским друштвима потичу данас отуда, што су данас у већини случајева чланови управног одбора уједно и директори, и што још чешће директори и чиновници врше за свој рачун исте послове које врше и за рачун друштва или су чланови управних и надзорних одбора сличних друштава. У страним законодавствима све је то забрањено: директор је чиновник и не може према томе припадати управном одбору; нити он нити остали чиновници могу за свој рачун радити исте послове које ради друштво; и најзад чланови управног и надзорног одбора јед-

ANALI PFB | anali.rs

ног друштва не могу бити чланови управних и надзорних одбора сличних друштава. Колике су и ове одредбе важне знаће сваки онај који је имао прилике да види, какве се разне махинације врше услед ове неодређености у дужностима и правима управљача друштвених.

Утврђивање ових права и дужности, као и одговорности управних и надзорних органа у осталом и јесте главни предмет новијега законодавства о акц. друштвима. Поред овога што већи публицитет. У томе погледу, поред осталога што је и нашим законом обухваћено и што би требало још боље разрадити, заслужује помена нарочито једна установа коју је завео енглески законодавац и која се показала као одлична. То су *регистри акц. друштава.* Ови се регистри воде код судова и у њих се бележи биланс као и сви важнији подаци о акц. друштвима. Сваки који хоће да се информише о стању некога акц. друштва може све потребне податке добити из тога регистра. Наравно да су органи друштвени одговорни за тачност саопштења. Тиме је осигурана широка јавност о раду акц. друштава, те се публика не може варати рекламама и лажним извештајима.

V.

Одлика свију законодавстава која се налазе у зачетку развијања јесте да појављене тешкоће пребороде грубим негирањем и насилним сипримирањем. Колико је овај начин регулисања правних односа штетан није потребно нарочито наглашавати. Држава није позвана да изазива или угушује вештачки развијање извесних институција, него је позвана да прати развитак њихов и да корисно утиче на њега дајући му извесан правац. Специјално у питању о акционарским друштвима субремена се држава не сме да постави ни на меркантилистичко гледиште да их вештачки потпомаже, нити на гледиште ситно-буржоазног либерализма да их спречава. Акционарска друштва представљају једну неопходну вишу форму удруживања. Појединачни капитали у данашње време демократске распарчаности својине нису у стању да одговоре субременим захтевима технике, и с тога је њихово концентрисање неопходно. Време појединачних крупних предузећа прошло је, јер за та предузећа данас појединци нити имају потребних капитала нити су вољни да подносе потребан ри-

ANALIPEB.lanal.rs

зико. Развиће акционарских друштава иде корак у корак са развићем виших облика привреде и саобраћаја. Колико је форма акционарског друштва у страним државама омиљена и развијена довољно је да наведемо, да је у Немачкој већ 1890 год. било око 3000 акц. друштава са капиталом од преко $5^1/_2$ милијарди марака, а у Енглеској 1895 било је не мање него око 20.000 таквих друштава са капиталом од преко 26 милијарди динара. У Енглеској нема скоро ни једног посла који није обухваћен овим обликом удруживања, и оснивање limited тако је обична ствар као и протоколисање једне фирме.

Код нас се има нарочито велики страх од оснивања акционарских новчаних завода и сви су се дали на посао да њихово множење спрече. Мени се међутим чини да се нигде није руководила једна добронамерна политика већом дозом заблуде но што је овде. Исто схваћање које је нашег сељака још од пре 40 година везало за земљу и огласило за незрела и овде је узрок. Сељак не сме отуђити минимум земље, сељак не сме правити меничне дугове, сељаку према томе не требају новчани заводи. Последице такве политике у нас се још не увиђају, међутим оне су у културним државама давно обелодањене: у место да сељаку помаже, таква му политика само одмаже; у место да га спасе зеленаша, она га баш баца у његове руке. Савремени привредни развитак уништио је идилу у којој је сељак некада живео и бацао га у новчано газдинство. Њему је новац све више потребан, и није ли боље да он тај новац добије у једном заводу који подлежи *јавној контроли,* него ли разним подземним каналима? *Борба противу умножавања новчаних завода у нас није борба противу високе интересне стопе и каишарства, него на против борба за монопол постојећих завода и за опстанак каишарства.*

С тога је моје мишљење да та борба треба једном и то што пре да престане. Пустимо привредни живот да се развија како то потребе изискују, а ми утичимо на њега само руководећи. Уништимо све препреке оснивању и корисном раду акционарских друштава, а ограничимо се на то да злоупотребе спречавамо. Само онда одговорићемо тешкој дужности модернога законодавства.

Др. К. Јовановић.

ANALI PFB | anali.rs

УГОВОР
RAMPONI-VOLPATI
С ТРГОВИНСКО-ПОЛИТИЧКОГ И ПРАВНОГ ГЛЕДИШТА

— СВРШЕТАК —

Неједнакост појединих транспорта. Према уговору уживају само они транспорти рефакције на нашим железницама, који се служе Ramponi-јевим бродовима; док је свима осталима рефакција одузета.

Из историје постанка овога уговора видело се, да су сви арматери тражили ову неједнакост као еквиваленат за своју обавезу; да сваке недеље ставе извозницима по једну лађу на расположење. Према томе Министарство није могло избећи ову неједнакост, сем да се одрекне у опште уговарања. Овде се дакле не може говорити о апсолутној, већ само о релативној умесности или неумесности ове мере. Питање се има овако поставити: да ли је корист, која се добија од уређене недељне пловидбе већа или мања од оне штете, коју за собом повлачи фаворизирање појединих транспорта?

О корисности уређене недељне пловидбе било је раније говора; што се тиче штете коју проузрокује фаворизирање појединих транспорта, има се приметити, да је ова за разне прилике разна. Под извесним приликама та је штета врло велика, док је опет у другим врло незнатна. Овде ће се примера ради навести три разна случаја, одакле се може врло јасно видети варирање у количини ове штете.

1. Разлика у ценама стоке на нашим и талијанским пијацама толика је, да би трговина са стоком могла нудити извозницима лепу зараду; али је, услед оскудице у транспортним срествима, ова трговина потпуно онемогућена.

У овом случају увођење једне редовне недељне вожње, без обзира на начин фаворизирања, може и има само користи по трговину;[1] о некој штети која би се јавила као последица фаворизирања не може бити ни речи.

2. С обзиром на куповне и продајне цене трговина би била врло корисна, али су понуђачи транспортних услуга

[1] Ова мера ствара једну трговину, која дотле није ни постојала.

картелисани, и благодарећи томе захтевају за своје услуге једну награду, која таман прогута ону корист коју је та трговина у стању да дâ.

Увођење једне недељне пловидбе имало би овде за последицу да разбије картел арматера и да их принуди да подвозне ставове спусте. Све дотле док се подвозни ставови не спусте, ова мера нуди само користи трговини; после тога може се појавити и штета у толико, што се извозници не могу користити нижим подвозним ставовима, ако би раније картелисани арматери конкуренцијом били нагнати на спуштање истих.

И овде, дакле, у првом реду долази корист, док се штета јавља тек доцније; али је потребно напоменути, да се штета не мора ни појавити. Да ли ће се штета појавити или не, зависи од висине подвозног става који даје онај повлашћени арматер: ако је тај став висок, онда ће се штета несумњиво појавити; а ако је низак онда не.

3. Најзад долази случај, где се један брод повлашћује и ако зато нема потребе, т. ј. и ако је пловидба између два места, под принципом утакмице арматера, уведена. Фаворизирање појединих транспорта овде је излишно, доноси само штете и има се као нецелисходна мера осудити.

Разуме се да ће се овако типични случајеви у пракси ретко наћи. Увек ће један тип бити обојадисан већим или мањим нијансама, али се његова оцена ипак зато може дати.

У нашем конкретном примеру био је случај под 2). За утврђен подвозни став сме се казати да је био довољно низак, јер се подвозна цена прошлих година кретала од 28—40. Имало се дакле једно спуштање од 25—35%. Кратко трајање уговора одузима нам могућност да утврдимо, да ли се подвозни став могао још спустити.

Ограничење слободне трговине.

Према уговору принуђени су транспорти, који се користе рефакцијом на железницама, да се служе Ramponi-јевим бродовима; њима је дакле одузета могућност да се користе повољном конјуктуром транспортних услуга, ако би се ова појавила.

Изгледа, на први поглед, да ова одредба носи на себи један сасвим друкчији карактер ограничења слободне трговине но онај први, у самој ствари она преставља један случај

ANALI PEP | anali.rs

условне рефакције на нашим државним железницама. На име: наше државне железнице дају попуст у подвозним тарифама под условом, да се повлашћени транспорти служе Ramponi-јевим бродовима. Ово је дакле онај случај неједнаког третмана појединих транспорта на нашим државним железницама, са напоменом да је свако у могућности да тај неједнаки третман избегне.

Правна страна уговора.

Није нам тачно позната садржина протеста талијанске владе, али, у колико се из дневне штампе и скупштинске дебате може видети, тај је протест обухватао 2 тачке:

1. Ramponi-јевим уговором оштећени су у првом реду они талијански трговци, који су, пре закључења овога уговора, закључили уговоре о превозу и лиферацији стоке, те је тиме испуњење њихових обавеза отежано. Сем тога, овим су уговором оштећени и сви они трговци који су дошли у Србију да тргују у нади, да ће остати исте прилике за трговину које су биле и прошлих година;

2. Уговором је дата рефакција само оним транспортима који се за превоз служе Ramponi-јевим бродовима; а ово се коси с правом највећег повлашћења, које је Италији дато трговинским уговором између ње и Србије.

I.

О првој тачки овога протеста казаћу само неколико речи. Овде је, као што се види, повреда интереса, а не повреда права; и покушај да се ова повреда интереса квалификује као повреда неких стечених права, и сувише је неозбиљан, да би било потребно ту нетачност нарочито доказивати.

Што се пак саме повреде интереса тиче, она постоји или бар може постојати, ако су ти талијански трговци закључили уговоре о превозу. Те би лађе збиља биле у незгоднијем положају од Ramponi-јевих лађа, а тиме би могао бити повређен интерес тих трговаца.

Друго је пак питање: а) да ли је и у колико Министарство Нар. Привреде било дужно да занемари интересе наше земаљске трговине само да не би повредило интересе талијанских трговаца; и b) чијом је кривицом ова повреда интереса наступила.

ANALI PFB | anali.rs

ad a. — Из историје постанка уговора видели смо, да су његово закључивање императивно налагали интереси земаљске трговине. Министарство Нар. Привреде имало је да чини избор између овога двога: 1) или да остави нашу трговину са Италијом као што је била и дотле, т. ј. да дозволи да талијански картелисани купци експлоатишу произвођача, а несавесни арматери експлоатишу извозника; или 2) да закључењем једнога уговора о превозу отклони ову експлоатацију и тиме се изложи евентуалности да повреди интересе талијанских трговаца. Мене не изненађује ни у колико што би и талијанска влада и талијански трговци радије дочекали да се Министарство Нар. Привреде одлучило на прво решење; али држим да је г. Министар боље одговорио интересима наше извозне трговине, кад се одлучио на ово друго.

ad b. — Казано је да су талијански трговци још крајем августа месеца знали, да ће се закључити уговор о превозу, којим ће се рефикција на срп. држ. железницама давати само оним транспортима, који се буду служили бродовима онога арматера с киме се тај уговор буде закључио. Знајући ово од талијанских трговаца могло се с правом очекивати толико обазривости, да не улазе у обавезе, чије би испуњење закључењем овога уговора било отежано. А кад су талијански трговци и поред тога ушли у такве обавезе, онда они свакако немају права своју кривицу стављати другоме у грех.

Потребно је напоменути да су двојица од тих талијанских трговаца, који су се жалили на ову „неправду“, учествовали у понудама за превоз и тражили, разуме се, оно што је Ramponi добио, plus једну већу суму новаца. У време, дакле, кад су чинили своје понуде, ови трговци нису сматрали овакву рефакцију за неправедну; данас, кад је превоз уступљен другоме а не њима, они се буне против ове „неправде“.

II.

По другој тачки протеста „уговор, који је Мин. Нар. Привреде закључило са Ramponi-јем, стоји у колизији са одредбом највећег повлашћења, јер даје рефакцију само транспортима који се служе Ramponi-јевим бродовима“.

Непознати су ми аргументи којима је талијанска влада поткрпила своје тврђење о повреди највећег повлашћења. Г. г. Fontana Russo, познати ауторитет у трговинској поли-

тици и Arrigo Cavaqlieri, проф. међународног права у Флоренцији, налазе: да у уговору нема ниједне одредбе, која би вређала талијанско право највећег повлашћења. У нашој дневној штампи покушало се да се ова повреда конструише с позивом чл. 9 б. уговора са Немачком. Поменутим чланом обавезала се Србија према Немачкој, да Немачке поданике у погледу железничке тарифе третира исто онако као и своје; и Италија је на основу највећег повлашћења ушла у иста права. Но како је Ramponi-јевим уговором обезбеђен подједнак третман и за Србе и за Талијане извознике, то се о некој повреди највећег повлашћења, с позивом само на ову одредбу, не може ни говорити. Питање постаје нешто теже, кад се узме у обзир и чл. 13. закључног протокола између Србије и Италије. Овим чланом обезбеђен је једнак третман српских и талијанских лађа; и како фаворизирање појединих транспорта на железницама има за последицу јачу конкурентну моћ оних лађа, којима се ти фаворизирани транспорти упуте, онда би се, разуме се непознавајући праксу и теорију у међународном праву, могла можда и гледати нека повреда у уговору. С тога ће бити потребно, да у најкрупнијим потезима обележимо за данас важеће принципе Међународног Права у овом погледу:

1. Апсолутно се противи највећем повлашћењу давање једне генералне повластице „без одговарајућих, нарочитих уступака“ било трговачким артиклима било држављанима само једне државе. Тако на пр. било би апсолутно недозвољено кад би Србија, без нарочитих уступака, царинила или на својим железницама транспортовала по нижим ставовима француско него немачко вино.

2. Спорно је питање: да ли је давање оваких генералних повластица дозвољено као реванш за неке нарочите уступке; да ли би на пр. Србија смела нижим царинским ставовима царинити француско вино но немачко, кад би за то добила ниже царинске ставове од стране француске но остале државе за извесне артикле. По пракси европских држава ово је недозвољено; на против Сједињене Америчке Државе сматрају ово за сасвим умесно. Уговори које они закључују добили су у науци назив реципроцитетних уговора; њима се обично даје највеће повлашћење, али увек са овом резервом, стога се та врста највећег повлашћења назива условним највећим повлашћењем.

3. Не противи се највећем повлашћењу давање појединачних повластица т. ј. повластица које се не дају свима домороцима или свима поданицима једне пријатељске државе, већ само појединии личностима, физичким или правним, било да су те личности домороци или странци. Тако на пр. сасвим је дозвољено давати појединачне повластице, нарочито ново основаним индустријским предузећима: за увоз сировина без царине; ослобођење пореза; рефакције на железницама за довоз сировина и извоз фабриката, и т. д. Наша индустријска политика нуди толико примера ове врсте, да је непотребно нарочите случајеве наводити, или нарочито доказивати, да је ово овакво тумачење и код нас усвојено.

Као једна подврста оваквих повластица сматра се проширење ових повластица, на више личности, т. ј. давање оваквих повластица не личностима већ артиклима — ако бих смео да се тако изразим. Ово је по правилу случај, где једна држава жели да унапреди или развије једну привредну грану, али строго избегавајући да не дâ монопол једној личности. У горњем примеру имало би се према овоме оно давање концесија са увоз сировина, ослобођење од пореза, рефакција на железницама etc. проширити на сва предузећа једне исте врсте.

Исти се случајеви појављују и код трговине једног артикла у опште или једног артикла у једном специјалном правцу. Тако на пр. потпомагала је Енглеска кроз дуг низ година извоз памучних артикала; Француска и Шпанија извоз вина; Немачка извоз пива и челичних артикала etc.; као год што А. Угарска у последње време, у тежњи да њена увозна трговина узме пут преко Трста и Фијуме место Хамбурга и Манхајма, царинује нижим царинским ставовима артикле који се увезу преко Трста и Фијуме.

Протест Извозне Банке.

7 октобра 1909 године упутила је Извозна Банка један акт Министарству Народне Привреде, у коме протествује против оне одредбе у уговору која даје искључиву рефакцију само оним транспортима стоке, који се служе Ramponi-јевим бродовима, налазећи да оваква искључива рефакција доводи у питање њена права, дата јој чланом 2 закона о повластицама Извозне Банке. Аргументација Извозне Банке гласи од прилике овако: по члану 2 поменутог закона ужива Извозна

Банка за своје транспорте за 2% рефакцију повољнију од најповољније која се у опште даје; према томе, пошто Транспорти стоке за Италију, који се служе Ramponi-јевим бродовима, уживају рефакцију са 50%, то Извозна Банка за своје транспорте за Италију има права на 2% повољнију рефакцију, дакле 49%.

При овом аргументисању Извозна Банка изгубила је из вида два момента, од којих зависи тачност самог аргументисања.

1. Овде се упоређују две ствари које се не могу упоређивати. Код закона о повластицама Извозне Банке узима се у обзир личност која ужива повластицу, док се код уговора узима у обзир онај трговински артикал, у погледу на који се даје рефакција, па се те две ствари пореде. Морале су се дакле, обе повластице свести на једну исту основну јединицу, и онда би она у уговору гласила: трговци који извозе стоку за Италију уживају рефакцију, ако се буду послужили Ramponi-јевим бродовима, док иначе ту рефакцију немају. И онда би се имало доказивати, како ће у том погледу стајати са Извозном Банком.

2. У другом реду изгубила се при аргументисању Извозне Банке из вида та околност, да се Ramponi-јевим уговором не даје рефакција на железницама за све транспорте за Италију као такве, већ само за оне, који испуне извесне услове. Овде је дакле дата једна условна рефакција; услов се састоји у томе, да се транспорт има упутити Ramponi-јевим лађама — и према томе питање се има овако поставити: да ли и Извозна Банка за своје транспорте за Италију, мора испунити горе означени услов, ако се жели користити овом рефакцијом 50% (plus 2% који јој припада на основу закона о њеним повластицама) или је она од овога услова ослобођена?

Моје је мишљење да је и Извозна Банка везана за овај услов. Дух и циљ закона о повластицама Извозне Банке императивно налаже овако тумачење. Законом о повластицама Извозне Банке хтело се: да се Извозна Банка стави у један бољи положај но сви остали извозници, али се са овим фаворизирањем није хтело ићи сувише далеко, оно је ограничено на 2% нижи подвозни став но што га остали извозници имају. А како стоји са осталим извозницима? Остали извоз-

ANALI PFB Lanalu.rs

ници уживају, за своје транспорте за Италију, два разна подвозна става:

a) један са 50% нижи, ако се при транспорту послуже Ramponi-јевим бродовима;

b) други, потпун подвозни став, ако се служе другим бродовима.

Исто има да важи и за Извозну Банку, с напоменом да ће она и у једном и у другом случају имати још са 2% нижи подвозни став, дакле у случају под *a* 49% у случају под *b* 98%. При друкчијем решењу могло би се десити: да Извозна Банка ужива подвозни став од 49%, док остали имају да плате цео подвозни став од 100, — једно фаворизирање са 51%, што законодавац који је давао ову повластицу Извозној Банци, несумњиво није хтео дати.

Ако у кратко рекупитулирамо све досад наведено, излази:

1. да су закључење уговора о превозу, са садржином која му је дата, императивно налагали наши тачно схваћени трговински интереси;

2. да је тај уговор имао за последицу: појачавање извоза, скакање цена на нашој пијаци, и замењивање талијанских трговцима нашим, — док је укидање уговора произвело супротна дејства;

3. да се правна страна уговора не може контестирати ни са гледишта међународног ни са гледишта нашег унутрашњег права.

Да ли су политички разлози који су диктовали прекид уговора били толико јаки да се њима имале жртвовати оне трговинске користи, питање је које ћу оставити нерешено.[1]

Др. М. Тодоровић.

---

[1] У првом делу овога чланка (Архив за фебр. 910 стр. 63) прогнозирао сам: да ће количина извоза за јануар и фебруар ове год. у поређењу са количином извоза у октобру, новембру и децембру прошле године морати, услед поништаја уговора, подбацити. У време кад сам ту прогнозу дао, недостајало ми је званичних података. Накнадно добио сам из талијанског мин. финансија податке о извозу и за те месеце, и према тим подацима наш извоз стоке за Италију кретао се овако:

октобар	1909	3064
новембар	1909	3131
децембар	1909	3018
јануар	1910	2022
фебруар	1910	1999

ANALI PRB | analis

ЈЕДНО ПИТАЊЕ ИЗ ПРИВАТНОГА ПРАВА

Предавалац (tradens) је уговорио са примаоцем (accipiens) да ствар (покретну) задржи као детентор (кирајџија). После тога он ствар уступи (прода, размени, поклони) другоме и преда му је. Ко је сопственик од те ствари први или други прималац (accipiens)?

У законодавству има два принципа за деривативни начин прибављања својине предајом. По једном принципу — који је особито изражен у француском законодавству — оно што је битно за тај начин прибављања својине јесте сједињење воље предаваоца и примаоца, дакле: уговор. Ако тај уговор постоји, онда прелази својина над ствари од предаваоца на примаоца. По другом пак принципу — који је постављен са извесним изузецима у немачком законодавству (§ 929. нем. гр. зак.), аустријском законодавству (§ 425. аустр. гр. зак.), те отуд ушао и у наш грађански законик — није довољно сједињење воља предаваоца и примаоца, није довољан уговор о предаји, већ се тражи и предаја државине, фактичка предаја (§ 285. наш. гр. зак. „предаду".) То је т. зв. принцип традиције. Дакле, да једна покретна ствар пређе у својину другог, поред правног основа (titulus), који се састоји или у уговору, или у наредби на случај смрти, или на судском решењу или у законској одредби, потребно је да се она њему и преда (modus acquirendi).

Наш грађански законик по аустријском грађ. законику разликује три врсте предаје (traditio), и то: 1. телесна предаја (§ 287.); 2. предаја знаком (§ 288.) и 3. предаја изјашњењем (§ 289.) која је ограничена на т. зв. constitutum possessorium и traditio brevi manu".[1] Да укратко разгледамо те поједине врсте.

Код прве врсте предаје, телесне предаје или предаје из руке у руку, ваља предају државине тумачити аналого § 199. н. гр. зак., т. ј. ствар ваља ставити у такав положај, да је она у рукама кеси, врећи, кући и т. д. онога на кога прелази, у опште да се стави у такав положај, да прималац

[1] Ова врста предаје изјашњењем није обухваћена у § 289. нашег гр. зак., а овај је рђав превод § 428. аустр. гр. зак., који у свом другом делу обухвата и traditio brevi manu. Ипак се даје извести аналогијом из раније параграфа.

Arhiv PFB Univerziteta

може њоме руковати по својој вољи, а не мора је баш хватати својом руком, као што би то изгледало по §-у 287. („из руке у руке другоме предаду"). Услови потребни за ову врсту предаје јесу:

1. Способност за правне радње и способност располагања (диспозиције) предаваоца, као и способност за правне радње и способност за прибављање својине од стране примаоца.

2. Приватно-правна (прометна) способност ствари.

3. Сагласност воља предаваоца и примаоца.

4. Пренашање државине примаоцу.

5. Остварење услова или термина, по којима треба да пређе својина од предаваоца на примаоца, ако их има.

Друга врста предаје — симболичка предаја — је онда када се предаја чини каквим знаком. Важно је за ову предају то, да се она допушта само онде, где се ствар не може телесно предати, те, према томе, не стоји странкама на вољу да бирају, коју ће предају употребити. С тога, у случају колизије даће се првенство првој врсти предаје (телесне предаје), ако је она била могућа, јер у том случају симболичка предаја нема свог raison d' êrtre: она долази онда, када се прва не може извршити. Услови за ову врсту предаје исти су као и за телесну предају, у колико нису промењени суштином ове предаје.

Од општег правила, да предаја покретних ствари важи само онда као пренос својине када се она фактички преда, законодавац је учинио изузетак код предаје изјашњењем, код случаја т. зв. constitutum possessorium. Овај је случај предвиђен у нашем грађ. законику у §-у 289., који гласи: „Покретна ствар прелази на другога и онда кад онај, који је пре ствар какву у своје име као своју сопствену држао, изјасни се савршено, да ће у напредак у име другога, који ствар исту прима, држати". — Код ове врсте предаје, constitutum possessorium, ваља дакле разликовати две предаје: прву, када ствар прелази у својину примаоца и другу, када је овај опет враћа предаваоцу, али као аманет, зајам, остава и т. д. Из пом. §-а види се да наш законодавац тражи да се предавалац „изјасни савршено", па да има предаје својине.

После овог кратког а потребног разлагања, да пређемо на наш задатак. Прво питање, које нам се одмах у почетку

ANALI PFB | anali.rs

намеће, и од чијег ће решења зависити сва остала питање, јесте: да ли је било предаје (traditio) између предаваоца (tradens) и првог примаоца (accipiens), је ли својина прешла од једног на другог?

Из досадањег разлагања видели смо каквих врста предаја покретних ствари има по нашем грађ. законику и нашли: да једина врста предаје покретних ствари где се ствар фактички не предаје, наш законодавац допушта код случаја т. зв. const. possessorium. У нашем задатку предавалац је уговорио да ствар задржи као детентор, да је не држи више у своје име, већ као кирајџија. Овде је, дакле, случај constitutum possessorium и, према томе, има предаје и ствар прелази у својину првог примаоца. Предавалац међутим уступи (прода, размени, поклони) ствар другоме и преда му је (разуме се фактички) и сад настаје питање: ко је власник те ствари?

Да би избегли сваку забуну ваља нам претходно објаснити § 291. Први део тог §-а гласи: „Ствар покретна постаје онога, коме је господар њен најпре преда". Шта значи ово? Хоће ли законодавац тиме да каже: да ствар постаје онога, коме је господар најпре фактички преда — преда у држављину; или хоће тиме да каже: да ствар постаје онога, коме је господар најпре преда у својину без обзира на фактичку предају? Нема сумње да је законодавац под изразом „преда" мислио на предавање својине покретне ствари и то у једном од облика које он допушта, на име: или телесном, или симболичком предајом, или предајом изјашњењем. Према томе, ако постоји једна од ових трију врста предаје, ствар прелази у својину примаоца. § 291. поред §-а 289. не би имао никаква значаја када би се друкчије тумачило; јер када се по §-у 289. може прибавити својина над неком покретном ствари и без фактичке предаје, када предавалац ствар може да држи само као детентор, када се сматра да тај факт постоји, онда би било сасма недоследно када би тај нови детентор, а прећашњи господар, могао и имао право да ствар прода, поклони, т. ј. да њоме и даље располаже као својом. То би значило да он и даље задржава својину над том ствари и ако је она већ прешла на другога.

Још мању забуну може да створи други део § 291., који гласи: „а ако би исту ствар и другоме обећао или дати му изјаснио се, то ће он за то одговарати". Обећањем се не

стиче својина. Онај који је какву ствар другоме обећао остаје и даље господар над том ствари и властан је да њоме и даље располаже по својој вољи. Какве ће сада обавезе имати онај што је обећао према ономе коме је обећао дати какву ствар и какав је њихов однос нас се ништа не тиче, оно што је за нас главно, то је да је тим обећањем ствар остала и даље у својини господара, чија је и била и он је властан да њоме располаже како хоће. Према томе ваља добро разликовати обећање од предаје изјашњењем. Док код обећања ствар не мења господара, дотле код предаје изјашњењем ствар мења господара. Ово је што се тиче § 291., који, овако протумачен, као што видимо, нема никакве везе с нашим задатком.

Рекосмо да је предавалац уступио ствар другоме и предао му је фактички. Под речју уступити, напомињемо одмах у почетку, разумећемо правну радњу, којом се преноси својина на другога, дакле, овде ваља искључити све оне радње, којима се иде на то да се постави други какав правни однос између двају лица, као: аманет, залога, послуга и т. д. Даље, оградићемо се и у погледу правних основа и узећемо само оне случајеве, где је правни основ за прибављање својине уговор, дакле: продаја и куповина, размена, поклон.

1. **Хипотеза.** *Предавалац је продао ствар другоме и уступио му је држављину.* Питање, које нам се намеће код сваке хипотезе и које, истина, није неопходно за наш задатак, али много доприноси расветљавању његовом, јесте: да ли постоји уговор између предаваоца и другог примаоца (accipiens)? Ствар која је предмет уговора, као што смо видели, прешла је у својину првог примаоца и она је сада за предаваоца туђа. Питање, које нам ваља, дакле, за ову хипотезу решити јесте: постоји ли уговор о продаји и куповини између предаваоца и другог примаоца, када је ствар туђа? Ово питање треба правилно схватити. Није питање, хоће ли тај уговор важити erga omnes, за трећа лица, већ хоће ли он важити за странке уговорнице. За трећа лица овај уговор нема никаква значаја, не производи никаква дејства, јер nemo dat quod ipse non habet („што ко сам нема, оно не може ни другоме дати § 29. н. гр. зак.), али то никако не значи да тај уговор не постоји inter partes, за саме странке.

Могу наступити два случаја: или је прималац bona

fide, т. ј. није знао, да је ствар туђа, или је mala fide, т. ј. знао је, да је ствар туђа.

1. *Прималац је bona fide.* Уговор о продаји и куповини постоји, а ево из којих разлога. По нашем грађанском законику, који је ту доктрину преко аустриј. грађ. зак. наследио из римског права, не преноси се својина самим уговором, већ предајом (traditio). Уговор и предаја су две разне ствари и не морају падати истовремено. Предаја ствари може се и доцније извршити и зато је предавалац не мора у моменту склапања уговора ни имати. Уговор, као нешто засебно, може постојати, а преношење својине ствари бива тек предајом.[1] Даље, по §-у 538. н. гр. зак., који гласи: „Уговор се може само о оним стварима учинити који међу људима пролазе, и које су могуће и дозвољене", уговорна ствар мора имати ове особине: да међу људима пролази (прив.-правна способност), да је могућа и да је дозвољена, — а то су све особине, које може имати туђа ствар. Најзад, ако је после уговора уступљена прибавиоцу и државина над ствари, онда ће се тај уговор сматрати као законски основ застарелости (§ 927. н. гр. зак.), а то не би никако могло бити, када би тај уговор био апсолутно ништаван.[2] Као последица овога јавља се и § 220. н. гр. зак. по коме је такав прималац дужан да поврати ствар само онда, ако би му сопственик накнадио оно што је на њу дао и на њу потрошио.[3]

Из овога што смо сада изложили види се, да у случају који расправљамо постоји уговор о продаји и куповини из-

[1] По француском законику није тако. По њему ствар мења господара од момента када је уговор склопљен, а не од момента предаје. Зато би по том законику такав уговор о туђој ствари био ништаван, јер није у стању да произведе оно дејство које треба (т. ј. да пренесе својину). Међутим француски писци га сматрају као релативно ништаван (annuable), а изгледа, по нашем мишљењу, да то није доследно том принципу.

[2] У аустр. грађ. законику помиње се у §-у 1461. изрично и куповина и продаја као законски основ застарелости, а ту се помишља на куповину и продају туђе ствари. Наш грађ. законик у § 927. није то изрично напоменуо, већ само вели, да се застарелошћу не може да користи онај, који ствар не држи „са онаквим основом који би по закону довољан био за прибављање права", а у те основе долази, разуме се, и куповина и продаја.

[3] Аустријски писци нису сви сложни у томе да ли постоји уговор о продаји и куповини туђе ствари. Већина (Stubenrauch, Hofmann) мишљења су да постоји уговор, док неки (Nippel) тврде противно.

ANALI PFB | anali.rs

међу предаваоца и другог примаоца, али се не види да ли је он (уговор) произвео оно што је се њиме хтело, да ли пренео својину ствари на другог прибавиоца. По општем принципу правде: „што ко сам нема, оно не може ни другоме дати", то није никако могуће и тако би се остало на томе, да по уговору, који важи, прибавилац има право да тражи да га предавалац учини сопственником ствари, а ако овај то не може de facto, да тражи посредно извршење уговора (т. ј. да тражи damnum emergens u lucrum cessans). Законодавац међутим од тог општег принципа правде учинио је важан изузетак у интересу промета и ставио купца у бољи и сигурнији положај. Он сматра као сопственика сваког оног, код кога се туђа покретна ствар нађе и овај доказао „да је он ту ствар купио или на јавној продаји, или од трговца, који обично с таквим стварима тргује, или од занатлије, који такве ствари прави, или од онога, коме је господар исту ствар на послугу, или на оставу, или у залогу дао, или коме би ствар иста под каквим год видом поверена била тако, да купац о њима није могао зло помислити, или о поштењу њиховом посумњати" (§ 221 н. гр. зак.). Законодавац овде напушта интерес правичности и прибегава интересу економском, појава која узима све више маха у приватно имовинском праву. Како пак ово правно благодејање (beneficia legis) обухвата и случај, којим се занимамо, то ће на основу њега *својина ствари пређи на другог прибавиоца* од момента када је други прималац прими у државину. Не улазећи даље у оправданост или неоправданост овог правног благодејања, истаћићемо само то да је правни основ овога прелаза својине законско наређење а не уговор.

2. *Прималац је mala fide.* Постоји ли овде уговор о продаји и куповини између предаваоца (tradensa) и другог примаоца (accipiens)? Из онога што смо говорили о систему нашег законика даје се извести да и овде постоји уговор о продаји и куповини, само што је законодавац у интересу јавног поретка морао да му одрекне извесне гарантије. По §-у 557. гр. зак. несавесан купац „нема права јемства и накнаде искати" и отуда би на први мах изгледало да нема уговора о куповини и продаји, јер када господар ствари одузме купцу ствар на основу § 220. гр. зак. и када му сву штету и изгубљени добитак наплати, као несавесном држаоцу

ANALI PFB | anali.rs

онда је купац у врло рђавом положају, ствар коју је купио није ниуколико заштићена од правог господара. Па ипак, и ако купац у погледу трећих лица није заштићен уговором, који за њих ништа не важи, не значи да уговор не важи ни inter partes. На против он важи и купац има право да тражи од продавца да му пренесе својину ствари, па ако овај не успе да уговор изврши директно, да га нагна на посредно извршење уговора. Тако он ће имати да тражи од продавца не само накнаду штете, но и изгубљену корист. Ово је решење, држимо, правилно, нарочито кад се има на уму то, да је уговор за странке закон (§ 13. и 540. гр. зак.). Што се тиче „јавног поретка и благонаравија" (§ 13. гр. зак.) законодавац је учинио довољно, када прави господар може да поврати своју ствар, а за остало „воља и наредба човечија заступа закон (§ 13.). Тако исто, ако би продавац добавио својину ствари од правог господара и испунио своју обавезу, имао би право да тражи тачно исцуњење уговора од стране купца, ако овај није испунио све обавезе, које му уговор намеће (потпуна исплата цене и др.), чак и да тражи накнаду за оштећење (§ 553. гр. зак.). Овај — купац — не би могао да се позива на неважност уговора за то што је ствар била приликом уговора туђа.

Као што смо видели, уговором, па и самим уступањем државине над ствари, *ствар није прешла у својину другом примаоцу*, већ је остала ономе чија је и била, т. ј. *њен је сопственик први прималац*.

2. **Хипотеза.** *Предавалац је променио ствар и упутио промењачу државину*. Циљ је размене, као и куповине и продаје, да пренесе својину ствари од једног на другог. Разлика је између промене и куповине и продаје је у главном у томе, што преносилац као накнаду за своју ствар добија код промене другу какву ствар, а код куповине и продаје новац. Питање: да ли постоји уговор о промени између предаваоца и примаоца? од истог је значаја и овде, као и у пређашњој хипотези. С обзиром на оно што смо говорили код куповине и продаје о том питању, ми и овде тврдимо: да постоји уговор о промени (и да важи, разуме се, inter partes).

И овде ваља да чинимо разлику на другог примаоца bona и mala fide, ма да та разлика нема онако великог значаја као код прве хипотезе. Код прве хипотезе, код куповине

ANALI PIS Lanali.rs

и продаје, као што смо видели, други прималац (купац), ако је bona fide, стиче својину над ствари од момента, када му је предавалац (продавац), преда у државину (по §-у 221 гр. зак.); код промене *други прималац bona fide неће прибавити својину ствари.* Ово правдамо тиме, што је други прималац (купац) у првој хипотези стекао својину ствари по §-у 221. гр. зак., који чини изузетак од општег правног принципа („што ко сам нема не може ни другоме дати" — § 29. гр. зак.) и то у интересу промета. То правно благодејање (beneficia legis) ваља, као и свако друго, тумачити строго и ограничити га само на случај који предвиђа. У § 221. предвиђена је само куповина и продаја („купио"), те с тога га не можемо применити аналогијом и на друге сличне случајеве. То је са свим оправдано, јер када се већ чини изузетак од тако важног и основног правног правила у интересу промета, онда се ваља ограничити само на оне случајеве, које би збиља промет кочиле и учиниле несигурним. Продаја и куповина је међутим облик у коме се промет најчешће јавља, с тога га треба јаче и заштитити; док на против, промена у данашње доба игра врло малу улогу у промету.

Кад је други прималац mala fide (када је знао да прима туђу ствар) ствар такође не прелази у његову својину. Разлика је између другог примаоца bona fide и другог примаоца који је mala fide у томе: што се прималац bona fide сматра као савестан држалац ствари и враћа је с накнадом не одговарајући за плодове, уживања и т. д. (§ 204. гр. зак.). Он може постати и господарем ствари одржајем.[1] Међутим прибавилац mala fide сматра се као несавестан држалац и лишава се горњих права. Све што може то је: да тражи испуњење уговора од предаваоца, т. ј. да тражи да га начини сопственником, а ако овај то не може, да га нагна да уговор посредно изврши, као што смо видели код куповине и продаје.[2] Разлози су они исти.

3. **Хипотеза:** *Предавалац је поклонио ствар и предао је поклонопримцу државину.* Постоји ли овде уговор о поклону? Наш гр. законик не расправља то питање. У § 565.

[1] По нашем грађ. зак. потребно је 3 год. законите и савесне државине за покретне ствари, па да пређе у својину (§ 928. гр. зак.).

[2] Ово може, разуме се, и прималац bona fide.

ANALI PFB | anali.rs

који гласи: „Са туђом ствари, било покретном било непокретном, или на штету трећега поклон се чинити не може. И ако се учини, пада и уништава се“. Али то важи у погледу трећих лица, међутим није предвиђено шта ће бити са странкама. Да ли и између њих неће бити уговора? Хоће ли се оне ослободити уговорних обавеза? Ово је питање од важности, јер од њега зависи хоће ли поклонопримац, ако му господар ствари одузме ствар, имати право да тражи накнаду од поклонодавца.

При расправљању тога питања ваља имати на уму карактерну црту свих доброчиних уговора: да једна страна стиче извесно право без накнаде. Овим се битно разликују од теретних уговора. Аустријски грађ. законик расправља то питање и прави разлику: да ли је поклонопримац bona или mala fide. Ни у једном ни у другом случају поклонодавац није дужан да дâ надокнаду поклонопримцу, ако му господар одузме ствар. Поклонопримац има право да тражи само накнаду парничних трошкова, ако је водио спор са правим господаром, па исти изгубио, а и то право има само онда ако је bona fide. Из тога видимо да по уговору о поклону поклонопримац и поклонодавац немају никаквих права ни обавеза,[1] они се њих разрешавају као да нису никакав правни однос засновали, те према томе излази да ту није ни било уговора. Тако се мора узети и код нас.

Што се пак нашег задатка тиче главно је то: *да својина над ствари не прелази на другог примаоца* (поклонопримца) био он bona или mala fide.

Из свега досадањег, ако узмемо у обзир само оно што се на постављено питање односи, излази:

1. *Први прималац (accipiens) је постао сопственником ствари од момента када је уговорио са предаваоцем (tradens), да овај ствар задржи као детентор (кирајџија).*

2. *У свима односима предаваоца и другог примаоца сматра се ствар као туђа и први прималац је може тра-*

[1] Обавеза поклонодавца на надокнади поклонопримцу bona fide парничке трошкове не потиче од уговора о поклону, већ је то аквилијанска обавеза.

ANALI PFB | anali.rs

жити тужбом rei vindicatio, изузев: а) *ако ју је други прималац* **купио** *bona fide* (овде постаје господар ствари други прималац[1] и б) *ако је то право застарело.*

Ђорђе Поповић-Пфаф.

ПРОБЛЕМ ПРАВНИХ ЛИЧНОСТИ

У СРПСКОМ ПРИВАТНО-ПРАВНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

I.

Питање о правним личностима приватнога права занима и правну науку и законодавца. Правна наука посматра правне личности као феномен, који треба испитати у два правца. Прво, каква је унутарња природа правних личности, у чему се састоји њихова суштина, оно дакле што је битно, што их карактерише као особена бића; и друго, како постају правне личности. Законодавац пак гледа у правним личностима једну друштвену чињеницу, коју треба законом регулисати и прилагодити постојећем правном поретку. Два, као што се види, са свим различна гледишта, тако да изгледа, да наука може свој задатак решити без обзира на законодавство, а ово пак да се може кретати у свом раду слободно од утицаја научних резултата. Међутим овај закључак није оправдан. На првом месту, са чисто методичног гледишта било би погрешно посматрати један и исти феномен једнострано и без везе са резултатима, добивеним приликом посматрања са неке друге тачке гледишта. Осим тога, у овом специјалном случају — а такви су специјални случајеви многи правни проблеми — законодавство и наука стоје у тесној вези и узајамно се допуњују. Законодавац даје с једне стране материјал правној науци, с друге стране пак стоји и сам под утицајем науке, пружајући јој врло често материјал у оном облику, који наука тражи. Свест о потреби тог утицаја води природно ка правној политици, дисциплини која има поред осталих задатака

АНАЛИ ПБ | anali.rs

[1] Од момента када му се ствар преда у државину.

и то да покаже, у колико се мери законодавац треба да користи резултатима правне науке.

Кад се законодавац хоће да забави једним проблемом, који му је доста нов, онда му је према томе главни помоћник правна теорија, под претпоставком наравно, да је теорија у својим истраживањима дошла до извесних резултата. Ово нарочито важи за оне правне проблеме, који су компликовани, и то компликовани услед стицаја двају или више разних елемената. Такав један проблем је и проблем правних личности. Компликованост се код њега огледа прво у томе, што су правне личности једна категорија сазнања, једна форма, помоћу које ми добијамо свест о извесним облицима људских удружења; и друго, што је субстрат правних личности — људи и имање — нешто материјално, у спољњем свету видљиво, чиме се дакле законодавац по своме позиву мора да интересује. То интересовање, чији се резултат огледа у постављању правила и ограничавању правних личности, није слободно нити треба да буде слободно од утицаја правне технике, која нам омогућава сазнање права. Отуда се на проблему правних личности врло лепо може и да види једновремено дејство и законодавца и науке, чији правци на први поглед изгледа да дивергирају, али се у ствари на крају ипак састају. Према томе нити је оправдано посматрати проблем правних личности чисто са гледишта материјалистичког као један однос између појединаца, нити са чисто спиритуалистичког гледишта као форму сазнања једног правног феномена, као једну преставу из области правне логике. На против, потребно је спојити оба гледишта и узајамно их допунити. У томе се огледа онај горе поменути утицај теорије на законодавство и законодавства на теорију.

Овај метод ми мислимо да применимо код питања, како треба решити проблем правних личности у српском приватноправном законодавству. Познато је, да је тај проблем и за иностране законодавце релативно нов, а за српског законодавца он је потпуно нов. Српски грађ. законик, по угледу на свој изворник, аустриски грађ. законик, констатује само у § 36. постојање и других личности у праву, сем физичких лица, називајући их правним или моралним лицима. Француски грађ. законик нема ни такве одредбе. Талијански, много млађи законик има у чл. 1. мало бољу одредбу о прав-

ANALI PFB | anali.rs

ним личностима. Та одредба није пак ни мало допринела сазнању правних личности. Као што се види, законодавци се нису упуштали у расправљање овог проблема. Он је био готово у искључивој домени теорије, која је на њему дуго и марљиво радила и после дужег лутања извела га тако рећи на чистину. Сад се услед тога променило и држање законодавства. Док су старији законодавци остављали проблем нерешен, дотле су новији законици — као на пример немачки — слободно приступили том тако спорном питању, и користећи се резултатима науке дали му извесно решење. Други законици изгледа да ће поћи истим путем. Тако је у Француској угледни професор париског Универзитета *Салеј (Saleilles)* у свом чланку Des personnes juridiques dans le futur Code Civil[1] третирао два питања, која стоје у непосредној вези са природом правних личности и са начином њиховог законског регулисања. То су питања, да ли правним личностима треба уступити место у Грађанском Законику, и ако треба, онда у ком делу Грађанског Законика. Како је и у Србији реформа грађанског права на дневном реду, то је нема сумње корисно поставити слично питање и код нас, и то у овом облику: Да ли је проблем правних личности у теорији толико пречишћен, да се и законодавац може њиме свестраније позабавити; и ако јесте, онда у ком правцу и у ком обиму ваља законски регулисати правне личности.

II.

На први део постављеног питања може се у главном одговорити, да је у теорији постигнут извесан успех и извесна сагласност, и да је према томе оправдано говорити о готовим резултатима. Какви су ти резултати видеће се из кратког прегледа разних теорија, које су о правним лицима постављене. На овом месту да споменемо, да главни разлог, зашто се код проблема правних личности много лутало, лежи у двема заблудама, које су стално пратиле правну доктрину код овог питања. Прва заблуда је била у изједначењу појма личности у смислу философском и појма личности у правном смислу. Личност у праву и личност у философији сматрани

ANALI PFB | anali.rs

[1] Оштампан у Bulletin de la Société d' Etudes legislatives, 1906. p. 251 et suiv.

су као адекватни појмови. Раније правна доктрина полазила је од човека као личности у филозофском смислу и простим закључивањем из става о једнакости она два појма личности изводила, да све што није човек, не може да буде ни личност у праву, пошто није ни личност у свету. Друга заблуда се састојала у оцени правне логике и правне технике. Та је оцена носила увек тип прецењивања. Тако се правна техника била уздигла од нивоа једног обичног средства за сазнање права, на ступањ нечега, што је праву битно. Отуда је дошло, да је појам правни субјекат изишао из оквира једне форме сазнања права — у ком је оквиру он требао да остане — и претворио се у један материјалистички појам, слио се тако рећи са појмом човек. Материјалистичко схватање да је само човек правни субјект, спречавало је одвајање појма правни субјекат од појма човек, и ако се та два појма у суштини битно разликују. Али, као што рекосмо, заблуда о поклапању правних појмова са појмовима из материјалног света, учинила је, да се порицала могућност постојања и других правних субјеката сем човека. Практичан живот је истина показивао извесне облике људских удружења, који су признавани као личности у праву, али је теорија то одступање тумачила једном фикцијом.

Прва заблуда била је нарочито ухватила јак корен чак и код немачких правника, који иначе са више методе приступају расправи правних проблема. Кад се наиме промотре покушаји немачких, француских, талијанских па и енглеских правника, да реше проблем правних личности, уочава се доиста прометна разлика у методи немачке школе и школе романских и енглеских правника. Докле су Немци нашли правилан метод, али га погрешно применили, дотле су други и у избору метода лутали. Материјалистичко схватање света и утилитаристичко појимање права било је у Француској и Енглеској тако јако, да се при третирању правних личности полазило увек од принципа: La personne, c'est l'homme! И разуме се, кад се од тог, са гледишта правне логике несумњиво погрешног става пође, онда се долази до порицања постојања и других личности у праву сем физичких лица. Тако је постала теорија о фиктивним личностима. Правна лица, говорило се, јесу личности у праву, али су фиктивне

личности, т. ј. она у ствари нису личности, али их право замишља и сматра као личности.

Нетачност горње поставке, да је само човек личност у праву, може се међутим врло лако доказати. На првом месту та поставка није историски тачна. Правна историја даје нам небројено примера из живота готово свих народа, како је носилац права и обавеза била група а не појединац. Данас се може сматрати као утврђено, да се право развило не удруживањем појединаца, већ удруживањем група.[1] Група је била све, појединац ништа. Правна историја нам даље показује, да човек као човек није увек признаван као личност у праву. Вековима је трајала установа робова, који су чак и у културним државама, као што су биле грчке републике, сматрани за бесправна бића, управо као ствари, којима је господар могао слободно располагати.

Али, не само да правна историја говори противу тачности горње поставке, него и сама логика. Јер кад се каже, да има две врсте личности у праву, физичка лица, која су праве, стварне личности, и правна лица, која су фиктивне личности, онда се претпоставља, да се оба та појма дају субсумирати под један виши појам као појам врсте, а то би био општи појам личности у праву. Тиме се пак одмах обара основна поставка, да је личност у праву једино човек. што значи, да је схватање правних личности као фиктивних лица са гледишта логичког расуђивања несигурно.

Немачка правна школа пошла је другим путем. Полазна тачка била је овде идеја о личности у праву, без обзира да ли је та личност физичка личност или нешто друго. Немци су наиме овако аргументисали: Личности у праву су сва она бића, која могу стајати у правним односима. Главна је ствар дакле правни однос, и према томе ваља у првом реду испитати, шта одликује те односе као правне односе. Суштина правног односа састоји се пак у постојању субјективних права. Треба дакле утврдити, шта је субјективно право и онда је лако пронаћи, ко се има сматрати за правног субјекта: сва она бића, која могу имати субјективних права. Први који је питање поставио на ову са свим тачну основу

ANALI PFB | anali.rs

[1] *Dr. Josef Kohler*: Einführung in die Rechtswissenschaft, III Aufl. 1908, S. 1.

био је Савињи, који је сем тога био и први писац, који је поставио теорију о фикцији код правних личности. Али и ако је Савињи пошао правим путем, ипак није дошао до тачних закључака, пошто је у одређивању, шта је то субјективно право, заузео једно гледиште, које се не може одржати. Посматрајући право као феномен, који проистиче из наравствене природе човечије и у њој своје објашњење налази, Савињи је схватио субјективна права са свим индивидуалистички и материјалистички и тако у крајњој линији дошао до истих резултата, до којих и француска и италијанска школа, али само другим путем. Он везује наиме појам субјективног права за појам човек, и ако то не само да није потребно, него није ни оправдано. Субјективно право је само једна категорија сазнања права, а не нешто, што би било човеку као човеку иманентно. Савињи пак закључује из те везе појма субјективног права са појмом човек, као једним наравственим бићем, ово: .... „Darum muss der ursprüngliche Begriff der Person oder des Rechtssubjektes zusammenfallen mit dem Begriff des Menschen und diese ursprüngliche Identität der beiden Begriffe lässt sich in folgender Formel ausdrücken: Jeder einzelne Mensch und nur der einzelne Mensch ist rechtsfähig“ ....[1] Разумљиво је према томе, што је Савињи порицао стварност правним личностима, карактеришући их као фиктивна лица.

Ово гледиште, које је у Немачкој прилично дуго сматрано као једино правилно, а у Француској, Италији и Енглеској још и данас се од већине правника брани, није се могло одржати. Немачка правна наука није се могла задовољити формулом, коју је Савињи поставио одређујући појам субјективног права. Она је тражила друго решење и тиме је посредно допринела, да се теорија фикције сруши. Да то није био лак посао, види се по силном утицају, који је Савињи дуго и дуго имао на развитак правне науке у Немачкој. Његови следбеници и ученици Пухта и Виндшајд, трудили су се да резоновање Савињијево о етичкој личности човековој као извору права, и о поклапању појма правни субјекат са појмом етичког бића, утврде као несумњиво и тиме за навек обезбеде теорију фикције код правних лично-

ANALIPES.arali.rs

[1] *v. Savigny:* System des heutigen römischen Rechts, II, S. 2.

сти. Тај труд имао је истина успеха, али само донекле. Дубље испитивање суштине субјективног права довело је до сазнања, да воља, тај елеменат човечије личности, није битни елеменат у појму субјективног права, и да се према томе не може употребити као мерило за оцену, да ли је једно биће личност у праву или није. Зато су и покушаји, да се правна лица огласе за фиктивне личности зато што немају воље, морали на крају крајева да се сврше неуспехом.

Другим путем пошао је Бринц, приликом објашњавања правних лица.[1] И он сматра да је само човек личност у праву и да поред човека нема других личности. Тај ћакат, што у практичном животу има и група, које се сматрају као личности, покушава Бринц да објасни једном нашом психолошком заблудом. Ми, вели он, гледамо у њима личности из једног чисто психолошког узрока, ради лакшег схватања тог правног ћеномена, а не зато, што би групе доиста биле личности у праву. Оне то нису нити могу бити из простог разлога, што код такве једне групе имамо само имање везано за извесан циљ, а немамо једно одређено биће, коме би то имање припадало. Имање је дакле циљно имање, које не припада ни једном човеку. То је једно право без субјекта, тако да се код т. зв. правних личности не може говорити о личностима, јер тих личности нема.

Да је ова теорија о циљном имању — Zweckvermögen — погрешна, види се одмах, кад се помисли на тражбена права, која групе могу имати. Једно тражбено право, које припада групи као таквој, не да се објаснити теоријом циља, као што се доиста стварна права у неколико могу тако објаснити. Али Бринцова теорија има и других недостатака. Прво, она је логички нетачна. Наша правна логика захтева код сваког права и субјект, док Бринц тврди, да може бити права и без субјекта. Зашто и како, то нам он не казује. Још већи недостатак ове теорије је њена полазна тачка, а то је негација других личности у праву сем човека. Умесност тог полазног гледишта није ничим утврђена, тако да не видимо разлога, зашто би Бринцу требало веровати, да су му крајњи закључци истинити.

Много интересантније је мишљење Јерингово. Као што

[1] *Brinz:* Pandekten, II Aufl. S. 72, 194 ff.

ANALI PFB | anali.rs

је познато, он је покушао да суштину права сведе на привредне циљеве и да постави једну чисто материјалистичку правну филозофију. Док су раније правници полазили од етичких особина човекових и право сматрали као израз те етичке стране човечије личности, закључујући отуда у исто време и то, да само она бића, која су обдарена вољом, могу бити субјекти у праву, дотле је Јеринг схватио право са свим материјалистички, као правно заштићени интерес.[1] Интерес и интерес, то је главно у појму права, тако да сва она бића — и само она — која могу имати привредних интереса, могу бити личности у праву. Да ли су, са тог гледишта, правна лица доиста личности у праву? На ово питање даје Јеринг негативан одговор. У групи, тако је његово резоновање, постоје интереси, али само и једино интереси појединаца. Крајњи циљ сваког правног лица је задовољење интереса чланова. Чланови су главно, а група је само формалан израз за скуп чланова као целину. Отуда је група у формалном погледу доиста јединка, у ствари пак не. Разлози чисто практични налажу законодавцу, да и групу сматра као самосталног носиоца права. Ти разлози нису у стању, да од једног вештачког бића направе природно биће. И зато, по Јерингу, правна лица у ствари нису прави субјекти права, већ вештачки.

Као што се види, и Јеринг и Бринц долазе до истих резултата, до којих је и Савињи дошао, и ако су им полазне тачке са свим различне. Све три школе негирају стварност правним лицима и покушавају разним начинима да нам објасне тај неоспорни факат, да правна лица, и ако по њиховом мишљењу нису праве личности, ипак се у практичном животу сматрају као личности у праву. Теза врло сумњива и врло тешка за бранење.

Са свим супротно мишљење имају о правним лицима германисте са Гирке-ом на челу, тим најјачим представником германског права.[2] По њима су правна лица стварности а не фикције. Тврђење, да је личност у праву само човек,

[1] R. v. Jhering: Geist des römischen Rechts, III, S. 330 ff.

[2] Од многобројних радова Гиркеових о правним личностима помињемо само Das Wesen der menschlichen Verbände (Berliner Rektoratsrede) 1902, где је изнета суштина Гиркеовог учења. Остала дела поменућемо опширније другом приликом.

ANALI Pravnih nauka

сматрају германисти као једну недоказану и *a prtori* узету поставку, која се не може одржати. Према томе Гирке и његови следбеници немају потребе, да одмах у почетку одричу стварност правним лицима и тим сами себи препрече пут ка истини, као што то чине представници ранијих школа. Баш на против они налазе да, пошто позитивно право поступа и са човеком и са правним лицима као са личностима у праву, да се зато може слободно узети, да су *обе* врсте бића доиста личности у праву, а не да су само људи праве личности, а групе да су *personae fictae*. Како се пак може објаснити тај поступак позитивног права? Нема сумње да је једино могуће објашњење то, да људи као такви и групе имају нечега заједничког.

Да се нађе то заједничко, најбољи и најправилнији метод је упоређивање правних лица са физичким лицима. То упоређење довело је Гиркеа до тврђења, да су и људи као јединке и групе као целина једна врста организма. Човек је природан и јединачан организам, док је група такође природан организам — пошто постаје услед једног природног нагона човечијег ка удруживању — али организам сложен, т.зв. социјалан организам. Према томе, пошто се обе врсте бића дају подвести под виши појам организма, значи да тај виши појам представља општи појам личности у праву.

Ово учење изазвало је силне нападе на Гиркеа и његове ученике. Говорило се, да теорија организма није нова, да је она осим тога нетачна, пошто положај појединаца као чланова једне заједнице не може да се изједначи са положајем органа једног природног бића. Антропоморфистичко схватање — тако је названо Гиркеово учење — правних личности означавано је као са свим наопако. У свима тим нападима било је и истине, али је било још више заблуда. Ми се не можемо овде упуштати у опширно разлагање Гиркеове теорије и у њено критичко испитивање. То остављамо за другу прилику. Сад да се задовољимо само са исправком једне заблуде, да је Гирке изједначавао индивидуалне организме са социјалним организмима. То изједначавање највише је нападано. Међутим у ствари нигде се ни у једном делу Гиркеовом не налази тврђење, да су та два организма једнака. Гирке је социјалне организме само упоређивао са индивидуалним организмима. То упоређивање наметало се, по

ANALI PFB | anali.rs

мишљењу Гиркеовом, човечијем духу само по себи и отуда је дошло, да су и групе од ваикада биле признаване као личности у праву. Између групе и појединаца има дакле сличности и та сличност, и раније опажена, даје нам права, да обе врсте бића сматрамо као правне субјекте, не излажући се тиме ни мало опасности, да повредимо правила правне логике.

Др. Лазар Марковић.

— СВРШИЋЕ СЕ —

ДРУГА ХАШКА КОНФЕРЕНЦИЈА МИРА

— НАСТАВАК —

И у стари чл. 24 унете су нове одредбе. Члан 24 говорио је о склапању суда за сваки посебни спор и предвиђајући могућност неслагања парничара у избору судија рећао је разне начине на које се суд ипак може склопити; али у томе није био исцрпан. По чл. 24 државе које су парничари бирају по два судије са листе Хашкога Суда, свега четири, а те четири судије бирају надсудију; ако се њих четворица не би сложили око избора, надсудију би имала да назначи која трећа држава изабрана споразумом парничара; ако се парничари не би сложили у избору те треће државе, сваки од њих би назначио по једну државу па би те две државе изабрале надсудију. Али quid ако се ни те две државе тако изабране не сложе у бирању петог судије? Ту могућу тешкоћу стари чл. 24 није решавао.

Одбор С се у два маха бавио тим питањем. Да би се празнина у чл. 24 попунила, предлагани су разни начини: сви су се ти начини слагали у томе да у крајњем случају избор надсудије реши коцка. Али док су једни предлагали да назначене две државе, које не могу да се сложе у избору петог судије, изберу по два или по три кандидата између којих ће се коцком одредити надсудија (Фузинато, Ланге), други су држали да је боље да саме државе парничари изберу не две већ три или шест држава па да коцка решава не између кандидата него између тих држава (Ламаш). Коц-

ком одређена држава би за тим означила једно лице као надсудију. Аустријски делегат Ламаш је са својим мишљењем остао у мањини, а Фузинато (талиј. дел.) није успео да убеди своје колеге да ће веће гаранције за непристрасност надсудије бити ако коцка реши између 6 место између 4 кандидата. И тако је чл. 24 допуњен на начин који је Норвежанин Ланге предложио: у случају да се у року од два месеца ни две ванспорне државе не могну сложити у избору надсудије, свака од њих ће означити по два кандидата са листе Хашкога Суда па ће коцка између те четворице одредити надсудију.

То није једина нова одредба у старом чл. 24; члан 24 је допуњен још једном реченицом: њом се наглашава да једна држава може наименовати само једнога свог поданика или једнога свог представника са листе Хашког Суда као судију у извесном спору. Тиме се хтело стати на пут евентуалности да државе наименују искључиво своје поданике као судије. Француски делегат Фромажо био је против те допуне, тврдећи да у неким специјалним питањима може баш бити потребно да суде они чланови Хашкога Суда који су поданици држава у спору; те ће судије донети користи бољим познавањем прилика, околности и т. д. Али су Ламаш и Криге умесно одговорили да су агенти и браниоци парничара довољни за давање обавештења, и да суд преко тих људи може потпуно бити информисан у колико не би сам познавао стање ствари. За непристрасност и самосталност суда је међутим боље да бар три судије од њих пет не буду ни у каквом зависном односу према државама које имају међу собом спор.

Без дебате је решено да се кворум, потребан да административни савет Хашкога Суда могне радити, попне од 5 на 9 чланова (члан 49); и одлучено је да државе које доцније приступе конвенцији сносе трошкове од дана приступа.

То су стварне измене или допуне унете у други одељак, одељак који говори о организацији суда. Њихова је обележна црта да се односе на питања детаљна, од споредне важности и без великог практичног значаја. Важније су измене учињене у трећем одељку (стари чл. 30—61),[1] измене на које сада прелазимо.

ANALI PFB | anali.rs

[1] У ствари трећи одељак чини чл. 30—57 пошто се у чл. 58—61 налазе завршне одредбе о ратификацији, ступању у живот конвенције, одредбе које су заједничке, и не односе се само на изборно суђење.

Бавећи се трећим одељком, одбор С је доста посла имао са једним немачким предлогом који је примљен и унет у уговор као нов чл. 53, али тек после подуже дискусије. У томе новом чл. 53 се налази начин за склапање компромиса кад две државе не могу да се сложе око садржине самога акта и ако су у принципу пристале на изборни суд. Компромис ће тада утврдити једна нарочита комисија од пет чланова од којих ће четворицу изабрати парничари између чланова Хашкога Суда а петога ће та четворица одредити. Таква комисија треба да редигује компромис не само кадгод то оба парничара траже, већ и кад то захтева само једна од држава у спору, ако спор потпада под раније закључени општи уговор о обавезном изборном суђењу или ако је спор око новчаних потраживања поданика једне државе од друге; претпоставља се да тај претходни општи уговор о изборном суђењу не искључује надлежност Хашкога Суда, и да је односно новчаних потраживања држава дужник у принципу већ пристала на изборни суд. Делегат *Криге* је изнео разлоге који мотивишу немачки предлог. Дешавају се случајеви да се две државе, и ако желе да реше судом спор, не могу да сложе око редиговања или стилизације самога споразума о суђењу (компромиса), око тачног дефинисања спорнога предмета; немачком предлогу је циљ да омогући суђење које је доведено у питање таквом једном релативно ситном препреком. Исто тако, примена општег уговора о обавезном суђењу може бити отежана устезањем једне државе да на основу тог општег уговора закључи компромис о једном специјалном питању које под уговор потпада. Држава ће неки пут у пркос своје раније обавезе можда оклевати, ако се боји неповољне пресуде или ако не жели да њени извесни поступци буду изнети на суд. Међутим један од основних принципа међународног права гласи *pacta sunt servanda,* и немачки предлог савлађујући тешкоће створене од стране једне државе обезбеђује примену самога уговора и поштовање горњег правила. Немачкоме предлогу су примедбе чињене поглавито односно овога случаја, кад комисија редигује компромис на основу општег уговора о суђењу а на захтев само једне државе. Енглески делегат је тврдио да предложена одредба није у складу са основним принципом слободе у организовању суда и поступка. На то су му Ламаш, Криге и пред-

ANU PKP Anali.rs

седник одбора одговорили да је слобода у томе случају већ одузета државама општим уговором о обавезном суђењу, и да је компромис само извршење једне обавезе која је општим уговором дата. Фузинато је у прилог немачком предлогу приметио да се претпоставља сагласност парничара да иду на суд, и да је одредби циљ једино да пресече тешкоће око склапања компромиса. Други делегати да би доказали да ни у том случају компромис није пука формалност, истицали су важност коју могу по пресуду имати сами изрази компромиса и наводили случај из 1871 у америчко-енглеској афери *Алабама* када је од великих последица била стилизација компромиса. Могу ли државе један тако важан посао поверити другоме? Дискутовало се и о томе да ли да нова одредба вреди за све уговоре о обавезном суђењу или само за оне који буду закључени после потписа ове конвенције, да ли и за оне уговоре који за извесне спорове стварају обавезу под условима да ти спорови не задиру у част, битне интересе, независност државе или само за оне који суђење организују за извесне врсте спорова без икаквих услова или ограничења. Пошто је овоме предлогу посвећена готово цела осма седница и један део десете седнице одбора С,[1] пошто се о њему затим дебатовало и у одбору А, примедбе појединих делегата нису усвојене и немачки предлог је једино у толико измењен што склапање компромиса по жељи једне државе а без пристанка друге неће моћи бити на основу уговора закључених пре ове конвенције.

Мора се жалити што дискусија о немачкоме предлогу није била плоднија. Нови члан 53 изгледа нам непотпун и непрактичан. Члан 53 поверава суду у извесним случајима склапање компромиса и на захтев само једне стране ако она друга страна оклева да састави компромис; али, неће ли та друга страна исто тако оклевати и да наименује судије? Тешкоћа није решена већ је само депласирана, зато што парничари морају да одреде и судије као што треба да склопе и компромис. Друга би ствар била да постоји унапред склопљен суд, сталан један орган, који би увек био на окупу независно од воље и избора парничара; тада би друга половина чл. 53 одговарала потпуно свом циљу, али то овако

[1] Deuxième Conférence Intern. de la Paix. Tome II, pp. 747 s, 765.

ANALIPES | anali.rs

није случај. Члан 53 према томе није потпуно обезбедио примену уговора о обавезном суђењу. Држава која неће да повери изборном суду један спор и ако он потпада под раније закључени уговор о обавезном суђењу, може осујетити изборни суд не бирајући судије који треба да компромис склопе исто тако као и непристанком да са својим противником непосредно компромис састави. И на послетку, излази то да се други део члана 53 поклапа са првим: то јест да ће бити потребан пристанак обеју страна и у оним случајима кад се тобож даје право суду да сам склопи компромис на захтев само једне стране.

На предлог немачке делегације усвојене су још неке врло корисне и практичне измене. Доста је важна измена да рок и друге формалне услове за подношење тужбе, мемоара и т. д. неће одређивати суд (као што је стајало у конвенцији од 1899), већ парничари који ће у самоме компромису тачно одредити све што се односи на тај први писмени део ислеђења. Тиме се јасно одваја прва, припремна и писмена фаза ислеђења, у којој сам суд нема још никаква посла, од даљег поступка, и суд није више приморан да се састаје у самоме почетку и само зато да би одредио два три формална услова, па да после седи на окупу беспослен дуже време. Та измена изазвала је код неких делегата (Фрај, Ламаш) бојазан да се унапред одређени рокови не покажу случајно недовољни; с тога је немачки предлог коригован у толико што се суду даје право продужења рокова компромисом одређених кад год то захтева правилно решење спора.

Немачка је предложила и нови члан 62 по коме чланови Хашкога Суда могу вршити адвокатске функције само у корист оне државе која их је у листу Хашкога Суда уврстила. И ако теже истоме циљу, судске и адвокатске дужности су различне, и правило да једно лице не може наизменце и час по час бивати и судија и адвокат одавно је усвојено. У томе смислу је општа тежња била међу члановима одбора С да се сузбије она неограничена слобода која је постојала у старој конвенцији, и на основу које су чланови Хашкога Суда могли бивати агенти или адвокати у споровима које сами не суде. Али док су немачки делегати предлагали да се слобода остави у толико што ће чланови суда моћи и у будуће бивати адвокати оних држава које у суду представљају, Руси

ANALI PFB Pravnih

су захтевали да се донесе правило да ни у ком случају чланови Хашког Суда не могу вршити адвокатску улогу у споровима изнетим пред тај суд. Мишљења су се поделила и у одбору С и у одбору А. Руски предлог су потпомогле енглеска, северо-америчка и аустро-угарска делегација; Мартенс, Браун Скот, Ламаш тврдили су да је у интересу судског ауторитета, непристрасности и објективности пресуда, да судије никад не буду адвокати. Насупрот њима, присталице немачког предлога су истицале разлог да државу не треба лишавати услугâ њених одличних правника само зато што они фигуришу на једној листи од близу 200 лица као кандидати за судије; Фузинато је навео да ће државе имати већу слободу у избору лица за Хашки Суд и да ће и бољи избор учинити кад знају да се евентуално могу тим лицима послужити и као адвокатима; друго су арбитри (изборне судије) а друго праве судије, рекао је Драго; и Др. Миловановић је скренуо пажњу на то да су лица са листе Хашкога Суда само кандидати за судије а још не судије. Сви су ти разлози победили; руски је предлог о потпуној забрани вршења адвокатских функција одбачен у одбору А са 13 против 5 гласова, а немачки је предлог ушао у конвенцију као нов члан 62.

Немачка делегација је успела да унесе у конвенцију још две-три ситније измене, као што су нови чл. 61 и 65. У новом члану 61, на место старога правила да суд одређује језик којим ће се служити, суду се даје право те одлуке само онда ако у компромису питање о језику не би било решено; а по члану 65, суд ће се састати тек по завршетку претходног испитивања. Од многих немачких предлога међутим нису сви усвојени. Није усвојен предлог да се суду дозволи само у извесним изузетним околностима примање нових доказних средстава и после напред утврђенога рока и нови чланови 67 и 68 остали су какви су били и у старој конвенцији (суд може кад год хоће узимати у обзир и нове документе или доказе). Није усвојен ни предлог да се у пресуди одређује рок у коме она мора бити извршена; енглески делегат Фрај приметио је да суд нема извршну власт и да у изборном суђењу треба избегавати све што би имало коерцитивни карактер; тешко је захтевати тачно извршење пресуде у извесном року и због разних формалности или непредвиђених

ANALI PFB | anali.rs

тешкоћа којих увек има.[1] Па ипак, и ако није са свима својим предлозима успела, немачка делегација је, као што смо видели, врло видну улогу играла у одбору С и унела у стару конвенцију неколико сретних поправака или допуна.

Ми смо до сад навели само оне измене које су у трећем одељку учињене по предлогу немачке делегације. Остаје нам да видимо које су нове одредбе унете на предлог других делегата; њих ћемо прегледати оним редом који у самој конвенцији заузимају.

Одмах нам пада у очи нов члан 52 много опширнији од старога чл. 31 на чије је место дошао. У старој конвенцији, чл. 31 вели да се компромисом означавају спорни предмети границе судијске власти; то је све. Напротив, у новоме члану 52 сматрало се за потребно да се помену све битне одредбе које треба да се налазе у компромису: спорни предмет и власт судија, рок за наименовање судија, облик и други формални услови за подношење тужбе, мемоара и т. д., величина суме коју ће унапред свака држава положити на име судских трошкова. Компромис може, по новом чл. 52, означити и начин наименовања судија, седиште суда, језик на коме ће се судити и у опште све нарочите услове око којих се парничари буду сложили. Нов члан 52 је резултат готово једнаких погледа код делегатâ и једини који се противио његовој опширности јесте енглески делегат Фрај. У новој конвенцији се налазе и чланови 75 и 76 којих није било у старој; они садрже у себи сличне одредбе са чл. 23 и 24 (глава III, о међународним анкетним комисијама). По новом чл. 75 државе се обвезују да суду пруже сва потребна средства за решење спора. По члану 76, за сва саопштења или увиђаје који имају да се врше на земљишту какве државе ван спора, суд ће се обратити непосредно влади те државе, и она ће бити дужна да му у томе буде на руци кад год јој противно држање не би налагала сама њена безбедност.

---

[1] Ниполд жали што овај други предлог није усвојен и налази да би се тиме што би се у самој пресуди одредио рок за њено извршење спречило противљење једне стране која би одуговлачила и бескрајно одлагала испуњавање неповољне пресуде. Ниполд међутим као да је предвидео да много неће помоћи ни таква одредба у пресуди, и да против mala fides парничара лека нема пошто изборне пресуде немају стварне санкције. (Zeitschrift für Jntern. Priv. und Oeffent. Recht XVIII Band (1908) P. 246—247).

Од већега су значаја врло корисне измене у чл. 78 и 79. У члану 78 (стари чл. 51) отпала је трећа алинеја по којој се у протоколу суђења констатује непристанак једног судије да гласа, а у члану 79 (стари чл. 52) вели се да ће пресуду потписати само председник и секретар а не све судије као што је захтевала стара конвенција која је дозвољавала и да на пресуди стоји одвојено мњење једнога од судијâ који се са колегама не би сложио. Констатовањем издвајања судијâ у гласању, публиковањем различних мишљења судијâ, ишло се против самога циља суђења. Циљ је изборног суђења колико да изнађе најправилније решење толико и да скине једно питање са дневнога реда, да изравна један међународни конфликт. Ако се међутим неслога судија, њихова разилажења у мишљењу износе на јавност, спор се само преноси из судске сале у најширу публику место да буде завршен. Измене у чл. 78 и 79 према томе су врло умесне.

У реду детаљнијих измена, имамо да споменемо и члан 82, кога није било у старој конвенцији и који је унет на предлог талијанске делегације. По чл. 82, суд који је расправио један спор биће надлежан и за сва питања око извршења или тумачења пресуде (разуме се кад год парничари не би противно унапред утврдили).

На закључку нове конвенције, као засебни четврти одељак у четвртој глави налазе се чл. 86—90 који су усвојени иницијативом француских делегата,[1] и који стварају нарочито кратко суђење за спорове чисто техничке. Остављајући апсолутну слободу парничарима да бирају кога хоће за судију, чл. 86—90 дају им могућности да склопе суд и ван хашке листе, од стручних лица или специјалиста. Упрошћавањем формалних услова, свођењем броја судија од пет на три, суђење по чл. 86—90 биће и брже и јевтиније. Француски предлог није дао повода великим дискусијама; он је само знатно скраћен зато што су многе његове одредбе које би имале смисла да је он остао као засебан уговор (као што се испрва

[1] Чланови 86—90 могу бити врло корисни; али то није разлог да се нечије заслуге прецењују, као што чини Лемонон који је у своју књигу метнуо једну нетачност. Он тврди да су „готово све" измене у поступку изборног суда извршене на предлог Француске. То није истина. Највећи удео је имала Немачка, а Француска и ако је узимала доста учешћа у дебати долази тек после ње. (Lemonon, La seconde conférence de la Paix, p. 217).

мислило) постале излишне самим тим што је унет у конвенцију.

Држимо да је ово опширно излагање рада у одбору С само потврдило ону општу карактеристику коју смо о њему у почетку дали. Измене учињене у конвенцији од 1899 од стране одбора С јесу специјалне природе и односе се готово све на појединости поступка. Не мењајући ништа у самоме карактеру процедуре која ће се и у будуће примењивати само ако парничари себи друга правила не пропишу, одбор С је усавршио појединости уносећи неколике нове одредбе довољно корисне да се одборски рад не сматра за узалудан.

Установа Хашкога Суда, за осам година свога постојања, показала је међутим многе своје рђаве стране. Хашки Суд је очевидно непрактичан; поред тога што је скуп и што тешко функционише, Хашкоме Суду је главни недостатак да није сталан, да у ствари и не представља суд већ само један списак кандидата из којих се за сваки посебни случај мора суд нарочито стварати. Сви ти недостатци Хашкога Суда побудили су делегате друге хашке конференције да покушају, не би ли се за међународне спорове могла образовати каква савршенија институција, која би пре свега била стална и која би брже функционисала. Стварни предлози о таквом сталном међународном суду поднети су првој подкомисији. Они су били предмет саветовања нарочитога одбора, одбора В чији ћемо рад сада изложити.

Др. Милета Ст. Новаковић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

О ШТРАЈКУ ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

Увод.

Од године 1848 наглашава се стално један нов интерес, који није ни националан, ни религиозан ни класан. То је професионални интерес. Људи који се кроз цео живот баве једним послом подлежу сугестији о важности тога посла и његовој неопходности за друштвени живот. Заједно с овим

ANALI BFB | anali.rs

уверењем о својој вредности, стално незадовољство положајем створило је свест о заједничком интересу код људи који се баве истом врстом посла, и та је свест добила свој моћни израз у радничким синдикатима, који својим великим бројем и чврстом организацијом представљају велику опасност за своје непријатеље. Другим друштвеним групама и држави која је иза њих стајала дуго су раднички синдикати изгледали нешто нелојално, а раднички штрајкови су чак сматрани за кривична дела. Тако се у нашем Кривичном Законику налази одредба (§ 382. т. 1.) која затвором кажњава оне раднике који се договоре да заједно напусте посао, али која се није примењивала. У колико је ово важило за обичне раднике, којима се морала ипак признавати нека слобода рада, у толико је више важило за државне службенике од којих се, по традиционалном уверењу а и по позитивном праву, не тражи само исправно вршење послова, већ и извесна неодређена верност и ван службе, на улици и у политици, према своме газди држави. У пркос овим препрекама и у јавном мишљењу и у законодавству стварне су околности створиле и код државних службеника свест о професионалном интересу, који се не мора увек поклапати са државним интересом и који је често њему супротан. И та свест о професионалном интересу појединих редова државних службеника створила је организације државних службеника, склопљене по струци. Државни службеници су чак и даље отишли. Претили су штрајком па и штрајковали.

Еволуција покрета државних службеника је најживља у Француској, где је, као и већина других политичких покрета, и овај покрет почео. Покрет државних службеника наишао је на велики отпор власти, и стална распра око питања могу ли се државни службеници организовати и штрајковати, врло упорно држање њихових организација према ранијим забранама, неколико озбиљних штрајкова, неколико отворених писама влади, све је то створило један утисак, да државни службеници нису оно што су пре били, да државна служба некако дегенерише, једном речи да постоји „криза државне службе“ (une crise du fonctionnarisme).[1] Овој се кризи

[1] *La crise du fonctionnarisme,* R. Bonnard у *Revue du droit public de la science politique*, T. XXVI, № 3. и Maxime Leroy, *Syndicats et services publics* 1909, стр. 189.

ANALI PFB | anali.rs

непрестано у Француској тражи лека, али судећи по непопустљивости и са стране организованих чиновника и са стране власти, изгледа да јој лек неће скоро бити нађен. Пошто се сматра да државни службеници неће моћи штрајковати ако се не буду могли удруживати,[1] то се у Француској дискусија већином водила око тога да ли државним службеницима треба признати право удруживања у опште, а ако треба у колико га треба признати. Све владе, било умерене било радикалне, одрицале су државним службеницима право удруживања. Тако, на пример, закон о професионалним синдикатима од 1884 влада је тумачила у смислу да се допуштају само синдикати радника, а да државни службеници нису радници, те се према томе не могу ни удруживати. Међутим државни службеници су захтевали да и њих сматрају за раднике, јер су и они технички органи великог послодавца државе. Једна одлука Касационог Суда решила је ствар у оном смислу у коме и влада. Међутим поред те одлуке Касационог Суда, државни службеници своје организације нису напуштали већ и нове стварали, а члан 123 Француског Кривичног Законика о кажњавању затвором оних државних службеника који се удружују није примењиван, јер су и око његовог тумачења подељена мишљења. Тај члан није прецизно редигован и из њега се не види тачно које су организације државних службеника забрањене. У томе се члану каже да су забрањене оне организације државних службеника које су противне закону. Организације државних службеника су припреме за штрајк. Питање је сад да ли је штрајк противан закону или није. Једна страна хоће да изведе противправност штрајка из члана 126 Кривичног Законика, који кажњава заједничко подношење оставака. Међутим друга страна тврди да штрајк није подношење оставака, а да иначе нема ниједног законског прописа који забрањује штрајк државних службеника. Закон од 1901 године о удружењима државних службеника питање није решио, јер допушта организације државних службеника које нису противне закону те остаје још увек отворено питање да ли је штрајк противан закону или није. Све ове контроверзе још нису расправљене, и покушава

ANALI PFB | anali.rs

[1] Maxime Leroy, *Les transformations de la puisssance publique*, 1907, стр. 201.

се безуспешно да се законодавним путем реше. Тако је 1907 поднесен парламенту један владин пројект закона о чиновничким удружењима, који забрањује удруживање неких редова државних службеника а штрајк у опште кажњава отпуштањем из службе. Ускоро је влада у пројекту учинила неке измене, од којих је најважнија забрана међусобног удруживања појединих синдиката државних службеника, што показује сталну несигурност државне власти пред синдикалном феноменом.[1] Доцније су се и у парламенту и у јавности износили појединн законски пројекти о чиновничком стању, који су по разним принципима били израђени, али који нису ствар дефинитивно решили, нити су законом постали.

Покрет државних службеника постоји и у другим државама а не само у Француској. Тако се могу поменути штрајкови учитеља у Енглеској и Бугарској (1907), полициских органа у Белфасту (1907), телеграфиста у Сједињеним Државама (1907).

Узроци ових појава су готово свуда исти. Посланик Стег их је у једном чувеном говору изнео у француском парламенту. Главни узрок кризе државне службе је у великом фаворитизму који постоји у администрацији. Државним службеницима није загарантовано напредовање према личној спреми, заслугама и годинама службе. Стег је изнео еклатантне примере неправде у државној служби. Млади људи који имају веза праве гигантске каријере. Поред тога државни службеници су у потпуној зависности од политичког курса. Они који су владини противници премештају се и отпуштају, а међутим они који су близу министарских кабинета праве скокове у каријери невероватне чак и за једног човека из Србије. Неизвесност и несигурност положаја државне службенике узнемирује, а незавидне материалне прилике их терају да се удружују и да штрајкују.

Криза државне службе је од Србије још далеко. Али по свима знацима, она је и у Србији неминовна. Основ данашњег законодавства о државној служби чини закон о чиновницима грађанског реда од 1864. Овај је закон потпуно преживео.[2] Састављен по политичким погледима који су да-

[1] Maxime Leroy, *Syndicats et services publics,* стр. 251.

[2] В. опширну расправу од Dr. К. Куманудија, *Наше законодавство о чиновницима грађанског реда,* 1904.

ANALI PFB | anali.rs

леко од данашњих и у сасвим друкчијим економским приликама, он представља једну заоставштину из старог доба, на коју сви вичу, а на коју нико не сме да удари. Његова главна мана је у томе што чиновнике ставља у врло зависни положај од централне управе. У њему се налазе чувени чланови 70 и 76 који су у државну службу унели политичку интригу. У том времену регулисане су и плате већине државних чиновника. Величина чиновничких плата одређена је кад је живот био много јевтинији, а потребе чиновништва много мање, те се чиновници данас морају да помажу дуговима, који врло рђаво утичу на државну службу, тако да су изазвали члан 128 закона о држаном рачуноводству, који стање ни у ком случају не може да поправи, јер су му узроци много дубљи. Требало је тражити разлоге зашто се чиновници задужују, а не спречавати их да се задужују. Понеки доцнији специални закон побољшао је стање кога реда државних чиновника, али се никад није могао од општег стања толико удаљити, да новим регулисањем положаја створи онакво стање какво би требало, и у интересу државне службе и у интересу државних службеника, да буде. Стање осталих, неуказних државних службеника, много је горе, те се и толико несигурна указна служба сматра за праву срећу према неуказној. Несумњиво да ће се временом ово рђаво стање државних службеника у Србији погоршати и да ће се ставити на дневни ред иста питања која и у Француској. Наравно да се од законодавства не може надати поправци, јер се у Србији дуго говорило, како су чиновници паразити којима треба одузети и ово што имају, а не још више дати. Због тога ће решавање тих питања без сумње почети сами државни службеници, што најбоље показује покрет судских чиновника и неуказних државних службеника. Пред питањима које ти покрети истичу наше је законодавство скоро немо. Задатак даљег излагања је да се из теорије и законодавства добије колико толико пригодан одговор на њих.

Чиновнички штрајк је нова појава која није законима у опште, или није прецизно и довољно предвиђена. Закони само говоре о индивидуалном напуштању службе државних службеника. Међутим колективно напуштање државне службе је сасвим друге природе. Док индивидуално напуштање службе, под обичним околностима, може само да буде дисци-

ANALI PER | anali.rs

плинска кривица, штрајк државних службеника, представљајући и једну буну против закона, и једну опасност за државни живот због важности функција које врше, може се сматрати за дело које треба кривично казнити. Пошто законски прописи о овом питању оскудевају, осим теориског интереса, оно је и практички врло важно. Расправљање питања о природи чиновничког штрајка доприноси и решењу једног евентуалног конкретног случаја према досадањем законодавству, и решењу питања какве би законске прописе о овом предмету требало донети, па да што више одговарају природи самог предмета. У закону се не налази директно основ за решење питања о чиновничком штрајку, али се може покушати да се индиректно основ зато нађе. Основ се може наћи и у теорији, т. ј. расправљањем о природи односа између државе и државних службеника и утицају једног таквог акта као што је штрајк на тај однос, и у законодавству, упоређивањем појава регулисаних законом које имају везе или сличности са чиновничким штрајком. Са чиновничким штрајком материјално је идентична *пасивна резистенција,* док с правног гледишта, по позитивном праву, она представља нешто сасвим друго а не штрајк, те према томе и то питање треба расправити.

I. Државни органи у опште.

Данас су функције појединих државних органа, њихов однос према држави, начин њиховог постајања и престајања одређени на један општи начин, законом. Зато се државни органи могу мењати, може неко време неког државног органа и не бити, али иза органа стоји нешто што се не мења заједно с органом и што остаје и кад органа нема. То је звање. Појам звања не треба узети онако узано као што може изгледати да га узима наш закон о чиновницима грађанског реда, који у члану 1 везује звање за својство указног чиновника. Тај члан само одређује појам чиновника, дефинишући чиновника као оног државног органа који се поставља указом, за разлику од других, неуказних органа, а појам звања може и по њему да се веже и за све остале државне органе. Лабанд[1] дефинише звање као круг државних послова

[1] Das Staatsrecht des deutschen Reiches, I, стр. 338.

ограничен јавним правом. Ото Мајер,[1] као круг државних послова ради којих је установљена јавна државна служба. Ове дефиниције имају ту добру страну што за звање везују оне државне послове о којима важе прописи јавног права, а остављају на страну положаје за које се везују послови који се врше за државу али о којима важе прописи приватног права, само су незгодне зато што су широке. Има кругова државних послова који нису звања, а који су јавним правом ограничени. Тако Привредни Савет има ограничен круг послова, али он није звање. Треба одредити који је то ограничени јавним правом круг државних послова, који треба везати за појам звања. Други је недостатак у томе што се звање дефинише као круг *послова*, а међутим звање није нешто конкретно као што су послови, већ нешто апстрактно, што се од њих даје одвојити. Звања има и онда кад се послови привремено не врше, или и онда кад је звање тек уведено, кад се послови тога звања још нису ни почели да врше. И из самог изражавања законодавчевог види се да је звање нешто одвојено од послова. У члану 1 закона о чиновницима грађанског реда вели се да дужности и одговорност чиновника почињу тећи од момента кад се уведе у посао свога звања. Према томе у горњој дефиницији треба учинити ове корекције. Треба прво одредити ближе који је то круг државних послова који се везује за звање, затим треба указати на то да је звање претпоставка пословима. Круг државних послова који се за звање везује, ограничен је тиме што се ти послови одређују само за једну физичку личност, државног органа, а звање садржи само *одређење* послова који треба да се врше. Зато је звање институт, то јест збир правних прописа, нешто што одређује шта треба да буде, које послове треба да врши један државни орган, а није исто што и сами послови. Звање је дакле јавноправни институт, скуп јавноправних прописа који одређују круг државних послова, чије се вршење преноси на једну физичку личност. Физичко лице на које се преноси круг послова који се везују за једно звање назива се државним органом.

Природа функција појединих државних органа није од утицаја на то да ли је личност која је у државној служби

[1] Deutsches Verwaltungsrecht 1896, II стр. 198.

ANALI PER | anali.rs

државни орган или није. Да ли је ко државни службеник или није зависи од тога на који је начин постао однос између њега и државе. Потпуно је без важности за питање ко је државни орган, и ако о том постоје контроверзе, да ли ко врши акте власти или техничке послове, нарочито због тога што је тешко извести разлику између једних послова и других и што су обично једни послови с другима измешани. Тако Цорн[1] сматра да сваки државни орган у ствари врши државну власт, заповеда, па ма какве функције вршио, док Јелинек[2] узима да је само оно државни акт што садржи у себи заповест, и да према томе они који врше техничке послове нису државни органи. Гледиште Цорново није тачно због тога што има таквих државних органа који не врше никакве акте заповедања па су ипак државни органи, као што су инжињери и професори; он претпоставља да су и технички органи увек снабдевени извесним заповедним функцијама, што не мора бити. Јелиник опет полази од старе идеје да је битно код државе право заповедања и да су само они који заповедају у државно име државни органи а да технички нису. Тачно је да је битна државна функција заповедање, али је исто тако државна функција све оно што омогућава државно заповедање, а такви су технички послови. Гиркеово гледиште[3] да заједница зида и учи као што суди и заповеда највише одговара модерној културној држави. Дакле да ли је ко државни орган или није зависи само од његовог односа према држави а не од његових функција.

Јосиф Касановић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

---

[1] Das Staatsrecht des deutschen Reiches 1895 I, стр. 294.

[2] System der subjectiven öffentlichen Rechte, 1905, стр. 224, и Allgemeine Staatslehre, 1905, I стр. 253.

[3] У Холцендорфовом *„Rechtslexikon"*-у, II, стр. 50.

ANALI PFB Paralus

ЗЕМЉОРАДНИЧКИ КРЕДИТ У СРБИЈИ

— НАСТАВАК —

II.

Сва досадања излагања, довела су нас до два закључка: Прво, да одиста земљорадничка производња по својој суштини, и по положају који она заузима у разноврсном привредном делању народа, показује нарочите особине. Те особине чине, да она кредиту, који јој је потребан, поставља нарочите услове т. ј. тражи, да оне организације, које би решавале питање о подмирењу потребе земљорадничке производње у земљорадничком кредиту, буду на нарочитим основама, односно, да те организације воде нарочито рачуна о тим условима, које специјално и изузетно поставља земљорадничка производња. Друго, да је природа и суштина потреба, које ваља подмирити код земљорадничке производње у Србији таква, да она тражи на првоме месту решење питања о организацији тзв. *личног кредита*. Ово зато, што за данас, на првоме месту, земљорадничка производња оскудева у обртном капиталу, у капиталу чије осуство изазива у већини случајева захтев за подмирење тренутних потреба.

Како суштина саме земљорадње, тако и специјално ове прилике које владају код земљорадничког произвођача у Србији, траже да организација тог и таквог личног кредита испуни у главноме ове услове:

1. Општи услов, који поставља свака земљорадничка производња, као последица сразмерно мале ренте: *да је интересна стопа на узајмљени капитал мала.*

2. Други услов, да је кредит у што јачој мери приступачан; да се остварује без великих и излишних процедура, које одузимају времена, а при томе и продужавају рок да се оствари кредит, који мора задовољити услов подмирења тренутних потреба. Овај услов Управа Фондова нарочито није испуњавала, и поред тога што је била намењена, да подмирује потребе у земљорадничком кредиту. Многе процедуре и формалности поскупљују кредит: или директно, услед већих управних трошкова завода, који пружа кредит, или инди-

ректно — услед залишног губљења времена и излишних трошкова онога који тражи кредит.

3. Трећи услов, оличен је у томе, што је земљораднику, на првоме месту, потребан кредит у мањим сумама — *ситан кредит*, ради подмирења тренутних потреба у обртном капиталу. Утолико пре организација, која буде остваривала овај кредит, мора водити рачуна о горњем другом ослову.

4. Па напослетку, четврти услов оличен је у томе, што установе, које остварују земљорадничк лични кредит, морају водити рачуна о самоме произвођачу и о исходу његове производње. О произвођачу морају водити рачуна, јер је у суштини лични кредит, кредит чија сигурност зависи од личних особина самога произвођача, и јер је на другоме месту земљорадничк кредит, кредит који ваља да потпомаже привреду земљорадникову — који ће само тако и имати своја оправдања и који се само тако неће претворити у потрошачки кредит. С тога се он и несме задржати само у оквиру финансијске мере. Па он мора водити рачуна и о исходу производње, и своје захтеве, у погледу на полагање отплате и плаћање интереса подесити тако, да прво одговори општим условима које поставља земљорадничка производња, као и да олакша земљораднику у случају неуспеха у његовој производњи.

Ово је важно нарочито уочити из два разлога: прво, што данашње стање, у коме се налази земљорадња у Србији, као и потребе у тој и таквој земљорадњи, траже решење личнога кредита, и друго, што је остварење овога личнога кредита не само у зависном положају од земљорадникове производње и специјалних услова, које она поставља, већ и и у зависном положају од самога земљорадника: од његових интелектуалних и моралних особина. За ово нам даје довољно доказа пракса. Земљорадничке задруге, које су се подухватиле да реше питање о земљорадничком кредиту, имале су и имају само онде успеха, где одиста постоји стварна потреба, да оне развију своје делање управљено на подмирење потребе у земљорадничком кредиту. А исто тако, што је од пресудног значаја, само онде, где су код оних, који су осећали потребу у земљорадничком кредиту, биле развијене и све оне интелектуалне и моралне особине — свест, да је кредит једино упућен на то, да помогне успешан развитак производње.

Arhiv Srbije i znanj.rs

После целога овога излагања, да се запитамо, какве и које су те установе, које су у могућности да се лате задатка оличеног у остварењу земљорадничког кредита (личног) у Србији. На питање, какве у суштини морају бити те установе, дат нам је одговор у ономе излагању о суштини саме земљорадње и о условима, које она поставља земљорадничком кредиту.

Да одговоримо и на друго питање: које су то установе, које су у могућности да реше питање о земљорадничком кредиту? Одмах да и ово питање оградимо. Према суштини земљорадничке производње, и оним условима, које она поставља, као и према самим особинама земљорадничког произвођача, те установе морају ницати у кругу самих заинтересованих, самих оних који осећају потребу за остварењем земљорадничког кредита. Према овоме, те установе ниуком случају несмеју носити обележје капиталистичких удружења. Ево из којих разлога: Капиталистичко предузеће ради у своју корист, ради за *добит* и труди се да та добит буде што већа, негубећи никада из вида, да сваку згодну прилику и повољне околности у што јачој мери искористи. С тога је онај, који се користи услугама капиталистичког удружења, у овоме смислу, према њему увек у зависном положају: он је предмет пословања оваквих предузећа, предмет искоришћавања, он је према њему онај, који ствара капиталистичком предузећу добит. Може ли према овоме бити говора о томе, да такво капиталистичко предузеће води рачуна о оним условима, које поставља суштина саме земљорадничке производње: ниска интересна стопа, која ће се регулисати према ренти у земљорадничкој производњи, продужење рока полагања отплата, у случају рђавог исхода производње, и др. По природи ствари јасно је, да оваква установа има само двоје у виду: да свој капитал пласира под апсолутном сигурношћу да неће пропасти, и да том капиталу обезбеди што већу добит. Капиталистичке установе могу испунити одиста један услов, а тај је, да и оне могу бити вољне, да се ставе у службу развитку земљорадничког кредита. Али испуњавање овога услова, у овоме питању, није претежно. Претежно је нешто друго, што ваља да је испуњено, па да развитак земљорадничког кредита узме повољан правац. Да је установи, која је организовала земљорадднички кредит, *крајњи и*

ANALI PFB | anali.rs

једини циљ, да помогне земљорадника и његову производњу. Кад се питање о решењу земљорадничког кредита овако схвати, онда је лако доћи до закључка, које су то установе које могу да се подухвате, да реше питање о земљорадничком кредиту. У данашњем добу где царује капитализам, да ли је могуће наћи таквога сопственика капитала, који ће да одстрани питање о добити, коју ваља његов капитал да постигне, и да га стави у службу развитка кредита који ће имати за искључиву сврху, да помогне земљорадника и његову производњу? Није потребан одговор на ово питање. И баш из ових разлога чудно је, да наша држава потврђује статуте тзв. „аграрних банака", најтипичнијих капиталистичко-спекулативних предузећа, које под маском, потпомагања аграрног-земљорадничког кредита, помагања земљорадника и његове производње (наравно са интересом и осталим погодбама, које су далеко од оних услова, које земљорадничком кредиту поставља земљорадничка производња) врше најобичније сензалске и лихварске послове. Подизањем ових назови „аграрних банака", уноси се само пометња и кочи се рад установа, које одиста имају за сврху организовање земљорадничког кредита.

С тога се с пуно права сме рећи, да су једине у стању да развитку земљорадничког кредита дају повољан правац и реалну основу оне установе, које су поникле иницијативом самих заинтересованих, оних који осећају потребу у земљорадничком кредиту. Такве установе морају црпсти потребан капитал из ситних и распарчаних капитала самих заинтересованих, а у циљу не да га повећају, већ на основи његовој да развију делање, које ће имати за сврху да задовољи здружене интересе свакога појединца у том удружењу.

Развитак *земљорадничких задруга* у свима земљама дао је доказа, да су оне једино у стању да решавају питање о земљорадничком личном кредиту, и то и једино с тога, што су по своме положају који заузимају према земљораднику и његовој производњи, једине у стању да задовоље горњи захтев: *да им једини и крајњи циљ буде, да помажу земљорадника и његову производњу.* А у вези са овим, организација им је тако изведена, да су у стању да у своме раду око организовања личног земљорадничког кредита, потпуно испуне оне услове које поставља земљорадничка производња.

ARHIV PEP | anali.rs

Принципи кооперације пружају јаку основу за решавање питања о земљорадничком кредиту: оно што појединац, са својом ситном снагом, није у стању да учини, може да постигне, кад се удруже више таквих ситних снага. Оно што једно мало предузеће није у стању да оствари, у стању је то да учини велико предузеће, које је постало удружењем тих малих предузећа. Они код којих се развио осећај, да подмире извесне потребе — рецимо у кредиту, удружују се да их измире. У таквом удружењу не циљају они на добит већ на подмирење тих потреба.

Земљорадничке задруге, као месна удружења, црпе средства за своје пословање, на првоме месту у кругу самих својих чланова — задругара: оне стварају свој капитал за пословање директно, спајањем ситних капитала својих чланова у један већи — *задружни капитал,* који у исто време служи задружном предузећу као подлога за набавку средстава за пословање са стране. *Солидарном* одговорношћу за своје, а и за обавезе задругине, задругари улажу у задружно предузеће своју личну имовину, и на тај начин стварају једну већу *задружну имовину* и *задружни капитал,* који служи као основа за пословање задружно. Он је одиста невероватно јака основа за задружно пословање, јака основа на којој се оснива кредит једне задруге. Али поред овога дела задружне имовине, задружног капитала, оличеног у солидарној одговорности задругара, земљорадничке задруге имају и друга средства за своје пословање, за повећање свога обртног капитала. Штедионичким улозима прикупљају се ситне уштеђевине земљорадника, и на тај начин стварају се веће суме, које се помоћу земљорадничких задруга корисно упућују на ону страну, где се осећа потреба — на корист земљорадника и његове производње. На овај начин, земљорадничке задруге спречавају да се и народним капиталима — земљорадничким капиталима, користи неко други, а не земљорадник и земљорадња (као што се данас народним капиталима, сређеним у Управи Фондова, користе једино сопственици кућа по варошима). Код земљорадничких задруга у Србији постоје организоване три врсте штедње: тзв. обична, стална и дечја штедња. Исто тако на трећем месту, у резервним фондовима земљорадничких задруга, сакупљени су задружни капитали, који задругама, за њихово пословање, пружају материјална средства.

Резервни фондови представљају безлични капитал код земљорадничких задруга.

Влада начело, да институције које ваља да развију земљорадднички кредит, треба да поникну иницијативом и у кругу оних, који осећају потребу, у кругу оних, који осећају потребу у кредиту — да поникну из уједињених ситних снага тих оскудних у средствима за производњу. Али то начело доноси собом једну незгодну околност. Та незгода оличава се у оскудици обртног капитала тих институција. И поред горњих средстава за рад, која црпе земљорадничке задруге из средине својих задругара, свугде где год се развио задружни покрет, осећала се оскудица у капиталима све до времена, кад је идеја о привредним задацима државе, оличена у свестраном потпомагању привредног напретка од стране државе, наишла на одзив. Данас по готову све културне земље, у којима се развило задругарство, помажу овај покрет. Поред великих сума, које издају државе задругама, или савезима, наиме покрића њихових трошкова око оснивања и управљања, дају се задругама директно или преко њихових савеза огромне суме на кредит. А исто тако, многе јавне кредитне институције, отварају земљорадничким задругама неограничене кредите. Необорим је задатак државе да помаже приватну иницијативу, која би делала у правцу општег привредног бољитка. Али с друге стране, многи су одбијали ову државну потпору из бојазни, да приватна иницијатива овим не изгуби што од свога преимућства, тиме, што ће се помоћу државне потпоре, створити могућност јачега државног мешања у делање приватне иницијативе. Ово утолико јачој мери код задружног покрета, који оснива свој живот на принципу *самопомоћи*. Међутим пракса и историја задружног покрета до данас, показала је, да је била претерана бојазан оних, који су гледали ову штетну последицу, ове државне помоћи, у развитку земљорадничких задруга.

И у Србији држава пружа потпору земљорадничким задругама. По закону о потпомагању земљорадничких задруга, да би се оснивање и пословање земљорадничких задруга потпомогло и унапредило, држава ставља на расположење Земаљском Савезу Земљорадничких Задруга (Главној Кредитној Задрузи) из чистог прихода државне Класне Лутрије 25%, до допуне 2 милијуна динара (фонд за потпомагање

земљорадничких задруга), као и из државне благајнице по 50.000 динара годишње, која се сума ставља сваке године у државни буџет. Из ових средстава Земаљски Савез чини позајмице земљорадничким задругама и то: у пољопривредним справама и машинама; на набавку стоке за рад, крупне и ситне стоке за приплод и облагороћавање; на набавку људске и сточне хране; у справама за устројство разних произвођачких предузећа (израда сира, масла итд.) и уопште у предметима или набавку предмета, којима се постижу чисто привредни циљеви.

Др. Богдан Ст. Марковић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

О ПОСТАНКУ БЕОГРАДСКОГ ТРГОВАЧКОГ СУДА [1]

У јануару 1858. године, за израду *Трговачког Законика*, *Устројства Трговачког Суда*, и *Судског Поступка у трговачким парницама*, буде усменим закључењем Државног Савета одређена комисија, од ових лица: Јован Мариновић попечитељ финансија, државни саветници: Алекса Јанковић и Димитрије Црнобарац, председник Апелацијоног Суда Јован Филиповић, начелник Књажевске Канцеларије Димитрије Матић, и секретар Државног Савета Јеврем Грујић, који је уједно био и деловођа комисије. На првој седници 19. фебруара исте године, попечитељ Мариновић саопшти, како је прошле године једна комисија, по споразуму са Државним Саветом, израдила пројекат тако зване правне чести Трговачког Законика, којој се има додати и глава о *Стечишту;* а што се тиче формалне стране истог законика, на име *Устројства Трговачког Суда* и *Поступка у трговачким парницама*, израда је пројекта о томе, по споразуму са Државним Саветом, поверена била секретару Јеврему Грујићу, који га је и спремио. „Задатак је наше комисије, рече попечитељ, прегледати ту формалну част закона, а у једно у колико је

ANALI PFB | anali.rs

[1] Додатак претпоследњем ставу чланка истог наслова, у прошлом броју *Архива*.

нуждно и ону правну, и главу о Стециште, која ће се у пројект унети, па ће се потом целокупни пројект Трговачког Законика, поднети Државном Савету". Затим је секретар Грујић, прочитавши комисији, свој пројекат о *Поступку у трговачким парницама*, изјавио да је саставио и пројекат о ономе шта би требало да се изостави у садашњем писменом *Грађанском Судском Поступку*, као што је и предложио прочитаним пројектом. Осем тога рече да је саставио и пројекат *Уводног Закона за обнародовање Трговачког Законика.* Комисија сврши посао, и попечитељ Финансија писмом од 14. фебруара 1859. године № 416. пошаље израђене пројекте *Трговачком Одбору*, на његов захтев од 9. фебруара исте године № 7; а за тим примедбе Одбора од 8. октобра 1859. № 51. са пројектима достави Попечитељству Правосуђа, на даљи рад. Решењем од 24. новембра исте године А№ 8266. под потписом Ђорђа Ценића, начелника истог Попечитељства, буду одређени Јеврем Грујић Радивоје Милојковић столоначелник Савета, и трговац Коста Антула из Београда, да комисионо прегледају пројекат Трговачког Законика и примедбе Трговачког Одбора, и у колико би што нашли за целисходније да допуне или исправе. Комисија сврши посао, и врати пројекат Попечитељству. У раду комисије, код појединих тачака трговачких и меничних послова, заслужују пажње предлози члана комисије К. Антуле, који је до смрти важио као један од најинтелигентнијих српских трговаца.

Алекса С. Јовановић.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Г. Ч. К., начелник округа смедеревског, жалио се Државном Савету, што је указом од 3 јула ове год. као начелник министарства унутрашњих дела, премештен *по службеној потреби* за начелника окружног, па је молио Државни Савет, да овај указ поништи из ових разлога:

1. По § 25 зак. о чинов. грађан. реда сваки чиновник може бити премештен у друго место и на друго звање, но у томе случају не може изгубити ни у плати ни у *степену*.

ANALI PEB.ianali.rs

Положај начелника министарства и положај начелника окружног није истог степена, није, дакле, истог ранга. По § 8 и 9 Устројства централне управе начелник министарства унутрашњих дела је као помоћник министров, који у његово име и по његовом овлашћењу у многим службеним предметима и случајевима издаје потребне наредбе. Њему су према томе потчињени органи полициске струке, па и начелници окружни у који је положај премештајем стављен.

2. Плата начелника министарства није једнака с платом начелника окружног. Начелник министарства има плату у талирима, а начелник окружни у динарима; у министарству начелник има три, а у окрузима начелници имају четири класе; дакле, плата начелника министарства је већа по класама и цифрама, јер је плата у талирима.

3. Кад је плата начелника министарства у талирима, онда је највећа плата његова 7072.50 дин. (I класа), коју начелници окружни прве класе не могу добити, јер је њихова плата према закону о уређењу округа и срезова највећа 7000 дин. (I кл.).

4. По чл. 28 закона о уређењу округа и срезова начелници окружни морају провести у једној класи најмање четири године, а тога ограничења у министарству нема.

5. Што му се време, које је провео у једној класи као начелник министарства, не може рачунати у рок за авансовање као начелнику окружном.

6. Што је добио плату 6062.40 дин., коју плату не предвиђа чл. 27 зак. о уређењу округа и срезова, јер начелник окружни *друге* класе има по закону 6000 дин., а те плате нема ни у општем делу овогодишњег буџета, који је по чл. 19 финансиског закона саставни део истог (види главу XXX, партија 135, позиција 1 посебног буџета, стр. 115).

7. Најзад, кад би се и узело да је начелник министарства раван положају начелника окружног, да је у *степену* исти, онда би се према закону о уређењу округа и срезова и закону о буџету имао превести на плату, која је предвиђена, па како је његова плата била преко 6000, имало би му се дати плата начелника прве класе од 7000 дин.

Са разлога у т. 6 и 7 и Главна Контрола као надлежно рачунско тело жалило се Државном Савету, тражећи да се указ поништи.

ANALI PFB | anali.rs

Државни Савет решењем својим од 1 септембра ове год. Бр. 5019 одбацио је обадве жалбе као неумесне.

Саопштавајући читаоцима „П. Г.“ ову одлуку Државног Савета, жалилац мисли, да је ипак његов указ противан и закону о уређењу округа и срезова и закону о буџету. Доносећи своју одлуку, Државни Савет је нашао, да нису окрњена права жалиочева. И ако су промењеним положајем његова надања и ишчекивања осујећена према мишљењу Државног Савета, ипак је премештајем с платом, коју је до сад имао, његов ранг сачуван.

Заступајући гледиште, да је *позитиван закон одредио плате и да се оне не могу давати ни мењати указом*, жалилац ипак налази, да се одлука Државног Савета може подврћи критици, у толико пре што је Главна Контрола као рачунско тело у име државе изјавила жалбу, налазећи, да је државна каса више оптерећена са 62.40 дин. месечно у овој години преко одређеног буџета. За то се нада, да ће се о овоме питању чути још и друга правничка мишљења.

Ч.

СУДСКА ХРОНИКА

У случају стицаја кривичних дела по закону о штампи казна не може бити строжа, но што је одређена за најтеже дело, па ма се казна за поједина дела спустила и испод минимума — изузетно од прописа чл. 52. закона о штампи.

— Одлука Опште Седнице Касационог Суда —

Власник и одговорни уредник једног листа оптужен је суду, што је под својим власништвом оштампао осам бројева свога листа и ако по чл. 42. зак. о штампи није смео под својим власништвом лист издавати, јер за своје раније штампарске кривице није платио таксу и трошкове, на које је осуђен. Тиме је он учинио осам крив. дела из чл. 42. зак о штампи.

ANALI PFB | anali.rs

Првостепени суд је нашао: да стоји дело из чл. 42. зак. о штампи и рачунајући му у олакшицу признање и добро

владање — тач. 4. и 7. § 59. казн. зак., с погледом и на чл. 52. зак. о штампи, — осудио је оптуженог за ових осам дела са осам месеци затвора.

По незадовољству држав. тужиоца, Апелац. Суд је ову пресуду преиначио и оптуженог осудио на шест месеци затвора из разлога:

„Према чл. 52. зак. о штампи за кривице штампарске казна се не може спуштати испод минимума предвиђеног за, иста, сем јединог случаја, који предвиђа чл. 55. помен. закона, а на име, кад се оптужени налази у стицају, па збир минимума оних дела за које се осуђује износи више но максимум казне за једно од тих дела, ако су из истог закон. прописа, као што је овде случај. Пошто се дакле оптужени у овом случају за осам дела из чл. 42. зак. о штампи у коме је минимум за свако од тих предвиђен од месец дана, а максимум од шест месеци, то се према наведеном оптужени за свих ових осам дела не може осудити више од шест месеци, те се на ту казну има и осудити, и ако збир минимума за сва та дела износи осам месеци".

По жалби држав. тужиоца, Касац. Суд примедбама својим од 30. марта 1907. год. Бр. 3674. поништио је пресуду Апелац. Суда из ових разлога:

„Погрешно је Апелац. Суд, преиначујући пресуду првостеп. суда нашао, да овде има места примени чл. 55. зак. о штампи и на основу таквог нахођења изрекао горњу пресуду. Јер кад оптужени по овом оптужењу одговара за осам дела из чл. 42. зак. о штампи, које се казни од 1—6 месеци затвора, и кад се по извршном наређењу овог зак. прописа одговорно лице има осудити на предвиђену казну *за сваки број* или *свеску* листа или списа који издаје, онда није било места примени чл. 55. зак. о штампи, већ је требало за свако дело одмерити казну, која по чл. 52. помен. закона не може ни у ком случају да буде испод минимума, јер је наређење чл. 42. зак. о штампи специјално и по постанку доцније од оних у чл. 55. помен. закона, па по томе и претежније".

Апелац. Суд је дао ове противразлоге:

„Оптужени одговара за осам дела из чл. 42. зак. о штампи. Он се, дакле, налази у реалном стицају крив. дела. Према томе, у случају овог оптужења у погледу примене казне, имају се узети у обзир оне одредбе из закона о штампи,

ANALI PER | anali.rs

које се на стицај односе и примену казне за такве случајеве регулишу.

„По чл. 52. помен. закона, за штампарске кривице није допуштено спуштати казну испод минимума одређеног у закону за оно дело, према чијем се извршиоцу казна примењује. Од ове опште законске одредбе, која важи за сва крив, дела предвиђена у закону о штампи, кад се она појединачно појављују, учињен је потпуно са разлогом изузетак једино за случај изложен у чл. 55. зак. о штампи. Према овом законском пропису, на случај стицаја по закону о штампи, допуштено је и силажење испод законског минимума, ако збир минимума казни за она дела због којих се оптужени осуђује прелази максималну границу казне за једно од тих дела, разуме се, у случају, ако су сва та дела за која оптужени одговара идентична, ако су кажњива по једном истом закон. пропису.

„Овај законски принцип постављен у чл. 55. зак. о штампи, који регулише примену казне на случај стицаја крив. дела по зак. о штампи, има значај опште генералне легалне одредбе. Круг његове важности, обухвата све оне случајеве, у којима се појављује стицај крив. дела предвиђених и кажњивих по закону о штампи. Према томе, ни по чему се не може узети, да је закон дао суду овлашћење, да у једном случају појављеног стицаја изврши примену чл. 55. помен. закона а у другом извесном случају да ту примену откаже. Примена ове закон. одредбе мора наступити и на случај стицаја дела из чл. 42. зак. о штампи, јер тај члан сам собом не представља никакав изузетак, који би искључивао важност чл. 55. помен. закона и за тај случај. Такав значај не може се дати одредби чл. 42 ни по томе, што она предвиђа за одговорно лице казну за сваки број или свеску или списа издатог у безправном власништву; јер такав начин нормирања казне истиче из саме казне тог преступа, али то ни уколико није негирање општности чл. 55. зак. о штампи и примене његове на овај случај.

„Најзад, не може се примити као тачно ни оно тврђење у примедбама Касац. Суда, да је наређење чл. 42. зак. о штампи претежније и по томе, што је постанком својим доцније од наређења у чл. 55. помен. закона.

ANALI PFB | anali.rs

„Одредба чл. 42. није доцнија већ ни по томе, што она долази у законском тексту испред чл. 55. А тај факт, што је измена чл. 42. постанком својим доцнијег татума од доношења прописа чл. 55. равнодушан је у овом случају са тога разлога, што је том изменом пренета само кривична одговорност на друго лице, а суштина саме одредбе и начин нормирања казне остали су потпуно истоветни као и у ранијој редакцији“.

Општа седница Касационог Суда од 25. маја 1907. год. Бр. 6116. усвојила је ове противразлоге и пресуду Апелац. Суда оснажила.

Мих. Л. Стојадиновић.

Може ли се пострекивање доказивати основима подозрења.

Ужички првостеп. суд пресудом својом од 11. декембра 1910. год. № 564 осудио је Лазара Ковачевића из Ср. Добриње, што је пуцао из пушке на Луку Ковачевића из Ср. Добриње и повредио га: А Саву и Милеву Ковачевића онд. који су оптужени били за исто дело као пострекачи (што су наговарали Лазара да пуца и убије Луку), ослободио је казне из недостатка доказа, јер је нашао да противу њих стоје само основи подозрења: из § 121. тач. 7. крив. пост. (што су у времену дела били на лицу места), и из § 123. тач. 2. крив. пост. (што је један сведок посведочио да су викали Лазару да пуца и убије Луку).

Ову су пресуду одобрили и виши судови. Међутим ми смо мишљења, да је она према Сави и Милеви погрешна, *јер држимо да се пострекивање не може доказивати основима подозрења већ само непосредним доказима.*

Ову погрешку, (што су Сава и Милева ослобођени из недостатка доказа), судови су учинили за то, што они идентификују дело пострекивачево са делом извршиочевим т. ј. они сматрају да је самим тим, што је доказано дело за извршиоца доказано и дело за пострекивача, и да према томе код пострекивања судови имају једино да цене кривичну одговорност пострекивачеву а не и постојање дела и пострекивања.

ANALI PER Tanali.rs

Ово је резоновање судова погрешно, јер и код пострекивања судови имају у смислу §§ 161. и 218. крив. пост. да цене поред питања о кривичној одговорности пострекивачевој још и питање о постојању дела пострекивања без обзира на то, што је утврђено дело за извршиоца.

А кад се мора утврђивати постојање дела, онда се оно према § 118. крив. пост. не може доказивати основима подозрења већ само непосредним доказима.

Да се код пострекивања мора ценити и постојање дела, види се из ових примера: А. и Б. свађају се на путу. В. прође поред њих и у шали им довикне: „бре! одкад се свађате, зар се још нисте побили“ и оде, а ови се доцније доиста и побију и Б. буде повређен, који поред А. оптужи и В. као пострекивача. Или А. и Б. туку се, а В. који то посматра викне А: „остави море не туци га, да имаш због њега посла са судом“ и Б. који буде повређен оптужи В. као пострекивача.

У оба ова случаја В. ће се ослободити од суђења по § 250 *а* крив. пост. за то, што у његовој радњи (изразима) нити стоји какво казнимо дело, нити је она била ма од каквог утицаја на решимост А. да туче и повреди Б.

Међутим, кад се не би ценило питање о постојању дела, онда би се В. имао ослободити казне као невин, што би значило да стоји дело пострекивања, али нема доказа да је исто извршио В. и ако рецимо сам В. признаје, да је горње речи изговорио, — а то би онда био један парадокс.

Кад смо предњим разлозима доказали, да се код пострекивања мора утврђивати и постојање дела, онда исто за Саву и Милеву није утврђено, јер основи подозрења: § 121. тач. 7. крив. пост. и § 123. тач. 2. крив. пост. који су као једини доказ противу њих изнети, нити су довољни да би се њима могло дело утврдити, нити се основима подозрења може према § 118. крив. пост. у опште доказивати постојање дела.

Према томе, пошто није доказано постојање дела пострекивања, то је суд требао, да их ослободи од суђења по § 250 *а* крив. пост. а не да их ослобођава по § 242 крив. пост. из недостатка доказа.

ANALI PFB | anali.rs

Ср. Ђ. Трипковић.

Да ли се жалба првостеп. суду на пресуду или решење општинског суда у вароши или варошици има поднети и у празнични дан, ако је овај дан последњи дан рока за жалбу, или се жалба може поднети првог дана по празнику.

Поводом захтева Министра Правде од 22. фебруара 1910. Бр. 3043, да Касациони Суд на основу тач. 2. § 16. свога Устројства дâ своје мишљење о томе: да ли се, с погледом на чл. 90. закона о општинама жалба првостепеном суду на пресуду или решење општинског суда у вароши или варошици има поднети и у празничан дан, ако је овај дан последњи дан рока за жалбу, или се жалба може поднети првог дана по празнику у смислу § 15. Крив. Суд. Пост. — Касациони Суд проучио је ово питање у својој општој седници и, на основу тач. 2. § 16. свога Устројства, поднео је Министру овакво своје мишљење:

По § 15. и 16. Полициске Уредбе, противу пресуде или решења по иступним делима имају право стране жалити се првостепеном суду, а жалба се изјављује за три дана од саопштења пресуде или решења и предаје се оној власти, која је пресуду или решење изрекла.

Кад, дакле, поменути прописи Полиц. Уредбе која је кривични поступак за извиђање по иступиним, не предвиђа ништа изузетно за случај да дан падне у празничан дан, и кад полициске власти како среске тако и општинске, било у варошима, варошицама или селима — чл. 90. закона о општинама — раде и у празничне дане, онда је јасно да се на предавање жалби изјављених на пресуде или решења по иступима не може применити § 15. Крив. Суд. Пост., који предвиђа да се за дан рока, кад овај падне у дане кад првостепени суд не ради — празничан дан, има узети први дан по празнику. Ово још зато што законик о кривичном судском поступку поставља правила по којима ће се злочинства и преступљења истраживати и пресуђивати, а не и кривице по иступним делима — § 1. Крив. Суд. Пост. И што се жалбе по иступним делима и не предају првостепеном суду, те да би при том могло бити места примени прописа, који у том погледу важе за првостепени суд.

ANALI PEP anali.rs

Према овоме, Касациони Суд налази: да се жалба упућена првостепеном суду на пресуду или решење о иступним

делима била то пресуда, односно решење, општинскога суда, варошког или сеоског или државне полициске власти, има предати и у празничан дан, ако је овај последњи дан рока за жалбу, а да се на ове жалбе не може да примени § 15. Крив. Судског Поступка, т. ј. да се такве жалбе не могу поднети и првог дана по празнику.

К.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Nys E. Pages de l'Histoire du Droit en Angleterre. Le Droit Romain, le Droit des Gens et le Collège des Docteurs en Droit Civil. *Bruxelles* (M. Weissenbruch) *1910.* в. 8⁰. 155.

Ернест Нис (или Најс) већ одавна није више туђинац за наше правнике. К српском издању његовог *Порекла Међународног Права* ја сам већ год. 1895 додао у предговору преглед његових научних радова. Од тога времена он се није одмарао, може се рећи, ни једнога дана. Позната *Revue de Droit International et de Législation Comparée* није готово ни једном изишла без његових прилога, који су увек од великог научног значаја. Од тада су изишле његове *Études de Droit International et de Droit Politique* (две књиге, 1896 и 1901) и *Recherche, sur l' Historie de l'Economie Politique* (1898), као и превод с инглескога (1895) Вестлекових *Chapter on the Principles of International Law* (1894). Наследник Ривијеров на катедри Међународног Права у Брислу, он је уз то доспео да напише и изда *Le Droit International, les principes, les théories, les faits* које је већ изишло у другом издању (три књиге, 1904 = 1906; в. 8⁰, 546 + 432 + 758) које у велико премаша задаћу једног уџбеника, и које је већ заузело врло угледно место у савременој стручној књижевности. Ако се не варамо, оно је већ било приказано код нас.

Практични правник — поред професорства Нис је апелацијони судија — уз то следбеник најслободоумнијих мисли, Нис се ипак најрадије бави историским истраживањима порекла и развијања Међународног Права и свега што с тим стоји у вези. И с правом се може данас тврдити, да сваки његов нови рад расветљава нове до сад мало познате фазе у развитку наше науке. И римско и англо-саксонско право проучава писац у вези с 347-мо годишњим делањем Правничкога Друштва (Doctors' Commons) у Лондону, да из њих извуче закључке за развијање Међународнога Права и што нормалнијих међународних односа. И резултати до којих долази, од највећег су научног интереса. Кроз дуги низ столећа Римско Право у Инглеској игра много важнију улогу него што се до сада узимало, ма да је на крају морало устукнути пред обичајним; Трговачко Право врши такође велики утицај на развијање Међународног Права; у делу *Doctor and*

www.pravo.ac.rs

Student Христоф Сен-Жерман пише већ 1518 „трговина и промет између личности разних држава и народа представљају главни предмет Међународног Права", а један писац XVII столећа наводи једну пресуду из год. 1473 о неком трговинском послу, у којој се истиче да она нема да се донесе на основу инглескога права нити по нахођењу пороте, већ на основу Међународнога Права — „the law of nations" — „које понеки називају трговинским (the law merchant), а које је у ствари светско право (universal law)". Од великог је научног интереса и улога коју у овоме развијању играју црква и црквени судови, да и не говоримо о војничким и о адмиралским судовима и одлукама ових последњих у разним поморским споровима, који су за нас тим значајнији, што су кроз столећа као судије заседавали у њима најбољи инглески правници. И дуги низ ових, до сад већином неиздатих пресуда, и стручних мишљења за њихово образложење, представља баш један од главних и значајних извора за овај пишчев рад. Постанак и развитак манастира, улога свештенства у суђењу, нарочито у прављењу завештаја, уређење духовних судова, све је то проучавано у овој књизи упоредо с борбом између народног и римског права, с утицајем које је ово последње вршило на политичко развијање по британским острвима, с правном наставом у Лондону, Кембрицу и Оксфорду. Ова последња је била развијена у толикој мери да је познати историчар Халам могао тврдити, да је у Инглеској већ крајем XVI столећа постојала нарочита категорија правника, која се бавила Међународним Правом. Поред острвскога положаја Инглеске овоме је допринела у знатној мери и тежња владара и државника британских да што саревњивије чувају и штите своју самосталност најпре према Риму, за тим према Папи и најпосле према Царству. У овом погледу је карактеристичан пријем на инглеској обали краља и цара Жигмунда, пре него је отишао на сабор у Костанцу, а не мање је важан упут славнога Фр. Бакона (1615) о потреби изучавања Међународнога Права. У много већој мери него што се до данас узимало, публицисти и правници су суделовали списима својим у међународним споровима XVI и XVII столећа. Многоме од тих списа први повод је и био какав међународни спор отаџбине дотичнога писца. У важним случајевима инглески владари нису се устручавали да траже стручна мишљења од научника у Паризу, Болоњи, Риму, Падови и т. д. *Calendar of State paper* садржавају многа стручна мишљења, који су влади инглеској давали на њен захтев домаћи правници; друга се још не објављена — налазе у Британском Музеју или у архивама Адмиралства, и готово сва их је Нис проучио при писању ове књиге.

Онима од наших млађих правника, који се интересују правном историјом у опште, ми ово дело одличнога писца најтоплије препоручујемо, и то како због резултата које даје тако и због метода којима је до ових дошао. Било би уз то добро, кад би се превела бар глава пета о Међународном Праву (стр. 72—101).

Др. Мил. Р. Весник.

ANALI PFB | anali.rs

Dr. Max Gmür, Die Anwendung des Rechts nach Art. 1 des schweizerischen Zivilgesetzbuches, Bern, 1903. Verlag von Stämpfli & Cie. S. VIII + 152.

— СВРШЕТАК —

Разликују се две врсте тумачења. Једна у систематско-техничком (или *формалном*) и друга у *материјалном* смислу. Код прве се узима нарочито у обзир, какав положај заузима дотично правно правило по спољашњем распореду, систематици и техничком својству закона. Нарочито однос према суседним §§ и према институту под који оно припада. Тумачење у формалном иде пре тумачења у материјалном смислу. Ово друго има за циљ да обухвати везу текста са правним животом. Јер свако место у закону има, у фигури речено, Јанусову главу; са једним лицем гледа она к осталом тексту, а са другим у народ и у живот, и то у живот садашњости, а не онај из времена постанка. Судија се мора трудити, да закон прилагоди захтевима, које грађански саобраћај на њега ставља.

Често се покаже, да је према тексту могуће више разних тумачења, од којих је једно за ову, а друго за ону заинтересовану групу повољно. У овом случају судија ће тумачење управити према оним интересима, који су несумњиво важнији и претежнији. Али је и овде потребно дати судији у руке једно објективно мерило, помоћу кога би он могао да бира између разних тумачења. То мерило даје одељ. 2. чл. 1. грађ. зак. Тиме, што судија тражи оно правило, које би он као законодавац поставио, када би дотичну одредбу хтео још више да специјализира, потискује се у знатној мери субјективни елеменат.

После примене закона, у примени права наилазимо на други ступањ: *примену обичајног права.* Обичајно право може бити опште и посебно; допуњавајуће, тумачење и дерогативно; најзад може постојати и судски обичај (судска пракса). Под обичајним правом у чл. 1. одељ. 2. швајц. грађ. зак. разуме се само опште и само допуњујуће обичајно право.

Слободно изналажење права јесте трећи ступањ примене права. Област слободног изналажења права почиње онде, где закон и обичајно право престају. Тада судија према чл. 1. одељ. 2. има да решава по оном правилу, које би он као законодавац поставио.

Према ранијем схватању поклапао се правни поредак са позитивним правом; односи, који у закону или обичајном праву нису били регулисани, припадали су бесправном простору. Тако више неће бити. Са слободним изналажењем права добило је објективно право много већу област. Али где се свршава слободно изналажење права, а тиме и примена права уопште?

Судија не може апсолутно све решавати што је међу људима спорно. Он има да решава само правна питања. Помоћу слободног изналажења права пак он може само оне односе подвести под право, који то са законодавчеве тачке гледишта заслужују. Судија дакле при постављању оних правила, која хоће да примени, не сме заборавити, да он као год што у формалном погледу законодавца у извесном смислу ad hoc замењује, тако и у материјалном погледу од прилике исти посао има да ради, као и онај. У једној земљи, где тако широки кругови народа узимају учешћа у управи

ANALIPB | anali.rs

и законодавству као у Швајцарској, знаће сваки разуман човек, а пре свега сваки добар судија, чега се у главном тиче код законодавства.

Три су момента, која се код слободног изналажења права морају узети у обзир. Први је, да правило, које се поставља, буде целисходно и да одговара захтевима живота. Други је, да се при сукобу разних интереса нађе оно решење, које највише одговара општем добру. Трећи је, да се то правило може уврстити, унети у постојећи правни поредак. Позитивно право у овом случају нема да се поправља, већ да се згодно допуни.

Слободно изналажење права је једна врста примене права; она није правни извор. Правило слободног права јесте правно правило мањег ранга, пошто оно важи само за један одређени случај, а за даље није обавезно. Оно најзад није правно правило, које је тек створено, ново, него је — премда можда непознато — ипак већ постојало, а сада је само морало бити пронађено и признато. Судија не ствара право, он примењује само оно, које већ постоји, али зато он оваквим правилима даје званично признање.

Значај слободне примене права првих година неће бити тако велики, јер је сам закон довољно потпун и савршен. Тек доцније, после неколико деценија, биће чешће потребно, да се празнине у закону попуњавају.

Последњи став чл. 1., где је реч о науци и јуриспруденцији односи се на оба предња одељка тога члана, а не само на одељ. 2.

Правила науке и јуриспруденције немају за судију никакву обавезну силу, већ само извесно ауторитативно дејство. Он у њима налази своју инспирацију и своје уверење. Само га на то обавезује одељ. 3. чл. 1., а иначе је то lex imperfecta.

Под *науком* треба разумети збир мишљења, која, пре свега, долазе од лица са потребном научном компетенцијом, и затим, која својим бројем, као и својом сагласношћу дају довољну сведоџбу за правилност неког одређеног решења.

Под *јуриспруденцијом* треба разумети пут и начин, како судови тумаче закон, или — у мало ширем смислу — како органи правосуђа примењују право. Тиме се нарочито указује на сталну праксу Касационог Суда.

Најзад, у закључку своје књиге, писац баца један поглед на *резултате* до којих је дошао, затим у кратким потезима прелази на *просторну владавину чл. 1.*, па онда говори о *чл. 1. и практици*, и на крају, о *чл. 1. и правној науци.* —

Као што се види, чл. 1. швајцарског грађ. законика, који је у проф. Гмиру нашао тако одличног заступника и коментатора, представља један велики напредак у законодавству целога света. Он је одлучно стао на гледиште нове, историјско-еволуционистичке правне школе.

За нас што имамо грађански законик од 1844. г., па још његове прописе из §§ 8. и 10., по којима се правник врло често доводи у тај мало завидан и управо комичан положај, да изналази „намеру законодавца“ од пре 65 година, и да решава по „природном праву“, за нас што имамо грађански законик, коме је потпуно непознат институт једног законодавац

ad hoc, за нас је тај чл. 1. швајц. грађ. зак. врло поучан. У толико ће нам несумњиво још поучнија бити научна излагања проф. Гмира. Нарочито она места, где је реч о тумачењу и о слободном изналажењу права, чему смо уосталом и ми у овом приказу особиту пажњу поклонили.

У својој монографији проф. Гмир је подвргао једној детаљној правничкој и правно-филозофској анализи цео чл. 1. швајц. грађ. законика. Он почиње са првом речи и са првим појмом из тог члана, са „законом", па иде редом, став по став, до последње речи — „јуриспруденције". Коментари, које он при том даје, врло су интересантни, а уз то сасвим тачни, дубоко научни и врло логични. Цела је књига управо једна мала ризница лепих и здравих мисли.

Они, који буду књигу прочитали, имаће велике користи и проширије хоризонат свог правничког знања у много већој мери, него што су то можда — према скромном наслову и величини саме књиге — и могли слутити!

Милан М. Стојадиновић.

БЕЛЕШКЕ

Изгледи за судску службу у Пруској. У овогодишњем издању календара за пруске судске чиновнике (Terminkalender für die preussischen Justizbeamten 1910) налазе се занимљиви податци о изгледу за будуће правничке генерације у погледу службе.

Број чиновника у судству се 1909 знатно повећао, установљено је 127 нових места. Од 1900 број тих чиновника се попео од 5010 на 6317. Међутим прираштај правника далеко премаша ово увећање места. Број асесора се прошле године повећао за 193 а број референдара за 166; првих сада има 2806 а других 7694, док их је 1900 било само 1756 одн. 4602, што преставља прираштај од 50% одн. 67% док се број места увећао само за 21%.

Из једног објашњеног табеларног прегледа види се да су од 300 асесора, постављених за судије у 1909, само њих 100 у служби пре 1904. Нарочито пада у очи велики број брзих постављања у великим варошима, што је до пре неке године било потпуно искључено. Ово не значи да су се односи у постављању у опште поправили. Само они асесори постављају се за судије у великим варошима ускоро по положеном испиту, који су га положили са добрим или одличним успехом. Да би се придобили за судску службу, они се тиме одликују мимо остале, који положе испит само са довољним успехом. Питање је само, да ли не би било за судију боље, да је прво служио у малом суду, радећи разноврсне послове, за које би сам био одговоран.

Ово брзо постављање асесора за судије има за последицу опадање *просечне* године служења асесора у моменту постављања за судију. Али

док је пре вредан правник обичних способности могао да рачуна на постављање знатно пре навршених просечних година службе, то сада онај ко није положио испит са добрим успехом, мора бити врло задовољан, ако му пође за руком да буде постављен за судију у петој години службе, и то баш у источним срезовима, где ствар стоји релативно добро. Ово су последице прекомерног одлажења на правне науке.

Слични односи важе и за унапређење судија. Што се тиче плате, то су пре закона о платама од 1907 судије добијале 3600 марака после 6 год. и 11 месеци, а 4200 одн. 4800 м. после 9⅓ и 12⅓ год.; сада пак долази већина до тих плата после 7, 10 одн. 13 г.. Старијим судијама међутим донео је тај закон знатне користи.

Изгледи за најближу будућност нису *баш* сјајни. Пошто је проширена надлежност среских судова, поставиће се у њих нове судије, у место у више судове, чија је надлежност смањена. Број места дакле вероватно неће бити повећаван, и због тога ће још више асесора но до сада отићи у правобранноце. Њихов се број у току последњих 9 година увећао за 50%, па ће и њима проширење надлежности среских судова бити од штете.

Светско менично право, од Dr. F. Meyer-a, 2. св. 1909. Leipzig, 29 М. Горе именовано дело дели се на два одељка, први, који излаже упоредно право и други, законодавни део. У првом одељку изложено је на 757 страна данашње менично право свих културних држава. Овај је одељак подељен на четири пододељка: опште и специјалне одредбе, сопствена меница и међународно менично право, са једним исцрпним стварним регистром (85 страна). Друга свеска пружа нам на 434 стране пројекат за међународни менични законик, који садржи 111 марљиво и исцрпно израђених параграфа. Као увод овоме одељку предходи прегледан историјски део. Пројекат ни у колико није само проста копија немачког меничног закона, тако да нам ово дело представља једну од најважнијих припрема за међународну конференцију у Хагу а исто тако је и велика добит за менично правну литературу.

Главна годишња скупштина правничког друштва у Загребу. 19. фебруара о. г. одржана је у Загребу главна годишња скупштина правничкога друштва. Скупштину је отворио друштвени подпредседник Др. Степан Посиловић.

Друштво може у своју историју и ову годину забележити као једну врло плодну годину. Покрај обичних редовних састанака који су се држали једанпут месечно у Загребу и на којима су читани врло занимљиви и корисни радови појединих друштвених чланова, друштво је према своме решењу прошле годишње скупштине да се друштвени састанци држе и изван Загреба, одржало састанак у Осеку, који је одлично испао, што је према извештају Управног одбора, дало повода да се у току ове године у томе погледу још више ради.

Друштво је прошле године штампало о своме трошку, одлично дело Др. Н. пл. Томашића „Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva“, које је дело члановима раздато безплатно.

Друштвени орган, одлично уређивани месечни часопис „Mjesečnik“, у овој години напредовао је одлично, чему има да се захвали на првоме месту његовом вредном уреднику Др. Јосипу Шиловићу а тако исто и великом броју одличних сарадника. Mjesečnik се троши у 1450 примерака. Стање друштвене благајне за 1909. је овакво. Примање 17.467 К. 72 fil. Издавање 14.639 К. 63 fil. дакле чист остатак 2.828 К. 09 fil.

Честитамо друштву на овако лепоме успеху и желимо да и у будуће тако настави.

Катедра за полицијске науке. На Универзитету у Лозани отворена је први пут прошле године катедра за полицијске науке. Целокупан програм предавања подељен је на пет делова, и то овако:

Први део: практично упознавање злочиначког света: навике и начин живота злочинаца, тетовирање, проституција и разбојништво; трикови које употребљују злочинци из навике да не би били упознати; злочиначки говор, и т. д.

Други део: крађа и убиство: разне врсте крађе, опасна крађа и т. д., упознавање оруђа којима се служе злочинци при крађи, крађа без справа, убиство и смртоносни ударац, упознавање оруђа којима се служе убице, упознавање рана. Констатовање факата важних за изналажење кривца: фотографисање и цртање објекта, посматрање трагова од стопале, крви, трагови на лешини од прстију, од оруђа. Преглед стана, руковођење претресом стана и т. д.

Трећи део: преваре, фалсификати, методе при откривању фалсификата, упоређивање рукописа; прављење лажних банкнота, новаца, руковођење истраге при открићу фалсификата и т. д.

Четврти део: методе идентификације: антропометрија, доктилоскопија, Portrait parlé и т. д.

Пети део: Организација модерне полиције.

Часови предавања су три пута недељно, осим тога држе се недељно два часа практичних вежбања на којима се практички изучава изналажење трагова, оруђа, упоређивање рукописа, извијање рана и т. д.

J. Крик.

Прилози за споменик Богишићу. Уреднишству „Архива“ за правне и друштвене науке послала су ниже именована господа прилоге за подизање споменика Валтазару Богишићу: Из *Београда:* Г.Г. Драгић Павловић, адв. 5 дин., Михаило Живковић, писар варош. суда 2 дин., Петар Влајић, секретар варош. суда 1 дин., Душан Димитријевић, писар варош. суда 0·50 дин., Живко Шушић, свр. правник-практ. 0·50 дин., Миливоје Никловић, судија варош. суда 1 дин., Ђорђе Јанс, судија варош. суда 0·50 дин., Дим. С. Ранковић, секретар варош. суда 1 дин., Н. Н. 2 дин., Христодуло, адв. 2 дин., Воја Миљковић, адв. 2 дин., Живојин Ђ. Анђелковић, писар варош. суда 0·50 дин., Хајим Давичо, адв. 0·50 дин., Мих. Костић,

суд. писар 0·50 дин., Мил. А. Протић 2 дин. Из *Пирота:* Г.Г. Милан М. Николић, председ. прв. суда 5 дин., Димитрије Војновић, судија прв. суда 2 дин., Србислав Ковачевић, судија прв. суда 1 дин., Момчило Здравковић, судија прв. суда 2 дин., Милан Петровић, судија прв. суда 2 дин., Миливоје Поповић, секретар прв. суда 2 дин., Душан Живановић, писар прв. суда 2 дин., Сава Ранчић, писар прв. суда 2 дин., Спасоје Петровић, писар прв. суда 2 дин., Радивоје Ракоњац, архивар прв. суда 1 дин., Петар Алимпић, инт. проток. прв. суда 1 дин., Видан Пандуровић, начелник окр. пиротског 2 дин., Милорад Матић, секретар окр. пиротског 1 дин., Анта Иванковић, начелник среза нишавског 1 дин., Светислав Станојевић, адвокат 2 дин., Вићентије Петровић, адвокат 3 дин. Из *Ужица:* Г.Г. Михаило Зотовић, начел. окружни 2 дин., Јосиф Јањушевић, председ. суда 4 дин., Драгут. Дединац, судија 1 дин., Младен Грашић, судија 2 дин., Милов. Илић, судија 3 дин., Ђорђе Савић, судија 2 дин., С. Ђ. Јелчић, секретар окр. начелства 1 дин., Мих. Димитријевић, секретар прв. суда 1 дин., Добрило Јокановић, писар прв. суда 2 дин., Свет. Петровић, писар прв. суда 1 дин., Драг. Стојковић, писар прв. суда 1 дин., Милорад Пантелић, писар прв. суда 1 дин., Миливоје Радојичић, писар прв. суда 1 дин., Драг. Николић, полиц. писар ср. ужичког 2 дин., Алекса Ђ. Поповић, адвокат 5 дин., Страх. Ђ. Поповић, адвокат 5 дин., Љуба Ђерасимовић, адвокат 5 дин., Срећко Ђ. Трипковић, адвокат 3 дин., Симо В. Терзић, адвокат 3 дин. Наставници универзитета 56 дин.

Свој господи приложницима уредништво „Архива“ изјављује захвалност.

Нове књиге. — *J. Péritch,* Influence de la Codification Civile Nationale sur le Progrès de l' Unification Juridique Internationale p. 32. 8⁰ Bruxelles 1910.

Живојин М. Перић, Државни буџет и државни савет, стр. 31 8⁰. Београд 1910.

Др. Тома Живановић, Основни проблеми кривичног права, стр. 64 + II 8⁰ Београд 1910. Цена 1·20 дин.

Андра Ђорђевић, Наследно Право Краљевине Србије I страна 1—136. Београд 1910. Цена 3 дин.

УРЕДНИЦИ:
Dr. Коста Кумануди и Dr. Драгољуб Аранђеловић
Ресавска ул. 35 Његушева ул. 65

ВЛАСНИК:
Милић Радовановић,
професор на Универзитету

ANALI PFB | anali.rs

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА
Чика-Љубина ул. бр. 8

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига IX. 25. априла 1910. Број 3.

ДРУГА ХАШКА КОНФЕРЕНЦИЈА МИРА

— НАСТАВАК —

Два су предлога о сталном међународном суду била изнета пред прву подкомисију, руски и амерички; и једноме и другоме био је циљ да се на неки начин доскочи рђавим особинама које је Хашки Суд, установљен 1899 године, показао у пракси. Али док је руски предлог задржавао досадашњу установу, усавршавајући и мењајући само појединости њеног механизма, амерички предлог је напротив ишао на то да се створи сасвим нова институција која би постојала напоредо са судом од 1899 тако да би државе могле бирати, коме ће се од та два суда обратити. После начелне дебате која је две седнице трајала, прва подкомисија је у начелу примила амерички предлог са 28 гласова (12 уздржало се) и упутила га нарочитоме одбору B на детаљно проучавање.

Начелна дебата у првој подкомисији[1] (9. и 10. седница) ишла је доста глатко и није ничим наговештавала да ће предлог остати неостварен; главни камен спотицања, начин образовања суда и бирање судија, делегати су у осталом у тој дебати обилазили, резервишући га и одлажући за доцније расправљање. Говорило је се о суду у опште, о његовом карактеру и његовој потреби.

У врло лепим и исцрпним говорима, амерички делегати Чот и Џемс Браун Скот објаснили су и протумачили побуде и садржину свога предлога. По њиховом мишљењу, најбољи је доказ да је садашњи Хашки Суд само први покушај и база на којој даље треба зидати, што су пред тај суд за

[1] Deuxième Conférence de la Paix. Actes et Documents. Tome II, p. 309—351.

ANALI PFB | anali.rs

осам година изнета свега четири спора и ако је иначе изборно суђење напредовало, и ако су за то исто време не мање од тридесет и три уговора о обавезном изборном суђењу закључена међу државама. Тако ретке пресуде чине немогућим континуитет, слабе утицај и моралну снагу суда, а о каквој међународној јуриспруденцији која би допринела једном дефинитивном систему међународног права не може се ни мислити. Зашто је то тако? Зато што је Хашки Суд непрактичан и спор у своме функционисању. По чл. 41 хашке конвенције Хашки Суд треба да буде приступачан у свако доба и перманентан. Суд од 1899 године нити је перманентан (т. ј. стално на окупу) нити приступачан у свако доба: за сваки посебни случај државе морају најпре да на једној листи од стотину лица одређују судије који ће спор судити и те судије састају се тек после предаје тужбе и у опште аката који износе захтеве парничара. Кад већ морају на сваки начин да судије бирају, државе ће их често радије узети ван листе Хашкога Суда, радије ће се обратити каквоме државном поглавару или лицу од поверења као што су то тако често у XIX веку чиниле, јер их суђење онда ништа неће коштати. Самим тим дакле што не може државама да пружи готов конституисан суд за један спор, Хашки Суд губи своју вредност у пракси и ретко се употребљава.

Организација новога суда била би сасвим друкчија. По америчкоме предлогу државе би изабрале известан број судија (седамнаест) који би се стално, у уговором утврђени дан једанпут или двапут годишње, састајали у Хагу и решавали поднете спорове. Именовани за дуже време (предлаже се рок од дванаест година) и непокретни, чланови суда би били довољно независни да спорове решавају само на основу правних принципа и без обзира на политичке интересе; то не би били дипломате који би суђење схватили као неку врсту измирења супротних интереса већ правници који би строго и без обзира примењивали правне принципе и ништа друго. Пошто би иста лица судила читав низ парница, континуитет у суђењу дао би могућности да се створи извесна међународна јуриспруденција. Надлежност суда би била двојака: суду би се поверавали спорови на основу унапред закључених општих уговора о обавезном изборном суђењу; државе би осим тога суду подносиле на решење и поједина питања

која не потпадају ни под који претходни уговор о суђењу. У почетку суд би вероватно имао да суди само спорове поднете на основу уговора о изборном суђењу а доцније, у колико би својим марљиво мотивисаним, правно основаним и непристрасним одлукама задобијао поверење и поштовање држава, државе би му подносиле све чешће и специјална питања непредвиђена ранијим уговорима.

Амерички делегати су у своме предлогу признавали да је најтеже питање о начину на који да се суд састави. Основно правило међународнога права о једнакости држава захтева да свака држава буде у суду заступљена; али, ако би све државе представљене на хашкој конференцији потписале уговор, добио би се суд од четрдесет и пет лица, а такво судско тело не би могло корисно функционисати. Како да се измири принцип подједнаког представништва држава у суду са потребом да суд не буде многобројан? Амерички делегат Скот је истицао једно решење тога тешког проблема. Признајући државама подједнако право на именовање судија, Скот је на основу праксе и искуства констатовао да се државе неће подједнако судом користити. Као у унутрашњости једне државе тако и у међународном домену обраћање суду је у управној сразмери са богаством, индустријом и бројем становништва: државе које су многољудније, богатије, са развијенијом индустријом имаће много више међународних спорова и много ће већу употребу чинити од суда него остале. Кад је тако, онда по Скотовом мишљењу треба узети као основицу за састав суда становништво и дати веће учешће у суду оним државама које су многољудније и које ће вероватно од суда и чинити употребу. Да би суд лако функционисао, број судија не треба да буде већи од седамнаест; тих седамнаест судија ваља дакле распоредити на државе тако да на известан број становника дође по један судија; свака држава која има тражени број становника била би заступљена једним судијом; ниједна држава, ма колико становника имала, не би могла добити више од једног судије; али оне државе чије становништво не достиже одређену цифру биле би по неколико заједно заступљене једним једним судијом. Водило би се рачуна и о томе да у суд уђу судије који би представљали разне културе и разне расе тако да разноврсни правни системи (државе чијем је законодавству основа римско право

ANALI PFB | andi.rs

као и државе са common law и т. д.) буду заступљени. Износећи пред делегате тај површни нацрт, Скот је за доцније одлагао детаљно утврђење плана по коме би се суд комбиновао.

Готово све делегације заступљене у подкомисији сматрале су за потребно да кажу своју реч. Енглеска, Немачка, Француска, Персија, прихватиле су амерички предлог без икаква устезања. За предлог су се изјасниле али са извесним резервама или напоменама Португалија и америчке државе Аргентина, Мексико, Венецуела, Панама, Уругвај и Хаити. Српски делегат Миловановић везивао је свој пристанак за два умесна услова: да се најпре усвоји један општи уговор о обавезном изборном суђењу који ће суду обезбедити известан минимални контигенат спорова (да суд не би у почетку седео беспослен), и да се за састав суда као основа узму или апсолутна правна једнакост држава или личне особине судија. Белгијски делегат Бернар трудио се да предочи све тешкоће на које суд у своме функционисању може наићи: да ли ће седамнаест угледних правника пристати да оду из своје земље на дуже време и приме мандат који их може оставити готово беспослене? Ко ће имати право да једнога судију у извесним случајевима смени са дужности, држава која је судију наименовала или сам суд[1]? Дуго је говорио бразилијански делегат Барбоза. Главна мисао која је инспирисала цео његов говор јесте да је слобода избора судија једно неотуђиво право држава које им се мора очувати. Државе се могу без штете по сувереност унапред обвезати да ће извесне спорове судом решити; али се не могу унапред и за свагда покорити једном суду а да не отуђе битне елементе своје суверености. Кад би се државе унапред обвезале да ће једноме одређеном суду своје спорове поверавати, њихов би положај према том суду био зависнији од поданичкога односа појединца према држави пошто појединац и ако је подложан државним судовима има ипак могућности да за извесне спорове прибегне изборном суду поред државног. Врло логичан и добро аргу-

[1] Ни једно ни друго решење није практично. Ако се то право да држави, даје јој се средство да утиче на суд; ако се да суду, судијама ће бити врло незгодно да једнога свог колегу смењују и излажу неоправданој сумњи.

ANALI PFB Catalis

ментисан, Барбозин говор већ манифестује ону карактеристику која ће се доцније у току дебате све више испољити код бразилијанског делегата: тенденциозност. Да би могао онако говорити као што је говорио, Барбоза је пошао хотимично са погрешне основице. Он је претпоставио да амерички предлог хоће да државама наметне обавезност једнога перманентног суда, докле у ствари амерички предлог оставља државама слободу бирања коме ће се суду обраћати у поједином случају. Од самога почетка Барбоза је дакле непријатељски расположен према предлогу, онако исто као што је немачки делегат Маршал био противник уговору о општем обавезном суђењу. Дебату у подкомисији завршио је француски делегат Буржоа. Осећајући опасност од Барбозиних примедаба, Буржоа се трудио да њихов неповољан ефекат ублажи. Буржоа је тврдио да се државе могу за извесна питања унапред обвезати на један одређен суд а да њихова сувереност не буде доведена у опасност; то су она иста питања за која се државе могу унапред обвезати и на изборно суђење: чисто јуридички спорови који никакве везе са политичким интересима немају. Оптимистички говор француског делегата охрабрио је комисију да амерички предлог усвоји у начелу и упути нарочитом одбору В на детаљно проучавање. Али, као што ћемо видети, тај оптимизам није могао бити трајан. У пркос свију уступака, попуштања, транзакција, бразилијански делегат је остао непоколебљив у питању наименовања судија и његова стална и систематска опозиција је онемогућила усвајање самога уговора.

Одбору В требало је осам седница да предлог о сталном међународном суду проучи.[1] То није више био само амерички већ заједнички предлог Сједињених Америчких Држава, Енглеске и Немачке, много прецизнији и опширнији од првашњег нацрта изнетог пред подкомисију.[2] Предлогу је, као што већ знамо, циљ да створи један међународни суд свагда приступачан, који ће осигурати континуитет арбитралне јуриспруденције. Свака држава потписница поставља једнога судију за одређени број година. Суд се међутим са-

[1] Op. cit., tome II p. 593—708.

[2] Три пута је мењана редакција тога предлога у току одборског рада; у првој редакцији предлог је имао 26, у другој 32, а у трећој 37 чланова. (op. cit., tome II, annexes 80, 84, 85)

ANALI FPB | anali.rs

стоји од свега седамнаест судија и толико заменика, од којих треба да буде на окупу бар девет њих да суд може функционисати. Број седамнаест постиже се на тај начин што ће судије само извесних назначених држава стално бити у заседању, а судије свих осталих држава заседаваће наизменце по једном извесном реду који ће се доцније утврдити. Суд се састаје у Хагу једанпут а по потреби и двапут годишње и сесије трају све док се дневни ред не исцрпи. Суд је надлежан за све спорове које му две државе поднесу било на основу општег уговора о изборном суђењу било на основу нарочитог споразума, могу му се поднети и спорови на основу ранијих пре његовог постанка закључених уговора о обавезном изборном суђењу ако се томе ниједан парничар не противи, а надлежан је и за ревизију пресуда других судова или извештаја анкетних комисија ако парничари ту ревизију желе. Суд из своје средине сваке године одређује нарочити одбор од три лица,[1] и тај одбор ће на место њега судити кад год парничари траже кратко суђење; специјални одбор може вршити још две функције, функцију анкетне комисије кад год му је две државе поверe и редиговање компромиса кад парничари сами не могу компромис да саставе. Чланови суда имају годишњу награду докле год су у томе звању; кад суд функционише, они поред годишње добијају и месечну плату и накнаду за своје путне трошкове. Судије за време трајања свога мандата не могу бити браниоци ни пред каквим међународним судом нити каквом анкетном комисијом; они не могу ни судити у спору у коме је парничар држава која их је наименовала. Пресуде се доносе већином гласова. Суд ће у осталом сам себи одредити пословник с тим да га саопшти државама потписницама.

То су главније одредбе заједничкога предлога. Оне су пред одбором B прошле кроз два читања. Ми се овде не можемо задржавати на дискусијама које су се водиле око појединих чланова (те су дискусије у осталом без већег значаја). Споменућемо из дебате само главније епизоде.

Најпре је се дебатовало о називу. Суд је требало тако назвати да се по имену јасно разликује од суда који је уста-

ANALI PFB | anali.rs

[1] Тај одбор је у дефинитивном тексту назват „специјална делегација“ пошто се израз „одбор“ (comité) многима учинио неподесан.

новљен 1899 године; име је требало и такво изабрати да само собом обележава равноправност новога суда како са судом од 1899 г. тако и са судом за ратну отмицу. Од разних предложених назива одбору је се учинио најподеснији: cour de justice arbitrale (суд од 1899 носи име cour permanente d' arbitrage) и тај је назив ушао у дефинитивни пројекат уговора. Код члана 7 појавила се је несугласица међу самим предлагачима. Амерички и енглески делегат заступали су гледиште да један судија не може судити у спору своје државе; и ако изборни суд није исто што и обични суд, ипак по њиховом мишљењу и ту треба применити тај опште усвојени принцип. Немачки делегат Маршал је напротив за то да се државама остави потпуна слобода; принцип да нико не може бити и судија и парничар не треба да се примењује на изборно суђење; Маршал чак иде даље и даје право држави, чијем судији није ред да заседава, да свога судију придода осталима специјално за свој спор. У дефинитивноме тексту питање о учешћу једнога судије у споровима своје државе није расправљено као ни питање о начину образовања суда.[1]

У интересу што веће независности суда, многи делегати су захтевали код чл. 9 и 10 да судије буду непокретне и да никакву награду поред редовне плате не примају. У томе смислу су говорили Буржоа, Ламаш, Маршал, Мерej. Дестурнел је за то да судије никакву плату од своје државе не примају докле год су у суду; примање ма и најмање награде могло би бацити сенку на њихову независност и на ауторитет суда. Бофор иде и даље и предлаже да судије у опште ни од кога никакву награду не примају осим платâ одређених уговором о коме се дискутује.[2] Те мисли су ушле у дефинитивну ре-

[1] Питање је у осталом расправљено у смислу Маршаловог говора у колико се тиче специјалне делегације (која се сваке године из средине суда одређује за суђење кратким поступком). Тој делегацији од три лица сваки парничар ако хоће може додати једнога свог судију. Приликом другог читања Ламаш је баш скренуо пажњу на противречност чл. 8 и 22. Докле члан 8 који говори о суду кад функционише у целини показује тенденцију да се не дозволи учешће судија у спору њихове државе, чл. 22 напротив дозвољава једној држави нарочито одређивање свог судије за свој спор.

[2] У дефинитивном тексту плате су овако одређене: сваки судија прима 6000 холанд. форинти годишње за свих дванаест година; осим тога, кад год је судска сесија, сваки судија има поред годишње плате и дневницу од 100 фор. као и накнаду за путни трошак.

дакцију члана 10 који вели да судије неће моћи ни од кога примати специјалне награде за вршење својих судијских фунција. Сама непокретност међутим није потпуно обезбеђена. Она у принципу постоји пошто се судије постављају за одређени рок (дванаест година) али се може изиграти ако се дозволи да држава и пре истека рока смењује судију кога је поставила. Око тога је се дискутовало при првом а још више при другом читању уговора. Рено је мишљења да се држави мора признати право да свога судију пре истека мандата опозове и другим замени. Криге такође налази да се мора дати право једној влади да свога судију смени ако је крив. Али велики поборник судске непокретности Мереј боји се самовољног опозивања и његову бојазан дели и Мартенс. Одбор је покушавао без успеха да нађе какву општу формулу која би и омогућила смењивање једнога судије у случају потребе и у исто време гарантовала да то смењивање неће бити самовољно. Предлози да се судије смењују само кад су недостојни свог положаја и да сам суд одлучује о томе, да се смењују ако су физички и стално онеспособили за вршење судске дужности, одбачени су. На послетку у уговор није ушла никаква нарочита одредба о непокретности.

И пред одбор В је дошло питање о обавезноме компромису; оно је управо овде најпре и покренуто па је у уговор од 1899 г. унето само зато да би у том погледу био једнак поступак и на једном и на другом суду. Поједини делегати као Мартенс, Фрај, Фузинато критиковали су другу алинеју члана 21.[1] Члан 21 био је одиста невешто редигован. Он је давао право једноме парничару да не дозволи суду редиговање компромиса кадгод по његовом уверењу спор не потпада под категорије предвиђене ранијим уговором о изборном суђењу. Фрај је изјавио бојазан да ће државе изиграти члан 21 тиме што ће лажно тврдити да спор не потпада под раније закључени уговор, државама се управо пружао готов згодан изговор и зато је захтевао да се алин. 2 у члану 21

[1] По другој алинеји чл. 21 суд, управо специјална делегација, може редиговати компромис и на захтев само једног парничара ако спор потпада под Портерову конвенцију (види гл. IV ове расправе) или ако је за ту врсту спорова претходно закључен уговор о обавезном изборном суђењу. Чл. 21 је у дефинитивном тексту постао чл. 19.

ANALI PFB | anali.rs

измени. После неколико говора, та друга алинеја није изостављена као што је Мартенс хтео, већ је само коригована и допуњена.

Одбор је изменио и члан 16 који говори о надлежности суда. Као што смо раније навели, суд би на основу чл. 16 имао три разне надлежности. По првоме одељку чл. 16 требало би да суд буде надлежан за сваки спор који му један парничар поднесе на основу раније закљученог уговора о обавезном суђењу, али под условом да се томе не противи други парничар. Фузинато је констатовао да се тиме ствара неједнакост између новога суда и суда од 1899 године, на штету старога суда. Да се не би услед чл. 16 претпостављао нови суд старом требало би ставити исти услов као и код старог суда т. ј. обострани пристанак парничара а не непротивљење парничара. Разлика је свакако на први поглед незнатна али у ствари већа него што изгледа. Кад би се међутим први одељак чл. 16 тако изменио, он би се у свему изједначио са другим и постао излишан. Фузинато је зато предложио да се први одељак чл. 16 укине што је и усвојено. И трећи одељак чл. 16 наишао је на оштре прекоре. Мартенс се одмах изјаснио против изричног предвиђања да може бити ревизија пресуде.[1] По мишљењу других, ревизија пресуде треба да буде пред оним судом који је пресуду и изрекао; не може суд који се овде ствара прегледати пресуде других судова. Реноу је изгледало неразумљиво да пред судом може бити ревизија једнога извештаја међународне анкетне комисије. Последица свих тих говора била је да је укинут и трећи одељак члана 16 и да је чл. 16 ушао у уговор (као чл. 17) са једном једином одредбом: да ће суд бити надлежан за све спорове који му се поднесу било на основу општег уговора о изборном суђењу било на основу нарочитог споразума.

Тако су у погледу организације, надлежности и поступка новога суда била расправљена брзо и без већих тешкоћа сва питања осим једног јединог које је изгледало нерешиво. То

[1] Мартенс је увек био против ревизије пресуда. И на првој и на другој хашкој конференцији, Мартенс је замишљао изборно суђење више као један начин брзог решења спорова и консолидовања мира него као један начин да се у једном питању изнађе праведно и правилно решење. Разуме се да ревизија пресуде, обнављајући један спор, иде баш против тога циља који Мартенс поставља изборном суђењу.

је питање о начину постављања судија. Требало је на неки начин помирити правило о равноправном учешћу држава у суду са потребом да суд има највише петнаест до седамнаест чланова. Како? Амерички делегат Скот поднео је у другој седници одбора В један план основан на размери становништва међу државама, план у коме се водило рачуна не само о величини становништва, трговине и индустрије већ и о потреби да у суду буду заступљени по народности судија разни законодавни системи. По томе плану државе су се делиле у две групе. У прву групу улазило је ових осам држава: Немачка, Енглеска, Русија, Француска, Италија, Аустро-Угарска, Јапан и Сједињене Америчке Државе. У другу групу спадале су све остале земље. Државе и из једне и из друге групе наименовале би, равноправно, свака по једнога судију за време од дванаест година. Али докле би судије наименоване од првих осам држава заседавали стално свих дванаест година, судије осталих држава заседавали би наизменце за дужи или краћи део времена од дванаест година. Тако би судије појединих држава, и ако наименовани за дванаест година, заседавали само десет година, други само четири, трећи само две, а било би их који би заседавали и само једну годину. Скот је своме говору приложио једну таблицу у којој је за сваку државу тачно био одређен број година колико ће њен судија заседавати. Многољудније и индустријски развијеније државе добијале су у суду веће учешће зато што се претпостављало да ће те државе и чешћу употребу суда чинити.

Амерички делегат, подносећи овакав свој план, био је уверен да се њиме не вређа равноправност држава. Свака држава има право на једнога члана суда; то право остаје неокрњено и ако се његовом вршењу прописују извесни неједнаки услови. Може се разноврсно регулисати вршење једнога права а да му се суштина не измени.

На жалост те назоре нису делили сви делегати. Било их је супротног мишљења и међу овима је се необично истакао бразилијански делегат Барбоза. Он је се пожурио да изјави одмах у почетку треће седнице, пре него што је и стављен на дневни ред амерички план о репартицији судија, да се мора противити пројекту који освештава неједнакост држава. Ако игде, у једном међународном суду треба пошто-

вати принцип једнакости, а тај се принцип овога пута директно вређа. Софизам је тврдити да је једнакост сачувана тиме што свака држава именује по једног судију; није истина да су прости услови вршења права кад једни могу вршити своје право пуних дванаест а други само две године; тиме је право држава̂ и ограничено а не само регулисано у своме вршењу.

Барбози изгледа да се иде на то да мале државе свечано потпишу смањивање своје спољне суверености, тежи се за стварањем категорија̂ у суверености која је до сад била једна и једнака за све. Амерички пројекат истиче једно ново правило супротно досадашњим назорима у међународном праву, правило правне неједнакости држава. Питање је и сувише важно да се расправља у одбору, требало би прекинути дебату и вратити све комисији да се она најпре одреди у томе принципијелном гледишту.

Поред тога прејудицијелног предлога који би имао за последицу обустављање даљег рада у одбору, Барбоза је поднео још један предлог „да му се не би пребацило да хоће само да разорава оно што други желе да створе". У томе другом предлогу је Барбоза изнео свој план о постављању и репартицији судија. Свака држава би као и у америчком пројекту постављала по једног судију, али њихов мандат трајао би девет место дванаест година. Судије би се по азбучноме реду држава поделили на три групе и свака група би по три године наизменце функционисала; она би за то време имала неку врсту дежурства: њени чланови би били обвезани да се за то време настане не у самоме Хагу али у његовој близини, тако да се сви могу окупити у Хагу на телеграфски позив у року од 24 са̂та. Чим би се тај нови суд конституисао, стари суд, установљен 1899 године, престао би функционисати. Бразилијански предлог ишао је дакле на то да се место стварања два суда замени један суд другим; а поделом држава̂ по азбучном реду на три групе које би наизменце по три године биле у функцији, постизала се равноправност не само у погледу постављања судија̂ већ и у стварном учешћу у суду.

Одбор се није придружио Барбозином мишљењу да питање о самоме принципу неједнаког заступања држава треба вратити комисији као једној надлежној; једно зато што није

делио Барбозино гледиште на амерички пројекат, друго зато што је то у опште излишно пошто се комисија на сваки начин мора изјаснити: она може једина и да доноси одлуке, а те одлуке одбор само припрема. И дебата је продужена с тим да се и Барбозин пројекат заједно с осталима претреса тек кад дође на ред питање о репартицији судија. Барбоза међутим није могао сачекати ред. Добивши реч, у почетку пете седнице, он је понова устао да говори против америчког пројекта а у корист мисли изложених у своме. У томе говору, најдужем од свију које је држао у одбору В, Барбоза је развио своје раније изложене мисли и још жешће напао амерички пројект него дотле.

Др. Милета Ст. Новаковић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

ЗАКОНИК МАТИЈЕ НЕНАДОВИЋА[1]

После бојева код Јагодине и бегства Дахије Кучука (15. марта 1804.) добије прота Матија Ненадовић писмо од Карађорђа у коме га овај позива да из Ваљева у Остружницу на договор дође. За овај састанак нагомилало се било много ствари. Изгоном Турака из Шапца, Ваљева, Рудника, Крагујевца, Јагодине и Баточине, постадоше Срби господари западног дела данашње Србије, ново стање у земљи захтевало је да се уведе други правни ред него што је био под Турцима. Због тога је био договор потребан.

На скупштину у Остружницу дођоше осим Карађорђа прота ваљевски Матија Ненадовић, Јанко Катић, Лука Лазаревић, Младен Миловановић и други у својим крајевима угледни људи. Јаков Ненадовић не дође. Он остаде око Шапца да мотри на Босну и да уреди прилике у Мачви и Колубари.

[1] Чланак овај није засебна штудија, него само одломак из једног великог, за сада још рукописног дела о догађајима од 1804—1317 г. Писац овог дела уплео је уз ратне догађаје и културне прилике тог доба, нарочито законодавство, правосуђе, управу и друге ствари. П.

ANALI PFB Tanalis

Међу осталим стварима у Остружници расправљало се и о томе, како би земљу требало уредити, како судове удесити и које људе за судије именовати. Скоро сви кнезови и старешине бејаху под оружјем и ратоваху у разним крајевима. Нестало је било правног реда а то се није могло дуго подносити. Скупштина је требала да своју рекне. У овом погледу скупштина у Остружници излазна је тачка новог правног реда у данашњој Србији.

Од важнијих закључака био је онај, који се односио на организацију правосуђа. Скупштина закључи: *да у свакој нахији буде редован суд, да се код ових свака ствар како треба испита пре него што се судило буде и док се неко не осуди да се нити казни нити у затвор ставља. Кадије пак (Срби) да буду ваљани људи, да се не грабе за новцем и да услед тога не суде криво.*[1]

Овај закључак био је темељ даљем раду Карађорђевог доба на пољу правосуђа. Из скупштине оде налог на нахије, које су се дотле биле од Турака ослободиле, да своје судове организују, судачку власт уведу и судије изаберу. За важнија места буду одмах предложени људи, за које се држало да ће добре судије бити. Међу биранима био је и Теодосије из Орашца, чија је трагична судбина позната.

Немамо података из свију крајева како је прва организација судова текла. Из приповедања проте Матије Ненадовића види се пак, да је избор судија извршен у нахијским скупштинама и да је народ судије сам бирао. Било је случајева пак, где су старешине учиниле предлог а скупштина одобрила.

О избору првих судија у Ваљеву забележио је прота Ненадовић како је лепо текао. Пошто се са скупштине у Остружници врати у Бранковину, договори се он са својим стрицем Јаковом Ненадовићем, Милићем Недићем и Грбовићем, да сазову скупштину. Скупштина је сазвата на *Рељином Пољу* и то тако, да је из сваког села позвано четири до пет људи. Овима је предложено да бирају судије. О чему у Остружници по свој прилици није било говора, то је био законик који је *прота Ненадовић* за свој крај израдио. После

[1] в. мемоаре проте М. Ненадовића стр. 86 и 288. и сл. (издање од 1867.)

избора судија имао се у скупштини и овај законик прочитати и прогласити.

Код избора судија захтеваху присутни, да им старешине бар за први пут именују двојицу, које они држе да су за судију способни. Да је судија у гласу да је *„поштен“*, била је једина оцена. Старешине предложише *Петра Читака* из Мужића (у Грбовићевој кнежини) и *Јована Рабаса* из села Рабаса, и скупштина их потврди. Затим наредише да нове судије иду у Кличевац (немачки шанац више Ваљева), *да онде начине колебе и ту седе и суде.* Надлежност њихова није била поближе одређена, па су зато били за све спорове надлежни. — Што пак нису знали размрсити „имали су шиљати у логор на Врачару“, који је био како се чини и апелација и касација. Наређено им је најпосле, „да узму два пандура и једног попа из Ваљева, који ће бити перовођа“. Овај поп имаће да странке заклиње, где се у парници буде показала потреба, да се једна или друга страна закуне. Поп је имао уједно и да начини капелу „макар одашта“ и да у њој служи службу божију молећи се богу за војску.[1]

Много је теже било питање, *по каковом ће закону* нове судије судити и како ће осуде извршивати. Петар Читак и Јован Рабас били су сељаци а за њих је требало колико толико писаних закона, које им је поп из Бранковине имао тумачити Старих српских писаних закона у овом добу није било. Они из прошлости били су заборављени и са старом културом нестали. Душанов законик био је са свим непознат и нико за њега није знао. А и да се за њега знало, прилике су овог доба биле сасвим друкчије. Правне одношаје међу људима уређивали су или турски закони *или обичајно право.* Задружни живот, насљедно и уговорно право, одређивао је обичај, само моралном својом снагом извршив. Колико се ко хтео добровољно подвргнути, толико се могло извршити. Сада су пак дошле биле судије са два пандура а то је већ била државна власт, којој се сваки морао покорити.

На Рељином Пољу изнео је прота и свој законик и ту га скупштини прочитао. Кад је законик параграф по параграф читан, викали су присутни: „Тако, тако, нек нам се суди, да нема глобе ни хатара.“ Законик је, како се чини,

[1] Мемоари Ненадовића стр. 89.

ANALI.RS | anali.rs

одмах после избора новим судијама предан. Кад је у мају 1804. држан велики састанак на Врачару, проглашен је овај законик и овде „пред скупштином од хиљаде људи и попова“ а одатле раширен по целој земљи.[1]

На жалост немамо података како је овај први законик новијег доба у целости изгледао, како је вршен и тумачен и докле је по времену и простору његова правна моћ трајала. Прота, његов творац, говори о њему само као незнатној епизоди оног доба. Што се дакле о њему знало, врло је неподпуно. Без оног што је прота о њему забележио не би знали скоро ништа. Оно, што је пак остало то су само остатци. Подпун се текст није сачувао.

Сам прота Ненадовић оно што је забележио, забележио је само примера ради шта је у тексту било, али нигде није навео, да је његов прави текст са свим онако гласио. Изгледа, да је у добу када је своје мемоаре писао, појединости текста био заборавио.

По белешкама проте Ненадовића могао је његов текст законика *од прилике* овако гласити: § ... Ко би убио човека, да се убије и на коло (точак) метне. — § ... Ко отме девојку силом, тај, женик, кум и стари сват, шибу да трче а други штаповима да се каштигују. — § ... Ко украде јагње, прасе, вола или коња, тај да плати двоје и да се каштигује штаповима. — § ... Ко утече из војске без допуштења, да трчи шибу. — § ... Са страже који побегне, да се стреља. — § ... Који се криво закуне и криво сведочи, тај ону сву штету, за коју је сведочио да плати, штаповима да се каштигује и да му се никада више не верује и да се свугди лажом прогласи. — § ... Кад се сваде и псују, који се привати за оружије, да трчи шибу и т. д.[2]

Овако су од прилике појединн параграфи тог законика изгледали. Састојао се из „14 до 15 пунктова“ или како се данас каже параграфа. Матија Ненадовић називао је законске одредбе „пунктовима“. По његовам наводима узео је он материју за своја наређења „из номоканона или кормчаје, јустинијанових и мојсејевих закона“, што се из досад наведеног свакако не види.

ANALI PFB | anali.rs

[1] Мемоари Ненадовића стр. 283.

[2] Мемоари Ненадовића стр. 89 и 283.

Изгледа да је цео законик био кривичне нарави и да цивилно-правних наређења у њему није било, осим можда оних, где се каже, какву одштету има онај дати, који туђу сројину себи присвоји. Што упада у очи, била је свирепост закона. Али та су одређења узета из суседне Аустрије, где је трчање кроз шибе у то доба била једна врста казни. Није најпосле чудо, године 1804. постојала је у Шпанији *још инквизиција*. Зато је законик Матије Ненадовића био израз потребе оног доба.

Земун. **Др. Владимир Николић.**

ПОЈАМ УЗРОКА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

(РАЗЛИКОВАЊЕ УСЛОВА ПРЕМА ВРСТИ ЊИХОВИХ ПОСЛЕДИЦА И ПРЕМА ВРЕМЕНУ КАД СУ ИСПУЊЕНИ).[1]

Појам узрока садржи три момента: *узрок* посматран за себе самога, *последицу* посматрану за себе саму, и *узрочну везу* између прве две појаве. Прва два момента су с гледишта Кривичног Права: *људска радња* и *последица*. Тиме је речено, да се с гледишта Кривичног Права један једини услов мора да сматра као узрок. Према томе састоји се јуристички проблем узрочности у ограничењу филозофског појма узрока (узрок је скуп свих услова) тако, да се један једини услов као узрок може сматрати. Овај проблем састоји се дакле у решењу питања, *да ли се сваки услов треба да сматра као узрок, или, ако се одречно одговори, на основу којег критеријума треба да се разликују услови, који су узроци, од оних, који то нису.*

При испитивању узрочног проблема једно се мора стално имати на уму. На име не смеју се ни под којим условом да бркају питања о *узроку* и *виности*. Прво је *објективне*, друго

---

[1] Ова расправа је штампана у v. Liszt-овом Zeitschrift f. d. gesammte Strafrechtswissenschaft („Ursachenbegriff im Strafrecht") за 1910 год. В. о узрочности *Givanovitch* Du principe de causalité efficiente et de son application en droit pénal I (1908) и *Живановић* Основи Кривичног Права (1910) § 14.

субјективне природе. За кривичну одговорност потребно је, да се пре свега испита, да ли постоји узрочност, и тек ако има ове, може да се испитује, да ли постоји виност. Виност претпоставља узрочност, и придружује јој се као нешто ново. Питање о узрочности је дакле потпуно независно од питања о виности, док обрнуто није тачно: нема виности без узрочности. Да ова зависност одн. независност одиста постоји, доказаћемо следећом анализом психичког елемента људске радње, т. ј. *воље*, и суштине проблема узрочности).[1]

Узрок радње и, према принципу *causa causae est causa causati*, њене последице је *хотење*. Оно је *једини* психички моменат, који је у исто време каузални моменат. Према томе *може питање о узрочности да се побрка само с питањем о садржини воље*. Али из ове садржине се види, да је погрешно да се говори о зависности питања о узрочности од питања о виности *у опште*, т. ј. без ограничења, као што то чине сви писци, *јер виност је врло ретко саставни део садржине вољине*. На име садржина вољина је сложена из различних мотива, а суштина виности се састоји у представи узрочне везе између радње и последице или могућности такве једне представе. Ова ће пак представа бити један елемента вољине садржине, само ако је извршилац у погледу последице *намерно* делао, т. ј. само ако је радњу предузео искључиво њене последице ради, *јер само тада је она представа један од мотива хотења*.[2] Из тога излази, да се питање о зависности узрочности од виности може да постави, само ако закон захтева *намеру*, дакле само *изузетно*. Али *суштина проблема узрочности* показује, да се чак у овим изузетним случајевима питање о узрочности не сме да побрка са питањем о виности.

Суштина проблема узрочности састоји се у свођењу једног појава на један други појав, т. ј. у испитивању, да ли је први проузрокован другим. Према томе, кад је у питању

---

[1] В. *Живановић*, Du principe de causalité efficiente стр. 29, где смо усвојили опште схватање зависности одн. независности и општу аргументацију истих, које сада сматрамо за погрешне, као што ће се из следећег излагања видети.

ANALI PFB | anali.rs

[2] Зато је погрешно тврђење *Radbruch*-ово, да је виност *у опште* један *квалитет* воље стр. 108.

овај проблем, *потпуно је равнодушна садржина дотичних појава*. Доследно, исто је тако и с вољом, кад је у питању њен узрочни карактер. И она нас онда интересује, само у колико је узрок радње и према томе последице радње. Сасвим је равнодушно пак, шта сачињава њену садржину. Дакле и у оним ретким случајима, где се законодавац не задовољава умишљајем, него захтева *намеру*, питање о узрочности је потпуно независно од питања о виности.

Из горњег се види у исто време, да је виност зависна од узрочности. Јер виност је свест или могућност свести о узрочности. Према томе кад нема узрочности, не може бити речи ни о свести, ни доследно о виности. Зато је погрешно тврђење *Merkel*-ово[1] и *Liepmann*-ово,[2] да, кад се узрочност схвати потпуно независно од виности, не остаје од виности ништа више него један искључив *„феномен мисли"*.

Следеће излагање о појму узрока биће подељено у два параграфа. У првом ћемо изнети наше решење проблема узрочности у Кривичном Праву. У другом ћемо критиковати *Тиренову* критику теорије *v. Buri*-еве и његове критичаре.

§ 1. Теорија разликовања услова према природи њихових последица и времену, кад су они испуњени.

1. Кад се истражују узроци извесне последице, *непосредни* услови не задају никакве тешкоће. Несумњиво је, — и нема ниједне теорије о узроку која би противно тврдила, — да се сваки од њих мора да сматра као узрок. Теорија саучешћа у разним законодавствима показује, да је то и њихово становиште. Тешкоћа настаје, тек кад се испитује узрочност *посредних* услова, и све многобројне теорије постале су овим поводом. Критика ових разних теорија, од којих ниједна није у стању, да реши узрочни проблем у Крив. Праву, показује нам двоје: 1^0 да се сваки од *посредних* услова не може сматрати као узрок последице, и 2^0 да је немогуће чинити међу њима узрочну разлику, ако се узме у обзир само њихова, са непосредним условима заједничка им последица, т. ј. последица у питању. С обзиром на 2^0 теорија екиваленције има једина од свих теорија нечега тачног у себи: она не чини међу условима ни-

ANALI PFB | anali.rs

[1] 71 и *v. Liszt's* Z. I. 591—596.
[2] 60.

какву разлику, јер су према њој сви услови с гледишта узрочности екивалентни *за ону последицу*. Али се је она огрешила о резултат под 1°: она се задовољава поставком, да су сви услови екивалентни за ону последицу, и не чини никакву разлику међу њима с другог ког гледишта, већ их због немогућности узрочног разликовања с обзиром на последицу у питању, сматра *све* као *узроке* исте.

2. Наглашено је од свих противника теорије екиваленције, и признато је од стране самих њених заступника, да је с гледишта Крив. Права немогуће, да се сваки услов извесне последице сматра као њен узрок. А н. пр. пошље једног дечка, чију смрт жели, у шуму за време олује, да би ту погинуо од грома, што се збиља догоди. Или А, предвиђајући олују, весла с овим дечком. Олуја заиста наступи, чун се преврне, и дечко се удави, пошто је А-у било немогуће да га спасе. У оба ова случаја умишљај убиства постоји, и А је испунио један услов за смрт. Према теорији екиваленције А би према томе требао да буде кажњен за *убиство с предумишљајем*! Ево каквим апсурдним резултатима води теорија о једнакости свих услова с гледишта узрочности.

Исто таким апсурдима води ова теорија и у случајевима, где се последица није предвидела. То нарочито важи за телесне повреде, где се казна повећава упоредо са тежином повреде, и ако нема нехата. Обрањени Б н. пр. пренет је у болницу, и ту умре заражен тифусом од В, који је био смештен с њим у истој соби, и који је ту добио тифус. А, који је лако ранио Б, испунио је тиме један услов за смрт од тифуса, јер да Б није био рањен, он не би био пренет у болницу, и доследно не би се заразио. А је дакле према теорији екиваленције проузроковао смрт. Пошто се пак казна повећава са тежином повреде, А... би имао да буде кажњен за умишљајну повреду, која је имала за од последицу непредвиђену извршиоца смрт (§ 226 немачког казн. зак., art. 309, al. 4 — француског казн. зак.), или, с гледишта нашег казн. законика, А... би имао бити кажњен за убиство из § 160! Или А, који станује у близини железничке пруге, пошље ради извесне ствари једног дечка с друге стране пруге у време, кад ту обично пролази железница. Ако би дечко био прегажен, А би требао према овој теорији да буде кажњен за нехатно убиство, јер

ANALI PFB | anali.rs

је испунио један услов за дотични несрећни случај, а може се рећи да је нехатно радио!

3. Кад се с једне стране не може сваки услов да сматра као узрок, а с друге пак не може да пронађе критеријум за разликовање услова, ако се узме у обзир само посредним и непосредним условима заједничка последица, т. ј. последица у питању, не остаје друго, него да се тај критеријум тражи у другим моментима узрочног низа. При томе треба стално имати на уму, што се је често занемаривало, (1⁰) кривично-правном појму узрока треба да служи за основицу филозофски (логични) појам узрока, и, што су творци свих теорија о узроку пренебрегли, (2⁰) да се крив. правни узрочни закон треба да утврди на основу баш оних практичних случајева, где би било апсурдно казнити поред свега тога, што се је један услов за последицу испунио, и што умишљај у смислу Крив. Права постоји. Који су ти практични случајеви, видело се је већ. На њима ћемо дакле имати да испитамо, зашто услови у питању нису довољни за кривично-правну одговорност, т. ј. зашто се не могу да сматрају у Крив. Праву као узроци последице у питању. На тај начин ћемо видети, чиме се ови услови одликују од осталих. Али у том циљу је потребно, да пре свега изложимо, какве последице, непосредне или посредне, могу да имају у свом каузалном низу услови последице у питању, т. ј. последице, чији се узроци истражују.

4. Кад је у питању један услов извесне последице, треба да се разликују три момента: 1⁰ *услов* у питању, 2⁰ његова *последица* и 3⁰ *узрочни однос* између њих.

5. Из ове анализе излази одговор на питање о разлици међу условима. На име док *непосредни* услови последице у питању имају за последицу њу саму, дакле једну појаву *спољнег света*, дотле *посредни* услови исте могу имати у свом каузалном низу као последице било само *услове* последице у питању, дакле опет појаве спољног света, било поред услова (или искључиво) и *узрочни однос*. Постоји дакле једна *објективна* и *практички изводљива* разлика између услова. *Неки од њих имају у свом каузалном низу као посредну или непосредну последицу* **узрочни однос**, *неки не.*

6. Питање је сада, да ли ова разлика може да служи као критеријум за разликовање услова тако, да се не могу ни у ком случају сматрати као узроци услови, који у свом узроч-

ном низу *имају за последицу један узрочни однос.* На ово се питање мора да одговори потврдно, јер у свима наведеним случајима, где теорија узрочне једнакости услова води апсурдним закључцима, услов, односно чијег узрочног значаја би она водила таквим закључцима, има у свом каузалном низу за последицу један *узрочни однос.* Тако н. пр. у случају смрти од грома, услов у питању је шиљање дечка у шуму за време грмљавине, и његова је последица не падање грома — непосредни услов смрти, јер би исти пао наравно и без тога, већ *само узрочни однос између дејства грома и смрти* дечка, јер да он није био послат у шуму, не би га ни гром убио. Или узмимо случај смрти од заразе у болници. Услов у питању је обрана. Иста је имала за последицу наравно не заразну болест, већ пре свега пренос у болницу и посредно заразу, т. ј. *узрочни однос између болести лица Б,* које је било у истој соби, и *болести,* следствено смрти обрањеног.

Узмимо пак један од случајева, где је изван сваке сумње, да се *посредан* услов мора да сматра с гледишта Крив. Права као узрок. А... зна, да је известан мост склон паду, и да је довољан најмањи терет, па да се скрха. Да би дошао главе лицу Б, он га пошље с друге стране моста ради извесног посла. Б послуша, при прелазу се мост скрха, и он погине. Непосредни услов смрти је крхање моста, посредни пак шиљање погинулог преко моста, и овај има за своју последицу не један узрочни однос већ крхање, т. ј. један непосредни *услов.* Исто је тако увек код саучешћа. Радња подстрекача има увек за последицу један *услов,* а не узрочни однос. Помагање не сме такође никад имати за последицу посредну или непосредну један узрочни однос.

Види се јасно, да за Кривично Право ни *de lege lata* ни *de lege ferenda* не могу да се сматрају као *узроци услоеи, који у свом каузалном низу имају за последицу један узрочни однос.*

Али од тога има један изузетак. А баци н. пр. у ватру једно дете, и оно изгори. Бацање у ватру, услов посредан има за последицу, овде непосредну, *узрочни однос између дејства ватре и смрти,* и при свем том никоме неће пасти на ум, да не сматра бацање као *узрок* с гледишта Крив. Права. Намеће се према томе питање, у чему се састоји разлика између ових и пређашњих случајева.

Као што се види, она се састоји у *истовременој егзи-*

ANALI PFB Lanali.rs

стенцији услова у питању (бацања) и дејства услова, чији узрочни однос са последицом (узрочни однос између дејства ватре и смрти) онај први има за своју последицу. Што се истовремености тиче, она треба да постоји, као што се из примера види, између услова у питању и *дејства* оног другог услова, и то дејства његовог, а не једног од *његових* услова. Отуда (1⁰) у случају смрти од заразе, ма да може бити истовремености између обране и болести лица В, обрана није узрок, пошто она није истовремена са самим *дејством* болести (ова је могла дејствовати, тек кад је А... пренет у болницу) и (2⁰) у случају смрти од грома шиљање у шуму није узрок, ма да са истим могу бити истовремена дејства *услова* оног услова, чији узрочни однос са смрћу оно има за своју последицу, т. ј. грома, ма да је дакле у нашем случају већ било довољно електричне струје у атмосфери.

7. Треба сад утврдити, како се има да сматрају услови, који не спадају у категорију именованих, т. ј. који немају у свом каузалном низу за последицу непосредну или посредну један узрочни однос, и код којих именована истовременост недостаје. Већ с обзиром на то, што их Крив. Право сматра као довољне за кривичну одговорност, ако виност постоји, треба да се они *сви* без разлике сматрају као *узроци*. Позитивно право и велики део теоретичара чине међутим разлику у науци о саучешћу међу условима у опште, и доследно иста важи и за ову групу услова, коју смо ми издвојили. На име према њима има услова, за које се истина мора кривично да одговара, али који сами за себе нису довољни за крив. правну материјалну урачунљивост, т. ј. који нису *узроци* последице у питању.

Критика разноврсних теорија о узрочности показала је, да су погрешни сви критеријуми предложени за разликовање услова, који су узроци, од оних, који то нису. Видело се је, да само један од ових критеријума почива на стварној разлици услова, на име *квантитативни: сви услови нису допринели у истој мери проузроковању последице у питању*. Али видело се је такође, да се разликовање услова у узроке и услове не може да изведе на основу овог критеријума: *немогуће је наћи меру, да би се оценило, колико је допринео овај или онај услов*. Но баш и кад би било пронађено ово мерило, не би се могло објаснити с гледишта Крив. Права,

ANALI PFB Lanali.rs

зашто сматрати као узрок н. пр. само онај услов, који је највише допринео, или оне који су више но други допринели (в. теорију *Birkmeyer*-ову). Најзад квантитативно разликовање је у противности са теоријом саучешћа позитивног права, где се радња извршења сматра једина као узрок (у белгијском н. пр. и подстрекавање се сматра као узрок) без обзира на то, колико је она допринела.

8. Једино изводљиво и, као што се је видело, неопходно разликовање међу условима је дакле оно, које ми чинимо. Из тога излази, да се сви услови, који не спадају у категорију оних, што нису довољни за материјалну урачунљивост, другим речима што никад не могу засновати крив. одговорност, треба да сматрају као *узроци*. **Узроци последице у питању су дакле** *сви они услови,* **који у свом узрочном низу немају за посредну или непосредну последицу један узрочни однос, или, ако имају, који су истовремени са конкретним дејством услова, чији је узрочни однос њихова последица.**

9. Као што се види, ми сматрамо све мало час (5⁰) наведене услове као узроке зато, што је немогућа практички и неоправдана теоријски једина њихова стварна разлика, т. ј. разлика квантитативна. Теорија узрочне једнакости свих услова међутим поред тога што води апсурдним закључцима услед свог тврђења, да су *сви* услови без разлике узроци, греши према реченом и својим образложењем овог тврђења. Њене присталице на име тврде, да се сви услови мора да сматрају као узроци зато, што су сви од *исте вредности* за последицу, т. ј. што су *подједнако нужни* за исту.

Видело се је већ, да је ово тврђење нетачно. Нису сви услови од исте вредности за последицу, јер је по себи разумљиво, да они не доприносе сви у истој мери проузроковању последице. Они нису дакле ни *позитивно* од исте вредности, јер у разној мери *доприносе* проузроковању последице, ни *негативно,* јер у колико је један услов више допринео проузроковању, у толико је он *нужнији* за последицу.

§ 2. Критика Тиренове критике теорије узрочне једнакости свих услова и критике његових критичара.

ANALI PFB | anali.rs

Као што се је видело, теорија узрочне једнакости свих услова с једне стране тврди, да су сви услови *еквивалентни* с гледишта узрочности, с друге пак разликује услове у *ре-*

левантне и *ирелевантне. Thyren*[1] сматра ово за противречност. „*Ограничење* (на име деобом услова у релевантне и ирелевантне) и *еквиваленција* (на име с гледишта узрочности) одговарају, вели он (стр. 27), тачкама гледишта потпуно супротним једна другој; мора да се напусти или ограничење или еквиваленција". Да би се видело, у ком смислу схвата *Thyren* противречност, потребно је, да се изложи његово мишљење о суштини појма узрочности.

Треба да се разликују, вели он, у појму узрочности два момента: *сукцесија* и *узрочни однос.* Сукцесија се састоји у томе, што појав каснији следује појаву претходном, другим речима у томе, што сви услови мора да претходе последици, да би се она произвела. Очевидно је према томе, тврди он, да се не може чинити никаква каузална разлика међу условима с овог гледишта узрочности: сви су услови *подједнако нужни* с гледишта сукцесије. „Сукцесија је, вели *Thyren* (стр. 2) увек подједнако нужна. Ако узмемо у обзир ма које појаве, који следују један другоме, сваки појав каснији следује нужно појаву претходном. И градација је противна суштини нужности. Према томе не може да се чини никаква разлика међу условима на основу сукцесије: у овом су смислу они сви једнаки, чак и с обзиром на њихову конкретну последицу". Ако се према томе остане на овој тачци гледишта, сви се услови мора да сматрају као узроци.

Други моменат у појму узрочности је *веза (однос)*, која спаја два појава, од којих један нужно претходи другом. С гледишта овог момента нема једнакости међу условима. Једни су с овог гледишта *више узрочни* но други, и према томе се они могу са истога да разликују.

Из горњег се види јасно, зашто *Thyren* вели, да треба, да би се избегла противречност напустити или *ограничење* или *тврђење о узрочној једнакости.* Теорија узрочне једнакости услова разликује услове у релевантне и ирелевантне, што значи, вели он, да је за њу меродаван други моменат у појму узрочности, јер се услови само са гледишта истога да разликују. Али кад је тако, продужује он, ова теорија, ако хоће да буде доследна, не сме да тврди, да су сви ре-

ANALI PFB | anali.rs

[1] *Bemerkungen zu den kriminalistischen Kausalitätstheorien.* 1894. стр. 27.

левантни услови еквивалентни. На против она би требала и њих да разликује са гледишта степена узрочне везе. Сматрајући их при свем том за еквивалентне, она се противречи са својом полазном тачком, јер прелази тиме на други моменат појма узрочности, на сукцесију, с гледишта које она не би смела да чини никакву разлику, доследно ни ону у релевантне и ирелевантне. „Ако би хтели да сматрате за меродаван само један моменат, ви би требали, вели *Тирен* (стр. 29), *било* да држите све услове за еквивалентне с гледишта узрочности, али у исто време да напустите разликовање услова у релевантне и ирелевантне, засновано на степену узрочне везе — заиста онда нећете моћи да дођете ни до каквог практичког резултата; *било* да сматрате за меродаван степен узрочне везе *(„Zusammenhangsgrad“)*, али онда да тврдите, не да су сви услови еквивалентни, већ напротив“.

Присталице теорије узрочне једнакости су покушали, да побију ову критику. Но као што ћемо доказати, нико није у томе имао успеха.

Антецеденти ирелевантни, вели *Hartmann*[1], нису *услови*, пошто узрочни однос не постоји између њих и последице. Према томе продужује он, теорија узрочне једнакости, разликујући услове у релевантне и ирелевантне, не противречи се, кад она тврди, да су сви релевантни антецеденти еквивалентни. Противречности би било само онда, кад би ирелевантни антецеденти били такође у узрочном односу са последицом. Али тврђење *Хартман*-ово, да ирелевантни антецеденти нису услови, је погрешно. Он је у осталом једини, који то тврди, позивајући се на ауторитет *Ј. Ст. Мила*. *Мил*, вели *Хартман*, сматра као *услове* само антецеденте, „који су стално праћени последицом“, или „који изазивају феномен, и без којих се он не би произвео“. Али ове речи немају смисао, који им он даје. На против *Мил* хоће тим да каже, да су услови само антецеденти, који су допринели произвођењу последице, а т. зв. ирелевантни антецеденти су такви. Сем тога баш и кад би било истинито тврђење *Хартмановo* о ирелев. антецендентима, противречност у смислу Тиреновом би ипак постојала. Јер чим има антецедената, који су за разлику од других тако *мало* допринели произвођењу последице, да се не сматрају као

[1] *Das Kausalproblem im Strafrecht* 1900. стр. 64, § 2.

услови, не може се разложно тврдити, да су остали антецеденти (релевантни) еквивалентни. Критика *Тиренова* није дакле ни најмање побијена.

Сукцесија је нужна, вели *Brünneck*[1], *само* између антецедената релевантних и последице. Према томе теорија еквиваленције се не противречи, када сматра као еквивалентне све релевантне антецеденте. Али погрешно је ово разликовање *Бринеково* између сукцесије нужне и сукцесије, која није нужна, јер један антецеденат је нужан за проузроковање извесне последице, чим је допринео истоме ма и у најмањој мери. *Бринек* греши и с другог једног гледишта. На име чим он тврди, има антецедената, који су тако мало допринели, да сукцесија између њих и последице није нужна, противречно је тврдити, да је сукцесија између свију осталих антецедената и последице *подједнако* нужна. Критика Тиренова није дакле ни најмање побијена ни његовом аргументацијом.

Кад теорија *conditio sine qua non,* вели *Trager*[2], разликује услове у релавантне и ирелевантне и сматра прве као еквивалентне, она ово чини само с *правног* гледишта. Но и ова одбрана теорије еквиваленције је погрешна. На име теорија еквиваленције разликује с *правног* гледишта антецеденте у релевантне и ирелевантне зато, што има антецедената, који су тако мало допринели проузроковању последице, да су за исто са правног гледишта потпуно индифирентни. Према томе да би ова теорија остала доследна, она треба да разликује с правног гледишта и остале у антецеденте с квантитативног гледишта, а не да их сматра за еквивалентне. Разлог њен за разликовање антецедената у релевантне и ирелевантне с гледишта правног постоји и за разликовање релевантних антецедената у више или мање узрочне. Да је тако, признаје прећутно и сам *Трегер*, јер и он (в. теорије адекватске) разликује услове *релевантне* у узроке и просте услове.

Трема нашем мишљењу *противречност*, коју *Тирен* налази у теорији еквиваленције, не постоји, али под условом, да се сматра као тачно његово тврђење, да је сукцесија између свију услова и последице *подједнако нужна*. На име ова теорија разликује пре свега услове у релевантне и ирелевантне.

ANALI PFB | anali.rs

[1] *Das Kausalproblem im Strafrecht.* 1900. стр. 7. с. с.

[2] *Op. vit.*, стр. 49.

За тим сматра све релевантне услове као екивалентне, пошто су сви *нужни* за последицу. Према томе ако је истина, да је сукцесија увек *подједнако* нужна, нема противречности, кад се тврди екиваленција. Противречности би било само, кад би теорија екиваленције сматрала услове релевантне за екивалентне на основу истог критеријума, на основу којег она дели услове у релевантне и ирелевантне. Она их међутим сматра за такве са гледишта сукцесије, а Тирен сам вели, да су сви услови с овог гледишта екивалентни.

Тврђење Тиреново, да је сукцесија увек *подједнако* нужна, погрешно је, јер, као што смо већ нагласили, у колико је један услов више допринео проузроковању извесне последице, у толико је он нужнији. *Позитивној* разлици услова одговара њихова разлика у смислу *негативном*. Према томе теорија екиваленције се противречи, кад она с једне стране разликује услове у релевантне и ирелевантне с позитивног гледишта, с друге пак сматра за екивалентне с гледишта негативног све релевантне услове. Ако се дакле она не противречи у смислу *Тиреновом*, она се противречи у овоме смислу.

Др. Тома Живановић.

ТЕОРИЈА ВОЉЕ И ТЕОРИЈА СВЕСТИ (ПРЕДСТАВЕ) О УМИШЉАЈУ И DOLUS EVENTUALIS

I. Умишљај је свест (представа) о узрочној вези између радње и последице, свест о последици, како се краће вели, или анализирајући објекат свести, умишљај је свест о свима стварним околностима кривичног дела.[1] Одређивање умишљаја као *свести* о нечему познато је под именом *теорије свести* или *представе* (Vorstellungstheorie) за разлику од *теорије воље* (Willenstheorie), која одређује умишљај као *хотење* последице.[2] Теорија воље води кривично-правно немогућим за-

* За наслов дела цигираних писаца в. *Живановић* Основи Кривичног Права (1910), Књижевност уз §.

[1] В. о умишљају *Живановић* Основи Кривичног Права § 46.

[2] Заступници теорије свести су поред осталих *Garçon* art 1 E., *v. Liszt* § 39 II, *Frank* § 59 I, *Kohler 1* 70. Заступници теорије воље су поред осталих v. Bar *3*, *Beling* 191, *Binding*, *Birkmeyer* 1126, *Meyer-Allfeld* 140, *v. Hippel*, *Olshausen* § 59, 16 и сви француски писци сем *Garçon*-а.

кључцима, те се не може усвојити у Кривичном Праву. Против ње се наводи:

1. Последица не може никад бити хотена, јер она није вољом проузрокована. Хотење је само један од услова, који су је својим садејством проузроковали, а хотено је само оно, што је искључиво вољом проузроковано. Хотење се завршава с телесним покретом.

Ова је примедба неоснована са више гледишта:

а) Нема никаквог разлога, да се сматра као хотено само оно, што је вољом проузроковано у *филозофском* смислу узрочности (узрок скуп свих услова, или оно, што је по себи довољно, да проузрокује последицу), а не и оно, за чије је произвођење воља (посредством од ње проузроковане радње) била само један од *услова*. Сем тога се телесни покрет не мора хтети ради њега самога, већ је могуће, да га извршилац хоће ради његове последице, те се онда и ова мора сматрати као хотена.[1]

б) Да би побили ову примедбу, заступници теорије воље веле још, да и телесни покрет није искључиво вољом проузрокован. Воља се схвата од заступника теорије свести као *раздражење моторних живаца*,[2] као *инервација*. Међутим, веле они, произвођење телесног покрета не зависи само од ове инервације, већ и од других услова, међу којима је нарочито важна *особеност* самих моторних нерава, јер раздражење истих зависи од ове особености.[3] Телесни покрет може да се не произведе, и ако се хоће. Но ово тврђење не изгледа основано. Претпоставка је, да нерви моторни нису у болесном стању, и чим они то нису, њихово раздражење, према томе и телесни покрет зависе искључиво од воље.

в) Умесна је међутим примедба заступника теорије воље, да су заступници теорије свести *недоследни*, кад тврде, да последица не може бити хотена. Они схватају вољу као раздражење мишића, и према томе мора се узети, вели *v. Hippel*, (22) да је хотено једино ово раздражење, а не и његова последица: телесни покрет. Чим пак она узима, да је хотен и телесни покрет, нема никаквог разлога, да се не сма-

ANALI PFB | anali.rs

[1] Уп. *Finger* 257 пр. 345; *v. Hippel* 15.

[2] *Zittelmann* 36, 72, *Bünger* 307, 333, *Träger* 28 *v. Liszt* § 28 I 1.

[3] *v. Rohland* 21, *v. Hippel* 26, *v. Bar* II 289.

трају као хотене и даље последице, које се надовезују на телесни покрет.[1]

г) Умесно се такође примећује, да је појам хотења независан од појма телесног покрета.[2] Хотења може бити, и ако нема телесног покрета. Тако код нечињења (и шта више код чињења додаје неумесно *v. Rohland* наводећи за пример лежање, седење, слушање предавања), јер оно може бити хотено, ма да се не састоји у телесном покрету. Воља се дакле може остварити, и ако нема телесног покрета. Према томе и последица телесног покрета може бити хотена.

Мора се дакле узети, да и последица може бити хотена. Заступници теорије свести, противречећи се, говоре у извесним случајевима и сами о хотењу последице. Тако у науци о саучешћу говори *v. Liszt*[3] о подстрекачу, који *хоће*, да се подстрекнути на делу ухвати (последица подстрекивања).

2. Хотен је само оно, што се *жели*. Према томе ако извршилац није желео последицу своје радње, ма да је ње био свестан, ма да ју је дакле предвидео, не би он никад могао бити *умишљајни*, већ само нехатни извршилац.

Присталице теорије воље одговарају на ово, да хотење није синоним жељења, и да се према томе могу хтети и последице предвиђене, али нежељење или чак и непријатне. Али кад се воља овако схвати, онда је разлика између теорија воље и вести искључиво разлика *терминолошка*.[4] И према једној и према другој је онда умишљајни извршилац онај, који је предвидео последицу своје радње. Разлика је само у томе, што присталице теорије воље називају предвиђање последице хотењем исте.

Но сматрање последице предвиђене нежељене као хотене противно је и психолошком и вулгарном појму хотења. *Hippel* тврди противно и за један и за други појам, али безразложно.[5] У психологији, вели, хотење није синоним жељења. У обичном пак говору се истина, кад је реч о хотеним последицама, нехотице мисли у првоме реду на жељене последице. Али то није нужно. И последице представљене као нужне

[1] В. *v. Rohland* 20.

[2] В. *v. Rohland* 16 сл.

[3] § 52 II за.

[4] *v. Liszt* § 39 пр. 2; *Frank* § 59 I, *M. E. Meyer* 144.

[5] 33, 37.

ANALI PFB | anali.rs

сматрају се као хотене, баш и кад нису жељене, или су шта више непријатне. Ко купи накит, вели *Hippel*, тај хоће да чини новчани издатак, баш и кад му је то непрпјатно.

v. Bar је покушао, да отклони ову примедбу тиме, што дефинише вољу као *тежење* (Erstreben) *нечему с представом, да се то може проузроковати.* Равнодушно је према томе за појам хотења, да ли се је тежено желело или не. Али, додаје он (319), може бити хотена и нетежена последица, на име кад је она тесно скопчана с теженом, јер оно, што је немогуће раздвојити, не може се ни *хтети* раздвојити, другим речима то се такође хоће. Овај додатак је нетачан, а он се баш односи на један део оних случајева, који доказују, да је теорија воље погрешна: предвиђање последице, али нежељење исте. Не може се на име рећи за онога, који предвиђа извесну последицу а не тежи истој, да јој тежи онда, кад је она, нераздвојима од тежене последице т. ј. кад је она предвиђена као неизбежна. Тиме се тврди исто оно, што тврде остале присталице теорије воље: да онај, који предвиђа извесну последицу, па ипак дела, хоће исту. Таквим тврђењем се спор између теорије воље и свести претвара такође у спор терминолошки. Но за разлику од осталих заступника теорије воље ова примедба важи само за оне случајеве, где је последица предвиђена као *неизбежна*, јер *v. Bar* само ту сматра, да је последица нетежена ипак хотена (тежена), а не и у случајевима, кад је последица нетежена предвиђена само као могућа. Овде нема према њему умишљаја.

3. Теорија воље показује се као немоћна у случајевима, где дело садржи моменте, који су постојали, пре но што се је оно извршило. Тако код велеиздаје из § 84 немогуће је тражити за умишљај, да оптужени „хоће“ рат, или за умишљај код побацивања (§ 168), да оптужена „хоће“ своју трудноћу. На ову примедбу се одговара, да ако је немогуће хтети ове чињенице као чињенице, оне се ипак морају хтети као елементи кривичног дела, т. ј. извршилац мора хтети, да његова радња ступи у везу с њима.[2] Но тиме се наведена примедба ни најмање не побија, јер за умишљај би било потребно хотење самих стварних околности, а не само хотење везе из-

ANALI PFB | anali.rs

[1] *2* 318. сл.

[2] *Beling* 195.

међу радње и истих. Ови случајеви доказују дакле такође, да је теорија свести умесна. У именованим случајевима може се тражити само, да је женска свесна своје трудноће, да је велеиздајник свестан рата.

II. Свест о узрочној вези између радње и последице, која сачињава умишљај, може бити јача или слабија. На име могуће је, да је извршилац кривичног дела сматрао последицу као *поуздану* или само као *више или мање могућу (вероватну)*. У првом случају он је дошао до закључка: „последица *ће* наступити", а у другом: „последица *може* наступити".

Супротност између теорије воље и теорије представе огледа се, ако се оне доследно изведу, у случајевима, кад је последица предвиђена само као више или мање *могућа*, а *није* жељена. Ту се истиче проблем т. зв. *dolus-a eventualis-a*. А пуца н. пр. на препелицу, која се налази у кукурузу близу друма. А је предвидео, да може убити ког пролазника, па ипак пуца, и заиста убије некога. Или А упали кућу, и ако предвиђа, да неко од укућана може унутра бити и изгорети, што се заиста догоди противно његовој жељи. Да ли је А. у ова два случаја *умишљајни* извршилац?

1. Према теорији представе мора се узети да је А *умишљајни* извршилац. Умишљај је према њој свест о представи, а она постоји код извршиоца. Ми усвајамо овај нужан закључак теорије представе. *Умишљај дакле постоји без обзира на то, да ли се је последица жтела (желела) или не, и да ли се је предвидела као извесна или само као више или мање могућа.*

Остали заступници теорије представе не усвајају овај закључак, већ постављају један услов, тако да је предвиђање последице као могуће умишљај само онда, кад је тај услов испуњен, и то је т. зв. *dolus eventualis*, *евентуални умишљај*. Ако тај услов није испуњен, постоји нехат, ма да је последица била предвиђена, и то је т. зв. *свесни* нехат. Услов у питању постављен је од *Frank-a*.

Предвиђање последице као могуће, вели *Frank*, умишљај (dolus eventualis) је само онда, *кад се извршилац кривичног дела не би уздржао од радње, и да је предвидео последицу као извесну*.[1] То је т. зв. *Франкова формула (Frank'sche For-*

[1] 132.

mel). Услов у њој изражен се формулише и друкчије. Тако *v. Liszt* вели[1], да је предвиђање последице као могуће умишљај само онда, *кад извршилац није одбио последицу т. ј. кад није дошао до закључка, да последица неће наступити*, другим речима онда, кад је извршилац дошао до закључка „последиац ће наступити", или кад у опште није дошао до каквог закључка. Но обично се формулише *Frank*-ова формула на тај начин, што се вели, да је предвиђање последице као могуће умишљај само онда, *кад је извршилац одобрио последицу, кад је на њу пристао, кад се је с њом сагласио.*[2]

Прве две формуле се своде у ствари на ову трећу, а и сам *Frank* изражава и на овај начин услов постављен од њега. *v. Liszt* нема такође ништа против. Предвиђање нежељене последице као могуће умишљај је дакле, кад је извршилац исту *одобрио*, на њу *пристао.* Али тиме се узима за критеријум разликовања умишљаја од нехата један моменат различан од свести (предвиђања) и врло близак хотењу, ако се баш не може рећи, да је одобравање последице исто што и хотење исте, као што то тврде јнеке присталице теорије воље.[3] На тај се начин прећутно признаје, да представа последице није довољна за умишљај, и онда би требало умишљај *у опште* дефинисати као одобравање последице, јер методолошки је једино оправдано, да се општи појам (умишљај) одреди тако, да обухвата све своје облике (дакле и евентуални умишљај). Умишљај би онда био *одобравање предвиђене последице*, и тиме би се и формално напустила теорија представа, у ствари напуштена захтевањем одобравања за постојање умишљаја у погледу последице предвиђене као могуће.

Сем тога наведени критеријум за разликовање умишљаја од нехата заснива се на чисто *субјективном* моменту, на једном моменту, кога дакле може бити свестан једино извршилац кривичног дела. Он једини може знати, да ли је одбио последицу предвиђену као могућу, да ли би се од радње уздржао, да је последицу предвидео као извесну, и да ли је дошао до закључка „последица ће наступити".[4]

---

[1] 539 II 2 б з.

[2] *Frank* 132, *v. Liszt* § 39 пр. 5.

[3] В. н. пр. *v. Hippel* 61 *Lieptmann* 139 *v. Rohland* 5 и 13.

[4] *Thyren* II 145, *v. Bar.*

ANALI PFB | anali.rs

Но што је најгоре, овај се критеријум заснива на једној *хипотези*, т. ј. на једном *фингираном*, а не на једном *стварном* психичком стању, јер се испитује, шта би извршилац радио, да је предвидео последицу као извесну, и од замишљене одлуке, коју би он тада донео, зависи, да ли постоји умишљај или не. На тај начин извршилац би се имао казнити не према ономе, што је представио, већ према одлуци, коју би донео, да је нешто био представио.[1] Испитивање овог замишљеног душевног стања морало би се пак вршити на основу *карактера* извршиочева, јер од овога зависи, да ли би се ко био уздржао од радње, да је последицу представио као извесну. И онда би изашло, као што примећује *v. Bar* (428), да је рђав човек делао с *dolus*-ом *eventualis*-ом, а добар не, јер се овом само може веровати, да би се уздржао од радње, да је имао ону представу. На тај начин би се кривци казнили с обзиром на свој *оптти* карактер, а не с обзиром на њихову конкретну кривичну индивидуалност.

Излази из горњег, да се свест о последици мора сматрати као умишљај без обзира на то, да ли је последица предвиђена као извесна или само као више или мање могућа, ако се хоће остати доследан одређивању умишљаја као свести (представе) о последици. На тај начин ми *одбацујемо појам евентуалног долуса*, под који би се имали подвести случајеви, где је извршилац кривичног дела предвидео последицу као могућу, али је није желео.

Умишљај је дакле према нама увек један и исти: умишљај је свест о узрочној вези између радње и последице. Али *тежина* његова и према томе тежина виности може бити различна било услед околности, које леже у самим елементима умишљаја, било услед околности сасвим страних појму умишљаја. Што се првих околности тиче, видело се је, да је извршилац могао предвидети последицу а) као више или мање могућу, б) као извесну. Што се других пак тиче, извршилац је могао а) хтети (желети) последицу, б) бити равнодушан према њој и в) желети, да она не наступи, т. ј. осећати као непријатно произвођење исте. С обзиром на ову разлику ми

ANALI PFB | anali.rs

[1] Уп. *Thyren* II 88 сл., *v. Bar* 329 сл., *v. Hippel* (113 сл.) је покушао да докаже противно (стварни психички однос састоји се у томе, што је нада на ненаступање противправне последице била главни мотив делатности.

разликујемо следеће случајеве у погледу интензитета умишљаја: а) последица је предвиђена као могућа, али је извршилац желео, да не наступи, б) последица је предвиђена као могућа и била је равнодушна извршиоцу, т. ј. било му је све једно, да ли ће бити произведена или не, в) последица је предвиђена као могућа, и извршилац ју је хтео, г) последица је предвиђена као извесна, али је извршилац желео, да не наступи, д) последица је предвиђена као извесна, али је била равнодушна извршиоцу, ђ) последица је предвиђена као извесна, и извршилац је хтео да буде произведена. У случајенима в) и ђ) постоји т. зв. *намера*. Намера је мотивисање радње последицом, т. ј. намера постоји, кад је представа последице била један од мотива одлуке, да се изврши радња. Намера претпоставља према томе умишљај. Она је квалификирани умишљај.

Наведени степени тежине умишљаја морају имати утицаја на одређивање казне у конкретном случају. Они би требале да служе као отежавне одн. као олакшавне околности *при судском одмеравању* казне. Казна би пак *у закону* имала бити прописана за општи појам умишљаја: за *предвиђање (свест) последице*, али би њен обим имао бити тако одређен, да њоме могу бити погођени сви степени умишљаја. На тај начин би у конкретном случају казна имала да буде већа или мања, кретајући се у границама свог минимума и максимума, према томе да ли је извршилац предвидео последицу као извесну или као могућу, и да ли ју је желео, или је био равнодушан према њој, или је шта више желео, да не буде произведена. Доказивање хотења, равнодушности, осећања непријатности према последици биће истина често врло тешко, али се та тешкоћа не може ни упоређивати с тешкоћом доказивања околности изражене т. зв. Франковом формулом. Док се ова околност састоји у једном замишљеном (фингираном) психичком стању, хотење, равнодушност и т. д. јесу стварна психичка стања.

2. Према теорији *воље* мора се напротив узети, да *нема* умишљаја, кад је извршилац предвидео последицу као могућу и није је желео. Ту би могло бити говора само о нехату. Већина присталица ове теорије тврде међутим, да се и нежељена, чак и непријатна последица може хтети. То ће бити онда, вели *Hippel* (140), кад је извршилац одобрио последицу,

ANALI PES Fakultet

кад се он дакле према формули *Франковој* не би уздржао од радње, да је предвидео последицу као извесну. Одобравање последице он сматра дакле као хотење исте. Слично се изражавају и остали, узимајући као и *Hippel* ову врсту умишљаја (одобравање последице нежељене и предвиђене као могуће) за dolus eventualis.[1] Но има их, који су противни овом dolus-у, сматрајући предвиђање нежељене последице као могуће, за *свесни нехат*.[2]

III. У нашем казненом законику су у место умишљаја употребљени други изрази. Тако некад се вели *„хотично“* (н. пр. § 155), *„хтејући“* (н. пр. §§ 173, 178), *„намерно“* (н. пр. § 289), *„злонамерно“* (н. пр. § 295), *„са знањем“* (н. пр. § 272). Судећи по прва три израза, рекло би се, да је у нашем Казненом Законику усвојена теорија воље, а по последњем напротив теорија свести. Но све те изразе треба тумачити у смислу, да је за умишљај довољна *свест* о свом делу. Тако „хотично“ убиство постојаће и онда, кад је А предвидео последицу као могућу, али је није желео. Сви они изрази дакле значе према нашем схватању исто што и „умишљајно“ у нашем смислу. Умишљај је на тај начин и према нашем Казненом Законику свест о узрочној вези између радње и последице (в. § 54 а к. з).

У нас се умишљај погрешно назива *„намером“*.[3] Разлика између *умишљаја* („Vorsatz“) и *намере* („Absicht“) изнета је раније. Израз „намера“ треба према томе задржати, да би на супрот умишљају означио, да је предвиђање последице извесне радње било побуда, са које се је извршилац, решио на ту радњу, да је се дакле радња извршила ради те последице. Тако ако А опали из пушке на Б, да би га убио, и заиста га убије, ту постоји поред умишљаја (свести о последици — смрти) и намера, јер је А пуцао, да би проузроковао смрт, јер је дакле убиство лица Б било мотив његове радње. Међутим ако А упали нечију кућу из освете, ма да зна, да су мала деца унутра, и ова

[1] *Birkmeyer* 1126, *Meyer-Allfeld* 140, *Beling* 193 IV, *Olshausen* § 59 n. 4., *v. Rohland*.

[2] *v. Bar* II 324 и сл., *Stooss* у Z 15 199, Raoul-Duval.

[3] В. *Авакумовић* 425 и сл. и разне одлуке Касационог Суда. Међутим *Ценић* је правилно схватио разлику између *намере* и *умишљаја* или, како га он још назива, *намишљаја* (в. 113).

изгоре, онда постоји само умишљај у погледу убиства деце, а не и намера, ако А није упалио кућу, да би деца изгорела.

Као што се је видело, наш законодавац употребљава за означавање умишљаја поред осталих и израз *намерно*. Изгледа према томе, да је код кривичних дела, где је овај израз употребљен, н. пр. код повреде туђе ствари (§ 289 к. з.), потребна и намера поред умишљаја. Но већ је наговештено, да и израз „намерно“ значи „умишљајно“. Има међутим изузетно кривичних дела, где се „намерно“ има да протумачи као намера, т. ј. где је поред умишљаја (свести о последици) потребна и намера за појам кривца, н. пр. код кривичног дела из § 301. Тако се има узети увек онда, кад законодавац вели „злонамерно“, н. пр. у § 295 („ко злонамерно запали храмове, куће...“).

Др. Тома Живановић.

ЈЕДАН НЕПРЕДВИЂЕН СЛУЧАЈ У КАЗНЕНОМ ЗАКОНИКУ И ЗАКОНИКУ О ШУМАМА

Врло се често дешава, да пред судом одговарају кривично лица, која су на туђој њиви, ливади, јарузи или у туђем дворишту, посекли какав усамљени брест, раст, тополу, или и читаву групу од неколико таквих дрвета, која нису из реда воћака, па их за своју или другог кога корист присвојили. Судови готово редовно узимају, да у таквој радњи њиховој има дела из чл. 111. зак. о шумама, а по некад из тач. 1. §. 375. казн. законика, па им по тим законским прописима и казне одмеравају, ма да се по неки пут деси да се по који судија не сложи са таквим мишљењем, налазећи, да у таквој радњи нема дела из тих законских прописа, већ дела из §. 291. казн. законика, или другог ког законског прописа.

Да би питање о кажњивости наведене радње према нашим законима начисто извели, морамо се осврнути на ове законске прописе: §. §. 289., 291. и 375. тач. 1. и 3. казн. законика, и чл. 111. зак. о шумама, и у исто

ANALI PFB | anali.rs

време начисто бити са карактерним знацима предмета нашег посматрања.

Основни елементи спорне радње су: посецање усамљеног дрвета, или групе дрвећа, које не долази у ред воћака, на туђој ливади, њиви, јарузи, или у туђем дворишту, и присвајање њихово, било за своју, било за туђу корист. Кратко речено: посецање реченог дрвета на туђем имању, које није шума, и присвајање његово, као главно обележје целокупне те радње, јер је посецање дрвета само средство са постигнуће главног циља: — противзаконог присвајања његовог.

Одмах на први поглед види се, да тај случај не предвиђају §. §. 289. и 375. тач. 1. казн. законика, који кажњавају једно исто дело, само различито према величини штете њиме проузроковане. Они кажњавају уништај ствари извршен кварењем, разваљивањем и разбијањем, а не и недозвољеним посецањем туђег необореног дрвета, које и сам законодавац издваја од напред поменутих радњи у самом §. 375. казн. законика. Тако, у тачци 1. тога законског прописа каже: „ко какво приватно, општинско или државно добро поквари, развали или разбије, ако штета не би већа била од сто гроша пореских, да се казни“ и т. д. а одма затим у тачци 4.: „ко туђу воћку или каламак *поквари*, *посече* или ишчупа (где говори само о воћкама, а не и осталом дрвећу), да се казни“ и т. д. Да законодавац недозвољено посецање туђег необореног дрвета издваја од обичног уништаја ствари, доказ је и то, што он о посецању дрвећа говори у засебним законским прописима, издвајајући на тај начин ту радњу од обичног уништаја ствари, о коме говоре поменути законски прописи. Сем тога, ти прописи — §. §. 289. и 375. тач. 1. казн. законика — кажњавају чисто уништај ствари, а не дело, које обухвата како посецање дрвета, тако и присвајање његово, што је и главно обележје дела, које расправљамо.

То дело није ни из §. 291. казн. законика, пошто он у опште и не говори о таквом дрвећу, које се налази на туђем имању, већ о оном, које се налази око путева засађено, јер вели: „ко кућевне, пољске и баштенске ограде или усеве, расаднике, воћњаке, винограде *и дрва око путева засађена* (дакле не и она на туђем имању) уништи и по-

ANALI PFB Tanasije

квари, као и ко справе за обделавање поквари, да се казни“ и т. д. Он поред тога предвиђа случај, кад ко таква дрва само посече и поквари, а не и присвајање истих за своју или туђу корист.

Наведени случај несумњиво не долази ни под тач. 3. §. 375. казн. законика, пошто се по томе законском пропису кажњава онај, *који у туђем забрану* (а не њиви, ливади, јарузи или дворишту) обруче, пруће, коље или дрва насече или дрво посече.

Даље, и овај законски пропис, као и напред поменути, не садржи онај други елеменат: присвајање поменутог дрвећа од стране оног, који га је посекао.

Најзад, овај законски пропис предвиђа кривично дело извршено на забрану, дакле у шуми, те је према томе укинут специјалним законом о шумама, због чега не може ни бити говора о делу, које се по њему кажњава.

Остаје још да видимо како се на ово наше питање односи чл. 111. зак. о шумама. Само име тога закона казује нам, да он говори само о недозвољеним делима извршеним на шуми, а не и на оном дрвећу, које се усамљено, или и у мањој групи налази на каквом другом имању. Сем тога, чл. 111. зак. о шумама кажњава само недозвољену сечу туђег необореног шумског дрвећа, а не и противзаконо одношење — присвајање његово од стране извршиоца те сече, јер вели: „ко без одобрења осече у шуми необорено дрво, или сече, вади и односи саднице (где се одношење тиче само садница), сматраће се, да је учинио дело крађе, и казниће се...“ и т. д. Из ове стилизације, а нарочито из речи: „сматраће се, да је учинио дело крађе“ изводи се, да се тим законским прописом кажњава не само сеча дрвета шумског, већ и његово недозвољено присвајање. Али, то је у основи погрешно. Прво, што се у њему помиње само сечење, а не и присвајање дрвета од стране извршиоца исте сече или другог кога лица; а друго, што по науци и законима свих народа, о крађи може бити речи само онда, кад ко туђу покретну ствар из туђег притежања узме у намери, да је противзаконо за своју или туђу корист присвоји. И према томе, кад ко без одобрења само посече дрво у туђој шуми, које је узгред буди речено непокретна ствар све догод је у чврстој вези са земљом, и добровољно га

ANALI PFB | arai.rs

остави на томе месту, не користећи се њиме, онда се не може казати, да ће се сматрати, да је то лице таквом својом радњом учинило дело крађе. У осталом, да се дело из тога законског прописа не кажњава као дело крађе најбољи је доказ то, што сви судови без разлике недозвољено односење — присвајање посеченог дрвета из шуме од стране лица, које га није оборило, нити је то са његовим знањем учињено, подводи под прописе казненог законика о крађи, а не под чл. 111. зак. о шумама.

Из свега досад изложенога јасно је, да неодобрено сечење дрвета у опште, и у исто време његово противзаконо односење од стране лица, које је ту сечу извршило, не предвиђа ни један наш законски пропис, а кад дрво није у шуми нити воћка, онда ни саму радњу посецања његовог, и због тога се мора узети, да су оне некажњиве, пошто се у §. 2. нашег казненог законика изрично каже: „За које дело није у закону, пре него што је учињено, казано, да ће се и како ће се казнити онај, који га учини, за оно се не може нико ни осудити“, дакле, што по нашем казненом закону нема аналогије, коју казнени законици неких народа па и поједини научници у неколико допуштају. Стога, пошто су наведене радње по општем поимању нашег народа недопуштене, треба ову празнину законску попунити, предвиђајући у казненом законику, и у закону о шумама, кад је шума у питању, као дела sui generis кажњива. Ово у толико пре, што нам законодавац противзаконо посецање и противзаконо присвајање посеченог дрвета јасно разликује једно од другог, па их чак и различито кажњава, кад се те радње независно јављају, а на име, кад једно лице само посече дрво било усамљено, било оно, које се налази у шуми, а друго га лице, које у сечи његовој није имало никаквог удела противзаконо присвоји. У првом случају има само посецања дрвета (кад је у шуми извршено: горосече из чл. 111. зак. о шумама), у другом: крађе, кажњиве по казненом законику. А кад се те две радње стечу у једном лицу, онда се појављује сасвим треће дело, које садржи оба та елемента, где радња сече има споредњи значај, пошто је односење дрвета циљ, те је природно, да и њега треба предвидети као засебно дело како у казненом законику, тако и у закону о шумама. А да би између дела

извршених на дрвећу у шумама, и оном, које се не налази у њима била повучена јасна разлика, треба у закону о шумама казати шта је шума, дакле њену дефиницију, пошто ње у њему и осталим нашим законима нема.

Михаило Силви.

ПРОБЛЕМ ПРАВНИХ ЛИЧНОСТИ

У СРПСКОМ ПРИВАТНО-ПРАВНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

— СВРШЕТАК —

Учење германиста, да су и правна лица стварна лица, и да њихову стварност није потребно објашњавати никаквом фикцијом, утицало је толико на немачку правну философију, да се може слободно рећи, да је теорије фикције готово нестало. Новији радови крећу се у духу Гиркеових идеја, тако да се проблем правних личности у Немачкој већ сматра као решен. Обе заблуде, о којима смо горе говорили, отклоњене су и сад се приступа расправљању питања о правним личностима без икаквих априорних постављака. Ми ћемо изнети резултате новијих истраживања, онако како их ми схватамо. То неће бити никаква нова, особена теорија, нити пак какав проналазак наш на овом пољу, а неће бити ни теорија неког одређеног правника. То ће бити само закључци, до којих смо ми дошли, проучавајући ово питање у светлости резултата, до којих су дошли немачки правници.

Наша полазна тачка је упоређење физичких лица са правним лицима. То упоређење, везано са испитивањем, шта је то личност у праву, као општи, виши појам, који обухвата и правне и физичке личности, довело је до сазнања, да су и физичке личности и правне личности само форме, које служе сазнању извесних правних феномена. То су две категорије, у које наш разум упућује извесне правне облике, да би их лакше схватио. И физичке личности и правне личности су дакле апстрактни појмови, исто онако, као што је својина, као што је заложно право само једна представа, једна апстракција, која нам олакшава сазнање

ANALI PFB | anali.rs

права. Али, питаће се, зар нема иза те формалне одеће, иза те апстракције, ништа материјално? Зар човек као природно биће да се претвори у једну апстракцију? Нема сумње, да су оба ова питања оправдана, али на њих је лако одговорити. Кад ми кажемо, да је и човек као личност у праву само једна престава наше свести, онда ми тиме изражавамо само то, шта је човек са гледишта правне логике, не упуштајући се ни мало у одрицање материјалности једном тако видљивом објекту спољњег света. Та материјалност је подлога, на којој се заснива признање као личност. Зато што је човек једно биће, обдарено извесним особинама, зато је он личност у праву. Које су пак те особине? То су способност, долазити у додир са сличним бићима, као особеним створовима, из ког додира под заштитом државе постају субјективна права. Пошто пак субјективна права могу имати разну садржину и разну форму, то је очигледно, да се не може тврдити, да су субјективна права ограничена на појединце. Историја права доказује постојање група као носилаца особених интереса, а и свакидашњи живот даје нам небројено примера, да је група била представник права и обавеза, а не појединац. Значи дакле да је за општи појам личности у праву карактеристично и битно самосталност у спољњем свету, засебна егзистенција у погледу оних односа, који се правом имају регулисати. Према томе, чим се утврди могућност постојања групе, као новог самосталног бића, тиме је сам по себи дат и појам личности у праву. Чим се група индивидуализира, чим добије особени тип, чим пристане на то, да се појављује не као множина, већ као јединка, самим тим је стекла и право, да ступа у саобраћај као особени правни субјекат. А и та група је материјална, исто онако, као и човек. Њена материја су људи, или имање, или обоје: имање и људи. Та материја индивидуализирана и оспособљена да ступа у правне односе, постаје по истом основу личност у праву, као и човек. Овим се пак ни у колико не обара наша горња поставка о апстрактности појма правне личности. Јер и овде, као и код физичких лица, група је са гледишта правне логике уврштена у оне преставе, које носе назив личност у праву, и добила назив правне личности за разлику од физичких.

ANALI PFB | anali.rs

Ми подводимо дакле под појам личности у праву човека и групу, зато што налазимо, да и човек и група постоје као особена бића у правном погледу, т. ј. да могу ступати у правне односе као јединке. То је дакле њихова заједничка особина и та особина даје повода законодавцу, да обе врсте бића призна као личности у праву. У том погледу стоје физичка лица и правна лица на равној нози. Колико је за човека признање личности од стране законодавца битно и неопходно, толико је исто и за групу. Ако законодавац ствара од људи као природних бића једним својим актом личности, онда он то чини и са групом. Ако би људи и без учешћа друштвене власти могли бити личности — а то је пак немогуће — онда би и групе то исто могле. Неједнакости дакле нема у том погледу, али има неједнакости у нечем другом, а то је у поступку законодавчевом приликом проглашења једног човека и једне групе за правну личност. Код човека налази законодавац и готову засебну егзистенцију и готов организам, који тој егзистенцији омогућава самосталан живот. Отуда се законодавац може задовољити једном општом одредбом, као што је она у §§ 17. и 36. Г. З., да су сви људи личности у праву. Природне и случајне неједнакости између људи изравњује законодавац у важнијим случајевима прво правилима о постепености, којом се стиче пуноправна личност (детињство, дораслост — малолетство и пунолетност) и друго установом старатељства.

Код једне групе пак законодавац не може одмах да види самосталност и индивидуалност, нити има извесност о постојању организације, која омогућава правну акцију групе као такве. Зато би била бесмислена једна општа одредба, којом би се свака група огласила за личност у праву. Место те опште одредбе имамо испитивање у сваком специјалном случају. У новије време, са развитком друштвених облика то је испитивање генерализано тиме што су постављена особена правила о групама које желе да буду признате као правне личности. Та се правила односе на услове, које мора група да испуни, да би се појавила као група, и друго на фактичку могућност самосталног и јединачног кретања. Оно прво постиже се захтевом, да група има чланове, или имање, или и чланове и имање; и један одређени циљ. Тиме се

група индивидуализира. Оно друго постиже се прописивањем организације, коју група мора имати, да би се омогућило њено кретање у правним односима. Кад оба услова буду испуњена долази признање од стране државе као и код физичких лица.

Из овога се види, да су човек, као једно природно биће и група, као организован скуп појединаца, у неколико слични и зато се дају, са гледишта правне логике, подвести под један општи појам личности у праву. Тај појам не покрива по својој садржини ни појам човек ни појам групу. Он је правно-технички појам и постаје упоређењем човека и групе са гледишта могућности ступања у правне односе. Отуда је цела теорија о фиктивним лицима без икакве вредности, јер полази од нечега, што у ствари не постоји. И човек и група су дакле стварне личности у праву, али стварне наравно у том смислу, што доиста постоје као правни феномени.

Међутим — а то смо и горе истакли — постоји осетна разлика између човека као личности у праву и групе. Јер, док је код човека самостална егзистенција од природе дата, дотле је код правних личности приватног права та самосталност постала правном акцијом појединаца под заштитом позитивног права. Зато носи човек као личност у праву нешто природно и као по себи дато, док се група појављује као вештачка творевина. Та је разлика пак за приватно право и правну логику потпуно ирелевантна и не допушта нам, да једне личности називамо правним, а друге само замишљеним личностима.[1]

[1] Ми смо овде развили теорију о правним личностима у најкраћим потезима, као што смо и ранију доктрину само у једној скици изнели. Опширније и боље документовано излагање оставили смо за нарочиту студију о правним личностима, на којој већ поодавно радимо.

Да напоменемо овде још и то, да се наше данашње мишљење доста разликује од мишљења, које смо заступали у чланку „О правној природи јавног трговачког друштва", штампаном у „Архиву" за 1907. годину, где смо говорили и о карактерним цртама правних личности. Оно се даље не слаже потпуно ни са мишљењем, које смо изнели о правним лицима приказујући студију Г. Живојина Перића: Један поглед на еволуционистичку правну школу (Глас Краљ. Срп. Акад. LXXIV) у Архиву за 1909. годину. Ова наша колебљивост код једног и истог питања може изгледати чудновата — у ствари пак она је проста последица наше сталне тежње да нађемо праву истину, па макар и по цену двоструког повлачења ранијег мишљења.

III.

Кад су, као што смо видели, правна лица исто онако стварне личности у праву, као и физичка лица, тако да није потребно никаквом фикцијом објашњавати ту стварност, онда и законодавац може да се користи тим резултатом и да при своме раду оперише са правним личностима као са једним утврђеним појмом. Ми смо споменули, да је немачки законодавац то први урадио и у § § 21.—89. Грађ. Законика поставио доста опширна правила о свима правним лицима. У тим одредбама подељене су правне личности на удружења или корпорације — *Vereine,* и на задужбине — *Stiftungen.* Сва су удружења подељена на приватноправна и јавноправна. О јавноправним личностима постоји једна једина одредба у § 89., да и за њих важи пропис §-а 31. о одговорности правног лица за штету, коју учине органи приликом вршења своје дужности. Пошто је Грађански Законик приватноправни кодекс, то у њему нема места за прописе о јавноправним корпорацијама. Што се тиче приватноправних корпорација, оне су даље подељене на уписане и неуписане — *eingetragene und nichteingetragene Vereine.* У уписане долазе она удружења, која своју правну способност стичу уписом у јавне књиге — друштвени регистар, који се води код месног суда. Сва остала су неуписана. Међутим ово је једна чисто формална разлика. Права разлика лежи у привредним моментима. Сва она удружења, чији циљ није постигнуће извесних привредних користи, и то у облику професије, прибављају правну способност простим уписом у регистар удружења, пошто се испуне извесне формалности праликом оснивања. Остала удружења са привредним циљевима долазе у неуписана. Она прибављају правну способност тек концесијом, ако нема специјалног закона о њима. У Немачкој је пак већина тих удружења регулисана специјалним законима. Прописи § § 21.—55. Грађ. Зак. односе се субсидијерно и на та удружења, у колико наравно то није противно њиховим особеним наређењима. На тај начин је немачки Грађански Законик испунио ону празнину, која се примећује код осталих грађанских законика, и регулисао односе правних лица у општем делу законика.

ANALI PFB anali.rs

Карактеристично је пак, да се у законику не налази одредба о томе, шта су правне личности. Први одељак I одсека (§§ 1.—20.) носи наслов *Natürliche Personen* — природна лица, док други одељак има наслов *Juristische Personen* — правна лица. Законодавац је претпостављао, да је тај појам утврђен у науци и није се хтео изложити опасности, да постави рђаву дефиницију правних лица.

Како ће бити с тим питањем у нашем новом Грађанском Законику? Можемо одмах рећи, да смо у начелу за то, да се пође по примеру немачког права и да се правним лицима уступи место у општем делу Грађанског Законика. Међутим, и ако сматрамо да је наука утврдила појам правних личности, ипак мислимо, да је боље, да ни српски законодавац не даје никакву дефиницију правних личности. Боље је не поставити дефиницију, него поставити рђаву дефиницију, која би, одевена у законску одећу, само била на сметњи. Према томе би најправилније било, дати једну чисто негативну одредбу, да се остале личности у праву, које нису физичке личности, називају правним лицима. Ту би дошла људска удружења разне врсте и задужбине. Као главна црта, којом се та правна лица одликују, могла би се у закону навести једна чисто формална особина, а то је њихова способност, да буду самостални носиоци права и обавеза. То би било довољно, и пошто та страна правних личности није спорна, били би задовољени и они, који још верују у теорију фикције.

На питање дакле, да ли треба у Грађ. Законику регулисати и правне личности, може се само афирмативно одговорити. И о месту, које треба тим одредбама уступити, мислимо да неће бити препирке. Њима је место у општем делу, поред прописа о физичким личностима. Ту би имали доћи општи прописи о удружењима и о задужбинама.[1]

Што се тиче питања, *како* треба регулисати правне

[1] О задужбинама (фондовима) нема данас у Грађанском Законику, ни у специјалним законима никаквих прописа, и ако је и ради реда у држави и у интересу ширења фондова са културним циљевима потребно тачно одредити, како постају задужбине и какву организацију треба да имају. На тај начин добиле би се и гарантије, да ће задужбине доиста постићи оне циљеве, ради којих се оснивају, што би нема сумње веома допринело ширењу ове тако благотворне установе.

ANALI PFB | anali.rs

личности, на то питање можемо дати одговор, тек пошто изнесемо какав је данас положај правних личности у српском приватном праву. Ми смо горе споменули, да у нашем законодавству нема никаквих општих одредаба о правним личностима. Постоје само специјални закони о извесним облицима људских удружења, која се и у нашем праву сматрају као правне личности. То су Закон о акционарским друштвима од 1896. године, Закон о занатским и пољопривредним задругама од 1897. год., Закон о задругама за узајамно помагање од 1902. год., и Закон о зборовима и удружењима од 1891. године. Кад се ти закони проуче, онда се види, да између Закона о зборовима и удружењима с једне, и осталих закона — Зак. о акц. друштвима, о занат. и пољопривр. задругама, о задругама за узајамно помагање и др. — с друге стране, постоји ова разлика: Закон о зборовима и удружењима је политички закон. У њему су развијени принципи, које је Устав поставио у погледу удруживања. Устав српски од 1903. год. је ту врло либералан. По чл. 24. Устава (чл. 32. Зак. о збор. и удр.) српски грађани имају право удруживати се у циљевима који нису противни закону. Ово право не може се подчинити никаквој превентивној мери. Из овог се прописа не види, који су то циљеви, противни закону, и на које се законе мисли. Вероватно је да се под законом подразумева овде правни поредак. Таква удружења, чији би циљ био противан земаљским законима, забрањена су. Принцип, који је изречен у овим прописима мора се поштовати приликом постављања правила о правним личностима прив. права. Та правила морају бити слободоумна у духу данашњег Устава. О неким превентивним мерама — претходно одобрење — или о каквој контроли административне власти код удружења са циљевима политичким, социјално-политичким или религиозним, као што је то случај у Немачкој, не може бити ни речи, докле год се та друштва крећу у границама закона.

Интересантна је одредба у чл. 36. Зак. о збор. и удр., да удружења или друштва, којима је задатак трговачка добит, и на која се односе одредбе трговачког, грађанског или каквог специјалног закона, не подлеже одредбама овог закона. Значи дакле, да се закон о збор. и удруж. односи

само на удружења са т. зв. идеалним циљевима. Слобода удруживања као да престаје код удружења са материјалистичким циљевима. Међутим ваља имати на уму, да чл. 24. Устава не прави ту разлику, тако да се ни друштва са привредним циљевима не могу подврћи превентивним мерама.

Што се тиче прописа Зак. о удружењима, који се према реченоме првенствено примењују на друштва са нематеријалистичким циљевима, ти су прописи врло кратки и непотпуни. Њих ваља допунити, и та допуна ће бити најцелисходнија, ако се изврши у Грађ. Законику, постављањем општих правила за све корпорације. Закон о удружењима остаће и даље политички закон, док ће приватно-правни односи удружења бити регулисани у Грађ. Законику. Само при томе не треба пропустити, да се доведе у склад чл. 36. Закона о удружењима са новим прописима Грађ. Законика о правним личностима.

Закон о акц. друштв., о задругама за узај. помагање, као и закон о земљорад. и занатским задругама, су специјални закони, који важе за одређене врсте удружења и чије су одредбе прилагођене особинама тих удружења. Сви ти закони су исцрпни и релативно добри. У њима је тачно одређено, кад се друштво сматра да правно постоји, какву организацију мора да има, и како функционише у односу према трећим лицима као и у односу према члановима. Замерке које бисмо имали да учинимо тим законима, су особене природе и односе се на ствари, које немају везе са питањем, које се овде расправља. Према томе ни Грађ. Законик нема потребе да се обзире на те законе, ни да их мења. Али, има друга једна ствар. Сви ти специјални закони показују празнине баш код оних питања, која не само да су врло важна, него су и начелна, принципијелна, пошто се односе на сва правна лица приватног права. Те су празнине објашњиве, кад се има на уму, да је законодавац приликом доношења специјалних закона главну пажњу обраћао на оно што је особено, што је типско тој врсти удружења, а не на оно, што је сваком удружењу, као удружењу битно. Ми ћемо поменути само два питања из те области, а то су питање о одговорности правног лица — грађанској у првом реду, пошто нас кривична одговорност овде не интересује — за штету коју учине органи, вршећи дужности,

ANALI PFB Tabanus

које им је правно лице поверило, и питање о границама власти правног лица као целине, према члановима као јединкама. Оба та питања су питања из области правних личности као таквих и за њихово регулисање најнадлежнији је општи закон, а то је Грађански Законик. Према томе, све евентуалне празнине у специјалним законима има да испуни Грађ. Законик, постављајући општа правила за све правне личности, и то за оне правне личност, које су регулисане специјалним законом, субсидијерно, за остале пак у првом реду. Тако схваћен однос између Грађ. Законика и специјалних закона је и природан и целисходан, јер олакшава примену законских наређења, одређујући којим се редом имају узети у обзир одредбе разних закона.

Кад је тако одређен положај одредаба будућег Грађ. Законика о приватно-правним личностима, према садашњем законодавству, остаје нам да укажемо још и на најглавнија питања, која се имају у Законику регулисати, пошто се у детаље не можемо упуштати, јер нам није намера да пишемо законски пројекат.

На првом месту истичемо питање о постанку правних личности. То је питање у специјалним законима на разне начине регулисано. По закону о акц. друштвима важи систем концесије. Потребно је нарочито одобрење Мин. Привреде у сваком специјалном случају. Давање одобрења зависи од воље министрове. Путем административног спора одобрење се не може издејствовати. Пошто је ово једна превентивна мера, то је односна одредба Закона о акц. друштвима (чл. 5. и 9.) противна Уставу, који забрањује постављање превентивних мера. По осталим законима предвиђен је упис у друштвени регистар. Друштво правно постоји од момента уписа. У зак. о зборним удруж. нема нарочите одредбе. Тај се закон, као што знамо, односи на сва удружења, која нису регулисана специјалним законом. По чл. 37. имају друштва при самом постанку обзнанити своју уредбу. Где? Како? У осталом овај је пропис формалне природе и нема утицаја на правно постојање друштва. Значи дакле, да Закон о удруж. сматра друштво као правно постало од момента склапања друштвеног статута.

АНАЛИ РЕБ | anali.rs

Који ће систем усвојити Грађ. Законик? Систем зак. о акц. друштвима је као нецелисходан готово од свију др-

жава напуштен, а код нас је и Уставу противан. Други систем, систем уписа по испуњењу извесних формалности је добар и одговара природи правих лица. Као што се рођењу физичког лица даје извесан спољни облик, тиме што се изврши упис у књиге рођених, тако је и код правних лица потребно јавно констатовање њиховог постанка. Самим тим ми изричемо неповољан суд о систему закона о удружењима, који и није никакав систем. У држави треба да има реда и зато се сва правна лица морају поврћи упису у нарочите књиге. Ово није никаква превентивна мера и може се слободно законом прописати, без опасности повреде Устава.

Друго врло важно питање је питање о организацији друштва, о његовом функционисању, као и о престанку. То је питање већ довољно расправљено у специјалним законима и по угледу на њих треба и у Грађ. Законику поступити. Једини недостатак је у одредбама о односу чланова према власти целине. Власт приватноправне корпорације према члановима није суверена. Она је, по својој природи, у извесним тачкама у интересу и целине и чланова ограничена. Поједине одлуке највишег органа могу се на захтев чланова поништити, ако се њима вређају основна права чланова[1]). О томе треба донети изречних законских наређења.

Најзад је врло важно и питање о одговорности правних лица за штету коју учине њихови органи приликом вршења своје дужности. Та одговорност треба да постоји у сваком случају, кад је орган нанео штету какву приликом делања као орган корпорације. И то на првом месту треба корпорација да одговара, а тек субсидијерно орган. О изузецима, који би били оправдани, може се дискутовати и ми им у начелу нисмо противни.

Др. Лазар Марковић.

---

[1] Ми смо се тим питањем специјално бавили у нашој дисертацији докторској: *Das Problem der Sonderrechte der Körperschaftsmittglieder, Berlin, 1910.*

ANALI PFB | anali.rs

НАДЛЕЖНОСТ БЕРЗАНСКОГ СУДА

Увод.

Берзански Суд је специјалан Суд за извесну врсту трговачких спорова. Установа овог суда налази свој разлог у нарочитом карактеру берзанских послова, који се могу појавити као предмет спора. Познати су разлози који налажу установу специјалних трговачких судова. Ови разлози оснивају се поглавито на разлици између трговачких и грађанских послова. Трговачки послови захтевају већу брзину и кулантност него грађански послови, који су по правилу везани за многе формалности. Другим речима саобраћај у трговачким пословима много је бржи и живљи од саобраћаја у обичним грађанским пословима.

Поред тога трговачки послови престављају специјалне правне конструкције које је створио чисто трговачки саобраћај, које су често неприступачне грађанском судији и који је склон да их схвати и реши на начин на који решава грађанска питања, што би несумњиво било од штете по интересе трговине и трговаца. Такав је случај нарочито са трговачким обичајним правом. Из тога излази да је за оцену извесних питања у трговачким споровима неопходно и трговачко знање, које грађанском судији по правилу недостаје.

На овој разлици између грађанских и трговачких послова поникла је и установа трговачког суда. Спора и гломазна процедура у грађанским споровима не може никако имати места код трговачких спорова, на које се, по напред истакнутом захтеву трговачког саобраћаја, мора применити што бржа процедура. Тако исто у трговачким споровима не може имати места ни састав Суда који суди у грађанским споровима. У састав трговачког суда морају ући и судије лајици — трговци — као једино меродавни за оцену специјалних, чисто трговачких питања.

Али нису ни сви трговачки послови истог карактера. Међу њима има и таквих послова који се не задовољавају ни оном брзином која је потребна за обичне трговачке послове, већ захтевају једну нарочиту, појачану, брзину и ку-

ANALI PFB | arai.rs

латност. Ми овде мислимо на оне трговачке послове који постају из берзанских трансакција. Оваква нарочита природа берзанских послова императивно захтева установу једног специјалног Трговачког Суда, који би својом организацијом и сумарном процедуром огарантовао што већу правилност и брзину у пресуђивању спорова који из ових послова проистичу. Овакви специјални Трговачки Судови установљавају се на берзама као берзански Судови.

Овакав један Суд установљен је на Београдској Берзи на основу члана 6. закона о јавним берзама од 3 новембра 1886 године. О берзанском Суду говоре свега три члана у закону: чл. 6, чл. 7. и чл. 9.[1] Из ових одредаба излази да закон сматра берзански Суд као факултативан и опредељује само његову личну надлежност т. ј. надлежност у погледу лица којима може судити овај Суд, а сва друга питања о организацији берзанског Суда, као: питање о његовом саставу, стварној надлежности, т. ј. надлежности у погледу на предмет спора, и поступку пред овим Судом оставља правилима (статуту) берзе да их она регулише.

Као што се види, закон је у регулисању Берзанског Суда био врло кратак и оставио је берзи да она својим правилима (статутом) регулише све остало што он није регулисао.

Београдска Берза користила се овим овлашћењем и донела је свој Статут, којим је, између осталог, у одељцима

[1] Чл. 6. гласи: „Ако би у правилима берзе (статуту) било прописано, да спорове из берзанских послова произлазеће решава изборни Суд онда треба у тим правилима тачно определити: 1., како ће тај Суд бити састављен. 2., Круг његова рада и начин како ће се пред њим поступати.

У правилима берзе може се одобрити да спорове из берзанских послова мора расправљати изборни Суд, ако уговорачи нису писмено друкчије уговорили.

У сваком случају да се која страна мора подвргнути суђењу Берзанског Суда нужно је: или да су обе парничне стране уписани као посетиоци берзе, или да су стране написмено претходно или накнадно пристале на надлежност Берзанског Суда".

Чл. 7. гласи: „Противу одлуке изборнога Суда нема места жалби. Одлуке изборног Суда извршне су."

Чл. 8. гласи: „Ближе одредбе о извршењу одлука изборног Суда, изречених у границама постојећих закона, прописаће се у правилима (статуту) берзе."

ANALI PES anali.rs

VII и VIII, а у члановима 83—197, установу свога Берзанског Суда ближе регулисала. Ми смо се решили да изложимо питање о надлежности Берзанског Суда (мислимо на Суд Београдске Берзе), сматрајући да је оно најважније, јер је у пракси спорно, а у теорији још необрађено.

I Услови за надлежност Берзанског Суда.

Као што смо мало час видели, закон о јавним берзама није довољно регулисао установу берзанког суда. Он је у чл. 6, 7 и 8 одредио овај суд само у неколико а сва друга питања је оставио статуту берзе да их он регулише. Такав је случај и са питањем о надлежности берзанског суда. Као што смо видели, закон је у чл. 6. т. 3. регулисао само питање о личној надлежности берзанског суда, одредивши којим лицима може судити берзански суд. Сва пак друга питања о надлежности Берзанског Суда регулисао је Статут Београдске Берзе од 6. јула 1898., у одељку VII, а у чл. 83—86 и чл. 120—121. Остављајући за сад на страну питање о томе да ли је једна законодавна уредба, чији карактер носи овај статут, могла регулисати надлежност Берзанског Суда, ми ћемо на овом месту изнети услове за његову надлежност. Ови услови су двојаки: услови у погледу лица којима може судити Берзански Суд и услови у погледу предмета о којима може судити Берзански Суд. С тога ћемо овај одељак поделити у два дела. У првом ћемо говорити о условима за надлежност Берзанског Суда у погледу парничних страна, у другом о условима за његову надлежност у погледу предмета спора.

А. — Услови у погледу парничних страна. Услови за надлежност Берзанског Суда у погледу парничних страна предвиђени су у чл. 6. зак. о јавним берзама и у чл. 84 и 85. Статута Београдске Берзе. Из ових одредаба излази да је за надлежност Берзанског Суда у погледу парничних страна потребно ова два услова:

1., да су обе парничне стране у време закључења спорног посла или у време тужбе биле записане као чланови или посетиоци Берзе и

ANALI PFB | anali.rs

2., да парничне стране нису написмено уговориле надлежност којег другог суда.

В. — Услови у погледу предмета спора. Услови за надлежност Берзанског Суда у погледу предмета спора предвиђени су у чл. 6. зак. о јавним берзама и чл. 84—86. Статута Београдске Берзе. Из ових одредаба излази да код питања о надлежности Берзанског Суда, у погледу предмета спора треба разликовати две хипотезе:

1., предмет спора је берзански посао на Београдској Берзи закључен и

2., предмет спора је трговачки посао који није закључен на Београдској Берзи, а могао би се на њој вршити.

Према овој разлици спорних предмета треба разликовати и два низа услова за надлежност Берзанског Суда у погледу предмета спора.

Прва хипотеза: предмет спора је берзански посао на Београдској Берзи закључен. У овом случају за надлежност Берзанског Суда у погледу предмета спора потребно је ова два услова:

1., да је предмет спора берзански посао на Београдској Берзи закључен и

2., да парничне стране нису написмено уговориле надлежност којег другог суда.

Друга хипотеза: предмет спора је трговачки посао који није закључен на Београдској Берзи, а могао би се на њој вршити. У овом случају за надлежност Берзанског Суда у погледу предмета спора потребна су ова два услова:

1., да је предмет спора трговачки посао који би се могао вршити на Београдској Берзи и

2., да су парничне стране претходно или накнадно написмено и изрично пристале на надлежност Берзанског Суда.

Из ових изложених услова за надлежност Берзанског Суда излази да Берзански Суд није обавезан, већ изборни, као што је то и чл. 6. зак. о јавним берзама определио. Изборни карактер овог суда је sui generis, јер за овај избор постоји једно ограничење: ако се обе парничне стране не сложе на надлежност којег другог суда, онда је Берзански Суд обавезан и за ону страну која није хтела изабрати Берзански Суд.

ANALI PFB (analipfb.rs)

II Правна средства против одлука Берзанског Суда о надлежности.

Питање о правним средствима против одлука Берзанског Суда о надлежности регулисано је Статутом Београдске Берзе у чл. 120—121. Као што се из ових одредаба види, Берзански Суд, још одмах по своме саставу, решава по званичној дужности питање о својој стварној надлежности т, ј. о надлежности у погледу на предмет спора. Из овога излази да је и код Берзанског Суда, као и код осталих судова, усвојена процедура по којој питање о надлежности у погледу лица која спор воде суд не решава по званичној дужности, већ тек по покренутом питању од стране парничних страна. Решење о покренутом питању о надлежности уводи се у белешку и потписује га цео суд. Против овог решења Берзанског Суда о надлежности има места жалби Управи Берзе, чије је решење о томе питању извршно.

Берзанска Управа је дакле последња инстанција која решава питање о надлежности Берзанског Суда. Ова надлежност Берзанске Управе установљена је Статутом Београдске Берзе, који носи карактер једне законодавне уредбе. Овде се поставља питање да ли је надлежност Берзанске Управе могла бити установљена једним оваквим статутом? Ми мислимо да није. Члан 147. Устава изрично каже да се никакав суд ни судско уређење и надлежност не може установити друкчије осим законом. Одавде несумњиво излази да је Статут Београдске Берзе незаконит, јер је противан Уставу. Наши судови немају права да цене уставност закона, али они могу да цене законитост уредаба. С тога могу они одрећи примену свакој уредби која је у противности са законом. Према томе би могао Касациони Суд, не водећи рачуна о статутима Београдске Берзе, као незаконитој уредби, узети на себе решавање питања о надлежности Берзанског Суда у последњој инстанцији.

У осталом питање је да ли би се надлежност Берзанске Управе могла установити и једним законом. Ми мислимо да би у том случају једна, овако установљена, судска надлежност била илузорна и у пракси неостварљива. И ако код нас судови немају права да цене уставност закона,

ANALI PFB | anali.rs

јер у изрицању правде стоје под законом (чл. 146. Устава), ипак постоји код њих пракса да воде рачуна о уставности закона кад год је у питању њихова организација, која је на Уставу основана. Наши судови сматрају да су позвани да бране своје атрибуције које су им Уставом огарантоване и које њима искључиво припадају. С тога они одричу примену сваком оном закону, којим се вређају те њихове атрибуције. Како је решавање о надлежности једна чисто судска атрибуција, то би се могло десити да и други, за то позвани судови, узму на себе решавање покренутог питања о надлежности Берзанског Суда, не водећи рачуна о одлукама Берзанске Управе. То би био увек случај кад би питање о надлежности Берзанског Суда у једном спору било покренуто уредном тужбом у другом спору код првостепеног суда, или у истом спору благовремено изјављеном жалбом на решење Берзанског Суда код Касационог Суда.

Према оваком стању ствари и питање о правним средствима против одлука Берзанског Суда о надлежности мора се решити на са свим други начин. Видели смо да је одредба чл. 121 Статута Београдске Берзе, којом се установљава надлежност Берзанске Управе за решавање покренутих питања о надлежности у последњој инстанцији противна Уставу и незаконита. Као последица тога излази да нема места жалби Берзанској Управи против решења Берзанског Суда о надлежности, и да ово правно сресство треба одбацити. С тога остаје да се ово питање реши по општим правилима законика о поступку судском у грађанским парницама. Из тога излази да против решења Берзанског Суда о надлежности има места жалби Касационом Суду.

Питање је само у коме року треба изјавити ову жалбу против решења Берзанског Суда о надлежности? Да ли и овде треба да важи онај рок који је одређен за жалбу против решења првостепених судова или се жалба мора изјавити одмах по саопштењу решења, као што је одређено чл. 121 Статута? Ми мислимо да се у овом случају жалба Касационом Суду, против решења Берзанског Суда о надлежности мора изјавити одмах по саопштењу тога решења, као што је то питање и регулисано у чл. 121. Статута Београдске Берзе. Питања о роковима јесу питања из проце-

ANALIPER | analips

дуре и она се могу регулисати једном законодавном уредбом, као што је Статут Београдске Берзе.

III Дејства надлежности Берзанског Суда.

Као што смо видели, противу решења Берзанског Суда о надлежности има места жалби на Касациони Суд. Ако се заинтересовани не користи овим правом или ако Касациони Суд нађе да је Берзански Суд надлежан за суђење у једном спору, онда такво решење постаје извршно, и Берзански Суд присупа суђењу у томе спору.

Са случајем кад заинтересована парнична страна пропусти изјавити жалбу Касационом Суду противу решења Берзанског Суда о надлежности треба изједначити и случај када она жалбу против овог решења изјави Берзанској Упрари, па ова својим решењем нађе да је Берзански Суд надлежан за суђење у датом спору. Резултат је у оба случаја исти и Берзански Суд може приступити пресуђивању спора и ако је надлежност решавања Берзанске Управе незаконита.

Овако ће бити и када решење Берзанске Управе не би било на закону основано, па га Берзански суд усвоји.

У свима овим случајевима сноси штету дотични парничар, чија је кривица што је пропустио жалити се Касационом Суду.

Може се претпоставити случај да Верзански Суд не усвоји противно решење Касационог Суда о надлежности већ да остане при своме ранијем решењу и донесе пресуду у једном даном спору. Питање је шта ће бити са једном таквом пресудом? Ми мислимо да ће и једна оваква пресуда ипак остати у потпуној важности, јер су пресуде Берзанског Суда по закону о јавннм берзама извршне и против њих нема места никаквој жалби на виши суд.

По чл. 7. зак. о јавним берзама све пресуде Берзанског Суда извршне су. Оне су извршне и онда када Берзански Суд није био надлежан за суђење у једном спору. Овде се поставља питање каква правна средства може употребити она парнична страна, која сматра да је повређена у своме праву, против једне овакве пресуде Берзанског Суда у једном спору, за чије пресуђење он није био надлежан? Сигурна је ствар да се против овакве пресуде не

ANALI PEB | anali.rs

могу употребити правна средства незадовољства и жалбе, јер су одлуке Берзанског Суда одмах извршне. То значи да заинтересованој парничној страни не стоји на расположењу ни једно непосредно правно средство. Али ово још не значи да је она лишена средстава да у погледу себе уклони штетне последице једне овакве, од ненадлежног суда, издане пресуде и на тај начин успостави пређашње стање. За ово јој стоји на расположењу једно посредно правно средство, а то је тужба у другом спору за накнаду против Београдске Берзе. Овај спор има се водити код првостепеног Трговачког Суда, који је надлежан за суђење оваквих спорова. Трговачки Суд не може одређи одлуци Берзанског Суда снагу пресуђене ствари, али се може упустити у оцену питања о надлежности Берзанског Суда. Истина извршна пресуда Берзанског Суда има карактер јавне исправе, која је потпун доказ за дело, о коме је у законом кругу власти издана, али се њена неистинитост или противзаконитост може доказивати (§ 188. грађ. суд. поступка). Из овога излази да суд у другом спору није везан једном противзаконитом пресудом и може се упустити у суђење овогдругог спора, који је у вези са једним ранијим спором у коме јо донета једна незаконита пресуда. Из тога се у исто време види, да овај други суд не само може, већ има и дужност да се упусти у оцену питања о надлежности оног првог суда, кад год једна парнична страна контестира законитост једне његове пресуде. На ово гледиште стао је и Касациони Суд у познатом спору Кабилио—Живковић, који се водио на Београдској Берзи.

Питање је само да ли сваки парничар може оспоравати законитост пресуда Берзанског Суда у погледу надлежности? Овде треба правити разлику између случаја кад је је Берзански Суд био ненадлежан у погледу лица која су била у спору. У првом случају може се позивати на незаконитост пресуде сваки заинтересовани парничар, пошто се један спор може расправити код једног суда само ако је он по своме устројству за предмет спора надлежан (в. чл. 120. Зак. о јавним берзама и § 49. грађ. суд. поступка). У другом случају међутим овим подизањем на незаконитост пресуде Берзанског Суда може се користити само онај парничар који није претходно или накнадно пристао на над-

ANALI PFB | anali.rs

лежност овог суда и који је употребио правно средство жалбе против решења Берзанског Суда о надлежности. У противном претпоставља се да је парничар пристао на надлежност Берзанског Суда, која се више не може оспоравати (в. чл. 85. Статута Београдске Берзе и § 49. грађ. суд. поступка).

Закључак.

Из овог нашег излагања о надлежности Берзанског Суда може се извући један сигуран закључак, а то је: да закон о јавним берзама и Статут Београдске Берзе, издан на основу овог закона, стојећи у супротности са Уставом и позитивним законодавством, изазивају у пракси такве компликације, које могу да компромитују Берзу и умање значај и користи које трговачком свету даје установа једног оваквог суда.

Ми овде мислимо на првом месту на ауторитет одлука Берзанског Суда, који трпи услед довођења ових одлука у питање у евентуалним доцнијим споровима против Београдске Берзе, који се код трговачког суда надовезују на раније спорове вођене код Берзанског Суда, а за тим на штету коју услед тога трпи сам циљ установе Берзанског Суда, чија се целисходност доводи у питање. Нема сумње да се корист од установе овог суда знатно смањује, кад његова нелегална организација даје маха даљем парничењу у истим предметима. На тај начин фатално се губе оне две најглавније потребе, брзина и кулантност, у берзанским операцијама, што опет иде на штету и трговачког саобраћаја и појединих трговаца на Берзи.

Најпосле инстанција Берзанске Управе не даје ни довољно гарантије за правилно решавање питања о надлежности. Питање о надлежности је једно чисто правно питање, о коме треба да решава суд, а никако управа једне берзе састављена из самих трговаца, којима су правна питања сасвим страна.

Из свега тога излази да, како разлози правни, тако и разлози економски диктују реформу оних одредаба берзанског законодавства, које се односе на надлежност Берзанског Суда. Несумњиво је да треба укинути надлежност Берзанске Управе, као незакониту и противну Уставу, и пренети ре-

ANU PES anali.rs

шавање питања о надлежности у последњој инстанцији на Касациони Суд. Овакво решење овог питања јесте најцелисходније, јер одговара захтевима начела поделе власти, и у исто време најбоље задовољава захтеве берзанског саобраћаја. Ми претпостављамо код Касационог Суда ону нарочиту брзину у решавању овог питања, која је била и разлог за установу надлежности Берзанске Управе.

Радмило Милићевић.

О ШТРАЈКУ ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

— НАСТАВАК —

Из ранијега се види да је за појам државног органа непотребно да државни орган заиста и врши какву државну функцију. Својство државног органа карактерише се једним нарочитим односом између појединца и државне власти. Бити државни орган само значи бити у једном таквом субјективном правном положају да се на заповест претпостављене власти мора примити вршење извесних државних послова. Та заповест да се почне вршење извесних државних послова обично пада заједно са постајањем државним органом, али тако не мора да буде. Чиновници на расположењу су пример, у свима законодавствима, државних органа који не врше државне функције, али који су у таквом положају да морају да приме, на заповест, вршење државних послова.[1]

[1] Овде се увек говори о оним лицима у државној служби између којих и државе постоји једна јавноправна веза и они су државни органи у правом смислу речи. Поред њих, у државној служби има и таквих лица између којих и државе постоји један приватноправни однос. Та врста државне службе не представља нешто што је само држави својствено, јер свако физичко и приватноправно лице може засновати приватноправни службени однос између себе и онога који хоће у службу да ступи, приватноправним уговором. Штрајк ових државних службеника није од нарочитог правног интереса de lege lata, јер има исте последице као и сваки други штрајк зато што се, при склапању таквих уговора, држава не налази у некој правно заштићеној надмоћности. Питање би се могло овде поставити само како стоји штрајк таквих државних службеника de lege ferenda. У опште, може се штрајк угрозити или казненоправним последи-

Однос државних органа према државној власти јесте један однос веће потчињености него што је обична поданичка потчињеност. Тај се однос назива дисциплински однос и о његовој природи биће речи доцније. Међутим, тај однос веће потчињености, карактеристичан за све државне органе у опште, представља и једну основу према којој би се државни органи могли поделити[2], јер није код свих државних органа исти. Због тога што већа потчињеност државних органа није једнака код свих државних органа, долази до једнога градуалног разликовања државних органа. За меру те градуалне разлике између државних органа погодан је начин ступање у државну службу. Код једних државних органа ступање у државну службу је принудио, код других слободно. Код *принудних* државних органа пристанак на ступање у државну службу за заснивање службеног односа је правно ирелевантан. Код непринудних, *професионалних,* државних органа пристанак је њихов битан услов за опстанак службеног односа.

Принудни државни органи постају државни органи наредбом управне власти. Наредба да се неко прими принудне

цама или накнадом штете која је регулисана у Приватном Праву. Нормирање казненоправних последица за такав штрајк дало би се оправдати донекле интересом који је у питању и који је претежнији од интереса обичних послодаваца. Али зато што би се такав претежан интерес могао признати једној великој фабрици која извршује набавке за државу, и зато што је таквих државних службеника, који се не постављају, већ се узимају у најам, релативно мало, треба узети да тиме не би требало ограничавати данас толико наглашавану слободу рада и „право" на штрајк. При свем том, треба имати у виду да се такви радници, ако раде на важним и пресшним пословима, као што могу бити послови за војску, могу ограничити. Аналого томе, кривично се кажњава по Немачком Кривичном Законику раскид уговора о набављању војних потреба за време рата.

[2] Поред ове поделе, могу се државни органи поделити са разних гледишта. Тако Јелинек (op. cit. стр. 530) дели државне органе на непосредне и посредне. Непосредни су они који су уставом и политичким обликом државе одређене, а посредни су они чија власт постаје преношењем непосредно на једну одређену личност управљеним. Дигуи (L'État. Les gouvernants les agents, стр. 346) дели у главном државне органе према томе да ли органи постављају правна правила или их извршују. Х. Бертелеми (Traité élémentaire de droit administratif, I, стр. 50) дели државне органе на оне који врше акте власти (fonction d' autorité) и оне који врше техничке послове (fonction de gestion). Све ове поделе, више или мање логично изведене, за испитивања о штрајку државних службеника нису важне.

државне службе сама собом је довољна да постане државни орган. Да би таква наредба могла имати дејства потребно је да постоји закон који, ако се тако може рећи, овлашћује државну власт да може такву наредбу издати. Ако таквога овлашћења нема, појединац се може жалити административном суду. Пошто је код ове врсте државне службе и примање дужности загарантовано казненоправним санкцијама, то и напуштање дужности представља деликт. Код неких принудних државних државних органа, на пример у војсци, колективно напуштање дужности представља један нарочити corpus delicti и кажњава се већом казном. Код осталих принудних државних органа, као што су поротници, колективно напуштање дужности није нарочито предвиђен деликт, зато што је штрајк тих државних органа у пракси готово немогућан.

Непринудни државни органи чине већину државних службеника. То су они државни органи којима је државна служба професија, који су за њу потпуно економски везани, и зато се питање о штрајку државних службеника код њих поглавито и поставља.

Да би се могло извести као утиче штрајк ових државних службеника на њихову везу с државном влашћу, потребно је утврдити прво каква је та веза. Као што је речено та је веза, у опште, у томе што је државни службеник у једној већој потчињености него обичан поданик. Али и однос између свих државних органа и државе није исти. За непринудне државне службенике је речено да је њихов пристанак важан елеменат за одржавање службеног односа. Из тога се види одмах, да и однос њихов према државној власти неће бити тако чврст као однос принудних органа. Да би се однос принудних државних органа према држави утврдио потребно је видети тачно на који се начин постаје непринудним државним органом. О постојању непринудним државним органом постоје у главном две теорије. По једној ови државни службеници постају уговором а по другој, наредбом државне власти.

Писци који заступају уговорну теорију стоје на гледишту да се државним службеником постаје уговором између државе и појединаца који у државну службу ступа. Ова се теорија заснива на две правне конструкције, на појам нега-

ANALI PER Tanali.rs

тивног статуса и јавноправног уговора. Негативни статус је у томе што држава оставља индивидуи једну личну правну сферу у којој се креће по својој вољи и у коју државна акција не залази. Право не води рачуна о свима људским радњама. Остаје увек једно поље слободе о чијој употреби нема правних правила. Те радње које право не дотиче остају само физички акти, за право ирелевантни.[1] Величина ове индивидуалне сфере слободе није одређена за свагда. Она зависи од позитивног права које може да је шири и да је сужава. Утисак је такав да се данас ова сфера све више сужава, јер се држава уплиће у све нове и нове области индивидуалне делатности. Али то је ширење државне интервенције само апсолутно а не и релативно, јер се и људска делатност све више шири а тиме индивидуална слобода. Држава је у стању да интервенише само онде и докле јој право зато даје могућност. Држава је у стању да нареди појединцу да се прими једне врсте државне службе, принудне, али није у стању да нагони појединца да се прими сваке врсте државне службе, на пример, нико се не може нагонити да буде професионални државни службеник.

Кад држава не може неком да нареди да постане државни службеник, кад је потребан и његов пристанак па да се створи службени однос између њега и државе, онда се службени однос у ствари ствара једним уговором између државе и појединца. Тим уговором се појединац обвезује на потчињеност, и државна власт изводи своје право доцнијих заповести државном органу из његовог пристанка. Овај уговор има све битне елементе уговора, он је један duorum consensus in idem placitum. Овај уговор само није обичан уговор, приватноправни, већ јавноправни уговор. Заступници ове теорије узимају да је уговор једна општа правна категорија, а не само категорија приватног права.[2] Из приватноправних уговора истичу тражбена права, и из једноправног уговора о државној служби захтев државин на послушност, и према томе то је један уговор о потчињености (Subjectionsvertrag). У приватну службу ступа се приватноправним уговором, а у

ANALI PFB | anali.rs

[1] Jellinek, System der subjectiven öffentlichen Rechte, 1905. стр. 104.

[2] Laband, Das Staatsrecht des deutchen Reiches, I, 421.

државну службу јавноправним уговором. По Лабанду, између ступања у службу једнога приватног железничког друштва и ступања у службу државних железница постоји потпуна аналогија. То што је текст јавноправног уговора једнострано утврђен, што га је утврдила законом сама државна власт, не иде против уговорне теорије, зато што и приватна друштва могу сама, једнострано, статутима утврдити погодбе службе. Уговорна теорија хоће да објасни само то како неко долази у потчињеност државној власти, међутим само преношење државне власти бива једном наредбом, једностраним актом државне власти. Та је наредба постављање на једно нарочито звање, која може пасти заједно са ступањем у државну службу, и ако је у ствари нешто одвојено. Појам уговора је зато потребан да би се објаснило, на основу чега може државна власт некога на једно одређено звање да постави. Од момента кад је уговор закључен, појединац је држави потчињен, и однос између њега и државе није више један уговорни однос него само однос потчињености. Све даље промене у том односу, као унапређење, већ извиру из државног права заповедања[1] а не из уговора. Као политички разлог што ови државни органи постају уговором а не наредбом, својевољно а не принудно, узима се то што је за државну службу потребна верност и добра воља која се не даје изнудити. Изгледа да треба додати као важнији разлог што не постоји принуда на ступање у државну службу то, што за њу има увек довољно својевољних кандидата, тако да је принуда излишна.

Главна мана ове уговорне теорије је та што је код ње појам уговора сувише широк. Појам уговора је добивен из Приватнога Права. Кад се тај појам хоће да пренесе на какву другу правну чињеницу, онда се мора пазити на то да та чињеница има битне сличности са ранијом. Оно што је битно код приватноправног уговора и што му је претпоставка, то је равноправност субјеката који уговор закључују. Тај захтев није испуњен код јавноправног уговора. Појединац и држава, нарочити кад је реч о стварању једног односа потчињености, нису равноправни. Држава је виши правни

ANALI PFB | anali.rs

[1] Jellinek, System, стр. 213.

субјект него појединац. Та се неједнакост највише види у томе што је држава у стању, мењајући закон о државној служби, да једнострано мења и права чиновника. Каже се да држава може и садржину приватноправних уговора мењати једнострано. Кад држава мењајући право измени садржину једнога уговора који су закључили два појединца, држава се јавља као нешто потпуно ван њих и зато њихов уговор остаје уговор. Кад пак држава законом мења садржину приватноправног уговора које је сама закључила са појединцима, онда та промена не може сужавати права која је појединац раније имао по уговору, јер постоји одредба уставна о стеченим правима. Кад би државна власт, мењајући закон, сузила које стечено приватно право радила би неуставно. Каже се да појединац, кад са државом закључује уговор о служби, у ствари закључује уговор са државом као администратором, и да је, према томе онај, који може променити уговор, — законодавац —, нешто одвојено од администрације, те и даље остаје појединац на равној нози с оним с којим уговор закључује. Али кад је реч о закључивању јавноправног уговора онда се не може рећи да су администратор и законодавац два разна субјекта. Извршни орган који закључује уговор и законодавни, који га може да мења, органи су једног истог правног субјекта, државе, који и закључује уговор и који га мења. Претпоставимо да се државни службеници постављају једном одлуком законодавног тела. Тада, изгледа, јавноправни уговор не би био могућан. Субјект државне власти је недељив. Воља једног државног органа државна је воља и било у својству законодавца било у својству администратора држава је моћнији правни субјект, а то искључује уговор. Догод буде овакав однос као што је данас између државе и појединца, јавноправни уговор биће немогућан. То што је за ступање у државну службу потребан пристанак појединца само је спољашњи знак уговора.[1] Кад би се сви правни послови између појединца и државе код којих има узајамног пристанка сматрали за уговоре, онда би се дошло до тога да се за уговор сматра брачна диспензација, дозвола за вођење какве радње и т. д. Поред тога што је јавноправни уговор у опште не-

ANALI PFB | anali.rs

[1] O. Mayer, Zur Lehre vom öffentlichrechtlichen Vertrage „Archiv für öffentliches Recht," III стр. 26.

могућан, зато што нема уговора онде где је неравноправност правних субјеката који у везу ступају, пристанак појединца да ступи у службу за конституисање службеног односа потпуно је непотребан. Пристанак то је само, у овом случају, један фактични елеменат од кога зависи једино опстанак службеног односа а не и постанак. Онај који болестан буде постављен за чиновника, и умре о постављању ништа не дознавши, умро је као чиновник, и ако у опште није био у стању ни да за „понуду“ дозна а камо ли да је прими и да се на тај начин уговор закључи.[1]

Јосиф Касановић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

СУДСКА ХРОНИКА

Доцније издато пуномоћије (§ 88. грађ. суд. пост.) веже властодавца само у поведеној парници, а не и у другим правним пословима, које је пуномоћник пре добивеног пуномоћија у име свог властодавца учинио.

— Одлука опште седнице Касационог Суда —

Тужилац Павле навео је, да је од Саве, пуномоћника туженог Ђоке, купио Ђокино имање за 50.000 динара. Уговором је предвиђено, да му продавац у року од месец дана изда тапију, када би он — тужилац — положио 12.000 динара, а остатак у одређеним роковима, Пошто му продавац у року није пренео тапију, већ је ово имање и другом продао — тражио је, да се тужени Ђока осуди, да му плати 3.000 динара дате му капаре, као и 3.000 динара на име дупле капаре. Поднео је писмо Савино, из кога се види, да је имање купио, као и начин исплате и пуномоћије, које је тужени издао Сави.

Тужени Ђока није признао тражење тужиочево. Сава

[1] H. Dernburg, Lehrbuch des Preussischen Privatsrechts II, 595.

у време продаје имања није био његов пуномоћник, те закључени уговор не везује њега.

Првостепени је суд досудио тражење тужиоцу по тужби. Разлози његови ови су:

„Суд је предходно ценио уместност приговора туженог, да Сава није могао са тужиоцем закључити уговор о куповини и продаји имања за туженог, пошто у време закључења овог уговора није имао пуномоћије туженог, па је нашао: да је исти приговор неуместан по томе, што је тужени дао накнадно своје пуномоћије за овај посао Сави, што је утврђено поднетим пуномоћијем уз тужбу (§ 620. грађ. зак. у вези с § 188. грађ. пост.) и овај уговор потпуно убвезује туженог Ђоку, без обзира што је он издат после закљученог уговора о куповини и продаји спорног имања, као и без обзира што у поднетом пуномоћију није искључиво казано, да се Сава опуномоћава да може закључити уговор о продаји и куповини имања туженог, кад је у том пуномоћију изрично казано, да се Сава опуномоћава за све послове наведене у § 613. грађ. зак., у које послове између осталих у помен. закон. пропису наведених долази и продаја туђих ствари.

Прелазећи на оцену главне ствари у овоме спору и писмена које је Сава као пуномоћник туженог упутио тужиоцу, суд је нашао:

По § 547. грађ. зак. пуномоћник туженог, Сава, био је дужан да у року од месец дана по закљученом уговору изврши пренос имања на купца тужиоца, а овај је опет био дужан да пред судом изјави да прима терет Управе Фондова, који на истом имању постоји у 14 000 динара. Радња преноса продатог имања имала је да предходи изјави купчевој о пријему терета Управе Фондова, те је према томе пуномоћник Сава био дужан да то учини у означеном року, којим би фактом доказао да је са своје стране уговор испунио.

Кад тужени није испунио уговор са своје стране, а према његовом признању он је доцније ово исто имање продао трећем лицу, онда за тужиоца настаје немогућност да испуни уговор са своје стране и по § 550 грађ. зак., има права да тражи, да му тужени врати удвојену капару.

ANALIPER | analiper.rs

Неуместан је приговор туженог, да је за неиспуњење овог уговора крив тужилац, као и да је његов навод: да није знао да на продатом имању постоји поред терета Управе Фондова и терет службености, пошто је тужилац сам био на лицу места и видео, да на имању овај терет постоји, па је и преко свега тога био уселио у стан неке своје ствари, — јер баш да овај факт и стоји у истини, ипак је тужилац имао да тражи испуњење уговора о куповини и продаји онако, како је он закључен у изложеном писмену, што значи, да је тужени био дужан да тужиоцу у одређеном року преда имање само са теретом Управе Фондова, а остале терете са имања да поскида — 547. грађ. зак..

Кад се овако оцени обвеза пуномоћника туженог Саве, онда нема ни места испиту сведока на које се тужени позвао нити чинити судски увиђај на интабулац. књигама.

Тужена страна ако је видела да тужилац неће да испуни уговор са своје стране, она је требала законским путем да уговор испуни са своје стране, у коме би се случају ценило питање — ако би се истицало — да ли је тужилац дужан да прими имање са теретом службености.

Према наведеном суд налази да је тужбено потраживање умесно и да је тужени дужан да плати тужиоцу 3.000 дин. дате капаре као и 3.000 дин. на име дупле капаре.“

Ову је пресуду одобрио Апелац. Суд.

По жалби туженог, Касациони Суд примедбама својим од 16. априла 1907 год. Бр. 4.494 поништио је пресуду Апелационог Суда са разлога:

„Погрешно је Апелац. Суд, одобравајући пресуду првостепеног суда, узео, да је тужени, накнадно издатим пуномоћством Сави, признао онај уговор о продаји и куповини, који је Сава у његово (туженог) име са тужиоцем закључио.

Пуномоћство, ако се у њему друкчије не предвиди, овлашћује пуномоћника, по правилу, да за свога властодавца може вршити правне послове од онога момента, када је пуномоћство издато. У овом случају, пуномоћство издато Сави, не може се простирати и на продају имања о којој је реч у овоме спору, зато, што се тај раније већ закључени правни посао од стране Савине у име туженога у пуномоћству изрично не спомиње, и што примени §. 88. грађ.

пост. на који се законски пропис суд позива, може бити места само у случају где би у парници заступник парничара накнадно пуномоћство добио, а не и у случају, где би се неко лице овлашћивало, да известан правни посао ван суда сврши, какав је посао овде у питању.

Исто тако, не може се узети ни да је тужени Ђока у овој парници признао уговор продаје и куповине, који је Сава закључио и ако тужени не пориче у начелу, да је имање раније био продао тужиоцу, и наводи да је био готов да тај уговор и изврши. Признање тужене стране има се примити онако, као што је исказано (§ 185. грађан. пост.) а тужена страна међутим, признајући да је са тужиоцем закључила уговор да му своје имање прода, није признала да је тај уговор закључила онако, у свему под оним условима како то тужилац на основу писма Савиног наводи, т. ј. да је имање продала тужиоцу без терета службеност, која на имању постоји и да је била готова да такав услов испуни.

Према овоме дакле, нема доказа да је између парничара закључен пуноважно уговор продаје и куповине под свима онаквим условима; како тужилац представља и Апелациони Суд треба према овоме тражење тужиочево по закону да оцени.

А и кад би се узело, да овде постоји пуноважно закључени уговор куповине и продаје у смислу писма Савиног и навода тужиочевих. опет се не може сматрати да је у овој парници доказано, да је тужена страна узрок неиспуњењу уговора, кад се напротив из навода тужилачке стране види, да она није пристајала да купљено имање прими под теретом службености, а тиме она онда није пристајала ни на извршење уговора. Навод суда да је тужена страна дужна била да имање пренесе на тужиоца без терета службености а само са теретом Управе Фондова не стоји, кад се у писму Савином службеност не спомиње, већ је у њему само реч о урачунавању интабулисаног потраживања Управе Фондова у исплату куповне цене; и кад је службеност по природи својој била уочљива, видна за тужиоца, у толико више, што је она уписана у судске књиге, као што се уверењем у тужби доказује — §§ 187. и 188. грађ. пост., те се према §§ 532. и 556. грађ. зак. има узети да је тужилац на те-

ANU IREB | anali.rs

рет службености пристао, кад не доказује ничим па ни писмом Савиним, да је односно те службености противно уговорено т. ј. да је и тај терет тужени приликом преноса имања на тужиоца имао да скине".

Апелациони Суд није усвојио ове примедбе, већ је дао ове противразлоге:

„Апелац. Суд сматра да не може опстати мишљење Касац. Суда да се § 88. грађ. пост. односи само на случајеве кад се пуномоћство накнадно изда заступнику за раније подигнути спор за рачун властодавца, а не и за остале послове, јер оно даје врло уско значење тој одредби.

Исто тако Апелац. Суд налази, да није увек потребно да се у пуномоћству изрично каже, који се посао њиме накнадно одобрава, као што то међутим узимају примедбе Касац. Суда, него да је то потребно само за послове из § 614. грађ. законика. Закључени посао од стране Савине за рачун туженога није из ове одредбе, него из § 613. грађ. зак., па како је поднесеним пуномоћством Сава генерално овлашћен за све послове из § 613. грађ. зак. за које је послове и по самом закону довољно генерално пуномоћство, то је онда јасно, да се оно односи и на раније закључени уговор куповине и продаје имања туженог од стране Савине са тужиоцем, који такође у те послове долази.

На послетку, кад се из пуномоћства које је тужени Ђока издао Сави у Паризу 6. децембра 1904. г. види, да њиме *није изреком изузет* спорни уговор о продаји и куповини спорног имања, онда се по наведеном § 88. грађ. пост. простире ово доцније набављено пуномоћство и на овај спорни уговор.

Али и поред овога пуномоћства, да је Сава био овлашћен за овај посао види се још из тога, што је тужени Ђока у одговору на тужбу и на рочиштима признао да је са тужиоцем раније закључио уговор продаје и куповине и готов био да га изврши, али као дато није могао учинити кривицом тужиочевом. Истина Касац. Суд у примедбама сматра да нема признања туженога озакљученом уговору кад се оно узме у целини, него да тужени само *не пориче у начелу*, да је био закључен уговор као и то, да је био готов да га изврши, али да није било споразума у оном смислу како то представља тужилац на основу писма Савиног од 31. марта 1904. год. т. ј. да

му је имање продао без терета службености и да према томе нема ни уговора. Али баш узимајући признање туженог тако како га схвата Касац. Суд, а то је, да је тужени само у начелу одобрио куповину и продају ипак је несумњиво, да оно и као таково садржи у себи признање факта: да је Сава био овлашћен за продају имања туженога тужиоцу; а је ли он ту продају извршио онако како представља тужени да ју је требало да изврши, то се не тиче тужиоца него туженога и његова овлашћеника Саве. С тога Апелац. Суд и налази да оно писмо Савино обвезује туженог Ђоку.

У самој ствари не стоји да тужени није признао *постојање уговора* баш кад се признање његово узме у свој целини како га је исказао, јер он на рочишту вели: „да је био не само вољан да уговор испуни него да је тужиоцу и пре преноса био уступио имање“ а у одговору на тужбу опет „да није истина да он није хтео да испуни уговор, него је тужилац од тога уговора одустао“. Из овога јасно излази: да се неспоразум није догодио при преговорима за закључивање или при закључивању самог уговора, као што узимају примедбе Касац. Суда, него приликом *самог извршења његова*, а за постојање уговора продаје и куповине као консенсуалног уговора није потребно да се и изврши па да се сматра за свршен уговор, него је довољно и закључење.

Према овоме кад је утврђено постојање уговора, *одустанак тужиочев* од извршења према §. 553. грађ. зак. није могао бити законски разлог за туженог да сматра уговор за раскинут и да имање другом препродаје, те тиме ствара немогућност извршења његовог, него је имао по наведеном закону да га од своје стране изврши и по том тражи да тужилац изврши од његове стране. Па како то тужени није учинио, него је имање своје другом лицу препродао и тиме онемогућио извршење уговора закљученог са тужиоцем, то се онда има узети противно примедбама Касац. Суда, да је он, а не тужилац узрок неиспуњењу уговора.

ANALI PEP | anali.rs

Што се тиче онога дела примедаба, који позивајући се на §§. 532. и 556. грађ. зак. и на то, што је спорна службеност била уписана и у судске књиге, изводи из тога,

да је тужилац на тај терет службености пристао, кад ничим не доказује да је односно те службености противно уговорено т. ј. да је и тај терет тужени приликом преноса имао да скине, — Апелац. Суд ни ту оцену примедаба не може да прими, јер она само претпоставља уочљивост и видност мане спорне службености и да је тужилац пре закљученог спорног уговора видео и унутрашњост купљеног добра, што он одриче, наводећи да је за поменуту службеност сазнао тек после закљученог уговора, кад је се у кућу уселио, противно чему није ничим утврђено, а сем тога ни сама уочљивост и видност помен. службености није утврђена, јер о томе није извршен судски увиђај по захтеву на рочишту.

Напослетку и навод, да је помен. службеност била уведена у интабулационе књиге, те да је и из истих тужилац за њу могао сазнати, претпоставља, да је тужилац пре закљученог помен. уговора разгледао интабулац. књиге и извештавао се о теретима на купљеној кући, што није утврђено нити је морало бити, кад он тврди да је спорним уговором уговорио, да се при преносу скину сви терети са купљене куће, под чим би се имало разумети и отклањање помен. службености баш да је тужилац за њу тада и знао. А никаквим законским прописима тужилац није био обавезан, да се о томе уверава и из интабулац. књига, кад самим уговором предвиди и уговори, да је продавац дужан скинути све терете са продатог му имања."

Општа седница Касац. Суда од 8. јуна 1907. год. Бр. 6501. одбацила је ове противразлоге, а усвојила примедбе свог одељења.

Према овим примедбама опште седнице Касац. Суда, као обавезним по § 332. грађ. пост., Апелац. Суд је пресуду првостеп. суда преиначио и тужиоца од тражења одбио.

Мих. Л. Ст.

ANALI PFB | anali.rs

Да ли административне кривице, предвиђене специјалним законима, и по тим кривицама изречене казне застаревају онако како је прописано у § 396. Казн. Законика, по протеку три месеца, ако специјалним законом није предвиђена нарочита застарелост за њих или ако застарелост за њих није тим законом нарочито искључена?

Касациони Суд у општој седници својој нашао је:

Застарелост дела, као и застарелост изречене казне, прописана у § 396. Казн. Законика, тиче се само делâ и казнâ из III части Казненог Законика, примењује се, дакле, само на криминалне иступе и за њих изречене казне, а не може се, бар без нарочитог законског овлашћења, примењивати и на административне или дисциплинске иступе и казне по њима изречене. Ово зато што су у опште кривице из Казненог Законика природе са свим друкче и по предмету свом битно се разликују од административних и дисциплинских кривица. Због тога ни подела административних и дисциплинских кривица није изведена као код кривица кажњивих по Казненом Законику, у коме је, према тој подели, одређена и застарелост дужа или краћа за поједине категорије.

Из тога излази ово: да застарелост за административне или дисциплинске кривице, као ни за казне за те кривице по специјалном закону изречене, не постоји, ако ова није нарочито предвиђена тим специјалним законом. То, дакле, важи и за ове кривице свештеника, као и за дисциплинске кривице по закону о чиновницима грађанскога реда.

Наређења §§ 475. и 476. грађ. суд. пост. с обзиром на § 473. грађ. суд. пост. за ствари подложне кварy имају се применити и код јавних продаја, које врше сами новчани заводи приликом продаје својих залога, сем случаја, кад се исте продају на берзи или преко заклетих сензала.

Касациони Суд у општој седници својој дошао је до горње одлуке са ових разлога:

Глава XVIII законика о поступку судском у грађанским парницама садржи опште законске одредбе, које важе за сва извршења, у колико то није нарочито друкчије наређено каквим специјалним законским прописом.

ANALI PFB | analipfb.rs

Због тога, питање о томе, да ли ће и у колико прописи ове главе грађанског судског поступка о извршењима важити и за новчане заводе, привилеговане законима од 24. септембра 1871. год. (Зб. XXIV стр. 6.) и од 17. октобра 1872. год. (Зб. XXV стр. 5.) зависи од тога какве су привилегије дате новчаним заводима поменутим законима, односно од тога, да ли је њима реченим законима дато какво изузетно право за продају њихових залога, и у колико исто одступа од прописа поменуте главе XVIII о извршењима у грађ. суд. поступку.

Законом од 24. септембра 1871. год., поред осталих привилегија, које се не тичу извршења, дато је право реченим новчаним заводима, да се могу по истеку рока, ако дужник сам свој дуг не измири, пре свију других поверилаца и без судске помоћи из своје залоге наплатити, што значи да се дотични заводи из своје залоге могу наплатити, а да не морају претходно дужника тужити суду за дуг.

Сама пак продаја залога по тач. 2. реченог закона о датим привилегијама од 1871. врши се:

или на берзи за ствари, које су за берзу;

или посредством заклетих сензала за остале ствари, а ако ових сензала нема, онда путем *јавне продаје,* коју ће сам завод извршити у присуству нарочитог лица одређеног од надлежне власти.

Законом пак од 17. октобра 1872. допуњене су ове привилегије односно продаје залога дате новчаним заводима само у толико, што је за ствари подложне кварy или којима вредност опада дато право реченим заводима да залогодавца у првом случају т. ј. у случају кад су ствари подложне кварy, известе, па, ако овај за 24—48 сати не дâ допуну залогу или јемство, завод ће преко три лица констатовати у каквом се стању ствар налази, а за тим ће залогу *јавно продати:* а у другом случају т. ј. кад вредност заложене ствари опада, ако залогодавац за 5 дана по извешћу не дâ допуну залогу или јемство, завод ће поступити као и у првом случају.

Као што се види, дакле, никакве друге привилегије сем наведених нису дате поменутим заводима у погледу извршења, до само да могу јавно продавати своје залоге у присуству нарочито одређеног лица; па како сам појам *јавне*

ANALI PFB | anali.rs

продаје изискује објаву исте, то већ и по томе на реченим заводима лежи дужност објављивати ове продаје у смислу §§. 475. и 476. грађ. судског поступка са обзиром на §. 473. истог поступка за ствари подложне квару, јер од ове дужности поменути заводи нису изузети ни којим законом.

Друкчије разумевање повластица датих новчаним заводима поменутим законима, т. ј. да не морају објављивати продаје својих залога, било би противно самом тексту речених закона у коме је законодавац употребио речи: „путем јавне продаје“, „јавно продати“, „наредити јавну продају“, јер се према §. 8. грађ. законика значење ових речи има узети оно, које одговара правно-техничком језику и њиховом значењу у другим законима тим пре, што је законик о поступку судском у грађан. парницама, у коме су и прописи о извршењима, још од 1865. год., дакле ранијег датума, но наведени закони о датим привилегијама новчаним заводима.

Шта више и сама тач. 4. закона од 24. септембра 1871. год. изискује јавност и објављивање продаје у смислу §. §. 475. и 476. грађ. суд. поступка, јер кад повериоци раније пријављених права на заложену ствар имају првенствено право, онда је јасно да у случају продаје залоге ти повериоци морају бити објављивањем продаје извештени о продаји залоге, да би могли штитити своје интересе.

Заводи, дакле, према наведноме имају само право да заложене ствари сами продају у присуству лица одређеног од надлежне власти и у том случају дужни су се придржавати наређења §. §. 475. и 476. грађ. суд. поступка са обзиром на §. 473. истог закона за ствари подложне квару, нити заводи могу каквим својим правилницима прописивати друге начине за продају заложених ствари, јер су прописи о извршењима прописани у јавном интересу, те се не могу мењати ни вољом појединаца ни правилницима новчаних завода (§. 13. грађ. зак.).

Што се тиче ствари које се имају продати на берзи, или ако се продаја врши преко заклетих сензала, за тај случај није потребно објављивање у смислу §. §. 475. и 476. грађ. суд. пост. једно што то у закону није наређено, а друго и зато, што је одредбама закона о јавним берзама јавност довољно заступљена, те има довољно гарантије, да

ANALIPER Lanalis

се заложена ствар неће продати у бесцење, а тај је случај и кад би се продаја вршила преко заклетих сензала, који по пропису трговачког законика дају довољно јемства за заштиту приватних интереса.

БЕЛЕШКЕ

Стогодишњица Аустриског Грађанског Законика. Идуће године се навршује сто година живота Аустриског Грађанског Законика. Иницијативом Правничког Друштва у Бечу одредили су аустриски правни факултети, адвокатске коморе, удружење аустријских судија и остала правничка удружења своје представнике који ће свршити предходне послове око прославе стогодишњице аустриског грађанског законика.

Приликом прославе стогодишњице издаће се споменица, посвећена Грађанском Законику. У том циљу упућене су молбе појединим стручњацима, и према њихном броју и хонорару изгледа да ће посао одлично успети. Међу њима су и они који се баве научном обрадом грађанског права и они који се баве његовом применом.

Садржина споменице је овако пројектована:

Појединости из спољне историје грађанског законика, по могућству на основу још не издатих докумената. Биографије његових редактора и њихових предходника Ацонија, Ценкера, Хортна, Мартинија.

Историско излагање законске садржине у целини; однос Грађанског Законика према римском и канонском праву, према германским правним погледима, према словенским правним институтима, према природном праву, провинциским правима, према пруском Landrecht-у, према француском Code civile-у.

Оцена законика с погледом на законску технику и језик. Државноправни и економски елементи и јурисдикција. Измене које је законик претрпео у деветнаестом веку кроз економске и социалне преврате, кроз промене погледа на живот и на свет.

Специалне догматичке расправе од општег интереса.

Споменица ће изићи 1. јуна 1911. Пошто је наш Грађански Законик рађен чисто по аустриском грађанском законику (превод на српски од Dr. Др. Аранђеловића) то ће ова споменица бити од интереса и за нас јер ће објаснити даље порекло већине наших института грађанског права.

Интернационално Криминалистичко Друштво. Интернационално Криминалистичко Друштво држаће ове године своју главну скупштину од 2.—4. августа п. н., у Бриселу. Белгиски министар правде Ландшере биће почасни председник. На дневном су реду питања: „У којима законом означеним случајевима може се појам опасности кривчеве по друштвену поредак бити замењен појмом ислеђеног дела, и у колико могу мере сигур-

ности да се предузму па да ујемчена слобода појединаца не дође у опасност?" (Референти: професор Гарсон, Париз, од Листа, Берлин, ван Хамел, Амстердам, и адвокат Жаспар, Брисел). „Интернационално регулисање издавања криваца". (Референти: професор Гаро, Лион, и Липеман, Кил). Поред тога биће на дневном реду предавање професора Клапореда, Женева, и државног нотара, Вернера, Женева, о психологији у исказу сведока. Пријаве за учествовање прима нотар Dr. Розенфелд, Берлин, и адвокат Жаспар, Брисел.

Доктрина о „Уставотворној Власти". Прилог Државном Праву Француске Републике, од Др. Егона Цвајера 1909. Тибинген.

Научна испитивања о најдубљој основи државне власти у свима епохама је занимала велике духове човечанства и занимати их до последњих дана. Философска спекулација увек ће покушавати да тај проблем реше, да нађе једно опште решење проблема о развитку човечанства као решење на прво питање. Историска се пак испитивања ограничавају да нађу решење проблема на чврстом терену историје појединих држава и народа, утврђујући и утицаје које су поједини народи један на другог имали. Један такав велики научни рад о Немачкој још од Гиркеовог дела није се појавио. На немачком се језику сад појављује ово значајно дело које са великом оштроумношћу и ерудицијом развија науку о основима државне власти која се испољила у Француској као последица америчких и енглеских идеја, кроз људе и уставе од Француске Револуције до Конзулства. Ова је књига са сваке стране поучна и интересантна и зато заслужује најтоплију препоруку.

Основи Пруског и Немачког Административног Права. Од Конрада Борхака. 2. поправљено издање. 1909. Лајпциг. Према пишчевим речима ово дело које је хтео врло обиман предмет да збије на 208 страна, треба да послужи као ручна књига за студенте. Писац је извео границу између Административног Права и Државног Права, према гледишту Л. од Штајна, да је Административно Право једна одвојена дисциплина. Писац дефинише Административно Право као скуп правних правила која регулишу функционисање власти у колико није реч о већ историјски развијеним правним дисциплинама. После једног историјског увода, излажу се општи принципи, па теорија о извршним органима (чиновничко право, организација, правна заштита) и најзад поједине области државне управе (унутрашња управа, цркве и школе, спољашњи послови). Пошто је ова књига само извод из пишчевих предавања, у којима се налази даља аргументација за његове погледе, немогућно је дискутовати о његовим погледима, који су често мало модерни и слободоумни.

J. Кас.

Двадесет и пет годишњица „Словенскога Правника". О новој години 1881. изашао је у Љубљани први број „Словенског Правника" благодарећи иницијативи и предузимљивости љубљанског адвоката Адолфа Мошé. Покретање овога листа пада баш у оно доба када се међу Словенцима осетио врло жив покрет за своја народна а нарочито језикословна права. Захте-

ANALECTA Iuridica

вала се са пуно права и поноса равноправност словеначког језика у школи и суду. Наравно да су ови правични захтеви Словенаца наишли на врло велике тешкоће од стране германске пропаганде, но благодарећи својој енергији и издржљивости Словенци су на крају успели. Велике заслуге за овај по Словенце врло важан успех, на пољу народносних идеја, има и словеначки правнички ред, који је помоћу свога листа, издаваног на народном језику, а који је био одлично уређиван и пун једре научне садржине, показао свакоме да са пуно права може тражити у суду равноправност свога језика.

Но доба у коме се „Словенски Правник“ први пут појавио не беше ни у ком погледу боље од доба (1870—1874) у коме је чувени Др. Разлаг издавао „Правник словенски“ па је морао са њиме престати јер је одзив публике и сарадника био врло слаб. Из истог разлога морао је и Мошеов „Словенски Правник“ већ концем 1883. год. престати.

1888. год. почео је поново излазити „Словенски Правник“, њега је опет покренуо Мошé, али сада већ потпомогнут са већим бројем одличних словеначких правника. Од најважнијих морамо поменути ондаш. председника земаљског суда Кочевара, саветника вишег суда Др. Гертшера и др. Лист је изашао преко сваког очекивања, и облик и садржина били су му такви да се је могао такмичити са првим светским правничким часописима.

Године 1888. основано је правничко друштво „Правник“ са главним задатком да се побрине да осигура опстанак словенском правничком листу. 1889. год. постао је „Словенски Правник“ орган друштва „Правник“, што је остао непрекидно и до данас, дакле кроз пуну 21 год. без прекида.

Уредници „Словенског Правника“ били су: од год. 1881. до 1883. Др. Иван Тавчар; године 1888. Др. Јанко Бобник: од год. 1889. до 1892. Др. Данило Мајарон; од год. 1893. до 1897. Др. Максо Пирци и Др. Виктор Супан а од год. 1898. до данас опет Др. Данило Мајарон.

Дакле са дванајестим бројем прошле године навршио је „Словенски Правник“ двадесет и пет година свога редовног излажења, и тихо, у миру прославио тај свој велики јубилеј.

Шта значи одржати један правнички лист кроз пуних 25 година, то могу само знати они који су издавали такав лист. Одржати један правнички лист за један тако велики низ година врло је тешко и у оним земљама и код оних народа, који имају свој језик као службени у свим надлештвима и законодавству, Словенци тога немају, морају се и дан дањи да боре за свој језик, да би му се признало најпримитивније право у надлештвима и школи.

Осим тога треба имати на уму да они данас немају највиши научни завод — Универзитет, који без сумње служи као најбољи извор науке. Словенци због тога немају правника који се баве само теоријом, већ на листу сарађују само правници практичари, који време свога одмора употребљују на сарадњу на листу, и тиме се одужују не само науци већ и своме народу. „Словенски Правник“ и покрај свега тога има стално читав низ чланака и расправа који би увек нашли места и у осталим чувеним страним правничким часописима.

Када све ово сакупимо уједно онда можемо слободно честитити како „Словенском Правнику“ на његовој двадесет петогодишњици, тако исто и

словенским правницима на труду, успеху и родољубивости, са жељом, да са још већим успехом дочекају и педесето годишњицу.

Темати Правничког Друштва. Српско Правничко Друштво расписало за своје чланове два темата, један „О административним судовима“ и други „О организацији судова“, рок предаје 1. септемира о. г. награда за најбоље израђен темат по 250 дин. Расписивање овакви тематa и давање награда за најбоље израђене, ван сваке је сумње од врло велике користи, и то како у погледу теоријског разрађивања науке и образовања наших нарочито млађих правника, којима је овај конкурс, ван сваке сумње, и намењен, тако и у погледу саме праксе. У погледу теоријског образовања правника ови конкурси подстичу вољу и марљивост на рад, нарочито код млађих људи, а са практичног гледишта користи су у томе што се стално могу давати теме које су од актуелне важности, као што су две горње.

Правничко Друштво на Универзитету. 1890. год. основано је студентско правничко друштво на тадашњој Великој Школи. Друштво је у почетку показивало врло леп успех, но за последњих неколико година оно је било скоро сасвим обуставило сваки рад. Ове године друштво је поново обновљено, и до сада је показало приличног успеха, читано је неколико радова за које се показало доста интересовања од стране друштвених чланова.

Друштво ће почетком идућег месеца у друштву са г. г. проф. Др. Миланом Јовановићем-Батутом, Др. Божом Марковићем и Др. Томом Живановићем, приредити једну научну екскурзију до Митровице (сремске) ради разгледања тамошњег казненог завода, који нам за данас преставља један од најсавременијих и најбоље уређених казнених завода. О корисности ове екскурзије мислимо да не треба ни говорити и она је још и у толико већа што ће питање о завођењу модерних казнених завода и код нас морати бити у скоро решено, а међу члановима правничког друштва који ће у овој екскурзији учествовати има их који ће кроз месец и по свршити своје школовање на нашем Универзитету и ући у јаван живот.

Св. Савски темати на Правничком Факултету београдског Универзитета. Као сваке тако и ове године правнички факултет расписао је конкурс за четири темата за Св. Савску награду Њ. В. Краља. Право на конкурс имају редовни ученици Универзитета. Темати се имају предати најдаље до 15. децембра о. г. Теме су ове:

I. *Из Грађанског Права:* Заштита својине на покретним стварима по Српском Грађанском Законику, са нарочитим погледом на Аустријски, Француски и Немачки Грађ. Законик.

II. *Из Кривичног Права:* Нужна одбрана и стање нужне одбране у Кривичном Праву (Историја и појам, схватање у науци, разлике између нужне одбране и стања неизбежности, наш Казнени Законик и наша пракса).

III. *Из Међународног јавног права:* Принципи Париског Уговора од 1856 и међународни положај Србије, 1. Србија пре Париског Мира, 2. Париски уговор. Његова општа начелна важност са гледишта Међународног права. 3. Утицај Париског Уговора на међународни положај Србије).

IV. *Из Народне Економије*: Ограничење пољопривредног кредита. (Постављање границе хипотекарном кредиту, ослобођење од хипотека и homestead).

Dr. Altmann S. P. Finanzwissenschaft (Aus Natur und Geistwelt, 306 Bändchen). Leipzig, 1910, VIII 174. М. 1. Горња књига спада у дела, којима је циљ да што већма распростране научне резултате и знање чињеница. Писац у предговору каже да и за Науку о финансијама важе Листове речи, о економији, да ако се хоће да национални интереси буду помагани теоријом политичке економије, то она мора постати општим добром свих образованих људи у народу. После увода, који говори о историји Науке о финансијама говори се у књизи о финансијском газдинству и финанс. потребама. Исцрпно се излаже општа и специјална наука о порезима, при чему су проучене велике групе пореза и поједине пореске врсте. У свима главама долази после принципијелног излагања позитивно законодавство.

На крају се налази историјски преглед извора прихода у Немачком Царству, исцрпне статистичке таблице, преглед литературе и азбучни регистар.

Lehrbuch des Handelsrechts, од Dr. Ed. Heilfron-a 2 св. Berlin, 1909. Прва свеска овога важнога дела изашла је 1907 године, а сад са изласком и друге дело је сасвим довршено. Вредност дела не састоји се толико у правничким конструкцијама, у развоју јуристичког схватања и извођењу консеквенца, колико у исцрпном опису трговачке технике, у систематизовању врло обилног материјала, нарочито свију закона, уредаба, наредаба, обичаја и др. Правници који желе да се дубље упознају са знањем трговачке праксе, са банкарским пословима, саобраћајем, осигуравајућим друштвима, употребом менице, чека и другим трговачким стварима, наћи ће у овоме делу врло исцрпну и систематизовану грађу. Дело је од врло велике вредности, као што је некада било чувено дело Meno Pöhls-a, но исто се не може назвати уџбеником у правом смислу те речи.

Ј. Крик.

Пројекат казненог законика. Марта месеца 1908 у министарству правде образована је комисија, којој је стављено у задатак да изради пројекат казненог законика с мотивима. У комисију су ушли: г.г. Марко Ђуричић, члан Касационог Суда, Др. Милутин Миљковић, судија прв. суда за округ београдски, Др. Бож. Марковић, в. проф. права на Универзитету и Др. Душан Суботић, секр. Мин. Правде. Комисија је после двогодишњег рада свршила поверени јој посао и израђени пројекат с мотивима предала министру правде, који је одмах наредио штампање целокупног материјала. За месец дана предаће се јавности цео овај посао, и тада ће се о њему моћи више говорити, а за сад ћемо се задржати само на садржини пројекта.

Пројекат, као и садашњи законик има два дела: општи и посебни са 416 параграфа. Општи део има 83 параграфа, а остало долази на посебни део, у коме су побројана поједина кривична дела.

Пројекат у многоме одступа од садашњег законика, а рађен је по угледу на најсавременије туђинске законике и пројекте, имајући у виду

оправдане захтеве науке Кривичнога Права и нарочито Криминалне Политике.

Од важнијих разлика и новина ваља поменути ове. Место тројне поделе кривичних дела пројекат је усвојио двојну: злочине и преступе. Из казненог система избачено је заточење а заведена је доживотна робија. Начин извршења робије и затвора регулисан је потпуно законником. Установа условног отпуста унета је у законик. При одмеравању новчане казне пројекат наређује да се узме у обзир и имовно стање осуђеног. Донете су нарочите одредбе о умишљају, нехату, стварној и правној заблуди. Исто тако донета је боља одредба о неурачунљивости учиниоца, а предвиђена је као новина и смањена урачунљивост. Код покушаја пројект допушта да се може казнити као и свршено дело. Одмеравање казне уређено је тако, да се о индивидуалности кривца може водити врло много рачуна, а и суду је остављена велика слобода. У пројекат је ушла установа условне осуде, приватна тужба и рехабилитација.

Садржај пројекта је овај. *Општи део:* глава I: уводне одредбе: глава II: казне; глава III: погодбе кажњивости; глава IV: покушај; глава V: подстрекавање и помагање; глава VI: одмеравање казне; глава VII; стицај више казнених закона и више кривичних дела; глава VIII: условна осуда; глава IX: застарелост; глава X: приватна тужба; глава XI: повраћај права.

Посебни Део: Први одељак: *злочини.* Глава XII: злочини противу опстанка и основног уређења државе. Глава XIII: злочини противу државних власти и државних чиновника и службеника. Глава XIV: злочини против јавног мира. Глава XV: злочини против правосуђа. Глава XVI: злочини против живота и тела. Глава XVII: злочини против опште сигурности људи и имовине. Глава XVIII: злочини против сигурности јавног саобраћаја за људе, имовину и вести. Глава XIX: злочини против општег здравља. Глава XX: злочини због лажних исправа и мера. Глава XXI: злочини због лажних новаца. Глава XXII: злочини против личне слободе. Глава XXIII: злочини против личне правне сигурности. Глава XXIV: злочини против части. Глава XXV: злочини против наравствености. Глава XXVI злочини против брака и породице. Глава XXVII: злочини против имовине. Глава XXVIII: злочини чиновника у службеној дужности. Глава XXIX: злочини свештеника у службеној дужности. У злочине улазе и злочини и преступи садашњег законика. Други одељак посебног дела садржи преступе или данашње иступе и то у седам глава.

М.

УРЕДНИЦИ:
Dr. Коста Кумануди и Dr. Драгољуб Аранђеловић
Ресавска ул. 35 Његушева ул. 65

ВЛАСНИК:
Милић Радовановић,
професор на Универзитету

ANALI PFB Lanari.rs

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА
Чика-Љубина ул. бр. 8

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига IX. 25. маја 1910. Број 4.

ОЛАКШАВНЕ И ОТЕЖАВНЕ ОКОЛНОСТИ У КРИВИЧНИМ ДЕЛИМА

Кад суд нађе да је кривица оптуженога лица доказана, приступиће примени и одмеравању казне, јер закон за поједине деликте махом не поставља апсолутно него само релативно одређене казне, т. ј. одређује максимум и минимум казне којом ће се кривац казнити за извесно кажњиво дело и оставља судији да се у конкретном случају, изричући казну, креће у тим границама; или закон припређује са више врста казне за неко кажњиво дело, обично опет само релативно одређених, по максимуму и минимуму, остављајући судији избор врсте казне; или, најзад, припређује, поред једне главне казне, и којом споредном казном, обично опет само релативно је одређујући, а судији оставља да у конкретном случају оцени да ли треба изрећи и ту споредну казну. По терминологији нашега закона, околности којима судија при том има да се руководи зову се *олакшавне*, ако воде спуштању казне ка минимуму њеном или избору лакше казне, а *отежавне*, ако воде пењању казне ка максимуму њеном или избору теже казне. Од њих треба разликовати тако зване казну *умањавне* околности, какво је малолетство, у колико није узрок за потпуно искључење казне, и казну *пооштравне* околности, какав је повратак из § 71. Казн. Законика.

Наш Казнени Законик, противно другима, побројава околности које ће судија узети као олакшавне, а тако исто побројава и оне које се имају узети као отежавне. Не оставља, дакле, судији у томе одрешене руке. Олакшавне околности побројане су у седам тачака у § 59., а отежавне у шест тачака у § 65. Осим тога, наш Казнени Законик одступа и од тога, да се по олакшавним околностима казна може спуштати од законом за то дело одређенога максимума само до

ANALIPER Lanali.rs

минимума казне за то дело одређенога. Он у својим § 61. и 62. *допушта по олакшавним околностима спуштање казне и испод законом одређенога минимума казне за извесно дело.* Овим се наш законик у неколико приближио оној теорији, која би хтела да се у закону за свако дело одређује само максимум казне, а судији да се остави да у конкретном случају може казну спуштати до општег законског минимума за ту врсту казне, теорији која је противна одређивању минимума казне законом и за поједине деликте. Свакојако овим је наш законик уништио ону начелну разлику између олакшавних и казну умаљавних околности. Већ због тога што је олакшавним околностима дат такав значај, Закоником о кривичном судском поступку, §§ 218. и 240., морало је бити наређено, да је суд дужан у пресуди својој изнети, поред осталога, и које су околности узете да постоје као олакшавне, па онда које и као отежавне.

Из тог узрока мора бити од врло велике важности како судови код нас примењују олакшавне околности. Прво што при том може да падне у очи, то је да мало која кривична пресуда не садржи добро владање кривчево и признање кривице као олакшавне околности и онда у највише случајева и спуштање казне испод законом одређенога минимума казне за дело за које се кривац осуђује.

Добро владање кривчево и признање кривице доиста могу да буду олакшавне околности у одмеравању казне, али мора се гледати и *колико* је то у истини добро владање и *какво* је то признање кривице, па да и *треба* да буду олакшавне околности, *нарочито кад се по њима хоће да изврши спуштање казне не само до минимума казне законом за извесно дело одређенога него још и испод тога минимума.* У тач. 4. и 7. § 59. налазе се добро владање и признање као олакшавне околности, али је ту казано и по чем ће суд ценити је ли кривац доброга владања, као и какво треба да је признање, па да може бити олакшавна околност. Кад се на то обрати пажња, видеће се, да се исти законски прописи примењују не само противно смислу него противно и самом тексту своме. Судови узимају за олакшавну околност обично свако признање кривице, па шта више и оно које у ствари није признање кривице. А добро владање узимају скоро увек као олакшавну околност, кад год кривац раније није осуђи-

ANALI PFB | anali.rs

ван за какво дело из користољубља учињено или, ако и јесте, али у малолетству.

Да видимо како у том погледу стоји најпре са признањем кривице.

Да се може узети признање кривице као олакшавна околност, закон хоће: „да се кривац сам суду пријави и своју кривицу призна, а могао је лако утећи или се сакрити“, или: „да призна своју кривицу пошто се почне ислеђивање, али пре него што се дело његово докаже другим чим“. Према томе, очевидно је да суд у конкретном случају постојање признања као олакшавне околности никад не може да мотивује само тиме што је кривица оптуженикова признањем доказана, него има да констатује, да је то признање у даном случају онако како се тражи тач. 7. § 59., а то је да је дошло пре него што је кривица оптуженикова и иначе, другим којим доказом, доказана, и да признање *зато јесте* олакшавна околност, или да је доцкан учињено, на име тек пошто се оптуженик уверио да је његова кривица доказана и да му одрицање не помаже, и да признање *зато није* олакшавна околност. О томе се у пракси код нас не води рачуна него се поступа чисто механички, каже се: како је узето да је кривица признањем доказана, то оптужени има признање за олакшавну околност. Могао би се шта више наћи и који случај, где је Касациони Суд примедбама својим ништио пресуду нижега суда што није узео у рачун оптуженику признање за олакшавну околност и казну му с обзиром и на то одмерио, кад је узео „кривицу признањем за доказану“.

Сасвим се губи из вида да би кривац био осуђен и без признања кривице, и да је признање у пресуди изнесено као доказ само зато што је њиме учињено непотребним изношење и свих других доказа, којима у ствари и јесте доказана кривица и услед којих се оптужени видео принуђеним признати је. Тако, оптуженик упорно пориче своју кривицу и, шта више, труди се да обори доказне основе који против њега постоје. Доцније, кад његова кривица буде утврђена, н. пр. сведоцима очевидцима, он је, видећи да нема куд даље, призна. И онда долази пресуда: кривица је доказана признањем оптуженога, које се слаже са свима ислеђеним околностима, као и казивањем сведокâ, и оптужени има признање као олакшавну околност из тач. 7. § 59., без

ANALECTA analecta

икакве констатације да ли то признање као олакшавна околност одговара погодбама овога законског прописа. Шта више има и таких случајева, да оптужени, који до пресуде којом се осуђује кривицу никако није признавао, после те пресуде призна кривицу, па му се и такво признање после у другој пресуди узима у олакшавну околност. Рекао би човек као да се кривцу нарочито иде на руку да кривицу не призна докле год мисли да може суд преварити, па тек кад се увери да од тога нема успеха, да призна само због мање казне. Бива још и то да кривац, изненађен истрагом а још под свежим утисцима свога дела, лепо призна своју кривицу код иследне власти у свој законској форми и сагласно са свима ислеђеним околностима, па се после покаје за учињено признање, скроји други план и код суда порече то признање, трудећи се све до пресуде да обеснажи и обори како своје признање тако и све друге доказне основе који против њега стоје. Суд узме да стоји пуноважно признање, и ако је поречено, за доказ кривице, и осуди оптуженога на казну, али узме да стоји признање као олакшавна околност. Тиме се оптужени ништа мање него награђује што се трудио да потре и уништи своје истинито признање! А то закон извесно неће.

Осим тога, признање оптуженикове мора бити чисто, мора бити у истини признање *кривице*, па да се може узети као олашавна околпост. Ако би оптуженик истина признавао да је учинио дело за које се оптужује, али би се послужио каквом лажи да се извуче испод казне, на пример: да је он најпре нападнут и да је делом за које се тужи само одбранио свој живот или имање, или да је пушка пукла из његове руке и убила човека, али ју је овај вукао из његових руку и у томе се окинула, дакле да је убиство дошло случајем или кривицом самога убијенога, у опште ако би лажно наводио нешто што би кажњивост искључивало или знатно умањавало, онда то у ствари и није признање *своје кривице*, да би се могло узети као олакшавна околност.

А сад да видимо добро владање као олакшавну околност.

Тачком 4. § 59. каже се, да ће се добро владање узети као олакшавна околност, „ако се кривац пре учињенога дела свагда добро владао, или се из поступања његовог при самом том делу или и после овога види да није сасвим покварен и неваљао човек“. Тиме хоће да се каже ово: о владању

кривчевом као олакшавној околности треба судити по поступцима његовим пре учињеног дела, за време дела и после учињеног дела. Добро владање кривчево има се, дакле, изводити не само из тога како се он владао пре учињеног дела него и какав је био и шта је радио у вршењу кажњивога дела, као и после извршења дела. Да би се дошло до чистијег појма о добром владању, треба видети има ли рђавог владања о коме Казнени Законик води рачуна и који су рђавог владања, јер онима, којима закон ставља на терет рђаво владање, без сумње не може се у исто време и некакво „добро владање" узети у олакшицу. Природно је да закон у питању о примени казне не може не водити рачуна и о рђавом владању оптуженикову и одмах се дâ видети да повратак ништа друго није него јако истакнуто рђаво владање кривчево. Не може се, дакле, добро владање признати ономе ко се осуђује за кривицу у повратку учињену, узимајући ту повратак у ширем смислу, т. ј. не само повратак у правом или ужем смислу из § 71. него и повратак као раније осуду из тач. 5. § 65. Казн. Законика. При свем том честе су судске пресуде, у којима се оптуженоме ставља на терет повратак из § 71. и у исто време, што је заиста до непојмљивости чудно, у олакшицу — добро владање.

Исто тако и констатација покварености кривчеве од стране суда у циљу осуде на робију са оковом у смислу § 14. Казн. Законика значи рђаво владање и по томе искључује добро владање као олакшавну околност. Да човек не може бити морално покварен и у исто време доброга владања, то се, наравно, по себи разуме. Било би неприродно и право чудо узети друкче. При свем том има и таквих пресуда, где суд кривца, због покварености његове, осуђује на робију са оковом, па му ипак признаје добро владање као олакшавну околност. И онда имамо и тај парадокс, да је једно исто лице и покварено и — доброга владања!

Овоме је слично и то, кад суд у разлозима своје пресуде наведе, као поротни суд, за доказ кривице оптуженикове поред осталога и то: што се из свега види да је оптуженик рђавога владања и склон на овака дела какво је дело за које се оптужује, па мало затим у истој пресуди опет узме да има добро владање као олакшавну околност. И такве пре-

ANALI PFB Lanalir.rs

суде, у којима је оптуженик час доброг час рђавог владања, нису никаква реткост.

У повратy, ранијој осуди као отежавној околности и констатацији покварености кривчеве у циљу осуде на робију са оковом имамо, дакле, увек рђаво владање кривчево, изведено из поступака његових, које искључује добро владање као олакшавну околност.

У осталом питање о постојању или непостојању које олакшавне околности из §. 59. јесте питање фактичко. Кад је питање о добром владању као олакшавној околности, суд ће о томе одлуку донети по слободној оцени поступака кривчевих пре дела, за време дела, и из поступака после извршеног дела. Но то ипак не значи да суд о томе може у једном истом случају имати две одлуке које једна другу искључују, т. ј. не може у истој пресуди изрећи једанпут доброг је владања а други пут рђавог је владања. Ако је, нагнан законом, кривцу ставио на терет повратy или ранију осуду као отежицу, или ако је, по својој слободној оцени, констатовао покварености кривчеву да би му дао оков, онда је суд тиме изрекао да је кривац рђавога владања, те због тога не може му ни признати у питању о олакшавним околностима добро владање. Не може по томе што, кад би то учинио, не би се знало шта је у истини одлука судска о томе факту, о владању кривчевом, јер о том факту у истој пресуди стоје две одлуке које се узајамно искључују, а то значи толико колико и да о њему нема никакве одлуке. Код признања суду је такође остављено да по својој слободној оцени реши има ли или не кривац у њему олакшавну околност, према томе да ли је оно дошло пре него што је кривица његова чим другим доказана, наравно у колико је суду остављена слободна оцена доказа.

Код стицаја кажњивих дела суд махом неће цризнати добро владање као олакшавну околност, нарочито ако су долозна, јер поступци кривчеви већ после првог учињеног дела, а они су у новим кажњивим делима, казују да није доброг владања. Али се противно ради. Махом се узима да је кривац доброг владања, и ако се осуђује за читав низ кажњивих дела, „јер до сада није осуђиван“.

ANALI PBZ | anali.rs

Остаје нам још да видимо откуд овако погрешно узимање признања и доброг владања за олакшавне околности

код нас у пракси. Може да се чује по који пут: строге су казне у нашем Казненом Законику, зато се мора на овај начин прибећи олакшавним околностима да би се казна ублажила, пошто наш Казнени Законик даје могућности да се казна спусти и испод законом за ту кривицу одређенога минимума, ако има више олакшавних околности. Тај разлог не може опстати. Строгост закона судији не даје права да закон изиграва и закону доскаче. Његово је да закон примени онакав какав је, а законодавац има да законе поправља и ублажава, ако нису добри или су сувише строги, неправедни. Дотле пак има се, оцењујући сваки конкретни случај, помагати правом помиловања које зато и постоји. Али је и то сасвим под питањем да ли је наш Казнени Законик тако строг да би био неправедан или чак и „свиреп", бар у опште узев; а што се тиче дела неких категорија, казне, и ако су велике, врло је вероватно да ће таке морати и остати према нашим приликама, нарочито према броју у коме се она јављају. Међутим извесно је, да су у нас изречене осуде прилично благе и да кривци, поред тога, услед честих помиловања и условног отпуста врло брзо излазе из казненог завода, те тако и од те благо изречене казне издрже само мали део. Због тога и због никаквих казнених завода, уз још неке узроке, јавна сигурност код нас увек је била мала.

Рђава примена доброг владања као олакшавне околности долази још из неразумевања и рђаве примене оног прописа из закона о општинама који говори о добром владању. Судови, признајући кривцу добро владање као олакшавну околност, увек се у пресуди позивају на другу половину чл. 16. закона о општинама. Тај пропис законски каже:

„Узима се да нису доброг владања:

а) они који су били осуђивани судом за проста из користољубља учињена злочинства или преступе, док не поврате грађанску част; и

б) они који се налазе под судским ислеђењем због горе именованих дела док се не оправдају.

Они који су за време малолетства осуђивани за дела под *а* и *б* не узимају се да су рђавог владања."

Из тога се изводи да су сви остали доброга владања и судови, као што напред рекосмо, тако и узимају у кривичним делима, кад је у питању владање као олакшавна окол-

Arhiv Pravnih analiza

ност. На тај начин то питање не би више било фактичко него чисто законско, правно питање. Судија би имао само да гледа је ли тај, чију кривицу суди, кад год за какво дело из чл. 16 осуђиван, и то као пунолетан, па ако није, без икакве даље оцене своје, случај само под закон да подведе, да изрече: оптужени је, по чл. 16. зак. о општинама, доброг владања. Посао за кривичног судију и брз и лак у питању тако важном, као што је, у делима кривичним, важно питање о владању оптуженога лица. То би значило, да је чланом 16 закона о општинама престала важити тач. 4. §. 59. Казненога Законика. Ипак наша пракса хоће да одржи у снази и тач. 4. §. 59, али изузетно само за тај случај, кад кривац при вршењу каквога деликта покаже бестијалност која није потребна за остварење тога деликта, н. пр. кад изврши убиство, па се не задовољи тим него и сатански стане мрцварити своју жртву. Али баш тај изузетак самим собом већ најречитије казује, да члан 16 закона о општинама у опште не везује кривичнога судију, кад је питање о владању оптуженога лица, и да суд о томе има да суди само по тач. 4. §. 59. Каз. Зак.; јер, ако чл. 16 веже кривичнога судију у питању о владању, онда не важи више тач. 4. §. 59. и она не може ни изузетно бити примењена, пошто такав изузетак закон не предвиђа.

Тачком 4. § 97. закона о општинама каже се, да општински суд, као општинска самоуправна власт, ради, поред осталих, и овај посао: „даје (у договору са одбором) сведочанства о сродству, *владању* и имовном стању својих становника, кад то власт захтева, а сам општински суд кад то захтевају поједина лица“. И власти и приватнима, кад од општине траже такво уверење о владању, може оно бити потребно за најразноврсније циљеве. Зато ће власт или приватни, и по добивеном општинском уверењу о владању нечијем, по правилу имати још и сами у сваком конкретном случају добро да размисле колико се, према природи случаја и потреби коју имају, могу ослонити на владање тога лица. Било би више него чудно, било би врло неозбиљно претпоставити да о томе нема потребе ништа да размишља само судија у кривичним делима, у питању, као што рекосмо, тако важном као што је важно питање о примени и одмеравању казне из Казненога Законика, које за судију треба да буде једно од

ANALI Pravnog fakulteta

најфактичкијих питања. Општинском суду је у дужност стављено и њему се обраћа за уверење о владању зато што се претпоставља да он познаје сва лица у својој општини, али то уверење има кривичном суду, кад је питање о примени и одмерењу казне, да послужи само као полазна тачка у суђењу о владању кривчеву. Владање кривчево није и не може бити нешто што судија већ као готово има само да прими, без свога суђења о томе.

Колико је неумесно да суд код примене и одмеравања казне у погледу владања кривчева има да гледа само на пропис чл. 16. општ. закона, види се још и по томе што се ту има на уму владање *за један нарочити и од овога сасвим различити циљ,* на име ту се поставља норма о добром владању у циљу: да би се грађанима обезбедила *слобода настањивања,* а уједно да се општини, у којој грађанин жели настанити се, не нанесе штета злоупотребом те слободе тиме што би која општина исељавала све своје грађане који су јој на терету и тако их бацала другој општини на терет. Зато се првом половином тога члана наређује: да се грађанин или грађанка може из своје општине иселити и постати члан друге општине само тада:

1. ако му решењем или пресудом надлежне власти није забрањено живети у општини у којој жели настанити се;

2. ако може себе и своју породицу издржавати својом зарадом;

3. ако је доброга владања.

И сад долази онај напред цитирани законски текст као друга половина чл. 16., где се одређује који нису доброг владања, у циљу да им се не допусти исељавање из једне и настањивање у другој општини, односно који су доброга владања, да им се, ако стоје погодбе и из оних двеју тачака прве половине, може допустити исељење из једне и настањивање у другој општини.

Нема сумње да је циљ, који се у кривичним делима има да постигне узимањем у рачун доброг владања кривчевог, много осетљивије природе. Због тога ће се ту и много строже морати да суди о владању него што је то случај са испитивањем владања у циљу исељења из једне и настањивања грађана у другој општини, за који случај и постоје норме у поменутом чл. 16. Због тога је сасвим појмљиво да

неко може бити доброг владања кад је у питању његово исељење из једне општине и настањивање у другој, а не бити доброг владања кад је питање о примени и одмеравању казне из Казненога Законика. Тако, за случајеве из чл. 16. нису доброг владања само лица судом осуђивана за проста из користољубља учињена злочинства или преступе, па и то само дотле док не поврате грађанску част, а по Казненоме Законику таква лица, кад им се суди за какву нову кривицу, због те раније осуде, ма да су и повратила грађанску част, неће бити доброг владања, бар све дотле докле не би та осуда застарила. Даље, по Казненом Законику стоји, као нешто што се по себи разуме, да и осуде за остала дела, из пакости, освете и у опште из зле намере учињена, чине да се кривцу, у суђењу за нову кривицу, не призна добро владање. И ово још без обзира на то да ли су те раније осуде за дела у малолетству или пунолетству учињена, јер кад се и дело у малолетству учињено ставља на терет кривцу као поврат, онда никако не може уз поврат да иде и добро владање — сасвим противно ономе у чл. 16., где се о осудама у малолетству не води никаква рачуна кад је реч о владању у циљу слободе настањивања. Даље, као што смо већ напред казали, кад је кривац у стицају, н. пр. више опасних крађа, судија ће по правилу редовно већ и у самом низу тих кривичних дела видети његово рђаво владање, те му неће признати добро владање као олакшавну околност, ма да пре тога није за тако што и судом осуђиван.

Али нека би у закону о општинама и постојао неки члан, којим би се тачно одређивало кад неко јесте а кад није доброга владања, и у коме би се наређивало да се општ. суд мора тога придржавати при издавању уверења о владању по кривичним делима, ипак би суд, који изриче казну по Казненоме Законику, о владању кривчевом у циљу примене и одмеравања казне имао да суди само по прописима тога Законика, а то је да, са обзиром на уверење општ. суда, о владању кривчевом донесе своју одлуку по оцени свих поступака кривчевих, извињајем утврђених. Шта више, општински суд и треба у томе циљу да је јаче ограничен законом, јер неће сваки бити крив за кога општ. суд даје уверење о владању, и кад општински суд, као самоуправно тело, може олако издати какво хоће уверење о владању и онде где се

ARHIV SRBIJE I CRNE GORE

то тиче државе, па из каквих неоправданих побуда дâ уверење о рђавом владању оптуженога који у истини није такав, онда, ако би оптужени после био и као невин ослобођен, остаће као какав ружан глас на ослобођеноме оно уверење, дакле ипак као нека казна за њега невинога. Прошлост нам казује да она није без таквих случајева, у којима се имало за циљ да се издавањем таких уверења ко само подсмеху изложи.

Из свега досад реченога резултат је тај: *позивање суда у кривичној пресуди на чл. 16. закона о оптинама за констатацију кривчева владања у циљу примене и одмерења казне — бесмислица је. О владању кривчевом има да се суди само по тач. 4. §. 59. Казн. Законика, а чланом 16. општ. закона у томе питању није везан кривични суд ни у колико, па њиме није везан чак ни општински суд при давању свога уверења о владању за овај циљ.*

Мих. П. Јовановић.

ДРЖАВНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ДАЛМАЦИЈЕ

ПРЕМА ХРВАТСКОЈ И АУСТРИЈИ[1]

Млетачка се је република налазила у врло мучној ситуацији.

Између двије ватре, па све да нијесу званично против ње управљене, она је разумјела да јој је намијењена улога земљане бакре, која је упала међу ланце од гвожђа.

Ова република аристократскога духа, олигархијског режима, клерикалних тежња, није могла да симпатише с војском која је као вихор рушила све старе традиције господ-

[1] Каталинић: Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dapo la caduta della repubblica veneta. — M. A. Sorel: L' Europe et la Révolution. — T. Erber: Storia della Dalmazia. — L'abbé Paul Pisani: La Dalmatie de 1797 à 1815. — Евген Кватерник: Das historisch diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans Krone. — Giovanni, Lucio, Storia del regno di Dalmazia e di Croazia. — Bogoslav Sulek: Hrvatski Ustav. — Dr. Nikola Tomašić: Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva.

ANALI PRAVNI FAKULTETA

ства и племства, са тим оружаним симболом једне мисли, којима се оснивала моћ лагунске власти и чијим је традицијама вас њезин живот био прожет.

Против војске Наполеонове стајала је војска аустријска под командом генерала Вурнсера. Она је представљала принцип легитимитета, одржања старог традиционалног поретка, чувања старе правде. Аустрија је према томе била ближа ћуди и навикама млетачке владе, него ли Француска. — Али је Аустрија већ тада почела била да баца око на Далмацију. Њезини агенти, у првом реду католички фратри реда Св. Фране већ су у Далмацији стали да воде активну аустријску пропаганду, а говорило се је да је она у тајном трактату, потписаном у Петрограду на 3 јануара 1795, предвиђајући пад Млетака, ресервирала себи посјед Далмације и Истрије. Не хотећи да ступи у савез с французима, које је фанатички мрзила, а не поуздајући се у Аустрију, чије је потајне планове, или већ познавала, или јасно назријевала, — млетачка влада одлучи да се прогласи неутралном.

За своју несрећу, она није била у стању да ту неутралност и оружјем брани, и тако она није била у положају да сачува своју територију од инвазија двију армија, које стајаху, у њезиној близини, једна против друге, а о чијем боју изгледаше, да зависи судбина цијеле Европе.

То стање немоћне неизвјесности, у осталом, потпуно је одговарало унутрашњим приликама некад охоле Господарице горке Адрије. Поклич: liberté, egalité, fraternité, који је, окићен вијенцем побједе, превалио био Алпе; гласови о некој скоро неприкосновености бојне среће смјелог Корсиканца; ентузијастички прогласи овог генијалног војсковође, нијесу могли, а да не нађу одјека, у оном дијелу поданика Републике Св. Марка, који нијесу били задовољни њеним начином владања. — А таквих је било много.

Истом им се пружи прилика, збацише ти незадовољници људе који су били на влади, брисаше инскрипцију на млетачкоме лаву: Pax tibi Marce evangelista meus, и у мјесто ње поставише напис; Diritti e doveri degli nomini e dei citiadini, — и поставише нову, демократску владу.

Глас ове млетачке револуције допре у брзо и у Далмацију, најглавнији млетачки посјед. — На тај глас неки се обрадоваше, неки опет стадоше истицати страх, да неби ре-

публика сасвим пала, и да неби на њезино мјесто дошли у Далмацију Французи. Тада се почело помишљати о томе, да је Далмација, до год. 1419 припадала краљу Угарске и да би послије пада Републике требало да Далмација на ново пређе под ту власт. — Јесу ли те комбинације биле израз неке истинске жеље народа у Далмацији? — Могуће, али је свакако истинито, да су оне подупиране толико са стране тајних, колико и стране отворених; званичних, агената цара Аустријанскога, нарочито са стране грофа Габриелли, царског консула у Задру.

На дан 12 јуна 1797 дође у Спљет из Млетака фратар фрањевачког реда отац Андрија Доротић, за кога и Емичиклас каже, да је припадао аустријској пропагандној полицији. Он позва одмах на договор, у манастир на Пољуду, најистакнутије личности те вароши, те их склони на то да, у име града, пошаљу депутацију цару, која ће му изразити чувства оданости Далмације према њему, и жељу да је он опет запосједне.

У исто доба, по цијеломе се је Спљету дијелио овај проглас:

„Витешки Народе! Ти имаш двије велике карактеристичне врлине: природну енергију у раду и вијерост у испуњавању твојих обећања. — Својој енергији треба да захвалиш што си чашћен и поштован од других народа, са твоје вијерности свак жели, да се теби придружи. — Многи, који немају тих врлинâ, жељели би, да их оне ресе; за то ти многи завиде, па настоје да их и ти изгубиш и да их замрзиш. Буди срчан, па сачувај своје карактеристичне врлине, које сачињавају част и славу имена твога. —

„Витешки Нтроде! До данас био си вијеран поданик пресвјетлог дужда млетачкога, којем си се ти својевољно предао, под увјетом, да он с тобом влада према прописима правде, и према законима Исуса Христа, и да очува у вјери католичкој. Ти си лојално служио дужду и аристократској влади и ти си их бранио а неки те издајице погано из Млетака прођераше.[1] За тим су збацили дужда, протјерали пле-

[1] Но мало дана прије него је збачена аристократска влада, враћени су у Далмацију далматински војници, који су били у гарнизону у Млетцима. —

ANALI PFB | anali.rs

миће, срушили знакове Св. Марка, и промјенили све законе. Они који данас владају то су јакобинци и чифути. И они хоће да се теби придруже! Лијепо заиста! Они исти, који су те издали, траже сада твоје пријатељство. Витешки народе, спомени се своје славе, спомени се, да су чивути непријатељи свете вјере, и да су они с тога и прогонитељи твоје славе, па да би за твоју вјеру погибљено било, кад би се с њима дружио.

„Данас си ти, далматински народе, слободан, па си овлаштен да тражиш ону заштиту, коју ти хоћеш. Ти можеш сам да собом владаш, да сам законе кројиш, само ако останеш вијеран вјери католичкој. — Гледај на своју прошлост па како су се твоји старији владали, тако се владај и ти. —

„Витешки далматински народе, немој учинити погријешку, да се удружиш са владом млетачком. Твоја залутала браћа настојаће да те заведу, немој им вјеровати. Теби ће се учинити хиљаду најљепших обећања, али само за то, да те се може лакше преварити и издати, као што су браћа твоја била преварена и издана у Верони у Млецима. Знај, да они, који ће ти такво удружење савјетовати, не желе ти добра, но траже своју корист; они који ти овако говоре, и до саде су те искористили, живећи од тебе, кидајући ти од твоје плаће, упропашћавајући цијелу државу, а данас када су Божијим допустом све изгубили, они хоће да те заведу, не би ли и опет преко тебе дошли до злочинствене добити. Има их неколико, који би хтјели да ти постану господари, да отиду као заступници у Млетке да тамо о твом трошку живе; за њих би твоје пријатељство значило средство, да се удовољи њиховој таштини и свим осталим њиховим прохтјевима. Промисли дакле народе далматински на оно што ти саде рекох, и уважи савјет, који ти даје брат, који жели само твоју срећу и твоју славу.“

Анонимни ауктор једног извештаја о догађајима године 1797 каже, да ауктор овог прогласа има бити неки фратар фрањевачког реда, који је радио по напутцима царевог конзула. — Да није то био сам фратар Доротић?

Нова млетачка влада није слутила, да јој је намијењена улога ликвидације старе републике. Она је напротив мислила да ће, помлађена новим демократским идејама, као препоро-

ANALI PER | anali.rs

ћена, наћи у себи нових енергија, којима ће старој држави стећи нових побједа и нове славе.

Као у Млецима, тако је и у Далмацији било људи, који су ту вјеру исповиједали и проповиједали. Било их је највише међу интелигенцијом, а било их је и међу чиновницима републике. И у Далмацији су се, дакле, појавиле двије странке: једна демократска, која је усвојила начела француске револуције, и друга, која је стала противу ње. Али ова није била оно исто што и аристократска странка у Млецима.

У Далмацији, у којој ратарски елеменат сачињава још и данданас огромну већину становништва, а у којој је баш то тежачко становништво било противно демократскоме покрету, није могла да се створи странка аристократска. Тај је елеменат међутим стајао потпуно под упливом католичког свештенства, које је било вијерно старој аристократској влади, јер је у њој налазило и свог добро промишљеног рачуна, али које је осјећало, да би се у демократској влади његов положај морао да уздрма, — па је с тога у првом реду стало да проповједа рат против нових идеја.

Проглас, који је и у цијелој Далмацији дијељен одма за доласком фратра Доротића, имао је силан успјех.

Између те двије странке, или боље те двије противне струје, букну прави грађански рат.

У Шибенику се је народ дигао против демократа, и, на Божији дан, дао јуриш на војничку посаду, убио многе грађане и војнике, пљачкао државну касу.

У Трогиру су грофови Паитони и Калифи, лијечник Доти и поп Драганцо, јавно исповиједали начела демократске странке. Њих је народ на 13 и 14 јуна масакрирао, а тих је дана похарана и кућа грофова Гарањин.

У Спљету је народ убио поручника Матутиновића и арамбашу Марушића. На 18 јуна 500 спљетских грађана сакупљених у цркви св. Лазара именоваше посланство од 4 лица, које послаше цару аустријскоме.

Народ је дакле у Далмацији скоро једногласно изразио своје негодовање према демократској влади, а аустријски су га агенти натјерали да скоро својевољно акламира својим сувереном цара Франа II-ога.

ANALI B | anali.rs

Иза како је уништио Вурмерову армију, војску без војводе, Бонапарта је имао још да савлада Јурданова побједиоца, надвојводу Карла, генерала без војске.

Муњевитом брзином савладан отпор аустријске војске, у мало се је дана сва Бонапартова италска војска нашла у срцу аустријске монархије.

На 7 априла 1807 потписано је у Леобену примирје, предходник мира Кампоформијскога. Дуго су трајали преговори, који су имали да доведу до трактата о миру. У Удини и у Пасеријану аустријски пуномоћници, настојећи да Аустрија прође су што мање штете, тако су упорно и суптилно расправљали о свакој тачки, о којој се имало да говори, да је то њихово држање досадило ватреном Корсиканцу, који једног дана ухвати пред аустријским послаником Кабенцелом драгоцјену Севресову порцелану, па је свом снагом баци на земљу, велећи: Ако ви кроз 24 сата не потпишете уговор о миру, ја ћу у мало дана вашу монархију разбити као овај суд од порцелане.

Сутрадан је (17 октобра 1807) потписан мир у Кампоформију.

Аустрија је уступила Француској Белгију и Ломбардију, а у накнаду за то, примила је копнене области млетачке Републике. Између ових области била је и Далмација, која је у Леобенском приморју била њојзи досуђена.

Међутим је Аустрија одмах иза Леобенских преговора похитала да војском окупира Далмацију. — Ту је војску предводио генерал барон Рукавина.

Ступајући у Далмацију барон је Рукавина издао овај проглас:

„Његово Царско и Краљевско Апостолско Величанство не може да се отме дужности, да предузме оне мјере, које су најподесније да Далматинцима осигура мир и ред, у неуредним приликама, у којима се налазе млетачке земље. У жељи, да сачува ову земљу до судбоносних и штетних посљедица једне револуције, која је у другим крајевима донијела толико огромних јада, Његово је Величанство наредило војсци, да уђе у ову покрајину, и да у њој поврати мир и да сачува она права, која оно има над њом, права која су толико стара као и неопорецива.

„Доласком Ц. К. војске, становници ће Далмације моћи да добију и одрже мир у кући, те се они неће устезати, да признају добромислеће намјере Њ. В. и одвратиће им, указујући послушност и покорност; у замјену они могу да очекују од наше војске најсавршенију заштиту, и могу рачунати на потпуно одржање свих њихових права, повластица и имунитета".

Војска је аустријска врло добро примљена у Задру и у цијелој Далмацији. Војници који су служили у војсци млетачке републике ступише у великом броју у војску аустријску; али су ипак хтели прије да одају почаст застави Св. Марка. Узеше ту заставу пуковници П. Алдеман и Микијели Витури и понесоше је у катедралу, у којој је сержан-генерал Стратико ступајући на олтар пољубио ту заставу, којој бијаше дуго вијерно служио. За њим цијеливаше је официри, па солдати па пук, тако да је при концу те церемоније та застава била сва мокра од суза.

На броду „Аустрија" приспе генерал Рукавина на 8. Јула у Шибеник, гдје је врло срдачно примио изасланство тога града, коме је он честитао, што се је Шибеник повратио под власт *Угарскога Краља*.

На 9. јула Рукавина отплови у Трогир. Ну дошавши у Трогир сазна да је у граду немир, и да се народ стао да буни против на ново потврђених чиновника, док је хтио да да буду потврђени, они који су постављени за вријеме побуне.

Рукавина је тада дао овај проглас:

„На основу ове наредбе и у име Њ. В. нашега Суверена и Краља Далмације, свргавају се са њиховог положаја сви они, који су се макар како на недопуштени и разватни начин пачали у грађанско или војено заповједништво Трогира. — За случај кад би они хтјели, да истачу наслове, на које немају никаквог права, наређујемо властима да их уапсе и да их држе у затвору, у сврху да буду казненим путем прогоњени и осуђени на смрт, као ребели опће признатој и примљеној власти *Њ. В. Краља угарскога*, као бунитељи јавнога мира и као рефрактарни заповједима лица законито постављених".

ANALI PFB | anali.rs

„Аустрија" је на 13. јула отпловила из Трогира у Спљет. Ту је спљетска депутација, која је ишла Рукавини на поклон вијала *мађарску заставу*.

Јели Рукавина на своју руку истицао угарски карактер узимања у посјед Далмације, са стране аустријски војника?

У своме писму од 31. јула 1797 министру Тугут-у Рукавина пише:

„Ова је покрајина прожета осјећајима најлојалније оданости према краљу *Угарске;* да се успостави ред и мир, довољно је да се одреде потанкости администрације, јер сам ја већ примио њихову заклетву вјерности и оданости према *угарскоме* монарху.

„Ја опетујем овдје, као што сам то већ и у мојим првашњим извјештајима истакнуо: сви сталежи на по се, па и сав народ у опште положише заклетву вјерности нашем узвишеноме суверену, *краљу угарскоме.* Ја сам уложио сву своју активност, да овај народ поучим, па сам и с предикаонице у црквама протумачио, да је Њ. В. ћесар такођер и *краљ Угарске, Хрватске* и *Далмације;* и заклетвом сам потврдио, да сам ја одасланик угарскога краља, носилац заповједи и власти овог владаоца".

Министар Тугут није био одвише задовољан овим одговором, па је писао грофу Турну: „Ви ћете имати да се борите против инопортуне жеље Далматинаца, на корист сједињења с *Мађарском,* јер, за сада, не може да буде говора о никаквој обнови".

Али проглас барона Рукавине није био осамљен израз угарске странке против централистичке политике. На 10. јула 1797 бискуп, капитуо и општина спљетска послаше једну петицију, у којој се тражи сједињење с Угарском; ова и још једна слична петиција из Мађарске, упућена хрватском бану грофу Ердеди, бијаше приказана цару преко угарске канцеларије. Но бечка политика није никада хтјела, да се тим *жељама* одазове. Али је угарска канцеларија ипак увијек заступала своје становиште. Палатински надвојвода Јосеф, приказујући петицију острва Цреса — надодао је и једну тужбу угарског намјесништва, састављену у доста општој форми: он је подсјећао на то: да се је цар, у обреду крунисања за угарског краља, заклео, да ће повратити Далмацију под своју власт и да ће је тада вратити у угарски посјед.

ANALI PFB | anali.rs

Али је Тугут увијек остајао при својој, и тако је Далмација, и прије дуализма, фактично припадала Аустрији.

Принципјелно је то питање ријешено тек 13. маја 1802 године. Једно ријешење дворске коморе тог надневка гласи овако: „Мисао сједињења Далмације Угарској, није имала него мало присташа: у првом реду спљетски бискуп Ципико (који је већ био умро); бискуп макарски, човјек развратних начела, и неколико шибенских племића. Далматинци су одвећ дуго живили под италијанском управом, да би жељели, да се поврате у склоп мађарске државе, чију слабу финансијску организацију они познају.

Стицање Далмације, на темељу Кампаформијског трактата, носи неопорециви биљег једне компензације, дате Аустрији, за покрајине које је она напустила у Италији и у Низоземској, а с друге стране, будући да Угарска нити не располаже довољном силом, којом би могла да заштити ту земљу, Цар није везан заклетвом, коју је положио *као краљ угарске*“.

Цивилни намјесник Турн, тек што је стигао у Задар уочио је недостатке млетачке организације; али нешто из, тромости, која је прирођена аустријској администрацији, нешто опет, да неби побудио противност становништва које је било навикнуто на млетачки систем, не предузме никаквих енергичних мјера, тако да се у главноме први период ауустријске управе у Далмацији не разликује од управе млетачке, но једино по бојама државне заставе, и по униформи војника. — Једина крупнија разлика између те двије управе састоји се у томе, што је аустријска полиција била много ревнија од оне млетачке. Полиција намјесника Туна имала је налог да запријечи и угуши угарски патриотизам, који се бијаше нагло појавио још пред падом млетачке републике.

Међутим је рат на ново букнуо и аустријска је влада требала војника. Сјећајући се, да је Далмација 1796 године послала била до 12.000 добровољаца у Млетке, надала се је да ће лако рекрутирати до 3000 војника. — Али нетом се она лати тог посла, момци стадоше да бјеже, који у Босну, а који преко мора, тако да је једва доспјела да састави једну једину регименту, која није најбоље служила у рату. О њој се само зна, да је у очи битке код Маренга у Млецима побунила се против својих официра, и да у мало није заробила млетачки арсенал. — Очити доказ, да у души та-

ANALI PFB Lanali.rs

дањих далматинско-аустријских војника није се могло рачунати, ни на аустријски, ни на угарски патриотизам.

Година 1799 била је несретна за Француску. — Француски родољуби затражише, да се опет поврате у крјепост ванредне мјере године 1793 — али Siéyes рече: „Доста с декламацијама, ми требамо једну главу и једну сабљу“.

Из Египта, куд је предао заповјед над војском генералу Клеберу, Бонапарте се заједно с Бертијером, Ланмесом и Муратом врати у Париз. — На 9 новембра 1799 сенатори пренесоше Вијеће и Владу у Saint-Cloud, и предадоше неограничену заповјед над војском генералу Бонапарте.

Но скупштина од 500 просвједова — Бонапарте са неколико гранатјера провали у скупштину, у којој настаде урнебесна дрека: даље тирјанин, даље диктатор!“ Бонапарте изађе, ступи пред војску, предочи јој, да га за мало не убише у скупштини, пак запита громко: „Војници! — могу ли на вас рачунати? — Усхићени одговор би: „Можете, живио Бонапарте!“ И тад генерал Леклерк уђе у скупштину са цијелим батаљоном гранатијера и прогласи: „У име генерала Бонапарте скупштина је распуштена!“ — Сенат је међутим, под предсједништвом Лукијана Бонапарте, закључио, да је укинут Директоријум, а екзекутивна власт да прелази на три консула, Бонапарта, Siéyes и Ducos.

Тијем је Наполеон поставио први корак на стубове пријестола, до ког је дошао год 1804.

Трећи европски савез почео је да ратује против Наполеона, али он тако потуче војске удружене Аустрије, Русије и Енглеске, да их је приморао, да потпишу мир Пресбурски. Свијетло сунце од Аустерлица, имало је да својим славним зракама загрије и нашу Далмацију. — На темељу мира Пресбуршкога Далмација је досуђена Француској.

Може се слободно рећи, да је најсретнија периода новије историје Далмације у сваком погледу. Никада није Далмација боље администрирана но под управом Наполеона I-а, ма да се она није на никаквом историјском праву оснивала.

Далмација је знала да се заноси и за генерала Молитора, који је скупа са Лауристоном уништио Дубровачку Републику.

Ево једне пјесме састављене у Спљету у његову славу:

Les Fils de Mars, leś Français et la Gloire,
Des Spalatins animent, chaque coeur,
Ils voudraient, touś célebrer la victoire
De Molitor, héros toujourś vainqueur,
Et, pour louer de si hauts faitś
Avoir chacun de pinceaux ragusais.
Bon général, sur ta tete frisonnent
Lauriers touffus et myrthes verdoyants.
L'amour, la gloire et l'hymen te couronnents!
Vive Molitor et ses guerriers vaillants!

Сасвим тим Далматинци су ипак радосно поздравили и аустријску војску, која је год. 1809, под заповједништвом генерала Кнежевића, на ново ушла у Далмацију.

Овога пута можда је та радост била искренија од оне указане војсци барона Рукавине. Барун је Рукавина дошао у Далмацију онда, кад су у овој биле распламтиле страсти грађанскога рата, а као навјеститељ пропасти млетачке владавине, која је вјековима владала у Далмацији. Они, који су дигли устанак против поретка дотадање владавине, велика мањина, били су задовољни што је та владавина пропала и радо се клањаху новоме господару. Остали, велика већина становништва, могли су да поздраве у новој војсци успоставитеља нарушенога мира. — То је расположење долазило од моментане усхићености и узбуђености код једних и од задовољства због наде у мирно живљење код других. Доласком војске барона Рукавине, није био намирен никакав политички постулат далматинског пучанства, које, осим жеље сачувања својих општинских и имовинских привилегија, није у опште, ни имало политичких аспирација. — Мађарске заставе, којима су се китиле куће, имале су прије знак куртоазије према Баруну Рукавини, који је говорио да долази у име краља угарске, и готовости на вијерност према новоме владару, но симпатије према народу мађарском, или зар тежње за присаједињењем Угарској држави.

Аустријска управа није дирала у старе повластице, није увела никакве реформе. Што се особито тиче положаја православне цркве у Далмацији, ова је и под првом аустријском управом остала, као и год под млетачком владом, црква толерирана, за коју је држава званично увијек сматрала да је потчињена римској јурисдикцији. Православнима је било

слободно да исповиједају своју вјеру, али Сенат Републике није хтио ништа да зна о њиховој раздвојености од Рима. Аустрија није у то ништа дирнула.

Али французи истом дођоше у Далмацију, прогласише начело једнакости и у погледу цркава, и позваше и не питани православне да зиђу цркве, и ако им је то тешко, да за себе изаберу коју католичку цркву, којих је било изобиља. На тај начин православни у Задру добише цркву Св. Илије, која је прије била католичка, а они у Шибенику цркву Испенија Богоматере, која је такођер била католичка. — Те су мјере узрујале католичко свештенство, које је у претежно ратарскоме народу имало неограничени уплив, те су ти свештеници, мјесто да проповједају христијанска начела братске љубави, стали да проповиједају мржњу против Француза, против тих *франашуна* и *незнабожаца*, и они су на прву вијест о часовитим сретним успјесима аустријског оружја стали одма да агитују у прилог Аустрије.

Но интересантно је и то, да је и православно свештенство било слабо расположено према французима а симпатисало Аустрискоj управи. Аустрија је наиме нашла била начина да преко православних официра и свешгеника војничке крајине (Лике) пропагира и међу православним елементом у Далмацији.

Те појаве одскачу, то је оно што се је крупнијим потезима јавно појављивало у тадањем политичком животу у Далмацији. Али проучавајући политичко расположење огромне већине Далматинаца, може се слободно рећи, да је њима било са свим све једно, ко с њима влада.

Около 1809. године, кад је у Далмацији живље но прије почела да ради аустријска пропаганда, прикаже се у Задру архимандриту Герасиму Зелићу неки самозвани Сава Зеља, који му рече да долази са стране генерала Стојчевића, мајора Угарковића и многих других цесарских официра, поруком да подигне народ против француза. Архимандрит му Зелић одговори: „Драги мој! Да су тебе послали цесарски официри, није могуће да они не би мени штогођ писали били. Него иди ти од куда си дошао, и кажи онима, који су те послали, *да сам ја вавијек био вјеран моме отечеству и сваком оном госудaру, који отечеством мојим влада. Ја сам био вјеран принципу и цесару; пак сам вјеран и францу-*

зима, и кажем опет да ћу свакоме ономе краљу бити вјеран, који с мојим отечеством узвлада.“

Овај одговор архимандрита Зелића најбоље карактерише расположење далматинског народа према туђим владама, које над њим владаху.

Повратак аустријске војске под командом ђенерала Кнежевића би дакле поздрављен оном радошћу, која се лако може да схвати код простог народа, који у њу гледа као у заштитника и намиритеља својих религиозних осјећаја.

Али је та радост тада мало трајала. — Мир Шембрунски на ново досуди Далмацију Француској.

Далмација је под Француском владавином до Шембрунскога мира административно припадала Краљевини Италији, а од Шембрунскога мира илирским провинцијама.

Илиризам, који се је касније појавио код јужних словена, није него једна ресонанса Наполеонове замисли удешена према новим приликама.

Послије пада Наполеона I. на темељу Бечког трактата од год. 1815. Далмација је опет припала Аустрији, којој припада и дан данас.

Споменуло се је горе, како се је краљ угарски био заклео, да ће Краљевини Угарској повратити Далмацију, и како је једним актом бечке дворске канцеларије ријешено да та заклетва не веже цара Аустријанскога и да она нема практичне вриједности.

Између та два правца, бечког настојања за централизацијом и истицања мађарског државног права, колебала се је судбина Далмације и послије Бечког трактата, али је фактично она увијек припадала Аустрији.

Године 1848, толико бурна у цијелој Европи, имала је у Далмацији тек неки академски одјек. Тада се по први пут почело да говори о конституцији. — Викало се је на све стране кличући „Живјела конституција!“, за коју је само мало људи знало од чега је састављена, а остали тумачаху на свој начин, или јој клицаху, и без мучити своје мождане да разаберу, јели то објект, који може да одушеви, или је тек нешто, што може и да не ваља. У Гомилици, близу Спљета, један је тежак једне недјеље, послије богослужења стао да виче: „Живила конштитуција!“ па рече: „Живио наш пре-

милостиви цар, који нам је послао. Сад можемо сви у конобама братске куће да пијемо, колико хоћемо. Живела конштитуција!". — Слично се је викало у Спљету, само што је ту италијански елеменат живо симпатисао италијанском протуаустријском покрету у Италији, тако, да је тада адвокат Нани писао писмо цару Аустријанскоме, прекљињући га у име Бога и правде, нек иде из Италије, у којој има право да буде господар само народ италијански. Вика у прилог конституцији, експансивна симпатија према Италијанима, која није могла да буде мила аустријској влади, немогућност слагања ових двију противних струја, проузрокова и у Далмацији неку атмосферу пуну електрицета, која је могла да оправда и у Далмацији институцију народне гарде, у стегнутом и ревидираном издању за потребе ове од вијекова између најнесретнијих покрајина у Европи.

Забринута због мађарског покрета, Аустрија је те године требала помоћ Хрвата, па сјетивши се, да је некада и Далмација припадала Хрватској, да лакше и сигурније придобије припомоћ Хрвата, за очување интереса династије, именова бана Јелачића и гувернером Далмације. Генерал Јелачић био је у Далмацији добро примљен, и „бурно" поздрављен, избијао је тамо и амо по који глас за сједињење са Хрватском, али већи део становништва није ништа за то марио, а италијанска интелигенција била је противна таковој политичкој тежњи.

Еле у години 1848. Далмација изгледа, да је као на некој провинцијалној позорници одиграла призоре који су се у другим крајевима и крваво одигравали.

Година 1849 забиљежава побједу реакције. Ништа не вриједеше пет крвавих миланских дана, ништа битке код Пастренга, Гојта. Новара је све то уништила. Ништа не помогоше Мађарима побједе над аустријским војводама. Све уништи Вилагош.

Реакција је свуда бијеснила. Главни јој је ослон био амбициозни и мало скрупулозни бечки адвокат, министар Бах.

На услуге Јелачића бана и Хрватскога народа било се је заборавило. Аустрија у срећи није никад била милостива. Тек је у неприлици знала увијек да се пренемаже, али према

ANALI IPEB Lanali.rs

ономе, који би је извукао из невоље, она није познала наивног осјећаја харности.

Каже се, да је за вријеме Баха, један Хрват упитао једнога Мађара о приликама у Угарској, и о томе осјећају ли се Мађари задовољни. Ми? — одговори Мађар ми смо сасвим задовољни: поступање, које нам се намеће, тобож у име казне, удијељива се нама у име награде.“

Реакција је позвала у помоћ и цркву, која јој је радо, у име Бога, указала се услужном.

Године 1849. обдржана је у Бечу епископска конференција, у којој је изречена анатема против националнога покрета, и проглашена догма, да је разноликост језика оставштина паганизма, и казна за источни гријех људскога рода.

Црква је знала, шта ради.

Da domine, quia dedimus!

Реакција и тежња за што јачом централизацијом познате су у аустриској историји, под именом Балове системе. Она је срушена код Мађенте и Солферина.

Да нађе начина, како би се и чиме би се измјенио Бахов систем владавине, влада је одредила, да потражи савјет најодабранијих људи у Монархији, и створено је тако звано „умножено“ царевинско вијеће (Verstärkter Reichsraht). Главно питање, које се је имало да ријеши у том умноженом царевинском вијећу, било је хоће ли се задржати систем централизације, или да се код појединих земаља, узму у обзир њихове особине.[1] Мађари, Чеси, Пољаци бране ово посљедње становиште, дочим су Нијемци били за централизацију. — Али је становиште „историјско-политичких индивидуалитета“ предобио, и тиме је означена прва побједа Мађара, против новијех покушаја бечке централистичке политике. — Видљиви плод тога рада, била је позната диплома од 20 октобра 1860, позната под именом октобарске дипломе.

По тој дипломи, по томе уставу, свака је покрајина имала да добије своју автономију, али су све покрајине имале опет извјесне заједничке послове, који би се имали да расправе у царевинском вијећу. То је царевинско вијеће имало да буде

[1] Беседе Др. Полита Десанчића.

шире, кад у њему учествују и земље угарске круне, а уже, кад у њему ове земље не учествују.

Но како је по октобарској дипломи требало да Угарска са њеним земљама, наиме са Хрватском ступи у Бечки парламенат, а Мађари стајаху на становишту од 1848, а и Хрвати се ломише међу Бечом и Пештом, то започе борба за положај Угарске према Бечу — која је на посљетку свршила дуалистичним преображајем монархије.

У тој борби били су, као и више пута што се је то догодило, Срби, који су употребљени од Беча за подмиривање њезиних политичких рачуна. — Царском наредбом од 27 децембра 1860, српска је Војводина утјеловљена Угарској.

Устав 1860 није живио но мало мјесеци. Већ у фебруару 1861 би прогашен нови устав, тако названа фебруарска диплома. С њом скупа ступи на чело државне управе монархије државни министар „Шмерлинг".

Вријеме његовог министарства било је најзнаменитије вријеме уставне борбе Угарске и мађарског народа против Беча за успостављење закона од год. 1848. Шмерлинг је држао, да ће му поћи за руком да приволи Угарску, да ступи у Бечки парламенат. Осим других средстава држао је, да ће му, као савезници, служити немађарске народности, па и Хрватска и Ердељ.

У то доба појављује се у Далмацији народна странка. — Прве године аустријскога владања у Далмацији носе искључиво италијански карактер, разумије се: аустријско-италијански. Послије губитка Ломбардије и Млетака, Аустрија тражи у Далмацији полазну тачку за ширење своје власти пут истока. Нешто то, нешто одјек уставне борбе у цијелој монархији, створише у Далмацији земљиште, на коме је никла народна странка. — Њу је основао славенски елеменат у земљи, прва јој је борба била реакција против привилеговане надмоћности италијанског елемента, а лозинка јој бијаше: сједињење са Хрватском и Славонијом. У тој су странци Срби били највјернији и најпоузданији елеменат. — Вође су те странке били људи васпитани искључиво на италијанском језику, који су васпитани у Италији, у доба кад је у душама италијанских студената кипјела мржња против Аустрије, и чији су италијански другови већ постали грађани нове Италије. — Они дакле нијесу могли да симпатишу Аустрији, и

они су свом душом ишли за тим, да припомогну, како би се створило уједињење Далмације са Хрватском, у име народног начела. — Схваћали су да Далмација по себи није него лапат земље и неколико раштрканих острва, те да она о себи не може да живи. И народносни и економни разлози упућивали су Далмацију: да тражи сједињење са Хрватском.

Та су начела проповједана од првог органа те странке „Il Nazionale“ (Народни Лист) који је почео излазити у Задру год. 1861 на италијанском језику.

Битка код Кенигреца, истиснула је Аустрију из Њемачке, и поспјешила ријешење аустро-угарских одношаја. — Дуалистички систем родио се је из аустријског пораза на бојном пољу Краљевог новог града.

Компромисом између Аустрије и Угарске остадоше обе ове поле монархије као једна јединствена држава према иностранству, али, у погледу унутрашње администрације, оне сачињавају двије засебне државе.

Под Аустрију спадају краљевине и земље заступане на царевинском вијећу, под Угарску Угарска и Хрватска и Славонија.

Одношај између Хрватске и Славоније би уређен нагодбом године 1868.

„Та нагодба гласи:

Пошто су краљевине Хрватска и Славонија течајем стољећа коли правно толи фактично спадале ка круни св. Стјепана, и пошто је у прагматичкој санкцији такођер изречено, да су и земље круне Угарске међусобно нераздруживе: то су на овим темељима с једне стране краљевина Угарска сједињена с Ердељем, с друге стране краљевина Хрватска и Славонија за поравнање наставших међу собом државноправних питања склопиле слиједећу нагодбу:

§ 1. Краљевина Угарска сједињена с Ердељем и краљевине Далмација, Хрватска и Славонија сачињавају једну те исту државну заједницу тако наспрам осталим под владом њ. величанства стојећим земљом, као што и напрам иним државам.

§ 2. Из ове државне заједнице и скупности слиједи, да се има краљ краљевина Угарске и Далмације, Хрватске и Славоније једном те истом круном и једним те истим крунитбеним чином окрунити и за све под круном св. Стјепана сто-

ј ће краљевине на заједничком сабору ових краљевина заједничка крунитбена завјерница утаначити и издати.

Изворник ове крунидбене завјернице има се уз мађарски саставак и језиком хрватским саставити и краљевинам Далмацији, Хрватској и Славонији издати и у њему цјелокупност и земаљски устав краљевина Далмације, Хрватске и Славоније зајамчити.

Крунитбена завјерница од год. 1867. има се накнадно такођер изворно хрватским језиком саставити, и сабору краљевина Далмације, Хрватске и Славоније што прије послати.

§ 3. Из гори споменуте нераздруживе државне заједнице слиједи надаље, да гледе свих оних предмета, који су свимколицим краљевинам круне Угарске и осталим земљом њ. величанства заједнички, или који се заједничким споразумком расправљати имаду, треба да буде краљевином Угарској и Далмацији, Хрватској и Славонији једно те исто законито заступство, законодавство и што се извршбе (Executive) тиче, заједничка влада.

§ 4. Краљевине Далмација, Хрватска и Славонија припознавају законски чланак XII. год. 1867. угарскога сабора, који означују заједничке послове међу Краљевинами круне св. Стјепана и осталими земљами њ. величанства, затим и послове, који премда нису заједнички обим овим странкама, ну ипак се заједничким споразумком њиховим расправљати имаду, и кој установљује начин њихова руковођења, истом тако припознавају и већ на темељу овога закона оживотворне нагодбене установе, особито законске чланке XIV., XV. и XVI. од године 1867. и за се крепостним и обвезним, му ипак уз ту нарочиту ограду, да се у будуће сиучни темељни закони и нагодбе само законитим судјеловањем краљевина Далмације, Хрватске и Славоније стварати могу.

У овом ставку споменути темељни закон и законски чланци имају се накнадно у изборном хрватском саставку такођер издати и проглашења ради сабору краљевина Далмације, Хрватске и Славоније што прије послати.

§ 5. Изит оних предмета, који су краљевинам круне св. Стјепана и осталим земљам њ. величанства заједнички, или који се заједничким њиховим споразумком разправљати имаду, постоје још и други краљевине Угарске и краљевина Далмације, Хрватске и Славоније једнако се тичућу послови,

ANALI PFB Tanalis

гледе којих се овом нагодбом признаје потреба заједничкога законодавства и заједничке владе za zve zemlje круне угарске.

§ 6. Такав је прије свега заједнички посао за све краљевине круне св. Стјепана опредјељивање трошкова за превишњи краљевски двор.

§ 7. Заједнички су послови на даље: дозвољивање новака, закноарство за обранбени сустав и војну дужност и одредбе гледе понамјешћивања и обскрбљивања војске, гледе чеса се ипак за краљевине Далмацију, Хрватску и Славонију одређује:

а) да се број новака на Далмацију, Хрватску и Славонију из контигента заједнички опредијељеног одпадајући одмјери по размјерју укупнога пучанства њиховога; при чему се само по себи разумјева, да се, у случају промјене садањега обранбенога сустава, прописи новога обранбенога сустава такођер у краљевина Далмацији, Хрватској и Славонији увести имаду.

б) да се новаци из краљевина Далмације, Хрватске и Славоније уврстити имаду у војне пуковније истих краљевина напокон.

в) да се при увршћивању новака обзир узети има на њихово успособљење за становите струке војничтва, па да се новаци из Приморја највећма увршивају у поморску војску.

§ 8. Заједнички су краљевини Угарској и краљевинам Далмацији, Хрватској и Славонији тако у обзиру законарства, као што у обзиру владавине на сдола описани начин финанцијални послови такођер. Према тому спада на заједнички државни сабор свих краљевинах круне угарске: установљивати заједнички порезни сустав, дозвољивати изравне и неизравне порезе тако гледе врстих као и бројевних ставка истих пореза, истом тако разписивати порезе, руководити и утјеривати их, увађати нове порезе, установљивати прорачун заједничких трошкова, као и прегледати годишње закључне рачуне, тичућих се трошкова за заједничке послове; — затим спада на исти сабор: контрахирање новога и конвертирање већ опстојећег државног дуга, — надаље управа, продаја, преиначавање и обтерећивање непокретних државних добара, располагање о монополима и краљевским приходима (jura regalia majora) и у обће свака одредба, односећа се на такове финанцијалне предмете, који су свим земљам круне

св. Стјепана заједнички; с оним ипак ограничењем, да, ако би се радило о продаји државне далматинско-хрватско-славонске непокретне имовине у земљама и шумама, о том се и сабор краљевина Далмације, Хрватске и Славоније саслушати има, па да се без његове приволе продаја такова извести не може.

Гледе свих ови предмета заједничко финанцијално управитељство, које води заједничкому сабору одговорни краљевски угарски министар финанција, протеже се и на краљевине Далмацију, Хрватску и Славонију.

§ 9. Свим краљевинама круне Угарске заједнички послови су на даље: новчарство, ковани новац и банкарство, кано и установљење устава новчана и обћенитога новчанога мјерила, испитивање и одобравање оних трговачких и државних уговора, који се једнако тичу свих земаља круне св. Стјепана, или се односе на земљишну промјену; одредбе гледе банака, завода за вјересију и осигурање, повластица, мјере и ваге; затим заштита марка и муштра, пунцирање, власништво књижевних и умјетних производа, право поморско, трговачко, мјенбено и рудно, те у обће трговина, митнице и мампе, брзојави поште и жељезнице, луке, бродарство, и оне државне цесте и ријеке, које се краљевина Угарске и краљевина Далмације, Хрватске и Славоније једнаким начином тичу.

§ 10. Заједничко је законодавство такођер гледе установа об одртих, разумијевајућу овамо и кућарење, о друштвима, којим није сврха заједничкога течења или додатка, о путним листовима, редарству над иностраним, о држављанству и домаћинству.

§ 11. Краљевине Далмација, Хрватска и Славонија припознавају, да би оне дужне биле полаг своје порезне снаге придонашати за оне трошкове, које с једне стране краљевинам угарске круне и осталим земљам Њ Величанства признани заједнички послови, с друге стране свим коликим земљам круне угарске гори изјављени заједнички послови изискују.

Др. Л. Бакотић.

ANALI PEB | anali.rs

— СВРШИЋЕ СЕ —

ДРУГА ХАШКА КОНФЕРЕНЦИЈА МИРА

— НАСТАВАК —

Барбоза је тврдио да је америчкоме пројекту циљ да извесне државе буду надмоћне не само у војсци и у флоти већ и у међународном судству; зашто би се иначе прописивала тарифа за практичну вредност суверености, зашто би се узимао исти тип као и за суд за ратну отмицу кад су изборни суд и суд за ратну отмицу две сасвим различне установе. Да би се дало веће учешће у суду великим државама претпоставља се да ће се те државе чешће судом служити, а то није тачно: по Барбозином мишљењу спорови су чешћи између једне јаке и једне слабе државе него између две јаке. Друга конференција која носи назив конференције мира уздрмаће, ако усвоји амерички пројекат, најозбиљнију базу тога мира — правну једнакост држава. И све то зашто? Зато што се изборни суд замењује сталним редовним судом. У тој замени је иницијална погрешка која повлачи све поменуте несретне последице.

Те иницијалне погрешке међутим нема у предлогу који је он поднео. По његовом предлогу парничарима стоји на вољу да се или обрате целоме суду или да изберу за судије само неколике између чланова суда. Слобода бирања судија је дакле очувана.

Не одговарајући на тај нови Барбозин атак, одбор је продужио свој рад и довршио претрес свију чланова америчког пројекта осим чл. 6, 7 и 8 који говоре специјално о начину постављања судија. Пошто се у одбору постигла сагласност око свих осталих питања, прешло се у седмој седници најзад и на чл. 6, 7 и 8. Амерички делегат Чот узео је тада први реч и констатовао да у погледу постављања судија постоји поред америчкога још неколико предлога. Бразилијанскоме предлогу, који од свију највише пада у очи, амерички делегат замерио је две ствари: подела држава на три групе по азбучном реду чини да састав суда зависи од пуког случаја. Државе ће по бразилијанском предлогу стварно имати много мање учешће у суду него што би имале по америчкоме; по бразилијанском предлогу свака држава учествује у суду од девет година само три а не учествује

Архив Србије

шест, докле по америчком има држава које учествују свих 12 година а и оне које за све време од 12 год. нису заступљене могу, по исправци која је на Маршалов предлог унета у пројекат, нарочито за свој спор придодати свог судију. Америчка делегација у осталом не мисли да омета рад својим критикама, напротив она ће се трудити да унесе у дебату што помирљивији дух; износећи свој предлог она није имала намеру да од њега прави питање; предлажући један начин, по њеном мишљењу згодан да се једнакост држава измири са малим бројем судија, она ће се радо придружити свакоме другом предлогу који јој се учини савршенији и практичнији од њеног. Треба ма какав модус усвојити провизорно ако не дефинитивно само да се постигне известан резултат.

Предлога је било доста и разноврсних. По једноме, конференција би гласањем изабрала седамнаест држава које би затим одредиле свака по једног судију. По другоме, државе би се пријатељски споразумеле да међу собом поделе седамнаест места. Већина предлога, одбацујући идеју наизменичног заседавања, примењује систем бирања: судије новога суда бирао би Хашки Суд који већ постоји, или из своје средине или са једне листе за коју би свака држава одредила четири кандидата; пао је и предлог да свака држава одреди известан број правника, па да се са листе тако одређених лица узму као кандидати они за које је гласало најмање пет држава и подвргну новом гласању, после кога би се у потребном броју узели за судије који буду добили највећи број гласова.

Да би се посао олакшао, изабран је на крају седме седнице нарочити пододбор у који је ушао по један делегат шест великих сила европских, један делегат Сједињ. Америчких Држава и Барбоза. Том пододбору је стављено у задатак да између разних предложених система изабере један око кога ће се сви сложити. На жалост пододбор се није могао међу собом сагласити ни око једног предлога. Свакоме предлогу нађене су замерке и одбор В у осмој својој седници био је у исто тако безизлазном положају као и пре склапања нарочитога пододбора.

Још не очајавајући, амерички делегат Чот предложио је нов план основан такође на принципу бирања, план који би могао бити бар провизорно решење проблема ако се не

усвоји дефинитивно. По томе плану свака држава потписница наименовала би по једнога судију и једног заменика и њихова имена саопштила међународном бироу; биро би склопио листу од тако назначених лица и са те листе би свака држава гласала за 15 судија и 15 заменика. За чланове суда би се сматрали изабрани оних петнаест кандидата који буду на тај начин добили највећи број гласова.

То је био последњи покушај да се постигне сагласност међу делегатима, уједно и последња нада присталица сталнога суда.

Ваљало је приступати крају. Пред одбором су била три предлога: најновији амерички предлог, Барбозин пројекат и резолуција предложена од стране Енглеске, резолуција по којој се уговор усваја и потписује без чл. 6, 7 и 8 с тим да, доцније, саме државе или будућа међународна конференција одреде начин за репартицију судија и образовање суда. Одбор је имао да се одлучи између та три решења; његово одлучивање није дуго трајало. Барбоза је пре свега устао и изјавио да свој предлог *повлачи*. Он је признао да ни у ком тренутку није много желео да се ствара какав нов међународни суд; циљ му је био нарочито да се не установи нов суд противан принципима који му изгледају неповредни. Пошто су два таква принципа, принцип једнакости и право на бирање судија, очувана он је задовољан постигнутим резултатом и више не полаже на свој раније поднет пројекат.

Пред одбором су остали дакле на решавању само амерички предлог и енглеска резолуција. На дневни ред је прво дошао амерички предлог. На жалост он је био исте судбине као и предходници му. Принцип бирања који му чини суштину на гласању је одбачен са девет гласова против пет. Против Чотовог предлога су гласали чак и делегати Немачке и Енглеске, делегати оне две државе које су с америчанима дотле сарађивале на заједничком пројекту за установу сталнога суда. Констатујући ту по себе неповољну чињеницу, Чот је имао да се покори гласању. На дневном реду је још била од Енглеза предложена резолуција. Она је једина и усвојена. Одбор је са 8 против 5 гласова најпре усвојио цео пројекат без чл. 6, 7 и 8; затим је са истим бројем гласова примио предлог енглески односно та три члана. Комисија

ANALI PFB Tanalis

кроз коју је морао такође проћи цео пројекат о сталноме суду само је санкционисала рад одбора.[1]

Тако је се сав труд одбора В завршио једним чудним резултатом. Пројекат о сталном међународном суду усвојен је, постигнута је сагласност око свих појединости функционисања суда, цео механизам суда био је склопљен, начињен, готов да се стави у покрет, — само су недостајале судије. Нови суд је био тело без душе, оно што је у њему главно, неопходно, недостајало је. Има додуше и раније примера да је један уговор потписиван на каквој конференцији и ако непотпун: тако је 17 јула 1905 у Хагу потписана конвенција о наслеђима, која је могла ступити у живот тек кад се накнадно државе буду споразумеле односно уредбе о поступку која би конвенцију допунила. Али то што је конвенцији од 1905 недостајало било је релативно споредно; овога пута међутим није била расправљена главна ствар, није било утврђено оно без чега све остало у уговору нема никакве вредности.

Узрок је свему бразилијански делегат који је упорну и немилосрдну опозицију вршио према установи новога суда. Барбозино понашање је било тенденциозно, он је био решен да употреби све да се осујети успех свакога другог предлога осим његовог. Иначе се не да објаснити његово опирање до самога краја. Разумљиве су примедбе које је Барбоза чинио у почетку, и правилно је гледиште да у једноме међународном суду морају бити апсолутно поштовани и принцип једнакости држава и принцип бирања судија. Али је Барбоза остао противник суду и онда кад су и Американи и други предлагачи изнели нове пројекте, пројекте који поштују оба поменута принципа, и та његова непоколебљивост учинила је да одбор В, заморен дискусијом и изгубивши вољу и храброст за какву позитивну одлуку одбаци све поднесене планове о начину састава суда, чак и оне који су били у складу са захтевима Барбозиним и са основним принципима међународног судства.

Непрактични су били очевидно први амерички предлози. Пре свега нерационално је уносити као критеријум за састав међународног суда цифру становника. Растављати државу на

[1] Op. Cit., tome II, p. 144—160 и 177—190 (8. и 9. седница комисије).

њене интерне елементе, вели један писац,[1] да би се једноме од њих дало међународно представништво значи уносити у проблем један хетероген елеменат који ће неизбежно довести до погрешних закључака. Није много бољи ни други систем по коме би државе неједнако учешће у судским функцијама имале према вероватноћи већег или мањег броја парницâ. Статистиком је доказано да је у прошлости врло мало било изборног суђења међу великим силама, међу оним државама дакле за које се по томе другом систему претпоставља да ће најчешће суду прибегавати, и којима се на томе основу највеће учешће даје у суду. Напротив, изборно суђење је чешће бивало између једне велике и једне мале или између две мале државе. Требало би према томе дати веће учешће у суду не оним великим силама које је Чот обележио у своме предлогу већ малим државама. У осталом само је мерило исто тако нерационално као и цифра становника. Да се такво мерило предложи у унутрашњости једне државе, да судије бирају они који највише спорова имају, нико га не би озбиљно узео. Може ли се онда узети озбиљно у међународном домену?

Предлози који су доцније истакнути и у којима је основица принцип бирања били су већ боље смишљени. Последњем Чотовом предлогу на пример, може се пребацити само да је доцкан стигао; да је у почетку одборског рада истакнут, можда би био и усвојен. Разни предлози којима је основ био принцип бирања место принципа наизменичног заседања, наилазили су на рђав пријем поглавито с тога што су делегати изгубили вољу услед ранијих дискусија и што су се поколебали у уверењу да је сам суд толико потребан колико је у почетку изгледало. Али, на послетку, не треба много ни жалити што је се одборски рад завршио на тај начин. Има једно питање које је требало најпре расправити, то је питање у опште о томе да ли је нови суд неопходно потребан, питање о томе да ли треба у међународном домену да коегзистирају два суда? Чудновато је, да делегати нису ушли у расправу тога питања. Да су то учинили, вероватно би дошли до закључка да су два суда сувишна, и да је довољно усавршити суд који већ постоји. Мартенсов предлог који на

ANALI PFB | anali.rs

[1] Bustamante Y Sirven, La seconde Conférence de la Paix (у франц. преводу од Georges Scelle, Paris 1909) p. 184.

жалост у одбору није ни дискутован једини је ишао на то да усаврши садашњи суд не стварајући ништа ново, једини би дакле задовољио и потребу реформе и користио изборном суђењу да је остварен.[1]

Лемонон осуђује Барбозино понашање.[2] Ми смо већ констатовали да је Барбоза у неколико махова био тенденциозан и недовољно објективан; али морамо признати насупрот Лемонону да су Барбозина тенденциозност и упорност овога пута биле корисне, и да је добро што се амерички пројекат није остварио. Професор Ниполд с разлогом вели да се са гледишта међународног права може бити само једног мишљења: да би један рђаво смишљен и у основу промашен пројекат као што је амерички само *осујетио здрав развитак изборног суђења* место да му помогне.[3] Идеја самога пројекта је несретна. Зашто стварати нов суд поред једнога који већ постоји кад је тај суд који постоји имао свега четири парнице за осам година? Није ли било боље поправити, усавршити садашњи суд? Американци су пошли са једне правилне полазне тачке: да садашњи суд не ваља, али су дошли до погрешног закључка кад су захтевали услед тога стварање новог суда. И не само да им је закључак погрешан већ је и начин на који су мислили да га остваре рђав. Американци су изгубили из вида да је досадашњом праксом и искуством утврђена једна основица и створен један оквир за међународни суд који се не сме мењати; ту основицу и тај оквир чине једнакост држава, признање њихових суверености и чисто изборни карактер суда. Хипнотисани тежњом да створе једну сталну институцију, они су били готови да тој сталности жртвују све, и ради ње су превидели основне принципе за састав једног међународног суда. Амерички делегати,

---

[1] По Мартенсовом предлогу, чланови Хашкога Суда састајали би се једанпут годишње у пуну седницу. На тој седници, поред других послова, бирали би између себе три члана који би за годину дана били стално у приправности да на први позив образују изборни суд. Тиме је Мартенс, дакле уносио у садашњи Хашки Суд оно што му је недостајало: један стални елеменат. (II Conf. Jnt. de la Paix, Actes et Documents, tome II. annexe 75).

ANALI PFB | anali.rs

[2] Lémonon, La seconde Conférence Paris 1908, p. 272 s.

[3] Nippold, Die zweite Haager Friedens-Konferenz, Zeitschrift für Jntern, Privat — und Oeffentl. Recht, XVIII B., p. 320 и даље.

на послетку, хтели су у рад конференције да унесу и једну револуционарну методу: место да поштују еволуцију једне установе, да усавршавају оно што већ постоји, они су хтели да створе ново на штету старога. Није чудо према томе да није успео један предлог у коме су и главна идеја, и начин њеног остварења, па и сам метод у раду погрешни.

Завршујући преглед рада прве подкомисије, преглед који је морао испасти много опширнији него што смо хтели и ако је, и овакав какав је, само извод из рада комисијског — морамо учинити једну констатацију која сав тај рад карактерише: да је подкомисија много времена и силан труд уложила у два питања не постигнувши ни у једноме позитиван резултат. А резултат се није постигао ни у питању обавезности суђења као ни у питању сталнога међународног суда зато што се није водило довољно рачуна о непобитним законима еволуције једне установе.

Др. Милета Ст. Новаковић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

КРАТАК ПОГЛЕД НА ПРОЈЕКТ ЗАКОНА О СРЕСКИМ ИЛИ ГРАДСКИМ СУДОВИМА

У Министарству правде израђен је зак. пројект о „Сре-ским или градским судовима“, о коме је и Држ. Савет дао своје мишљење. Овај зак. пројект биће кроз који дан поднет Нар. Скупштини на решавање.

По пројекту установљавају се сресни (градски) судови за „вођење истраге за злочинства и преступе“ и „за извршење грађанско-правних одлука“. Среским судовима ставља се у надлежност и „удејствовања забрана“, прибележака, обустава и „притвора дужника“ и сем тога и „попис по стец. масама, вештачења и доставе суд. одлука.“

Помесна надлежност ограничава се на варош и један срез или на два среза. — Старешина је један судија са квалификацијама и рангом судије првостеп. суда, коме се придодаје потребан број писара и практиканата. Судија води

надзор над особљем а над њиме Министар правде преко инспектора.

За установљење ових судова у земљи остављено је 5 год од када закон почне важити.

После закона о истражним судијама од 1890 год. који је важио кратко време, овај зак. пројект је један озбиљан покушај да се истрага и извршења одузме из руке полиц. власти и пренесе на суд.

Мишљење Држ. Савета од 13-III-910 № 2395 приложено је уз пројекат, и оно гласи:

Крајње је време било, да се „извиђање злочина и преступа“ и „извршења“ пренесу на судове, јер то и јесу судски послови. Тиме ће се у кривичним делима добити јача гарантија за изрицање правде а за извршења боља заштита за реализање задобивених права по приватно-правним потраживањима, јер су судови независни и стоје изван утицаја управне власти. Али како се предлогом поред извиђања кривичних дела и извршења стављају у надлежност срезких судова и извршења забрана, прибележака, обустава и притвора дужника; а сем тога и попис по стеч. масама, вештачења и „доставе судских одлука“, то је основана сумња, да ће срески судија ма колико био спреман и марљив, толике послове моћи савладати, те ће с тога неминовно настати претрпаност и застој, као што је сада са малим изузетком код полицијске власти.

То би се избегло ако би се умножили првостепени судови, и извела установа „истражних срезких судија“.

По садањој административној подели имамо 81 срез а 26 првостепених судова (сем првостепеног београдског трговачкои суда) са 126 судија и 26 председника, свега 152 судије. Ако би се за свака 2 среза установио по 1 првостепени суд, као што су судови у Зајечару, Краљеву, Нишу, Пожаревцу и Петровцу, онда би са градом Београдом имали 42 првост. суда, више 16 судова. А ако би сваки суд био састављен од једног председника и 4 судије, онда би за 42 суда требало са председницима 21 судија више 58 судија, него што имамо сада у судовима.

У сваком првостепеном суду једном судији ваљало би ставити у надлежност искључиво „извршења“, који би имао довољно помоћног особља за обављање тих послова, јер би

ANALI PFB | anali.rs

одузимањем извршења од полицијских власти % отпало најмање 100 полицијских писара, који сада раде на извршењима.

За „извиђање злочина и преступа“, за „извиђање и суђење иступа“ сем чисто полицијских, и за „доставу судских одлука“ требало би установити за свака 2 среза по једног истражног судију.

Оваквом организацијом послови би се у првостеп. судовима брзо и тачно обављали, јер би судске области биле мање а судови народу ближи. Установом „истражних среских судија“ кривична дела брже би се и правилније извиђала, а било би јаче гарантије за изрицање правде по иступним делима.

По предлогу за град Београд и сваки срез морало би се поставити најмање 82 судије. Установом још 16 првостепених судова било би више 58 судија, него што сада има, а са 42 „истражних среских судија“, било би више 100 судија. Од овог броја када се одузме 82 среске судије колико би морало бити постављено по предлогу, *онда би било само 18 судија више.*

Тај број веома је незнатан према користи која би се овом организацијом добила. Али и кад би државни буџет јаче оптерећен био, опет правда не би била скупа, само кад је брза и добра.

Савет према овоме налази, да би требало напустити установу среских судова, каква се по предлогу хоће да изведе, и размислити да ли би било боље, да се умноже првостепени судови, и установе „истражне среске судије“.

Као што видесмо Државни Савет изразио се је противу предлога Министра правде.

Ми се слажемо са мишљењем Државног Савета, јер је оно по све правилно. Али ради потпуности и да би постакли надлежне факторе на свестраније размишљање о установи „судија за извршење и истраживање крив. дела“, изнећемо своје гледиште, како би целокупни материјал изашао пред Нар. Скупштину, која има да изрече свој суд о овом питању.

Мислимо да не би погрешио Министар правде кад би прихватио гледиште Државног Савета о повећању првостеп. судова, тако, да на свака 2 среза буде један првостепени суд. Кад на овај начин буду првостепени судови умножени треба одмах приступити установи: *„извршних и истражних*

ANALI PFB Tanalu.rs

судија". Ово би се извело на тај начин, *што би се при сваком првостепеном суду поставио још по 1 или 2 судије од којих би један био „истражни" а други „извршни"*.

Сваки судија требало би да добије засебно оделење и довољан број помоћног особља за обављање тих послова. — *Судији за извршење требало би ставити „извршења" а истражном судији: „извиђање злочина и преступа", „извиђање и суђење иступа" и „доставу судских одлука"*.

Овакова установа истражних и извршних судија при првостепеним судовима, врло би мало оптеретила државни буџет, и била би далеко кориснија но како се пројектом хоће, да „градски судови" буду одвојени од првостепених и у једном лицу персонификоване обе дужности.

Позната је ствар, да се свака новина у законодавсту тешко прима, јер се тешко уводи и повлачи за собом нових издатака и намета.

При сваком првостепеном суду постоји звање „Иследни Судија" за извиђање злочина и преступа који врши и дужност државног тужиоца — § 23 кр. пост. Кад се територија првостеп. судова смањи (по предлогу Државног Савета), онда зашто не би се са мало издатака додавањем иследном судији још 1—2 писара правника, проширила надлежност за ислеђивање злочина и преступа на целој територији тога првостепеног суда при коме служи.

При сваком првостепеном суду требало би поставити само још 1 судију за „извршења" и придодати му 2—3 писара за обављање ове дужности. — На овај начин придодавањем првостепеним судовима по 1 судије, неколико писара и практиканата постигло би се оно, што се пројектом о установи ср. судова хоће далеко јевтиније и боље.

Судија који је на домаку једног колегијума од 4—5 судија мање ће упадати у погрешке при заплетенијим случајевима; јер се увек може посаветовати са колегама шта му треба радити, но кад би био усамљен у ком удаљеном срезу. Од мањег броја погрешака судијиних мање ће трпети прив. интереси и сама установа, а ово је утолико потребније, што у нашем законодавству нема наређења, да држава одговара за штету невино осуђеним и за погрешке судија у примењивању закона, кад неко услед тога буде оштећен.

ANALI PFB Lanait.rs

Од оваковог устројства истражних и иследних судија биле би и те користи, што би се уштедело на кирији у зградама, на апсанама, послузи, особљу, материјалу и т. даље.

У многим варошима подигнуте су нове зграде за првостепене судове. Где нису подигнуте ускоро се морају подићи. При сваком новом првостепеном суду било би просторија, где би се сместиле 2 канцеларије за „судију истражног и извршног".

Послови у оваковом суду брже, боље и тачније би се отправљали, но кад би ова установа — „извр.-иследни судија" била засебна одвојена — од првост. суда. Не би било потребе да се кривци из једне апсане у другу спроводе, и по примедбама суда враћају.

Овакав систем „истражног-извршног судије" био би користан и *за публику,* која од суда тражи помоћи и за *самог судију.* Судија у близини једног колегијума од 4—5 судија мање ће бити изложен утицајима политичким, и пријатељ. обзирима — (јер сталност и независност може по некад да се злоупотреби) — јер је изложен већој критици, но сам у ком удаљеном месту. — И за само лично усавршавање судијско и подизање фамилије, боље је да је судија у ком већем месту, где му се даје прилика да што чује, види и научи, но кад остане сам; ако је ожењен, што је у већини случајева, лако му је и са малом платом децу да школује и изведе на пут. Судије у великом колегијуму мењале би се годишње или на 2 године на послу, те би се дала прилика свакоме, да буде вишеструко упознат у пословима; способном судији дала би се прилика да своју способност боље развије, мање способном да се усаврши и поучи. Кад је судија спречен у дужност из колегијума нашло би се ко би га заменио у дужности; кад је сам тешко је оставити једно надлештво каквом младом невештом свр. правнику — писару.

За судско особље требало би увести сталност, под којом разумемо, да чиновник не може бити премештен, отпуштен, ни пенсионисан без (судске) пресуде редовног или дисциплинског суда или лекарске сведопбе о неспособности за рад. Ако чиновнику није гарантована сталност не може бити речи о савесној и истинској служби.

Као што напред видесмо код нас данас има 26 првост. судова са 152 судије. Кад би за свака 2 среза био 1 првост. суд имали би 42 првостепена суда. Кад би при сваком првостепеном суду било (5 судија и 1 председник) 6 судија, имали би свега 252 судије. Било би дакле 100 судија више но што данас имамо и 20 више но што би било ако се пројекат о градским и среским судијама усвоји.

Овај број судија могао би без застоја отправљати посао у првостепеном суду, јер би 1 судија био старатељски, 1 истражни, 1 извршни а 2 судије са председником редовно би судили и радили др. послове. — На случај потребе лако би се саставила (образовала) 2 оделења а лако би било одредити замену (на случај болести или одсуствовања судије. Служба не би трпила.

Овакав систем по коме би „истрага“ и „извршења“ била у рукама судске власти (првостеп. судова) народ би врло радо прихватио, јер свако још тврдо верује, да *„још код суда има правде“*, и да само суд може одговорити његовим потребама. Законодавац требало би радо да прихвати овакав систем, јер знамо, *где су законодавци били израз и слуге народне воље прогрес је био сигуран и непрекидан.*

Неоправдана би била бојазан да би истр. и извршне судије са седиштем у месту првост. суда били удаљени од публике, јер би повећањем броја првостеп. судова територија суда била смањена но што је сада код неких првост. судова. Нове првостепене судове требало би поставити на средокраћи 2 среза. Све ове тешкоће савладаће се кад се заврше радови на нашим жељезницама, који се приводе крају.

Но удаљеност судова од публике има ту добру страну, што парничари за незнатнија крив. дела и не иду власти, кад им је ова мало даља, но ствар сврше код општинске власти или најчешће предаду забораву. Што се људи мање парниче остају више у међусобној љубави, мање се излажу трошку и штрапацирању.

Не треба изгубити из вида да број судова и квалитет судства не може смањити број кривичних дела; ово само не може повећати благостање народно ни убрзати прогрес. Зло се не може само лечити но га треба и спречавати. Поред увођења репресивних мера, треба код нас порадити боље на

ANALI Pravnog analiza

народном просвећивању и благостању; треба сузбијати страсти а ширити благе обичаје и врлине.

Крајње је време да се код нас уведе пољска жандармерија, какве има код напредних народа. Неопходна је потреба, да се подигну и преустоје казнени заводи на модерној основи, те да се из завода казнених не враћају осуђеници препредени злочинци већ упућени и облагорођени те да могу бити корисни чланови друштва, да од своје зараде могу живети.

Наш народ још живи патријалхалним животом; прост је празноверан и незналица. „Друштво је криво што не даје свакоме (видела) бесплатну наставу. Оно је одговорно за мрак што га производи. Душа је пуна мрака а грех се чини у мраку. Није крив онај који чини грех него онај који чини мрак“ (Јадници од В. Ига).

Но ако Господин Министар Правде не тргне да преради предлог закона о среским и градским судовима, већ га поднесе Скупштини на решавање онакав какав је из Др. Савета изашао, поред примедаба Државног Савета, које је учинио на поменути зак. пројект, чинимо још и ове примедбе:

Пројект закона треба да носи назив „Закон о среским и варошким судијама“. Реч „град“ изишла је из употребе. Пометње не би било у називу судије иследног и првостепеног суда, који станују у вароши, јер први је судија првостепеног суда други је судија варошког или среског суда.

У § 5. по пројекту за писаре могу бити постављени и неправници у недостатку лица са свршеним правним факултетом међу којима могу компетирати и лица са 4 раз. гимназије или реалке или са каквом стручном школом. Мислимо да би тај став поменутог § требало тако редиговати, да за писаре имају првенство лица која су свршила какву стручну школу и у недостатку ових лица са 6 разр. гимназије или реалке а од ових она лица која су провела неко време у државној служби.

У члану 8 по пројекту треба изоставити 2 тач. из 2 става која се односи на жалбу и извршност пресуде истражног судије за дела из § 327 казн. законика (част III), јер излишно је ово понављати кад је речено у чл. 15 и 16 полиц. уредбе о роковима за жалбу.

ANALI PFB Lanali.rs

У надлежност среског судије треба ставити и потврду уверења о остатку земље по § 471 гр. пост. при отуђењима, која издају општински судкви а тврде полиц. власти, као и за потврду уверења за земљишта под шумом по Височајшој уредби од 7-III-1858 г. B№ 254 (30/XI стр. 53. и 54.), јер често првостепени судови по неколико месеци и година чекају на оваково уверење од полицијских власти због чега се послови одуговлаче и застају.

Не можемо пропустити да не похвалимо новину која је предвиђена чл. 14. пројекта у установи надзора над ср. судијама средством инспектора Мин. Правде. Да је среће, да има овакове установе и за првостепене судове многим неправилним радњама и погрешкама стало би се на пут.

У чл. 15. по пројекту није тачно ни прецизно означено колика је власт среског судије у погледу кажњавања особља; да ли онолика као председника Држ. Савета, Гл. Контроле, председника Суда и т. д. или мања колика и ср. начелника, управника поште, пор. одељења и т. д.

О преустројству нашега судства ми казасмо колико смо знали и умели, не компетирајући да је наше гледиште тачно и правилно. Биће нам задовољство ако ови наши погледи изазову дискусију наших правника, да се ово питање што боље и правилније реши.

Стеван Стаменковић,
секретар судски.

О ШТРАЈКУ ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

— НАСТАВАК —

Писци који заступају теорију да се државним службеником не постаје једним двостраним правним послом, уговором, већ једностраним правним послом, једним актом државне власти, оснивају своје гледиште на томе што (1) јавноправни уговор у опште није могућан и (2) што код заснивања службеног односа duorum consensus in idem placitum фактично не ствара службени однос између појединца и државе већ тај consesus има сасвим други значај. „Заснивање службеног односа, по

самом појму, не може бити уговором, већ бива једностраним актом државне власти (lex specialis)"[1]. Пристанак онога који је наредбом државне власти постао државним службеником има само тај значај што је услов за важност наредбе. Према томе, постављање није ништа друго него условна наредба.

Између ових двеју теорија стоји теорија Бертелемијева[2] по којој једни државни органи постају уговором а други актом државне власти, наредбом. Да ли који државни орган постаје уговором или постаје наредбом, зависи од тога, какве су природе функције које врши. Они органи који врше акте власти, акте заповедања (imperium), постају наредбом државне власти, а они државни службеници који не врше imperium, већ врше техничке послове, постају уговором. Поред тога што је поделу на државне органе који врше акте власти и државне органе који врше техничке послове тешко извести, никаква нужна веза не постоји између начина постајања државним органом и природе њихових функција.[3] Ствар је чисто законодавчева који ће начин улажења у државну службу прописати за једну врсту државних органа, а који за другу. Може се се само рећи да је логичније да је правом прописано да државни органи који врше акте власти постају наредбом, а они државни органи који врше техничке послове да постају уговором (наравно, приватноправним а не јавноправним, који је, као што се видело, немогућан).

Теорија по којој се државним органом постаје наредбом државне власти најприближнија је решењу проблема. Код ове теорије је најтеже објаснити то какав значај има за конституисање службеног односа воља онога који се за државног службеника поставља. Као што је напоменуто, заступници ове теорије узимају да је пристанак на ступање у државну службу услов од кога зависи извршење наредбе коју садржи акт постављања. Овде треба у овој теорији извршити

---

[1] Zorn, op. cit. стр. 305. Израз „lex specialis" не усвајају сви писци који заступају теорију да се службени однос заснива заповешћу, зато што неки од њих стоје на гледишту да закон садржи опште правило и да према томе није могућан специјалан закон, закон који регулише само један индивидуални случај — поставља једно лице за чиновника.

[2] Op. cit. стр. 50.

[3] Op. cit. стр. 397.

једну корекцију. Не може се узети да постоје наредбе државне власти које су издате под условом да неко на њихово извршење пристане. Такве наредбе у ствари не би биле наредбе. Наредба државне власти је само оно што иза себе има државну коерцитивну силу. Наредба којом се неко поставља за државног службеника нема иза себе то, јер се нико не може нагонити да се прими одређене врсте државне службе. Према томе, значај воље онога који се поставља за државног службеника треба тражити у нечему другом.

Код постављања чиновника, прво, треба издвојити акте који су без икаквог правног утицаја на конституисање службеног односа између појединца и државе. Такви су акти, на пример, молба за ступање у државну службу. Молбу не треба узети као понуду од стране појединца, после које долази примање понуде од стране државе у форми постављања за државног службеника. Молба је за конституисање службеног односа правно без значаја. Њу треба узети само као средство с помоћу кога власт која државне службенике поставља сазнаје кандидате за државну службу. Најбоље се види да молба нема никаквог правног значаја за улажење у државну службу из тога што молбе у опште и не мора бити па да се ипак неко постави за државног службеника. У закону о чиновницима грађанског реда молба за ступање у државну служби и не спомиње се.

Према томе, може се рећи да факти који предходе издавању исправе о постављању за државног службеника немају никаквих правних последица.

У стварању службеног односа први факт од правног утицаја јесте државни акт који садржи постављање. Други моменат који треба имати у виду код заснивања службеног односа између државе и појединца јесте кад постављени почне вршење државних послова, кад се државне службе заиста и прими. Садржина државног акта којим се неко поставља за државног органа, јесте у томе што се њиме појединцу даје један квалитет који дотле није имао. Из закона о чиновницима грађанског реда (чл. 2) види се да самим тим што је исправа о постављању за државног органа једнога појединца издата, он добија права која из својства државног органа извиру. Тај квалитет државног органа појединац добија самим постављањем, дакле самом наредбом државне

власти, без обзира на то да ли он хоће да буде државни орган или неће. Кад би једно лице изјавило, пре издавања акта о његовом постављању за државног органа, да се државне службе не прима, акт којим се поставља за државног органа ни у колико не би био мање пуноважан. Исто тако, кад би једно лице, постављено за државног органа изјавило, после постављања, да се државне службе не прима, дакле дало оставку, и ова не би била до његови смрти уважена, његови наследници имају право да захтевају од државе да им изда све оне материалне користи које су за положај decuius-ов биле везане, а које он није искористио. Дакле, види се, да на пуноважност акта којим се неко поставља за државног органа нема никаквог утицаја воља појединца, и да, према томе не може бити ни уговора између њега и државе. Акт којим се неко поставља за државног органа сам је по себи перфектан. Сад треба видети какав значај има за заснивање службеног односа почињање вршења државних послова од стране постављеног појединца. Однос између државе и појединца конституисан је пре његовог почињања вршења државних послова. Дужност вршења истиче из његовог новог квалитета, квалитета државног органа који му је дала државна власт. Кад државни орган почне вршење државних послова даје тиме једну изјаву воље, само то није изјава воље која има правног значаја за конституисање службеног односа, јер је он већ постао. Та изјава воље је само пристајање на једну правну ситуацију коју је државна власт створила и зато та изјава воље није изјава воље од правног дејства. Примање државне службе код службеног односа чисто је *фактички услов* да акт о постављању има дејства. Правно, примање државне службе нема значаја. Појединац може да се не прими вршења државних послова, али он ипак остаје државни орган све док то државна власт хоће. Ако не буде долазио на дужност, место му се може актом државне власти упразнити, или не упразнити, зависи од државе, јер, хоће ли се место неком упразнити или неће, ствар је остављена на дискрецију државној власти. Појединац може из државне службе иступити кад му се оставка уважи, али и уважење оставке јесте један акт власти.

Могло би се рећи да је крајни циљ наредбе којом се неко поставља за државног органа у томе да онај који се

ANALI PFB | anali.rs

за државног органа поставља заиста и почне да врши државне функције. А како је појединцу остављено на вољу хоће ли почети вршење државних функција или неће, то значи да му је остављено на вољу да крајни циљ једне државне наредбе осујети. Из тога би изашло да се и горе хтела да конструише наредба којој је услов за важност воља појединца. Уговорна теорија узима да се прво закључује уговор између појединца и државе о једној нарочитој потчињености. На основу тога уговора држава је власна некоме да нареди да почне вршење државних функција, и на тај начин уговорна теорија пада у исту грешку. Уговор је средство да се извесно чињење или нечињење обезбеди. Уговором којим се појединац ставља у потчињеност држави хоће да се постигне то да се обезбеди захтев државин да јој он у потчињеност заиста и дође. Међутим појединац може не послушати наредбу која му са на основу уговора о ступању у државну службу издаје, а и то без икаквих казненоправних последица по себе. Дакле, и уговорна теорија претпоставља да постоје наредбе које се не морају да врше.

Међутим код наредбе о постављању за државног органа битан је пренос органских права, битно је давање једног новог квалитета појединцу. Он ту наредбу не може својом вољом учинити неважном. Наредба садржана у акту постављања остаје пуноважна без обзира на то да ли на њу пристаје појединац или не пристаје. Он истина може учинити извршење крајњег циља наредбе немогућним, али то се може учинити и са другим наредбама државне власти. Може се неком издати наредба да буде принудни државни орган, а он ту наредбу осујети тиме што оде на страну територију. И у овом случају као и свугде наредбе државне власти зависи од извесних фактичких елемената, који и ако је она суверена, могу извршење наредбе да онемогуће. Такав један фактичан елеменат од кога зависи извршење наредбе да се неко прима државне службе јесте и воља појединца да се прима вршења државних послова или да се не прима. Та воља не конструише једну правну ситуацију, јер је она наредбом државне власти већ конструисана, већ служи само на то да ту правну ситуацију одржи.

ANALI PFB Canali.rs

Дејство преношења квалитета државног службеника слично је, донекле, дејству тестамента. Тиме што је неко одређен за

наследника већ је наследник постао, без обзира на то да ли има намеру да се наследства прими. Кад би наследник умро, не изјавивши ништа о примању наследства, умире као наследник. На том се месту аналогија прекида, јер је изјава о примању или непримању наследства један правни посао, а изјава да се неко прима или не прима државне службе није правни посао већ радња која на конституисање службеног односа нема правнога дејства.

Као што се службени однос између појединаца и државе заснива једном заповешћу државне власти, тако се заповешћу државне власти и раскида. Без обзира на то да ли неко иступа из државне службе својевољно или се отпушта, раскид службених односа није, с правног гледишта, резултат једне сагласности воља, већ бива једностраним државним актом.

Тако заснован службени однос ствара нарочите дужности и нарочита права државних службеника. Од дужности нас интересују верност, послушност и дужност вршења послова свога звања. Верност је етички елемент у потчињености државној власти. Према томе, верност не треба сматрати као дужност правне природе већ као дужност чисто моралног карактера. Верност се не даје изнудити. То је дух у коме државни службеник треба да врши државне послове. Верност у толико представља правну дужност у колико постоје нарочито предвиђени случајеви у којима се повреда дужности верности сматра као деликт. Један такав деликт је случај одкривања званичне тајне. У члану 14 закона о чинов. грађан. реда спомиње се дужност чувања званичне тајне, која траје чак и онда кад чиновник из службе иступи или кад из исте отпуштен буде.[1] Дужност послушности изводи се из наредбе којом се извршило постављање. Том наредбом није се засновао само захтев државин да државни службеник врши извесне послове већ и једна власт над државним службеником коју мора да слуша. Та се власт огледа у издавању наредаба претпостављеног органа потчињеном органу. Наредбе се државним службеницима могу издавати на два начина. Могу се издавати

ANALI PFB | anali.rs

[1] Кривични Законик (§ 117) предвиђа казну за издавање државне тајне, само се из њега не види да ли се кажњивост повреде дужности чувања званичне тајне простире и после иступања из државне службе.

индивидуално, а могу се издавати и генерално. Међу те генералне наредбе о државној служби долазе закони о државној служби и норме из кривичних закона које кажњавају деликте извршене у службеној дужности. Међу генералне наредбе долазе и уредбе о државној служби које се издају у законској форми, расписи и уређења које пропишу поједини шефови надлештава. Ова уређења немају карактер правних правила и ако садрже једно опште правило, јер правни прописи, ма колико узана била њихова општост, сматрају се да имају обавезну снагу за све поданике и бивају зато обнародовани, да би они за које треба да буде обавезни могли садржину да им сазнаду. Извесна послушност постоји и код других врста односâ потчињености. Послушности има и у приватној служби. Послушност у државној служби разликује се од послушности у приватној служби тиме што је интензивнија. По члану 12 закона о чиновницима грађанског реда чиновници су дужни вршити надлежно издате наредбе својих претпостављених, у ком случају одговорност пада на старијега који заповеда. Према томе, у принципу, наређује се државним чиновницима да врше све наредбе претпостављених власти, без обзира на то да ли су законите или незаконите. Кад чиновник увиди (чл. 13) да је једна наредба незаконита, он може своје примедбе на њу ставити и до одговора претпостављеног задржати њено извршење ако ствар не би била хитна. Ако пак претпостављена власт не усвоји примедбе ниже, већ своју наредбу понови, нижа је дужна наредбу без одлагања извршити. „Само што Казнени Законик као злочинство или преступ забрањује и казни, неће нижи чиновник никад смети да учини на заповест старијега.“ То што је државни службеник принуђен да врши и чак и оне наредбе претпостављене власти које нису законите сачињава битну разлику између државне службе и приватне службе. Власт претпостављеног органа према нижем органу иде до тих граница због тога што између државних органа постоји једна органска веза која се не сме прекидати и због хитности државних послова и због извесног дискреционарног схватања државних интереса које се оставља државним органима. Та веза мора се одржати па ма по цену мањих повреда закона, које никад код приватноправног службеног односа не могу добити у самим законима саизволење.

ANALI PFB Lanalis

Основна дужност државних службеника јесте вршење државних послова. По члану 10. закона о чиновницима грађанског реда „сваки је чиновник дужан тачно и ревносно испуњавати дужности повереног му звања по законима, уредбама и службеним прописима.“ Које дужности припадају коме звању одређено је правним прописима и уређенима појединик надлештава. То је одређење само квалитативно а не и квантитативно. На основу потчињености којом су за државу везани државни органи, претпостављени органи могу квантитативно мењати обим послова нижих органа. То квантитативно мењање умножавањем послова и распростирањем посленог круга не даје чиновнику право на повишење плате, ни на особите награде (чл. 22 закона о чиновницима грађанског реда). Проред тога „сваки чиновник дужан је израђивати и оне послове, који му се буду особито предавали, без да тиме добија право на особиту накнаду“. Ну основу потчињености која постоји између државе и државних органа, држава може мењати и квалитативно круг послова појединих звања па и све друге делове државно службе у колико се тиме не би вређала права која је државни службеник већ стекао.

Државни органи могу привремено извршити државне послове на основу отсуства које одобрава надлежна власт. Дозволење за отсуство, по члану 19. закона о чиновницима грађанског реда, „даје се само по важној потреби.“ Државним службеницима није дозвољено без одобрења и без оправдајућих узрока напуштати дужност. Чиновнику који три дана не долази на дужност а налази се у месту дужности и чиновнику који осам дана не долази на дужност а не налази се у месту дужности, место ће се министровим актом огласити за упражњено. Да ли ће се неком државном службенику место упразнити или неће зависи од министра који је зато надлежан. Исто се тако може место упразнити чиновнику који не би за петнаест дана по истеку рока на дужност дошао (чл. 17). Место се може упразнити и чиновнику који не иде на своје ново опредељење и ако не хтедне да изврши званичан посао за који је одређен (чл. 18). Случај да чиновник неће да изврши какав посао треба узети да постоји кад му се нареди да изврши какав нарочити посао, а не кад неће да изврши и у опште неки посао који му у дуж-

ANALI PFB Lanari.rs

ност спада. Према јурисдикцији Државног Савета потребно је да се чиновник после одређеног броја дана недолажења на дужност позове на оправдање па да би му се место могло упразнити. Министарске одлуке којима се појединим несаслушаним чиновницима упражњују места Државни Савет је поништавао. Погрешке против дужности вршења послова који долазе у једно звање, поред упражњењем места, могу бити праћене и казнама. Те су казне на првом месту кривичне. По § 133 Кривичног Законика кажњава се лишењем звања чиновник који одрече послушност и чиновник који навалице оклева и неће да изврши примљене законе и законе наредбе административне власти. Поред кривичноправних санкција повреду дужности вршења државних послова могу пратити и дисциплинске казне. Од дисциплинских преступа против ове дужности спомињу се у закону о чиновницима грађанског реда (чл. 43). немарност и неуредност у долажењу на дужност и у вршењу дужности.

Дисциплинске казне су санкција односу потчињености, дисциплинском односу, који постоји између државе и државних службеника. У дисциплинским казнама, као што каже Лабанд[1], најјасније се испољава природа службеног односа. Код везе која постоји између поданика и државе, мера потчињености која је садржина те везе, огледа се у праву државе да казни онога који право вређа. Код везе између државе и државних органа, која се у толико само разликује од везе између државе и појединаца што је мање интензивна, на место кривичноправних санкција долазе дисциплинске санкције.

У науци је много заступано гледиште да су дисциплинске казне и кривичне казне једне исте, кривичноправне природе, тако да систем дисциплинских казни није ништа друго него допуна општем систему кривичних казни. Ово се гледиште оснива на уједначавању природа сваке повреде права. По том гледишту, повреда права може бити тројаких, али су све те повреде исте природе. Повреде су права или приватноправне, тако звани цивилни деликти т. ј. повреде које прате приватноправне последице, или су кривичноправне које прате казне, или дисциплинске које су повреде дисци-

ANALI PFB | anali.rs

[1] Op. cit. стр. 439.

плинских прописа и прате их дисциплинске казне. Принципиелно, између ових повреда права нема никакве разлике, већ само формалне. Ту формалну разлику чини законодавац према свом нахођењу, одређујући нарочите правне последице час једној час другој правној повреди.[1] Дисциплински поступак је само једна врста кривичног поступка. Лабанд[2] стоји на гледишту да, и ако постоји велика сличност између дисциплинског права и кривичног права зато што и једно и друго право постижу своје циљеве истим средством, казном, ипак не треба приближавати дисциплинско право кривичном праву већ приватном праву. Ово гледиште Лабандово излази из његовог доста приватистичког схватања јавног права,[3] а према томе, и односа између државних службеника и државе. Он сматра да је дисциплинско право аналого приватном праву. У приватном праву свака уговорна страна има право да захтева извршење уговора тужбом. Испуњење уговора у јавном праву постизава се дисциплинским казнама. Дисциплинска казна то је у осново исто што и тужба једне правне личности против лица које је у њеној служби а које не испуњава своју дужност према уговору. Дисциплинско право је аналого према томе и праву родитеља да кажњавају децу. Ово мишљење Лабандово стоји у вези са његовим гледиштем о правним прописима о државној организацији и државној служби. По њему, ти правни прописи нису правни прописи у правом смислу речи, већ су само један начин да се обележи ред у једном узаном кругу људи, тако да не представљају право обавезно за све поданике.

Између ових двају гледишта стоји једно гледиште које их хоће да помири. По том гледишту[4] дисциплинска казнена власт државе на чиновницима разликује се од општег државног права кажњења по објекту на коме се врши и средствима којима се остварује. Међутим обе ове власти узајамно се допуњују, јер имају један исти циљ, заштиту правног по-

[1] Berner, Lehrbuch des deutschen Strafrechts стр. 548.

[2] Op. cit. стр. 454.

[3] Ово му замерају нарочито Preuss (Das Stadtiscte Amtsrecht) и Gierke у опширној критици Лебандовог Државног Права Немачке Царевине (Schmollers Lehrbuch VII).

[4] Merkel. Lehrbuch des deutsche Stuafrechts, стр. 47 и Harseim, *Disciplin*, у Streuqels Wörterbuch des deutschet kerwalbungsrechts.

ретка. Поред тога, оно што је заједничко код дисциплинског и кривичног кажњавања јесте једно зло које се кривцу досуђује, али зло које се досуђује за дисциплинску кривицу није идентично са злим које се досуђује за општу кривицу. Дисциплинско право јесте једно перфектно право, али се оно ипак односи само на један ред људи и зато казна која прати дисциплински преступ не погађа чиновника у његовом поданичком својству већ само у органском својству.

Јосиф Касановић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

ЗЕМЉОРАДНИЧКИ КРЕДИТ У СРБИЈИ

— СВРШЕТАК —

III. Сметње развитку земљорадничког кредита у Србији.

I.

Земљорадничке задруге, са циљем да задовоље потребу земљорадника у земљорадничком кредиту, делају у томе правцу у Србији још од 1894. Не треба нарочито истицати успехе које су оне постигле за ово време свога рада — они су очигледни. Довољно је рећи, да су онде, где су се оне појавиле, и делале на оним основама на којима ваља да почивају, успеле, да у правом смислу речи, испуне онај свој задатак, који је у почетку овога излагања изнет: успеле су да оне, који су се ставили под њихову заштиту, ослободе од економске потчињености зеленаша и других, којима је у животу циљ, да живе на рачун другога; успеле су, као последица овога, да одговоре своме циљу, који је оличен у снабдевању земљорадника и његове производње потребним средствима. Па је напослетку, земљораднички кредит, који су оне развијале утицао. да извесне гране пољске привреде крену унапред (млекарске, виноградарске задруге и др.). Наравно да задружни покрет у овоме правцу има још много да дела. Ово се може нарочито уочити кад се има у виду, да је задружни покрет обухватио тек нешто мало више од 10% домаћина у целој Србији, и 12% села.

ANALI PFB | anali.rs

За последњих осам година, од 1901—1908., показује следећа табела рад земљорадничких задруга, оличен у давању кредита појединим задругарима:

Набавка спрежне стоке	2,201.429	динара.
„ приплодне стоке	1,445.990	„
„ земљорадничких справа	388.417	„
„ семена	135.403	„
„ хране	1,857.514	„
Обрађивање земље	300.301	„
Подизање винограда и воћњака	303.176	„
„ и оправка зграда	497.593	„
Куповина земљишта	501.289	„
Одужење дугова	655.695	„
Исплата потреба	434.406	„
Лечење и друге потребе.	256.299	„
Позајмице свега динара	**8,977.512.**	

Из ових података види се да су земљорадничке задруге, за ових последњих осам година, издале појединим задругарима без мало 9 милијуна динара. Наравно ова сума није цела отишла директно на унапређење пољске привреде. Највећу суму представљају позајмице на набавку спрежне и приплодне стоке: 3,647.419 динара. Од горње укупне суме позајмица у 8,977.512 динара, на унапређење пољске привреде употребљена је сума од 5,773.000 динара.

II.

Већ је протекло шеснаест година како је у Србији покренуто питање о земљорадничким задругама — о земљорадничком кредиту. Као и сваки други културан покрет и овај покрет је наилазио на разне тешкоће. Тешкоће и сметње, како раније, тако и сада, двојаке су природе: Тешкоће којих су виновници сами противници овога покрета — они чији су себични интереси загрожени услед ширења идеје задругарства, и тешкоће које су последица некултурних особина средине у којој ваља идеја задругарства да нађе ослонца за свој развитак. Исто тако и рђаве економске и социјалне прилике, које су завладале у тој средини. Наравно да је и само делање земљорадничких задруга управљено на то, да отклони ове рђаве прилике, те и оне нису такве природе да могу бити од пресудног значаја по сам успех земљорадничких задруга. Задружни покрет увек располаже средствима, да их полако — еволуцијом отклони, те да оствари крајњи свој смер. И одиста задругарство у Србији показало је да има

ANALI PFB | anali.rs

те моћи, да то и изврши. Према овоме и једне и друге тешкоће, и ова и оне које су последица непросвећене средине, у којој се развија идеја задругарства, само могу утицати на интензивнији рад око остварења саме идеје. Све оне сметње, које ометају правилан развитак земљорадничких задруга, односно развитак земљорадничког кредита, дају се лако отклонити, само ако при томе постоји нешто друго, што ће пружити овоме развитку моралну јачину, што ће тај развитак потпомоћи, а не ометати. Тога у већини случајева нема. То су те треће врсте сметње, које одиста могу бити кобне по развитак земљорадничких задруга — развитак земљорадничког кредита.

До 1898 године земљорадничке задруге оснивале су свој пословни живот на међусобном уговору задругара. До те године развитку земљорадничких задруга недостајала је она главна основа, недостајала им је правна основа. Доношењем закона о земљорадничким и занатским задругама, отклоњена је ова сметња успешном развитку земљорадничких задруга. Ова правна основа, за задружни покрет, од двојаког је значаја. У самој задрузи, у уређењу задруге, законским одредбама учвршћене су све оне основе, на којима мора да почива једна земљорадничка задруга, да би јој се пружила могућност, да развије правилан рад. Другим речима, законским одредбама осигурано је правилно функционисање земљорадничке задруге. А друго, исто тако од важности, законским одредбама одређен је економски и правни положај земљорадничке задруге: одређене су како њене дужности, тако и *њена права;* њен положај према држави, према државним и општинским властима, као и напослетку њен положај и према свакоме повериоцу, који би дошао у ма какву везу са њом. А зашто све то? Из горњих разлога: ради успешнијег постижења крајњег циља земљорадничких задруга, држава и од своје стране потпомаже њихов рад тиме, што силом своје власти, одређује прво основе на којима мора овај рад да почива, а друго, обезбеђује њихов рад законским одредбама од свакога штетнога утицаја са стране, од насртаја противника, и од самог самовољног поступања самих задругара према задругама, поступања штетних по интересе задругине. А да би и јасније увидео од коликог је значаја ова интервенција државе по развитак задруга, нека послужи за пример питање о земљорадничком кредиту.

ANALI PFB Tanalis

Услови чије се испуњење тражи па да кредит у опште у развитку узме повољан правац, најочигледније ће показати значај ове државне интервенције. Између многих услова први и најважнији је онај, који је оличен у томе, што поверилац тражи на првоме месту сигурност за свој новац, који је дао на кредит. Али не само ону стварну сигурност, да ће му он бити враћен, но и у томе сигурност, да може при томе да рачуна са извесним унапред утврђеним чињеницама: Да ако му новац, у за то одређеном року не буде враћен, може рачунати, као сигурно, на интервенцију државних (општинских) власти, према оваквим дужницима, и да му она, у за то одређеном року (са којим поверилац може насигурно да рачуна), оствари повраћај узајмљене суме новаца.

Какве су у овоме погледу прилике у нас? Навешћемо један пример из кога се дâ видети шта кажу људи, који најбоље осећају значај супротног рада, но што је онај горњи, који условљава развитак земљорадничког кредита, људи који не теоришу, већ гледају на пракси шта све може да учини рђав рад у овоме правцу. Ево шта једна задруга пише Савезу:

„Амер.... Земљорадничка Задруга била је принуђена више пута жалити вам се на суд општине своје због неизвршења забрана и наплата од њених искључених задругара, па и сада — нажалост и пропаст своје задруге, мора исто да понови.

Амер.... Земљорадничка Задруга поводом доставе своје односно немарности суда ове општине добила је извештај од пом. Савеза да је учињен корак да се суд општински нагна на вршење своје дужности — то је све.

До данас Задрузи ништа није познато о раду суда овд. поводом каквог наређења.

Неки од задругара тим охрабрени угледају се један на другога, занемарују своје обавезе, и таквим поступком систематски иде се на то, да се доведе опстанак задруге у питање, што веома жалости уредне и тачне задругаре.

Све зло потиче од нехата суда општинског према праведним потраживањима задругиним. С тога достављајући Савезу ово, молимо најпонизније Савез да поради код надлежних, да се од искључених задругара, или њихових јемаца, наплати дуг, који прелази суму од 1.500 динара, и то што пре, јер је већ трећа година настала, како су неки задругари искључени из задруге, а свој дуг нису измирили“...

Настаје питање, да ли може бити говора о каквом напретку у развитку земљорадничког кредита, поред оваквих рђавих околности. Земљорадднички кредит и његов развитак, иде упоредо са спремом земљорадника — спремом којом се тежи, да се земљорадник навикне, да се као и остали привредници, пробитачно користи пруженим кредитом и да се стави у исти положај као и сви остали привредници, који се сматрају као способни за кредит. Па не само то, но и сам развитак земљорадничког кредита тражи културну средину, тражи средину у којој влада правни поредак. А на овај начин и оваквим поступањем (чије појаве нису изузетне, већ опште) они баш који су најпозванији, да се брину и да одржавају правни поредак, раде противно. И власти ово раде поред постојећег законског прописа, који наређује брзу наплату. По члану 94 закона о земљорадничким задругама, за обвезнице по обавезама (облигацијама) којима рок прође, а дужници их не врате, задруга ће тражити наплату преко надлежног суда, а судови су дужни да овакве тражбине као хитне решавају. Извршне власти, пак, дужне су, да судске налоге извршују у року од 15 дана, рачунећи од дана пријема.

На тај начин потпуно ометају и делање око спремања земљорадника за земљорадднички кредит. Дозвољава се да се код појединаца створи уверење, да као дужници, не морају поштовати своје обавезе према повериоцима. А с друге стране, у корену се убија опстанак институција, које су на себе примиле задатак решења питања о земљорадничком кредиту. Кад већ држава *данас* схваћа питање о земљорадничком кредиту, као питање мање важности, коме треба да указује споредну пажњу, онда може бар силом своје власти тежити, да одржи у својој средини правни поредак, који је основа целокупном њеном развитку. Ако се ово питање сматра као посве важно (а ми га као таквог и сматрамо), онда се и ове прилике морају сматрати као посве велико зло, које се препречило као највећи непријатељ развитку земљорадничких задруга, развитку земљорадничког кредита. И баш с тога сматрамо да нећемо изаћи из оквира наше теме, но да ћемо је још боље расветлити, ако на овоме месту отворено укажемо на узроке, који ово зло изазивају. Уклонити узроке

ANALI PFB Tanalis

значи уклонити и њихове последице. А главни узрок изазвао је читаву мрежу ситнијих узрока.

Главни узрок овим приликама оличен је у *апсолутном непоштовању постојећих законских прописа и изигравању тих прописа од стране оних, који су позвани да вољу законодавчеву приводе у дело, оличен је и у апсолутном непоштовиљу власти.* Општинске власти не поштују државне власти, а појединци ни државну ни општинску власт. Овакве прилике је изазвала нереална политичка борба, која већ толики низ година никако не може да схвати, да је у интересу државе и њеног развитка, да питање чисто политичке природе — питање чисто политичке користи, елиминира од питања која се тичу државног живота, општинског живота, питања која се тичу њиховог културног и економског напретка. Политичка борба у Србији не оснива се на сазнању, да су идеје (и пут да се оне остваре), које заступа једна политичка група, пробитачније од идеје које заступа друга група. За то је потребна и свеснија и културнија средина, но што је наша, али на првоме месту, за то је потребна јача свест код оних народних првака, који предводе извесне групе својих привржeника, и стављају их у службу политичке борбе. Интересантно је питање, на чему оснивају ти народни прваци ту своју моћ над тим привржeницима. Ова моћ је у економском смислу: економска потчињеност појединаца, нагони их да раде у корист појединих лица. Списак досадањих народних првака, најбоље расветљава ову слику економске потчињености појединаца. То су људи чије су једине и главне одлике, што притежавају ону моћ, која појединце економски спутава до те мере, да им у свакоме погледу роп ски послуже.

Последица свега овога је, да се како појединцима, тако и појединим општинским властима гледа кроз прсте. За ово тврђење развитак земљорадничког кредита пружа нам масу примера. Интервенција за овакав незаконити рад и код највиших власти не помаже, тако, да се сада носи мишљу, да се више не интервенише на надлежном месту, но да се против општинских власти подижу код судова приватне тужбе за њихов незаконит рад, и накнаду штете за њихов такав рад.

Незаинтересованост меродавних у многоме кочи напредак земљорадничких задруга, развитак земљорадничког кредита. Ево какве последице уочавамо од ове незаинтересова-

ности. Ова незаинтересованост утицала је у многоме, да се извесна питања решавају на штету задружног покрета, с тога што меродавни нису били упознати са суштином тога покрета и његовим потребама. Нека послужи за пример само ова последња кампања, да се задругама одузме помоћ коју је држава у суми од 50.000 динара годишње уносила у државни буџет. Ми елиминирамо оне скривене мотиве, који су изазвали овај корак, па узимамо само у обзир онај корак, који је оличен у томе, што се вели, да задружни покрет не потребује ту суму новаца. Са колико се незнања и равнодушности ушло у решавање овога питања, увиди се лако, кад се има на уму циљ, а нарочито циљ задружнога покрета у Србији, који поред осталога, и у питању унапређења и развитка пољске привреде, има своју одређену и велику улогу.

Та последица незаинтересованости, са појавом, оличеном у непознавању бар суштине задружног покрета, оличава се у најновијем пројекту закона о непосредном порезу, који хоће да оптерети задруге порезом, исто онако, као што оптерећује свако спекулативно предузеће, свако предузеће коме је циљ *добит,* неводећи рачуна о томе, да земљорадничке задруге нису установе које раде да постигну извесну *добит*, већ предузећа, која се оснивају да искористе, у кругу оних који их оснивају, повољне околности, створене задружним (већим) предузећем, установе, којима је смер *уштеда* у свакоме погледу. Могу се јасно уочити користи за фискус од прихода овога новога порезивања, али се још јасније могу уочити огромне штете, које ће услед тога корака имати да претрпи задружни покрет у Србији, па следствено земљораднички сталеж и пољска привреда.

Па напослетку и оне многе жалбе земљорадничких задруга против рада власти, које су остале без успеха, документују, да меродавни не појме значај и важност задружног покрета. Исто то документује одобравање, да се подижу тзв. „аграрне банке“, чисто спекулативна предузећа, која само уносе у развитак земљорадничких задруга пометњу итд. итд.

Ваља уочити још једну од важнијих препрека развитку земљорадничког кредита. Тиче се тач. 4 и 4 а чл. 471 грађанског судског поступка. Поред неких средстава за производњу, закон је земљораднику обезбедио још и шест дана орања од продаје за његове обавезе. Међутим ова мера није

ANALI PFB | anali.rs

у свима случајевима одговарала циљу, она је изигравана. С друге стране, она је одузимала земљорадничком кредиту ону његову главну основу за развитак; те и услед тога земљорадник је принуђен да се под било каквим условима обраћа зеленашу. Не можемо се упуштати у то, да ли је ова мера била оправдана, и да ли је данас као таква оправдана. Од важности је за нас утолико, уколико она има везе са питањем о земљорадничком кредиту. Кад се узме с једне стране да је у Србији у превази мала својина, а с друге стране, да је одиста земљорадничка производња узела, ма и мало, интензивнији облик, него што је била раније, и да ће сваким даном бити све интензивнија (бар се на томе ради, а и то је циљ и развитка земљорадничког кредита) тј. да ће потребовати јаче улагање капитала, онда је и питање о умесности ове мере за данас, а нарочито за будућност, потпуно јасно, али само у погледу на развитак земљорадничког кредита, а не и питање о умесности као социјалне мере. Земљорадник располаже неограничено са малим делом своје имовине, те на тај начин не пружа довољне гарантије солидним повериоцима. Ово наравно да кочи сваки интензивнији рад у земљорадничкој производњи. Овако стоји то питање у погледу на земљорадднички кредит.

Па ипак поред свега овога, ово се питање не може ломити преко колена. Не може се узети да је ова мера преживела и да није више умесна. Она је у толико преживела што смета правцу развића, који је земљорадничка производња узела, па наравно смета и осталим мерама, које помажу овај развитак. Питање је, када би се она уклонила, да ли би услед тога било већих користи у овом погледу, или већих штета услед последица њеног уклањања. Питање о овој мери има две главне тачке: Ми данас још сматрамо нашег земљорадника за врло лакомисленог и недораслог, да се у свакоме погледу сам опредељује тј. да су према томе и потребне све мере, које ће бар ублажити рђаве последице тог његовог недостатка. А с друге стране данас је још у већој мери код њега развијен онај прохтев да се задужује — данас има још више разлога за задуживање но раније, а у будућности ће их наравно имати још у јачој мери. То је једно. Друго, ова горња мера и јесте баш потребна за овако непаметно задуживање, она је потребна као мера да се спречи акција не-

савесних кредитора. Тј. када би се створила могућност, да се земљорадник задужује паметно и само код савесних кредитора, ова би мера била илузорна. Како стоји ово питање у погледу на земљорадничке задруге, које развијају земљораднички кредит. Цела организација земљорадничког кредита код земљорадничких задруга, упућује на то, да оне одиста воде рачуна о задуживању земљорадниковом, и да ниуком случају недопуштају непаметно задуживање. С друге стране, земљорадник у том случају, има посла са солидним кредитором, кредитором који поред тога води још и рачуна о интересима земљорадника и његове производње; он не тежи да у своју корист искористи ријаве околности, у којима се налази земљорадник. Према свему овоме види се, да је ова мера, као таква, с погледом на земљорадничке задруге и земљораднички кредит, који оне развијају илузорна, па чак шта више она смета његовом развитку, а помаже индиректно развитак зеленашког — несолидног кредита. Када је речено да питање о овој мери не треба кршити преко колена и да та мера има, још и данас, свога оправдања, онда ово неколико реди показују, на који би се начин ово питање могло решити. Ова мера мора бити модификована према сада новоствореним приликама: да се онде где нема свога оправдања уклони, а да остане онде где га има. Да будемо јаснији. Она би могла бити у томе правцу модификована, да нема важности за кредит, који развијају земљорадничке задруге, јер оне по својој организацији и своме смеру, одиста да пружају у пуној мери гарантију, да се ова мера може, без икакве бојазни, овако модификовати. На тај начин била би проширена она главна основа за развитак здравог и правог земљорадничког кредита, а и задружна идеја би проширила своју акцију, јер би јој ова мера дала још више морална полета, и проширила број привржeника.

За данас су ово најважније сметње које коче развитак земљорадничког кредита. Уклонити их значи дати јача полета његовој акцији, тако да ће он сам у току свога развитка бити у могућности, да утиче, да се и оне друге сметње временом отклоне. Па ипак ми са сумњом гледамо на могућност да се оне уклоне, све док наш цео државни живот не узме други правац — сређенији и реалнији правац.

Др. Богдан Ст. Марковић.

ANALI PFB Tanalis

СУДСКА ХРОНИКА

Како треба разумети §§ 701 грађ. зак. и 356 в казненог законика?

— Једна одлука опште седнице Касац. Суда —

Господин Министар Правде актом својим од 13. Марта 1910 год. Бр. 3983, а поводом тражења Г. Министра унутрашњих дела од 3. марта 1910 год. П№ 3624, упутио је Касац. суду захтев, да Касациони суд дâ своје мишљење о томе:

1., да ли се рок од 14 дана, предвиђен у § 356 в казненог законика и § 701 грађ. законика рачуна само пред уобичајеним месним роковима за престанак закупа, или се закуп може у опште отказати у свако доба године без обзира на уобичајени рок места;

2., да ли наредбу за исељење из закупног добра треба доносити у облику решења или у облику наредбе, и да ли и ко има права разматрања те одлуке по жалби заинтересованих лица; и

3., да ли § 356 в казненог законика важи и за покретне ствари, нарочито за воденице на текућим водама.

Касациони суд у својој општој седници, а на основу тач. 2. § 16. закона о своме устројству, проучио је ова питања, па је мишљења:

да се рок од 14 дана за отказ закупа непокретних ствари, о коме је отказу реч у § 356 в казненога законика и у § 701 грађанскога законика, има узети у рачун код уобичајених месних рокова, где, дакле нема нарочито уговоренога рока за трајање закупа.

Смисао § 701 грађ. законика у томе је сасвим јасан. Исто је тако јасан смисао и § 699. грађ. законика, да се онде, где нема нарочито уговореног рока, узима, да закуп траје за време у том месту и за та закупна добра уобичајено. Према томе изван сваке је сумње да се закуп, који нема нарочито уговоренога рока, не може отказати свакад кад се хоће, тако да по истеку 14 дана од тога отказа закуп престаје, него се мора отказати само на 14 дана пред уобичајени за то место и за те ствари рок трајања закупа, кад тога уобичајеног рока има.

ANALI PER Lanaits

Ово важи за отказ сваког закупа, где нема уговореног али има уобичајенога месног рока; дакле код закупа како непокретних тако и покретних ствари, наравно с том само разликом што, по наведеном § 701, код покретних ствари, закуп се отказује на 24 сата пред уобичајени месни рок, код закупа пољског добра на 6 месеци, а осталих непокретности на 14 дана пред тај рок.

Што се тиче питања да ли одлуку за исељење закупца по § 356 в казненог законика треба доносити у облику наредбе или у облику решења, и има ли закупац право жалбе противу тога решења, Касациони суд налази, да је већ самим текстом § 356 в, први и други став, јасно исказано, да та одлука има бити у облику наредбе, јер се ту каже: „Полицијска власт ће му (закупцу) *наредити* да се у року од једног, а најдаље до три дана, из закупног добра исели".

Односно права закупчевог на жалбу против ове наредбе полицијске власти, Касациони суд налази, да би таком *праву на жалбу* одговарала дужност надлежне старије власти да наредбу по жалби размотри и о томе жалиоцу своје решење даде. Да се при доношењу прописа § 356 в мислило на такво право жалбе, то би, нема сумње, ту било и изближе одређено изрично би било поменуто право жалбе, казано би било у ком року, коме и како се треба жалити, као и да ће се исељење по потреби и силом извршити тек по извршености одлуке о исељењу. Како ово не само није казано у § 356 в него се наређује да се закупац силом истера, ако се из закупног добра сам не исели у року *од једног до три дана од кад му је то наређено*, и да се за ту непослушност казни, то је очевидно, да се овде није ни хтело мислити на неко право жалбе, којим би се ови кратки рокови за иселење чинили илузорним и увек могла изиграти свака овака на закону основана наредба.

Због тога и што је одлука о исељењу у закону названа наредбом, а права на жалбу може бити само против решења и пресуде, у закону и није речено, — јер би то било сасвим излишно, — да закупац, коме је полицијска власт наредила исељење, против тога нема права жалбе.

ANALI PFB Lanali.rs

Исто тако било би сасвим погрешно ово право жалбе против наредбе за исељење из закупног добра засновати на појави неког административног спора. Тога административ-

ног спора не може бити, јер су овде у спору обе стране приватна лица, законодавац и закупац, а не управна власт према приватном лицу, које би представљало да му је она повредила неко приватно право. Тај пак чисто приватно правни одношај има да се после извршења наредбе о исељењу расправи грађанским а евентуално и кривичним судом. Сагласно томе, другим ставом § 356 в упућује се закупац суду, да тражи накнаду штете од господара ствари, ако је кривицом овога оштећен услед тога, што га је полицијска власт на захтев закуподавца из закупног добра изгонила.

Наредбу полицијске власти, донесену по § 356 в може разматрати старија полиц. власт само по праву свог општег надзора над подручном јој нижом влашћу и тим поводом давати овој своја упуства у опште, али она нема дужност нити закупац у закону има ослонца за право, да од ње захтева, да по изјављеној жалби ту наредбу разматра и о томе му даје своје формално решење.

Посредно, наредба за иселење из закупног добра подлежи разматрању првостеп. суда, а то је кад власт због непоступања по тој наредби буде казнила закупца по § 356 в за иступ непослушности. Првостепени суд, по жалби кажњеног закупца, разматраће тада по § 15 и 16 полиц. уредбе, и законитост наредбе за непослушност, због које је закупац кажњен. Пре тога не може ни првостепени суд разматрати наредбу о иселењу, јер, по § 15. и 16. полициске уредбе, првостепени суд разматра само пресуде или решења по иступним делима а у овом случају још и нема никаквог иступног дела него је оно само у изгледу и биће га тек ако се не би послушала наредба о иселењу.

Извршење полицијске наредбе о исељењу из стана није, дакле, условљено никаквим решењем судске или старије административне власти по изјављеној жалби, јер оно таквој жалби не подлежи.

У случају противстајања власти извршена тешка телесна повреда чини два самостална кривична дела (§§ 95. и 177. казн. зак.), а не само једно дело из § 95. казн. законика.

— Одлука опште седнице Касационог Суда. —

Првостепени је суд осудио на казну М. што је у друштву са још тројицом (којима је поротни суд особено судио) напао

на чувара шума кад им је овај хтео стоварити укријумчарену јапију, том приликом тукли га и нанели му тешку повреду тела.

Суд је узео, да у радњи оптуженог М. стоји дело казнимо по § 93 у вези § 95 казненог законика а да не стоји и дело из § 177 истог закона као што државни тужилац наводи, јер то улази у дело из § 95 казн. законика.

Апелац. Суд (по незадовољству интересоване стране) нашао је, да је првостепени суд погрешно дело квалификовао. Овде вели стоје два самостална дела: из § 95 и § 177 казн. зак. а не само из § 95 као што је првост. суд погрешно узео. Са исправком квалификације дела одредио је оптуженом казну.

Касациони Суд примедбама својим од 4 новембра 1909 год. Бр. 11964 поништио је пресуду Апелац. Суда из разлога:

У пропису § 95 казн. законика предвиђен је квалификовани случај противстајања власти у томе ако би саучесници дела противстајања учињеног од више лица, упустили се у злостављање означених службених лица, који је случај овде и утврђен од стране тога суда. Према томе оптужени је овде стављен под суд и њему се суди за противстајање власти учињено под отежавним околностима из § 95 казн. законика а не и за стицај кажњивих дела противстајања власти и повреде тела.

У осталом овакво схватање у конкретном случају иде и у прилог једнообразности суђења по томе, што су остали оптужени, који су одговарали за исто дело а судио им поротни суд, пресудом истог суда ослобођени. С тога је суд погрешио што се упустио у издвајање тога дела противстајања на два дела: 1) дело из § 95 казн. зак. и 2) дело из § 177 истог законика.

Апелациони Суд на помен. примедбе дао је ове противразлоге:

Оптужени М. у друштву са А., Б., и В., напали су на сеоског чувара шума, кад им је овај као јавни орган хтео истоварити укријумчарену јапију, том приликом тукли га и по лекарској сведоџби нанели му тешку повреду тела.

Радња оптуженог М. која се односи на противстајање сеоском чувару шума, по казнимости својој долази под од-

редбу § 95 казн. зак. пошто није био сам, већ су се стекли више њих и учинили дело противстајања.

По овом законском пропису ово се дело казни до пет година затвора. Овај законски пропис предвиђа и случај, ако би се оптужени упустили и у злостављање органа власти коме су противстали и у том случају одређује казну до пет година робије. Али поред овога, овај законски пропис иде и даље па вели: *„сем ако ово злостављање не би већег значења било“*... што значи, да ако би злостављање било теже, оно ће се казнити строжије од пет година робије. Како пак овај законски пропис не одређује величину казне за то „злостављање већег значења“, онда значи, да оптуженима за то теже злостављање треба одредити казну по оном законском пропису, који за дела те врсте казну предвиђа. Тај законски пропис у овом конкретном случају јесте § 177 казн. зак. који предвиђа квалификацију дела тешке повреде тела и казну за то дело одређује до 15 година робије.

Тумачећи овако овај законски пропис, Апелац. Суд је и подвојио кривице оптуж. М. на противстајање из § 95. казн. зак. у колико је његова радња имала за циљ да спречи сеоског шумара у вршењу званичне дужности и на тешку повреду тела (§ 177. казн. зак.) коју му је нанео злостављањем већег значења.

Извођење Касац. Суда, да тешка повреда тела улази у квалификацију дела из § 95. казн. зак. противно је духу закона, јер је апсурдно и помислити, да је законодавац хтео да теже дело које се казни до 15 година робије улази у мање дело, које се казни до пет година робије, а сем тога, овакво извођење одвело би последицама, које извесно и Касац. Суд не би усвојио, да оптужени, који приликом противстајања убију органа власти не одговарају за убиство, већ само за противстајање власти и у случају амнестије за дело из § 95. казн. зак. буду пуштени испод суђења и за убиство.

Према стилизацији § 95. казн. зак. Апелац. Суд сматра, да у квалификацију овог дела могу улазити само она злостављања која остављају незнатне повреде, за које би казна кад би се као самостално дело судиле, била блажија од оне коју предвиђа § 95. казн. законика. Те незнатне (лаке) повреде које предвиђа § 95 реч. зак. служе суду као разлог, да се оптуженима казна затвора може пооштрити у казну ро-

ANALI PFB Lanali.rs

бије до пет година. Буду ли пак те повреде тешке природе или како овај законски пропис вели: „већег значења“, оптуженоме се за њих, као за самостално дело има судити и као такве не могу улазити у обим амнестије, која би се за дело противстајања власти имала применити.

Тај факт, што су остали оптужени, који су са оптуженим М. учествовали у овом делу тешке повреде тела, којима је судила порота, ранијом пресудом првостеп. суда као поротног ослобођени казне, по мишљењу Апелац. Суда не може бити законски разлог, да се оптужени М. коме суди државни суд за ово дело тешке повреде тела противно закону пушта испод суђења нити се једнообразност суђења, на коју Касац. Суд у својим примедбама указује, сме одржавати на супрот закону.

Касациони Суд у општој седници својој од 28. новембра 1909. год· Бр. 12786 усвојио је ове противразлоге Апелац. суда и пресуду оснажио.

М. Л. С.

Куповање хартије за штампање новина од стране уредништва није трговачки посао.

— Одлука опште седнице Касационог Суда. —

По захтеву „Акционарског Друштва Индустрије Хартије“, првостепени београдски трговачки суд осудио је власника једног београдског листа на плаћање извесне суме због дуга од купљене хартије.

Тужилачка страна, за доказ свог тражења била је поднела извод из својих књига и обећала, да ће се допуно заклети.

Тужени није признао тражење тужилачке стране, наводећи, да је исто по § 14. тргов. закона застарило.

Првостепени суд односно истакнуте застарелости, у својим разлозима вели: „тражење тужилачке стране није застарило, јер овде није случај из § 14. већ из § 166. тргов. закона, пошто се зна, да је хартија поручена ради штампања новина, дакле ради препродаје исте, што значи да је ово посао трговачке фирме, те се застарелост његова има да цени по § 166. тргов. зак.“

ANALI PRB Lanali.rs

Пресуду првостепеног суда одобрио је Апелациони Суд. Но по жалби туженог, Касациони Суд примедбама својим од 9. децембра 1909. год. Бр. 13.697. нашао је да иста не одговара закону са разлога:

„Апелациони Суд, одобравајући пресуду првостеп. суда, своју оцену о томе: да ли је ово посао трговачке природе или не, и према томе да ли је овде случај застарелости из § 14. тргов. зак. или из § 166. истог закона, дао је једино с обзиром на то, да је спорна хартија поручена ради штампања новина „Н“ и препродају истих — дакле с обзиром на споредне елементе, а међутим пропустио је да питање о природи овог посла, издавање новина (кад оно није посао акционар. друштва) цени по његовом главном смеру, који се састоји *у распростирању политичких мисли у једном извесном правцу и задобивању присталица за те мисли,* чему хартија, на којој се те мисли штампају, служи као једно споредно средство, које сноси судбину оног главног циља, због кога се штампају новине.“ На основу ових разлога огласио је пресуду Апелац. суда за ништавну.

Апелациони Суд није усвојио ове примедбе, већ је дао следеће противразлоге:

„Тужени ничим није утврдио навод, да је лист „Н.“, за чије је штампање купљена хартија од тужилачке фирме, покренут *искључиво* у циљу распростирања политичких мисли у једном извесном правцу и задобијању присталица за те мисли. Он је међутим дужан био да поднесе о томе доказе према § 178. грађ. пост. кад то тврди, те да би се купљена хартија, на којој су се штампале те мисли, могла сматрати као једно споредно средство, које не може давати трговачки карактер издавању онога листа него само као споредно средство за постигнуће главне политичке цељи као што то узимају примедбе Касац. Суда. А према овакоме стању ствари то гледиште Касац. Суда има карактер само једне судске претпоставке ничим утврђене.

„Напротив кад се узму у вид утврђени факти: да је покретање листа „Н.“ било чисто приватно предузеће, а не да је то био орган једне политичке партије у Србији и да се је продавао лист по утврђеној цени, онда баш и да су покретачи тога листа у њему заступали какав политички правац, опет је несумњиво, да је покретање овога листа имало

ANALI PER Tanali.rs

и своју финансијску, *спекулативну* страну, која има за циљ материјалну корист, добит од продаје листа, без обзира на то што оно није акционарско предузеће. Спекулисање пак покретача листа састоји се у томе, што је тужени како свој интелектуални рад тако и онај својих сарадника штампао на купљеној хартији, ова тиме добијала други, нов вид, форму новина и исте препродавао за утврђену цену, па од добијене суме извлачио корист и издржавао персонал и административни и сарадднички.

„А према оваком стању ствари само предузеће издавања листа баш и да је и имало какав политички правац, носи обележје једног *спекулативног предузећа;* услед чега и набавка хартије од тужилачке фирме и њена употреба у том предузећу, добија карактер трговачки спекулативан, као једно средство за постигнуће оне спекулативне задаће, те се према томе истакнута застарелост од стране туженог има ценити по § 166, а не по § 14 трг. зак. како су међутим узеле примедбе Касационог Суда".

Касациони Суд у општој седници својој од 19 јануара 1910 год. Бр. 138 нашао је: да не стоје противразлози Апелац. Суда, већ да су примедбе оделења Касац. Суда на закону основане „и да по њима Апелац. Суд, оцењујући, да ли је посао трговачке природе, има да оцени и да ли је према томе пресуда првог суда изречена од надлежног суда с обзиром на §§ 28 и 49 грађ. пост. и тач. 2 § 16 закона о устројењу тргов. суда".

Према овим примедбама као обавезним (§ 332 грађ. пост.) Апелациони је суд пресуду првостеп. суда огласио за ништавну, јер је донета од ненадлежног суда, пошто спорно потраживање не произлази из трговачког посла.

М. Л. С.

Код уговорâ који су везани за лични однос уговорача, права и обавезе које уз њих проистичу не прелазе на наследнике уговорача без обзира на то, што се за вршење уговорних обавеза не тражи никаква нарочита способност.

Одлука опште седнице Касационог Суда.

ANALI PFB | analiro

У спору масе пок. Влајка Остојића из Субјела противу малолетног Божидара сина пок. Раденка Продановића из Ту-

бића тужилачка маса представила је суду, да је она закључила уговор и потврдила га код старатељ. судије ужич. првостепеног суда 17. декембра 1902. год. Бр. 32.540 са пок. Раденком, који је зет масени, јер је масена наследница Селена за њим. По коме је уговору Раденко био дужан, да седи у масеној кући, имање обделава, да издржава масену удову и наследнице и да ове удоми, — а у накнаду за то, да добије у својину цело масено имање. Навела је, да је Раденко за живота овај уговор испуњавао, али како је сад умро неиспунивши га потпуно, јер је и удова жива, а и наследнице нису удомљење; међутим по смрти својој оставио је једино сина малолетног Божидара, коме је сада тек 3—4 године старости, те је према томе апсолутно неспособан да испуњава оне обавезе по уговору, на које се био обвезао пок. Раденко, па с тога тражим да се овај уговор раскине.

Заступник малолетног Божидара, Владислав Продановић који је отац пок. Раденка није одобрио раскинуће овог уговора, већ је тражио да исти и даље остане у сили, наводећи да је тужени Божидар наследник Раденков и да на њега прелазе сва права и обавезе Раденкове, а он Владислав пристаје да са Божидарем испуни све оне обавезе по уговору према тужилачкој маси, на које се обвезао пок. Раденко.

Ужич. првостеп. суд пресудио је да се уговор раскине.

По незадовољству тужене стране Апелациони Суд преиначио је пресуду првостеп. суда и пресудио, да уговор остане у сили.

По жалби тужилачке стране Касациони Суд примедбама свога II. оделења од 21. јануара 1910. год. Бр. 522 поништио је пресуду Апелационог Суда са ових разлога:

„Кад се из уговора закљученог између старалаца тужилачке масе и пок. Раденка Продановића види, да је Раденко као зет масени узет у кућу Влајкову и примљен да на имању овога живи под условима означеним у уговору: да издржава Петрију удову пок. Влајка и његове наследнице, да их удоми и остале услове у уговору означене испуни, — онда се из тога јасно види, да је тужилачка страна при уговарању имала нарочито у виду то, да је пок. Раденко био зет наследница, дакле да је имала у виду личне односе, у којима је Раденко био према маси — § 552 грађ. зак. као и његову радну снагу, да ће примљене обавезе по уговору испунити. С тога је Апе-

ANALI PFB Tanali.rs

лац. Суд погрешио кад је нашао, да у овом случају обавезе Раденкове могу прећи и на његове наследнике, који нису у стању ни себе издржавати и који се и сами под старатељством налазе, па је код њих свака способност испуњења оваквог уговора, кад би из овога за њих и проистицала каква обавеза, потпуно искључена".

Апелациони Суд није усвојио горње примедбе II. одељ. Касац. Суда, већ је под 26. јануаром 1910 год. Бр. 434. на исте дао ове противразлоге:

„Апелациони Суд слаже се са гледиштем Касационог Суда да уговори, који су везани за лични однос и способност лица, не могу прећи на наследнике. Али по мишљењу Апелац. Суда овде тај случај није. Дужност и обавезе, које је Раденко по уговору примио, нису такве природе, да их он сам може вршити, нити се за вршење таквих послова тражи нека нарочита способност, коју би искључиво Раденко било према својој физичкој или интелектној способности притежавао.

Обрада земље, разудавање кћери и издржавање удове и плаћање порезе, које је све дужности примио на себе пок. Раденко такве су природе, да их сваки добар домаћин може успешно свршити, па и његов отац Владислав, који пристаје да са наследником пок. Раденка малим Божидаром уговор до краја испуни.

Тужилачка страна ничим не доказује да је Раденков отац Владислав, који се прима испуњења услова и дужности овог уговора, неспособан за тежачке послове предвиђене у уговору. Тако исто ничим не утврђује, да се уговор не испуњава, па да због неиспуњења тражи раскинуће. Нарочито ово тим горе, што у уговору није предвиђен никакав раскидни услов. Шта би било, да пок. Раденко није умро, али да је пао у болест због које не би могао вршити тежачке послове. Би ли се тада уговор раскинути могао, онда се не може ни сада, кад место Раденка уговор испуњава и врши у свему тачно његов отац Владислав.

У осталом оцена о испуњавању уговорних обвеза од стране наследника пок. уговарача Раденка, односно наследниковог деде *као фактичко питање* припада судећим судовима а не Касационом Суду, који није овлашћен да суди о тим питањима."

ANALI PFB Lanall.rs

Општа седнаца Касационог Суда одлуком својом од 16. марта 1910 год. Бр. 2908 одбацила је противразлоге Апелационог Суда и усвојила примедбе свога II одељења с овом допуном: „Што је по решењу старатељ. судије ужичког првостеп. суда од 1. фебруара 1910. год. Бр. 3746 спорни уговор најпре био закључен између тужилачке масе Влајкове с једне, а туженога Раденка и жене му Селене са друге стране, па је услед смрти Селенине тај уговор узет за раскинут, и онда по гласу у тужби приложенога решења истог судије од 17. декембра 1902. год. Бр. 3254 поново закључен између масе Влајкове с једне и реченога Раденка с друге стране; дакле саме уговорне стране права и обавезе по том уговору тиме су изречно везале за личне односе и способности уговорача — § 552 грађ. зак. што значи, да је и смрћу Раденковом уговор престао.“

Према овим примедбама опште седнице Касационог Суда, Апелациони је Суд одобрио пресуду првостепеног суда с допуном ових разлога, које је општа седница Касац. Суда учинила.

Ср. Ђ. Трипковић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Die Anfechtung der Ehe wegen Irrtums über persönliche Eigenschaften des anderen Ehegatten (Право брачне парнице због заблуде у личним особинама друге брачне стране).

Под тим је насловом имао част држати своје предавање пред високим скупом немачких правника и психијатрâ *Dr. Siegfried Rietschel*, ред. проф. црквеног права на тибингенском универзитету.[1]

Предавање је одиста веома интересантно, јер додирује један од најважнијих проблема модерног брачног права.

Како смо ми прошлом својом рецензијом у нашем чувеном „Архиву за правне и друштвене науке“ (авг. 1909) изнели мисао, да се при будућем нашем брачном праву морају узети у обзир резултати модерне правне науке у брачном праву, — то се, следствено nolens-volens велика пажња

ANALI PFB | anali.rs

[1] Види чувени: „Archiv für die zivilistsche Praxis“, који се без престанка већ 100 година уређује и који сада издају редовни професори правничког факултета тибингенског универзитета: Dr. Heck, Dr. M. Rümelin und Dr. Wendt. Band 104. Tübingen. 1909.

мора поклонити и протестантском брачном праву, које се у свима важнијим брачним проблемима индентификује са назорима модерних, инконфесионалних научника. Колико смо већ из немачке правничке литературе могли увидети, — Немци су данашњим брачним правом свог чувеног грађанског Законика незадовољни због његове конзервативности... Међутим, камо лепе среће, да је наше брачно право бар изблиза немачком?! Немачко брачно право је, наравно, у упоређењу са нашим православним брачним правом кудикамо слободоумније те, према томе и више излази на сусрет потребама модерног, компликованог друштвеног живота...

Полазећи са те тачке гледишта, ми се надамо, да ће назори протестантских научника бити од велике користи при изради нашег будућег брачног живота.

Dr. Rietschel у свом предавању нарочито интерпретира § 1333 немачког грађ. зак., који гласи: *„Брак се на захтев једне брачне стране може раскинути, ако је при закључењу брака била у заблуди у личности друге брачне стране или у таквим личним особинама, које би га да је био упознат са стањем ствари (bei Kenntnis der Sachlage) при разумном удостојавању суштине брака (bei verständiger Würdigung der Wesens der Ehe) од склапања брака уздржале“.*

Веома често сусрећемо људе, који нам се жале, како се у свом брачном животу осећају несрећни због заблуде у личним особинама своје сапутнице, и обрнуто. Имаде *жена*, које су удајом својом очекивале, да ће добити мужа са њежним опхађањем и финим осећањем, — међутим наилазе на бестактног грубијана и таквог егоисту, који се при достигнућу својих егоистичких циљева ни на шта не осврће... Имаде *мужева*, који су склапањем брака очекивали у својој сапутници духовни интерес, међутим, доцније се увиђа, како се сапутница свецело погружава у монотоне бриге свакодневног живота и да сваки боговетни дан трачи на којекакве ништавне ситнице!... Имаде и таквих мужева, који су од своје жене очекивали јаку потпору у кући или радњи а међутим наишли на слабачко, вечито кењкаво биће, које у животу уместо помоћи велики терет мужу наноси, и т. д. У свима оваквим случајевима обмањени муж говори: „да сам са стањем ствари био добро упознат; да са личним особинама моје жене нисам у заблуди био, — ја такав брак никад неби закључио“... Тако исто, отприлике, говори и обмањена жена... И збиља, *при разумном удостојавању суштине брака* само непросвећени и онај који брак не уме да цени може да закључи брак са таквом личношћу, са којом се срећан брачни живот не може достићи!... Класичке речи Шилеровог „Звона“: „drum prüfe, wer sich ewig bindet“, — имају у виду ову околност...

Брак је одиста тако озбиљна ствар, да се добро мора пазити, какав ће се избор учинити... И ако, ни у нас, ни у Немаца не влада обичај Хрављана, по коме муж може видети своју жену први пут тек на дан свадбе, ипак су заблуде у особинама брачника учестане... Зато се и код нас у народу врло често слушају речи, подобне Шилеровим: „Добро очи пре венчања отварај!...“

Размишљајући о § 1333 — *Dr. Rietschel* долази до уверења, да је он прилично нерасветљен и ако се о њему толико пише.[1] Интерпретација је његова такође тешка, јер подобни историјски податци оскудевају. Никаквих одредаба старог права по овом питању не налазимо. На канонско право се такође немамо шта осврнати, јер нам ни оно свакако ништа не говори... Оно зна само за одредбу Томе Аквинског: error qualitatis in personam redundas, па то индентификује са error in persona. Француско и аустријско право се пак изнад канонског по овом питању такође не уздиже.

Нашем је брачном праву садржина § 1333 немачког грађ. зак., наравно, потпуно непозната, пошто је она продукт чисто протестантског црквеног права.[2]

При примени тога параграфа, *Dr. Rietschel* долази до резултата, да се мора нарочита пажња обратити: дали би дотични, који је брак у заблуди односно личних особина другог лица закључио — исти напустио, да је пре тога извештен био. Сем тога, та хипотетска намера о несклапању таквог права даје само тада право на развод брака, ако је лични недостатак једног од брачника одиста такав, да се при *разумној оцени и удостојавања сушшине брака исти мора* развести. Овде су дакле узети у обзир само они лични недостатци једног од брачника, који сваком нормалном човеку само тегобу и *несрећан* живот наносе...

По *Dr. Rietschel*-у такви се лични недостатци могу поделити у *три* категорије.

I. Постоје такви лични недостатци, који на другог тако рећи *апсолутно* делују, т. ј. такви, који сваког нормалног човека (па ма из каквог друштвеног сталежа био) од склапања брака, са таквим лицем, задржавају; нпр: злочиначка природа, сексуална искварености (педерастија), импотентност, тешка душевна болест и неизлечиви сифилис.[3] При овим се случајевима, заиста о каквом: „Consortium omnis vitae"; о каквом: „divini et humani juris communicatio" не може ни говорити са чисто патолошких узрока.

II. Други су пак лични недостатци по *Dr. Rietschel*-у од *релативног* характера. Док у извесном друштвеном сталежу сваког, који разумно цени и уважава суштину брака такви недостатци уздржавају се од склапања истог, — дотле пак ти исти лични недостатци у другом каквом друштвеном сталежу не чине никакве тешкоће у брачном животу!... *Dr. Rietschel* мисли на случај *виргинитета,* који у даном случају, не као телесна, већ морална особина у оцену улази... Исто се тако нпр. и на девичанство у неким друштвеним сталежима особита пажња не полаже!...

---

[1] Види о овоме чак и бреславску докторску дизертацију: *F. Breit,* Die rechtlichen Besondercheiten des Jrrtums und der arglistigen Taüschung. Breslau 1905.

[2] Види о овоме дело проф. фрајбуршког универзитета: *Dr. Friedberg,* Lehrbuch des katholischen und. evang. Kirchenrechts. 6 Auflage 5. 431.

[3] Сви су ови недостатци признати од стране немачког *земаљског* суда. *О злочиначкој природи,* види у J. W. 1902, s. 242; *о сексуалној искварености,* види Entscheid. 52, s. 306; *о импотентности,* види J. W. 1906. s. 167; *о тешкој душевној болести,* види Recht 1908, Beilage 2, s. 203; *о неизлечивом сифилису,* види J. W. 1905. s. 175.

Пракса је немачког судства ту појаву већ регистровала па ју је при примени § 1333 признала.[1] Исто тако и пороци; као *пијанство* и особита *страст за тучу* једног од брачника имају у различитим друштвеним сталежима различите оцене. Најзад,

III. — постоје многи лични недостатци, који многе директно могу одвратити од склапања брака а међутим имаде нормалних људи, који чак и при разумном оцењивању суштине брака не беже од склапања брачног живота са носиоцем таквих личних особина!...

Веома је интересантно, да по *Dr. Rictschel*-у (као и по решењу земаљског суда од 1906 год.); Заблуда *у неспособности за развитак потомства* (Fortpflanzugsfähigkeit), исто као и *заблуда због добрачног полног сношаја* (forehiiche Geschlechtsverkehr) не даје права разводу брака... По његовом мишљењу, добрачни полни живот мужевљев као такав не чини никакву личну особину, премда би се он могао узети у обзир при суђењу о његовом моралном стању... До душе, он увиђа могућност, да ће једном можда настати време, када ће *невина* заручница са узвишеним погледима на брачни живот затражити у сексуалном погледу од свог заручника оно, што он од ње тражи... Али данас, — наставља он, — такви узвишени назори нису ни вишим друштвеним круговима овладали а некамоли, да су општим постали!...

Што се тиче *неспособности за развитак потомства*, — нами се чини, да наш многоуважени наставник греши, кад ту неспособност (исто као и земаљски суд) не признаје као довољан разлог за развод брака, бар за лица, која у потомству виде светињу брачну... Кад се већ *impotentia coeundi* признаје као узрок за развод брака, онда се, са логичке тачке гледишта, тим пре мора признати и *impotentia generandi*... У противном случају се долази до неконсеквентности па чак и до документирања, да је при суђењу у браку право полне насладе веће од права произвођења и неговања легитимног потомства!...[2]

Брак одиста није „erbärmliche Behagen zu zweien“ (кукавичко уживање двојице) како је то чувени *Фридрих Ниче* саркастички рекао својим филистарским савременицима, већ је свети и узвишени циљ његов у произвођењу и неговању *здраве* чељади; здраве како у *физичком*, тако исто и у *психичком* погледу. Модерна етика захтева од нас и нове дужности. Она нас чини одговорним за потомство, које човечанству не може бити од користи... Стога, наше се социјалне дужности треба да простиру не само на *садашњост*, већ и на светлију — *будућност*...

Радован Ник. Казимировић.

---

[1] Види Entscheid d. Reichsgerichts 48. s. 157.

[2] Види о овоме и одличне разлоге *Dr. Gaupp*-а, ред. проф. психијатрије на тибингенском универзитету, које је такође изнео на поменутом скупу немачких правника и психијатра у истој (104) свесци „Архива“.

ANALI PFB | anali.rs

БЕЛЕШКЕ

Јустинијанове Институције. Са овом свеском „Архива“ добијају претплатници „Архива“ први табак превода Јустијанових Институција од нашега цењенога сарадника Г. Др. Луја Бакотића, адвоката у Шибенику. Превод ће као додатак „Архиву“ и даље излазити тако да ће читаоци у кратком времену имати цело ово знаменито дело свршено.

Кинематографско право. Услед све већег развоја кинематографа створио се читав низ јавно и приватно правних питања, која до сада у правничкој литератури нису третирана. Поводом тога држао је проф. Др. Г. Кон једно предавање о кинематографском праву, и исто је предавање отштампано и у засебну књигу. Предавање је отпочео са разлагањем јавно правних норми које се односе на кинематограф, а на име расправио је питање да ли кинематографи подлеже полицијском надзору и да ли се за исте мора тражити нарочита дозвола. Кинематографе је у томе погледу изједначио са позориштима, и све оне одредбе које важе и за позоришта и позоришне представе важе и за кинематографе. Даље говори о кинематографу као о једном новом важном доказу у судском поступку, и о кажњивим делима која се помоћу кинематографа могу учинити. Затим говори о приватно правним нормама којима се регулише ауторско право као и право појединих уметника и сопственика слика. Рад заслужује општу пажњу, пошто осим тога што је врло марљиво израђен он је и први своје врсте, а штампан је у Берлину под насловом Kinematographen — Recht. 1909. M. 1·60.

Praktische Uebungen im bürgerlichen Recht, од проф. Dr. Karl-a Heinsheimer-a Berlin 1909. Поменуто дело израдио је берлински професор искључиво за академску употребу, схватајући врло добро важност теоријског проучавања практичних случајева. Са педагошком вештином сакупио је масу практичних случајева који се у свакодневном животу стално појављују, но који сваки за себе представљају нарочите типове, те тако се студентима пружа прилика да своје теоријско знање на те поједине типичне практичне случајеве примене. Дело се састоји из 105 случајева но у квантитативном погледу оно даје много више, пошто свако дело покрај свога главног типа скрива у себи још неколико споредних случајева. Тиме је постигнуто то да дело преставља збирку како најпростијих тако и најкомпликованијих практичких случајева, те према томе има интереса како за правника почетника тако и за онога који је у правну науку већ дубље ушао.

Postrecht, од Dr. Alfeld Wolcke, Leipzig, 1909. Ово је дело изашло у познатој збирци „Göschen“, и износи 208 страна. Дело је на чисто научној основи израђено и пружа прилике свакоме кога интересују како основни проблеми тако и детаљи поштанског права, да се са њима темељно

ANALI PFB Lanalirs

упозна. Дело се састоји из три дела: I Место пошта у немачком јавном праву; II Правни однос поште према публици и III Поштанско Кривично Право.

Новчана помоћ са стране за време генералног штрајка у години 1909. Према извештају немачког часописа „Reichs-Arbeitsblatt" (свеска за јануар 1910 год. стр. 47), помоћ са стране за време генералног штрајка у Шведској последњега лета износила је до 1. октобра свега M. 2.546.169. Највише је сакупљено међу немачким раденицима, тако је од целокупне поменуте суме сама Немачка (односно немачки раденици) послала M. 1,153.921 затим Енглеска M. 50.082, Француска 6098, Данска 484.428, Норвешка 390.351, Сједињене Државе 120.074. У Шведској сакупљено је M. 210.729.

Повољан утицај једне индустријске гране на другу. Када се на једном месту појаве повољни услови за развој једне индустријске гране, и ова се ту подигне то њој ускоро следује и оснивање и развој других индустријских грана, нарочито оних које са првом у извесној вези стоје на пр. израђују сировине или њене фабрикате даље прерађују. За доказ тога а и ради интересантности самих података навешћемо као пример америчку варош Gary. У њој је Jndiana Steel Works основала велике радионице за израду гвоздених и челичних производа, тако да нам оне за данас претстављају најсавршенији тип истих. Одмах по оснивњу поменутих радионица у самој непосредној околини истих подигле су и многе друге чувене америчне фирме своје радионице и фабрике. Тако је American Bridge Company подигла радионице које заузимају простор од 40 ha а у којима ради 4000 раденика. Даље American Car & Foundry заузима 80 ha и даје посла 12000 раденика, они намеравају да израде дневно око 200 жељезничких вагона за чију је израду потребно око 3000 t челика што преставља половину целокупне производње Jndiana Stahl-Werke где и дању и ноћу ради 8 великих високих пећи. American Locomotive Company хтела је да заузме простор од 52 ha и да на њему подигне радионице у којима би се израђивало месечно 50 локомотива, за што би им требало 4500 раденика, но сада постоји план да се то предузеће утростручи тако да би 12.000 раденика израђивало месечно 150 локомотива. Jndiana Stell Company имала је у својим радионицама месеца новембра 1909 год. око 5000 раденика, но и они мисле да предузеће у многоме увећају тако да би им по томе пројекту требало 12 до 15.000 раденика и разних чиновника. Ово исто предузе је у месецу децембру 1909. израдило преко 100.000 t шина. Услед ових великих предузећа за прераду порасла је и потреба за сировим гвожђем те ће се тако ускоро имати још један знатно велики број нових предузећа.

Др. Виктор Матаја, Реклама. Лајпциг 1910. 8⁰ 490 стр. У овом делу се питање о реклами испитује на најбољој основи. Писац не стоји на гледишту да рекламу не треба сматрати да је без икаквих мана; он износи и њене незгоде. Међутим, све мане рекламе могу се, као што каже писац у предговору, отклонити законодавством и критичким држањем публике. На тај начин реклама би постала безпрекорно средство у пословима.

Ово се дело оснива на врло богатим изворима поглавито америчке, немачке, енглеске, француске. Садржина књиге је подељена на ових шест одељака: (1) Куповина и продаја. (2) Суштина и принципи дејства рекламе. (3) Преглед средстава којима се реклама служи. (4) Привредни значај рекламе у опште. (5) Убрзавање промета. (6) Организација рекламе. (7) Новинарство. (8) Још нешто о техници рекламе. (9) Увећавање рекламе. (10) Држава и реклама.

У (5) глави се између осталог спомињу трикови у друштвеном животу нарочито при оказној продаји и распродаји. Изгледа да је недовољно оправдано кад писац у (7) глави говори о великом утицају који има реклама на распростирање новина. Било би тачније кад би се рекло: огроман напредак новинарства има велики утицај на развијање рекламе. Ипак се не може одрећи велики утицај развијања рекламе на развитак новинарства. Интересантно је излагање пишчево о рекламама које иду на то да читаоца обману или да га натерају на куповину дражећи му радозналост. Писац мисли да је потребно да у оваквим случајевима интервенише држава контролишући истинитост и морални карактер рекламе. Сама државна контрола, вели писац неби била довољна да потпуно спречи несавесну рекламу, јер је врло тешко правила о тој контроли прописати. Поред државе, потребно је, да би се смањила штета од несавесне рекламе, да и савест издавача узме учешћа у контроли над рекламама које штампа. Пошто новине у главном спроводе рекламу потребно је да новинари пазе да рекламе које објављују нису очигледно рђаве. Сузбијањем рђавих реклама даје се маха онима који часну рекламу врше, а тиме се пак, углед и дејство рекламе појачава.

Да ли ће савети које Матаја у овој књизи даје пасти на здраво земљиште или неће, питање је на које без икаквог оклевања треба потврдно одговорити. Највише дејство ће имати пишчеви савети онде где су се створила чврста професоална удружења код којих се већ опажа извесно побијање несавесне рекламе. Тако је удружење немачких лекара већ доста учинило да се рекламе рђавих лекара упућене на обману публике сузбију. Исто тако удружење немачких штампара дају стално свом листу по један чланак о новинарству у коме се претресају незгоде периодичне штампе. Наравно, утицај оваквих удружења чисто је моралног карактера.

Извесне врсте огласа треба из новина потпуно да исчезну. Женидбени и удадбени огласи спадају у ту категорију. Још су више за сузбијање објаве о масеркама, бабицама, газдарицама и т. д.

Интересантне су мисли пишчеве о редакционој реклами. Писац не сматра да је она сама по себи недовољена, само је потребно да одговара стварном убеђењу редакције. Ни у ком случају не сме редакција да рекламира извесно предузеће за новац. Ми ћемо томе додати само још то да ће штампа бити узвишена кад у тим својим манама у опште редакција не би узимала учешћа у препоручивању ових или оних предузећа, јер је утицај редакције код публике увек врло велики.

У последњој се глави говори о држави и реклами.

Ј. Крик.

ANALI PFB | anali.rs

Прилози за Богишићев споменик. Уредништво „Архива“ примило је ове прилоге за Богишићев споменик: од г. Саве Шапчанина, начелника Мин. Правде 10 дин., од г. Мих. Д. Павловића, благајника Мин. Правде 3 дин., од г. Свет. Ст. Јовановића, секретара Мин. Правде 5 дин,, од Dr. Душана М. Суботића, секретара Мин. Правде 5 дин., од г. Андре Динића, управника Казн. Завода 2 дин., од г. Димитрија Мокрањца, рачуновође Казн. Завода 1 дин., скупио г. Dr. Душан М. Суботић, секретар Мин. Правде свега 26 дин.

Од особља првостепеног суда и адвоката у Лесковцу: 20·25, скупио г. Миленко Радуловић, секретар суда.

Нове књиге. — *Стојан Новаковић,* Најновија балканска криза и српско питање. (Белешке, размишљања, разговори и политички чланци из 1908 и 1909). Београд, 8⁰ стр. 100. Цена 1·50 динара.

Dr. Charles Pierre, Le Parlement Russe (Son organisation. Ses rapports avec l'Empereur) Avec une préface de Anatole Leroy-Beaulieu.

Алекса Н. Стевановић, О иступним делима по казненом законику и њиховом извиђењу и суђењу, страна 1—123, Београд 1910. Цена 2 дин.

Душан М. Пантић, Спољна трговина и трговинска политика независне Србије, први период 1878—1892, докторска дисертација. Београд, 1910. 8⁰ стр. 244. Цена 4 дин.

Др. Тома Живановић, Основи кривичног права, I општи део, Београд, 1910. 8⁰ стр. 176. Цена 3 дин.

Карл Кауцки, Економска теорија Карла Маркса, превео Душан Поповић, 8⁰ стр. 260. Цена 2 дин.

Извештај *Др. Милана А. Тодоровића* о Талијанским сточним трговима, Београд 1910. 8⁰ стр. 80. Цена 1 дин.

УРЕДНИЦИ:
Dr. Коста Кумануди и Dr. Драгољуб Аранђеловић
Ресавска ул. 35 Његушева ул. 65

ВЛАСНИК:
Милић Радовановић,
професор на Универзитету

ANALI FPD Tanali.rs

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА
Чика-Љубина ул. бр. 8

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига IX. 25. јула 1910. Број 5. и 6.

ЗНАМЕНИТИ СУКОБ ИЗМЕЂУ ЈЕДНЕ АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ И ВРХОВНОГА СУДА

У доба, кад се је у Србији почело да ради о томе, да се уреде адвокатске коморе, па се је тим поводом развило расправљање и у погледу припустљивости уписа у адвокатску листу и чиновника пенсионара, занимаће правни свијет сукоб у који је дошла адвокатска комора у Спљету са Бечким Врховним Судом, с тога што речена адвокатска комора није хтјела да упише једног чиновника пенсионара у листу адвоката. —

Госп. Д. М. ц. к. судски савјетник у пенсији, поднио је био молбу на одбор спљетске адвокатске коморе, којом је тражио, да буде уписан у именик адвоката, намјером, да у Спљету отвори своју адвокатску канцеларију. —

Одбор спљетске адвокатске коморе одбио је ту његову молбу овим закључком:

Ријешавајући поднесак г. Д. М. ц. к. судског савјетника у мировини дп. 20./4. 1909. Бр. 64/9 за упис у именик одвјетника са сједиштем у Спљету;

видив, да предлагатељ пита упис у листину одвјетника овога подручја са сједиштем у Спљету иза како је иступио из државне службе послије 24 године, 7 мјесеци и 24 дана службовања, а у 45 години свога живота;

видив, да му је било дозвољено од државне власти стање трајнога мира усљед службено доказане физичне неспособности за даљу службу;

видив, да ако би такова апсолутна неспособност опстојала, како то тврди и сам предлагатељ у молби за умировљење, иста би пријечила да он врши одвјетничко звање,

ANALIPER | analiper.rs

које претпоставља не мањи напор него ли државна служба и намеће сталешких дужности;

видив, да када напротив не би речена неспособност била опстојала у таковој мјери, да га је присилила прекинути нормалну каријеру у најбољој мужевној доби, те када би постигнутим преурањеним умировљењем он био циљао, да се домогне двоструког извора привреде, с једне стране државном мировином, а с друге стране вођењем одвјетништва у истом граду, гдје је за више година до часа умировљења вршио судачку службу, — то се не би слагало са угледом одвјетничког сталиша, који је одбор позван да штити;

видив §§ 7. 28. а) 23 Одвј. Реда.

Овај одбор налази, да не удовољи реченому поднеску.

Враћају се прилози молбе обзнаном да проти овом закључку припустљив је уток на Одвјетничку Комору у смислу § 7. Одвј. Реда.

Против тога закључка госп. је Д. М. уложио уток на адвокатску комору која му га одби слиједећим закључком:

Одбија се уток, потврђује се побијани закључак Одбора, те се не удовољује поднеску госп. Д. М. за упис у именик одвјетника овога окружја са сједиштем у Сплиту.

Чињенично Стање.

1. Госп. Д. М. умировљени ц. к. судски савјетник у Сплиту, затражио је поднеском днева 29./4. 1909., да га Одбор Одвјетничке Коморе упише у именик одвјетника овога окружја са сједиштем у Сплиту.

2. Из приложених и добављених списа произашло је, да је г. М. молбом ddto. 1./3. 1909., приказаном днева 3./3. 1909. Пресједништву ц. к. Окружног Суда у Сплиту под бројем 1070 затражио, да буде постављен у привремено или трајно стање мира, пошто се не ћути способним да даље служи.

На поткрепу молбе приложио је свједоџбу лијечника д-ра Ф. П. днева 26./2. 1909. у којој се просвједочује, да молитељ од $2^1/_2$ године болује на упали жућног мјехура са жућним каменчићима; да је болест хронична, скопчана са непрестаном лаганом боли и тежином у трбуху, да се је услиједа психичке депресије развила неврастенија, те се закључује да је болест трајна без наде да би могла довршити а да би осим тога чиновнички живот слабо дјеловао на саму

болест и придошлу неврастенију, због чеса је молитељ неспособан за даљу службу и потребан трајна мира.

Сусљедно прегледан од државног лијечника д-ра М. овај је днева 6./3. 1909., да госп. судски савјетник М. болује од Hypertrophiae hepatis и сусљедне свеопће неврастеније, те изјавио, да он није више способан за обављење државне службе и предложио његово трајно умировљење.

Усљед овога био је г. М. одлуком 10./4. 1909. Pres. 1740/9 Ц. К. Пресједништва Окружног Суда у Сплиту, изданом услијед дозволе Његове Преузвишености Министра Правде тим истим даном трајно умировљен на властиту молбу ради физичне неспособности.

У часу умировљења имао је савј. М. 46 година живота, 24½ године убројиве државне службе, од којих је задњих 5½ година био непрекидно као судски савјетник гласач у грађанским и казненим послима. Би му одмјерена мировина са годишњих Кр. 4529.60 одговарајућих 76% на годишњој плати и доплати.

3. Четири дана након умировљења, одлуком 14./4. 1909., Pres. 3573/9 Ц. К. Призивног Суда у Задру, већ је у ријешењу односне његове молбе био умировљени савјетник М. припуштен одвјетничкој заклетви и тај исти дан уписан у именик казнених бранитеља са сједиштем у Сплиту. На 19./4. 1909. положио је одвјетничку присегу пред делегираним пресједником Окружног Суда у Сплиту, те дан иза тога приказао је молбу за упис у именик одвјетника.

Након обичних обављених обавијести, из којих је произашло да је савјетнику М. као судском чиновнику, била ударена пет пута казна због нереда „опомена“ за службене неуредности, Одбор Одвјетничке Коморе својим закључком 29./5. 1909. бр. 64/9 узкратио је упис с разлога у истоме закључку наведених. Овај закључак би уручен дне 30./5. 1909.

4. Проти закључку одбора приказао је савјетник М. праводобно уток на Комору.

Утоку је приложена друга свједоџба днева 18./5. 1909. лијечника д-ра П. у којој се тврди, да, и ако је госп. М. због своје болести неспособан за државну службу, ипак је способан за вршење одвјетничког звања, јер исто не захтијева онолико физичког напора као државна служба, пошто као одвјетник може се уточник примити само оних посала, које

ANALI PFB Lanalu.rs

он хоће, и може да узме помоћника (одвјетничког конципијента).

5. У року прописану унутарњим правилником би за дан 20./6. 1909. уручена изванредна главна скупштина Коморе, која је закључила да се обаве извиди у правцу назначеном у односном записнику. Ти извиди бијаху обављени дијелом одмах од делегата Одбора, дијелом по замољеном суду, након ријешења насталог инцидента усљед ускрате правне помоћи са стране замољеног суда.

6. Из обављених извида произашло је:

а) из списа под ознаком Е 842/9 ц. к. Котарског Суда у Сплиту:

Да је днева 6./4. 1909. (даклем прије умировљења) састављен и руком савј. М. написан приједлог за покретну оврху на име тјерајућег вјеровника Н. Р. проти обвезанику Г. К. за кр. 28.56 главнице. Предлог је подписан од одвјетника J. Т. умировљеног судског савјетника, те су пописани трошкови за састанак са кр. 4 за пријепис са кр. 1 за одвјетничке припрадке са кр. 1 за биљеге и пошту са х. 58. Исти трошкови бијаху ликвидирани од суда са кр. 6.38, бива за 20 хел. мање, те за исте такођер проведена оврха.

б) из списа под ознаком Ц I 232/9 истог суда:

Да је днева 1./6. и 23./6. 1909. приступио на расправе као пуномоћник туженица, те изнио обрану истих у којој има правничког разлагања;

в) из списа под ознаком Цб I 258/9 истог суда:

Да је већ у тужби био госп. М. назначен као пуномоћник за уручење, те да је у том својству приступио на расправу 8./6. 1909. затражио и постигао пресуду због пропуста проти туженику, приложивши попис трошка, у којему је додао трошковима пописаним од одвјетника д-р С. у износу кр. 10.43 даље трошкове, а међу тима х. 19 за пошту, х. 59 за забиљежбу рока, кр. 5 за свој приступ, кр. 1.24 за биљеге, кр. 1.20 за попис трошка и биљег, х. 19 за пошту; х. 39 за забиљежбу рокова. Изданом пресудом био је осуђен туженик Б. на исплату кр. 48.34 главнице, 5% од днева 5./6. 1906 и кр. 12.67 трошка (бива кр. 5 мање од пописаног);

г) из списа под ознаком Цб I 259/0:

Да је већ у тражби био госп. Д. М. назначен као пуномоћник за уручење, те да је у том својству приступио на

ANALI PFB | anali.rs

расправу 8./6. 1909. затражио и постигао пресуду због пропуста проти туженику, приложивши попис трошка у којему је додао трошковима пописаним од одвј. С. износу у кр. 14.63 даље трошкове, исто као парници под Цб I 258/8, те су свеукупни трошкови били обистињени са кр. 11.17.

д) из списа парнице под Цб I 337/9 произлази:

Да је такођер у тужби г. Д. М. био назначен као пуномоћник за уручење, те је у том својству приступио на рочиште 8./6. 1909. и склопио са тужеником нагодбу, у којој се је исти обвезао платити, осим главнице и добити, такођер кр. 5 за трошкове, док приложени попис износи кр. 10.43.

е) из списа под Цб I 337/9 произлази:

Да је већ у тужби подписан г. Д. М. као пуномоћник, те је у том својству приступио на рочиште 15. 7. 9 и 10 сати и на рочиште 23./7. 1909. и пописао само ефективне трошкове.

ф) из списа Е 944/9 произлази:

Да је на рочишту 22./6. 1909. обдржаном за положење проказне присеге, као замјењени пуномоћник тјерајућег вјеровника приступио „Одвјетник М.“, те је пописао трошкове, међу којима кр. 4 за свој приступ, које бијаху обистињене са кр. 3.

7. Из казивања преслушаних свједока произлази:

Да је госп. Д. М. у својству пуномоћника И. М. био ликвидирао ван судбено дуговање са тужеником I. пл. Б. (Цб I 258/9 са кр. 68 по прилици, уговоривши са истим оброчно исплаћивање и да ће пустити да поступак почива ради неприступа странака. Противно томе изричитом уговору г. М. је контумацирао Б. којега је поступање М. наљутило тако да му је дигао поздрав и ради тога се је жалио другому. (Изкази I. пл. Б. д-р С. и д-ра К.)

Из казивања г. С. Н. произлази, да он у важнијим послима има свога одвјетника, те да у парници под бр. Ц I. 232/9, мислећи да се ради о неважној ствари, замолио је господина М. као старог зналца и пријатеља, да заступа туженице; да му зато није ни дао ни обећао какву награду, нити су о томе говорили, већ да му је дапаче он сам рекао да не ради за плаћу; да му је било познато да г. М. није још одвјетник.

Из казивања г. Н. Р. произлази, да он једноставне овршне предлоге обично саставља сам, те да је тако састављао и предлог под Е 842/9; да се је ту намјерио г. М. те,

ANALI PFB Lanali.rs

као пријатељ, понудио се да ће му он саставити тај предлог и саставио га, да не зна како је предлог подписан од одвјетника Т., јер са овим није дошао у додир; да досада никоме није платио одвјетничке пристојбе за тај предлог нити му их је тко питао, да су дужником није још обрачунао, а поступак обуставио будући му дао на рачун.

Г. К. у истоме послу каже да је Р. лично дао кр. 6 на рачун и оврха била обустављена.

Разлози.

У своме утоку тврди натјецатељ, да једном кад је он доказао, да имаде увјете прописане у § 6 одвј. реда; да не бијаше као савјетник умировљен проти својој вољи на темељу дисциплинарног поступка, и да је положио одвјетничку заклетву, Одбор одвјетничке Коморе дужан је да га упише у именик одвјетника свога подручја.

Натјецатељ сматра по томе, да упис у одвјетнички именик није друго него пука формалност.

Ови назори госп. натјецатеља нису оправдани у закону, јер одвјетништво није текар какав обрт, који иде само за тиме, да обртнику пружи могућност и средства, да стече што више привреде, него је особито звање заступања и обране интересе странака, код којега највише одлучује особно поуздање и начин вођења посала, пак зато у нашем одвјетничком реду, као што и у свим онима просвјетљених држава постављен је као најбитнији захтјев, да одвјетник мора чувати част и углед сталиша и да има владати часно и дично (§§ 10 и 20 одвј. реда).

По себи је схватљиво, да дужност чувања сталишке части и угледа не наступа текар иза уписа у именик, него сваки натјецатељ мора да собом донесе сталишку неприкорност, те је према томе одбор коморе властан и дужан, да при одлуци о упису појединог натјецатеља претресе и просуди имаде ли разлога, који би ради сукоба са части и угледом сталиша пријечили приступ натјецатеља у одвјетнички сталиш.

ANALI PFB Lanski.ro

Полазећи са овога становишта треба уочити и просудити, да ли је првашње дјеловање госп. натјецатеља таково да може пружити довољна јамства у наведеном смјеру.

Произтиче из списа, да је госп. натјецатељ у најбољој мужевној снази постигао умировљење у прозирној намјери да се домогне двоструког извора добитка: државном пензијом и одвјетничком зарадом. Е да да изведе ту своју двоструку накану он се је послужио не најбољим средством, изходивши од свога кућног лијечника двије различите свједоџбе, према разним сврхама којима исте бејаху намјењене: у првој свједоџби — приложеној молби за умировљење — натјецатељ хоће да прикаже своју потпуну физичку неспособност за даљи рад и потребу трајнога мира; у другој — приложеној утоку — приказује се физички и умно способним за вршење одвјетничког звања као тобоже лакшег и комоднијег, које се даје и по другом вршити. Овим је натјецатељ показао такођер, да му главна сврха умировљења не бијаше потреба трајна мира, него жеља постигнућа другог извора добитка, а показао је такођер, прилагањем друге лијечничке свједоџбе утоку, да он одвјетништво не схваћа као звање скопчано са одговорношћу, него као неку врст нузгредног обрта, из којега се може црпсти користи такођер без лична рада и труда.

Већ ради разлога опћените нарави, истакнутих у одборову закључку, и које Комора потпуно одобрава и усваја, имало се је сматрати посве оправданим одбијање натјецатељеве молбе за упис.

Него из касније учињених извида, произашле су још такове чињенице, које се имаду узети у особити обзир при ријешењу овога конкретнога случаја.

Да себи приправи зараде и клијената у новом одвјетничком звању, са сједиштем у оном истом граду, гдје је до умировљења запремао положај и част судскога савјетника, натјецатељ није чекао постигнуће уписа, дапаче нити своје умировљење, него је још прије постигнуте мировине, налазећи се још у судачкој служби, саставио један овршни предлог под Е 842/9 одређен за мјестни котарски суд. По исказу тјерајућег вјеровника, на име којега је приказан тај предлог, њему се је госп. натјецатељ сам понудио да састави предлог, премда је т. ј. вјеровник знао, и од прије сам састављао сличне предлоге. Ово нуђење показује да је г. натјецатељ још прије умировљења снубио себи клијенте. А да је он при томе имао пред очима непосредну и будућу корист, доказује чињеница,

Arhiv Pravnika.rs

што је он сам — без знања оног тјерајућег вјеровника — пописао одвјетничке трошкове по тарифи, и у сврху да постигне ликвидацију судску, која је узслиједила, испословао потпис поменутог списа под E 842/9 по одвјетнику, бившем његовом колеги.

Надаље без да је постигао упис у именике госп. натјецатељ је обртним начином, и за плату, заступао странке у суду те недозвољеним начином питао и дијелом постигао ликвидацију пристојба као одвјетник, на своју корист и на штету протустранака. Посебице он је днева 8./6. 1909. изао као му је био одбијен предлог за упис те када је знао и морао знати, да га пристојбе не иду, не само пописивао их, него је дапаче, поред тога што му судац у двоје парнице (Цб I 258/9 и 259/9) у контумацијалној пресуди није обистинио пристојбе за његов приступ, ипак, истога дана, у трећој парници (Цб I 260/9) у нагодби склопљено, у погледу обистињења трошкова, без судјеловања суда, туженика обтеретио том пристојбом, заведавши тиме у блудњу дотичну странку и оштетивши је за износ дотичне пристојбе. Да се је госп. натјецатељ приказивао одвјетником, када такав не бијаше, произлази такођер из списа под E 944/9 гдје је као такав на записнику забиљежен, те се је таковим представио судцу и подписао пристојбу приступа, која ону бијаше и обистињена.

Осим наведенога произлази такођер, да се је госп. натјецатељ понио у парници под Цб I 258/9 на начин прикоран и који се коси дужностима одвјетника, прекршивши странки задано обећање и оштетивши ју, ради чега се је иста странка жалила.

Таково свеукупно натјецатељево понашање, скопчано са горе истакнутом наканом, увјерава да госп. натјецатељ, не пружа она морална јамства која су потребита за вршење одвјетничког звања и за чување сталишке части и угледа, те Комора не може, да га своју средину прими пак је зато обнашла да одбије уток и потврди обдобров закључак.

Овако гласи закључак Одвјетничке Коморе у Сплиту, прихваћен у скупштини днева 12./12. 1909. који Вам се прибњује, остајућ Вам просто проти истоме уложити уток на Ц. К. Врховни Суд.

ANALI PFB | anali.rs

На уток госп. Д. М. на Врховни Суд, овај је издао ово ријешење:

Ц. К. Врховни Суд, ријешавајући призив умировљеног Покрајинског Савјетника Д. М. проти закључку пленарне скупштине Одвјетничке Коморе у Сплиту, днева 12. децембра 1909. бр. 64/9 којим није било удовољено утоку поменутог Савјетника, управљену проти одбијењу молбе за увртење у именик одвјетника са сједиштем у Спљету, узслиједилом са стране Одбора Одвјетничке Коморе у Спљету закључком днева 29. маја 1909. бр. 64/9, обнашао је да том призиву удовољи у смислу, да се односно увршћење дозвољава, те наређује Одбору Одвјетничке Коморе да га одма проведе.

Разлози.

По § 6 Одвј. Р. днева 6. јула 18681. д. з. бр. 96 надомјешћа петгодишња служба у својству савјетника гласача при каквом судишту, све потрепштине за вршење одвјетништва у свим случајевима, те натјецатељ није био отпуштен из државне службе, или проти својој вољи умировљен, на темељу какве дисциплинарне осуде.

Одбор Одвјетничке Коморе, по § 7. споменутог Одвј. Р. има да дозволи увртење, ако проти натјецатељу не стоји какав разлог по казненом закону или по одредбама споменутог Одвј. Р.

Пошто није било ни устврђено, да би призиватељ правомоћно био осуђен на дисциплинарну казну отпуста или умировљења, а пошто још мање проистиче да би он био претрпио какву казну по казненом закону или што починио, те би морало да има за посљедицу дишиплинарну казну брисања из именика одвјетника, јер се у погледу случаја пл. Б. — који је једини, кад би се слијепо повјеровало повиједању пл. Б, био подобан да потакне оправдану сумњу у поузданост призиватеља, без обзира на то, што се спис случаја са стране призиватеља приказује много вјеројатнији и логичнији, него онај пл. Б. — не може да скључи могућност неспоразумљења при погодби гледе начина исплате тражбине, склопљеној од њих у неприсутности свједока — те пошто је с друге стране призиватељ био у стању да докаже све оно што закон захтијева за затражено увртење у именик одвјетника, изречено закрашење тог увртења не налази ослона у закону.

Било је дакле, удовољујућ призиву, изрећи као гори.

На то су чланови пресједништва и одбора спљетске адв. коморе дали оставку, те иза како је у пленарној сједници од 4. априла о. г. једногласно прихваћена та одрека, комора је једногласно одлучила:

1. Да неће за сада именовати ново пресједништво Коморе и нове чланове одбора;

2. Да Комора узимље натраг к себи сву власт и цијело пословање одбора, те да ће се у сврху ријешавања посала истога одбора састајати сваке недјеље у 11 сати јутром у коморским просторијама и да ће предсједати најстарији између присутних одвјетника, да ће најмлађи водити записник;

3. Да Комора као из приложенога записника прима у овај час од бившега одбора цијели уред, спис, печате, новце и све то предаје на похрану најстаријему члану (изузевши старе одборнике), т.ј. госп. Одвј. Др. И. Манђеру у Спљету, који бива овлаштен да прима уручење списа управљених било одбору било Комори, и да у случају потребе сазове и изванредне скупштине.

4. Иста Комора — иза читања врх. ријешитбе 22./2. 1910. Р. IX, 8./10. — у вршењу преузете одборове власти — по § 28 а) Одвј. Реда једногласно закључује, да на заштиту властитог угледа и сталишке бране не може да упише госп. умировљеног судског савјетника Д. М. у именик одвјетника ове коморе, а то ради објективних и субјективних разлога већ изнешених у своме закључку 16./12. 1909. к бр. 64/9, који нијесу били опровргнути а већим дијелом нити узети у обзир реченом врховном ријешитбом.

5. Комора закључује, да ће подастријети све списе тичуће се посла под 5. на Његову Преузвишеност Господина Министра Правде уз извјешће.

Министру је правосуђа пак адвокатска комора послала ово извјешће:

Преузвишености!

Према закључку прихваћеном једногласно у пленарној скупштини одвјетничке коморе у Спљету днева 4./4. т. г. част је подписаној подастријети Вашој Преузвишености све списе односеће се на питање о упису умировљеног ц. к. судског савјетника Д. М. у именик одвјетника ове коморе, уз слиједеће

ANALI PFB | anali.rs

Извјешће.

На 4./8. 1908 под бр. 68/8 управила је спљетска Одвјетничка Комора на Високо Министарство Правде споменицу,[1] у којој је упозоривала на појаву прелажења судских чиновника у одвјетнички сталиш услијед погодности § 6 Одвј. Реда 6./7. 1868. бр. 96 Л. Д. З.

У споменици је истакнута погибељ, која услијед ове појаве пријети одвјетничком сталишу као таковом, ради неправедне конкуренције већ државном пенсијом обскрбљених елемената, и наглашује недоличност преурањеног прекидања судачке службе средством хињене неспособности за даље уредовање, еда се тиме ускоци домогну двострука извора добитка: с једне стране уживањем државне пенсије у недовршеним годинама службовања, а с друге стране одвјетничком.

Недоличност ових прелаза избија још о томе, што умировљени судски чиновници оснивају своје канцеларије редовито у сједиштима, гдје су до часа умировљења обављали судско звање, те непосредно иза како су ради болести ступили у стање почивања, свлачећи хињену неспособност, ступају новом снагом као заговаратељи странака пред судце, са којима су до јучер скупа уредовали, те им били вишегодишњи другови или можда старјешине. У мишљењу неуке публике овакови заговорници представљају већу моћ и већи уплив, што је доиста само умишљено, али ово умишљење даје публици криви и штетни појам о ведром и независном дијељењу правде, те уздрмава најчвршћи темељ правне државе.

Одвјетнички сталиш, којему је битна задаћа да судјелује у вршењу правде и да чашћу и угледом читавог сталиша и свакога појединог члана доприноси уздржању чистоће и ведрине у дијељењу правде, морао би да прими у своје крило оне који или су фактично неспособни за узвишено судачко звање пак досљедно и за звање одвјетничко, које је такођер фактор у вршењу правде, или су пак способни да врше то звање и тада су га морали наставити у судачкој струци, а не претварањем неспособности одбјегнути у потрази даљих материјалних користи.

Ова Комора бијаше принуђена да горњом споменицом

[1] Та споменица као додатак.

дигне глас на заштиту властитог угледа и сталишке обране већ онда када је у градићу од непуних 20.000 становника број одвјетника кроз мало дана поскочио приступом двојице судских чиновника и када бијаше најављен приступ још тројице. Потоње се је обистинило, јер кроз непуну годину дана (25./4. 1908. до 20./4. 1909.) затражише упис у именик ове Коморе:

један умировљени предсједник Окружног Суда, који је добар дио своје службе и до мало прије умировљења исту обављао у Спљету;

три савјетника, који су до часа умировљења служили у Спљету;

један савјетник, који је обављао службу код другог Окружног Суда;

а мало времена прије овога доба један призивни савјетник с насловом дворског савјетника отворио је канцеларију у овом окружју.

Најављени упис још једног савјетника овога Окружног Суда не бијаше затражен, јер је Високо Министарство осујетило умировљење нећака, млађег судца, који је канио да под фирмом умировљеног ујака води канцеларију.

И другуђе у Далмацији не заостаје навала судских чиновника у одвјетнички сталиш. Недавно је постигао упис код Коморе Задарске један прије времена умировивши се судски савјетник, а знатнији број младих судаца, чим су прекорачили за дјеломичну пенсију потребитих 10 година службе, у тек довршеној 30 години живота, пребјегавају у одвјетнички сталиш, опскрбљени приличним пенсијама за себе и обитељ, остављајући часну судачку службу, јер незадовољни што им све могуће жељице остају неизпуњене или пожудни за већим добитцима.

Све ово пренапунило је и онаку пуну чашу у задњем случају што се је у нашој Комори десио са питањем уписа господина судског савјетника Д. М., списи којег питања овом се извјешћу прилажу.

Госп. судски савјетник М. затражио је умировљење молбом дп. 3./3. 1909. Бр. 1070 на темељу приложеног посвједочења свога кућног лијечника, у којој се тврди, да он болује од болести трајне и без наде у побољшање те пошто би чиновнички живот слабо дјеловао на саму болест и при-

дошлу неврастенију сматра га се неспособним за даљу службу и потребним трајна мира.

Пошто је ово исто потврдио и државни лијечник те предложио трајно умировљење, савј. М. био је умировљен одлуком 10./4. 1909. Прес 1740/9 ради физичне неспособности у 46 година живота, са $24^1/_2$ године урачуниве државне службе и са кр. 4529.60 годиш. мировине.

Сама четири дана након одлуке умировљења био је савј. М. одлуком 14./4. 1909. Прес 3573/9 припуштен одвјетничкој заклетви и тај исти дан уписан у именик казнених бранитеља са сједиштем у Спљету, те је днева 19./4. 1909. положио одвјетничку присегу и слиједећег дана затражио упис у именик одвјетника са седиштем у Сплиту.

Одбор ове Коморе, након црпљених обавјести, ускратио је савј. М. упис закључком 29./5. 1909. бр. 64/9 с разлога у истоме наведених.

Проти овоме закључку приказао је савј. М. уток на Комору. Томе утоку приложена је друга свједодба истога његова лијечника надневком 31./5. 1909. у којој се тврди, да и ако је савј. М. неспособан за државну службу, ипак је способан за вршење одвј. звања, јер исто не захтјева онолико физичког напора као државна служба.

Комора је провела потребите извиде, при чему се је установило све оно што је садржано у чињеничном стању коморског закључка 16./12. 1909., а међу оним посебице:

да је савј. М. још прије свога умировљења днева 6./4. 1909. својом руком саставио и приказао један овршни предлог, давши га подписати од одвјетника бившег колеге умировљеног судског савјетника, те пописавши по тарифи трошкове, који бијаху и обистињени;

да је прије уписа у именик одвјетника приступао на рочишта као пуномоћник странака пописујућ трошкове по одвјетничкој тарифи, који му дијелом не бијаху од судца признати, те поред тога једној странци урачунао их у склопљену нагодбу;

да је у једном случају проти уговору, да ће поступак почивати усљед вансудбено склопљене нагодбе, странку ипак контумацирао.

ANALI PFB | anali.rs

Својим закључком 16./12. 1909. Бр. 64/9 Комора је одбила уток и узкратила упис с разлога у истом закључку на-

ведених, јер је сматрала, да свеукупно дјеловање натјецатељево, скопчано са наканом да се пребјегнућем из судачког у одвјетнички сталиш домогне двострука извора добитка, увјеравају, да он не пружа она морална својства која су потребита за вршење одвјетничког звања и за чување сталишке части и угледа, те да Комора не може у своју средину да га прими.

Проти овом закључку Коморе уложио је савј. М. призив на Врховни Суд, који је закључком 22./2. 1910. Г. З. Р. IX 8/10 удовољио призиву и дозволио упис у именик наређујући Одбору Ове Коморе, да се одмах проведе.

Днева 28./3. т. г. угледан број чланова Коморе уложио је Савј. М. призив на Врховни Суд, који је закључком 22./2. 1910. Г. З. Р. IX 8/10 удовољио призиву и дозволио упис у именик наређујући Одбору ове Коморе да се одмах проведе.

Днева 28./3. т. г. угледан број чланова Коморе приказао је Одбору поднесак, којим тражи, да обзиром на закључак Коморе у овом послу, прије него ли Одбор што подузме, буде журно позвана скупштина Коморе, да о предмету одлучи.

С разлога што упитни поднесак знатног броја чланова Коморе иђаше за тиме, да одузме Одбору одлуку о једном предмету, који по мишљењу чланова Одбора припадаше надлежности Одбора а не Коморе, те пошто тиме настајаше формални сукоб између Одбора и знатнога броја чланова Коморе у својој сједници 29./3. 1910. једногласно је закључио, да предсједништво и чланови Одбора цјелокупно положе своју част, те позвао изванредну главну скупштину за дан 3./4. 1910. у сврху прихвата демисије и избора нових одборника.

Комора је днева 4./4. т. г. у изванредној скупштини закључила једногласно:

а) да се прима одрека чланова Предсједништва и Одбора;

б) да неће за сада именовати ново Предсједништво и нови Одбор Коморе, него да Комора узимље себи натраг сву власт и цијело пословање Одбора, одређујућ истодобно сходне мјере за нуждно вођење посала;

в) да у вршењу преузете одборне власти по § 28 сл. а). Одвј. Реда на заштиту властитог угледа и сталишке обране не може да упише госп. умировљеног судског савјетника М. у именик одвјетника, а то ради објективних и субјективних

разлога већ истакнутих у својем закључку 16./12. 1909. Бр. 64/9, који нијесу опровргнути а дијелом нити узети у обзир од врховног ријешења;

г) да подастру Вашој Преузвишености све списе тичуће се посла.

Преузвишености!

Ова Комора жали, што упитно ријешење Врховног Судишта није узело у дужан обзир разлоге с којих једна читава Комора једногласно бијаше закључила са објективних и субјективних разлога да не може примити у своју средину умировљеног судског савјетника М., него га равнодушно намеће Комори као члана, не налазећи нити сходним да опровргне све разлоге што их је Комора изнијела и који стоје неоспорени у списима. Споменута врховна ријешитба осврће се доиста само на једну чињеницу, гдје би се натјецатељ при абузивном вршењу одвјетништва био поднио некоректно и сматра ову у гријех му уписану некоректност недоказаном, ну иста ријешидба не осврће се на само абузивно вршење одвјетништва са стране натјецатеља, од њега истога не занијекано и утврђено судским списима; не обазире се на недопуштено урачунавање одвјетничких пристојба по натјецатељу странкама на терет у истоме часу кад му Суд те пристојбе не признаје; те сасвим мимоилази цијело његово поступање и намјеру, која га је водила при тражењу мировине прије времена и при прелазу у одвјетништво, која намјера јасно избија из његова тражења клијената и састављања списа још прије постигнућа умировљења и из прилагања двију за разне сврхе разно удешених лијечничких свједочаба.

Сличне и дапаче мање тежке околности сматрао је ипак врховни суд у недавном своме ријешењу 21./3. 1909. Посл. бр. Р. В. 1042/8 (публицирану у броју 3./10. 1909. „Gerichtshalle“) „оправданим разлогом да се узкрати упис у именик једном „умировљеном судском савјетнику, којему бијаше у гријех „уписано, да је он, не будући одвјетник, за странке састав„љао поднеске и примао се њихова заступства пред судом, „те — без обзира да ли је ово узслиједило уз плату или „бесплатно — да је тиме развио њену недопуштену дјелат„ност и израбио незнање странака и своју непосредну или „будућу корист, тиме *тежко повриједио дужан углед те*

ANALI PFB | anali.rs

„изгубио оно повјерење, које се безувјетно захтјева за вршење „одвјетништва“.

Ова комора, која је при ријешењу упитног случаја вођена била оним истим критеријама чувања сталишке части и угледа што их и врховни суд у сад наведеном своме ријешењу сматра битношћу одвјетништва, врло жали, да је задњим опријечним ријешењем врховног суда принуђена била, да се на заштиту властитог угледа и сталишке обране лати скрајних средстава самообране, те доноси цијело питаље на знање и уважење Вашој Преузвишености, као Врховном Штитнику Правосуђа, којега је одвјетништво необходни фактор.

Споменица о којој је говор у почетку извјешћа на министра правосуђа ова је:

Сви се већ слажу у томе, да §. 6 О. Р. — Закон 6. српња 1868. Д. З. Л. Бр. 96 — преставља анахронизам, али можда нитко сада не ћути толико штетне посљедице од тога, колико одвјетничка комора сплитска.

До натраг десетак година и то баш, прије него је била уведена нова организација код судова, судца, који је служио пет година у својству гласујућег савјетника код једног судбеног двора, тешко да би спопала жеља посветити се одвјетништву ради поодмакле добе, која би га снашла у том чину.

Данданас напротив један савјетник након пет година службовања код једног судбеног двора оставља судачку службу у напону снаге и у најбољим годинама а да се посвети одвјетништву, стварајући тако неправедну конкуренцу, сталежу, који не живе него о својој заради.

Ове године, у мало дана размака били су уписани у листину ове коморе као одвјетници по привилегију §. 6 О. Р. двојица и то један бивши Предсједник Окружног Судишта и један Савјетник, а ових дана уписат ће се још два савјетника овог Окружног Суда, који су задобили мировину, а под конац године опет један, који ће ступити такођер у мировину. — Дакле у мало дана и у граду са самих 20.000 становника и гдје имаде уписаних 18 званичних одвјетника, изникла су четири одвјетника под хладом §. 6 О. Р., а сва четири пак без довршених прописаних година службе. Уз ову неправицу, дотично петорицу, пријети још читава фаланга јавних службеника прелазом у одвјетништво.

У том правцу је завладала регби права манија.

Има наиме и у струци судачкој незадовољника; н. пр. ако једноме не услиједи промакнуће у дан и сат кад је то замислио, или ако је другоме одређено да служи у једном мјесту, које није од њега очекивани град, приправни су затражити умировљење, да се посвете адвокатури.

Овдје се не може избјегнути дилеми: Или су они чиновници, који добију умировљење ради болести — и то прије него су одслужили прописано вријеме, које је потребито за имати подпуне године службе — збиља болесни, или нијесу у истину болесни, него то чине, премда су обдарени замјерним здрављем, те долазе више мање страпутицом до тога, да бивају држани неспособнима за даљну службу, те по том постављени у стање мира.

У првом случају, с разлога, што закон сматра вршење одвјетништва јавним и ако неодвисним уредом, то један јавни службеник, који би имао бити неспособан обављати своју службу ради физичке неспособности, не би могао с истог разлога нити обављати службу своју као одвјетник; у другом пак случају поступак псеудо — неспособна био би премало ласкав по дотичника, а уз то и на штету државе. — Будући пак, да се неразговјетни изрази тумаче увјек проти онога, који се је њима послужио иста би се ствар имала збити и са онима, који се послуже неразговјетним понашањем, пак би најелементарнија праведност захтијевала, да буде сличним особама занијекано право уписбе у листину одвјетничку.

Али и прелазећи преко ових разлога, сами се морални обзири опиру томе, да савјетници, који су за пет и више година уредовали у својству судаца, одједном сађу са стола судачкога, да се посједну на бранитељску клупу, а то у оној истој аули у којој су носили судачку тогу; без да би и један дан праксе у једној одвјетничкој канцеларији имао служити као прелазни мост, да би се тиме, рекао би, настојало умекшати оштрину граница између двију служба, које су обе племените и које воде к истом племенитом цињу, али се ипак тако разилазе у начину, којим га достижу.

Неуки дио публике рачуна на фамилијарност ових одвјетника, створених на такав начин од данас на сутра, са судцима њиховим јучерашњим колегама и можда се раће

обраћа к овој врсти бранитеља у нади, да ће природно чуство симпатије учинити, да лакше притегне тезуља на њихову страну.

Без двојбе публика зло чини и има криво, да на тај начин рачуна, јер наши суци остају увијек прави суци и ништа их не може одвратити од непристрасности њиховог суда, али мали пук остаје такођер увијек исти, разлаже површно и услијед тог начина мишљења произлази не мала штета по одвјетнички сталеж; с друге стране и идеална племенитост свања донекле је умањена приступом импровизираних професиониста. Да имају барем та господа толико увиђавности пак да промјене пребивалиште кад мијењају занимање, али ни то; они обично хоће да обављају одвјетничко звање у оном истом мјесту, гдје су за више година уредовали као суци, а то барем, док је крепости §. 6 О. Р. морало би бити њима или на један, или на други начин осујећено на заштиту одвјетничког звања, које је и без тога присиљено дан данашњи, да се бори проти толико констелација њему противних, премда је и Држави учинило толико услуга те их и данданас чини бранећи сиромахе, ком у цивилним том у казненим стварима.

Овај одбор усљед аналогног закључка, што га је створила Комора у пленарној изванредној скупштини 3. августа т. г. под бројем 68/8 услобођује се подастријети Том Високом Министарству ова кратка разлагања с молбом да би изволило подузети такве одредбе и да уради оно, што ће сматрати сходнијим, да престане у најкраћем могућем року стање ствари, које нити је корисно нити часно, ни по магистратуру ни по одвјетничку струку.

Др. Л. Бакотић.

ДРУГА ХАШКА КОНФЕРЕНЦИЈА МИРА

— НАСТАВАК —

VI

ANALI PFB | anali.rs

Друга подкомисија у првој комисији имала је да се бави једним јединим питањем: увођењем међународног суда за отмице на мору. Прва хашка конференција то питање није

додиривала; чак ни у програму за другу хашку конференцију оно није било предвиђено; искрсло је изненада, у почетку рада прве комисије, иницијативом енглеских и немачких делегата. Питање је било сасвим ново, па ипак га је друга подкомисија решила доста брзо и успешно.

Потреба за институцијом која би у погледу отмица на мору дала неутралним државама и лицима веће гарантије него што су их дотле имали, осећала се одавно. Да бисмо је разумели, морамо у неколико речи објаснити саме обичаје који су владали у поморским ратовима у погледу отмице трговачких бродова, обичаје утврђене уговорима и законима појединих држава. Као што се зна, у поморском рату је уобичајено да се може отети и присвојити непријатељски брод свакад, а по некипут — кад се ухвати у ратном кријумчарењу или у повреди блокаде — и брод који је под неутралном заставом. Зараћене стране имају дакле на мору много већу слободу у погледу присвајања туђе својине него на суву где се сматра као правило неповредност приватне својине не само неутралне већ и непријатељске. На жалост, ратни бродови и корсери који су вршили отмице на мору много су злоупотребљавали то своје право, и од њих су често неправедно страдали неутрални бродови и неутрална трговина. Те злоупотребе су приморале поморске државе да у интересу неутралних установе нарочите судове који ће за време рата испитати сваку отмицу и решити да ли је она правилна или не; судови, на разне начине организовани, једностепени или двостепени, како где, уведени су почевши од XVI века у свима поморским државама. Они су зло сузбили у толико што ратни бродови и корсери нису могли више да отимају и присвајају трговачке бродове самовољно, по своме нахођењу и без икакве контроле. Али зло још није било потпуно искорењено зато што сами судови нису могли да буду свакад довољно објективни и непристрасни. Имајући да суде поступке чиновника своје државе, судови су и нехотице бивали пристрасни, не могући сачувати хладнокрвно расуђивање између супротних тврђења с једне стране официра који су извршили отмицу излажући живот за отаџбину, с друге стране трговаца који су можда хтели само да се користе ратом ради личних користи; судови су нехотице, инстинктивно, више веровали официрима него трговцима. И

ANALI PFB | anali.rs

злоупотребе, неправедне отмице неутралних бродова остајале су и даље неисправљене у пркос установе судова. Неправедне осуде су изазивале дипломатске рекламације неутралних држава, читави конфликти су се одатле развијали и нови заплети стварали. Томе је ваљало наћи лека; зло је било у дефектној организацији судова, њу је дакле требало исправити и усавршити. Једини начин да се неутралнима пружи јача гарантија био је да се судовима прида међународни карактер, да се на место националних елемената у њих унесу интернационални.

Али како? Није ли противно суверености државе да се поступци њених извршних органа износе на суд у коме нису њене судије? Многи су били у уверењу да начела државне суверености не дозвољавају установу међународног суда. Шарл Дипиј је још 1899 године писао како је међународни суд за отмицу једна неостварљива замисао.[1] И необично је изгледао дрзак пројекат таквог суда који је после дванаестогодишњег проучавања, 1887 године, израдио Институт за међународно право.

Тај пројекат од 1887 године, по коме је међународни апелациони суд за ратне отмице имао да буде састављен од пет чланова, двојице поданика зараћене државе, тројице судија неутралних (које постављају неутралне државе одређене нарочито за то од стране зараћене), био је међутим много скромнији од суда који је установљен на другој хашкој конференцији и о коме ћемо сада да говоримо.

Кад је се првипут састала друга подкомисија (25 јуна), пред њом су била два предлога,[2] о установи међународног суда за отмицу, немачки и енглески. Ти су предлози имали исти циљ: не да укину националне судове у појединим државама постављајући на њихово место међународне већ да створе апелациони суд који би био изнад националних јурисдикција; они су се међутим доста разликовали у начину организације и у одређивању надлежности суда. По немачкоме предлогу суд би се образовао специјално за сваки рат и био би на окупу докле траје рат; са енглеског гледишта напротив суд

ANALI PFB | anali.rs

[1] Ch. Dupuis, Le droit de la guerre maritime d'après les doctrines anglaises contemporaines, Paris 1899.

[2] Deux. Conférence Jnt. de la Paix, tome II, Annexes 88 et 89.

би био сталан, перманентан, без обзира на то да ли је рат или не. Немци су давали у суду учешћа и судијама зараћених страна, допуштајући да од пет судија двојица буду виши марински официри зараћених држава; Енглези су напротив били мишљења да судије постављене од зараћених страна треба апсолутно искључити из суђења спорова њихових држава. Немци су имали уверење да ће суд одговорити своме циљу само тако ако буде свима приступачан и ако се сви спорови око отмица могну пред њега изнети; Енглези су напротив мислили да пред тај суд не треба пустити појединце већ само државе као парничаре. Као што се види, разлике нису биле незнатне и подкомисији је прва брига морала бити да покуша да их изравна. Да би дао правилан правац раду подкомисије, Рено је узео реч и констатовао да је немогуће поставити као основицу за дискусију било један било други предлог а да дискусија не изгуби свој објективни карактер. Најпрактичније би по његовом мишљењу било издвојити из пројекта сва главна питања и о тим питањима понаособ дискутовати; кад би се подкомисија око тих спорних тачака сложила, лакше би се могао склопити један заједнички пројекат. Предлог француског делегата наишао је на опште одобравање, и одмах је изабрат нарочити одбор од тројице (Рено, Криге и Фрај) са задатком да начини списак главних питања која треба расправити. Одбор је за неколико дана успешно свршио свој посао и низ од осам питања стављен је на дневни ред подкомисије 4 јула, у почетку њене друге седнице.

Та питања су у себи садржавала карактерне црте будућег суда, и око њих је се развила занимљива дискусија која је трајала пуне две седнице, дискусија у којој су делегати и ако разних мишљења показали велику помирљивост и жељу за слогом.[1] Сагласност је се међутим постигла само на првом и седмом питању. Сви су потврдно одговорили на прво питање, да је у начелу потребан један међународни апелациони суд за отмице. Сви су се сложили исто тако да међународни суд у својим одлукама треба да примењује на

[1] Друга подкомисија је имала свега три пуне седнице 25 јуна, 4 и 11 јула (Op. Cit. tome II p. 783—814); Одбор изабран из њене средине ради детаљног претреса комбинованога енглеско-немачко-америчко-француског предлога имао је такође три седнице, 12, 17 и 22 августа (Op. Cit. tome II p. 815—856). То је сав рад друге подкомисије.

првом месту уговоре између држава парничарâ а затим одредбе међународнога права. Али су на осталим питањима мишљења делегата била прилично нескладна. На другоме питању: да ли да суд решава спорове само између држава или да му се и појединци непосредно обраћају, енглески делегат Фрај заступао је гледиште да парничари треба да буду само државе зато што је суд међународни и што би се иначе појединци обраћали суду некипут и против воље или интереса своје државе. Велика већина напротив сложила је се са немачким делегатом да ће се међународни кофликти услед ратних отмица избећи само тако ако се на суд пусте и појединци. Делегат Кубе, Бустаманте, објаснио је у врло разложном говору да нема смисла не пустити на суд и појединце. Питања отмица се нарочито њих тичу. Зашто стављати судске трошкове на терет држави и зашто терати државу да она изналази доказе које је појединцу много лакше изнаћи? И зашто да обраћање међународном суду зависи од воље државе која можда из политичких или економских разлога неће увек хтети да узме у заштиту интересе свога поданика? Код трећег питања, да ли да међународни суд буде надлежан за све спорове или само за оне који се тичу неутралних држава и поданика, немачко гледиште је се исто тако показало разложније од енглескога; противно тврђењу енглеског делегата, Криге је изложио да нема смисла не пружити судску заштиту и непријатељским поданицима који се — по савременим погледима — не стављају ван закона самим тим што је почео рат. Па и код четвртог питања разлика између енглеског и немачког гледишта ишла је у прилог немачком. Четврто питање је гласило: Може ли се ићи на међународни суд чим национални првостепени судови буду одобрили отмицу, или треба чекати дефинитивну судску пресуду у држави отмичарки? Енглески делегат је заступао теоријски тачно становиште да не треба реметити ред у државном судству; правилно је да се најпре исцрпу сва средства правне заштите која пружа сама држава, да се добије дефинитивна реч на њеним судовима, па да се апелује на међународни суд; поједине државе, у осталом, као Енглеска и Сједињене Америчке Државе можда би се тешко и одлучиле да своје највише поморске јурисдикције које имају славну прошлост жртвују установи међународног суда. Али

и ако је енглеско гледиште теоријски изгледало правилно, практички и политички оно се могло лако критиковати. И немачки делегат није пропустио прилику да то учини. Он је истакао опасности од бескрајно дугих и врло скупих парница које би наступиле ако би се енглеско гледиште усвојило. Парнице су дуге и скупе и сада кад још не постоји међународни суд, а шта би тек онда било? И престиж самих држава би на послетку мању штету трпео ако би међународни суд претресао и мењао одлуке не највиших већ само првостепених судова.

Код другог, трећег и четвртог питања, као што видимо, немачко гледиште својим разлозима и практичном вредношћу имало је превагу над енглеским. Енглеско мишљење је се међутим показало правилније од немачког у питањима петом и шестом, питањима од великог значења, свакако најважнијим по саму установу суда. Пето питање се тицало перманенције суда. Немачки делегат Криге трудио се да придобије одбор за пројекат своје државе, пројекат по коме суд не би био перманентан већ би се за сваки рат образовао ad hoc. Признајући да би перманенција суда била корисна у толико што би створила континуитет у суђењу, Криге је ипак остајао у уверењу да је нелогично давати стални карактер суду који треба да функционише само у једноме абнормалноме стању као што је ратно. Али он је остао усамљен; сви други беседници говорили су у прилог енглеског пројекта то јест у прилог перманенције суда. Хауард је пледирао сталност суда ради престижа, стварања традиције, континуитета у суђењу. Барбоза је тврдио да никоме не могу улити поверење случајне, ефемерне, променљиве установе какав би био суд по немачком пројекту. Судије наименоване само за време трајања једног рата не би могли имати ни потребно знање јуриспруденције, ни рутину у суђењу, ни моралну независност; најзад при њиховом избору не би могло бити ни довољно објективности ако би се одређивали у почетку једног рата и само за тај рат. Немачка аргументација је изгледала врло сиромашна и слаба пред таквим изобиљем разлога за перманенцију суда; њена логичност морала је положити оружје пред практичношћу противничких разлога.[1] Шесто питање

[1] Као што примећује један писац, сталност суда била би бесмислена само у случају да државе усвоје какав опширан уговор о обавезном суђењу који би одиста учинио ратове врло ретким ако не немогућим; или случају

ANALI PFB | anali.rs

се односило на састав суда. Да ли да у суд уђу само правници, или да се поред правника уврсте и поморски официри као стручњаци? Да ли да судије одређују и зараћене државе као и неутралне, или на против да из суђења буду изузете судије означене од држава које се парниче? Криге је био за то да и зараћене државе имају удела у суду; он је предлагао да суд буде састављен од два виша поморска официра као представника зараћених држава и три члана Хашког Изборног Суда као представника неутралних држава. По његовом мишљењу би правично било, кад се већ врховно судство у споровима отмице одузима државама, да се не одузме сасвим, већ да се зараћеним државама које су до сад искључиво право суђења отмица имале, остави извесно учешће и у међународној јурисдикцији. Енглеско гледиште је међутим и овде било противно немачком. Хауард је изјавио да ће Енглеска пристати само на такав међународни апелациони суд у коме буду заседавали искључиво правници и то правници оних држава које нису парничари. Насупрот немачком пројекту, Енглези су предлагали да свака држава чија је флота већа од 800.000 тона одреди по једнога правника као судију и да се на тај начин склопи стални међународни суд за отмице. Већина у одбору била је за енглеско гледиште. Мартенс је истина устао да брани немачки предлог, тврдећи да треба водити рачуна о осетљивости зараћених држава, и да једино присуство маринских официра може зараћенима дати гарантије, да ће њихови интереси бити поштовани. Али већина није се толико бринула за интересе зараћених држава. Јачи разлог од осетљивости држава била је потреба стручног знања маринских официра, међутим та њихова стручна помоћ могла се постићи а да им се не да онолико учешће у суду колико су Немци желели. Ако Немци налазе да је суду потребно стручно знање маринских официра, рекао је Американин Чот, то није разлог да се маринске официри изједначе са судијама; довољно је да маринске официри буду при суду као вештаци и саветници који ће давати сва потребна

да се огласи неповредност приватне својине и на мору и да се не гони ратно кријумчарење. У тим случајевима би посао међународнога суда био тако незнатан и редак да би његова сталност била апсолутно неоснована (Bustamante, La Seconde Conference de la Paix, p. 494).

објашњења.[1] Енглески пројекат је у одбору наилазио на опозицију једино у погледу начина бирања судија: поједине државе су се буниле против тога да судије одређују само оне силе чија је флота већа од 800.000 тона. Стални опозиционар великим силама Барбоза и овде је устао у одбрану малих и слабих и енглески систем подвргао оштрој критици. Зашто да се не резервише право бирања и онима који ће можда у скорој будућности достићи означену цифру? Зашто не допустити малим државама да буду бар по неколико заједно заступљене једним судијом, кад те мале државе скупа имају већи тонаж од многих великих сила? Кад се узме у обзир да би по енглеском критеријуму чак и Русија била искључена из међународног суда и да на послетку међународно судство ни по чему не може бити монополисано од стране оних који имају велике флоте, мора се признати да је енглески пројекат био у овој тачки несретно смишљен.

Осмо и последње питање тицало се подношења доказа на суду. Да ли да се одреди или не у самом уговору начин и ред на које ће парничари моћи доказивати своја права? То питање је дало прилику норвешкоме делегату да обележи као неправно поступање поморских судова у извесним државама који доказивање права својине намећу оном коме је ствар одузета место ономе који је одузео ствар. У подкомисији се међутим ни то питање није могло дефинитивно решити, и дискусија се завршила а сагласност постигла свега у два питања. Амерички делегат Чот је тада умесно приметио да није ни чудновато што се до сагласности није могло доћи. Кад год је потребно извесно попуштање, извесна помирљивост између супротних или различних гледишта, то се попуштање може пре постићи у једном ужем одбору од пет до седам чланова него у комисији од стотину лица. Због частољубља и националне осетљивости који су у толико већи у колико је скуп многобројнији, један делегат неће пристати у скупу од стотину лица на она одступања од својих принципа и мењања становишта на која би у друштву неколи-

[1] Ваља приметити да је оно поморско право у питањима отмице које данас постоји дело правника а не маринских официра; оно је створено правничком доктрином и јуриспруденцијом судова у којима су најважније одлуке донели опет правници.

ANALI PFB | anali.rs

цине можда и пристао. Да би се постигла жељена сагласност треба дакле учинити покушај са једним ужим одбором.

Мисао америчког делегата наишла је у подкомисији на добар пријем. На предлог председников одређен је такав нарочити одбор са задатком да изравна разлике између енглеског и немачког гледишта. Састављен од само тринаест лица,[1] одбор је уливао наду да ће моћи свршити оно што цела подкомисија није била у стању да уради. У ствари, кад је се сакупио у прву своју седницу 12 августа, одбор је пред собом имао посао сасвим друкчији од онога ради кога је састављен. У међувремену од месец дана, енглеска и немачка делегација успеле су биле, узајамним концесијама и захваљујући посредовању других делегата, да се сложе на свима спорним тачкама. Посебним преговорима, изван оквира званичнога рада конференције, постигло се оно што се није могло остварити у седницама подкомисије. Створен је нов пројекат уговора који је био резултанта двају пројеката енглеског и немачког али који је услед учешћа француских и америчких делегата означен као заједнички пројекат Немачке, Сјед. Амер. Држава, Француске и Енглеске. Тај пројекат је стављен на дневни ред одбора; и у место да се сам труди да постигне споразум, одбор је наишавши на готов споразум имао само да претресе заједнички пројекат и у њему учини измене које за добре буде нашао.

Дебата одборска нити је дуго трајала (свега три седнице) нити је пројекат много изменила. Као значајније измене споменућемо само нови чл. 16 по коме се даје право једној зараћеној држави да преко утврђенога реда има свога судију за време рата, ако иначе није те године у суду заступљена; тиме се дакле потпуно осигурава примена правила да свака зараћена држава мора бити једним судијом у суду представљена. Друга важнија измена је у томе што пресуду неће потписивати све судије већ само председник суда и главни секретар. Она је унета у уговор на предлог Ламаша. Судије могу бити разних мишљења и пресуда се може изрећи противно гледишту мањине; међутим саветовања су тајна и

[1] У одбор је ушло председништво комисије, по један немачки, енглески и француски делегат (Рено, Криге и Фрај) и по један делегат од шест држава, од којих је три назначила Немачка а три Енглеска.

ANALI PFB | anali.rs

разлике у мишљењу међу судијама не треба да изађу на јавност. Комбиновањем тих правила са захтевом да све судије пресуду потпишу, дошло би се до једног апсурдног резултата: да мањина потписује једну пресуду противну својим мислима не могући при том изјавити своје одвојено мњење, да потписује дакле као своје мишљење оно што је можда томе сасвим противно. Измена је као што се види врло умесна, и чудновато је да је немачки делегат Криге могао у одбору ипак, и после Ламашеве примедбе, бити за то да пресуду потписују све судије.

Једино питање које је одбору задало мало више посла било је питање о подели судијских места међу државама. То је онај исти камен спотицања који је, као што смо раније видели, онемогућио остварење сталнога међународног изборног суда. И овде је ваљало наћи начин да се потреба једнога малобројног суда доведе у склад са равноправношћу држава. Ни овде се међутим није могло успети да 44 државе учествују у суду од петнаест чланова на потпуно праведној основи.

И овога пута је устао у одбрану праведне класификације држава бразилијански делегат Барбоза критикујући предложени план поделе судијских места, ако не са оном упорношћу и јогунством као у дебати о сталном изборном суду, а оно извесно са истом говорничком вештином и са јачом и озбиљнијом аргументацијом.

По предложеном плану, суд би се састојао од петнаест судија и петнаест заменика. Од петнаест судијских места, осам изрично назначених држава[1] заузимале би стално осам места, а осталих седам би се распоредила на све друге државе тако да оне у суду учествују наизменично и неједнако (четири, три, две или само једну од шест година колико би свега трајао судијски мандат) према развијености своје трговине и јачини своје флоте. Тај план могао се лако критиковати и Барбоза није пропустио да то уради, чинећи замерке не толико самоме критеријуму узетом за класификовање држава колико начину примене критеријума на поједине државе.

ANALI PFB | anali.rs

[1] Немачка, Аустро-Угарска, Сјед. Америчке Државе, Француска, Енглеска, Италија, Јапан и Русија.

Барбоза је констатовао да је према његовој отаџбини Бразилији учињена велика неправда. Узимајући за основицу јачину трговачке флоте (као што су предлагачи нагласили), Бразилији је требало дати много угледније место него што је по плану добила. Бразилија, чија је трговачка флота 1901 године износила 217740 тона добијала је право само на једног судију за две године док су Белгија, Португалија и Румунија добијале право не само на једног судију већ и на једног заменика за исто време од две године и ако су њихове флоте по статистикама познијим од 1901 год. биле много мање од бразилијанске.[1] И то најзад није била једина неправда; било их је пуно других. Остављајући на страну факат да су осам места стално била заузета од стране осам великих сила и ако оне по својој флоти нису све биле најјаче, осталих седам места су распоређена била без икакве логике ни правичности. Русија је добијала стално место у суду а Шведска само учешће за две године и ако је шведска флота јача од руске (шведска 676000 тона а руска 636000). Јапан је добијао судију сталног, дакле за шест година, Шпанија за четири године а Норвешка само за две године, и ако је норвешка флота (1486000) већа и од шпанске (520000) и од јапанске (1276000). Од Бразилије је боље место заузимала чак Швајцарска која нема једне једине лађе!

Када је Ламаш приметио Барбози да трговачка флота није била једини критеријум за распоред држава већ да се водило рачуна и о војној флоти као и општем развитку трговине, Барбоза је одговорио да је убеђен да би се и са тих гледишта могле констатовати неправде. То своје убеђење је и документовао у седници за том, показавши да су државе неправедно распоређене и са гледишта развитка војне флоте и трговине.

Ако се води рачуна о развитку трговине, трговина бразилијанска (2155588000 д.) јача је од шведске (1434891711), турске (1077022200), румунске (794639379), норвешке (729896613), данске (563755000), португалске (498666666) и грчке (224 милиона динара). Међутим у распореду су све те државе претпостављене Бразилији. Ако се узме у обзир војна флота, Бел-

ANALI PFB | anali.rs

[1] Белгијска флота је износила 102000, португалска 113535 а румунска 94007.

гија војне флоте нема никако, а флоте шведска, норвешка, грчка, румунска и португалска мање су од бразилијанске. Ни са тог гледишта се дакле не може оправдати запостављеност Бразилије.

Завршујући свој други говор, Барбоза је поставио своје захтеве. Они су били врло умерени. Усвајајући предложени критеријум, бразилијански делегат је само желео да се извесна неправедна размештања држава исправе. Његов крајњи захтев је био да се бар Аргентина, Бразилија, Мексико и Чили ставе на равну ногу са Норвешком, Турском, Румунијом, Данском, Португалијом и Грчком, ако ништа друго. Одбор није примио његове захтеве. Предложени распоред држава усвојен је је са 10 против 1 гласа, и кад је одборски рад изнет пред прву комисију она је се придружила одборском мишљењу. Барбоза је узалуд покушавао у седници целокупне комисије да продре са својим захтевом; остао је готово усамљен.

Др. Милета Ст. Новаковић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

ЗАКОНОДАВСТВО У XVIII И XIX ВЕКУ У ЦРНОЈ ГОРИ

Права историја Црне Горе још није написана. И ако је о Црној Гори много писано и на српскоме, и на рускоме, и на францускоме, и на немачкоме и на талијанскоме језику, тек се у последње доба почело писати о њој и о њеним владарима, на основу докумената домаћих и страних. За коју годину ће се имати према томе, истинита историја ове друге, сада потпуно самосталне српске државе. Неколико докумената ћемо и ми саопштити нашим читаоцима, остављајући за други пут опширан коментар о њима. У њима је један добар део историје Срба у Црној Гори за владе владике Петра Петровића I, Владике Петра Петровића II. (Владике Рада) и Кнеза Данила I.

ANALI PFB | anali.rs

Ова документа су *Законик Владике Петра I. Решење Сената*, под владиком Радом, и *Законик Кнеза Данила и Решења сенатска* за време њихове владавине.

I.

Законик владике Петра I.

Овај законик је први писани законик за Црну Гору. Рукопис његов налази се и данас, сигурно у Дворскоме Архиву на Цетињу. Први пут га је издао Нил Попов 1847 године као додатак својој књизи „путовање кроз Црну Гору". Други пут га је издао, опет као додатак, уз своју „Историју Црне Горе". М. Медаковић 1850 године („Законик општи црногорски и брдски", Земун 1850 г.). Он га је преписивао са рукописа, и казује да су првих шеснаест чланова били исписани руком самога владике Петра Петровића I., Светога Петра цетињскога. Мени су на Цетињу исто то казивали, са додатком да су свих првих шеснаест чланова врло лепо и читко исписана. По другоме једноме документу који ћу саопштити ниже, и који сам видео у оригиналу, владика је врло лепо готово калиграфски писао. Из Медаковићеве историје прештампао је законик К. Јиричек у својој збирци „Свод закона славјанских". И то је трећи пут. Четврти пут га је издао Стево Петровић-Његош, и додао му један кратки коментар и неке интересантније податке о истоме Законику, које ћу и ја узгред помињати. О истоме Законику писао је у „Раду" југословенске Академије Костантин Вујић, професор загребачког свеучилишта (књ. 96. — св. XXX.). И ово ће бити кратак али добар коментар овога законика, за који Медаковић, не бих рекао са много права, каже да није први црногорски писани законик. По Медаковићу је постојао некакав ранији законик, који је као био изгубљен у ратовањима с Турцима.

Овај законик има тридесет и три члана. Првих шеснаест чланова обнародовани су и потврђени 1790 године. Других седамнаест чланова обнародовани су и потврђени 1798 године, 18 октобра, на Лучин дан 1798 године, дан када се законодавна скупштина у Црној Гори састаје потврђена су сва тридесет и три члана овога законика.

Овога истога дана обнародована је и потврђена понова т. зв. закона стега од 20. јунија 1796 године, када је имала шест чланова.

ANALI PER | anali.rs

Овај законик и ову закону стегу скупштина је понова изгласала 17 августа 1803 године, и на оба се заклела. Самовоља народа нагнала је Петра I да сазове ову скупштину

од главара, те је она поново изгласала законик и стегу, уневши неке измене о суду под именом кулука.

Законик је био изгласан, примљен али Св. Петар није имао никакву снагу или организовану силу, да намора Црногорце да се по њему управљају и његове одредбе испуњавају. Сва његова сила лежала је у благослову, молби и клетви. Наређивао је благосиљајући, а кажњавао тешким клетвама. Сигурно је, међутим, да Црногорци нису слушали. Нарочито су се противили свакој порези. Милаковић прича да су исти они који су 17 августа изгласали законик, већ на Малу Госпођу 1803 године одрекли се њега у колико се односи на порезу.

Навешћемо један документ како владика Петар ради да би прибавио поштовање закону и поретку у земљи. Документ је један проглас пре поласка у Русију.

„От нас владике Петра Петровића благодарном, господин Стефану Перкову и свој гвардији катунској и осталијема главарима и свијема Катуњанима поздрав и благословеније.

„Дајем браћо свијема на знање и објавленије ево пођох браћо пут Русие у нашега високо славнога покровителја цара русискога но свиема остављам тежки аманет божи држите се у слогу и у единство и у послушание исти суд и држите и прођите се от четах и лупештинах от граховлајанах доклем ако Бог да и ја дођем тамо и за то ја вас свијех молим и силнијем Богом и свом силом божом заклињам у три пута и у триста путах кои ли ме неће послушати моие писмо и мои суд таквога остављам под жестоко проклество да је проклет он и његов дом и да га сила божија истражи од жестоке људске губе и сувише вама гвардин предаем аманет божи држите суд и правду што наиболје можете и ко и ве не хоће слушат но кои учини смутњу то от вас гвардије то други Катуњанин таквога ћерате и с моиом руком и запишите га да ми га предате у писмо када дођем е ви даем чисту и божу веру хоће се заисто таквием сва земља стећ ако Бог да и ја дођем дома ви сви браћо знате ја бих мога живоват и служит свету Госпођу и не бих био мертав од глади но пођох преко толико краљевинах и туђих земаљах и местах и ризикам своием животом евиђу есмо у велику муку и неволју и ћескоту међу два силна цара туђе

пак ризикам е да би се смилова Бог и наш цар да би штогођ било за боље за јадни и неволни наш народ коие у неволју и у ћеокоту и живјет не може никако ако се што не учини с помоћу божом и нашега цара но се држите и слушате суд да се не каите жестоко и хоћете за наго — кога не узхоће слушат ва прочем есам правиама и послушниема доброжелетел и молим Бога за свакога.... онога да му Бог да свако добро и срећу добру, амин..... тливоме и непослушноме погибија от Бога и от нас и да сте здраво и стои сваки у памет"....

Законик владике Петра Петровића I. носи овај наслов. „Законик општчи црногорски и Брдски".

Заглавље је овако:

„Воимја Господа Спаса Нашега Исуса Христа, Амин.

„Находећи се ми главари и старешине и остала браћа наша из свакога племена и наше слободне области Црне Горе и Брда на јединокупни сабор и вијећу у Манастир Цетиње 1798 года, октомвра 18 дне, сви једногласно и договорно установисмо закон, по којему се напријед можемо владати и управљати на изглед прочијех народах от свјета, а то како њиме у 33 тачке саборно учињеноме по реду изговора:

Овакав је текст самога Законика:

Прво

Призивајући великога Бога у помоћ и на обрану нам, потврдисмо једним гласом свиколици писмо наше августа истога числа, тојест на дан Преображенија Христова 1797 годни на Цетиње учињено, које се при овој књиги находи, и тако у истоме писму свакога издајника проклеству и анатеми предасмо и од сваке чести и поштења братскога испустисмо, тако и у овом садашњему потврдисмо и сувише рекосмо, да таквога општенароднога крвника и вас његов дом између нас искоренимо и да от њега никога не оставимо.

Друго

Будући јединство, мир, тишина и сваки добри поредак није могуће уздржати, ако сврху злога и самовољнога чоека не би кастига било, тога ради рекосмо, и зароку учинисмо, ако по данас Црногорац убије брата нашег Црногорца ол Брђанина или Брђанин Црногорца, без иједне кривице и нужде,

ANALI PEĆ | anali.rs

него од силе и опачине, да се такови убојица неможе никаквим благом одкупити, но ако се ухвати да буде објешен, ол' камењем побјен оли огњем из пушака разнесен.

Треће

Ако тога убивалца не би могли ухватити, него да би изван наше границе у туђу земљу побјегао, то његово имуће да се има све, од мало па до велико, процијенити и од тога половину дати ономе, коме буде зло учињено а другу половину за глобу земаљску узети.

Четврто

Такови убојица и земаљски непријатељ и крвник да никада повратка на своју старину ни у друго мјесто међу нама имати не може; који ли би Црногорац или Брђанин тога злочинца примио и код себе држао, или га пратио и бранио, или таио и не ухватио, пошто чује и разумије злочинство што је учинио, таквога једнако ћерати и кастигати како и самога убивалца будући се његов друг и бранитељ учинио. По чему зли људи, кад не буду имати бранитеља, неће имати јакости чинити зло, како су се научили, а бранитељи неће злочинце бранити, када за њих стану плаћати и суду одговарати.

Пето

Ови рукоставник и убојица ако би се икад у којему драго мјесту ухватити или убити могао, да га најкрањи Црногорац или Брђанин једнако убити може, колико и они којему је он брата убио, и тако да се пребије један за другога, а прави да не може мјесто кривца платити.

Шесто

Ако који пушком или ножем рани кога у свађу када се инадом и придом око чеса заваде, то да се имају пред судом довести и да суд с почетка разабере све по реду који је започео инад и свађу, за коју ли ствар и нужду и који је зачео први бој чинити и оружје прихвати против својега брата Црногорца. У вријеме, када може суд расудити такове ствари и више и када је забрањено да се не чини бој и самовољна освета, тако даклен познавши све како је било и колико се

ANALI PFB Lanali.rs

који у кривици находио, кметовати рану према чеса буде праведно, разбирајући и остале од једнога или обојице учињене сагрјехе поставити каствиг, ђе се пристајао буде.

Седмо

Који Црногорац оружјем или дрвом или каменом удари и рани на правду Божију кога од силе и опачине — да се јунак назове ђе прилике и потребе од јунаштва није, на таквога да се рана и глоба двоструко суди.

Осмо

Ако пак који удари брата Црногорца ногом или камишем, такови да плате за онај ударац цекинах педесет, ако ли га они убије, пошто буде ударен, за њега да поговора није, колико ни на лупежа који у крађу погине.

Девето

Могло би се догодити, да се коме пушка омакне, или којим другим начином да нектећи чојка рани или убије, како се то на многа мјеста догађало, но таковно зло пристоји судом лијечити, колико се може боље учинити.

Десето

Ако који убије чојка напастника врху себе бранећи се и заклињајући се Богом, да се от њега прође, и он неуступи, него преко тога погине, и то зло ваља судом лијечити као и оно не хотице учињено.

Једанаесто

Који чоек узме туђу жену иза жива мужа или ограби ђевојку, коју му небуду ђевојачки родитељи оли својта и близика ђевојачка, која родитеља живојих нема по обичају и закону архипастирскоме дали, такови да се има ћерати како беззаконик и грабитељ туђе дјеце и да му стана у нашу земљу није, а његово имуће да се процијени и раздијели, како и онога који самосилно чојка убије.

ANALI PFB | anali.rs

Дванаесто

Који поп вјенча чоека с женом иза жива мужа, али мсђевојкоуграбљеном на силу или с другом коју закон не-

допуштаје вјенчати, такови да будет лишен свештенства и прогнан из нашега обшчества безчастно како беззаконик и проклети хулитељ закона Божија и како губитељ душ христијанских.

Тринаесто

Ако лупеж погине, али се рани идући у крађу, да за њега поговора није, будући сви договорно рекосмо, да га сва земља бије једнако како и Рукоставника.

Четрнаесто

Који ли се лупештина нађе од пријед него ли је вјера и зарука међу нама на Цетиње 1796 на Преображеније августа о дан утврђено, такве лупештине да се имају судити по староме обичају, а што се пак нађе у ово вријеме од стеге и преко вјере и заруке до сад украдено, али што по данас који лупеж украде, то да будет извершено како сетенција нашла прошлога годишта на Госпошчење учињена прошлога изговора; то јест за говедо мало али велико осудбиле цекиних дванаест и глобе земаљске цекинах десет. За једно улишче члан равним начином, како и за једно говедо и осудбина и глоба да се има судит и подмирит.

За брава малога или великога осудбина талијера пет а глобе талијера десет. За покрађе из куће, али из обора и остале различите лупешчине, разбирајући једно по једно редом и цијенити колико који створ асприх ваља, пак на прама цијеле поставити приличну глобу и осудбину, на примјер речи који створ један грош ваља, зато нека буде осудбине грошах пет а глобе грошах десет.

Ово се разгрније за сваку покрађу из куће и изван куће украдену и понешену не спомињући дјете лудо, које би што од дјетињске лудости учинило, али друго чељаде које лежи чисте свијести и памети.

Петнаесто

Који чоек хоће по данас продавати кућу или баштину или виноград или метех или дубраву, или остало своје неувижно имуће, нека најприје пита и понуди своју близику пред сједоцима, пак ако не би кћела близика купити нека понуди мергинаша, то јест раздијоника од баштине неби ли

ANALI PFB Lanalurs

он ктио купити, тада слободно нека продаје кому може у своје село њен у своје племе, само ваља да начини књигу најмање пред три поштена чојка или сједока, како је близику и жупанаше нудио и како они нијесу хотели или нијесу могли купити. А који буде књигописац нека своје име и презиме подпише, такођер годиште и дан од мјесеца да се чисто знаде и када је књига писана и на које мјесто пред коима именом и презименом сједоцима, од којега су пленили били сједоци и како су ови подписали или неумјејући писати крсте учинили за више вјероватије како је продаја по закону учињена и подпуно плаћено, а онако купова да не може бити.

Ово се говори по данас за оне који хоће што куповати а не за оне, који су досад куповали.

Шеснаесто

Сваки који има што искати или дуг, или повраћу или преузам или плиен или коју штету и похару, или осталу малу или голему ствар, нека ише судом и разлогом да буде помирен, а сам да узима ништа без руке суда, ако ли не послуша који, биће подложен глоби и кастигу према његове кривице, колико заслужио буде.

Будући све ово више писано договором саборним учинили и опет по данашњи августа 17 дан и 1790 года всеобшчим собрањем нашим разгледали и потврдили, за потребно судисмо приставити ниже следујушњег правила.

Седамнаесто

Знајући да највише зла и крвоплиће у нашој земљи с лупежах бива, и да су томе највише родитељи криви, који испочетка нехоћеју своју дјецу с добрим дјелом васпитати, и ни у страху божијему содержавати него их још њекоји уче и силују да туђе имање грабе и краду, а да свако зло и беззаконије чине, како што су и ови чинили, тога ради рекосмо и с овим капитулом стабилисмо, који лупеж по данас украде вола или коња у којему драго мјесто у Црној Гори и у Брдима или у Приморју нашој браћи пријатељима, који се находе у цесарокраљевској земљи и држави, да се такови лупеж има проћерати једнако како и убиваоц који самосилно без сваке кривице человјека убије, будући када украде ту-

ђега вола или коња он сву чељад од онога дана уцвајели, више него једно чељаде да закоље, а особито сиромаш, који другог коња ни вола нема нити су вриједни стећи да таково купе, но да продаду башчину или друго сиромашство и имање и тако да остану без њега за прибавит животиње, без којега живјет немогут; ако ли лупеж по данас украде брава, или коју другу ствар, која ваља као један брав, то је за први пут да има платити како у четрнаестом правилу говори; ако ли се пак и други пут у таковој крађи нађе, да се има судит и кастигат, као и они, који самовољно убиство учине, зашто се већ лупежи трпјети и подносити немогу; даклем нека сваки у будушче знаде што га допанут хоће ако се у лупештину обрати; а родитељи нека своју дјецу уче да с миром стоје и нека се не лакоме на лупештину, коју су се научили јести од туђе муке, што им синови доносе; такођер и сваки домаћин от куће, нека своју браћу и чељад на добри начин оставља и учи да зло не чини и туђе не краду, јер и онако биће им жалост када који за злочинство буде от суда кастигат.

Осамнаесто

За садржати с Приморцима мир и тишину сусједску, које приноси на обоје стране взаимну корист и срећу забрањује се свако самовољство и освета. А што који Црногорац имаде од Приморца искати, то нека иште по путу суда, јер иначе биће подложен кастигу; на исти начин, који би међу нама смутњу чинио или зло у Црну Гору и Брда приносио што се тиче мртвих главах, које су неки Приморци нашим дужни, и то нека стоји како и њихове главе и ране, које су наши њима дужни и у толико биће вријеме да сваки судом одговори, и да плати колико се који дужан находи, само нека од наше стране заћевица и самовољне освете не буду, која може на непослушног кастиг и теготу навести; а Правитељство, које има от свијех нас постављено бити, да управља обшченародне после, биће у дужости за то и све остало што би се посад догодило, мислити; даклен и сваки Црногорац и Брђанин нека се спомене да сам по себи без питања суда и правитељства не чини.

ANALI PEB Lanali.rs

Деветнаесто

Познато је свакоме да пазари служе за корист народа и да се без пазара живети не може; али и то нека сваки

знаде да они имају бити мирни и слободни без сваке мутње и кавге, на исти начин како и црква; но будући неразумни народ по својему самовољству нити једно нити друго пази него највише инате и прице и кавге пред црквом и на пазаре чине, от чега не само пазари остају у смутњи и народ жалостно враћа се натраг без својега удовољствија, него црква Божија налази се поругана и обесћашћена, зато сам Бог пошиље кастиг на такови народ, који беззаконо у једном злочинству и мрзости живе, зато рекосмо и темељито стабилисмо, који Црногорац или Брђанин по овоме нашему састанку и договору зађеде пред црквом или на којему драго пазару инад и кавгу, да се има такови хватат и суду земаљскоме предат.

Двадесето

Ни један народ не може бити честит ни срећан, у којему законитога суда и доброг правитељства нема ни једно правитељство без помоћи стојати не може: зато дакле сви народи на свијету на свако годиште дају у општу мирију порјез, колико је у којему мјесту и држави речено; а то не дају за друго, него за самиех себе, да се на оне новце држи правитељство и судници и војска, која ће их непријатељске напасти бранити и чувати од сваког злога и опаког чоека, да они могу мирно и без свакога страха своје после оправљати, и спокојно и мирноћи живити. А то је и нама од највише потребе и тако учинисмо да свака кућа даје годиште парах илити динарах шестесет. Будући наш Преосвјешчени Господин Митрополит и Кавалер Петар Петровић најпрви дао цејели даход од свих земаљах цетињскога Манастира, које се раходи у Синачки читлук, и ове новце да има сваки кнез с главарима от своје кнежине сваке године сабрати и на ден рождества пресвјатија Богородици у Манастир на Цетиње и ће правитељство буде доносити и од правитељства писмо узети, који он може у своју кнежину приказати, нека сваки знаде како је и колико новаца предао јест; а на ове новце биће садржати људи, који ће по законима судити.

ANALI RFB | anali.rs

Двадесет прво

Находи се међу нама људих, који често за малу ствар позову другога на мејдан, али неће да дјеле сами јунаштво,

него један и други кликују и купи војску, све што више може, па ето мејдана из пушаках, доклен начине по толико носилах и закрве народ, да се њихова дјеца кољу, а мегданџије на страну здрави и весели, нити који чини ни приступа, ђе може погинут.

Тога ради нека сваки знаде ако се по сад нађе такви мегданџија у нашу земљу, биће кастигом от суда земаљског и от свијех нас ћеран како злочинац и возмутитељ народа.

Двадесет второ

Када судци сједу на своје мјесто судити ствари по њиховоме разуму и разсужданију подносење.

Прво: ваља да се спомену, што они гласом народа по вољи Божијој за судце и правитеље постављени јесу, а не, како најамници, но како отци прави и љубитељи отечества.

Друго: молити се Богу, да им даде просвјешчениje разума силу мудрости, за познати што је праведно, свето и богоугодно.

Треће: пазити своје објешчаније и заклетву да непреступе или по хајтеру суде, него по правици малому како и великому, јербе суд Божи јест.

Четврто: слушати једне пак и друге стране разлоге редом и недопуштавати прете олити ријечи давуимје да један другому у ријечи улази и прекида говорење, него када први изговори, нека други почне говорити, и нека обоица говоре тихо без ината и вике, како може писар и сваки судац њихове разлоге записати и разумјети, а ђе потреба буде којега припитати, да опет каже, што није први пут чисто изговорио, или да није заборавио што казати, то нека један судац пита, а не свиколици, и пошто обје стране на пуну вољу изговоре свеколике своје разлоге, тада нека се уклоне, за учинити судцима мјесто слободно да они могут све по реду чисто разабрати и сентенцију праведно по начину учинити, која ће се давати ономе, којему се пристоји; а друга једнака при канцеларији правитељства у записану књигу остављати.

Двадесет треће

ANALI PEB | anali.rs

Ако који судац зачне кога у суду судећи бранити, немоћи доказати разлога и правице зачетаја брани и не разбирају мисли своје дружине, него само да се његова ријеч

броји а не другога, који правије мисли имаде, и ко бољи разлог о правици доноси, такви ствера себе и каже, да је хајтерија, митнак, и возмутитељ суда а не истинити судац и правитељ народа, зато има бит не само прогнан и лишен вјечно сваке главарске чести и поштења, него и сувише подложен жестокому кастигу, такођер и они, који би за мито или за пријатељски хајтер или по својему неразумију икакове тајне открио и казао што управитељство за општенародну корист чини, или говори потајно и сакривено; јер ни једно дјело номоже напредовати желасмим путем кад се међу дружином издајник и шпијон находи.

Двадесет четврто

Ако се нађе да који судац заиште или узме от икога мита навластито за оправдати кривца, и окривити правога чоека, такови да се има из суда безчестно прогнат.

Двадесет пето

Кои чоек по данас обећа или којему судцу даде мита, и ако се то дознаде, неће бити потреба искати надаље, него ће он сам тием митом себе открити и казат да нема правице ни разлога супрот онога, с којим се хоће пред судом правдати и зато има бити осуђен као кривац под затвор у тамницу да стоји за сваки цекин нећељу данах, а то мито, који буде дао или обећао да пође у општчу миријy, и да се обећа и даде соку, који би насочио унапријед судца митника из оних главарах, што су по договору земаљскому за суднике и управитеље земаљске постављени или осталога чојка, који би икаквому судцу дао или обећао мито.

Двадесет шесто

Сваки мали или велики Црногорац или Брђанин остаје у дужности поштене и добре судце које смо добровољно изабрали и по согласију и договору за суднике поставили слушати, почитовали и љубити сваку чест свијема наносити. Ако ли се који нађе да речене судце обезчести и осрамоти, то ће свијех нас, који смо их поставили осрамотити и ми ћемо таквог искат, да свијема за безчест и срамоту одговори.

Двадесет седмо

Када судци неби једнаке воље и сагласија били сврху које ствари, коју би кћели судити, него једни овако, а други онако расуждавали у такву згоду ђе буде виши број судаца остаје јакост од разлога на њихову страну, али да по души реку, да они то без свакога мита и хајтера својим разумом познају да је праведно како говоре.

Двадесет осмо

Ако би који кулукчија заметнуо немир и смутњу међу дружином, таквога нетрпјет него одма послати дома, а искат от онога племена којег другог на мјесто његово добродјетељна и у дружину погодна чоека, такођер отправит и непослушна или ленива и безбрижна кулукчију.

Двадесет девето

Будући како судци и управитељи тако и кулукчије на обшченародни трошак постављени да непазе на работају друге него земаљске после и по начину, да испуњају како ће бити у земљи мир и тишина боља, по чему ни један не може бити слободан ходити за своима послима дома, или на своје путеве и трговину, него стојати до реченога времена на службу вјерно, како су на то и постављени.

Тридесето

Када се која мала или голема штета от похаре жита, сијена, винограда, бостана, зграде, разсадника, или које му драго ствари у које племе неотице учињена то догоди, остаје кнезу или главарима од племена да процијене и да чине похарнику нека штету без свакога даљнога одмицања плати; ако би силом и задарицом навластито похарао, таквога суду земаљскоме објавити, да буде кастигат како злочинац супротивник тишине земаљске.

Тридесет прво

Свако, којему би напастни чоек учинио коју малу или велику пакост и штету или преузимом и дерачином или другим самосилним и грабителством, нека прикаже суду земаљскоме а нека се сам своје воље не свети.

ANALI PFB | analis

Тридесет друго

Како свешченици у свешчене дневи у црквама, такођер кнезови и старешине од племена јесу дужи, свага домаћина од куће научити и свакому говорити, да мирно у љубави са сваким живе, да се Бога боје и да зло говорити и чинити престану и да се спомену и разумјеју ове сетенције, илити кастиге које смо сви договорно учинили сврху свакога злочинца, и то нека сваки домаћин од куће запамти и својој дјеци и чељади каже, да се чувају од кастига, от којега неће се моћи откупити, ако зло учине, будући сетенција учињена за свакога прије него ли је који зло учинио, и свакоме напријед казано, да ни један после не може рећи, да није знао, што закон за које зло одговара. Знаде даклен сваки, зашта смо се свиколици договорно прво у Манастир учинили у Стањевиће, пак опет на Цетиње потврдили и сувише што је мањкало приставили.

Тридесет треће

Дужност свакога сина отечества веже и понуђа да он буде вјеран и уздан у својему отачеству, и да га ниједно благо и богатство од тога раздвојити неможе, нити га подмитити, да се назове издајник и невјерник своје браће и отечества; у ову се дужност ми свиколици находимо, будући сви рођени и васпитани у једном отечеству, али по несрећи мало је нас који ову блажену и сваке чести и похвале достојну дужност, познајемо; дај Боже! што би она у познање наше свима дошла и што би ми прави синови и љубитељи дражајшег отечества савокупно и нераздвојено и унапријед могли називати се. По чему и потребно јест да како судци и управитељи, тако и сваки, који на опште народну својега отечества службу опредјељен и постављен будет, имаде најприје учинити заклетву от вјерности по ниже писаном начину, како се то чини међу свијем народом и у све велике и мале државе.

За сахранити и уздржати све ово вишенаписано и на тридесет и три *члена* раздијељено, учинисмо свиколици заклетву, целујући чесни и животворјашчи крст и свјатоје Евангелије, при том и свјатија мошчи великомученика Пантелеимона.

На Цетиње, Августа 17 числа 1803 года. Под знаменом всеобшчаго Барјака.

ANALI DFB Lapalir.rs

Законска Стега.

Во имја пресвјатија јединосушчнија и јединославнија приснопоклаањаемија и нераздјелнија втријех ипостасјех животворјашчија троици отца и сина и св. духа Амин.

Ми главари и старјешине и вес због црногорскога обшества будући днес собрани на једино мисто, видећи што Турци ваздашњи христијанскога рода непријатељи собирајут војску и чине све војничке приправе радећи ден и ноћ јавнијем и тајнијем начином како би нас и нашу браћу Брђане разурили и под своју власт и тиранство подложили, и ђецу нашу у вјечну невољу и робство затворили, и под жестоки јарам варварски порабошченија поставили; тога ради сви јединокупно и договорно рекосмо и темељито стабилисмо и утврдисмо како ниже сего изговара:

Прво

Призивајући пресвјатое имја Господа Бога вседржитеља у помоћ нашу, друг другу, племе племену, нахија нахији тврду и чисту вјеру и ријеч од чести и поштења дадосмо да се издати и преварити међусобом нећемо.

Друго

Рекосмо и заклетвом утврдисмо, да ће гођ би непријатељ окренуо и на коју би страну на нас и на браћу нашу Брђане ударио да хоћемо један другоме бити у помоћ и за благочестиву вјеру нашу христијанску војевати и своју крв пролити и љубезно отечество и дражајшију вољност и слободу зашчишчити; цркви свјатија и монастири, и доме наше, жене и дјецу нашу с помошчиу всесилнаго втроиције славимаго Бога оружјем нашим бранити.

Треће

От дневи данашњега и унаприед ако би се нашâ који Црногорац, оли које село, али племе, или која нахија, да буде издајник јавнием или потајнијем начином, таквога сви једногласно предасмо вјечноме проклеству како Јуду предатеља Господња, и како злочестиваго Вука Бранковића, који издаде Србље на Косово и вјечну мрзост и проклество от народа на себе привлече, и от милости Божје отпаде, и таквога брацкога и христијанскога крвника и издајника, који би се

нашâ, не само по вјечноме проклетству предасмо и рекосмо да га буде анатема и да јест пред Богом сиго свјета и будушчаго одговорник за све, што би зла и приеваром и издајом учинио, него и крв наша на њега и да чада његова от земљи на небо, јако же Авеле да вопијет и да останет како кров Христа спаситеља нашего народ Јеврејски.

Четврто

Таквога издајника увијек от сабора и обчества нашега отлучисмо да чести и пошчења нема него он и род његов да останет во вјек у срамоту и безчест, како издајник вјере и закона и хулитељ имена Божија и крвник свега нашега народа, и ако би Бог у наше вријеме уздигнуо и послао кога гођ овом земљом управљати и владати, али послије нас у вријеме наше дјеце и насљедника; то ми таквому господину и дјеци нашој остављамо ово писмо за изглед, да и у то вријеме и во вјек ови издајник и његов род да немају чести ни пошчења ни остале милости никакве, него да будет како род клетвопреступни и пријеварни, у ненавист свакому и мерзост.

Пето

Све ово вишеписано договорно рекосмо и нашом заклетвом утврдисмо, целујући честни и животворјашчи крест и свјатое Евангелие и својеручно подписасмо и крсте који писат неумјесмо нашијема рукама учинисмо.

Шесто

И свака нахија да прими и узме по једно писмо, које хоће држати у своје руке, да се находи от рода у род, а у Митрополији једно остависмо, које има бит сахрањено међу грамате и хрисовуље царске и свакому царскому, краљевскому или принцискому двору и посланику приказано.

Јоан Радоњић, црногорски губернатор сердар Јово Петровић, Кнез Вуко Богдановић, и остали сви главари од све Црне Горе.

Јов. М. Јовановић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

ANALI PFB | anali.rs

ДРЖАВНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ДАЛМАЦИЈЕ

ПРЕМА ХРВАТСКОЈ И АУСТРИЈИ

— СВРШЕТАК —

§ 12. Ово порезној снази примјерено размјерје полаг истих службених података, на којих темељу је земљам угарске круне приносбено размјерје за покриће трошкова заједничких послова са осталим земљама Њ. Величанства међусобно на 10 година установљено, чини за ово вријеме за краљевину Угарску с Ердељем $93^{5592201}$, за краљевину Хрватску и Славонију $6^{4407799}$ постотак.

§ 13. Пошто би пако свиколики чисти доходци краљевина Хрватске и Славоније ону своту, која би споменутом у горњем параграфу порезној снази примјереном кључу за трошкове заједнички послова на њих одпала, у садашњим околностима само тако покрити могли, ако би ове краљевине такођер већи дио трошкова за своју самоуправу потребитих у ту сврху подавале: с тога се краљевина Угарска обзиром на обнављење онога братскога одношаја, који је међу њом и међу краљевинами Хрватском и Славонијом од стољећа обстојао, драге воље сједињује с овим краљевинама у том, да се понајприје из доходака краљевина Хрватске и Славоније повуче становита свота, која се од времена до времена за трошкове самоуправе нутарње ових краљевина по нагодби установи, а остала свота од поткрића потребштина нутарње управе преоставша да се обрати за опће потребите трошкове заједничких послова.

§ 14. На темељу начела у предићем параграфу израженога с једне стране међу краљевином Угарском, а с друге стране међу краљевинама Хрватском и Славонијом слиједећа се склапља финанцијална погодба:

§ 15. Потребштина нутарње самоуправе краљевина Хрватске и Славоније за вријеме оних 10 година, док траје међу осталим земљама Њ. Величанства обстојећа нагодба, установљује се са 2.200.000 фор.

§ 16. Ова свота има се најприје са 45 постотаках од њихових изравних и неизравних пореза и других јавних доходака покривати, то јест толики постотак свеукупних доходака ових краљевина има се изручивати у ону хрватску-сла-

ANALI PER | anali.rs

вонску земаљску или муниципалну благајну, камо ће то здружених краљевина законарство или влада желити.

§ 17. Постотак од 55 из свих доходака јавних краљевинах Хрватске и Славоније имат ће се за покриће заједничких трошкова у заједничку државну благајну изручивати.

Године 1873. углављен је, мјесто овијех 6 §§, *овај* § *3:*

§ 3. §§ 15., 16., 17., 25., и 26. законскога чланка I. од године 1868. стављају се изван кријепости, а мјесто њих одређује се што слиједи:

Потребштина нутатње самоуправе краљевина Хрватске и Славоније имаде се за вријеме од 1. сијечња 1873. почињајући, док траје међу краљевинама круне угарске и међу осталим краљевинама и земљама Његова Величанства нагодба, склопљена гледе размјерја приноса на трошкове заједничких послова, прије свега покривати са 45% изравних и неизравних пореза и другијех јавних доходака краљевина Хрватске и Славоније, т. ј. толико постотака јавних доходака истих краљевина има се изручивати у ону хрватско-славонску земаљску и муниципалну благајну, камо ће то желити законодавство или влада здружених краљевина.

Педесет и пет постотака свих јавних доходака краљевина Хрватске и Славоније имаде се за покриће јавних заједничких трошкова изручивати у заједничку благајну државну.

Израчунање 45% чистих јавних доходака краљевина Хрватске и Славоније бива тако, да се од укупнога изравнога и неизравнога пореза, од прихода државних добара, лежећих у краљевинама Хрватској и Славонији и оних јавних прихода одбију само издатци, који су скопчани с расписивањем и утјеривањем пореза, — неразумјевајући амо трошкове заједничке управе финанцијалне — с администрацијом државних добара, с набавом или произваћањем и непосредним руковањем неизравних пореза, пристојба и иних јавних прихода.

Када неразвојачени још̃те дио војничке крајине буде дијелом или укупно, сједињен административно с краљевинама Хрватском и Славонијом, тер се за укупни тадашњи обсег краљевина Хрватске и Славоније буду могли установити коли јавни приходи, толи трошкови нутарње управе, — имат ће се, ако би се на темељу том показала потреба, да

ANALI PER Hanalirs

се преиначи горе наведена одредба овога закона, која за управне трошкове истих краљевина опредијељује 45% јавних прихода краљевина Хрватске и Славоније, — иста преинака, ако и не буде настао био рок, назначени у § 12. зак чл. I. од године 1868., са уважењем промијењених околности и правих потребштина краљевина Хрватске и Славоније удјелотворити начином, прописаним у § 70. зак. чл. I. године 1868.

Године 1880. уплављено је још и ово 5 §§:

§ 1. Све оне тражбине, односно дужности, што су од стране Угарске напрам Хрватској и Славонији или обратно од стране Хрватске и Славоније напрама Угарској у прошлости — рачунајући у прошлост и годину 1879. — до посљедњега просинца 1879. постојале под било којим насловом, имају се замјенито изравнаним сматрати, тако да од 1. сијечња 1880. из времена, што је пред тим даном трајало, међу Угарском, Хрватском и Славонијом не постоји ни једна како му се драго звала тражбина, дотично дуг.

§ 2. Прама оному од стране краљевина Хрватске, Славоније и Далмације у § 11. зак. чл. I.: 1868. признатоме начелу, да су те краљевине дужне прама својој порезној снази приносити оним издатком, који се се ишту за скупне послове, то међу земљама круне угарске и осталим земљама Његова Величанства признане, то међу свеколиким земљама круне угарске у зак. чл. I.: 1868. набројене: тој порезној снази примјерени размјер, на подлоги оних истих службених података, на којих је подлоги зак. чл. XIX.: 1878. угарскога сабора уплављен за добу до конца године 1887. приносни размјер земаља угарске круне на скупне послове напрам осталим земљама Њег. Величанства, установљује се за ту исту добу гледе Угарске са . . . . . 94.4·299·011.
гледе краљевина Хрватске и Славоније пак са 5.5·700·989.
постотака.

§ 3. Пошто ипак наведени у § 13. законскога чланка I. 1868. обзири трају још и у ово вријеме, пристаје краљевина Угарска драге воље и сада у то, нека се од прихода краљевина Хрватске и Славоније становити дио, који се за трошкове нутарње управе тих краљевина уплављује у овој нагодби, и за трајања ове нагодбе прије свега излучи, преостала пако иза покрића потрепштине нутарње управе свота нека се употреби на трошкове скупних посала.

ANALI PFB Lanali.rs

§ 4. На темељу изречених у горњих параграфа начелима углављује се међу Угарском с једне, међу Хрватском и Славонијом с друге стране слиједећа финанцијална нагодба:

§ 5. Потребштине нутарње самоуправе краљевина Хрватске и Славоније имаду се за вријеме од 1. сијечња године 1880. почимајући, док траје међу краљевинама круне Угарске и међу осталим краљевинама и земљама Његова Величанства нагода, склопљена гледе размјера приноса на трошкове заједничких послова, прије свега покривати са 45% изравних и неизравних пореза и других јавних доходака краљевина Хрватске и Славоније, — у колико ти приходи непадају међу установе § 6, овога закона — то јест толико постотака чистих јавних доходака истих краљевина има се изручивати у ону хрватско-славонску земаљску или муниципалну благајну, камо ће то желити законодавство или влада здружених краљевина.

Педесет и пет постотака свих доходака краљевина Хрватске и Славоније бива тако, да се од укупних изравних и неизравних пореза, од прихода државних додира, лежећих у краљевинама Хрватској и Славонији, и од оних јавних прихода, — у колико ови непадају међу установе § 6. овога закона — одбију само издатци, који су скопчани с разписивањем и утјеривањем пореза, — неразумјевајући амо трошкове заједничке управе финанцијалне, — с администрацијом државних добара, с произвађањем и непосредним руковањем неизравних пореза, пристојба и оних јавних прихода.

За оне порезне заостатке, који су до конца године 1867. укључиво постојали, а послије 1. сијечња 1880. унишли, ваља и у напријед § 30. законскога чланка I. 1868.

Када сада још под посебном управом стојеће подручје бивше војничке крајине буде, диелом или укупно, сједињено административно с краљевинама Хрватском и Славонијом, тер су за укупни тадашњи обсег краљевина Хрватске и Славоније буду могли установити коли јавни приходи, толи трошкови нутарње управе: имати ће се, ако би се на темељу том показала потреба, да се преиначи горе наведена одредба овога закона, која за управне трошкове истих краљевина опредјељује 45% јавних прихода краљевина Хрватске и Славоније, — иста преинака, ако и не буде настао био рок назначен у § 2. назочнога закона, с уважењем промијењених околности и правих потребштина краљевина Хрватске и

Славоније удјелотворити начином, прописаним у § 70. законскога чланка I. 1868.

§ 18. Између доходака оних, који ће се по §§ 16. и 17. за потребштину нутарње самоуправе краљевина Хрватске и Славоније и за трошкове заједничких послова подијелити, изузимљу се:

а) потрошарине од вина и меса, које се у краљевинама Хрватској и Славонији полаг досадање порабе надаље такођер на покриће обћинских потребштина обраћати могу;

б) доходци од листница у сљедству зак. чланка XII. год. 1867.

Мјесто овога параграфа, би углављен 1880. год. слиједећи §.:

§ 6.: „Параграф 18. законскога чланка I.: 1868. преиначује се тако, да се слиједеће ставке изузимљу од оних прихода Хрватске и Славоније, који се по смислу § 5. овога закона имају дијелити међу покриће трошкова самоуправе Хрватске и Славоније и међу покриће скупних посала:

а) у смислу законскога чланка угарскога XII.: 1867. приходи од царина;

б) потрошарина од вина и меса, која ће се у Хрватској и Славонији и унапријед моћи употребљивати на покриће обћински разхода;

в) жупнички бир од католичкога пука у беловарској жупанији, који ће такођер моћи служити покрићу аутономних трошкова Хрватске и Славоније;

г) војена опростна на зак. чланак XXVII.: 1880. основана такса, која — као доходак намијењен посебној сврхи — не може бити предметом раздиобе;

д) уведене угарским зак. чланком XXIII.: 1868. биљеговне пристојбе на жељезничка и паробродска подузетништва и на агенције осјегуравајућих друштава; провозаринскі порез, уведен угарским зак. чл. XX.: 1875. као и биљеговне пристојбе на поштарске товарне листове; — сви ови приходи неимају се прама перцентуалном у § 5. овога закона установљеном размјеру диелити, него ће се под насловом у овој точки е) наведених јавних прихода на корист краљевина Хрватске и Славоније рачунати паушална свота од 20.000 фор. сваке године, уз нарочити ипак увјет, да се ова свакогодишња паушална свота неће моћи ни онда миењати, ако

би се за трајања ове нагодбе којигод од неизравних пореза у овој тачки е) наведених било повисио, било умањио; напокон

е) они неизравни порези (дуван, сол, биљеговине, лутрија), који потичу из развојачене, но административно још с Хрватском неспојене крајине, такођер не иду међу оне јавне приходе, који се у смислу § 5. овога закона међу краљевином Угарском и краљевинама Хрватском и Славонијом дијеле".

§ 19. Ако би се земљишни опсег краљевина Хрватске и Славоније фактичним придружењем Далмације, или сједињењем управе војничке крајине повећао: доходци територија с краљевинама Хрватском и Славонијом сједињенога имат ће се такођер по кључу установљеном у § 16. и 17. подијељивати међу трошкове нутарње управе краљевина ових и трошкове заједничких послова.

§ 20. Обстојећи за сада земаљски намет, као што у краљевини Угарској, има се и у краљевинама Хрватској и Славонији спојити са државним порезима.

§ 21. Земљо-разтеретни намет пако има и надаље руководити земљо-разтеретно равнатељство ових краљевина, и финанцијално равнатељство има га у благајну земљо-разтеретнога равнатељства изручивати све дотле, док се подпуно неизплати земљо-разтеретни земаљски дуг краљевине Хрватске и Славоније. Са свим тим уздржаје се заједничко јамство краљевина угарске круне за овај земљо-разтеретни дуг надаље такођер, и у ту сврху можебит потребита припомоћ предујмиват ће се из заједничке државне благајне полаг досадањега начина и обичаја.

§ 22. Краљевски угарски министар финанција води извршбу (Executivu) у краљевинама Хрватској и Славонији гледе исправних и неизравних пореза, доходака од државних монопола, биљеговине, такса, пристојба и доходака од државних добара по равнатељству финанцијалном загребачком, које он именује.

§ 23. Они одјели земаљскога рачуноводства загребачкога, који руководе предмете у подручје аутономне владе краљевина Хрватске и Славоније спадајуће, подпадају у сваком обзиру одређивању ових краљевина. Ну посљедци вођених по овим рачуноводствима одјела закључних рачуна имат ће се заједничкому министру финанција приобћивати у

ту сврху, да се финанцијални податци свих земаља угарске круне подпуно састављати узмогну.

§ 24. Аутономна земаљска влада и области краљевина Хрватске и Славоније имаду у осигуравању и утјеривању јавних доходака са свом приправношћу подупирати органе заједничке финанцијалне владе, и точно испуњавати законите одредбе министра финанција заједничком сабору одговорнога.

§ 25. Ако постотак 45 од свиколиких доходака у гдјекојим годинама неби могао покрити сгора (§ 15.) установљену потребштину нутарње управе краљевина Хрватске и Славоније, тада ће краљевина Угарска мањак предујмити.

§ 26. Буде ли обратно споменути постотак 45 надвисио своту, која је за потребштине нутарње управе краљевина Хрватске и Славоније нагодбом установљена, то ће се вишак обратити на покриће заједничких трошкова.

На мјесто овијех §-а, углављено је године 1873. оно, што је наведено горе под §-ом 17.

§ 27. Ну буду ли доходци краљевина Хрватске и Славоније повећањем порезовне снаге надвисили онај дио заједничких трошкова, који би по кључу порезној снаги примјереном и у § 12. опредијељеном на њих спао: то ће вишак овај на располагање краљевинам Хрватској и Славонији припасти, без да би ове краљевине зато биле дужне оне своте накнадно покрити, које у предидућим годинама гледе заједничких трошкова уплатиле нијесу.

§ 28. Обрачунавање о доходцима краљевина Хрватске и Славоније има се начинити по начелима у предидућим параграфима споменутим, и таково скупа са закључним рачунима свих земаља круне угарске у исто вријеме предложити заједничком законодавству свију краљевина угарске круне.

Овдје испитани рачун приобћит ће се знања ради и сабору Хрватске и Славоније.

§ 29. Посебни исказ о доходцима краљевина Хрватске и Славоније моћи ће се почети водити послије оживотворења нагодбе и само с 1. сијечња године 1869. Док нагодбу не приму оба законодавства, и док је не потврди Њ. Величанство, бити ће прорачун од год. 1867. правилом гледе краљевина Хрватске и Славоније за дозначивање трошкова њихове самоуправе.

ANALI PFB | anali.rs

§ 30. Из порезних заостатака краљевина Хрватске и Славоније, који су до конца год. 1867. укључиво настали и који се утјерати могу, имаду се 63 постотка обратити на потребштине нутарње самоуправе речених краљевина, а 37 постотака усупрот спада у заједничку државну благајну.

§ 31. Право законарство гледе оних предмета, који су краљевинам угарске круне и осталим земљама Њ. Величанства заједнички, или се њиховим међусобним заједничким споразумом обављати имаду, као и гледе оних послова, који се у горњим параграфима за свеколике краљевине угарске круне заједничким означују, припада заједничком сабору краљевина угарске круне, који се сваке године у Пешту сазивати имаде.

§ 32. На том заједничком сабору бити ће краљевине Хрватска и Славонија по размјеру броја њиховога пучанства заступане са 29 заступника; овамо не разумјевајући град Ријеку с његовим котаром с разлога у 66. параграфу наведенога. — Ако би се број заступника угарскога сабора с временом промијенио, имат ће се број заступника за краљевину Хрватску и Славонију уз приуздржање размјерја пучанства установити по истим начелима, која буду употребљена код оприједеливања броја заступника краљевине Угарске.

§ 33. Ако се пучанство краљевина Хрватске и Славоније буди сједињењем управе војне крајине, буди сдружењем Далмације умножи: тада ће се број заступника сдружених краљевина повисити управо по истом размјерју, у ком се њихово пучанство умножало буде.

Мјесто овијех §-а, створен је године 1873. слиједећи:

§ 1. Сједињене будући с краљевинама Хрватском, Славонијом и Далмацијом двије вараждинске крајишке пуковније, војничка обћина сењска и беловарска, град Иванић и обћина сисачка: повисује се на темељу §-а 33. з. чл. I. г. 1868. у размјерју помножења пучанства од 29 на придесет и четири (34) број заступниках, што их имаде сабор краљевина Хрватске, Славоније и Далмације шиљати на сабор заједнички.

Ну године 1881. био је и овај § докинут и сада ваља оно, што је наведено мало ниже под §-ом 42.

§ 34. Краљевине Далмација, Хрватска и Славонија бирају своје заступнике на заједнички сабор из средине властитога свога сабора, и то за цијело оно вријеме, докле траје

заступничка власт заступника заједничке заступничке куће. — У случају ако би међутим распуштен био сабор краљевина Далмације, Хрватске и Славоније, остају њихови заступници на заједничком сабору тако дуго, док новосазвани сабор небуде изабрао друге заступнике.

Године 1873. било је углављено:

§ 4. Параграфу 24. законскога чланка I. године 1868. додаје се на крају алинеа слиједећа · „У случају споменутом имаде се сабор краљевина Хрватске и Славоније, рачунајући од распуста његова, за три мјесеца сазвати".

§ 35. Заступници краљевина Далмације, Хрватске и Славоније, који су у угарској великашкој кући прије године 1848. имали пра́во сијела и особнога гласа бит ће истим правом и у будуће чланови куће великаша заједничкога сабора све дотле, док се ова кућа на другијем темељима неуреди.

§ 38. Заједнички послови ће се на заједничком сабору, колико је могуће, расправљати прије свега и усастопце, тер ће се у сваком случају обзир узети на то, да се заступништву краљевина Далмације, Хрватске и Славоније остави вријеме најмање трију мјесеца за расправљање властитих самоуправних послова на домаћем њиховом сабору.

§ 39. Сви трошкови заједничкога сабора, дакле и дневнице и конаковина заступника краљевина Далмације, Хрватске и Славоније, намирују се из заједничке државне благајне.

§ 40. Чим краљевине угарске круне један дио задатака заједничкога свога сабора, најме установљење трошкова, потребитих за оне заједничке послове, које из прагматичке санкције произтичућим припознавају, извршавају средством посланства (делегације) из средине своје изабранога: то ће се по заједничком сабору између заступника краљевина Далмације, Хрватске и Славоније бирати толико лица у угарску делегацију, колкко захтијева кључ, по ком ове краљевине учествују на заједничком сабору.

Мјесто овога §-а вриједи оно, што је наведено за §-ом 42.

§ 41. Према томе се одређује, да ће се између заступника краљевина Далмације, Хрватске и Славоније од стране заступничке куће четири заступника, а од стране великашке куће један члан бирати у делегацију угарску.

§ 42. Ако се број заступника далм.-хрв.-слав. сабора умножи усљед замљишнога повећања у § 33. напоменутога: повисит ће се по размјерју том повећању одговарајућем број оних чланова, који се између заступника краљевина Далмације, Хрватске и Славоније бирају у делегацију угарску.

Мјесто ових параграфа углављена су г. 1881. слиједећа 4. §-а:

§ 1. Параграфи 32., 33., 36., 40. и 42. зак. чл. I. (XXX.) 1868., затим § 1. закона од 30. студенога (зак. чланак XXXIV.) г. 1873. стављају се, кад овај закон ступи у живот, изван крјепости, а мјесто њих ваљају слиједеће установе:

§ 2. Број заступника, што се од стране Хрватске и Славоније имају пошиљати у заступничку кућу скупнога угарскога сабора, установљује се за будућност, и то од онога часа, када послије изведене административне спојидбе војне крајине са споменутим краљевинама и њезино пучанство буде јур фактично судјеловало на уставном животу, да буде без обзира на размјер пучанства устављен — у сталној бројки од четрдесет, неразумјевајућ овамо град Ријеку и њезин котар из разлога споменута у § 66. зак. чл. I. (XXX.): 1868. Ако се кашњим којим законом број чланова угарске заступничке куће у обће промјени: онда ће се и овако установљена бројка хрватско-славонских заступника у угарској заступничкој кући у оном размјерју промијенити, у којем новим законом установити се имајући број свеукупних чланова угарске заступничке куће стоји напрама садањему свеукупному броју чланова те куће.

§ 3. Од споменута у § 2. овога закона рока почамши, изашиљати ће Хрватска и Славонија по свом сабору у горњу кућу заједничкога сабора угарскога три члана.

§ 4. За случај, кад се Далмација опет споји са Хрватском и Славонијом; то ће се начином у § 70. законскога чланка I. (XXX.): 1868. прописаним, углавити потребита погодба гледе заступства тих земаља на скупном угарском сабору међу угарским и хрватско-словенско-далматинским сабором.

§ 43. Гледе свих оних послова, који су зак. чл. XII. год. 1867. и овом нагодбом свим земљама круне угарске заједничким изјављени, изузам у § 10. наведене предмете, води средишња у Будимпешти столујућа влада извршбу средством

властитих својих органа такођер у краљевинама Далмацији, Хрватској и Славонији.

§ 44. Обзиром на заступање интереса краљевина Далмације, Хрватске и Славоније има се за исте краљевине именовати један посебни далматинско-хрватско-славонски министар без листнице код средишње владе у Будимпешти. Тај министар је члан укупнога министарскога вијећа, имајући у њем право одвјета, па је одговоран заједничком државном сабору. Он ће бити свезом између Њ. ц. и кр. апоштолскога Величанства и земаљске владе краљевина Далмације, Хрватске и Славоније.

Године 1873. додат је овоме §-у слиједећи:

§ 5. § 44. законскога чланка I. године 1868. имаде се допунити са слиједећим на крају додатком: „У својству том подастире он без промјене и без одвлаке Његову Величанства представке банове, и у случају само, када би с гледишта државне заједнице или заједничких интереса законским чланком I. године 1768. установљених, настала двојба која, у колико се она саслушањем бана неби могла уклонути, подастире он Његову Величанству истодобно, али одијељено, истих се тичуће примједбе своје, дотично заједничке владе угарске".

§ 45. Средишња влада настојати ће, да у обсегу краљевина Далмације, Хрватске и Славоније споразумно поступа са аутономном владом истих краљевина; ну будући да је средишња влада за поступак свој одговорна заједничком забору, на ком су и краљевине Далмација Хрватска и Славонија заступане: с тога ће земаљска влада истих краљевина и њене области подпомагати средишњу владу у обзиру њенијех одредба, паче такове и непосредно извршивати на толико, на колико средишња влада властитих својих органа ондје имала неби.

§ 46. Краљевине Далмација, Хрватска и Славонија нако на њихово захтијевање осигуравају се, да ће средишња влада тако чиновнике за хрватско-славонске одсјеке, који ће се код средишње владе устројити, како такођер и оне своје органе, који ће у обсегу краљевина ових уредовати, обзиром на потребиту струковну вјештину, у колико то само могуће буде, именовати између домаћих синова краљевина Далмације, Хрватске и Славоније.

§ 47. Гледе свих оних предмета, који овом нагодбом

нису приуздржани заједничкому сабору и средишној влади, припада краљевинам Далмацији, Хрватској и Славонији пра́во подпуне самоуправе (аутономије) тако подручју законарства као извршбе.

§ 48. С тога разлога спада у дјелокруг подпуне аутономије краљевина Далмације, Хрватске и Славоније законарство и управа у свим пословима нутарњим, богоштовља, наставе и правосуђа, амо рачунајући судбеност у свијем молбама, изим судбености гледе поморскога права.

§ 49. У погледу заклада вјерозаконских и наставних имаду се тражбине, тичуће се прошлости, путем међусобног обрачунавања изједначити.

Овоме §-у додат је године 1873:

§ 6. § 49. зак. чл. I. године 1868. допуњује се слиједећим додатком:

„Иза обављена међусобнога обрачунања имаде се краљевинама Хрватској и Славонији припадајући дио њихов излучити између заклада заједнички рукованих и изручити аутономној влади речених краљевина“.

А године 1880. углављен је овај:

§ 7. Пошто су у смислу § 1. овога закона међу краљевином Угарском и краљевинама Хрватском и Славонијом постајале тражбине и дужности изравнане: то се има припадајући Хрватској и Славонији дио вјерозаконских и науковних заклада према § 49. зак. чл. I: 1868. и према § 6. закона од 30. студенога 1873. изручити аутономној влади речених краљевина.

§ 50. На челу аутономне владе краљевина Далмације, Хрватске и Славоније стоји бан, који је одговоран сабору истих краљевина.

§ 51. Бана краљевина Далмације, Хрватске и Славоније именује Њ. ц. и кр. апошт. Величанство на предлог и уз премапотпис заједничкога кр. угарскога министарскога предсједника.

§ 52. Грађанско достојанство бана одлучује се за будуће од достојанства војничкога, па се правилом установљује, да одселе војничка особа не може имати икаква уплива на грађанске послове у краљевинама Далмације, Хрватске и Славоније.

ANALI PFB | anali.rs

Овај § био је године 1873. овако промијењен:

§ 7. Мјесто § 52. законскога чланка I. године 1868. ставља се § слиједећи:

„Бан не може имати дјелокруга војничкога“.

§ 53. Бану грађанскога сталиша бити ће и одсада наслов: „Бан краљевина Далмације, Хрватске и Славоније“, и части банској припадати ће сва она преимућства и достојанства, која се слажу са његовим новим положајем. По том остаје и надаље чланом куће великаша заједничкога сабора.

Мјесто овога §-а углављен је године 1873.

§ 8.: § 53. зак. чл. I. год. 1868. ставља се изван крепости и мјесто њега опредијељује се што слиједи:

„Бан ће и одсада носити наслов „Бан краљевина Хрватске, Славоније и Далмације“ и остаје члан великашке куће заједничкога сабора“.

§ 54. На темељу предлога банова установит ће сабор краљевина Далмације, Хрватске и Славоније даљње устројство аутономне земаљске владе с превишњим привољењем ц. и кр. апоштолскога Величанства.

§ 55. Иза превишње потврде ове нагодбе има се одмах докинути хрв. слав. дворска канцеларија.

§ 56. У свем коликом обсегу краљ. Хрватске и Славоније.

§ 58. Предлоге и списе у хрватском језику састављене, па из краљевина Хрватске и Славоније на заједничко министарство поднешене, имаде то министарство примати и ријешидбе своје на истом језику издавати.

§ 59. Обзиром на то, да су краљевине Хрватска и Славонија политички народ, имајући посебни свој територијi и у погледу нутарњих својих послова властито законодавство и аутономну владу, установљује се на даље, да се заступници истих краљевина тако на заједничком сабору, како и делегацији могу служити и језиком хрватским.

§ 60. На заједничком сабору створени и подписом Њ. ц. и кр. апошт. Величанства провиђени закони издават ће се за краљевине Далмацију, Хрватску и Славонију у изворнику хрватском и одаслати сабору тих краљевина.

§ 61. У пословима аутономним имаду се унутар граница краљевина Далмације, Хрватске и Славоније употребљавати сједињене боје и грбови истих краљевина, потоњи провиђени круном св. Стјепана.

ANALI PER Lanali.rs

§ 62. Код означивања послова, свим краљевинама круне угарске заједничких, употребљују се сједињени грбови краљевина Угарске, Далмације, Хрватске и Славоније.

§ 63. За расправљања заједничких послова имаде се уз угарску заставу и сједињена застава краљевина Далмације, Хрватске и Славоније развити на згради, у којој се одржава заједнички сабор земаља круне угарске.

§ 64. На кованом новцу угарске круне има се краљевскоме наслову уврстити такођер наслов краља Далмације, Хрватске и Славоније.

§ 65. Краљевина Угарска признаје земљишну цјелокупност краљевина Хрватске и Славоније и настојати ће о том, да се ова оживотвори.

Напокон ће она и у будуће ускоривати, да се онај дио војне крајине, који ка краљевинам Хрватској и Славонији спада, скупа са војним крајишким комунитетима сједини са поменутим краљевинама у обзиру законодавства, управе и судства и како је досада вишепут ријеч дигла, неће и у будуће престати темељем права св. угарске круне захтијевати реинкорпорацију Далмације, као и захтијевати, да се Далмација придружи краљевинама Хрватској и Славонији; ну свакако треба да се Далмација о увјетима ове реинкорпорације саслуша.

§ 66. У смислу пријашњега параграфа признавају се као к територију краљевина Хрватске, Славоније и Далмације спадајуће:

1 Све оно земљиште, које сада скупа с градом и котаром бакарским спада к жупанији ријечкој, с изузећем града и котара ријечкога, који град, лука и котар сачињавају посебно с угарском круном спојено тијело (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus), и гледе којега као такова, посебне аутономије и на њу протежућих се законодавних и управних одношаја уређења, имат ће се путем одборских расправа између сабора краљевине Угарске и сабора краљевина Хрватске, Славоније и Далмације и града Ријеке обће споразумљење постићи.

2. Жупанија загребачка са градовима Загребом и Карловцем и слободним котаром Туропољским.

3. Жупанија вараждинска с градом Вараждином.

4. Жупанија крижевачка с градовима Крижевци и Копривницом.

5. Жупанија пожешка с градом Пожегом.

6. Жупанија вировитица с градом Осијеком.

7. Жупанија сријемска.

Надаље слиједеће крајишке пуковније:

1. Личка.

2. Оточка.

3. Огулинска.

4. Сгуњска.

5. Бановачка прва.

6. Бановачка друга.

7. Вараждинско-крижевачка.

8. Вараждинско-ђурђевачка.

Године 1873. углављен бје овај:

§ 9. Услиједоживотвореног међутим сједињења двију хрватско-славонских крајишких пуковнија с краљевинама Хрватском, Славонијом и Далмацијом, преиначује се § 66. зак. чл. I. године 1868. како слиједи:

Иза 7. точке прве алинее увршћује се: „8. жупанија беловарска".

Између крајишких пуковнија пак, избројених у истом §-у, испуштају се: „7. вараждинско-крижевачка и 8. вараждинско-ђурђевачка".

9. Градишканска.

10. Бродска.

11. Петроварадинска.

Напокон садашња Далмација.

§ 67. Краљевина Угарска привољује на то, да се митнице у Земуну, Митровици, Рачи, Кленаку и Јакову и донле, док горе означена земљиштна цјелокупност истином постане, из садање непосредне средишње управе излуче, те у знак признања земљишне цјелокупности подреде загребачкому финанцијалному равнатељству.

§ 68. Кријепост свих закона и одредаба, које се назочној нагодби противе, има престати, чим ова нагодба постигне превишњу санкцију.

§ 69. Насупрот се и за будуће имаду сматрати заједничким прави и темељни закони угарске круне сва она уставна права и сви они темељни закони, којих се ужитак и заштита

ARHIV PFB Lanali.rs

у прошлости равним начином, протезала како на краљевину Угарску тако и на краљевине Хрватску и Славонију, те који с назочном нагодбом у опријеци не стоје.

§ 70. Иза како буде назочна нагодба постигла превишњу санкцију, имаде се она као заједнички темељни закон уврстити у посебне законике краљевине Угарске и краљевина Далмације, Хрватске и Славоније; па се подједно установљује, да ова нагодба не може бити предметом законодавства појединих нагађајућих се краљевина, и да промјена исте узлиједити може само оним путем, којим је удјелотворена, приступом наиме свих оних чинбеника, који је склопише.

Параграфом 65 ове нагодбе обећала је Угарска да ће на темељу права св. угарске круне захтијевати реинкорпорацију Далмације, и да ће захтијевати да се Далмација придружи краљевинама Хрватској и Славонији. —

Далеко би нас одвело историјско истраживање разних догађаја, кроз које је преживио хрватски народ, час као држава под својим народним владарима, час као држава под заједничким владарима, хрватским и угарским. Та је радња за историјског истраживаоца свакако примамљива, али она излази из граница ове студије, — која има за свој циљ приказивање реално остојећих државно правних одношаја Далмације према Аустрији и Хрватској.

Иза како је уређен одношај између Аустрије и Угарске, и склопљена нагодба између Угарске и Хрватске, Мађари су више пута и путем адресе парламента и путем интерпелација у сабору истакли право круне светога Степана на Далмацију. —

У бечком пак парламенту интерпелисао је год. 1869. заступник Штурм о томе аустријску владу. Њему је одговорио тадањи министар предсједник Тафе овако:

„Ако се узму у обзир одношаји Далмације са краљевинама и земљама заступним на царевинском вијећу, тада толико правне односе ових одношаја колико и фактичне посљедице, које од њих проистичу упућују на такво просуђење о њиховој природи, које већ у напријед одређује положај министарства у погледу постављеног упита.

„Далмација која је дошла под власт Аустрије у име

накнаде наслиједних земаља које она била уступила, и која јој је иза кратког прекида опет повраћена, стоји још од године 1797 у истим правним и фактичним односајима у којима стоје и остале земље и краљевине, које су заступане на царевинском вијећу, владама које су учвршћене једнаким законодавством и заједницом најважнијих политичких институција.

„Ова је веза нашла опет свог израза уставног права толико у темељном закону од 26 фебруара 1861, колико и у темељним законима од 21 децембра 1867 у погледу заступства царевине и у погледу оних предмета, који спадају у заједничку надлежност свих земаља цијеле монархије, па са свим тим, што је у III чланку царске патенте од 26 фебруара 1861 наглашено да земаљски ред, одређен за Далмацију не може још да буде потпуно извршен, будући да није још коначно одређен правни положај између Далмације према Хрватској и Славонији, и ова је ресерва постала доцније безпредметна услијед изричито изражене цареве воље и услијед гласа покрајинскога сабора, па су толико и сви темељни закони, који су проглашени за земље и краљевине заступане на царевинском вијећу па и земаљски ред за Далмацију, који је проглашен год. 1861 са свим и правним и фактичним путем примјењени и у погледу Далмације.

„С овог се јединог гледишта могу да проматрају садашњи односаји Далмације према земљама и краљевинама заступаним на царевинском вијећу с једне стране, и према цијелој аустро-угарској монархији с друге стране.

„Али будући, да се овај упит дотиче могућности промјене ових односаја (који су чврсто утемељени на политичкоме праву и још учвршћени по фактичном постојању) на основи закона о хрватско-угарској нагодби, потребито је, да се и тај закон о нагодби подвргне даљим разматрањима. —

„Основа, на којој је израђена ова нагодба, одређена је споразумно између Угарске и Ердеља на једној страни и Хрватске и Славоније, на другој страни, у сврху регулисања њихових међусобних државно-правних односаја. —

„Ваљаност овог уговора садржана је даклен у одређеним границама, па би преиначење тих граница нашло на опорбу.

„Ако се у тој нагодби истиче заједница државнога права

Далмације са осталим земљама угарске круне и опстојање предмета, који су за ту територију заједнички (§§ 1. до 5.), па је установљена и у погледу Далмације (§ 11.) дужност да слиједује у сношењу свих терета, који припадају Угарској на једну страну а на другу страну цијелој монархији; ако је у њој учамчено заступство Далмације, Хрватке и Славоније код централне владе у Будимпешти преко једног министра без портфеља (§ 44.) и оснивање једне аутономне владе за ове три краљевине с једним баном на челу (§ 50); ако је одређено да се на новац и на уредовне печате владе земаља угарске круне, као и аутономне владе хрватско-славонско-далматинске (§ 61 до 64) имаду да утисне наслов и грб краљевине Далмације, и да се у обим тим краљевинама, као уредовни има да употреби језик хрватски (§ 57) и да се закони за ове три краљевине имају да напишу у оригиналном језику хрватскоме (§ 60), — у томе се не може да гледа, него само повратак на оне захтјеве у погледу Далмације, који су више пута истакнути са стране Хрватске дијелом директно, дијелом преко Угарске, још од времена кад је Далмација дошла под власт Аустрије, и који су такођер изражени и у најстаријим мађарским државно-правним титулатурама. Али ови захтјеви нијесу ипак били кадри да ометају развитак садашњег државно-правног положаја Далмације према Монархији. Преглед и проучавање тих захтијева нијесу предложени ни сада ни у првашње које вријеме. —

„У оним тачкама нагодбе, које су морале да воде рачуна о реалним приликама, Далмација није споменута, као на примјер у тачки која одређује дијелове доприноса (§§ 12 и 14), у оној која одређује број посланика за заједнички сабор у Будимпешти (§ 32), те је у том погледу само наглашено, да ће се те тачке преиначити, у случају када би се територија Хрватске проширила утјеловљењем Далмације и војничке крајине (§§ 10. 3. 36. 37. 41.) —

„Оно што је најважније, и што се особито и у интерпелацији истиче, то је § 66. нагодбе, у коме се признаје да и садања краљевина Далмација припада територијалној цјелини краљевина Далмације, Хрватске и Славоније. —

„Ово је глављење последица обећања учињена са стране Угарске, а садржана у § 65, да она неће ни у напријед престати да тражи, на основи права круне Св. Стјепана,

реинкорпорацију Далмације и да ће тражити да Далмација буде уједињена краљевинама Хрватске и Славоније, у ком ће случају и Далмација морати да буде упитана у погледу увјета под којима ће слиједити то уједињење.

„Како је већ горе наглашено ова се одредба нагодбе оснива на захтјевима угарске круне у погледу Далмације, па помњиво проучавајући стање ствари изгледа да се увртењем те тачке у нагодбу није имало другог циља до оног, да се да Хрватској јемство, да ће Угарска настојати да истиче своје захтијеве, и кад би се они испунили тада ће се краљевини Далмацији удијелити неки одређен положај према Хрватској. —

„Овој тачки нагодбе проматраној с тог гледишта, не може да се призна никаква облигаторна снага. Министарство краљевина и земаља заступаних на царевинском вијећу није примило никакво званично саопштење прије него је нагодба закључена, те прама томе није имало ни прилике да подвргне никаквом расправљању предмет о коме је говор.

„За случај кад би се с друге стране настојало да се споменуте жеље и захтјеви приближе њиховом остварењу, нек је достатно осигурање, да министарство не сматра сједињење Далмације Хрватској и Славонији, као питање, за чије је коначно уређење потребито само истицање увјета са стране краљевине Далмације, него да ће министарство и у напријед у погледу овог питања остати на становишту одређеном путем темељних закона проглашених за краљевине и земље заступане на царевинском вијећу и путем покрајинског реда краљевине Далмације, те ће тражити непромјењиви правац свога дјеловања у сугласју са заступством царевине.“ —

У угарском је сабору на 20 маја 1869 у адреси Њ. В. Краљу извјеститељ већине Пулски, мотивишући тачку адресе, која се је односила на државно-правни положај Далмације говорио:

„Вијерни погодби коју смо ми склопили са браћом Хрватима ми смо истакли и питање Далмације.....

„Ја то радо признајем, ово питање не може да буде ријешено само овдје него о томе треба да одлуче и бечко царевинско вијеће па и сама Далмација. По мом индивидуалном увјерењу приморје се неће толико забринути хоће ли га Његово Величанство држати десном или лијевом руком, но ће

прије гледати на то, ко је вољан да сагради луку у Спљету, ко ће регулисати Неретву и учинити је способну за пловидбу, и тиме отворити трговинске путеве на производе Босне и ко ће моћи да Далмацију жељезничким путевима споји са Европом. Она страна монархије која ће бити вољна и моћна, да то све изведе, посједаваће ту покрајину која је од вијекова већ занемарена. То је дакле мање питање правно, а више питање напретка".

Тиса пак извјеститељ лијевог центрума у истој сједници рече да државно правна питања нијесу са свим ријешена, пак дословце: „Ми сматрамо да је потребито да нагласимо, како се далматинско питање не може даље да одложи а да не повриједимо дужност, коју смо на се узели нагодбом коју смо склопили са Хрватском и Славонијом".

Године 1869 дјелимично је развојачена крајина, те је у том погледу дошло на претресање у делегацијама питање зајма од 500.000 форинти, који је био потребит за уздржавање трошкова администрације, па како се је повела ријеч о томе, коме ће да припадне територија војничке границе о којој је говор у § 65 нагодбе, у којој је у том §. споменута и Далмација, то је у сједници од 19 Августа 1969 цислитавске делегације, заступник Штурм говорио ово:

„Интерпелација коју сам поднио био у царевинском вијећу у погледу Далмације оснивала се је на јасним одредбама угарско-хрватске нагодбе, у којој је на чудноват начин садања краљевина Далмација означена као саставни дио хрватско-славонске територије.

„Истина са стране аустријске владе дате су нам најосигуравајуће изјаве, будући нам она изјавила да је угарско-хрватска нагодба склопљена и санкционисана без њеног судјеловања, и да ће она остати вијерна уставу и начелу, да Далмација и послије нагодбе, као што је то и прије било, припада земљама и краљевинама заступаним на царевинском вијећу. Али је свакако незгодно порицати готове чињенице, па се ја бојим, да се и касније у погледу Далмације не догоди оно што изгледа да ће се догодити у погледу војничке границе, у ком би случају аустријској влади могло да испадне врло мучно да одстрани оне готове чињенице, па и да само нађе макар које компензације на корист земаља и краљевина заступаним на царевинском вијећу".

Министар заједничких финанција барун Бек, одговарајући Д-ру Штурму изјавио је ово:

„Док су године 1867 трајали преговори између изасланика царевинског вијећа и изасланика земаља угарске круне, који су имали да израде аустро-угарску нагодбу, угарски су изасланици на 14 Августа 1867 приказали, у форми записника, предлог у погледу размјера, по коме су се имали да подијеле између двије уговарајуће странке, трошкови који ће им бити заједнички. Овај је размјер имао бити од 25 према 75.

У том је записнику било изричито наглашено, да би се том размјеру могло да примјети да у коначном збрајању, на коме се односни рачун оснива нијесу срачунати и приходи војничке границе, која припада под управу војеног министарства, па да су за то поједини дијелови (квоте) утврђени без обзира на те приходе. —

На исти начин није била узета у обзир ни Далмација. Угарски су делегати истакли само ресерву за околности, што нијесу узети у обзир приходи војничке крајине, и што се није ни Далмација узела у обзир при одређивању дијелова заједничких троштова, не могу имати никаква уплива у погледу државно-правног положаја обеју ових земаља, према двијема половицама монархије; — да с овог разлога угарски делегати ресервисају себи свако право, полазећи са становишта, да те двије земље припадају круни угарској.

Ова је изјава забиљежена у записнику цислитавске депутације, те је увртена и у извјешће, које је приказано царевинском вијећу на 5 октобра 1867.“ —

Питање сједињења Далмације Хрватској и Славонији сачињава облигатан предмет адреса сабора у Загребу и у Задру, али се у погледу државно-правног положаја Далмације према Аустрији и Хрватској може да каже да припадање Далмације Хрватској има само територијску вриједност, дочим припадање Аустрији има и правну и фактичну вриједност[1].

Др. Л. Бакотић.

ANALI PFB | anali.rs

[1] Ludwig Gumplowicz: Das Österreichische Staatsrecht, стр. 41, 58, 74. —

ОРГАНИЗАЦИЈА ЦРНОГОРСКИХ РЕДОВНИХ ГРАЂАНСКИХ СУДОВА У СВОМ ИСТОРИЈСКОМ РАЗВИТКУ.[1]

Установа државног правосуђа не може претендирати старином свога почетка на далеку историјску прошлост Црне Горе као државе.

Унутрашња државна политика, диктована притиском јачих уплива с поља, није имала ни времена ни могућности да се креће правцем развитка јаке централне власти. Турска најезда и сувише рано одузела је држави могућност такве политике, давши јој сасвим противан правац.

Факат турског дуготрајног посједа свих црногорских вароши, осим Цетиња, одузео је народу услове културног и економског јединства и ударио темељ развитку племенског сепаратизма. Митрополити, пак, изгубивши природна упоришта ратних операција били су принуђени гледати у кооперативној борби слободних племена искључиву могућност одржавања државне независности, те су и сами редовно толерирали, а кад и кад и потпомагали сепаратистичке тенденције у унутрашњим односима.

Да спасу државу узеше за основ унутрашње политике антидржавни принцип племенског сепаратизма у намјери да тим потакну племенити ривалитет племена у правцу што интензивнијег развијања отпорне снаге противу турске најезде. Овај моменат, у колико би долазио у комбинацију при организованој борби на бојном пољу, вјероватно би био у датим приликама веома женијална стратегијска концепција; али у својој примјени на унутрашње односе државе морао је нужно довести до неповољних резултата. Вјечно у борилачком ставу племена су се утркивала, руковођена међусобном суревњивошћу и жељом за плијеном, у извршивању напада на Турке, а нарочито на њихове вароши, ђе су им били најбољи изгледи за плијен, у коме су, усљед немогућности мирног економског живота, гледали скоро најјачи извор како за набавку ратног материјала, тако и животних намирница у опште. Овај економски моменат, у вези са напријед

ANALI PFB | anali.rs

[1] Ова је расправа писана искључиво на основу докумената, сахрањених у Државној Архиви и у Архиви старога Сената.

поменутим ривалитетом, довео је племена једно према другом у положај међусобне несношљивости. Да државна идеја у правној свијести црногорских племена буде редуцирана на минимум, придружио се овим унутрашњим приликама један моменат с поља, који је своје порекло опет захваљивао државној политици Црне Горе. Околна племена у Турској граници трајно су одржавала преко својих првака везе са црногорским Митрополитима и развијала своју отпорну снагу противу Турске државне власти у правцу њихових упустава. У намјери да себи олакша терет борбе Црна Гора је међу племенима ван својих политичких граница пропагирала право племенског отпора Турској државној власти идентификујући ту борбу, по њеном правном основу, са својом борбом противу Турске.

Природно је, да је непосредност додира давала најширу могућност, да правно схваћање Турској потчињених племена буде од утицаја на правну свијест црногорских племена и обратно. Није чудо, дакле, што је и ова доктрина пренесена са турског територијума на црногорски, и ту дала повода државо-правном развитку у правцу коначне еманципације племена од централне државне власти поставивши их према држави у фактички однос, који бисмо могли назвати quasi ius resistendi. Тиме је Црна Гора добила прилику, да поведе борбу са својом сопственом доктрином, која јој је, ма колико јој иначе олакшала њену борбу с Турском, у свом крајњем резултату донијела више штете него користи.

И тако је Црна Гора у свом историјском развитку, постала племенско-конфедералистички државни склоп, у ком је свако племе подручје самосталне правосудне и управне власти.

У недостатку државних правосудних и управних органа спорове у племену рјешавају племенски старјешине, а племенски међусобни сукоби или су се развијали у правцу трајне борбе и крвних освета, или су motu proprio, окончавани међусобним измирењем.

Централна власт, и кад је интервенирала, њена акција била је исцрпљена религиозно-моралним упливом митрополитâ у правцу измирења племена.[2]

ANALI PFB | anali.rs

[2] За пуну илустрацију овога момента доносимо у цјелини ово писмо Митрополита Петра I (Св. Петра) замјенивши стари правопис Вуковим. Писмо је писао Св. Петар својеручно. Оно гласи:

Племенска завађеност била је сваким даном све већа. За владавине Митрополита Петра I (Св. Петра) развила се у сразмјерима, који су били у највећем степену опасни по сам опстанак државе. Овај владалац, и ако је његов ауторитет у народу, својом морално-религиозном страном, био јачи од ауторитета свих његових предходника, јасно је увиђао, да су морално-религиозна средства, ма како јака била, ипак и сувише слаба за одржање унутрашњега реда и озбиљно се носио мишљу, да уведе организовану правосудну и управну државну власт.[3] С друге стране опет, будући приморан да поставља правосудне и управне органе из редова старјешина завађених племена, увиђао је, да би такви органи били неспособни за објективно просуђивање и рјешавање у колико њина власт не би била сведена у позитивно-законску колотечину нормиране власти. У ту сврху издао је 18. октобра 1798. „Законик Општи Црногорски и Брдски", који је уједно и први формално-легислативни акт државне власти. Њим су обухваћена најразнородниja правна подручја. Осим увода, који својим државо-правним значајем не може у овом моменту бити за нас од особитога интереса, закон садржи 33 члана („точке"). Чл—ом 1. инартикулисано

„От нас владике Петра

Благодарној Господи Главарима и Старјешинама и свијема Бјелопавлићима поздрав. Разумјем с великом мојом жалости да сте се закервили и побили с Пјешивцима, у вријеме кадби ваљало да је највиши мир и слога, на сваку страну у нашу земљу и да сваки ради за обште добро и поштење, како ја вас и све остале непрестано молим и заклињем. Јер и овако неможе бит да от овога самовољства и непослушанија сви непогинемо и непропанемо срамотно мимо свакога Народа у свијет, тога ради и сад вас молим и страшнијем Богом Вседржитељем и честним Керстом и пресветом Богородицом и свом силом Анђелском и Арханђелском и свијема светитетељима који су отвијека Богу угодили у три пута и у триста путах заклињам да оттога злога јунаштва и боја престанете и да вјеру с Пјешивцима тверду и непоколебиму уфатите, којилисе нађе толико без божна и окамењенога сердца да се от Бога не убоји и да ове моје страшне заклетве непослуша, таквога остављам под жестоким проклетством да га сила Божија порази идаму буде скора погибељ, а правим и послушним јесам доброжелатељ.

на Цетиње маја 25 1829. в. П."

[3] „Ни један народ не може бити честит ни срећан, у којему законитога суда и доброг правитељства нема....." (Т. 20. „Законика Општег Црногорског и Брдског", од 18 октобра 1798. год.).

ANALI PFB | anali.rs

је „писмо“, које је „на дан Преображенија Христова 1797. года на Цетиње учињено“ и, према одредби цитираног чл., самом законику прикључено као његов саставни дио. Оно међутим, по својој садржини, нема никакве везе са правним уређењем државе, него је један чисто политички елаборат митрополита и главара црногорских с обзиром на конкретну политичку ситуацију, што је дошло до најјачег израза у његовој „точки“ I., која гласи: „Призивајући пресвјатое имја Господа Бога вседржитеља у помоћ нашу, друг другу, племе племену, нахија нахији тврду и чисту вјеру и ријеч од чести и поштења дадосмо да се издати и преварити међу собом нећемо“. Ово „писмо“ митрополит је уздигао до висине саставнога дијела законика вјероватно у намјери, да дужностима племенских старјешина, које су из њега извирале, дâ силу законске обвезности. Али, не само да то није постигао, него ни сам законик није стао на снагу. Племена и њихови старјешине нити су се на њега осврталe у међусобним односима нити су га примјењивала на своје унутрашње прилике. „Таково самовољство народа принудило је владику, те је опет наново 1803. године 17. августа сазвао на Цетињу народну скупштину која је пређашње законе попунила и суд под именом кулука установила“.[4]

Милаковићева тврдња, да је ова скупштина „пређашње законе попунала“, не стоји. Јасно се види из увода законика, у његовој редакцији од 18. октобра 1798., да је већ од почетка садржавао 33 „точке“. Није тачно ни мишљење оних, који дозвољавају, да се законодавни рад ове скупштине кретао у оквиру омањих измјена у §§ 28—33, који говоре о кулуку.[5] Чл. 20., којим се увађа пореза, у почетку говори о благотворности „законитога суда и доброг правитељства“, као једне од државних сврха, у којима налази своје поли-

[4] В. Историја Црне Горе од Д. Милаковића у издању „Народне Библиотеке Браће Јовановића“ св. III. стр. 176. Законик Св. Петра означава писац изразом „пређашњи закони“ вјероватно за то, што законик, како напријед рекосмо, својим садржајем обухваћа најразноврсније правне материје, премда би се из онога, што следује цитираном пасусу, дало закључивати, да ријеч члан замјењује ријечју закон и отуда употребљава множину кад довори о закону као цјелини.

[5] В. предговор Стева Петровић-Његоша к његовом издању „Законика општег Црногорског и Брдског“ од 1903. год. стр. 6.

тичко и економско оправдање ова финансијска мјера. Рекох једној од сврха, јер законодавац, премда у њеној ознаци долазе до израза власти судска и управна као координиране, ипак и непомишља на подјелу тих власти. Говори одвојено о њима само да детаљније детерминише подручја дјелатности једне те исте власти — управно-судске. Врховни управно-судски орган нема ко други бити, са становишта законског, него Кулук, о коме говоре горе цитирани §§-и, што значи, да је ова установа добила своју правну егзистенцију већ 1798. У осталом не може се ни претпоставити, да је законодавац законом дао апстрактна ријешења животним односима пет година раније, него што је створио правну могућност конкретне примјене закона. А пошто Кулук није ступао у живот до 17. августа 1803. не могу се ни помислити какови разлози, изазвани праксом утврђеним потребама практичнога живота, за измјену законских прописа, који говоре о њему.

Скупштина од 1803. није ни сазвана по потреби извршења каквих легислативних радња, него да племенски старјешине поново[6] приме законик и тиме му обезбиједе, утврђујући заклетвом његову обвезност, ступање на снагу, и да даду пристанак на увођење у живот установе Кулука, који је значио сужавање њихове правосудне и управне власти у племенима.[7]

Рекосмо, да су законником обухваћена сва правна подручја, која су у датим приликама нужно захтијевала једнообразност у просуђивању. Чак и питање о уређењу државних финансија добило је у § 20 своју позитивно-правну солуцију одредбом: „да свака кућа дâје годишње парах илити динарах шесдесет“. Ако одбијемо §§ 1., чији је садржај исцрпљен инартикулисањем напријед поменутог „писма“; 22. и 27., који прописују правила судског поступка; 28—33., који се односе на регулисање питања о устројству судова, и горе цитирани

[6] Први пут су га примили и на њега се заклели 18. октобра 1798. год.

[7] Појам племе има своје шире и уже значење. У ширем значењу означује скуп братстваˆ [(фамилија) Влаховићи, Булатовићи, Рецићи и т. д.] заједно насељених; а у ширем сначењу означује заједничку им постојбину (Ровца. — ровачко племе), као посебно управно и правосудно подручје у историјском развитку унутрашње државне организације. (В. Н. Дучић, Књижевни Радови. К. III Биљешке о Црној Гори; стр. 73.). Ми кад гововоримо о племену, треба га разумјети у овом ширем значењу.

§ 20., остаје нам свега 23 §§-а за све материјално-правне односе кривичне и грађанске. Ови посљедњи, пак, заступљени су само §-ом 15., који говори о праву прече купње.[8] Узмемо ли још у обзир да је скоро 1/3 законика заузета моралнорелигиозним поукама и излагањем патриотских побуда, које лебде законодавцу пред очима при донашању закона, постаје нам јасно, да судци нијесу могли наћи у њему апстрактну солуцију свих грађанско-правних и кривичних односа in concreto, па ма колико се иначе ти односи кретали у оквиру уских граница једнога примитивнога економскога и друштвенога живота. Морао је, дакле, суд, по природи саме ствари, нужно тражити ослонац при рјешавању појединих спорова у обичајном праву.[9]

Племенски сепаратизам, чији смо интензитет обиљежили степеном међусобне несношљивости, својом екстензивношћу обухваћао је скоро све животне односе, који су требали „Законником Општим Црногорским и Брдским" добити своју солуцију. У оваковим приликама племена су, као подручја посебне правосудне и управне власти, створила и нужно морала створити правни партикуларизам, који је кад и кад ишао до степена основне неједнакости у просуђивању питања од највећег економског и друштвеног значаја.

Обичајно право, дакле, које је требало добити своју примјену у пресудама Кулука, било је збир партикуларних обичајних права племенских.

С једне стране потреба познавања обичајнога права у свима његовим партикуларистичким варијантама, а с друге стране државни политички интерес, везан за равномјерно

---

[8] Ова установа, потпуним акцептирањем § 15. уз омање стилистичке и језичне измјене, прешла је у § 45. „Општег Земаљског Законика" Књаза Данила I. с тим, што је добила прецизнији облик прописом §-а 46.; а одавде, до краја изведена у свима логичким консеквенцијама, али без икаквих измјена у свом основном правном принципу, у „Општи Имовински Законик" од 25. марта 1888. год. (В. §§ 47—64. његовог другог издања од 14. јануара 1898.).

[9] Законом није усвојен принцип: nullum crimen, nulla poena sine lege previa. Нема до душе у законику ни једне одредбе, која би изрично судце упућивала, у случајевима законских празнина, на правила обичајнога права; али се из појединих законских прописа да несумњиво закључити, да законодавац то сматра тако природним и опште разумљивим, да не држи ни за потребно уносити такову одредбу у законик.

задовољавање амбицијâ племенâ и њихових старјешинâ, као политичку мјеру у правцу одржавања унутрашњега поретка, искључивали су могућност, да Кулук буде организирано тијело са омањим бројем чланова, а ипак са претензијама на ауторитативно регулисање конкретних правних спорова. Да у саставу Кулука, пак, буду задовољене све амбиције и прохтјеви племенских поглавара није било могуће, јер су недостајала финансијска средства за одржавање тако великог колегијума. Племена су, премда су њихови прваци и старјешине и по други пут примили законик на скупштини од 17. августа 1803. год. и заклели се на њега, већ 8. септембра исте године одрекла плаћање пореза сматрајући га харачем, који плаћа само турска раја.[10] Ни у осталим одредбама законик није доживио бољу судбину.

Уза све то Кулук је 1803. установљен, али не као врховни земаљски суд, него као примирително вијеће, које је путовало по племенима и упливисало у правцу измирења.

Од врховног земаљског суда деградиран на мизерну улогу проповједника „мира“ и „братске љубави“ међу племенима у времену крвних освета и племенске искључивости Кулук је брзо, будући немоћан да ишта допринесе срећивању унутрашњих прилика, постало излишним и нестало га је.[11] Покушај са постављањем „судаца и управитеља“, о којима говори § 29., као нижих судских и управних инстанција, није чак ни учињен.

Митрополит Петар I. (Св. Петар) увидивши, да би покушајем присилног увађања пореза дошао у судбоносни сукоб са правним схваћањем племена и њиховим појмовима о слободи, и тиме у знатном степену редуцирао њихове ратне подвиге за државну независност, претпоставио је ову увађању правосуђа спојивши његову судбину са субвенцијом, која је долазила из Русије. Припомоћ је износила хиљаду дуката годишње, али није долазила кроз читавих 17 година.[12] Усљед тога је увађање судова морало чекати боља времена,

---

[10] В. Д. Милаковић, Историја Црне Горе, св. III, стр. 176. (В. пр. бр. 4.).

[11] Кулуку је предсједавао гувернадур. При свечаном засједању облачио је црвену тогу („кабаницу“) звану бињиш.

[12] В. Д-р Л. Томановић, Петар Други Петровић-Његош као Владалац, стр. 16.

а Петар I гледати развитак унутрашњих односа правцем, који им је давала резултантна акција фактичких снага конкурентних племена.

Митрополит Петар II. (Владика Раде) дошавши на владу нашао је питање правосуђа неријешено. Унутрашње прилике, обиљежене одлучним отпором племена и њихових старјешина противу реформе, која је значила потчињеност фактичког госпоства необузданих страсти нормираној власти државних органа, не бијаху ниуколико повољније. Ако су се и измијениле, та је измјена могла бити само in peius. Њих је најбоље обиљежио сам Владика Раде стиховима, које је упутио на адресу племена и њихових старјешина:

„Ви не дате седлат' ни уздати,
Правда ви је што је вама драго.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Тешко томе, ко о вама брине!"
(Лажни цар Шћепан Мали)

Ипак овај владалац, у односу према ријешењу проблема правосудно-управног, бијаше у положају далеко повољнијем, него његов Велики предходник. Наиме финансијска страна питања бијаше ријешена, и ако само моментално. Године 1831. дошао је из Русије у Црну Гору неки Ивановић и донио 7200 цекина холандјскијех као прву рату заостале руске субвенције.[14] Овај Ивановић познат је у Црној Гори под именом генерала Ивановића Подгоричанина, а иначе је био руски подофицир.[15]

Са пуним схваћањем далекосежности посљедица, које би неминовно резултирале из дате ситуације, ако би се и даље развитак унутрашњих прилика пустио правцем, који су им одређивале традиције племена и њихових односа, приступио је млади владалац поступно али енергично ријешењу великог проблема.

Одмах по доласку Ивановићеву, исте године, основао је Владика, користећи се горе поменутом новчаном сумом и ауктoритетом „руског човјека", врховни земаљски суд под именом „Павитељствујушчи Сенат Црногорски и Брдски", са

ANALI PFB | anali.rs

[14] В. монографију Д-р Томановић ц. у пр. број 12., стр. 17.

[15] В. П. Ровинскій, Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ, т. II. г. 2. стр. 426.

сједиштем на Цетињу. Сенат је рјешавао у другом степену и коначно. За предсједника постављен је Ивановић. Правну карактеристику Сената, у детаљима његове организације и надлежности, даћемо касније.

По племенима посављени су, као првостепени судови, управно-правосудни органи, који су се звали капетани, а опсег њихове територијалне надлежности капетаније. Пошто су управну и судску власт вршили исти органи (Сенат и капетани), природно је, да су се административна и судска подјела земље поклапале. Ова подјела није подјела на окружја или которе (као год ни данашња) него подјела на племена, што је од највећег значаја у даљем развитку унутрашњих прилика.

Свако племе имало је по једног, два, или више капетана. Њихов број није био a priori утврђен. Смањивао га је или повећавао митрополит према правосудно-управним потребама и политичким приликама датим организацијом државе на традиционалном принципу племенске самоуправе. Обзири на амбиције племена и њихових старјешина играли су при том не малу улогу.

Племена су од старине имала своје барјактаре. Они бијаху племенски војни старјешине и ратни заповиједници. Управно-правосудни орган племенски звао се кнез. Бирало га је племе као и помоћнике му пољаке или глобаре. Број пољака био је у разним племенима различит. Обично 5 или 7. Процјењивали су пољске штете и нагађали у омањим (багателним) грађанско-правним споровима. Али главна њихова дужност била је настојање око извршења пресуда, које је изрицао кнез саслушавши понајчешће и њихово мишљење. Установа пољака или глобара била је према томе, сведена на свој основни правни принцип, извршни орган племенски.

Год. 1831., као што смо видјели, племенски правосудно-управни орган, кнез, замијењен је, и ако не свуда, државним правосудно-управним органом, капетаном.

Владика Раде, да би својој политици удржављивања племена одузео у очима народа печат прелома са традицијама, обично је постављао за капетана племенског кнеза, ђе год је личност била иоле подеснија, па и то не у цијелој држави истовремено, него постепено, тако, да је чак и Књаз

Данило затекао у неким племенима кнезове. Установе племенских барјактара и пољака остале су и даље.

Капетани, као првостепени судови, не имајући својих канцеларија, рјешавали су „под ведрим небом". Процесуални принципи: усмености, непосредности и контрадикторности, у пуном опсегу доминирају у поступку пред овим судом свима процесуално-правним релацијама. Чак и суд пресуђује усмено не остављајући никаквог писменог трага о својим ријешењима. Капетани путују по капетанији и, по могућности, суде и пресуђују у мјесту парничара, респективе на мјесту некретности, на којој је право спорно, а у кривичним споровима на мјесту почињења кривичног дјела. Рјешавају инокосно. Ипак су скоро редовно призивали барјактаре и пољаке мјеста (сеоске општине), у коме суде, да чују и њихово мишљење прије изрицања пресуде.

Пољаке је, како напријед рекосмо, бирао народ, те је природно, да су они редовно уживали велики углед и повјерење народа у своме мјесту. За то их је и призивао капетан, колико да му даду савјет, толико и да прибави својим пресудама ауктoритет вјером народа у његову судијску објективност. Барјактара и пољаке, као савјетнике капетанове, називао је народ колективним именом гвардија. И данас је остала ријеч у народу: „дошао је капетан с гвардијом".

Г. Д-р Л. Томановић, у своме дјелу „Петар Други Петровић-Његош као Владалац" на стр. 17., каже: „Тек је Ивановић дошао на Цетиње, уређује се сенат и народна гвардија, која извршује сенатске одредбе. Сенат су састављали шеснаест савјетника и предсједника, а гвардију 164. друга". Више ништа не говори ни о сенату ни о гвардији. Ово што је рекао може бити довољно, али не за ознаку појмова, о којима говори, него за доказ, да г. Д-р Томановић није на чисто са тим појмовима. Сенат није имао у почетку, а о њему је ријеч, 16. него 12. чланова, али то је споредно. Главно је његово резоновање о гвардији. Да ли му је она извршни орган, организиран колегијално, или је то скуп свих извршних органа у земљи, тешко је погодити. Ако је прво, интересантно би било, ће је г. Д-р Томановић нашао преноћишта (конаке) за „164. друга", кад је на Цетињу онда било свега једва десетак приватних кућа, и то ондашњих кућа. Можда ће он „дознати", да нијесу сви истовремено били на Цетињу, него

ANALIBER.ianali.rs

наизмјенице вршили службу; али тим би само био ближе к ријешењу питања станова, као социјалног проблема, а не би доказао, да је гвардија, као установа, какову он замишља, постојала у Црној Гори. Сматра ли гвардијом скуп извршних органа у цијелој земљи, занимљиво би било знати, помоћу каквих је рачунских операција дошао до броја 164 и кога је све стрпао тамо? Да ли само капетане, или само пољаке, или барјактаре, или све скупа? И за што баш 164, а не 150, као што каже Н. Дучић.[16]

Мјесто да одговарамо на ова вратоломна питања ми констатујемо, да су скроз нетачна мишљења о гвардији и г. Д-р Томановића и Н. Дучића и жалимо њихов труд око изналажења броја њених чланова, јер она у опште није никада ни постојала у оној појмовној ознаци, коју нам они дају. Гвардија није никаква јавно-правна установа. Као посебни орган државне власти савршено је непозната у историјском развитку нашег државно-правног уређења. То је био вулгарни назив, којим су колективно означавани племенски барјактар и пољаци, као помоћници и савјетници капетанови при рјешавању правних спорова, као што смо напријед рекли и ништа више. Кашње ћемо имати прилику, да гвардију поново споменемо, али са истим појмовним значењем, које смо јој овдје дали.

Како рекосмо, двије су судске инстанције. У првом степену рјешавао је, у свима приватно правним-правним и кривичним споровима, капетански суд, а у другом и последњем степену Сенат. Први је организиран инокосно, други колегијално. Број сенатора, утврђен више унутрашњом политичком ситуацијом него правосудно-управним потребама, износио је 13 (дванајест чланова и предсједник).[17] Приставни персонал испрпљен је једним секретаром.

---

[16] В. Н. Дучић, у дјелу ц. у пр. под бр. 7. стр. 57.

[17] Кашње се број чланова дизао постепено према територијалном проширењу Црне Горе и тим увећаном броју племена, као носиоца сепаратистичких претензија, које су налазиле своје задовољење у постављању племенских старјешина за чланове Сената. Почетком друге половине XIX. вијека, па све до 1874., број сенатора износи 17 (шеснајест чланова и предсједник). (В. „Орлић“, државни календар година шесдесетих, у ком је редовно, кроз све вријеме његова излажења, констатиран број сена-

Да су, при одређивању оволиког броја чланова, одније-ли побједу напријед истакнути моменти унутрашње политике над правосудним обзирима, најбољи је доказ то, што сви чланови нијесу били истовремено на окупу. Дежурали су, половина један, половина други мјесец.

Правосудна власт од управне није ни овдје одијељена. Сенат је орган и једне и друге. — „Законик Општи Црногорски и Брдски", од 1798. није никада стао на снагу, те је и опћа пореска обвезност, декретирана § 20., остала pium desiderium све до установе Саната.

Сенат, као јачање државне власти у њеном односу према племенима, олакшао је у великом степену Владици Раду увађање порезе, тим прије, што су у њему била заступљена скоро сва јача племена и што му је предсједавао „руски човјек". Појединачни отпори приморали су до душе Митрополита, да у неколико махова употреби оружану силу, али год. 1836. скупљена је пореза у цијелој земљи. Ово увађање порезе не значи ступање на снагу напријед цитираног § 20., јер је овог пута пореза, и ако већа, ипак правичнија, будући разрезана на основи, која више одговара принципу равномјерног опте-рећивања пореских обвезника.[18] Сенат је издавао капетанима наредбе и упутсва за скупљање порезе, а кад и кад су је и лично поједини сенатори директно наплаћивали у своме племену, да би личним упливом омогућили успјех акције државне власти без интервенције оружане силе.[19] У правилу порезу су скупљали капетани, као органи финансијске управе, и предавали је Сенату као непосредном извршном органу државне финансијско-управне власти.

тора). Год. 1874. сенатори су бројно редуцирани на половину (В. „Глас Црногорца", од 27. априла 1874. бр. 16.). Број чланова Сената није никада био априористички утврђен. Колики је у датом моменту зависи од стицаја многоструких обзира, који су за његово утврђивање били мјеродевни.

[18] Порески обвезници раздијељени су у три класе према степену укупних прихода пореских субјеката. Димови (куће, димови) прве класе плаћали су годишње 3; друге класе 2; а треће класе 1 фиорин. Порески систем, о коме говоре, по П. Ровинском, Д-р Томановић на стр. 46. напријед ц. монографије, и Н. Дучић на стр. 58. већ ц. дјела, није у Црној Гори никада постојао.

[19] Оружана сила, о којој је овдје ријеч, стоји држави на расположењу само у границама фактичке могућности употребе моментално пацифицираних племена противу упорних. Ова присила дата је моменталном релацијом фактичких снага, а не нормираном надлежношћу државне власти.

И државна војна управа, и ако егзистира тек у сјенци овога појма, има свој врховни орган у Сенату. Сенатори су у мирно доба бојни старјешине својих племена, а у рату њихови трупни заповједници и чланови ратног вијећа (Kriegsrath).

Према изложеним правцима разнородних атрибуција своје надлежности, Сенат је, по дефиницији свог јавно-правног положаја, неки, како би рекао Јелинек, у претпосљедној инстанци непосредни орган државне суверене власти за сва подручја њене управне и правосудне дјелатности.[20]

За поступак пред Сенатом, као врховним судом, важи непромијењено оно, што смо напријед рекли за поступак пред капетанским судовима. Што се тиче форме пресуда и мјеста уредовања има разлике. Док је капетански суд био неки путујући судски орган, Сенату је стално било сједиште на Цетињу. И он је, као и капетани, врло радо, у границама услова датих иоле љепшим временом, судио под „богоданим кровом“ и пресуђивао усмено. Само у замашнијим случајевима давао је пресудама писмену форму. Овакав начин суђења остао је, у главном, и за владавине Књаза Данила и даље скоро све до год. 1879.[21]

---

[20] B. Dr Georg Jellinek, Gesetz und Verordnung, од 1887, стр. 205

[21] Сенат назива себе у пресудама понајчешће „правитељствујући сенат“, ређе „верховни суд“, а најређе употребљава пуну титулу: „Правитељствујушчи Сенат Црногорски и Брдски“. Примјера ради наводимо ове двије. Прва је из мј. новембра 1837. год., а друга из мј. марта 1840.

I.

„Да се зна и да је вјеровано ово данас учињено писмо пред свакијем судом и Господаром. ће би од потребе било приказати, а то како данас на данашњи дан дођоше пред црногорским и брдским сенатом и приказаше како се велико зло и несрећа догоди, а то како уби Лазо Мргудов Ђура Коичина, и тако правитељствујушчи сенат код њихове давије разабра тако смо договорно за право нашли да Лазо Мргудов има платити главу, т. е. п. куштуму земаљскоме сто и тридесет и три цекина и два гроша и тако сентенцијасмо и утвердисмо како обије парте контене бише, и умиримсо их во вјечни вијек — амин“.

II.

„Да се зна и да је вјеровата ова данас учињена сетенција пред Господаром, и свакијем правијем судом, ће би од потребе било приказати, а то како се међу Кучима догоди буна, и свој тој буни би узрок Вукић Попов и његов брат Радоња Симонов, који су ребулацију ћели подићи у свом отечеству, и они исти двојица имали су више дружине с њима, за учинит зло међу цијелом нахијом кучком, и тако кад је верховни суд ово зло њихово разумио, тако ми Правитељство Црногорско и Брдско осуди-

Сви односи подређености и надређености, о којима смо напријед говорили, још увијек су више фактичке него правне природе. До висине јавно-правних релације издигао их је тек Књаз Данило.

Већ након првих пар година своје владавине, које је у главном утрошио око упознавања унутрашњих прилика, дао је државној унутрашњој политици правац дијаметрално противан традицијоналном развитку племенских претензија. Племенски старјешине, навикнути на благи поступак црквених поглавица и скоро молећиво изнуђавање њихове покорности државној власти, природно је, да су гледали у таковој политици највећу неправду према себи и својим јавно-правним позицијама. Отприлике онако, као што данас арнаутска племена и њихови поглавице гледају неправду у увађању уставног стања у Турској. Наравно, при акцептираиу ове компарације не смије се пропустити направити потребни distinguo између једног и другог државо-правног novum-a, као извора племенског незадовољства.

Принцип изграђивања државне власти до висине апсолутног аукторитета за све односе унутрашњега државнога и друштвенога живота није могао, у таквим приликама, избјећи сукоб са сепаратистичким тенденцијама племена и деструк-

смо Вукића Попова на смрт за његово зло дјело, и тако му би смрт по заповиједи верховнога суда, и судимо да више за Вукића Попова говора није, и који би се нашао те би за Вукића проговорио, судимо да се има изгубити као и Вукић. Такођер судимо.....“ и т. д.

„Законик Општи Црногорски и Брдски“ од 1798. није, као што напријед рекосмо, никада стао на снагу. Тврдња Медаковићева, а по њему и Ст. Петровић-Његоша, да се Сенат у пресудама на њега позивао ријечима: „Како је Св. Петар осудио“, не стоји. (В. пр. бр. 5.). У пресудама Сената из 1837. и даље не налази се нигдје та формула. Напротив, скоро у свакој пресуди, Сенат се позива на обичајно право називајући га редовно куштумом земаљским, а само изнимно, у пар пресуда, земаљским законом. Усљед партикуларистичког карактера обичајног права, по коме је Сенат судио, природно је, да је различито пресуђивао идентичне правне случајеве, а нарочито грађанске. Судска пракса не ои се могла кретати у овом правцу у тако великим димензијама, да је законик стао на снагу. Да није никада ступао на снагу утврђено је начином, који искључује сваку сумњу, и у промулгационом акту „општег земаљског законика“, од 23. априла 1855. год., ријечима: „До сад је била Црнагора а и Брда, истина слободна, али јавног законика, који ће Црногорцу и Брђанину слободу укријепити и бранити, имала није, већ је правица и судбина њихова само у устима владаоца била“.

тивним амбицијама њихових поглавара. Књазу Данилу није, дакле, преостајало ништа друго него, или капитулирати пред непокорним елементима, или сузбити њихову разузданост оштријим мјерама, које до тада бијаху Црногорцима непознате, пошто су од њих владари претходници, будући истовремено и црквени поглавице, у правилу зазирали. Акцептирати прву алтернативу значило би изневјерити се политичкој концепцији уједињења српства, којом у оно доба бијаху сви већи духови у српству преокупирани у већем или мањем степену, а Књаз Данило до фанатизма, готов да јој принесе на жртвеник и своје право на пријесто.[22]

Рекох изневјерити се, јер доказивање готовости за борбу, а не бити спреман за њу, није никакав патриотски подвиг, бар не политички урачунљив. Елементи, самовољни у рату као и у миру не правећи разлике између та два стања, нијесу могли давати повољне изгледе завојевачкој политици свога владара. Њему је требала војска апсолутно дисциплинирана. У недостатку разлике између војника и грађанина дисциплинирати војску значило је редуцирати јавно-правни положај грађана у границе војничке безусловне покорности. То, у оно вријеме, није била лака ствар. Ради тога можда би се помирио са политиком компромиса Књаз Данило као државник, али ју је искључивао војсковођа, непоколебљиви поборник српске „завјетне мисли“. Ето за то је Књаз Данило прихватио другу алтернативу у својој унутрашњој политици провађајући је одлучношћу својственом необуздано бујним природама, каква несумњиво бијаше он.

„Црногорци, ево како сам мали, бићу вам већи од Ловћена.[23] Ова његова изјава дата 1854. пред многобројно окуп-

[22] Позната изјава Књаза Данила, којом — за случај уједињења српства — редуцира своје претензије на улогу стражара на вратима српског краља, највеличанственија је манифестација његовог чистог, ничим не натруњеног патриотизма. Она је дошла до израза и у стиховима Књаза-Пјесника:

Пред шатор ћу стражит' Краљу
„— Стриц ми Данил зар не рече“? —
Споји ли се икад Српство,
И јединство своје стече!.... —

(Пјесник и Вила).

[23] Књаз Данило био је врло малог раста и, према својим годинама, несразмерно младолик, али његова физичка снага и одлучност у провађању својих политичких планова управо су фрапантно дјеловале на племенске старјешине.

ANALI PFB | arc.ai.rs

љеним племенским главарима на Цетињу најпотпунији је израз његове одлучности у борби за побједу државне идеје над деструктивним тенденцијама племена. Израз бити „већи од Ловћена“ значи искључиво правно господство државне воље, а идентификовањем ове са владаочевом, и прелом са традиционалним развитком државо-правних односа на штету племена респективе њихових јавно-правних позиција.

Не улазећи у детаљнију анализу државнога права у његовом даљем развитку морамо се на овом мјесту поближе упознати са једним моментом, који нам је потребан за конструкцију дефиниције Сената у овом времену. Напријед смо га упознали као орган извршне и судске државне власти. Законодавну власт вршили су митрополити и народне скупштине. Ово се несумњиво види из увода напријед цитиранога законика од 1798., који почиње: „Находећи се ми главари и старјешине и остала браћа наша из сваког племена и наше слободне области Црне Горе и Брда на јединокупни сабор и вијећу у манастир Цетиње 1798. года, октомвра 18 дне, *сви једногласно и договорно установисмо закон*,[24].....“

Апстрахирајући од поближег испитивања формалитета цитираним уводом дате легислативне процедуре констатујемо, да је она најпотпунији израз демократизације државне законодавне власти на најширој основи. Систем владавине Књаза Данила крећући се напријед изложеним правцем нужно је искључивао демократски принцип у свима подручјима државне дјелатности, па и подручју законодавства. Није могло више бити ни говора о учешћу народа у вршењу законодавне власти путем народних скупштина, као другог законодавног фактора. Ипак, Књаз Данило, ма колико иначе био одлучан у провађању политике прелома са државо-правним традицијама, настојао је сачувати у вршењу законодавне власти формално одржавање извјесног континуитета са прошлошћу, и ако тек у блиједим траговима њеног државоправног основа.

Већ смо истакли, да су за чланове сената у правилу постављени старјешине појединих племена. Упознали смо се и са обзирима, који су митрополиту били мјеродавни за вођење такове правосудно-управне политике. Додамо ли томе,

[24] Курзив је наш.

да народ, просуђиван са становишта социјолошког схваћања појма, треба у овом случају сматрати ознаком збира племенâ, а народне скупштине скупштинама племенских првака и старјешина, постаје нам Сенат, као збор племенских поглавица, најприроднијим насљедником народних скупштина, као законодавног фактора, да како само у толико, у колико се ради о постигнућу горе истакнуте политичке сврхе; јер Сенат није постао други законодавни фактор, него тек савјетодавни орган законодавне власти, која је концентрисана искључиво у рукама владаревим. Па ни овај положај Сената није дат никаковим уставо-правним уређењем, него владаревим обзирима опортунизма с погледом на конкретну политичку ситуацију.

Год. 1855., 23. априла, „установио“ је Књаз Данило „општи земаљски законик“.[25] Промулгациони акт овога законика од највеће је важности за познавање ондашњега државнога права. Нарочито је напријед изложеним јавно-правни положај Сената дошао до најпотпунијег израза. Начин, којим је то учињено, вјероватно није најсрећније изабран, будући би јачином употребљених израза могао дати повода неправилном резоновању при оцјењивању значаја државо-правног момента, о ком је ријеч. Акт почиње:

„Данил Први
Књаз и Господар
Слободне Црнегоре и Брдах,

У согласију са главарима и старјешинама од све Црне горе и Брдах **установљава** „општи земаљски законик“ по ком ће се по сад и за вазда унапријед судити[26]....“ Називом „главари и старјешине“ означује се Сенат ради тога, да се

[25] „Општи земаљски законик“ садржи 95 §§-а. Њим су обухваћене све правне материје, које и законником од 1798., само постављене у неколико на ширу основу. И нека питања о насљедству добила су његовим одредбама, од којих неке важе и данас, своју законску солуцију. Он нам, у односу према ранијем законику, не даје много принципијелних новитетâ, осим што је њим конструиран један нов казнено-правни појам (crimen laesae maiestatis, § 4.) и један нов начин реакције противу злочина (тјелесна казна, § 77.). Пракса је до душе познавала тјелесну казну и прије овога закона. Увео ју је први предсједник Сената Ивановић поводећи се, несумњиво, за сличним примјерима у Русију. Прије Ивановића била је у Црној Гори тјелесна казна непозната.

[26] Курзив је наш.

тим јаче акцентуира, да Сенат, као орган извршне и судске власти, није уједно и савјетодавни орган законодавне власти, него искључиво с разлога, што својим саставом носи карактер збора племенских поглавица; јер тек као такав може послужити за постигнуће конкретне политичке сврхе, т. ј., за формално одржавање континуитета са основима државо-правних традиција у вршењу законодавне власти. Учешће Сената у законодавству није обавезно за Круну. Не само да ју не веже његово противно мишљење, него ни из потпуног претерирања Сената не резултира никакав јавно-правни ефект. Израз „у согласију“ не означава противно. Њим је речено, да је у конкретном случају претходно затражено мишљење Сената о закону, и да је било повољно. То и ништа више. Констатацијом овога факта у промулгацијоном акту ишло се за евентуалним политичким, а не за правним ефектом.

У осталом положај Сената, као савјетујућег органа, законодавне власти, заснован на принципу моментане политичке цјелисходности, без правно оправданих претензија на сталност будући му је a priori одређена судбина прелазног стадијума између два разнородна државо-правна уређења, није ни могао бити друкчији у погледу своје јавно-правне релевантности.

Изразом „установљава“ (т. ј. Књаз Данило) добија тачност конструираног положаја Сената, као савјетујућег органа, своју најјачу потврду, будући се несумњивим државо-правним значењем овога појма означује искључиво владар органом државне законодавне власти. Да се правилно схвати државо-правни значај овога израза у његовом пуном опсегу треба га компарирати са формулом: „сви једногласно и договорно установисмо“, којом је, у цитираном уводу законика од 1798., обиљежена правна релација између законодавних фактора: митрополита и народне скупштине. Док у ранијем случају воље обију фактора са равномјерном правном релевантношћу стварају закон (Gesamtwille), дотле је у другом случају законска воља правно конгруентна са вољом владаревом.

Према досадашњему морали би смо напријед конструирану дефиницију Сената, за пуну ознаку појма у овом времену, допунити реквизитом, датим правним положајем савјетодавног органа законодавне власти; али, имајући у виду политичку тенденцију, за којом се ишло давањем ове улоге

ANALI PFB | anali.rs

Сенату, као и краткотрајност његове, више политичке него правне, егзистенције у истој, ограничавамо се на констатацију: да појава Сената у овој улози потпуно изчезава у даљем државо-правном развитку не оставивши за собом никаква трага, јер је већ у току истог деценијума опсег атрибуција његове јавно-правне позиције редуциран у границе, које смо већ фиксирали.

Састав Сената посматран са становишта обзира, мјеродавних при одређивању броја његових чланова, остао је непромијењен.

Установа нижих правосудно-управних органа, капетана, није за владавине Књаза Данила ни у колико измијењена у свом основном правном принципу. Капетански судови су и даље задржали изложену правосудну и управну стварну надлежност у пуном опсегу. Територијална надлежност претрпила је извјесне измјене, које поводом креирања нових капетанских судова на мјесто још заосталих племенских кнезова, које знатним увећањем већ постојећег броја капетанија. Капетани су и војни старјешине, чија је војно-управна надлежност одређена територијалним опсегом капетаније. У овом моменту треба гледати мотив, одлучан за увећање броја капетанија, као правосудно-управних подручја. Али ни то није могло удовољити принципима војне управе, која би одговарала напријед изложеним интенцијама Књаза Данила. Зато су свакој стотини војника постављени војни старјешине, звани стотинаши. И барјактар је свакој стотини наименован, чиме је број ранијих племенских барјактара знатно увећан изгубивши тиме и јавно-правни положај дат ранијом појмовном ознаком. Стотине су раздијељене на десетке, на челу којих стоје десечари. Не залазећи у детаљнију анализу ових установа констатујемо, да су стотинаши, као војно-управни органи, потчињени капетану, у опсегу чије територијалне надлежности живе. Природно је, да је број стотинаша у капетанији одређен њеним територијалним опсегом и бројем мушких житеља способних за оружје, ради њега су неки капетани имали више, а други мање подручних стотинаша; јер је при заокруживању капетанија остао стално искључиво мјеродаван племенски принцип. Стара установа пољака укинута је, а њена правосудно-управна надлежност дата војно-управним органима, десечарима.

Ранији обичај капетана, да при рјешавању правних спорова призивају племенске барјактаре и пољаке ради евентуалног саслушања и њиховог мишљења прије изрицања пресуде, задржали су капетани и даље. И сада су, од времена на вријеме, окупљали око себе, али више као пратиоце него правне савјетнике, стотинаше, стотинске барјактаре и десечаре. Сву ову пратњу капетанову народ је означавао, слично ономе ранијем, колективним називом гвардија.

Судска процедура, и пред капетанским судовима и пред Сенатом, остала је и за владавине Књаза Данила у свему онака, како смо ју раније изнијели.

Овакову организацију унутрашње државне управе затекла је промјена на престолу 1. августа 1860. Са овим квалитета управног апарата требало је развити крваву заставу ослобођења подјармљених суплеменика и повести борбу у димензијама оних херојских подвига Црне Горе у другој половини XIX вијека, каквих тешко још да памти историја човјечанства. Вароши, које су по свом природном опредјељењу позване, да буду центруми економскога и културнога развитка државе, бијаху још увијек у турском посједу, те је њихово освојење нужно морало претходити акцији у правцу изграђивања једног, по унутрашњем устројству, савршенијег државног организма. Овај моменат мора се имати пред очима при оцјењивању факта, да завојевачким напорима Црне Горе није претходила савршенија управа државе, јер је на територијуму, на ком су комуникациона средства исцрпљена више пута и пјешаку тешко приступачним путањама, а к томе испрескубаном непријатељским тврђавама, немогуће иоле правилније комуницирање централне власти са унутрашњим органима, а тиме и искључена фактичка могућност једног компликованог управног апарата. Изграђивању унутрашње земаљске организације морао је, дакле, предходити спољашњи рат као њен предуслов и, у датој ситуацији, за Црну Гору једини начин стицања вароши, природног ослонца како својих економских и културних тако и ратних операција. У овом парадоксу, чини ми се, лежи кључ разумијевања нужности усредсређења цјелокупне државне дјелатности у правцу ојачања своје војне снаге, која је, уз остало, појединачном готовошћу на смрт требала дати еквиваленат за тежину позиције дате односом неједнаке борбе.

Јавно-правним творевинама ове врсте, наравно, не можемо се бавити, у колико не стоје директно у вези са предметом, о ком пишемо. Наглашујемо само, да су у овом времену, све до год. 1879., искључиво интереси војно-управни мјеродавни за правац државне дјелатности у свима подручјима њене унутрашње политике, и тим скидамо са себе дужност посебног излагања државних управно- и правосудно-политичких обзира за сваки моменат у току даљег развитка установе судова.

Установа пољака, коју је Књаз Данило замијенио установом десечара, поново је успостављена 1867. и тим су десечари постали искључиво органи војне-управне власти. Капетани су остали и даље војно-управни органи до год. 1871. Ове године постављени су баталионски команданти, звани командири, и тиме је одузета капетанима војно-управна надлежност. Истовремено се почела увађати у живот установа началствâ.

До сада су били капетански судови првостепени без икаквих ограничења судске одговарајуће стварне надлежности. Оснивањем начелствâ ограничава се постепено њихова надлежност за ријешавање замашнијих грађанских и кривичних правних спорова. Ове у првом степену рјешавају сада началства, која су такође организирана инокосно. Стварна надлежност није до душе још уређена правним прописима, који би својом прецизношћу уносили више одређености у прнцесуално-правне односе ових инстанција. Да ли ће судови сматрати неки спор замашнијим или омањим (багателним) препуштено је у главном њиховој увиђавности. Ни сама установа началствâ није у исто доба остварена у цијелој земљи. У неким крајевима није, шта више, никада ни увађана, те су капетански судови задржали првостепену стварну надлежност, без ограничења све до 1879. Ова институција, које због краткотрајности свога опстанка, које због недостатка потребне одређености у основном правном принципу свог јавноправног положаја, од значаја је само у толико, што нам обиљежава моменат, који се има сматрати почетном тачком у историјском развитку каснијих окружних судова. Началници нијесу никада имали војно-управне надлежности.

О замашнијим реформама у подручју правосуђа може бити говора тек од Берлинског уговора овамо. Год. 1879.

учињен је одлучан корак у правцу подјеле власти судске од управне. Све до овог момента Сенат је орган и једне и друге. Околност, да је год. 1874. појединим члановима Сената посебице стављена у дужност брига око правилног функционисања „управе унутрашњих дјела“, „управе финансија“, „књажевске канцеларије“ и „управе војне“ не може доказивати противно. Сенат, са својом колегијалном организацијом, није могао отправљању ових послова дати ону брзину рјешавања, какву су они, нарочито у години непосредних припрема за рат, неминовно захтијевали. Сенатори, стављени на челу горњих управа нијесу правно престали бити чланови Сената. Добили су само генералну пуномоћ, на основу које су правни односи настали њиховим одлукама, за подручја државне дјелатности, за која су ad hoc делегирани, правно једнаки закључцима Сената, који није престао правно бити и даље органом извршне власти.

Дакле, тек год. 1879. иницира је процес подјеле, о којој говоримо, Сенат је укинут, а на његово мјесто постављени су на једној страни органи извршне власти — министри, а на другој страни врховни земаљски суд — Велики Суд. Началства су замијењена год. 1880. окружним капетанствима, која су и даље остала, као год и капетански судови, органи и правосудне и управне власти. Окружна капетанства нијесу устројена једнообразно. У већини су инокосна, а има их и са колегијалном организацијом. Односи стварне надлежности међу њима и капетанским судовима остали су у свему онакови, какви бијаху раније међу овима и началствима.[27]

Капетаније су раздијељене на сеоске општине, у којима је основана установа кметова, као примирителъних судија за све правне спорове, који не прелазе границу стварне надлежности капетанских судова, пред којима се не може спор

[27] Било је случајева, да појединн окружни судови буду укинути за читав низ година, а да опсег њихове територијалне надлежности ипак не буде припојен ком другом окружју. За то вријеме имали су капетански судови ових окружја неокрњену првостепену судску надлежност за цијело подручје грађанских и кривичних спорова. На пр. окружно капетанство Колашинско укинуто је од 1883. до 1891., како се види из извјештаја овога суда од 1. јула 1893. Бр. 393-II., упућеног ондашњем црногорском министру Правде пок Д-р В. Богишићу (архива Мин. Правде). Окружних капетанставâ било је десет.

иницирати прије, него је кметовима дата прилика покушаја нагодбе. Кметове бирају општинари. Њихов број није одређен; варира, према величини општине, између 5 и 9. Иначе су, по законској дефиницији свог јавно-правног положаја, општински управни орган. Ова установа још и данас постоји са непромијењеним правним положајем, који смо јој овдје одредили. Њом је замијењена по други пут укинута институција пољака.

Вароши су подручја посебних капетанских управа, на челу којих стоје варошки капетани,[28] чија је правосудна и управна стварна надлежност једнака надлежности капетанских судова.

Данашње стање

Год. 1902. укинута су окружна капетанства, као органи правосудно-управни, а на њихово мјесто основани Обласни Судови и Обласне Управе.[29] Први су органи судске, а други органи управне власти. Овим је административно-судска подјела земље на десет окружја замијењена подјелом на пет области, чиме је и број обласних судова и обласних управа утврђен. Околност, да се административна и судска подјела још увијек поклапају има везе са историјским развитком правосудне и управне државне организације само у толико, у колико је и једној и другој како у почетку тако и у најно-

[28] Цетињски варошки капетан има од 1880. назив варошког управитеља, а Ријечки од 1881.; али измјеном назива није ни у колико тангирана надлежност ових органа. У даљем развитку усвојена је титула управитеља за све шефове варошких управа (В. арх. Мин. Правде); а „законом о уређењу варошких општина", од 10. августа 1903., замијењена је називом предсједника варошких општина.

[29] В. § 1. „Закона о устројству судова у Књажевини Црној Гори" од 6. децембра 1902. и § 9. „закона о устројству Министарства Унутрашњих Дјела и административној подјели Државе", од 8. априла 1903. При утврђивању данашњег стања позивамо се на ове законе премда су у овој години донешени нови закони о административној подјели земље и усројству судова. Њима би ствар била измијењена у толико, што би смо мјесто данашњих пет обласних судова и пет обласних управа имали десет обласних судова и десет обласних управа. Њима је дакле акцептирана стара подјела државе на десет окружја и тиме дата могућност потпунијег госпоства племенског принципа над свима релацијама нашега унутрашњега јавнога живота. Они међу тим још ни јесу остварени, премда су већ „стали на снагу" и за то се, при излагању савременог устојства судова, нећу на њих осврнати. Констатујем само, да су, по мом мишљењу, reformatio in peius.

вије доба подлога племенски принцип искључујући из комбинације све правосудне и управне моменте, који би својом примјеном ма и најмање ограничавали опсег његовог пуног госпоства.[30]

Капетанских судова има 56. Они су, као и раније органи и судске и управне власти. Организирани су инокосно.[31] У варошким општинама, које су енумеративно означене у ал. II § 1. зак. о устројству судова од 1902 год. „врше мјесто капетана првостепену судску власт" општински судови. Они су, по законској дефиницији свог јавно-правног положаја, општинска управна власт.[32] Организирани су колегијално, али не редовно. Зависи од „увиђавности" Министра Унутрашњих Дјела,[33] којему су, наравно, искључиво мјеродавни обзири управно-полицајни, а не правосудни. Додамо ли к томе, да се предсједници варошких општина, који су уједно и предсједници ових судова, постављају, као и капетани, на предлог Министра Унутрашњих Дјела,[34] његова ингеренција

---

[30] Државници, који, изгледа, да нијесу кадри ни замислити, да се ове двије подјеле могу и не поклапати и да могу и други обзири при овим подјелама бити мјеродавни — ако не искључиво одлучни, а оно бар правити компромисе са племенским принципом — још увијек су у већини и са успјехом присвајају себи право, да се њихов глас првјенствено чује при одређивању правца савремене правосудне и управне државне политике. Овим моментом обадвије подјеле добијају, још за неко вријеме, гаранцију своје идентичности и принципијелне непромјенљивости, премда, по мом мишљењу, стално врше веома неповољан уплив на развитак савремених унутрашњих прилика, датих Земаљским Уставом, од 6. децембра 1905. год., будући својим правним односом према новом стању уздижу носиоце ситних племенских интереса и неурачунљивих амбиција до висине знатно урачунљивих политичких фактора. (О правном односу данашње административне подјеле према новом стању в. моју расправу „Устав за Књажевину Црну Гору" у „Mjesečniku Pravničkoga Društva u Zagrebu", Бр. 6. и 7. од 1907. год.).

[31] Број ових судова дат је бројем капетанија, као административних јединица, а овај је утврђен „законом о измјенама и допунама у закону о устројству Министарства Унутрашњих Дјела и административној подјели Државе од 8. априла 1903. год." од 15. јула 1904 год.

[32] § 11 „закон о уређењу варошких општина" од 10 августа 1903.

[33] „Но у мањијем мјестима број чланова одређиваће се према потреби и то увиђавности Министра Унутрашњих Дјела". (§ 12. зак. ц. у примј. бр. 32).

[34] § 13 зак. ц. под бр. 32.

на ове судове добија карактер искључивости, према којој су евентуална правосудна-политичка настојања Министра Правде правно немоћна.

На карактеру општинских судова, као еминентно управних органа, не може ништа мијењати околност, што се чланови постављају на предлог Министра Правде, будући је јавно-правни значај овога момента редуциран на минимум напријед истакнутом „увиђавношћу“ Министра Унутрашњих Дјела, од које зависи да ли ће у опште и бити чланова, т. ј. да ли ће суд бити организиран колегијално или инокосно састојећи се од самог предсједника општине.[35]

Будући је судској стварној надлежности капетанâ једнака историдна надлежност општинско-варошких судова, ми ћемо, свађајући прву у њене законске границе, индиректно одредити и другу, те ради тога и нећемо о њој посебно говорити. Капетански су судови надлежни: 1. за све грађанске спорове „до 100 круна“. Ова сума „не смије сачињавати дио већега дуга, па ни остатак знатнијег дуга, који би пребијањем (чл. 949. Оп. Им. Закон.) постао мањи“. Она се има „разумјети без добити и без других трошкова“; и 2. за „све спорове о сметању посједа (чл. 20. Оп. Им. Законика) и о помеђашном послужју (чл. 144. и 145. Оп. Им. Закон.).[36] Могу судити и „спорове до 200 круна, само ако се парничари сагласе и суду писмено изреку такву жељу“.[37] Ова надлежност је и у свом односу према суду факултативне природе. Спорови о насљедству као и сви трговачки спорови изузети су од капетанске надлежности, без обзира на износ вриједности спорног предмета.[38] Казнена судска надлежност капетанâ обухваћа: 1. „све иступе против имања у износу до 200 Перпера; и 2. просте увреде (§ 358. Кривич. Законика) на тужбу увријеђенога“.[39]

[35] Данас су пет општинских судова организирани колегијално (у варошима: Цетињу, Подгорици, Никшићу, Бару и Улцињу), а пет инокосно (у варошима: Ријеци, Виру, Данилову-Граду, Колашину и Андријевици).

[36] § 5. „Закона о грађ. судској надлежности у Књажевини Црној Гори“, од 6. децембра 1902.

[37] § 6. зак. цит. под бр. 36.

[38] § 5. зак. ц. под бр. 25. и § 163. „Трговачког Законика“, од 22. јануара 1910.

[39] § 2. казненог поступка од 20. јануара 1910.

ANALI FPB | anali.rs

У случајевима незадовољства са пресудама ових судова дато је странкама право апелације[40] на обласни суд, као коначна правна могућност процесуалне борбе у овим споровима.[41]

Обласни судови организирани су колегијално. Састоје се од предсједника и два судије вотанта.[42] Овако је по закону. Међутим данас постоји фактички у сваком обласном суду по три судије гласача, а од најновијег доба у некима и по четири. Грађанска и казнена стварна надлежност обласних судова, као првостепених, простире се на све правне спорове, који излази из опсега напријед фиксиране надлежности капетанских респективе општинско-варошких судова.[43] Код надлежности обласних судова, као трговачких, мора се направити један distinguo. Овдје је наиме дато странкама право захтјева, да се један од судија гласача замијени судским ријешењем чланом мјесног трговачког одбора. Овај учествује у суђењу односног спора са правима и дужностима редовнога судије. Особу, како искљученог судије тако и члана одбора, утврђује суд ријешењем без обзира на евентуални захтјев странке у том правцу.[44]

У другом степену и коначно рјешава Велики Суд.[45] Он је, по законској дефиницији „највиши апелациони Суд".[46] Организиран је колегијално састојећи се од предсједника и четири члана.[47] Установа Касационог Суда у Црној Гори не постоји.

---

[40] У грађанским споровима рок за апелацију износи 8 дана, рачунајући од дана саопштења пресуде парничним странкама. Противу пресуда, изречених „на безусловном знању" не може се апелирати (§§-и 167. и 168. грађанског поступка, од 1. новембра 1905.). У кривичним споровима апелациони рок износи 5 дана (§ 248. казненог поступка). Оба рока су преклузивни.

[41] §§-и 8., 9. и 10. зак. ц. под бр. 36.

[42] § 4. зак. о устр. судова.

[43] § 7. зак. о грађ. суд. надлежности; § 163. тргов. зак. и § 2. казнен. поступка.

[44] § 167. т. зак.

[45] §§-и 11. зак. о грађ. суд. надлежности, 163. т. зак. и 2. казнен. поступка.

[46] § 9. зак. о судској власти.

[47] ал. I. § 6. зак. о устр. судова.

ANALI PFB | anali.rs

Питање које нам се на завршетку ове расправе намеће неодољивошћу логичке тенденције основне идеје реформама од 1879 год., јесте: у ком је степену и са колико успјеха апликован принцип подјеле власти судске од управне на данашњу организацију судова? На ово питање одговорено је досадашњим излагањем. У §-у 11. „Основног Државног Закона о Судској Власти“ од 6. децембра 1902., којим је декретиран принцип подјеле власти судске од управне, означен је, до душе, правни положај капетанских судова, као управних органа са судском надлежношћу, „привременим изузетком“; али ова „привременост“ још није добила своју замјену законским ријешењем правосудног проблема у правцу акцептирања принципа подјеле власти у његовим коначним резултатима.[48]

Др. Секула Дрљевић.

О РЕФОРМИ НАШЕГ КАЗНЕНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

С НАРОЧИТИМ ПОГЛЕДОМ НА СИСТЕМ НАШЕГ КАЗНЕНОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

Као што се из досадањег излагања види ми смо усвојили метод, да при једној коренитој реформи целокупног казненог законодавства увек треба ићи за тим да се пре изведе реформа формалног, па тек за овом материјалног права. Сам пак појам реформе врло је растегљив и релативан. Под њим се, на име, могу разумети две ствари, које са правног гледишта имају различити значај. Под реформом се има разумети како лагана тиха еволуција права и законодавства тако и нагла начелна промена целокупног казненог система и процедуре. И ако смо мишљења да се подвргавањем термилогији, као и самим класификовањем често, ништа не добија, ипак бисмо ради јачег обележја појма и карактеристике прву врсту реформе могли означити прилагођавање кодификације актуелном праву што постоји у друштвеном животу, а другу

ANALI PFB | anali.rs

[48] Покушај докончања ове „привремености“ почетком јануара тек. год. остао је без успјеха усљед одлучног отпора Државног Савјета, о који се *фактички* и разбио. (В. пр. под бр. 30.).

поправком самог казненог система и процедуре. Док она прва одговара актуелним друштвеним потребама и проистиче из самог развитка друштва и правних појава, ова друга може врло често бити резултат рационалистичког схватања права законодавца те земље — плод духа његова. Ми ћемо доцније показати какве све последице може за собом повући реформисање схваћено на овај други начин, јер је увек у питању и сумњиво, да ли је овака реформа изазвана актуелном друштвеном потребом. Ово напомињемо с тога што је случај оваке реформе наступио сада код нас и што је она код нас постала као неко правило.

Опште је познато да је доношење садањег казненог закона изазвала прека потреба. Ми ћемо у свом излагању на више места додирнути ово питање и ту потребу објаснити историским и другим разлозима, али је овде врло важно по наше питање утврдити, да је садањи казнени закон, — и ако за оне прилике добро дошао и неопходан, све до доношења данашњег кривично судског поступка био од осетно слабог утицаја, и да ни из далека није вршио намењену службу. Злоупотребе и грешке из режима старих казнених закона повлачили су се и даље, врло мало спречаване. У потврду овога навешћемо карактеристичан пасус из Ценићевог коментара казненог закона „Попечитељство правосудија у стању ће бити показати акта, како су у само оно време када је закон овај почео важити по 20, 40, 60 и више кривача једним актом ослобођаване били казни, пошто се од њи надлежним свештеником у цркви заклетва узме да више грешити неће“.[1] Овакво поступање могло би се дозволити и оправдати код мањих кривичних дела, којима се јавни поредак мало или ни мало вређа и где је више у питању какав мањи интерес појединца. Оскудица правног знања и судске праксе, а нарочито несавршеност ондашње судске процедуре чинили су онда да је кривац често до пресуђења подносио више но што би заслужио казне, што је се могло чешће десити нарочито код кривичних дела где је мања правна повреда. Отуда је, као што поменух, ослобођење кривача од казне на показани начин у неколико имало свога оправдања код мањих дела; али су овим врло често чињене грубе погрешке

[1] Став III Коментара код §-а 12.

јер су кривци ослобођавани казне без икаквог обзира на врсту учињеног кажњивог дела и степен њихове противправне воље. И правом злочинцу је на овај начин пролазило некажњено вршење зала у друштву. Специјална, а нарочито генерална превенција, као циљ казне, о којима су наши правници ондашњега доба тако радо дискутовали и третирали није постизавана ни у колико.

* * *

Што се тиче нашег казненог законодавства, оно према показаним резултатима за досадањег свог трајања није одговорило намењеном циљу, јер, и ако је неоспорно да се у Србији много и строго кажњава, ипак се поред свега с разлогом може сумњати да је генерални лек за све противправне нападе лежао у угрожавању казном и кажњењу. Наш је законодавац шта више у том циљу с обзиром на нижи културни ниво нашега народа махом пооштрио казне усвојене у казненом законодавству, које му је служило за узор, док је међутим питање и то врло важно, да ли наш законодавац у опште не би много боље учинио да је стао на гледиште да се сасма ситне правне повреде и не кажњавају, него што је овако оставио, да оне и против тога што су казном угрожене у маси пролазе некажњено. Ради веће одређености и умесности овог питања упозоравамо на супротност опсежног угрожавања казном овог закона и потпуне неодређености, и оскудице сваког казненог система у законима, који су до доношења садањег казненог закона исти замењивали. Ова се противност истиче у стварности, нарочито за првих година важења садањег казненог закона када је се услед новоствореног стања доношењем овог казненог закона, у оскудици правних знања потребних за рад са новим законом, судске праксе, а нарочито закона о поступку судском, успоравало правосуђе и створила укоченост, претрпаност у раду при надлештвима, да је се скоро морало прибегавати ванредним правним средствима, као што је био прекид истраге на напред показани начин. — Да ли је наш законодавац изабрао добар метод усвојив ову опсежност казненог система? Да ли услед оваког поступања код судова углед закона и ауторитет његов нису губили? — Овим долазимо на на главно питање, да ли је наше казнено законодавство постигло свој циљ!

ANALI PFB Lanali.rs

Правичност захтева, пре свега, да се призна, да је наше казнено законодавство пресађивању са стране ипак умело собом доста доброга и кориснога у нашу примитивну средину. Оно је поред све своје несавршености и непотпуности имало своје време када је додељену улогу вршило успешније и приближније својој правој намени но данас. Казнени закон и закон о поступку судском у кривичним делима дошли су у једно доба несређених и поремећених друштвених односа изазваним поглавито политичким и економским променама које су нагло наступиле у нашој отаџбини од њеног ослобођења и претходиле доношењу ових закона. Они су дошли да собом замене безбројне одредбе и акте како законодавне тако и управне власти онога доба, који су у оскудици правих закона исте замењивали. Замењујући их дошли су у исто време и да послуже као прелазна фаза док се наша отаџбина потпуно правно не уреди до боље самосталније израде, која би одговарала како правној свести, тако правим потребама наше средине. А поред тога они су за свога досадањег трајања дали богато правно искуство (како практично тако и теоретично), прву основну казнено-правну јуриспруденцију и судску праксу.

Али поред свега тога ипак је много ствари, које иду против тога да је наше казнено законодавство овим потпуно одговорило намењеном циљу. Честе измене и допуњавања у наша поменута два закона (нарочито у казненом закону) један су доказ несавршенства њиног. Нарочито су доказ за ово оне силне измене, које су задирале много дубље, извршене још одмах првих година по доношењу тих закона. Овде само треба разликовати две ствари: свака измена и допуна или је изазвана очевидним несавршенством, непотпуношћу самог закона, или је изазвана потребом времена — променом актуелног социјалног стања. Ова промена изазива собом и промену актуелног правног стања, која је с њом у неразлучној вези. Ова веза потиче из везе друштвених и правних односа, јер ови други постају из првих под утицајем духа човекова. Промене ове друге врсте у кодификацији једне земље могу се дозволити и оправдати, њих *треба* и *мора* бити, јер их изазива актуелна потреба и сам развитак права. Оне у осталом најбоље и одговарају идеји о праву. Право, које је у непрестаном развоју и постојању захтева да му и кодифика-

ција стално следује. И при кодификацији ће се најбоље учинити ако се усвоји метод лаганог, спорог прилагођавања праву путем поступне реформе у законима што већ постоје. Ово се постиже тиме што ће се застареле неумесне и непотребне одредбе избацивати, а на њино место уносити оне из садањих правних појмова. За ову реформу увек говори актуелна правна потреба друштва. Свако застајање у овом прилагођавању јесте кочење како развитка права тако и прогреса коме се тежи. Лагана еволуција у природи, којој је потчињен друштвени живот са свима својим односима захвата и правне односе и појмове као један део тога живота. Отуда захтев за поступну реформу, која треба да следује овој лаганој еволуцији друштвених правних односа. Тек овако изведено царство је у стању да врши свој прави потпуни васпитни утицај. Оној старој и оборено теорији у природним наукама, по којој су на развитак целокупног живота у природи и на садањи његов облик од пресудног значаја били епохални физички догађаји — катастрофе, иза којих је физички живот и свет увек почињао понова, одговарало би у друштвеним наукама схватање, да је коренита реформа у друштву могућа само да за њу треба изнети модус. Променимо законе и институције, па ћемо тиме изменити људску природу, веле једни; изменимо и преобразимо душевну и моралну страну човекову па смо тиме преобразили друштво веле други. И једно и друго тежење има својих добрих страна, она се не само не искључују већ узајамна акција њина би најбоље одговорила идеалном задатку једне друштвене реформе. Али и ако ми тај принцип и усвојимо при његову извођењу се јављају безбројне тешкоће. Нико не може оспорити да је збир тежње француских револуционара садржан у горњем принципу, па ипак онолике заблуде онолике грешке. И данас маса једна ма да полази од истих побуда (анархисти) ипак верују да, пошто је све у друштву базирано на погрешној основи — то све треба срушити па тек онда почети зидати изнова.

Јачим, дубљим и коренитијим реформама у законодавству једне земље обично се иде на то, да се на мах надокнади подужи застој у поступној реформи, за коју смо се ми изјаснили. Промене у законодавству оне прве врсте, доказ су несавршенства једног законодавства. Чинећи напред при-

медбу о несавршености нашег законодавства, ми смо мислили на измене и допуне његове овог карактера. Реформисање закона оваке природе увек је доказ да законодавац није успео у послу кодификовања, да није у кодификацију унео право што постоји, да није имао јасан и одређен поглед на друштвене односе, да није тачно схватио правне појмове своје средине. Може се десити да законодавац учини поменуте грешке услед тога, што се друштвени односи нису довољно јасно средили, скристалисали што опет од своје стране чини да се ни правни односи и појмови те средине нису развили до одређености, а законодавац је при том био прожет догматичним схватањем права, да целокупан друштвени живот *треба* ставити под неограничену владу закона, уз то уверење да је опасно оставити законом нерегулисане друштвене односе да се сами развијају до потребе регулисања истих законом. Овај случај је био са нашим кодификатором у време доношења казненог закона и закона о поступку судском у кривичним делима. Но осим овога, кодификација нашег казненог права истовремено је доказ да се закони ма како савремени и потпуни према приликама у једној средини не могу просто узети из те средине и без дубоке студије преносити у другу ако у овој нема свију оних и истих погодаба. Да један закон буде на свом месту он треба да одговара како потребама народа за који се доноси, тако и још многим другим условима, као што су ступањ образовања, начин живота, религија, појмови народа о праву, обичајима, темпераменту, традицијама и т. д. једном речи он треба да одговара актуелном социјалном стању његовом; овај појам актуелног социјалног стања и сувише је опсежан; он обухвата како све напред поменуте, тако још и многе друге елементе. Али ми се морамо задовољити са тим што је у моћи духа нашега да уочимо главније моменте у постајању друштвених односа који су од пресудног утицаја на формирање друштвеног стања, и да се тим оперишемо. Тежити за тим да се *сви* односи узму у вид и регулишу, било би тежити за немогућим и неостварљивим, јер се сваки однос формира и репродукује у безброј нијанса у природи. Овде, при регулисању односа законом, односно при одређивању које односе треба имати у виду при правном нормирању, најјасија се огледа улога човекова духа, а ова је

улога у томе да све напред поменуте услове, за које смо казали да су садржани у појму актуелног социјалног стања доведе у скад и регулише колико истима треба одговорити при кодификовању. Наиме, у сваком конкретном случају кодификовања остављено је овој радњи духа законодавчева одлука, шта посебице треба да буде предмет кодификације. Одовуда и потичу тешкоће у избору метода и раду законодавчевом. —

Бор. А. Милојковић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

О ШТРАЈКУ ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

— НАСТАВАК —

Код одређивања односа између дисциплинске власти и власти кривичног кажњавања треба бити начисто с тим да и дисциплинско право као и кривично право представља једно право у пуном смислу. Кад би се државним нормама које састављају дисциплинско право одрекао карактер правних прописа, оборили би се данашњи критеријуми по којима се за једну норму утврђује да ли је правног карактера или није. Дисциплинско право разликује се од кривичног права тиме што је дисциплинско право везано за један специални однос поданика са државом, за службени однос, а кривично право је везано за општи однос појединца према држави, за поданички однос. И ако се, правно, службени однос као и поданички ствара вољом државне власти, код дисциплинског кажњавања воља појединца представља један фактички елемент од кога зависи у крајној анализи да ли ће казну кривац осетити док је код кривичног кажњавања воља појединца потпуно ирелевантна. По циљу између дисциплинских казни и кривичних нема никакве разлике. И једне и друге одређене су за заштиту правних прописа. Које ће дело државних службеника бити праћено дисциплинским казнама а које кривичним зависи од законодавчеве воље, тако да

ANALI PFB | anali.rs

се једнога дана могу дисциплинске казне у кривичним казнама изгубити.

II Штрајк државних службеника и позитивно право.

По већини законодавстава штрајк државних службеника не представља нарочито кривично дело. Према томе, појам штрајка државних службеника не може се изводити из позитивног законодавства, већ се мора извести из фактичких чињеница, с погледом на право које ће се једног дана морати обазрети на штрајк службеника. Оно што је код штрајка државних службеника битно то је једно одрицање послушности која се састоји у престанку вршења послова који су за једно лице одређени. Тај престанак вршења послова може бити извршен на тај начин што ће се државни послови потпуно напустити или што ће се одуговлачити — пасивна резистенција, тако да су резултати исти — кочење правилног државног функционисања. Оно пак што штрајк државних службеника чини једном опасношћу по државни живот и што га чини нарочито интересантним правним питањем јесте то што се штрајк колективно изводи. Ова два елемента штрајка државних службеника, одрицање послушности и колективан карактер, треба изближе размотрити. Код свих одрицања послушности према државној власти важна је намера због које одрицање послушности бива и средства којима се она хоће да изведе. Штрајк државних службеника има сличности буном у држави. Између штрајка државних службеника и буне у држави постоји аналогија као што постоји аналогија између организације која се зове државна служба и организације која се зове држава. Намера због које одрицање послушности бива обично се састоји у измени оних услова у државној служби који се службеницима не свиђају. Средство којим такви незадовољни државни службеници хоће да изведу своје намере јесте обустављање или задржавање државних послова. Због тога такво напуштање дужности ма оно и индивидуално било, има ове две важне карактеристике. (1) Државни службеник не врши послове које по правним прописима треба да врши. (2) Државни службеник не врши државне послове зато што је противан извесним условима у државној служби који се на правним прописима заснивају. Штрајк државних службеника представља опасност по државни живот

ANALIPEB.lanali.rs

нарочито зато што се он колективно врши. A priori штрајк државних службеника у погледу на своју колективност потпуно је аналог шрајку приватних радника. Он би могао бити генералан т.ј. кад би сви државни службеници свој рад обуставили или делимичан. Делимичан штрајк може бити или у једној струци или у једном надлештву. Овде би се могло поставити питање колика та општост напуштања државних послова треба да буде па да може бити штрајка државних службеника. Треба узети да штрајка може бити у сваком надлештву у коме има више државних службеника, тако да се може јавити једна заједничка одлука о штрајку. Пошто теориски нема разлике између одлуке о штрајку у једном надлештву и заједничке одлуке појединих службеника из разних надлештава, то треба узети да постоји штрајк државних службеника и тада кад се поједини органи разних надлештава договоре да штрајкују због незгода које их појединце погађају. Да штрајка државних службеника има потребна је заједничка воља да се државни послови оставе. Заједничко напуштање дужности без једне опште одлуке о напуштању дужности не би представљало штрајк. Кад једно надлештво напусте службеници сваки из свога разлога, без договора, штрајка нема. Такво напуштање чак може бити због незадовољства с условима државне службе па ипак да не представља штрајк државних службеника зато што није било заједничке одлуке да се служба напусти. Штрајк државних службеника представља опасност по државни живот нарочито због свог колективног карактера, и при испитивању утицаја штрајка државних службеника на однос њихов према држави тај колективни карактер од нарочите је важности.

Карактер државне службе одређен је тиме што се државним службеником постаје једном наредбом државе власти. Већ из самог тога види се да је штрајк државних слубеника нешто са свим супротно односу потчињености који постоји између државе и државних органа јер представља један акт непослушности. Не само штрајк већ и индивидуално напуштање државне службе без уважења оставке јесте акт који је, бар са државноправног гледишта, једна некоректност. Кад се то напуштање државне службе врши да би се извесни услови државне службе изменили онда штрајк државних службеника представља повреду дужности вршења послова

свога звања. Тиме што је штрајк колективно средство, да се обустављањем рада и на тај начин често довођењем у опасност целокупног државног живота присили држава да захтевима њених службеника попусти, штрајк државних службеника представља повреду дужности верности, чије повреде, и ако она није једна правна дужност, могу добити законодавчевом вољом партитивну санкцију угрожавањем казном појединих облика њених повреда. Штрајк државних службеника представља акт сасвим супротан природи државне службе. Као што је изложено, ступање у државну службу бива наредбом државне власти а иступање из државне службе исто тако, те и индивидуално самовољно напуштање државне службе јесте супротно појму државне службе. Штрајк државних службеника представља акт, без обзира на то да ли је предвиђен као кривично дело или као дисциплинска кривица, управљен директно против дисциплинске власти државе. И ако дисциплинска веза није онако чврста веза као поданичка ипак су и једна и друга управљене на одржавање државног живота. Она дела државних службеника која су нарочито опасна по државни живот могу да буду у место дисциплинске кривице деликти из Кривичног Законика.

По нашем праву могло би се поставити пет солуција за утицај штрајка државних службеника на однос државних службеника према држави онако како је он директно позитивним правом конструисан. Такво би се питање поставило приликом решавања једног конкретног случаја, кад би требало предузети против државних службеника који штрајкују мере, на које закон државну власт овлашћује. Прве три од ових теза развијене су приликом решавања питања о отпуштању поштара после великог поштарског штрајку у Француској.[1] Све те три тезе могле би се конструисати и за наше законодавство; четврта није опортуна за француско законодавство, колико за наше, и зато у Француској није ни конструисана. Пета је постављена са специалним обзиром на наше законодавство. Те су тезе у овоме:

(1) Штрајк државне службенике ipso facto прекида везу између државе и државних службеника.

(2) Штрајк државних службеника јесте оставка коју на

[1] Њих је изнео G. Jèze, у чланку Conséquences d'une grève des fonctionnaires sur leur condition juridique (Revue de droit public, T. XXVII, № 3.)

ANALI PFB | anali.rs

државну службу подносе. Тиме што државни службеници напуштају државну службу подносе implicite оставку своме шефу, који је може уважити или не уважити. Ово се уважење оставке огледа у једном акту којим се чиновник из државне службе отпушта.

(3) Државни службеници штрајкујући чине дисциплински преступ. Они се једним колективним актом, због тога, стављају ван примене оних правних прописа који им гарантују права, која истичу из јавноправног уговора који их за државу везује.

(4) Државни службеници који штрајкују напуштају државну службу исто као и кад поједини службеник напусти своју дужност; министар је у праву да му после истека рока од три дана место огласи за упражњено.

(5) Државни службеници штрајком чине један кривичноправну или дисциплинску кривицу.

Ових пет теза могле би се детаљније овако развити:

(I) Штрајк државних службеника ipso facto прекида правну везу која је постојала између њих и државне власти. Слично томе, у приватном праву, сматра се да је уговор између послодавца и радника штрајком прекинут. Кад у приватном праву штрајк раскида уговор, а у приватном праву штрајк представља легалан акт, у јавном праву, код чијих уговора не постоји равноправност као код приватноправних, те штрајк представља недозвољен акт, зато à fortiori уговор раскида. Између државе и појединца постоји један јавноправни уговор. Државни службеник примајући се државне службе пристао је на све услове које је држава о државној служби у том уговору поставила. Штрајком, државни службеници ударају у саме основе државне службе и на тај начин прекидају везу која постоји између њих и државне службе и одричу се свих права која су од стране државе њеним службеницима раније била загарантована. Међу та права спада и њихово право да не буду из државне службе отпуштени без пресуде, пошто су навршили десет година државне службе. Тај прекид везе између државе и државне службе бива поглавито због колективне природе штрајка. Та колективна природа штрајка разликује се од појединачног напуштања службе, у закону предвиђеног, тиме што представља читаву буну међу органима који су нарочито позвани да штите правни поредак и зато

ANALIPEP | anali.rs

ослобађа државу од свих ранијих обавеза које је према њима имала.

Ову је поставку заступао владин комесар Тардие приликом жалбе Државном Савету због отпуштања из службе француских поштара.[1]

Ова поставка изгледа да је у основи погрешна. Између државе и државних органа постоји веза која се не може да прекине актом државних службеника. Правно, веза између државе и државних органа прекида се само вољом државне власти. Између државе и њених органа не постоји један уговоран однос који се може једностраном вољом органа да прекине. Између државе и њених органа постоји један однос потчињености који држава сама ствара и сама уништава. Смрт је једини случај да службеник ipso facto престаје то бити. Чињенице које утичу на прекид везе између државе и државних органа означене су у закону и оне се ван закона, у теорији, не могу тражити. Штрајк се међу тим чињеницама не спомиње. Кад се узме да сам штрајк прекида однос између државе и њених службеника, онда се не може правно да објасни акт којим се такви државни службеници из државне службе отпуштају. Ако је довољно само да службеници штрајкују па да се веза између њих и државе прекине, онда је акт отпуштања потпуно непотребан. Кад би приликом једнога штрајка државних службеника био отпуштен само један део државних службеника, положај оних који нису отпуштени а који су штрајковали био би неразумљив, ако се ово гледиште усвоји. Пошто су и ти неотпуштени државни службеници штрајковали то су и они прекинули везу између себе и државе. Међутим, ти су државни службеници и даље остали државни службеници, и ако су штрајковали. Ту би се могао једини излаз да нађе у тврђењу да су они државни органи који су штрајковали а нису отпуштени поново у државну службу примљени. Међутим је у закону одређено да се у државну службу ступа једним актом државне власти, постављањем, који у овом случају не наступа. Аналогија између штрајка радника и штрајка државних службеника нетачна је. У приватном праву сматра се да радници и индивидуално напуштајући дужност, прекидају уговор између себе и по-

[1] Jèze, loc. cit. стр. 495.

слодавца, те би према томе, ако аналогије има, требало узети да и државни службеник који сам напусти дужност прекида везу између себе и државе, што у ствари не стоји. Колективни карактер штрајка не може штрајку дати неку другу правну природу, ако закон то не предвиђа. Колективни карактер штрајка мења само фактичку природу индивидуалног напуштања дужности. Према томе, државни службеници који штрајкују не прекидају штрајком везу између себе и државе већ остају и даље у државној служби.

(II) По другој поставци, државни службеници који штрајкују подносе оставке на државне службе; акт којим би се ти службеници из државне службе отпустили не представља ништа друго него уважење оставке коју су поднели своме шефу. Државни службеници тиме што штрајкују изјављују да се не слажу са извесним условима државне службе. Они желе да се ти услови измене. Ако држава на њихов захтев не пристане, они више не могу бити државни службеници, јер њихово напуштање државне службе јесте условљена оставка. Чим држава прими захтеве државних службеника, она их из службе може да отпусти, ако на њих не пристане.

Ову је поставку развио француски министар пошта и телеграфа приликом одбране свога акта о отпуштању пред Државним Саветом.

И она, изгледа, не продире у суштину природе чиновничког штрајка. На првом месту, погрешно је схватати штрајк државних службеника као њихову оставку због тога што се на тај начин погрешно тумачи воља оних државних службеника који штрајкују.[1] Државни службеник који штрајкује није намеран да из државне службе изиђе; он баш тиме што штрајкује а оставку не подноси доказује да није намеран да државну службу напусти, већ хоће свој положај у државној служби бољим за себе да учуни. Да хоће из државне службе да иступи он би поднео оставку а не би штрајковао, јер од штрајка може увек теже последице да очекује него од оставке. Затим, врло би било спорно да ли се тако, пређутно, оставка може да поднесе. И ако се у закону не говори да оставка

ANALI PFB | anali.rs

[1] Jèze op. cit. стр. 498.

мора да буде поднесена формално, ипак то је нешто што из саме природе оставке произилази. Подношење оставке је један акт који се подноси претпостављеном. Код прећутне оставке врло је тешко утврдити да ли таквог акта има и од кога га момента има. Оставка се као један формалан акт подноси обично министру. Штрајк није упућен на министра нити на какву државну инстанцију, па на који се начин може министар да увери да сви они који почну не долазити на дужност заиста и штрајкују? Да ли би требало узети да подношење оставке бива онога тренутка кад државну службеници напусте послове? Може се десити да државни службеници преговарају са државом после одлуке о штрајку. Кад треба узети да је у том случају оставка поднесена? Затим, код пасивне резистенције, кад нема отворених изјава о томе какве измене у државној служби државни службеници захтевају, солуција да је штрајк државних службеника колективно подношење оставака, потпуно је без вредности. Најзад државни акт којим се на подношење оставке одговара може бити само уважење оставке а не и отпуштање из службе, тако, да се схватањем да је штрајк једна колективна оставка не долази до строжије казне него што је казна за индивидуално напуштање дужности, зато што је уважење оставке блажа казна него упражњење места, управо и није казна.

(III) Државни службеници штрајкујући чине дисциплински преступ. Они се једним колективним актом, због тога, стављају ван примене оних правних прописа који им гарантују права што за њих проистичу из јавноправног уговора који их везује за државу.

Ову је тезу развио Француски Државни Савет доносећи решење о жалбама отпуштених поштара.

По том решењу Државног Савета, штрајк у приватном праву је један акт а не право, регулисан уговором о раду, а штрајк у јавном праву је недопуштен акт, био кажњив или не био. Они који ступају у државну службу обвезали су се на све услове који су за државну службу везани а одрекли су се свих радњи које су у несугласности са државном службом. Кад се државни службеници реше на штрајк без обзира на разлог којим су се руководили, не само да су учинили једну индивидуалну кривицу, већ су се одрекли права која за њих истичу из јавно-правног уговора који их за државну службу

ANALI PFB | anali.rs

везују; у случају кад државни службеници напусте у маси посао, држава је у праву да употреби преке мере и да на њихово место непосредно доведе друге.

И по овој поставци погрешно се узима да је државна служба основана на уговору између појединаца и државе. Врло је чудновато и ни мало правнички узети да се онај који се о овај уговор огреши, одриче права која су му загарантована, ако се не види из закона да то одрицање долази као последица за чиновнички штрајк. Ако је тако решење дошло из жеље да се државни интереси на најбољи начин заштите, на тај се начин долази само до теорије државног разлога која није никакав правни аргумент.

(IV) Између штрајка државних службеника и индивидуалног напуштања државне службе нема правне разлике.

Колективни карактер штрајка државних службеника чини штрајк врло опасним по државу, али то de lege lata не значи ништа. Без обзира на то колико је штрајк опасан по државу, питање о службеницима који штрајкују мора да се реши независно од обзира целисходности. Право предвиђа само индивидуално напуштане дужности. Приликом штрајка државних службеника треба поступити са сваким службеником који штрајкује онако како би се поступило кад би државни службеници без договора о штрајку напустили своју дужност. Ово гледиште има ту добру страну што доводи до практичног решења једног конкретног случаја. Штрајк државних службеника је феномен код кога треба предузети енергичне мере. Рок у коме се може чиновнику да упразни место тече само три дана по нашем законодавству. Зато што по француском законодавству рок траје шест месеци ова је солуција за један конкретан случај у Француској нецелисходна.

Овој тези са правног гледишта не би се могло ништа да замери. Она је потпуно у сагласности са позитивним правом. Међутим, нетачно би било рећи да је најцелисходнији овај начин решења питања од односу између државе и њених службеника који штрајкују. По јурисдикцији нашег Државног Савета, као што је споменуто, да би се чиновнику могло после три месеца недолажења на дужност да упразни место, потребно је да се позове да дâ оправдања о свом недолажењу на дужност; ако ово службеник не учини или не успе да учини, министар је тек тада у праву да му место огласи за упражњено. Према томе,

ANALI PES Lanai.rs

и ово решење не би било сувише брзо, како се тражи за овакве случајеве. Поред тога, ово решење би било незгодно зато што би оно било доста благо према кривици државних службеника који штрајкују. Државног службеника који се решио на штрајк, ако је немогућно на стварну казну осудити, треба бар обележити као кривца.

(V) Пета би поставка била да чиновници тиме што штрајкују чине један деликт. Штрајк и државна служба су супротни појмови. Онај који се постави за државног службеника самим се тим обвезује да пристаје да врши државне послове под условима које је држава прописала. Државна служба није установа која се уређује с обзиром на интерес оних који у њој служе, већ с обзиром на интерес државе ради чијег одржања она и постоји. Тај деликт мора постојати, бар као дисциплински деликт по сваком законодавству које регулише државну службу, јер се међу дисциплинским кривицама увек спомиње непослушност према наредбама претпостављених власти.

По нашем законодавству деликт који државни службеници учине тиме што штрајкују, може бити кривичноправне природе, и може бити дисциплинске природе. По § 133 т. 2 Кривичног Законика судови ће осуђивати да се лиши звања чиновник кад „одрече дужносну послушност својој претпостављеној власти, или преступи или не изврши заповести своје претпостављене надлежне власти, па из тога каква штета, зло или незгода за јавну службу или за кога другог произиђе. Ако овака непослушност административних власти буде имала опасне посљедице за сигурност чијег имања или за живот и слободу грађана, чиновник се може осудити и на затвор а по величини злих последица и ако је ове предвидети могао и на заточење до десет година".

Као што се из горњег законског прописа види, штрајк државних службеника није по нашем Кривичном Законику предвиђен као нарочито кривично дело. Непослушност се предвиђа, под извесним условима, као кривично дело, али је законодавац мислио увек на непослушност индивидуалног карактера а не и непослушност колективног карактера, која без обзира на то што може да буде штетна по државу и појединца самим тим што је колективна представља већи деликт. Сваки државни службеник који напусти државну слу-

ANALI PFB | anali.rs

жбу самим тим што је државну службу напустио одрекао је дужносну послушност својој претпостављеној надлежној власти. У осталом, да тога одрицања буде и формално, врло би се лако дало постићи тиме што би се свима државним службеницима који штрајкују издала наредба да се на дужност врате, или свима државним службеницима, који долазе на дужност а послове не врше, да почну рад. Да би по поменутом параграфу могло бити дела, потребно је да непослушност државног службеника има зле последице за појединца или за државну службу. Ако су те зле последице веће природе, такав се службеник може осудити на затвор, а ако је ове зле последице могао предвидети и на заточење до десет година. Према томе, у случајевима кад напуштање дужности има рђавих последица као што је обично са штрајком државних службеника оно представља, деликт кажњив по Кривичном Законику лишењем звања, затвором, (до године дана) или заточењем до десет година.

По члану 56 закона о чиновницима грађанског реда чиновнике који учине преступ у званичној дужности под суд даје надлежни министар или шеф надлештва коме се признаје извесна аутономија, по решењу министарског савета. Суд који ће чиновнику судити одређује министар правде. Тужбу против чиновника подноси власт која га под суд даје. Ако би за државну службу било штетно или опасно да се чиновник који је дат под суд и даље у служби задржи до коначне пресуде, тада ће се моћи такав чиновник разрешити дужности. За време док је чиновник разрешен дужности, прима половину своје систематске плате (члан 58).

Законодавац није мислио на штрајк државних службеника доносећи одредбу из § 133 Кривичног Законика. При доношењу тога члана, законодавац имао је на уму само индивидуалну непослушност државних службеника кад из ње проистеку штетне последице по државу или појединца. При свем том, оваква солуција била би доста опортуна и за једну колективну непослушност као што је штрајк државних службеника. Пошто позитивно право није водило рачуна о томе шта ће наступити кад државни чиновници у маси буду одрекли држави послушност, то су, као што смо видели, могуће разне правне поставке о томе како се има решити један конкретан случај. Све те поставке имају извесан правни основ;

ANALI PFB | anali.rs

тај правни основ није никад довољно сигуран да би једино по њему питање могло да се реши. Кад се хоће да нађе решење које би било најприближније вољи законодавчевој да је био нормирао штрајк државних службеника, онда се морају узети у обзир разлози целисходности које би законодавац имао у виду.[1] Ти разлози целисходности, поред специалних који код сваког конкретног случаја варирају, могу бити у опште ови. (1) Решење мора бити такво да даје држави могућност да брзо поступи. Штрајк државних службеника је појава коју, у опште, треба сузбити што пре због аукторитета који је државној власти потребан а који се актом непослушности државних службеника крњи. Кад се на то надовеже и конкретна штета и опасност која прати штрајк државних службеника, онда је сасвим природно да ситуацију треба што пре пречистити. (2) Државни службеници треба због свог штрајка да искусе и формалну казну, осим тога што ће се они који могу одмах бити отпуштени из државне службе отпустити. Та је формална казна потребна због тога због чега је и у кривичном праву потребна. (3) На место оних државних службеника који штрајкују треба имати могућности да се поставе што пре органи који ће своје претходнике што боље моћи да замене. Ту сад долази једно финансиско питање, које се мора решити тако, што ће се заштедети на оним чиновницима који штрајкују. За случај да се штрајком државних службеника произведе штета која се у § 133 Кривичног Законика спомиње, најпогодније решење, које у највећој мери задовољава потребне обзире целисходности, јесте примена тога параграфа Кривичног Законика. Ово решење не задовољава само у пуној мери први захтев, да држава буде у могућности да што брже питање реши зато што је потребно да се ствар спроведе суду. Али кад се узме у обзир да задовољава други захтев, да државне службенике треба за штрајк да постигне извесна формална казна, и трећи захтев, да држава има финансиске могућности да на место оних који штрајкују постави друге, јер министар може кривцима одузети пола плате, онда излази да је ово решење једно

[1] О консидерацијама с којима треба рачунати поводом законодавног регулисавања питања о штрајку државних службеника биће говора доцније, приликом расправљања питања: штрајк државних службеника de lege ferenda.

ANALI PFB Lanalis

од најопортунијих. Међутим ма какво друго решење по српском праву било би мање опортуно.

Ако нема злих последица које се по § 133 захтевају, онда штрајк државних службеника представља један од најтежих дисциплинских деликата. У том случају наступио би онај дисциплински поступак који је прописан за дисциплинске кривице законом о чиновницима грађанског реда, с оним упрошћавањима која би допринела да тај поступак буде што бржи. Тако министар у том случају неће одређивати комисију која има за задатак да прво изледи дела. Дисциплинско суђење код Државног Савета државним службеницима било би релативно брзо зато што је предмет доста прост тако да за пресуђење није потребна никаква велика истрага. Суђење дисциплинског суда има ту добру страну што је оно засновано на слободном убеђењу судија, што је код једне дисциплинске кривице врло потребна ствар.

Осуда Дисциплинског Суда може гласити или да је оптужени невин или да је државне службе недостојан и да га из службе треба отпустити, ако нађе да је кривица тежа. Пресудом дисциплинског суда може се државни службеник и на мању административну казну осудити. Да је боље решити питање тако да државним службеницима увек треба да се суди, види се и из тога, што се приликом суђења могу да обелодане многе скривене ствари о државној служби, које су имале извесног утицаја на штрајк државних службеника, или нису приликом штрајка у довољној мери откривене. Што је главно, ово решење је једино погодно за пасивну резистенцију код које је отпуштање из службе немогућно, ако се дотични државни службеници не могу из службе без пресуде уклонити.

Поред тога што штрајк државних службеника може имати кривичноправних последица, може имати и приватноправних последица. Те се приватноправне последице у томе што државни чиновник може бити осуђен на накнаду штете држави и оним појединцима који су оштећени напуштањем дужности.

Јосиф Касановић.

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

ANALI PFB | anali.rs

ЕКОНОМСКЕ ИДЕЈЕ XIX ВЕКА

У великој борби индивидуализма јавља се као последња етапа потпуна економска слобода индивидуе. Ренесанс је створио духовну слободу, слободу идеја, реформација слободу вероисповести, француска револуција политичке слободе а 19. век слободу кретања на економском пољу.

Идеја економске слободе налази свој корен у теорији о природном праву човековом (18. век). Представници ове теорије сматрају, да се за сваку индивидуу самим рођењем ствара потпуна слобода и равноправност и тек када та природна, апсолутна слобода и равноправност буде потпуно остварена, постигнуће се и потпуна хармонија индивидуалних интереса. Школа која је те идеје спровела у економску науку и практику позната је под именом либералистичке.

Основицу економском учењу либералистичке школе поставио је Адам Смит у своме делу „Испитивања о природи и узроцима народног благостања" (1776). У томе делу своди он дужност државе у главноме на ово троје: (1) војна мисија (2) судска мисија (3) обављање извесних јавних радова за које није довољна снага појединаца или се ти радови појединцима не би у довољној мери рентирали а служе општем добру на пр. грађење друмова, подизање школа и др..

Либералистичко учење има за основицу идеју да данашње друштво постоји само на основу узајамног уговора појединаца и да оно траје само донде докле појединци тај

Литература:

Dr. Konrad J. Grundriss zum Studium der Politischen Ökonomie;

Dr. Philipovitch E, Grundriss der Politischen Ökonomie;

Dr. Philipovitch E, Die Entwicklung der wirtschaftspolitischen Ideen im 19. Jahrhundert;

Sombart W. Der moderne Kapitalismus;

„ „ Socialismus und soziale Bewegung;

„ „ Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert;

Schönberg G, Handbuch der Politischen Ökonomie;

Biermann Ed. W, Staat und Wirtschaft;

Grunzel, Industriepolitik;

Stabl Fr. J, Die gegenwärtigen politischen Parteien im Staat und Kirche;

Ингерм, Историја политичке економије. Превод Милића Радовановића.

Архив ПФБ | anali.rs

уговор не раскину, што ће све опет зависити од њихових личних интереса. Друштвено благостање изједначено је са оделитим благостањем појединаца. Држава у остварењу народног благостања не игра никакву непосредну улогу, она је само једна установа за заштиту права и одржање правнога поретка. Целокупан економски саобраћај бива на основу слободног уговора појединаца а држава има само да се стара о правилном извршењу тога уговора. Држава нема неких нарочито одређених задатака већ програм њеног рада зависи од воље појединаца.

Идеје либералистичке школе, које су заступали многи научници прве половине 19. века, имале су великог утицаја на све гране народне економије. У пракси су оне утицале и на земљорад и на индустрију и на трговину. Њихов утицај је био много јачи но што се то може замислити а постао је за релативно кратко време од неколико деценија. — Слободно располагање земљиштем, слобода рада и најзад слобода трговине јесу три главне одлике овога система — либерализма.

На пољу земљорада наступа потпуна слобода. Последњи трагови феудалног система бивају утрвени, земљорадници постају потпуно господари својег земљишта. Право отуђења као и право задужења неограничено је. Сваки је могао имати земљишта колико и где је хтео. Право наслеђа такође је признато у целини. Једном речју целокупан економски саобраћај на пољу земљорада био је основан на апсолутној слободи. Француска је била прва од континенталних држава која је раскрстила још 1789. год. са феудалним режимом. У Немачкој је то урађено 8. октобра 1807. год. једним едиктом, којим се свакоме дозвољава потпуна сопственост над земљиштем, дакле и право наслеђа, парчања, куповања и продавања земљишта. У истоме едикту нарочито се наглашава либералистичко гледиште: да је држава сувише слаба да појединцима помогне и да ту помоћ треба сваки појединац сам себи да пружи, те је тога ради нужно да се уклони све што је појединцу у томе погледу сметало и да се прогласи потпуна слобода. У Аустрији је проглашена слобода располагања земљиштем 1848. год.. —

ANALI PEB Lanali.rs

На пољу индустрије све до самог почетка 19. века веровало се у неопходност јавног регулисања броја и врсте

радња, начина рада и производње, услова за обављање радња и т. д.. Против овога крајем 18. века отпоче борбу покрет за слободу рада, који се нагло шираше из Енглеске и Француске, где му је било легло. Њега су свестрано помагали са једне стране велики напредак индустријске технике и прекоморског трговачког саобраћаја, проналасци на пољу текстилне индустрије и индустрије гвожђа, примена парне снаге, јачање кредита и др. а са друге стране већ раније поменуте чувене филозофске идеје о слободи и једнакости како на религиозном и политичком тако и на економском пољу. Овладало је мишљење да је само помоћу апсолутне слободе рада могуће да сваки појединац развије своју делатност до крајњих граница и постигне потребно благостање.

У Француској Тирго 1776. год. покушава да једним ударом уништи еснафску организацију и државну интервенцију на пољу индустрије и да од једном заведе слободу рада. Поменуте године издаје он један едикт, по коме су само апотеке, берберске, златарске, штампарске и књижарске радње нарочито регулисане а све остале пак могао је свако, без икаквих ограничења обављати. Овај покушај није успео, и Тирго је због њега морао сићи са министарске столице. Но његови наследници су у много блажој форми, постепено приводили у дело идеју о тој општој слободи рада, док најзад револуција није раскинула и последње ланце, који су слободу рада спутавали, и прокламовала упоредо са политичком и економску слободу, слободу рада, кретања и становања. Марта 2. 1791. год. изађе један закон, којим се укидају сви еснафи, и од 1. априла исте године проглашује слобода рада. Право обављања извесне радње било је скопчано једино са добијањем дозволе од стране државне власти, њу је пак могао добити свако, ко плати прописану таксу. Обављање радње било је потпуно слободно, једино за апотеке и дрогерије важиле су у том погледу нарочите одредбе, а и златари су такође морали своју робу и метал, да подносе полицијској власти на преглед. Неколико година доцније 1800. и 1802. били су месари и пекари стављени под државну контролу.

Но пре него што пређемо на даље третирање овога питања да изложимо шта ваља разумети под слободом рада. Тим појмом је обухваћено ово:

1) Једнакост свију у погледу права обављања извесног заната. То право да имају како лица мушког тако и женског пола; како пунолетни тако и малолетни; како физичка тако и правна лица; како они који припадају дотичној општини тако и они који јој не припадају; како они који су поданици земље где желе да раде, тако и они који то нису, без икаквог обзира на вероисповест;

2) Слобода избора места, врсте и величине радње. Не постоји никаква разлика између радња у варошима и селима; свако може да ради више једнаких, сличних или разних заната; свако може слободно да продаје робу коју сам производи а тако исто и туђу купљену робу;

3) Потпуна слобода при одређивању цена и

4) Регулисање односа између раденика и послодаваца бива на основу узајамног слободног приватно-правног уговора.

Од напред изложених општих начела слободе рада постоје свуда узузетци, који су негде већи а негде мањи, али морају изрично бити наглашени. Тако је обављање извесних радња везано за добијање концесије од стране државе, а то су обично оне радње, чије је обављање везано са општим интересом, таке су на пр. позоришта, кафане и гостионице, заложне банке и др.. Исто тако свуда постоје нарочити прописи за радње, које могу бити од штете по здравље, својину, мир грађана, особито суседа; ту спадају нарочито фабрична предузећа. Даље, бављење извесним занимањима условљено је доказом стручне спреме, који се тражи на пр. од апотекара, капетана лађа, машинисте и др..

Француска је прва, као што мало пре рекосмо, раскинула са старим еснафским режимом и прогласила слободу рада. Образовање занатских организација на форму старих еснафа било је законски забрањено. Али ускоро се показало, да се у овом погледу слободе сувише далеко отишло и с тога је све више повећаван број оних радњи, за које је била потребна или нарочита дозвола, или захтев стручне спреме, или полициски надзор. Било је уведено таксирање појединих предмета свакодневне потрошње, као што су хлебац, месо и др.. Но сва ова ограничења потпуне слободе рада вршена су једино с обзиром на опште добро а ни у ком случају у циљу какве заштите мале индустрије од велико-фабричне.

Под утицајем француског законодавства слобода рада

ANALI PER | anali.rs

је усвојена и у Немачкој, и то прво у оним крајевима, који су били под француском влашћу; 1808. и 1810. год. у краљевини Вестфалији, 1809. у великом херцештву Бергу и тако постепено у току прве половине 19. века усвојише слободу рада и све остале немачке државице. У Пруској је 1810. год. законом прокламована слобода рада, али по једном другом закону од 1811. г. обављање радње било је везано за извесну писмену дозволу, која се сваке године имала вадити, а добијала се тек пошто се поднесу извесни податци и докази о личности, међу које је спадао и доказ о стручној спреми. По закону од 1845. год. захтев стручне спреме остао је још само за неколико изузетака.

У Енглеској је 1835. год. раскинуто са старом еснафском организацијом и уведена слобода рада, која је овда онда специјалним законима више или мање ограничавана према појединим случајевима и потребама.

У Аустрији је слобода рада проглашена 1859. год. У Угарској 1872. —

На пољу трговине либерализам је такође имао за циљ да извојује потпуну индивидуалну слободу. Трговински саобраћај појединаца и у земљи и са иностранством требао би, према учењу либералистичке школе, да је потпуно слободан, без икаквих ограничења. Захтевало се признавање: апсолутне слободе усељавања и исељавања из једне земље у другу, даље слободан трговински промет са робом и новцем, употреба страног кредита у земљи и домаћег на страни. Од свега пак поменутог најважнији је слободан промет робе са иноземством, пошто је исти био потпуна реакција на дотадашњи меркантилистички систем, под којим су царине ишле чак и до прохибиција.

Слобода трговине са иностранством није изведена никада у оноликој мери и онако како је то било са уклањањем феудалног система земљорада и увођењем слободе рада. Апсолутна забрана увоза страних производа пала је, међународни промет доведен је у склад са интересима појединаца, стран капитал почео се у много већој мери употребљавати али ипак све је то тако подешавано како би домаћи рад, домаћа производња и домаћа индустрија у што већој мери били заштићени, како би се они могли што повољније развијати. Енглеска је једина увела потпуну слободу трговине. 1846. год. укинула је аграрне царине а 1860. и све остале. Одмах за-

ANALECTA | anali.rs

тим, али само за извесно врло кратко време, наступа ера слободне трговине и са другим државама, наравно са већим или мањим уступањима. 1860. год. Енглеска закључи са Француском уговор о узајамној слободи трговине. За овим уговором Енглеска закључи још неколико сличних уговора са осталим европским државама, но сви ти уговори беху врло кратког века.

Као што се из до сада изложеног види либералистичке идеје изведене у пракси достигле су у половини 19. века свој врхунац. Но убрзо се увидело да оне имају и много рђавих страна, да изведене до краја воде још већој пропасти но што би било да се нису никако ни појавиле. Из тих разлога појавила се и у теорији и у пракси реакција против либерализма.

Основ реакцији против либералистичке школе лежи у друкчијем схватању бића државе и саме природе човекове које се дијаметрално разликује од либералистичкога. Та нова теорија о држави и ново поимање природе човекове, у науци и пракси познато под именом консерватизма, лежи у главноме у овоме:

Конзервативци сматрају да држава мора у извесној мери да интервенише у приватно привредне односе појединаца. Они у томе погледу сматрају државу као једну економску установу и то најмоћнију од свих осталих. Људи воде вечиту борбу са природом, од које морају да црпе средства за свој опстанак; тога ради они се удружују, скупљају своје снаге уједно, те тако стварају једно велико економско друштво које се назива државом.

Либералистичка школа имала је у очима само моментану материјалну корист, бринула се само за садашњост, међу тим један добар политичар мора увек рачунати на трајну корист а не на тренутну. Осим моментаних интереса појединца постоје много пречи трајни интереси целине, и држава је та која има да се стара и да мотри да моментани интереси појединаца не добију превагу над тим општим, трајним интересима. „Држава није удружење људи који живе у даном моменту већ је она удружење генерација, и према томе у држави се увек мора имати у виду трајна корист целине“.

Либералистичка школа води једино рачуна о материјалном благостању појединаца док о моралности и другим

етичким особинама нигде ништа не помиње, а по тврђењу конзервативаца добар државник и о томе мора у многоме да се стара, пошто за опстанак и напредак једног народа није довољно само материјално благостање већ и његова морална висина јер нам историја са Римљанима пружа најбољи доказ о томе. Дакле конзервативци на супрот појединачном интересу индивидуе стављају социјални интерес целине.

Најзад конзервативци а нарочито њихов видни представник von Haller на супрот природној једнакости либералистичке школе, стављају природно диференцирање на основици духовне и телесне разлике појединаца. Haller наводи да у самој природи људској дубоко скривена лежи општа тежња, да се човек сам добровољно подчини влади надмоћнијег. Старијем, паметнијем, јачем и богатијем увек ће се млађи, глупљи, слабији и сиромашнији инстиктивно, по самој својој природи добровољно подчинити и тако је самом природом створена индивидуална неједнакост. Haller вели „Може слободан временом постати роб, богат сиромах, паметан луд и обрнуто, али истовремено сви људи никад не могу бити у свему једнаки". Из тих разлога конзервативци истичу начело „сваком своје" место начела либералистичке школе „сваком подједнако".

Капиталистички систем који је створен под утицајем либералистичког учења и као његова неминовна последица носи као главно обележје и има за последицу. (1) концентрисање великих капитала у поједине руке и предузећа. (2) парчање малога поседа до крајњих граница, тако да сопственици земљишта исто отуђују, не могући, из тих до крајности малих газдинстава, прибавити средстава за одржање себе и своје породице, и иду у градове. На тај начин ствара се један нов сталеж без икаквог имања, па, може се рећи, и без стручног занимања, који је данас познат под именом пролетаријата. (3) пропаст мале индустрије, а нарочито заната који су први осетили нову моћ велике капиталистичко-фабричке производње, пошто их је довела до конца пропасти. Еснафска организација која је постојала пре ере слободе рада и под којом је занатски ред достигао врхунац своје моћи, до душе у многоме је спутавала слободу појединаца; она је спречавала производњу на велико а тиме одузима појединцу могућност да се користи преимућствима великог предузимача

и капиталисти да што рентабилније пласира свој капитал; али је са друге стране опет осигуравала свакоме економску самосталност. Производња и продаја производа није се сматрала као један економски извор, из кога је могао сваки појединац користећи се својом умешношћу, капиталом и сретнијим положајем, да црпе само за себе а на рачун другога и других, него као један извор, из кога могу да црпе сви под истим условима, са истим напрезањем и снагом а у подједнакој мери. Помоћно особље у радионицама радило је не само заједно и упоредо са мајстором, већ је и живело заједно са њиме под једним кровом, хранили се за једним столом. Компарацијом социјалног стања раденика из еснафског режима и раденика из режима велике капиталистичко фабричне индустрије, може се утврдити, да је положај првога како са гледишта социјалног тако и са гледишта економског бољи и сигурнији. Јер са једне стране, раднику из режима еснафског, била је осигурана материјална егзистенција, а с друге стране он је имао могућности да и сам једнога дана постане свој господар — мајстор. Фабричном раденику је та могућност и нада потпуно одузета, што је све последица слободног уговора о раду, чега није било у еснафској организацији, Најзад са укидањем еснафске организације и увођењем слободе рада ударен је основ фамозном социјалном питању, које данас представља најоштрији антагонизам између појединих друштвених редова а нарочито између капиталиста и раденика, и који је у исто време и најтамнија страна данашње цивилизације, а за данас га ни један проналазак није у стању да реши.

Либералистички економски систем — капиталистички режим — требало је из основа изменити, пошто је исти, као што смо већ раније видели, имајући за циљ једино добит, био узрок многим социјалним несрећама, стварајући на једној страни раскош и изобиље а на другој беду и невољу. То се могло постићи једино на основу принципа асоцијације, кооперације, узајамности. Требало је створити један систем који ће бити противност либералистичком индивидуализму, а најподеснији за то јесте узајамност. Удружујући се у циљу заједничке производње, продаје, набавке свакодневних намирница и др. ствара се једна нова организација, која је потпуно непријатељски расположена према капиталистима. Прву идеју

о асоцијацији дао је Овен у Енглеској 1817. год. Она је одмах у Француској као спасоносна прихваћена. И први основаоци и прве присталице ове нове идеје кооперације били су чланови једне нове партије — социјалистичке. Она дакле у самоме почетку није садржавала у себи конзервативне елементе, једино што ју је са конзервативизмом спајало, била је идеја о уништењу либерализма. Но доцније принцип кооперације није био само средство за уништење капитализма, није имао само за циљ сузбијање крајњег индивидуализма већ се појавио и као моћно оружје против социјализма који је сада већ јако распрострањен и који нам преставља антипод либерализму и место крајњег атомизма захтева апсолутно уништење индивидуализма и индивидуе која се сва има да претопи у државу.

У оваком облику појављује се кооперација четрдесетих година 19. века у Немачкој, и као таква се и данас све више шири по целој Европи.

У ово исто време пада и снажан покрет средњег сталежа, нарочито занатлија који напрегнуше своју последњу снагу, подигоше свој глас против либерализма и захтеваху повраћај старог еснафског режима. Дакле њихови захтеви беху управљени против атомизма који је творевина либерализма, али исто тако и против државне свемоћи, коју су захтевали социјалисти. Занатлије су хтели организацију на основу самопомоћи и тако су се, можда и несвесно, идући за својим личним интересом, придружили конзервативцима, са којима удружени сада отпочињу борбу како против либерализма тако мало доцније и против социјализма. У овом погледу нарочито је значајна 1848. год.. Овај покрет против слободе рада имао је успеха. Стара еснафска организација није сасвим враћена у живот, али је слобода рада у многоме ограничена. Захтев стручне спреме, професионална организација, индустријска настава, индустријске коморе, саветодавна тела, индустријске инспекције и др. све су то установе које су предвиђене у законима о радњама скоро свију европских држава. Тако Аустрија 1883. год. укида потпуну слободу рада и заводи захтев стручне спреме; Немачка чини то исто 1897. год.. Угарска 1884. год. доноси закон у коме је усвојен захтев стручне спреме и принудна организација. Румунија 1901. год. доноси нов закон о радњама, у коме се

такође захтева стручна спрема. Једино Енглеска са својом до крајности у великом стилу развијеном индустријом, а тако исто и Француска, не захтевају у својим законицима доказ о стручној спреми, но и оне, увиђајући штетност постепено одступају од тога.

Овај покрет средњега сталежа повољно је утицао и на мале пољопривреднике. Држава је, одступајући од либералистичког индивидуализма, ставила себи у задатак да законодавством што је могуће више спречи пропадање средњег земљорадничког сталежа, да задржи процес прекомерног парчања земљишта и стварање бескућништва. Законом је загарантована немогућност продаје извесног комплекса земљишта које је потребно за исхрану његовог сопственика и његове породице, а то се опет постизава доношењем нарочитих закона о наслеђу земљорадника, о забрани продаје извесне количине земљишта и др.. Тако исто сва законодавства регулишу питање о земљорадничком кредиту и на тај начин спасавају земљорадника из руку зеленаша који су у другој половини 19. века многе и многе поштене земљораднике довели до просијачког штапа. У овом погледу је начело самопомоћи такође многе користи допринело.

Фабрички радници такође имају у многоме да захвале конзервативцима за свој иоле бољи положај. У борби против либералистичког индивидуализма конзервативци су стално захтевали интервенцију државе у односе послодаваца и раденика у виду раденичког законодавства и у томе су у многоме успели.

Кад дакле цео програм конзервативаца скупимо у једно онда ћемо видети да су тежње конзервативаца у главноме управљене: на заустављање стварања сувише великих капитала, на исправљање штете, коју наноси претерана економска централизација и немање чврстог уређења у земљораду и индустрији; на заштиту поштеног рада од зеленаша, шпекуланата и најзад на побољшање стања фабричких радника помоћу државне интервенције у виду радничког законодавства.

Упоредо са конзервативизмом као непомирљиви непријатељ либерализма јавља се социјализам, који се тако исто испољава и као противник конзервативизма. Са продирањем фабричног система, стање радника све се више погоршавало. Радник до душе ради под условима које са пословавцем за-

кључи на основу слободног уговора, но при склапању тога уговора, радник мора да пристане на све услове које му послодавац постави само да би добио рада и исхранио себе и своју породицу. Надница коју за свој рад добија тако је мала, да ради одржања своје егзистенције морају да иду на рад и жена и деца. Ово последње осим тога што наноси огромне здравствене штете, нарочито радничком подмлатку, јако утиче и на појевтињавање радне снаге.

Покрај тога, што је сам рад у фабрици јако штетан по здравље, а о духу и да не говоримо, радници морају због материјалне оскудице да станују у влажним, мрачним и нездравим становима, и да се хране врло слабом и нездравом храном. Породични је живот услед рада жене у фабрици, великог морталитета, нарочито деце, немогућности да се иста у довољној мери васпитају и материјалне оскудице, сведен на минимум. Под оваквим условима рада и живота снага радника почиње опадати још пре но што је достигла свој максимум. Радник зна са сигурношћу да ће његова способност за рад у брзо бивати све слабија и према томе и приходи. Слика болести и неспособности за рад мора му стално лебдети пред очима. Кад се овоме још дода и беспослица и несретан случај, онда је врло лако појмити, што се социјализам, чије ћемо основне идеје одмах изложити, тако нагло ширио међу радницима.

Основне идеје социјалистичког учења своде се у главноме на ово: данашња друштвена организација сувише је индивидуалистичка, сваки човек ради само за себе, и стара се да тако оделитим предузећима задовољи само своје личне интересе. Све економске функције ове чисто индивидуалистичке привреде растојене су, нису везане за један централни регулаторски орган, који би требала да буде држава, а да би се то постигло треба атрибуције државе проширити до крајњих граница и то у погледу интервенције у чисто приватне интересе појединаца. Централистичка државна привреда имала би да замени данашњу индивидуалистичку. Индивидуа би се у томе случају сасвим изгубила у држави. Нестало би једном за свагда слободне утакмице и приватне својине. Наступила би ера колективизма, један би радио за све сви за једнога. Капиталисте и предузимачи не би могли да се користе бедним положајем радника и да њихову снагу експлоатишу у своју

корист, радницима би припали сви плодови њиховог рада. Маса се не би више морала мучити и злопатити да би мањина уживала. Привреда, која данас ствара међу људима мржњу и дели их на непријатељске класе, под ером социјализма збратимила би све људе.

Прве идеје социјализма поникле су у Енглеској и Француској у почетку 19. века. У Енглеској Роберт Овен а у Француској Сен-Симон и Шарл Фуриje први отпочеше критику либералистичког система народне привреде и пропаганду социјалистичких идеја. Овај покрет је одмах и у Немачкој наиша на многе присталице и поборнике Робертус, Ласал, Маркс и Енгелс јесу имена за које је судбина социјализма нераздвојно везана. Сви се ови социјалистички прваци са већим или мањим одступањима слажу са напред изложеним идејама и на њиховом ширењу радили су са невероватном снагом и истрајношћу било пишући било пропагирајући живом речју. Али ни један од њих нигде не износи подробнију слику тога новог социјалистичко-колективистичког царства. Нигде не помињу какво ће бити уређење, организација и све остало у тој колективистичкој држави, тако да изгледа да и они сами нису веровали у могућност остварења те своје идеје о уништењу приватне својине и завођењу колективизма. —

Од ове три економске школе ни једна није нашла данас у пракси потпуно примене. Данашњи економски друштвени поредак појављује се као резултанта ових трију школа.

Лист по лист и гранчица по гранчица одпадали су са великог дрвета либерализма, али је стабло остало. Уништење данашњег капиталистичког режима показало се као апсолутно немогуће. Он је државном интервенцијом данас само у многоме ограничен: држава у извесним случајевима сама организује своју сопствену производњу по свима начелима приватне привреде; она узима у своје руке све монополе који су раније били у приватним рукама и у интересу целине ствара нове; свуда постоје закони о дужности похођења школе, праву експропријације, принудном осигурању, нези сиротиње, модерни закони наслеђа; свуда је држава узела на себе бригу о радничким становима, као и о заштити личности и побољшању услова за живот радничког сталежа. Све су културне државе сагласне о потреби осигурања радника у случају болести, инвалидитета, старости и смрти и све се труде да ту

ANALI PFB | anali.rs

потребу задовоље. Најзад држава у неколико интервенише у корист радника и при склапању слободног уговора између послодаваца и радника. Једном речју, држава се данас код свих културних народа умешала у приватне односе појединаца те тако тиме у многоме ограничила сувишну индивидуалну слободу, али је иста ипак у принципу остала.

Јован Крикнер.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА*

редовни сазив за 1907.

1. — Народна Скупштина, сазвана према чл. 101 У. за 1 октобар 1907, одгођена је одмах 6 октобра. Одгађање је њено имало трајати све до 21 новембра. Посланик Д. Пећић, 26 новембра, и посланик Д. Јоксимовић, 16 децембра, доказивали су неуставност, одн. незаконитост овог поступка. Чл. 173 У. гласи: „буџет се мора подносити Народној Скупштини у самоме почетку њезинога рада". Пећић је одавде изводио да Скупштина не може бити одгођена пре него јој се буџет поднесе; следствено, да је и 6 октобра Скупштина била одгођена противно Уставу, јер у том тренутку буџет још није био поднет (био је прочитан само указ којим се Влада овлашћује на подношење буџета). По чл. 11 ДБ, буџет се „подноси на решење Народном Представништву најдаље десетог дана по састанку његовом". Одавде је опет Јоксимовић изводио да, првих десет дана октобра, Скупштина не може бити одгођена, јер би се иначе учинила илузорном Владина дужност да у року од тих десет дана поднесе буџет Скупштини. По мишљењу ова два посланика, у животу Скупштине има један период времена кад је Краљево право одгађања Скупштине, тако рећи, обустављено, јер тада, у интересу њеног буџетског права, њен рад не може никојим начином бити прекинут.

Ми признајемо, одмах, да Краљево право одгађања Скупштине није неограничено, али пошто то своје право Краљ изводи из Устава, сва ограничења тога његовог права морају бити предвиђена Уставом. Већ на основу тога треба одбацити сва она ограничења која је Јоксимовић покушао изнаћи у у закону о државном буџету, који је не само један обичан закон, него уз то још један закон ранијег постања него да-

ANALI PFB | anali.rs

* Скраћења: У = Устав; СП = закон о пословном реду у Народној Скупштини; ДБ = закон о државном буџету.

нашњи Устав. Уставна ограничења пак своде се на ово: (1) Краљ може само један пут одгодити Скупштину без њеног пристанка; за друго одгађање мора тражити и њен пристанак; (2) кад је одгађа без њеног пристанка, Краљ је може одгодити два месеца најдуже. Као што се види, уставотворац нигде не каже да има један период времена, кад Скупштина, у опште, не може бити одгођена.

Што се тиче њеног буџетског права, уставотворац није заборавио да Краљева права распуштања, закључења, одгађања Скупштине могу доћи у сукоб с њеним буџетским правом; он се старао да права која је, на једној страни, признао Скупштини, помири с правима која је, на другој страни, признао Краљу (чл. 101 и 174 У.), — али из његових прописа ни по чем не изилази да се Краљево право одгађања Скупштине мора, у извесним приликама, обуставити у интересу скупштинског буџетског права. На против, предвиђајући најтежи од свих сукоба између та два права, он каже: „Ако је Народна Скупштина..... одложена пре него што реши буџет, Краљ може продужити уз пристанак Државног Савета буџет истекле рачунске године најдуже за четири месеца“ (чл. 174 У.). У случају, дакле, сукоба између Краљевог права одгађања Скупштине и њеног буџетског права, не обуставља се Краљево право одгађања, него се, на против, буџетско право преноси са Скупштине на Државни Савет, само да би Краљ могао Скупштину одгодити. Кад, пак, Краљево одгађање Скупштине сме пасти пре решења буџета, онда сме пасти и пре подношења буџета: у овом другом случају одгађање Скупштине мање смета њеном буџетском праву него у оном првом.

Према томе, ми не можемо усвојити ни Пећићево тумачење члана 173 У. Тај члан прописује да се буџет мора поднети Скупштини у самом почетку њеногa рада. То значи само једно, — да скупштинско радно време мора, пре свега, бити заузето буџетом; то не значи, да се скупштински рад, у опште, не може прекидати пре подношења буџета. Таква једна забрана не би, у осталоме, имала никакве практичне вредности. Забранити одгађање Скупштине пре подношења буџета, то је исто толико колико и допустити га после подношења буџета. Претпостављајући сада да Скупштина буде одгођена одмах после подношења буџета, она би га, у ствари, могла узети у поступак тек после свог поновног састанка — исто онако као и она Скупштина, којој буџет не би био поднет пре њеног одгађања него после.

2. — На седници од 18 јануара 1908 дискутовано је о правом смислу члана 54 СП: „Ако посланик тражи реч ради тога да исправи свој навод, који је погрешно изложен, те дао повода каквом неспоразуму, или изазвао потребу личне одбране, она ће му се дати одмах, чим сврши свој говор

онај, који је ту исправку изазвао. Ну говорник тада може исправљати само погрешно наведена факта из свога говора". Ова редакција члана 54 (који је тада био чл. 53) датира од 28 јануара 1891. Раније, он је гласио овако: „Ако посланик тражи реч ради личне одбране, или да исправи свој навод, који је погрешно изложен, или да укратко објасни свој говор, који је дао повода каквом неспоразуму, она ће му се дати одмах, пошто онај који је ту одбрану, исправку или објашњење изазвао, сврши свој говор". Упоређујући ове две редакције, председник Скупштине Љ. Јовановић дошао је до закључка, да се, раније, чланом 54 могао користити (1) лично нападнути посланик, (2) погрешно цитирани посланик, (3) посланик чији говор потребује накнадног објашњења, — док се, сада, чланом 54 може користити само погрешно цитирани посланик. У својој аргументацији председник се позивао поглавито на последњи став садашњег члана 54: „Ну говорник може тада исправљати само погрешно наведена факта из свога говора". Пошто је утврдио да се садашњи чл. 54 односи само на погрешно цитираног посланика, председник је даље извео да на основу члана 54 може добити реч само онај посланик који је један пут већ говорио, јер погрешно цитиран може бити само онај који је пре тога нешто рекао.

Председниково тумачење члана 54 оспорили су посланици Д. Пећић и Ј. Продановић, тврдећи да се чл. 54 односи не само на погрешно цитираног него и на лично увређеног посланика. Пећић је навео ово место у члану 54: „Ако посланик тражи реч ради тога да исправи свој навод, који је погрешно изложен, те дао повода каквом неспоразуму, или *изазвао потребу личне одбране*". Продановић се опет позвао на чл. 134 СП., по коме двадесет посланика имају право предложити да се казни посланик који својим говором увреди једног колегу. То право они не могу употребити, ако се једноме од њих не да реч, а кад се њему да реч, она се мора дати и увређеном посланику, кога се цела ствар још више тиче.

Најзад, посредовањем потпредседника М. Ћосића, Скупштина је донела решење, да председник може, али не мора дати реч и лично увређеном посланику који би је тражио на основу члана 54. Разуме се да одбијени посланик има право апеловати од председника на Скупштину.

У овом питању ми се слажемо с Пећићем и Продановићем. По пословницима страних парламента, право речи признаје се не само погрешно цитираном него и лично нападнутом посланику. У овој прилици, право речи није ништа друго него право праведне нужне одбране, које се не сме никоме порицати. У осталом, признање тога права лежи и у интересу самог парламента: достојанство и истинитост парламентарног претреса може само добити, ако лични на-

ANALI PFB | anali.rs

пади и погрешни наводи буду енергично сузбијани. Према томе мало је веровати да је нова редакција члана 54 СП постала тога ради да би се одузело право речи лично нападнутом посланику. Пре ће бити да се хтело одузети право речи само оном посланику који је, по старој редакцији, могао говорити ради накнадног објашњења свога говора. Право накнадног објашњења лако се да злоупотребити; под изговором накнадног објашњавања, посланик може отворити формалну полемику са предговорником, — а полемике између посланика не смеју се допустити, јер онда скупштинском претресу не би више било краја. Говорник који говори ради личне одбране, није толико у стању да злоупотреби своје право речи; имајући да побије само одређене наводе у којима је нашао увреде за себе, он је везан за ту једну тачку; он не може полемисати са предговорником о самој ствари која је на дневном реду, као што то може онај коме се даје реч да своју ранију беседу објасни, и на тај се начин поново врати на предмет дискусије. Најзад, изгледа нам нелогично признати посланику право да се брани од једног погрешног цитата, који не мора бити нарочито важан, — а не признати му право да се брани од личног напада, који може бити тежак, и то врло тежак.

Иначе, редакција члана 54 врло је неспретна. Пошто је речено да посланик има право речи *ради исправке свога навода који је погрешно изложен*, предвиђају се две могућности: (1) да је тај навод дао повода каквом неспоразуму, и (2) да је изазвао потребу личне одбране. Да погрешно цитирање може дати повода каквом неспоразуму, разуме се по себи. Али да погрешно цитирање, које је далеко од тога да буде истоветно са личним нападањем, може изазвати и потребу личне одбране, то је што се већ теже да разумети. Потреба личне одбране јавиће се само у случају личног напада, — и зато ваља узети да је законодавац хтео дати право речи не само оном посланику који би био погрешно цитиран, него и оном који би био лично нападнут. Иначе би изашло, да законодавац даје посланику реч по потреби личне одбране, не онда кад је лично нападнут, него кад је само цитиран погрешно, — и када у ствари нема никаква повода за личну одбрану. У прилог нашег тумачења говори и то, што је тај израз „лична одбрана“ задржан из старе редакције члана 54, по којој је било савршено јасно да право речи припада лично нападнутом посланику исто тако као и погрешно цитираном.

3. — По члану 49 СП, говорници могу уступати ред један другом. Од овог прописа има један изузетак: по члану 58, они говорници који задржавају право речи и после одлуке о закључењу претреса, не могу уступати реч један другом, — морају, дакле, говорити по реду пријаве. Председник Скупштине Љ. Јовановић објаснио је, 10 децембра 1907, да се у

пракси узима да и онда кад Скупштина одлучи закључење претреса, говорници могу уступати ред један другом. Ово вреди забележити као један од оних случајева кад скупштинска пракса очевидно противуречи тексту закона.

4. — Да ли код нас може бити т. зв. „објашњења гласа“? Т. ј. да ли пре гласања може посланик, у две три речи, изложити побуде из којих гласа *за* или *против?* Ако у опште могуће, те би изјаве имале да се учине после свршеног претреса а пре почетка гласања: после свршеног претреса, јер не представљају никакво право учешће у претресу, — пре почетог гласања, јер гласање не треба прекидати никаквим изјавама.

О овом питању говорено је на седници од 11 фебруара 1908. Посланик Стојан Протић тврдио је да се изјаве пре гласања не могу чинити због члана 59 СП: „Пошто је претрес свршен, може се говорити само о начину постављања питања“, — дакле, ко би хтео говорити о нечем другом, као на пр. о побудама свога гласа, не би могао добити реч. Посланик Ј. Продановић ставио се опет на то гледиште, да Скупштина може али не мора допустити изјаве пре гласања. Не мора их допустити, јер нема ниједног члана у њеном пословнику који признаје посланицима право на те изјаве; — може их допустити, јер у њеном пословнику нема ниједног члана који те изјаве забрањује. Продановић се слагао с Протићем у толико, што ни он није тврдио да посланици имају право на изјаве пре гласања. Али он није примао његову тврдњу, да су те изјаве забрањене чланом 59 СП, и да их, према томе, Скупштина не може ни у ком случају толерирати. Њихов се спор сводио на то како треба разумети чл. 59.

Пре свега, треба рећи да је Продановић тачно утврдио значај који у парламентарном праву може имати начело: „Што није забрањено, самим је тим допуштено“. То је једно начело које не важи за поједине посланике него за Скупштину као целину. Посланици могу чинити само оно што им закон изреком допушта, — сва се посланичка права, на пр. право речи, право предлагања, право питања ит.д. изречно предвиђају и дефинишу, — а не све оно што им закон није изреком забранио. Али, на основу тога што је, у недостатку законских прописа, Скупштина власна да сама регулише своје унутрашње ствари (право аутономије), она може, ако хоће, допустити посланицима и оне радње које закон изреком не забрањује. Разуме се да то увек остаје само један акт њене толеранције, — акт који може у свако доба бити опозван, и на коме посланици нису у стању засновати никакво право.

Што се тиче члана 59, ми бисмо га тумачили овако. После свршеног претреса о једном предмету, забрањен је сваки други претрес сем о начину постављања питања, т. ј. о

томе како ће се поставити питање о коме се има гласати. Да ли из овога изилази да су забрањене и изјаве пре гласања? Ми не мислимо тако. Јер (1) чл. 59 односи се на момент који пада после свршетка претреса, а пре формулисања самог питања о коме ће се гласати. Изјаве пре гласања, пак, могу се чинити тек пошто се формулише питање о коме ће се гласати: све дотле нико није сигуран како ће гласати. Изјаве пре гласања нису забрањене чланом 59, већ с тога што падају у један одељак времена на који се чл. 59 не односи. (2) Чл. 59 забрањује водити претрес и о чем другом сем о начину постављања питања. Изјаве пре гласања немају за циљ да вап тог претреса изазову неки други, да изнесу пред Скупштину један нов предмет који ће скренути њену пажњу с оног предмета о коме говори чл 59 У осталом, изјаве пре гласања стоје у тако тесној вези са гласањем, да их у опште не треба ни сматрати као неку врсту претреса. већ као саставни део самог гласања. Ово тим пре што се обично у таквим изјавама не дају општи разлози за или против предлога (такви се разлози износе за време претреса), него оне више интимне побуде које једног одређеног говорника покрећу да гласа за или против.

Да одиста треба овако тумачити чл. 59 ми се позивамо још и на француску парламентарну праксу. Наш чл. 59 јесте превод члана 108 француског пословника: „La clôture prononcée la parole n'est accordée que sur la position de la question". И ако тај члан постоји у француском пословнику, као год и у нашем, француски парламент допушта изјаве пре гласања. Значи, да се ни у француском парламенту не сматра да су те изјаве забрањене оним чланом пословника који прописује да се, по свршеном претресу, може говорити само још о начину постављања питања.

У пракси, пак, било би желети да Скупштина не допушта изјаве пре гласања у свакој прилици. Управо, требало би их допуштати само у случају поименичног гласања. Код тајног гласања, не може их бити већ с тога што ту не треба да се зна како је ко гласао. Што се тиче гласања устајањем и седењем, ту се сви гласачи деле на две велике гомиле у којима појединци ишчезавају; на што допуштати појединим посланицима да мотивишу свој глас, кад се ничији глас посебице не истиче? То треба допустити само код поименичног гласања, где сваки гласа одвојено од других, где се свачији глас нарочито бележи, где се баш хоће да зна како је ко гласао. Само код таквог гласања које утврђује свачију личну одговорност за дани глас, поједини посланици одиста могу осетити потребу да, у кратко, мотивишу свој глас.

5. — Чл. 115 СП, у свом другом ставу, гласи: „О предложеним изменама и допунама гласаће се увек пре него што се пређе на гласање о главном предмету". С овим про-

писом никако се не слаже други став члана 122: „Ако је неко предложио какву измену или допуну у предлогу који је на дневном реду, онда седе сви они који су за првобитну редакцију, а устају сви они који су за предложену измену". Чл. 118 прописује у ствари два гласања: једно о предложеном амандману, друго о главној ствари, т. ј. првобитној редакцији. Ништа не смета да се та два гласања изврше седењем и устајањем, али би онда требало радити овако: позвати, прво, оне који су за амандман да седе, а оне који су против да устану; па за тим, ако амандман пропадне, позвати оне који су за првобитну редакцију да седе, а оне који су против да устану. Чл. 122 наређује сасвим друкчије: о амандману решава се у исти мах кад и о првобитној редакцији, и то на тај начин што присталице амандмана устају, а присталице првобитне редакције седе.

О противуречности чланова 118 и 122 било је говора на седницима од 19 и 21 марта 1908, али решено није ништа. Посланик Ј. Продановић покушао је, с много добре воље, да помири та два члана. Он је узео да члан 118 утврђује ред гласања, а члан 122 само начин гласања; према томе, о амандману се гласа пре него о главној редакцији, — али, на случај да се гласа устајањем и седењем, устаће они који су за а не они који су против. Тако ће се извршити и чл. 118, који захтева да се прво гласа о амандману, и члан 122, који захтева да, код гласања устајањем и седењем, присталице амандмана устају.

Ми не верујемо да је Продановић успео помирити та два члана. По нашем мишљењу, њих је немогућно помирити. Чл. 122 не каже само то да ће, при гласању седењем и устајањем, присталице амандмана бити она страна која устаје. Из њега такође излази, да ће се о амандману гласати у исти мах кад и о првобитној редакцији. Како се, онда, тај члан може помирити с чланом 118, који изречно каже да ће се прво о амандману гласати? Кад се у једном закону нађу о истом предмету два противуречна члана, треба претпоставити онај члан који о том предмету говори нарочито. У нашем случају, чл. 118 јесте тај који се редом гласања бави нарочито. Чл. 122 говори о томе више узгред; његов је главни циљ да одреди начин гласања. Ми из тога изводимо да о амандману треба увек гласати пре него о првобитној редакцији, и ако би по члану 122 изгледало да се о те две ствари може гласати и једновремено.

Продановић, који би хтео да спасе од члана 122 бар нешто, налази да би, код гласања седењем и устајањем, требало увек да устају они који су за предложени амандман. Нама ни ово не изгледа тачно. Чл. 122 гласи: „Седењем и устајањем гласа се на овај начин: председник позива да устану сви они који гласају против предлога. Ако је неко

предложио какву измену или допуну у предлогу који је на дневном реду, онда седе сви они који су за првобитну редакцију, а устају они који су за предложене измене". Устајање ових последњих наређује се, дакле, под претпоставком да ће се о амандману гласати кад и о првобитној редакцији. Ако та претпоставка отпада, ако се по чл. 118 о амандману мора увек гласати одвојено, и на првом месту, онда нема више никаква разлога да устају они који су за амандман. Онда треба применити први став члана 122, по коме устају они који су против предлога а не они који су за, — а, пошто је, у овом случају, амандман стављен на гласање као засебан предлог, треба позвати да устају они који су против амандмана, а не они који су за њега.

Слободан Јовановић

— НАСТАВИЋЕ СЕ —

СУДСКА ХРОНИКА

Да ли су дежурне судије првостепених судова, за време судског одмора, надлежне и по томе дужне да посматрају решења и пресуде општинских судова и полицијских власти, изречене по полицијској уредби за иступне кривице, а који су предмети §§-има 15. и 16. полицијске уредбе пренесени у надлежност првостепених судова?

На захтев Г. Министра Правде да Касац. Суд у смислу § 16. свога устројства донесе начелну одлуку о горе изложеном питању, — Касациони Суд у општој седници својој „претходно је нашао, да овде није случај из тач. 1. § 16. устројства Касац. Суда неједнаког разумевања каквог законског прописа у одељењима Касационог Суда или случај тач. 4. § 16. устројства, да је који нижи суд учинио противразлоге Касац. Суду по каквом предмету или напослетку случај предпоследњег става тач. 1. § 16. поменутог устројства да је које одељење Касац. Суда предложило да се извесним законским прописима одреди прави смисао и значај ради једнообразности о суђењу — те да би Касац. Суд могао по овој ствари о наведеном питању доносити начелну одлуку, већ да у сми-

слу тач. 2. наведеног законског прописа једино може дати Господину Министру своје мишљење о томе.

Проучивши, дакле, у наведеном смислу истакнуто питање у вези са дотичним законским прописима Касациони Суд је нашао:

Надлежност и дужност дежурних судија првостепених судова, сем изузетних случајева у специалним законима, опредељена је поглавито §-ом 511. законика о поступку судском у грађанским парницама а надлежност првостепених судова за разматрање решења и пресуда општинских судова и полицијских власти по иступним делима, опредељена је тек законом о изменама и допунама у уредби од 18. маја 1850. год., које су измене донесене 17. јануара 1904. год.

Већ по томе дакле, што је пропис § 511. са свима својим допунама много ранијег датума од наведених измена у полицијској уредби, не може се по њему, надлежност дежурних судија првостепених судова проширити и на поменуте предмете по иступним делима; а како о томе ништа није наређено и предвиђено ни у самим поменутим изменама у полицијској уредби а на име у §§ 15. и 16., који говоре о овој надлежности првостепених судова, то се та надлежност дежурних судија првостепених судова, не може извести ни из овога закона, нити се она може извести из тога, што је овим законом стављено у дужност првостепеним судовима, да ове предмете размотре у року од 3 дана, јер су законом о поступку судском у грађанским парницама — § 102. и другим специалним законима још многи други предмети, за које су надлежни првостепени судови, предвиђени као хитни, па се опет само зато на њих не може проширити надлежност дежурних судија, кад то у тим законима није наређено.

Са наведених разлога а и са тога, што је у другим специалним законима, за предмете стављене тим законима у надлежност првостепених судова, законодавац изрично назначио; да ли су дежурне судије првостепених судова надлежне за те предмете а у полицијској уредби то није назначено — Касациони Суд је мишљења:

да дежурне судије првостепених судова нису ни једним законом овлашћене за разматрање решења и пресуда општинских судова и полицијских власти по иступним делима, нити

ANALI PER | anali.rs

им је то којим законом стављено у дужност, те по томе, да за те послове нису ни надлежни по наведеним законским прописима".

Пречe право откупа непокретног имања (§ 673 грађанског законика) застарева за 30 дана од дана учињеног преноса код првостепеног суда.

— Одлука опште седнице Касационог Суда —

Глигорије је продао извесно имање Милану.

Живко дознав за ову продају и куповину, тужио је ову-обојицу и тражио: да суд пресудом утврди, да је он пречи купац од Милана.

Тужени Милан није признао тражење тужиочево, наводећи, да је тужилац са тужбом одоцнио јер није у закон. року протестовао и новац положио. А Глигорије је оставио суду на оцену захтев тужиоца.

Првостепени суд је одбио тужиоца од тражења из ових разлога:

Као што се из акта види, тужилац је несумњиво једно од оних лица које по § 670 грађ. зак. има право на првенствени откуп.

По § 673 грађ. зак. лица која по § 670 истог зак. имају првенствено право на куповину, дужна су да за 30. дана од продаје судом потврђене и објављене уложе свој протест да се право на првенствени откуп — куповину — њима досуди а по § 674 грађан. законика у овом року од 30. дана та лица морају положити и куповну цену имања. По истеку овог рока од 30. дана губе право на првенствену куповину.

Из акта овог спора види се, да је тужилац предао тужбу 20. фебруара 1908 год. а куповну цену положио тек после једне године и 7 месеци, чиме је изгубио право пречег откупа те се од истог има и одбити.

Ову је пресуду одобрио Апелациони Суд.

По жалби тужиочевој, Касац. Суд примедбама својим од 12 марта 1910 год. Бр. 3115. огласио је пресуду Апелац. Суда за ништавну из следећих разлога:

ANALIPEB | anali.rs

„Одобравајући пресуду првостепеног суда, Апелациони Суд погрешно налази, да је тужилац изгубио право на откуп

имања туженог Глигорија услед тога, што је куповну цену за исто имање положио у судски депозит по истеку рока од месец дана од дана тужбе, јер кад суд не спори тужиоцу право прече куповине у смислу § 670 грађ. зак., онда га по горњем основу није могао одбити од тужбеног тражења, пошто се по § 673 истог зак. рок за подношај тужбе и полагање куповне цене суду у депозит, има рачунати од дана кад би иста продаја била потврђена судом и објављена, што се ничим не утврђује за ранију продају спорног имања, јер се из поднетих прилога види, да се по ранијој продаји води спор за издање тапије, дакле да тапија по куповини и продаји овој није судом потврђена, услед чега се ни ово полагање куповне цене не може сматрати за одоцњено".

Апелациони Суд није усвојио ове примедбе, већ је актом својим од 17 марта 1910 год. Бр. 1359 дао ове противразлоге:

„§ 673 грађ. зак. на којој одредби Касац. Суд заснива своје гледиште у примедбама у погледу оспореног тужиочевог првенственог права откупа из § 670 грађ. законика, *нормира само крајњи моменат* до којега лица, којима продавац није јавио продају у смислу § 671 грађ. зак. а којима међутим овако право првенственог откупа припада, имају право да се њиме користе, т. ј. одређује крајњи моменат до којега они имају право да код суда учине корак па да им то право откупа не пропадне.

Али примедбе Касац. Суда, међутим, узимају да је то у исто време и *моменат* од којега се, у сваком случају има рачунати и онај рок од 30 дана из одредбе § 674. грађ. зак. за полагање куповне цене од стране појављеног откупца и после којега рока, ако цену не би положио откупац губи ипак право на откуп, баш да га је и тражио у року предвиђеном одредбом § 673 грађ. законика.

Овако гледиште Касац. Суда, могло би се по нахођењу Апелац. Суда само тада разумети када би законодавац употребу датог првенственог права на откуп везао искључиво за постојање факта судске потврде и објаве тапије. Али не само да то законодавац нигде није изречно учинио, него би се такво ограничавање употребе овог права откупа противило и самој природи тога права на откуп. Никакав разлог не постоји, да се употреба тога права везује искључиво за факат постојања потврђене и објављене тапије. Тапија је истина

доказ о извршеном преносу имања продатога, али сама продаја и куповина, као консенсуалан уговор, има се сматрати по § 642 грађ. зак. за свршену чим је споразум постигнут, односно чим је уговор закључен, те према томе, природно је, да од тога момента, лица која имају право на откуп, могу нападати извршену продају. А кад дакле, лица, којима припада првенствено право откупа, могу пошто им закон нигде то не забрањује, тражити код суда тај откуп и пре тапије судом потврђене, онда наведени разлози који правдају ово право лица, о којима је реч, *да и пре издате судске тапије учине акт о тражењу откупа*, објашњују у исто време и правилност гледишта Апелационог Суда, заступљено у пресуди, да се онај рок од 30. дана из § 674 грађ. зак. има рачунати у том случају од дана учињеног тога акта, односно од дана подигнуте тужбе а не после 30 дана од дана судске потврде и објаве тапије, како међутим узимају примедбе Касац. Суда. Овом праву њиховом, да могу и пре издате тапије тражити досуду пречег права откупа, несумњиво мора одговарати дужност да положе куповну цену у року од 30 дана после подигнуте тужбе, као дана сазнања и учињеног протеста за продају, јер § 674 грађ. зак. изрично вели: „*само противљење и недозвољавање без новаца не вреди ништа а после 30. дана опет исчезава*“.

Одређивање рока за подношај тужбе од дана продаје судом потврђене и објављене, по суштини својој значи да се тај рок има да рачуна *од дана кад је продаја постала јавна*. Дакле, за тај рок меродаван је *дан сазнања за учињену продају*, а тај дан сазнања узима се да тече од дана извршене продаје или дана дате изјаве продавца код суда о преносу имања. У овом даном случају где нема те изјаве продавца пред судом, узима се да је тужилац Живко сазнао за продају онога дана кад је тужбу поднео, а то је 20 фебруара 1908 год.

Потврђење тапије као констатација само извршене продаје носи на себе карактер *једног формалног акта* судског и кад ће се тај посао једног унутрашњег рада судског извршити зависи од послова судских, дакле од фактичке могућности суда. Било би неоправдано ограничавати продавцу право располагања својином тиме, кад ће суд да доспе да потврђење тапије изврши. С друге стране проширавањем

права откупа до тог времена кад суд буде у фактичкој могућности да тапију потврди, ишло би на штету промета добара као једном економском интересу.

Кад би се тужиоцу Живку дала заштита пречег права откупа без полагања куповне цене, довело би дотле, да би зависило од његове воље полагање куповне цене, те би у случају кад не би положио новац, парница, којом би му било досуђено то прече право откупа, представљала један залудан посао, и на тај би се начин продавцу безразложно ограничавало право својине, противно принципу да је по правилу својина неограничена и да ограничење представља само један изузетак, који се има у најужем смислу узимати.

По налажењу Апелац. Суда чим је дотични сродник за продају знао и ништа против ове није предузимао, то и у случају и ако купац није од продавца утврђен у купљеном имању, нема права да после рока одређеног у § 673 грађ. зак. тражи кварење продаје и куповине.

Према овоме кад је тужилац Живко још 20. фебруара 1908 год. подигнутом тужбом тражио право откупа код суда као лице које на то има право по § 670 грађ. законика, онда је несумњиво према наведеној горе одредби § 674. дужан био да у року од 30 дана после подигнуте тужбе и куповну цену положи, јер поменута одредба (§ 674) изречно вели, да после тога рока ово право на полагање цене исчезава. Па како то тужилац није учинио, него је куповну цену положио много доцније после тога рока, тек 21 септембра 1909 год. дакле после једне године и неколико месеци, то му је ово право на првенствени откуп на основу §§ 670 674 грађ. зак. пропало — исчезло".

Касациони Суд у општој седници својој од 20. маја 1910. год. Бр. 6425. усвојио је ове противразлоге Апелационог Суда и пресуду оснажио.

*

Ја налазим, да је овај спор правилно расправљен.

У прилог овога иде и та околност, што је судском праксом утврђено: да је пренос имања код суда учињен пречи од траженог обезбеђења или извршеног пописа истог дана или доцније. Ово се може видети и из *„Нове Збирке начелних одлука одељења и општих седница Касационог Суда"* (књ. I стр. 74 и 168 и књ. III стр. 76), од г. Ст. Максимовића,

ANALI PFB | anali.rs

где су изложена три случаја, расправљани одлукама виших судова. Тако:

1), *„Раније изјашњење код суда о преносу непокретности пече је од доцнијег пописа и ако тапија по горњем изјашњењу није од стране суда формално потврђена и купцу издата“*. (Одлука опште седнице Касац. Суда од 14. маја 1886 г. Бр. 1448).

2), *„Изјава некога пред судом, да је извесно своје имање продао и његово одобрење, да томе купцу суд и тапију изда, више вреди од прибелешке, коју је поверилац продавчев тога истог дана и на то исто имање код суда ставио“*. (Одлука опште седнице Касационог Суда од 12. јануара 1888 год. Бр. 4562.)

3), *„Изјава учињена пред судом о продаји непокретног имања вреди према повериоцу продавца који би истога дана, на исто имање ставио интабулацију или прибелешку.* (Одлука опште седнице Касационог Суда од 12. јануара 1888 г. Бр. 7562/87).

Општа седница Касац. Суда усвојила је противразлоге Апелац. Суда под 1), а за случајеве горе изложене под 2) и 3) одбацила, из чега се види, како је који суд спорно питање заступао.

Мих. Л. Стојадиновић.

Антидатирање црквених протокола може се сведоцима доказивати (без обзира на § 234. крив. поступка) и оно се, ако није учињено у користољубивој намери или на штету других лица, (§§ 111 и 143 казн. зак.) казни по § 142 казн. законика.

— Одлука опште седнице Касац. Суда —

Министар просвете и црквв. послова оптужио је окр. начелству свештеника Милоша зато, што је 15. октобра 1908. год., *у среду*, ког је дана по прописима црквеним забрањено венчавање, — извршио једно венчање, а у црквене протоколе записао, да је то венчање извршио 14. октобра исте године.

Окр. начелство решењем својим *прекинуло* је кривичну истрагу над оптуженим Милошем, јер налази:

„1. Да се дело, за које се оптужује свештеник Милош не може у начелу сведоџбама сведока доказивати. Докази за овакво дело морају бити исте природе као и само дело. Јер, кад је оптужени Милош по званичној дужности позват да води протокол венчаних, дакле његова званична радња везана за закон, а међутим законом прописан пут и начин како се иста извршује — онда таква његова радња не може се сведоцима доказивати прво стога: што би се то противило његовој званичној дужности, а друго: што би се тиме открила врата недогледним последицама и свака јавна исправа овакве врсте довела у питање. Ово у толико пре, што је увиђајем начелства утврђено: да протокол венчаних није брљан, радиран и т. д. већ правилно увођење извршено.

„2. За постојање дела из § 143. у вези са § 111. казн. законика потребно је: да свештеник, приликом завођења у протоколе црквене, или издавања извода из ових, ова дела учини: 1. или за добит своју; 2., или за добит другога, и 3., или на штету других. Чињеним ислеђењем ни један од ових битних елемената није ни из далека утврђен, баш и кад би се узело да се дело сведоцима може доказивати, да се факт венчања не слаже са увођењем у протокол венчаних. Тако ни један од испитаних сведока не утврђује, да је оптужени Милош ово дело извршио за какву своју добит. Ово не утврђују ни саме интересоване стране — брачници Велибор и Живодарка. Шта више утврђује се: да је за венчање наплатио 12 динара колико му и припада по закону. А како је сведок Велибор његов парохијан, то би ова награда припала оптуженом Милошу а пре а после, те се не може извести за њега никаква добит. Исто тако ничим се не утврђује каква корист за другога, а још мање каква штета за друге, нити који има какве користи од оваквог његовог поступка, нити има какве штете за друге.

„Према овоме, како није утврђен ни један битан елеменат — то ни ово дело не може постојати“.

Првостепени Суд је *поништио* решење окружног начелства, налазећи, да исто решење не одговара закону:

„Не стоје разлози начелства да се у овом случају не могу употребити сведоци као доказно средство, јер ово је кривични предмет, а забрана да се сведоцима не може до-

казивати противно ономе што је у протоколима заведено, односи се само на предмете грађанске природе.

„По сведоџби сведока С. ђакона, М. свештеника, С., Ф., младе и младожење и црквењака М., по § 229 крив. поступ. има се сматрати да је венчање извршено 15. октобра прошле године, а према увиђају полиц. писара на акту Бр. 15286. у књизи за уписивање венчаних заведено је да је ово венчање извршено 14 октобра.

„У оваквој радњи окривљеног и ако не стоји дело из § 111. у вези § 143. казн. зак. јер истрага није показала да је окривљени ово учинио за добит своју или другог или на штету другог, ипак овде постоји дело из § 142. казн. законика. Према овоме начелство није требало прекинути крив. истрагу".

По извршеном формалном ислеђењу, начелство је спровело оптуженог Милоша суду на осуду.

Првостепени суд је донео решење, да се оптужени стави под суд, но да се из слободе брани. Дело је подвео под одредбу § 142. казн. зак. а за доказ против оптуженог, који дело није признао, узео горе помен. сведоке као потпун доказ по § 229 крив. суд. поступка. А да је оптужени ово завођење у протокол венчаних извршио, суд је узео признање оптуженог (§ 225 крив. пост.)

По жалби браниоца оптуженог, Касациони Суд примедбама својим од 18. фебруара 1909. год. Бр. 2046. поништио је решење првостеп. суда из ових разлога:

„Кад је наређењем § 92. грађ. зак. стављено у дужност свештенику, који је венчање извршио, да закључени брак и у књигу венчаних уведе означавајући поред осталога потребног и *дан венчања*, онда таква свештеникова констатација према § 234 крив. суд. пост. потпун је доказ о ономе о чему гласи, ако противу истинитости њезине не би основане сумње било, на пример ако би књига венчаних била на тој страни брљана, прецртавана, радирана и томе подобно; али се истинитост тога не може, нити закон ма у коме наређењу допушта, утврђивати исказима сведока, пошто би то било противно јасним одредбама поменутих закона. Па како је по овоме оптужењу констатацију оптуженога свештеника заведену у књизи венчаних цркве вароши В.: да је венчавање Велибора са Живодарком извршио *14 октобра* 1908. г. узео за неистинито, само по исказу сведока, који тврде, да

је ово венчање оптужени извршио у среду 15 октобра 1908 г. док се међутим увиђајем иследне власти Бр. 15286. утврђује по § 234 крив. суд. пост. да „брљања по књизи нема“, то, према напред изложеноме суд није имао ослонца у закону, да на основу исказа сведока узима за неистинито оно, што је по закону истинито, кад се не утврђују никаква факта која би уз казивање сведока утврђивала неистинитост означеног тврђења на пр. да су младенци тога дана били на другом месту и т. п.

„Према овоме суд је неправилно нашао да је оптужени учинио дело кажњиво по § 142 каз. законика“.

Првостепени суд није усвојио ове примедбе Касац. Суда, већ је дао противразлоге, позивајући се на разлоге изнете у своме решењу.

Касациони Суд у својој општој седници од 4. априла 1909. год. Бр. 3924. усвојио је противразлоге првост. суда и ово решење (о стављању оптуженог под суд) за снажно прогласио, а примедбе свог оделења одбацио.

По извршеном ислеђењу, првостеп. суд је оптуженог Милоша казнио за дело из § 142. казн. зак. са сто динара у корист државне касе и да плати трошкове.

Ова је пресуда одобрена Апелац. и Касац. Судом.

М. Л. С.

Кад се обвињени за злочинство ослободи казне из недостатка доказа (§ 243. крив. пост.), услед чега до извршне пресуде остаје у притвору судском (§§ 256 и 285 крив. пост.), па се у том времену утврди његова кривична одговорност и на казну осуди, онда му се казна рачуна од дана прве пресуде а не од ове друге осуде.

— Одлука опште седнице Касационог Суда —

Радован и Вук оптужени су за извршено убиство. Дело нису признали.

Суд нађе да има довољно подозрења против Радована и осуди га на казну робије, а Вука ослободи из недостатка довољних доказа.

Апелациони Суд нађе да и против Вука има довољно основа подозрења, па и њега осуди на казну робије, с тим, да му се казна ова рачуна од ове — Апелационе — пресуде (изречене 6. маја 1905. год.).

ANU | RFB Lanalirs

По жалби интересованих страна, Касациони Суд примедбама својим од 2 јуна 1905 год. Бр. 6093. поништио је пресуду Апелац. Суда из разлога:

По § 23. казн. зак. почетак робије, заточења и затвора, рачуна се од дана прве пресуде, ако је осуђени *у притвору*, а ако није, онда се рачуна од дана кад се он по саопштеној му извршној предуди слободе лиши.

Према томе, погрешио је Апелац. Суд, што оптуженом Вуку почетак робије по својој пресуди није рачунао од 15 марта као дана прве пресуде по овом оптужењу, већ од 6 маја као дана прве осудне пресуде према њему. Јер се по наведеном закон. пропису не тражи, да је оптужени првом пресудом био и осуђен, већ само то, *да је и после прве пресуде остао у притвору све до дана осудне пресуде.*

Па како се из акта овога оптужења види, да је Вук првом пресудом од 15 марта ове (1905.) године био ослобођен казне из недостатка довољних доказа и услед тога у смислу § 256 крив. пост. и после ове пресуде остао у судском притвору до горње осудне пресуде Ацелац. Суда, — онда је Апелац. Суд био дужан по § 23. крив. зак. да му у казну робије урачуна и све време од 15 марта па до 6 маја ове године.

Апелац. Суд актом својим од 10 јуна 1905 год. Бр. 2770. није усвојио ове примедбе, већ је дао следеће противразлоге:

Касац. Суд у горњим својим примедбама заступа гледиште: да се оптуженоме, који се на казну осуђује, пошто је ранијом у даном случају био ослобођен из недостатка доказа, има казна да рачуна од дана те раније — прве, изречене пресуде, а не тек од дана доцније, а за дотичног кривца прве осудне пресуде, по томе, што § 23 казн. зак. не тражи, да је кривац првом пресудом био и осуђен, већ само то, да је и после прве пресуде лежао у притвору све до дана осудне пресуде.

Истина, у помен. § 23. не каже се изрично да прва пресуда треба да садржи и осуду, па да се кривцу казна мора рачунати баш од дана њеног изрицања, али, кад се узме у обзир то, да тај законски пропис изрично говори само и једино *о рачунању казне робије*, заточења и затвора, у случају кад се кривац налази у притвору или у слободи, онда се мора логично закључити: да се „прва пресуда“ не може

односити и на ону пресуду, која у себи не би садржавала једну од напред побројаних казна, пошто се на њу, приликом изрицања њеног, горњи законски пропис никако не би могао ни применити, него се тај закон. пропис може односити само и једино на прву *осудну* пресуду, кад је суд у ствари и утврдио кривичну одговорност оптуженог, као разлог за изрицање и саме казне, и кад је у ствари оптужени постао и осуђени.

То, што је после прве пресуде изречене без казне кривац остао и даље у притвору, све до друге евентуално осудне пресуде, као што је и овде случај са Вуком — не може такође да иде у прилог мишљењу Касац. Суда, јер би се иначе морало доћи до логичног закључка: да је и притвор нека врста казне, а из чега би следствено морало произаћи и то: да се кривцу мора рачунати сав одлежани притвор, а не само од дана прве изречене пресуде.

Наравно, законодавац није тако мислио, па стога то није начелно ни предвидио. Али, из наређења §§ 131, 131 а), 132, 134 и 170 а нарочито §§ 171 и 172 казн. пост. јасно се види: да он притвор сматра само за меру предострожности код извесних дела и у извесним случајима, да кривац не би утекао и заслужену казну избегао, — или да својом слободом не би успео да правилно ислеђење омете и осујети са сведоцима или саучесницима, или уништавањем трагова крив. дела; — а никако као казну. И баш са тих разлога, законодавац је нема сумње у § 256. крив. пост. и наредио да се кривац у случају ослобођења казне из недостатка доказа по делима злочинства (§ 242 крив. пост.) држи у притвору и после изречене пресуде, којом се није могла утврдити потпуна крив. одговорност оптуженог и чији разлози подлеже оцени и вишег суда, те кад би кривац био тада у слободи, могао би с успехом војевати како против оних основа подозрења, које му је нижи суд већ ставио на терет, тако и против оних доказа, за које би виши суд евентуално могао наћи да их је нижи суд неправилно оценио и да би се и они имали оптуженоме на терет да ставе.

Најзад, овако мишљење Апелац. Суда о рачунању казне и о притвору поткрепљује се нарочито §-ом 64. крив. зак. где законодавац предвиђа нарочите случаје, кад ће се *неправедно* одлежани притвор урачунати у досуђену казну. Дакле,

ANALI PFB Lanali.rs

законодавац је водио рачуна о тешком положају оптуженог у истражном притвору, па му ипак узима само неправедно одлежан притвор, а не сваки уопште и за сваки случај, него за у § 64. нарочито побројане, међу којима није предвиђен и случај кад би кривац ослобођен казне из недостатка доказа остао у судском притвору и после изречене пресуде, а што би такође предвидео, да је нашао за сходно, да се кривцу и тај притвор урачуна у казну, тим пре, што је тај притвор, према пом. § 256 задржао само за злочинства, дакле за најтежа дела.

Овако разумевајући § 23 казн. зак. Апелациони је Суд у својој пресуди и казао, да се оптуж. Вуку казна рачуна од дана Апелационе пресуде.

Касациони Суд у општој седници од 12. августа 1905. год. Бр. 6775 уважио је примедбе свог оделења, а противразлоге Апелац. Суда одбацио.

*

О примени § 23. казн. зак. на спорни случај не може се са сигурношћу узети ни оно што каже Касац. Суд, ни оно што брани Апелац. Суд.

Но пошто нема ближе одредбе о овом спорном питању, то — по оном признатом начелу — у случају сумње треба узети оно што је блаже за кривца.

Према овоме може се узети, да је мишљење Касац. Суда правилније, а неоспорно и правичније.

Да је пак мишљење Касац. Суда од Апелационог правичније, доказ је тај, што се из акта види, да је Радован пресудом првостеп. суда осуђен на 10 година робије, а пресудом Апелац. Суда осуђени обојица са по 15 год. робије. Сад кад би се усвојило мишљење Апелац. Суда као тачно, онда би Вук, и преко воље и суда и закона, у ствари за неколико месеци био строжије кажњен од Радована!

М. Л. С.

БЕЛЕШКЕ

ANALI PFB | anali.rs

Стогодишњица ерлангеншког Универзитета (Баварска). Ерлангеншки Универзитет прославља 3 јула стогодишњицу свога припадања Краљевини Баварској.

Ерланген не спада међу најстарије немачке универзитетске вароши. У години 1893 навршило се 150 година од како је заснован. Данашња прослава није чисто универзитетска, јер целокупно раније маркграфство Бајрајт учествује у прослави. Од свих дела бајрајтских владалаца ерлангеншки универзитет је најпознатији и најзнатнији.

Универзитет је заснован 1742 у Бајрајту; али већ идуће године премештен је у летњу престоницу Ерланген. За кратко време свога постојања припадао је најразличнијим државама. Од 1743—1791 припадао је држави Бајрајту, од 1791—1806 Прускоj, од 1807—1810 Француској, од 1810 па до данас Баварској.

Ерланген не спада у велике универзитете. И ако се данас јури на велике универзитете и тамо најхучније ради, мали универзитети а међу њима и Ерланген и данас показују свој утицај на развитак немачке културе.

Овде ће се изложити само једна кратка историја правнога факултета на Ерлангеншком Универзитету.

Ово мало, мирно место било је баш погодно за већа научна подузећа. Тако се у Ерлангену родила идеја о великом делу из римског права „Исцрпно објашњење Пандеката" од *Глика*. Глик је дошао 1784 у Ерланген. До његове смрти изишле су 34 свеске овога дела. Глик је био представник природноправне школе, а са *Пухтом* у Ерланген долази историска школа (1821). Од тада Ерланген броји највеће научнике на пољу Римског Права и Приватног Права. Треба се сетити само: К. Ф. Росхирта, Бринца, Бригиба, Бехмана, Регелсбергера, Штинцинга, Шојрла, Зајферта, Хелдера, Хелвига, Кипа. Али и остале дисциплине заступљене су великим именима. За германско право у Ерлангену су били професори Гербер и и Ренглер, за државно право Клибер, Штал, Гербер, Марквардсен, Рем; за црквено право Штал, Шојрл, Кал; за поступке Бриглеб, Зајферт, Хелвиг. Јегер; за међународно право Егиди, Лигер; за кривично право Хуго Мајер; за правну философију Штал.

1810 године било је свега 149 студената. 1910 има 1239 а то је највећа цифра ђака од постанка Универзитета.

Институт за правну библиографију. — У Берлину је заснован *Интернационалан Институт за Библиографију Правних Наука.* Чланови су института чувени немачки, аустроугарски и швајцарски правници. Институт има за задатак да прикупи све књиге и брошире које се повремено појаве у светској правној литератури. Пошто је продукција на пољу правних и друштвених наука наука у последње време огромна, то Институт врши свој задатак преко свога органа „Централни орган за Правну Науку". Поред тога институт ће издавати и један свој Годишњак који ће бити по научном градиву уређен извод из „Централног Органа".

Dr. Конрад Козак. Уџбеник Грађанског Права I 1909. Изишло је на свет ново издање познатог уџбеника Козаковог. Ово издање има све добре стране старог издања, с изменама које му је време наметнуло. И ово издање обилује врло честим примерима који служе за објашњења пишчевих извођења. Ова књига задовољава и захтеве једног доброг уџбеника и потребну опширност да буде ручна књига за практичара.

Dr. Адолф Меркел. Енциклопедија Права 1910. Четврто издање ове књиге показује да се она врло много употребљава при упознавању са првим основима правне науке. Меркелова Енциклопедија Права спада у оне књиге из правних наука за које не може само да се каже да су плод једне ерудиције, већ да су дубоке па чак и лепе. Меркелова Енциклопедија представља збир свих оригиналних финих његових мишљења која се увек при расправљању основних цравних проблема цитирају. Ово је издање после пишчеве смрти приредио његов син, с најновијим додацима из правне библиографије.

Уставно Право Француске Републике од А. Лебона. 1909. Ова књига је прерада Лебоновог дела о Уставном Француском Праву које је у Марквардсеновом издању целога светског јавног права још 1886 изашло. Пошто се јавно право врло брзо мења, Марквардсенова збирка је готово застарела. Сад, слично њој, излази опет једна збирка јавног права под редакцијом Јелинековом. Једна од књига из те збирке јесте и ова о којој је реч. У књизи I изложени су „Општи Основи", у књизи II „Извршна и Законодавна Власт", у књизи III „Судска Власт". Књига IV говори о „Индивидуалним Правима". У овом издању, које је краће него прво, изостале су идеје пишчеве о циљу и вредности појединих институција. Ова књига, и ако је у немачком издању, мало има везе са немачком правном теоријом о држави, што можда доприноси њеној разумљивости и простоти.

Ј. Кас.

Штампарске погрешке. У чланку „Државно-правни положај Далмације према Хрватској и Аустрији", штампаном у прошлој свесци „Архива" поткрале су се ове погрешке: на стр. 251 и 252 став који почиње са „Ова република аристократскога духа... треба да гласи: „Ова република аристократскога духа, олигархијског режима, клерикалних тежња, није могла да симпатише са војском, која је као вихор рушила све старе традиције господства и племства, са тим оружаним симболом једне мисли која је побједама погађала баш оне институције, на којима је се оснивала моћ лагунске власти, и чијим је традицијама вас његзин живот био прожет". На стр. 267 у 21 ретку одозго треба да стоји: „Односаји између Угарске и Хрватске и Славоније би уређен нагодбом године 1868". Молимо читаоце да ове погрешке исправе.

УРЕДНИЦИ:

Dr. Коста Кумануди и Dr. Драгољуб Аранђеловић

Ресавска ул. 35 Његушева ул. 65

ВЛАСНИК:

Милић Радовановић,

професор на Универзитету

ANALI PFB Lanali.rs

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ" — АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА
Чика-Љубина ул. бр. 8